

Поляки – Сибирь. XVIII-XIX века

Т О М 2

**Католический Костёл в Западной Сибири
в XIX и начале XX века**
(исторические очерки, материалы, документы)

Подготовил к изданию – Василий А. Ханевич
Под ред. Веслава Цабана, Яцка Легеча

Wydano w ramach NPRH, Umowa nr 0098/NPRH3/H12/82/2014
Projekt realizowany w latach 2014-2019

Polacy – Syberia. XVIII-XIX wiek

T O M 2

**Kościół katolicki na Syberii Zachodniej
w XIX i początkach XX wieku**
(szkice historyczne, materiały, dokumenty)

Do druku przygotował Wasilij Chaniewicz

Pod redakcją Wiesława Cabana, Jacka Legiecia

Kielce 2017

Kolegium Redakcyjne

Jacek Legieć (Kielce) – przewodniczący, Swietłana Mulina (Omsk) – zastępca przewodniczącego, Anna Krich (Omsk), Irina (Iraida) Nam (Tomsk), Wiesław Caban (Kielce), Stanisław Wiech (Kielce), Sergiusz Leończyk (Siedlce – Abakan)

Редакционная Коллегия

Яцек Легеч (Кельце) – председатель, Светлана Мулина (Омск) – заместитель председателя, Анна Крих (Омск), Ирина (Ираида) Нам (Томск), Веслав Цабан (Кельце), Станислав Вех (Кельце), Сергей Леончик (Седльце – Абакан)

Recenzenci

prof. dr Irina (Iraida) Nam
prof. dr hab. Wiktoria Śliwowska
ks. prof. dr hab. Edward Walewander

Рецензенты

д.и.н. проф. Ирина (Ираида) Нам
д.и.н. проф. Виктория Сливовская
кс. д.и.н. проф. Эдуард Валевандер

Przekład z języka rosyjskiego na polski
Anna Żelezik przy współpracy Wiesława Cabana

Przekład z języka polskiego na rosyjski
Łukasz Guldon, Swietłana Mulina

Opracowanie redakcyjne
Janina Miklaszewska-Falkiewicz

Korekta
Ewa Sikorska

Projekt okładki
Anna Domańska

Copyright © by Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach
Kielce 2017

ISBN 978-83-7133-654-6

Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach
25-369 Kielce, ul. Żeromskiego 5
tel.: 48 41 349 72 65
fax: 48 41 349 72 69
http: // www.ujk.edu.pl / wyd
e-mail: wyd@ujk.edu.pl

Spis treści

Od redakcji	9	
Słowo biskupa Józefa Werta	13	
Wiesław Caban, Jacek Legieć – Wstęp	17	
Wasilij Chaniewicz – Uwagi edytorskie	35	
Część I – Szkice historyczne	43	
1. O mieście Tomsku i o jego roli w kontaktach syberyjsko-polskich	45	
2. Pierwsi katolicy w Rosji, na Syberii Zachodniej, w Tomsku (XVII-XVIII wiek)	55	55
3. Katolik komendantem miasta Tomska (koniec XVIII wieku)	71	
4. Tworzenie się wspólnoty katolickiej w guberni tomskiej (lata 1806-1820). Misja jezuitów	77	
5. Jeńcy wojenni armii napoleońskiej na Syberii w latach 1812-1814. „Wydarzenia w Iszymiu” i „spisek polski” w Tomsku	87	
6. Świątynia gubernialna i jej budowniczy ojciec Remigiusz Apanasewicz (1820-1835)	95	
7. O pierwszych protektorach i mecenasach kościoła w Tomsku	105	
8. Budowa drugiego rzymskokatolickiego kościoła parafialnego	113	
9. Duchowni katolicy zesłani do guberni tomskiej (lata 30-50 XIX wieku)	119	
10. Losy Polaków w guberni tomskiej w drugiej połowie XIX wieku	129	
11. Księża katolicy na zesłaniu w guberni tomskiej (druga połowa XIX wieku)	143	
12. „Ojciec katolików syberyjskich” – ks. Walerian Gromadzki w latach 1861-1899	155	155
13. Z historii cmentarzy katolickich w Tomsku	167	
14. Działalność dobroczynna katolików tomskich (druga połowa XIX – początek XX wieku)	175	
15. Struktury Kościoła rzymskokatolickiego na Syberii Zachodniej. Pierwsza wizyta w Tomsku biskupa rzymskokatolickiego (1909 rok)	191	
16. Zmiany w życiu wspólnot katolickich w guberni tomskiej na przełomie XIX i XX wieku	199	
17. O społeczności wsi Białystok i o parafii pod wezwaniem św. Antoniego Padewskiego	207	
Część II – Dokumenty i materiały (1815-1916)	217	
Część III – Aneksy	533	
1. Krótka kronika kościoła w Tomsku (do 1920 roku)	535	
2. Proboszczowie i wikariusze katolickiego kościoła w Tomsku w latach 1816-1920	545	545
3. Informacje biograficzne o rzymskokatolickich duchownych, znajdujących się od drugiej połowy XIX wieku na zesłaniu w guberni tomskiej	549	
4. Spis księży katolickich sprawujących sakramenty w kościele tomskim w latach 1900-1919	579	
5. Zestawienie kościołów, kaplic i domów modlitwy powstałych w tomskiej guberni do 1917 roku	583	
Wykaz literatury	587	
Słownik terminów kościelnych	601	
Wykaz skrótów	605	
Wykaz opublikowanych dokumentów	607	
Wykaz ilustracji	631	
Indeks nazwisk	633	
Indeks nazw miejscowych	652	

Содержание

От редакции	11	
Слово кс. епископа Иосифа Верта	15	
Веслав Цабан, Яцек Легеч – Вступление	25	
Василий Ханевич – Примечания редактора	39	
Часть I – Исторические очерки	43	
1. О городе Томске и его роли в сибирско-польских контактах	45	
2. Первые католики в России, Западной Сибири, Томске (XVII-XVIII вв.)	55	
3. Католик – комендант города Томска (конец XVIII в.)	71	
4. Образование католического сообщества в Томской губернии (1806-1820 гг.). Миссия иезуитов	77	
5. Военнопленные наполеоновской армии в Сибири в 1812-1814 гг. „Происшествия в Ишиме” и „Польский заговор” в Томске	87	
6. Губернская святыня и её строитель отец Ремигий Апанасевич (1820-1835)	95	
7. О первых покровителях и меценатах костёла в Томске	105	
8. Строительство второго римско-католического приходского костёла	113	
9. Католические священники, сосланные в Томскую губернию (30-50 гг. XIX в.)	119	
10. Судьбы поляков в Томской губернии во второй половине XIX в.	129	
11. Католические ксендзы в ссылке в Томской губернии (вторая половина XIX в.)	143	
12. „Отец сибирских католиков” – кс. Валериан Громадский в 1861-1899 гг.	155	
13. Из истории католических кладбищ в Томске	167	
14. Благотворительная деятельность томских католиков (вторая половина XIX – начало XX в.)	175	
15. Структуры римско-католического костёла в Западной Сибири. Первый визит римско-католического епископа в Томск (1909 г.)	191	
16. Изменения в жизни католических сообществ в Томской губернии на переломе XIX и XX вв.	199	
17. Жители Белостока и приход св. Антона Падевского	207	
Часть II – Документы и материалы (1815-1916)	217	
Часть III – Приложения	533	
1. Краткая хроника Томского прихода (до 1920 г.)	535	
2. Настоятели и викарии Томской римско-католической церкви в 1816-1920 гг.	545	
3. Биографические сведения о лицах духовного звания римско-католического вероисповедания, находившихся со второй половины XIX в. в ссылке на территории Томской губернии	549	
4. Список католических священников, совершавших таинства в Томском приходе в 1900-1919 гг.	579	
5. Реестр церквей, часовен и молитвенных домов, возведенных на территории Томской губернии до 1917 г.	583	
Список литературы	587	
Словарь церковных терминов	601	
Список сокращений	605	
Список опубликованных документов	607	
Список иллюстраций	631	
Указатель имен	633	
Указатель географических наименований	652	

Od redakcji

W kwietniu 2014 roku Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego zespołowi zorganizowanemu przy Instytucie Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach przyznało finansowanie projektu badawczego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki – Moduł 1.2 (Umowa nr 0098/NPRH3/H12/82/2014).

Projekt *Polscy zesłańcy na Syberii Zachodniej w drugiej połowie XVIII – XIX wieku w oczach Rosjan i ludności syberyjskiej* realizowany jest we współpracy z Omskim Państwowym Uniwersytetem Agrarnym im. Piotra Stołypina w Omsku. W skład zespołu badawczego wchodzi historycy zatrudnieni w Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach oraz naukowcy rosyjscy z Omska, Tomska, Jekaterynburga.

W ramach projektu prowadzone są obszerne kwerendy źródłowe w archiwach rosyjskich – zarówno centralnych (Moskwa, Petersburg), jak i regionalnych (Omsk, Tobolsk, Tomsk, Nowosybirsk). Prowadzone są też badania w archiwach i bibliotekach Kazachstanu, zwłaszcza w Ałmaty, w XIX wieku bowiem północna część dzisiejszego Kazachstanu zaliczana była do Syberii Zachodniej. Kwerendą objęte zostały również najważniejsze archiwa i biblioteki krajowe.

Efektom realizacji projektu są konferencje, publikacje opracowań naukowych, wydawnictwa źródłowe charakteryzujące wzajemne relacje między polskimi zesłańcami a mieszkańcami Syberii. Na podstawie wyników wstępnych prac prowadzonych w Petersburgu, Moskwie i Tomsku uznano za konieczne przygotowanie do publikacji nieznanych pamiętników i dokumentów poświęconych zesłańczym losom Polaków na Syberii. Źródła te publikowane będą w ramach serii wydawniczej: „Polacy – Syberia. XVIII-XIX wiek”. W 2015 roku ukazał się pierwszy tom: *Polak w carskim mundurze. Wspomnienia Aleksandra Skolimowskiego 1817-1895*, w opracowaniu Wiesława Cabana i Jerzego Szczepańskiego.

Na tom drugi składają się szkice i materiały źródłowe dotyczące życia religijnego Polaków zesłanych do Tomska i do wielu miejscowości, które wchodziły w skład guberni tomskiej. Autorem szkiców, wyboru i opracowania dokumentów jest Wasilij Chaniewicz, znany z wielu publikacji poświęconych dziejom Polaków na Syberii Zachodniej w XVIII-XX wieku.

Chociaż zasadniczym celem realizacji projektu jest edycja źródeł, pragnęlibyśmy również przyczynić się do popularyzacji efektów badań historyków syberyjskich na gruncie polskim, również poza gronem zawodowych historyków. Stąd też zdecydowaliśmy się na wydanie tekstów Wasilija Chaniewicza w tłumaczeniu na język polski, zachowując charakterystyczny dla niego styl redakcji. Jesteśmy przekonani, że dzięki temu krąg osób, które będą mogły uzyskać wiedzę na temat życia społeczności polskiej na Syberii, zdecydowanie się poszerzy.

Mamy również nadzieję, że opublikowane tu teksty źródłowe staną się inspiracją i pomocą w dalszych badaniach nad syberyjskimi losami Polaków.

Jacek Legieć, Swietłana Mulina

От редакции

В апреле 2014 года Министерство науки и высшего образования Польши приняло решение о финансовой поддержке исследовательского проекта коллектива, организованного в Институте истории Университета Яна Кохановского в Кельце, в рамках Национальной программы развития гуманитарных наук – Модуль 1.2 (Договор № 0098/NPRN3/H12/82/2014).

Проект *Польские ссыльные в Западной Сибири во второй половине XVIII – XIX веках в глазах россиян и коренных народов* реализуется в сотрудничестве с Омским государственным аграрным университетом им. П.А. Столыпина. В состав исследовательского коллектива входят историки, работающие в Университете Яна Кохановского в Кельце, и российские учёные из Омска, Томска, Екатеринбурга.

В рамках проекта осуществляется обширный поиск источников в российских архивах – как центральных (Москва, Санкт-Петербург), так и региональных (Омск, Тобольск, Томск, Новосибирск). Проводятся исследования в архивах и библиотеках Республики Казахстан, особенно Алматы, поскольку в XIX веке северная часть современного Казахстана входила в состав Западной Сибири. Поиск охватил также важнейшие польские архивы и библиотеки.

Итогом реализации проекта являются конференции, научные публикации, сборники источников, характеризующие взаимоотношения между польскими ссыльными и жителями Сибири. По результатам начальных работ, проведённых в Санкт-Петербурге, Москве и Томске, было признано необходимым подготовить к публикации серию неизвестных воспоминаний и документов, посвящённых судьбам ссыльных поляков в Сибири. Источники будут опубликованы в рамках издательской серии: „Поляки – Сибирь. XVIII-XIX века”. В 2015 году появился первый том: *Поляк в царском мундире. Воспоминания Александра Сколимовского 1817-1895*, в обработке Веслава Цабана и Ежи Щепаньского.

Второй том книги составляют очерки и источниковые материалы, касающиеся религиозной жизни поляков, сосланных в Томск и многие другие местности, которые входили в состав Томской губернии. Автором очерков, отбора и обработки документов является Василий Ханевич, известный по многим публикациям, посвященным деяниям поляков в Западной Сибири в XVIII-XX веках.

Хотя основная цель реализации проекта – издание источников, мы бы также хотели внести свой вклад в популяризацию результатов исследований сибирских историков на польской почве, в том числе за пределами сообщества профессиональных историков. Поэтому мы решили издать тексты Василия Ханевича в переводе на польский язык. Мы убеждены, что благодаря этому, круг людей, которые смогут получить информацию о жизни поляков в Сибири, несомненно, расширится.

Мы надеемся, что опубликованные здесь тексты источников станут вдохновением и помощью на пути дальнейших исследований сибирских судеб поляков.

Яцек Легеч, Светлана Мулина

Słowo biskupa

Pragnę przekazać gratulacje Wasylowi Antonowiczowi Chaniewiczowi, który przygotował materiały o sytuacji katolików na Syberii Zachodniej, będące owocem Jego nieustrudzonej pracy. W.A. Chaniewicz jest strażnikiem pamięci narodowej na Syberii. Przygotowany zbiór dokumentów historycznych odzwierciedla różne aspekty życia i działalności wyznawców Kościoła Rzymskokatolickiego na Syberii Zachodniej w XVII-XX wieku, w tym służbę kapłanów i osób zakonnych, sprawy dobroczynności oraz budownictwa sakralnego.

Mam nadzieję, że publikacja tych dokumentów zainteresuje wszystkich badaczy podejmujących problematykę dziejów Kościoła katolickiego na Syberii.

Przekazuję też wyrazy wdzięczności wszystkim tym osobom, dzięki którym niniejsza publikacja ujrzała światło dzienne.

Biskup Józef Wert
Ordynariusz Diecezji Prieobrażenskiej w Nowosybirsku

СЛОВО ЕПИСКОПА

Сердечно поздравляю автора книги "Католики в Томске" Василия Антоновича Ханевича с выходом в свет плода его многолетнего труда. Я давно знаю автора как неутомимого энтузиаста в деле сохранения памяти о прошлом Сибири, особенно о прошлом сибирских поляков и сибирских католиков.

В новой его книге читатель сможет познакомиться с богатым собранием исторических документов, отражающих различные грани жизни и деятельности верующих Римско-Католической Церкви Западной Сибири XVII-XX веков: служение священников и монашествующих, благотворительность, строительство храмов.

Настоящий труд станет полезным инструментом для всех исследователей церковной истории нашего региона, а так же привлечёт внимание всех интересующихся этой тематикой.

С благодарностью автору и всем, благодаря кому увидела свет эта книга.

A handwritten signature in cursive script, starting with a cross symbol and the name 'Иосиф Верт'.

Епископ Иосиф Верт

Ординарий Преображенской Епархии в Новосибирске

/

Wstęp

Syberia, zwana przez zesłańców *ziemią przeklętą* lub *więzieniem bez krat*, w świadomości Polaków XIX, a nawet XX wieku, nie ograniczała się jedynie do Syberii geograficznej o powierzchni ponad 10 milionów kilometrów kwadratowych. Syberia polska, a właściwie *polski Sybir*, to pojęcie, które kojarzy się z przestrzenią zesłania na terenie Imperium Rosyjskiego. Jest to więc pojęcie szersze od geograficznej Syberii, bo obejmuje jeszcze stepy Kazachstanu, Kaukaz, a nawet gubernię archangielską i permską, wchodzące w skład części europejskiej Rosji.

Polacy na Syberię trafiali od końca XVI wieku. Jako pierwsi znaleźli się tam jeńcy polscy wzięci do niewoli w czasach wojen Stefana Batorego z Moskwą. Niewielkie grupy Polaków wziętych do niewoli zesłano za Ural w XVII i na początku XVIII wieku.

Pierwszą, największą falę Polaków zesłanych na Syberię stanowili uczestnicy konfederacji barskiej. Zakłada się, że było to ponad 10 tysięcy jeńców. Po powstaniu kościuszkowskim zaś zesłanych zostało kilkanaście tysięcy Polaków. Część tych jeńców wróciła dzięki ukazowi Pawła I z 1796 roku, a następnie Aleksandra I z 1801 roku. Inni pozostali dobrowolnie i na ślady ich pobytu natrafiali późniejsi wygnańcy.

Ale już niedługo na Syberii znalazło się kilkanaście tysięcy Polaków, jeńców z czasów wyprawy Napoleona I na Moskwę. W 1815 roku w wyniku amnestii Aleksandra I mogli oni powrócić w rodzinne strony.

Wraz z powstaniem Królestwa Polskiego rozpoczął się nowy etap w dziejach syberyjskiego wygnania. O ile od końca XVI wieku do wojen napoleońskich, czyli przez ponad dwa wieki, na Syberię trafiali jeńcy wojenni, o tyle od 1815 roku do wybuchu I wojny światowej za Ural zsyłano za spiskowanie, które miało doprowadzić do wybuchu walki zbrojnej o niepodległość, za udział w powstaniu listopadowym, a następnie styczniowym, wreszcie zaś za działalność w organizacjach rewolucyjnych. Można zatem stwierdzić, że w tym okresie doszło do systematycznej deportacji politycznej Polaków z Królestwa Polskiego i tzw. Ziem Zabrzanych na Sybir, a szczególne jej nasilenie nastąpiło w latach 30.-60. XIX wieku.

Ten okres wygnania zapoczątkowały zsyłki młodzieży wileńskiej ze Związku Filomatów i Filaretów oraz uczniów szkół w Krożach, Kiejdanach, Kownie i Świsłoczy. Kolejni zesłani to członkowie Towarzystwa Patriotycznego założonego przez Waleriana Łukasińskiego. W sumie do czasu wybuchu powstania listopadowego zesłano na Sybir 60-70 osób.

Po powstaniu listopadowym największą grupę zesłanych stanowili uczestnicy wojny polsko-rosyjskiej, którzy dostali się do niewoli. Do armii carskiej wcielono około 9300 jeńców, z czego około 4700 do samodzielnych korpusów stacjonujących na Syberii. W tej grupie znalazł się Piotr Wysocki.

W okresie międzypowstaniowym na Syberię trafiła duża grupa spiskowców z Królestwa Polskiego i Kraju Zachodniego. Najpierw znaleźli się tam uczestnicy partyzantki Zaliwskiego z 1833 roku. Później dołączyli do nich konarszczycy i członkowie Stowarzyszenia Ludu Polskiego. W latach 40. na Syberię szli etapami uczestnicy spisku ks. Piotra Ściegiennego, powstania krakowskiego i Wiosny Ludów. Następnie w 1850 roku na syberyjskim wygnaniu znaleźli się spiskowcy ze Związku Młodzieży Litewskiej. Trudno określić, ilu młodych ludzi z ziem dawnej Rzeczypospolitej zaznajomiło się z Sybirem. Wiktorii Śliwowskiej udało się ustalić ok. 3,5 tysiąca nazwisk, a dla około 2,5 tysiąca opracowała biogramy¹.

Zsyłki z okresu międzypowstaniowego stanowiły dopiero swoistego rodzaju preludium do tego, co nastąpiło w latach 1861-1866. Na Syberii znalazło się wielu uczestników manifestacji

¹ Por.: W. Śliwowska. *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku. Słownik biograficzny*. Warszawa 1998; W.A. Djakow, A. Gałkowski, W. Śliwowska, W.M. Zajcew. *Uczestnicy ruchów wolnościowych w latach 1832-1855 (Królestwo Polskie). Przewodnik biograficzny*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1990.

religijno-patriotycznych w 1861 roku, a następnie walki zbrojnej z lat 1863-1864. W sumie w głąb Imperium Rosyjskiego trafiło ponad 40 tysięcy młodych ludzi², z czego 20 tysięcy zesłano na Syberię Zachodnią³ i Syberię Wschodnią.

W wyniku kolejnych manifestów amnestyjnych, wydawanych w latach 1866-1883, zdecydowana większość skazańców powróciła z Syberii. Pewna grupa nie skorzystała z amnestii. Jedni pozostali dlatego, że znaleźli tu lepsze warunki bytowania (ta sytuacja odnosiła się głównie do chłopów). Inni zdążyli założyć rodziny i w gruncie rzeczy wtopili się już w społeczność syberyjską.

Nowy etap w dziejach polskiej diaspory na Syberii otworzyli działacze polskich kółek socjalistycznych i rewolucyjnych. Od końca lat 70. XIX wieku do pierwszej połowy lat 80. XIX stulecia na Syberię trafiło ok. 150 osób⁴. W tej grupie znaleźli się m.in. Wacław Sieroszewski, Jan Hłasko, Filipina Płaskowicka, Ludwik Janowicz, Tadeusz Rechniewski, Henryk Dulęba i Feliks Kon.

Na Syberię zesłano też pewną grupę młodych ludzi, zwłaszcza studentów i robotników, którzy związali się z działalnością ruchu narodnickiego, a później socjaldemokratycznego. Wśród nich byli m.in. bracia Bronisław i Józef Piłsudski. Liczba zsyłek nasiliła się w okresie rewolucji 1905 roku. Później, aż do czasów I wojny światowej, systematycznie się zmniejszała.

Liczba Polaków wywiezionych na Syberię za działalność w ruchu niepodległościowym i rewolucyjnym od przełomu lat 70. i 80. XIX wieku do wybuchu I wojny światowej była nieporównywalnie mniejsza od tej z czasów zsyłki po powstaniu styczniowym, a nawet z lat międzypowstaniowych. Jednakże problem określenia wielkości zsyłki Polaków na Syberię w tym okresie czeka na swego badacza⁵.

W XIX wieku więźniów politycznych, a także kryminalnych, dzielono na pięć kategorii. Zaliczonych do pierwszej kategorii zsyłano na katorgę do warzelni soli, hut lub ciężkich prac budowlanych. Drugą tworzyli zesłani na osiedlenie. Carski system penitencjarny bowiem zakładał, że zesłanie jest dożywotnie i skazańcy nigdy już nie powrócą do poprzednich miejsc zamieszkania. Trzecią kategorię tworzyli skazani na zamieszkanie. Osoby takie po odbyciu kary mogły wrócić w rodzinne strony. Kolejną kategorię tworzyli skazani do rot aresztanckich, stanowiących rodzaj karnych obozów pracy. Piątą kategorię tworzyli zesłani na „osadnictwo” (*wodworienije*). Ten typ represji stosowano najczęściej wobec chłopów. Zsyłka na *wodworienije* była jedną z form kolonizacji słabo zaludnionych obszarów Syberii.

W okresie międzypowstaniowym stosowano wobec spiskującej młodzieży jeszcze inną formę kary, a mianowicie zsyłano na odbycie karnej służby wojskowej w batalionach rozlokowanych na

² W. Śliwowska. *Kartoteka uczestników powstania styczniowego w Instytucie Historii PAN*. W: Powstanie Styczniowe 1863-1864. Walka i uczestnicy. Represje i wygnanie. Historiografia i tradycja. Pod red. W. Cabana, W. Śliwowskiej. Kielce 2005, s. 11-19.

³ O losach Polaków zesłanych na Syberię Zachodnią po upadku powstania styczniowego zob.: С.А. Мулина. *Мигранты поневоле. Адаптация ссыльных участников польского восстания 1863 года в Западной Сибири*. Санкт-Петербург 2012, 201 s. i tabele.

⁴ *Kółka socjalistyczne. Gminy i Wielki Proletariat. Procesy polityczne 1878-1888. Źródła*. Zebrał, opracował i wstępem opatrzył L. Baumgarten. Warszawa 1966. Indeks nazwisk.

⁵ Na mniejszą liczbę Polaków z Królestwa Polskiego zesłanych na Syberię za działalność rewolucyjną niewątpliwie miały wpływ zmiany w polityce penitencjarnej. Od lat 90. XIX wieku władze wprowadziły zasadę, że zaangażowanych w działalność rewolucyjną robotników należy wysłać do zakładów produkcyjnych rozlokowanych w europejskiej części Imperium Rosyjskiego. Uznano, że ta forma kary jest mniej kosztowna dla skarbu państwa niż zsyłanie kogoś na katorgę lub osiedlenie. Robotnik pracujący w zakładzie pracy zarabiał na swoje utrzymanie, a był odseparowany od rodziny i najbliższych towarzyszy. Zatem państwo nie ponosiło żadnych kosztów. W przypadku zesłania na Syberię trzeba było ponosić koszty funkcjonowania budynków więziennych, obsługi i samego więźnia. Podobnie było z zesłaniem na osiedlenie na Syberii. Gmina musiała wyznaczyć odpowiednią powierzchnię gruntu dla osiedleńca, a to uszczuplało jej przychody. W pewnym momencie gminy syberyjskie zaczęły się sprzeciwiać ponoszeniu kosztów pobytu polskich zesłańców. Do ciężkich więzień na Syberii, a później na osiedlenie trafiali jedynie ci, którzy pracując w fabrykach Odessy, Jekaterynosławia, Kazania, a nawet Moskwy i Petersburga, prowadzili dalej działalność rewolucyjną. Por.: Z. Łukawski. *Ludność polska w Rosji 1863-1914*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1978, s. 200-201.

Syberii, Kaukazie i linii orenburskiej. W wyniku reform wojskowych Dmitrija Milutina zasadniczo zrezygnowano z tej formy karania spiskowców, choć incydentalnie zdarzały się jeszcze przypadki karnego wcielania do służby wojskowej⁶.

Od przełomu XIX i XX wieku mamy do czynienia z dobrowolnym polskim osadnictwem na Syberii. Napływali tam chłopci z Królestwa Polskiego i z Ziemi Zabranych i na wydzielonych działkach zakładali polskie osady, których pozostałości przetrwały do dzisiaj⁷. Następnie wraz z budową Transsyberyjskiej Magistrali Kolejowej przybywali tu robotnicy, kadra inżynieryjno-techniczna i urzędnicy. Wreszcie w czasie I wojny światowej docierali tu Polacy, którzy zdecydowali się opuścić Królestwo Polskie i Ziemię Zabrane oraz wzięci do niewoli Polacy służący w armii austro-węgierskiej.

Tomsk⁸ w polskiej zsyłce odegrał specjalną rolę. Jeńcy polscy, określane w dokumentach jako „Litwa”⁹, brali udział w budowie twierdzy tomskiej w 1604 roku. W XVII wieku napływali tam kolejni. W latach 80. XVII wieku tzw. Litwa stanowiła około 8% wszystkich urzędników państwowych. W 1804 roku Tomsk stał się siedzibą wielkiej guberni tomskiej obejmującej całą Syberię Zachodnią. W wyniku reform Michaiła Sperańskiego w 1822 roku wprowadzono generał-gubernatorstwa i siedzibą zachodniosyberyjskiego generał-gubernatorstwa stał się najpierw Tobolsk, a później Omsk. Zachodniosyberyjskie generał-gubernatorstwo dzieliło się na gubernię tomską i tobolską.

Na przełomie XVIII i XIX wieku liczba Polaków w Tomsku i w guberni tomskiej wzrosła, pozostała tutaj bowiem pewna część polskich jeńców z czasów konfederacji barskiej, powstania kościuszkowskiego i wojen napoleońskich¹⁰. Społeczność polska w Tomsku i w guberni tomskiej była do tego stopnia duża, że władze carskie zezwoliły na wybudowanie katolickiej świątyni w 1833 roku i utworzenie parafii tomskiej, która obejmowała całą Syberię Zachodnią, czyli gubernię tomską, tobolską i obwód omski. Była to największa parafia na świecie, obejmowała bowiem obszar kilku milionów kilometrów kwadratowych.

Przez cały wiek XIX na Syberię Zachodnią kierowano zesłańców politycznych, którym wymierzono lżejsze kary. Skazani na katorgę i do ciężkich robót kierowani byli do Syberii Wschodniej. Liczbę Polaków zamieszkałych na terenie Syberii Zachodniej powiększali rekruci z Królestwa Polskiego, którzy, poczynając od upadku powstania listopadowego, odbywali długoletnią służbę wojskową w licznych garnizonach rozmieszczonych głównie w południowo-zachodniej jej części, bo Rosja wtedy prowadziła systematyczny podbój Azji Środkowej¹¹. W okresie międzypowstaniowym najliczniejszą grupą Polaków na Syberii

⁶ Tak było m.in. w przypadku niektórych uczestników ruchów studenckich na przełomie XIX i XX wieku.

⁷ Szerzej por.: S. Leończyk. *Polityka przesiedleńcza rządu rosyjskiego wobec chłopów z zachodnich guberni Cesarstwa Rosyjskiego w latach 1885-1914*. „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2012. T. 16, s. 61-79; С. Леончик. *Польские крестьяне в Сибири начала XX в. Проблемы социокультурной адаптации*. W: „Восток – запад в контексте мировой истории: взгляд из Сибири”, Материалы международной научной конференции. Иркутск 2012, s. 318-329.

⁸ Szczegółnej roli Tomsku w życiu Polaków poświęcona została konferencja naukowa we Wrocławiu zorganizowana z inicjatywy Antoniego Kuczyńskiego. Materiały tej konferencji ukazały się drukiem: *Polacy w nauce i kulturze Tomsku oraz Syberii Zachodniej*. Pod red. A. Kuczyńskiego i M. Marczyka. Wrocław 2008. Wydawnictwo otwiera obszerny tekst A. Kuczyńskiego, wielkiego znawcy tej problematyki, a noszący tytuł: *Polacy w Tomsku. Szkice z przeszłości i współczesności* (s. 9-74); por.: A. Kuczyński, *Polonia syberyjska – Konferencja w Tomsku*, „Orzeł Biały”. London. Marzec 2000. Nr 1569/LX, s. 29-37.

⁹ Takie określenie stosowano od końca XVI wieku w źródłach rosyjskich. Używane jest we wszelkich pracach rosyjskich, zarówno przedrewolucyjnych, jak i obecnych, w odniesieniu do jeńców, którzy dostali się do niewoli rosyjskiej w wyniku wojen Rzeczypospolitej z Rosją w XVI i XVII wieku. Wszyscy ci jeńcy byli wyznania katolickiego.

¹⁰ Por. С.А. Мулина, А.А. Крих. *Поляки в Западной Сибири. Последняя треть XVIII – первая треть XIX веков*. *Биографический словарь*. Омск 2013.

¹¹ Szerzej o służbie rekrutów w armii rosyjskiej zob.: W. Caban. *Służba rekrutów z Królestwa Polskiego w armii carskiej w latach 1831-1873*. Warszawa 2001; J. Legieć. *Służba rekrutów z Królestwa Polskiego w armii rosyjskiej w latach 1874-1913*. Kielce 2013.

Zachodniej byli właśnie polscy rekruci. Zarówno zesańcy polityczni rozmieszczeni w Tomsku, w miastach powiatowych i po najmniejszych zakątkach guberni tomskiej, jak i polscy rekruci domagali się stworzenia warunków do uczestnictwa w życiu religijnym według obrządków Kościoła katolickiego. Władze rosyjskie musiały się do tej kwestii w jakiś sposób odnieść. O tym, jak się odnosiły, świadczą publikowane tu materiały i dokumenty.

Na temat sytuacji Kościoła katolickiego na Syberii, w tym na Syberii Zachodniej, powstały już prace. Pierwsze pojawiły się wraz z odwilżą po wydanym ukazie tolerancyjnym Mikołaja II w 1905 roku. Wszystko to jednak trwało krótko, bo po przejściu władzy przez bolszewików i utworzeniu Związku Radzieckiego zarówno wokół Kościoła katolickiego, jak i Cerkwi prawosławnej zapadło milczenie.

Zmiany polityczne w Rosji po 1990 roku umożliwiły zarówno historykom polskim, jak i rosyjskim podjęcie badań nie tylko nad dziejami Kościoła katolickiego na Syberii, ale w ogóle na temat polskiej zsyłki w XIX wieku¹².

W pierwszej kolejności historycy polscy, i słusznie, zdecydowali się na zinwentaryzowanie zasobów centralnych archiwów rosyjskich dotyczących spraw Kościoła katolickiego. W ten sposób powstały m.in. prace ks. Mariana Radwana¹³ czy Andrzeja Majdowskiego¹⁴. Dokonywano inwentaryzacji jeszcze w innych archiwach, a mianowicie Wilna, Grodna i Mińska. Wydaje się, że w poszukiwaniach należy też uwzględnić biblioteki i archiwa Kijowa. Na podstawie wstępnej kwerendy ustalono, że w tych placówkach znajdują się dokumenty dotyczące funkcjonowania wspólnoty katolickiej w Tomsku i w innych miastach guberni tomskiej¹⁵.

Pierwszym historykiem polskim, który w nowej sytuacji politycznej zwrócił uwagę na konieczność badań nad przeszłością Kościoła katolickiego na Syberii, w tym na Syberii Zachodniej, był Władysław Masiarz. Jego praca *Dzieje kościoła i polskiej diaspory w Tobolsku na Syberii (1838-1922)* (Kraków 1999)¹⁶ powstała na podstawie materiałów przechowywanych w archiwach rosyjskich, w tym syberyjskich. Z kolei z wykorzystaniem materiałów polskich powstała praca Roberta Stopikowskiego, *Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim w świetle polskiej prasy katolickiej drugiej połowy XIX wieku* (Warszawa 2001). Oddzielny rozdział w tej pracy został poświęcony Kościołowi katolickiemu na południu Rosji i na Syberii. Prasa katolicka z zaboru pruskiego i austriackiego zamieszczała zadziwiająco wiele korespondencji na temat problemów wspólnot katolickich funkcjonujących głównie na Syberii Zachodniej. Korespondencje takie nadsyłał m.in., wspomniany w materiałach źródłowych składających się na tę publikację, księża z parafii tomskiej z ks. Walerianem Gromadzkiem i ks. Józefem Demikisem na czele.

W tym miejscu chcemy wyraźnie powiedzieć, że szczególne zasługi w rozwoju badań nad dziejami Kościoła katolickiego na Syberii ma Antoni Kuczyński jako pomysłodawca i koordynator

¹² Nie oznacza to, że problematyka ta nie była podejmowana w czasach Związku Radzieckiego. Wtedy jednak powstawały prace poświęcone tzw. polsko-rosyjskiej współpracy rewolucyjnej, by podkreślić, że przyjaźń polsko-radziecka swe początki bierze we wspólnych wystąpieniach przeciw caratowi. Nie wszystkie te prace straciły swoją wartość. Wiele z nich, jeżeli chodzi o warstwę faktograficzną, istnieje w naukowym obiegu. Szerzej por.: W. Caban. *Zsyłka Polaków na Syberię w XIX wieku. Przegląd publikacji polskich i rosyjskich/radzieckich*. „Przegląd Historyczny” 2014. T. 105, s. 99-123.

¹³ M. Radwan. *Historia Kościoła rzymskokatolickiego w Imperium Rosyjskim (XVIII-XX w.) w dokumentach Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego*. Sankt Petersburg–Warszawa 1999; M. Radwan. *Historia Kościoła rzymskokatolickiego w Rosji i Polsce w dokumentach archiwów, bibliotek i muzeów Sankt Petersburga*. Sankt Petersburg–Warszawa 2000.

¹⁴ A. Majdowski, *Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim. Syberia. Daleki Wschód. Azja Środkowa*. Warszawa 2001.

¹⁵ W wyniku realizacji przez Instytut Historii UJK projektu badawczego NPRH *Pamiętniki i listy polskich autorów z Ziem Zabrzanych (Białoruś, Ukraina) w latach 1795-1918* (Umowa Nr 0083/NPRH2/H11/81/21/2012). Najwięcej tego typu materiałów, jak można sądzić, przechowuje Национальна бібліотека України імені В.І. Вернадського. Por. m.in. fond (zespół) 16078 – Listy z Syberii do księży bernardynów z 1821 r.

¹⁶ Historyk krakowski podjął podobny problem w odniesieniu do kościoła w Irkucku (Syberia Wschodnia). Tekst pt.: *Zarys dziejów kościoła i parafii rzymskokatolickiej w Irkucku (1812-1937)* został opublikowany na łamach „Zesłańca” 1996. Nr 1.

międzynarodowej konferencji pod nazwą „Kościół katolicki na Syberii. Historia – Współczesność – Przyszłość”, która odbyła się w dniach 26-28 czerwca 2001 roku we Wrocławiu i Krzydlinie Małej. Organizatorami konferencji byli: Ośrodek Badań Wschodnich i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, Centrum Duchowości Klaretyńskiej w Krzydlinie Małej oraz Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”. W rok później ukazała się publikacja¹⁷. Referaty na konferencji przedstawili zarówno historycy polscy, jak i rosyjscy. Ci ostatni prezentowali ustalenia badawcze, będące rezultatem wieloletnich poszukiwań materiałów w archiwach syberyjskich i poniekąd Petersburga i Moskwy. Z całą odpowiedzialnością można powiedzieć, że konferencja ta zainspirowała historyków rosyjskich do dalszego podejmowania tej problematyki. Powstawały więc nowe rozprawy, artykuły i przyczynki, które następnie Antoni Kuczyński skrzętnie redagował i kierował do publikacji na łamach „Zesłańca” i „Wrocławskich Studiów Wschodnich”¹⁸. Temu zagadnieniu niektórzy historycy rosyjscy poświęcili też odrębne prace doktorskie i habilitacyjne. Mamy tu na myśli m.in. Irinę Nikulinę z Barnaulu oraz Tatianę Niedzieluk i Leonida Ostrowskiego z Nowosybirsk¹⁹.

Szczególną rolę w badaniach nad dziejami polskiej diaspory w Tomsku i Syberii Zachodniej odgrywają publikacje Wasilija Chaniewicza, potomka polskich dobrowolnych osadników ze wsi Białystok, położonej 180 km na północny zachód od Tomsku. Jest on autorem około 100 publikacji, w tym kilku zwartych²⁰, stąd słusznie jest nazywany „strażnikiem polskości na Syberii”²¹. Wasilij Chaniewicz, gdy tylko umożliwiły to zmiany polityczne po 1990 roku, podjął ścisłą współpracę z historykami polskimi zajmującymi się problematyką syberyjskich zesłań. Uczestniczył chyba we wszystkich konferencjach poświęconych dziejom polskiej zsyłki zorganizowanych przez Antoniego Kuczyńskiego i Wiktorię Śliwowską. Jest również członkiem zespołu realizującego projekt NPRH *Polscy zesłańcy na Syberii Zachodniej w drugiej połowie XVIII wieku – XIX wieku w oczach Rosjan i ludności syberyjskiej*. To właśnie jemu udało się w wyniku żmudnych kwerend, głównie w Państwowym Archiwum Obwodu Tomskiego, odnaleźć i przygotować do publikacji 345 dokumentów²², które charakteryzują postawę rosyjskich urzędników wobec Kościoła katolickiego na tym terenie – od kierownictwa ministerstwa spraw wewnętrznych, poprzez urzędników zarządu gubernialnego w Tomsku, do szeregu biurokratów zajmujących stołki w administracji powiatowej (okręgowej) i miejskiej. Mamy tu też dokumenty wytworzone przez carski aparat ucisku, czyli żandarmerię i policję. Nie ma potrzeby przedstawiania zawartości merytorycznej dokumentów skupionych w 24 blokach tematycznych, jednakże zatrzymamy się na dwóch. Część ósma zbioru dokumentów źródłowych ukazuje utrudnienia władz wszystkich szczebli w sprawie spełniania posług duszpasterskich zarówno przez księży oficjalnie zatwierdzonych przez ministerstwo spraw wewnętrznych, jak i przez tych,

¹⁷ *Kościół katolicki na Syberii. Historia. Współczesność. Przyszłość*. Pod red. A. Kuczyńskiego. Wrocław 2002.

¹⁸ Mamy tu na myśli m.in. publikacje: Wasilija Chaniewicza, Tatiany Niedzieluk, Renaty Opłakańskiej, Andrieja Maslennikowa, Sergiusza Fiela, Sergiusza Jemieljanowa, Larysy Jaszczuk, Niny Jakowlewej i innych. Prace te wymieniono w wykazie literatury zamieszczonym w tym wydawnictwie.

¹⁹ Ich publikacje znajdują się w wykazie literatury.

²⁰ Zob. wykaz literatury.

²¹ Najlepszym poparciem dla tej opinii są dwie publikacje W. Chaniewicza. Pierwsza nosi tytuł: *Католический некрополь города Томска (1841-1919)*, составили В.А. Ханевич и А.Г. Караваева, Томск 2001, 281 c. i zawiera ona informacje o 4860 pogrzebanych na tym cmentarzu katolików. Druga: *Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии*. Томск 2012, 670 c. daje wyobrażenie o roli i miejscu Polaków w życiu społeczno-gospodarczym i politycznym Tomsku. Wreszcie trzeba dodać, że W. Chaniewicz opracował przewodnik po zasobach archiwum tomskiego odnoszących się do polskiej zsyłki za lata 1804-1915 (Tomsk 2013). W uznaniu jego zasług dla ochrony polskości na Syberii został odznaczony przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Kawalerskim Krzyżem Zasługi. Wszystkie jego publikacje dotyczące polskiej zsyłki na Syberię są wysoko cenione przez środowiska historyczne w Polsce. Potwierdzeniem tego faktu było przyznanie W. Chaniewiczowi w 2012 roku nagrody „Przeglądu Wschodniego” za wspomniany słownik biograficzny Polaków mieszkających w Tomsku w XIX i XX wieku.

²² Tylko kilka dokumentów ma inną proveniencję.

którzy znaleźli się na syberyjskim zesłaniu za udział w powstaniu styczniowym. Za kuriozalne trzeba uznać rozporządzenie zezwalające księdzu zesłańcowi udzielić ostatnich sakramentów ciężko choremu współ-towarzyszowi. Formalnie mógł, ale najpierw musiał wyrazić na to zgodę gubernator. Przykładowo znajdujący się na łożu śmierci zesłaniec z Bijska czekał z nadzieją, że gubernator urzędujący w Tomsku wyda odpowiednią zgodę dla księdza zesłanego także do Bijska. Niestety, na ogół nie doczekał. Studiując dokumenty dotyczące położenia księży zesłanych na Syberię Zachodnią, czasami dochodzimy do wniosku, że ich los był trudniejszy od losu tych, którzy byli zesłani do słynnej Tunki (Syberia Wschodnia)²³.

Z kolei część osiemnasta dotyczy budownictwa sakralnego. Z jednej strony na podstawie tych dokumentów można dostrzec ogromną determinację zesłańców, by zbudować jeżeli nie kościół, to przynajmniej maleńką kapliczkę, o wymiarach 2 × 2,5 metra, bo na taką najłatwiej można było uzyskać zgodę, a z drugiej – taką samą determinację władz, by uniemożliwić jej zbudowanie, a do tego wykazać jeszcze starającym się o powstanie kaplicy, że władza jest chętna wydać pozwolenie, tylko składający prośbę nie potrafią wypełnić przepisanych formalności.

Mamy nadzieję, że publikowane tu dokumenty przyczynią się nie tylko do odtworzenia postawy carskiej administracji wobec polskich zesłańców, ale stanowią też będą ważną pomoc w dalszych badaniach nad dziejami Kościoła katolickiego na Syberii w XIX i na początku XX wieku oraz dziejami polskiej diaspory.

²³ Por.: E. Niebelski. *Syberyjskie losy księży zesłańców 1863 roku*. Wrocław 2011. Byłoby chwalebne, gdyby dane biograficzne o księżach zesłanych za udział w powstaniu styczniowym, zamieszczone przez W. Chaniewiczza w aneksach (aneks 3) zainspirowały do pełniejszego opracowania losów tej zbiorowości na Syberii Zachodniej.

Вступление

Сибирь, называемая ссыльными *проклятой землёй* или *тюрьмой без решёток*, в сознании поляков XIX, и даже XX века, не ограничивалась исключительно географической Сибирью с поверхностью свыше 10 миллионов квадратных километров. Польская Сибирь, и собственно *polski Sybir* – это понятие, которое ассоциируется с пространством ссылки на территории Российской империи. Следовательно, это понятие шире географической Сибири, потому что охватывает ещё степи Казахстана, Кавказ, и даже Архангельскую и Пермскую губернии, входящее в состав европейской части России.

Поляки попадали в Сибирь с конца XVI века. Первыми были поляки, взятые в плен во времена войн Стефана Батория с Москвой. Небольшие группы пленных поляков сослали за Урал в XVII и начале XVIII века.

Первую, самую большую волну сосланных в Сибирь поляков составляли участники Барской конфедерации. Предполагают, что было это свыше 10 тысяч пленных. После восстания Тадеуша Костюшко также было сослано несколько тысяч поляков. Часть из них вернулась, благодаря указу Павла I от 1796 года, а затем – Александра I от 1801 года. Другие остались здесь добровольно, и следы их пребывания встречали последующие изгнанники.

Вскоре в Сибири оказалось несколько тысяч поляков, пленных участников похода Наполеона I на Москву. В 1815 году в результате амнистии Александра I они смогли возвратиться в родные края.

Вместе с возникновением Царства Польского начался новый этап в истории сибирской ссылки. Если с конца XVI века до наполеоновских войн, то есть в период более двух веков, в Сибирь попадали военнопленные, то с 1815 года до начала I Мировой войны за Урал сослали за подготовку заговоров, которые должны были стать началом вооружённой борьбы за независимость, за участие в Ноябрьском восстании, Январском, наконец, за деятельность в революционных организациях. Таким образом, можно отметить, что в этот период происходила систематическая политическая депортация поляков из Царства Польского и Западного края в Сибирь, и особенное её усиление произошло в 30-60 годы XIX века.

Этот период изгнания открывает ссылка виленской молодёжи из Союза филоматов и филаретов, а также учеников школ в Крожах, Кейданах, Ковно и Свислочи. Следующими ссыльными стали члены Патриотического общества, основанного Валерияном Лукасинским. В целом до начала Ноябрьского восстания, в Сибирь сослали приблизительно 60-70 человек.

После Ноябрьского восстания самую большую группу сосланных составляли попавшие в плен участники польско-русской войны 1830-1831 годов. В царскую армию включили около 9300 пленников, из них приблизительно 4700 – в отдельные корпуса, квартирующие в Сибири. В этой группе находился и Пётр Высоцкий.

В период между восстаниями, в Сибирь попала большая группа заговорщиков из Царства Польского и Западного края. Сначала там находились участники партизанского отряда Заливского 1833 года. Потом к ним присоединились конарщики и члены Общества польского народа. В 40-е годы, шли по этапам в Сибирь участники заговора кс. Петра Сцегенного, Краковского восстания и Весны народов. Затем в 1850 году в сибирском изгнании находились заговорщики из Союза литовской молодёжи. Трудно определить, сколько молодых людей с земель прежней Речи Посполитой познакомилось с Сибирью.

Виктории Сливовской удалось выявить около 3,5 тысячи фамилий, а для примерно 2,5 тысячи ссыльных она составила биографические справки²⁴.

Ссылки в период между восстаниями являлись только своеобразного рода прелюдией к тому, что произошло в 1861-1866 годы. В Сибири оказалось много участников религиозно-патриотических манифестаций 1861 года, а затем вооружённой борьбы 1863-1864 годов. В целом вглубь Российской империи попало свыше 40 тысяч молодых людей²⁵, из которых 20 тысяч были сосланы в Западную²⁶ и Восточную Сибирь.

В результате амнистийных манифестов, поочередно издаваемых в 1866-1883 годы, решительное большинство осуждённых возвратилось из Сибири. Некоторая группа не воспользовалась амнистией. Одни остались потому, что нашли здесь лучшие условия жизни (эта ситуация касалась главным образом крестьян). Другие успели обзавестись семьями и, в сущности, врасти уже в сибирское общество.

Новый этап в истории польской диаспоры в Сибири открыли деятели польских социалистических и революционных кружков. С конца 70-х по первую половину 80-х годов XIX столетия, в Сибирь попало около 150 человек²⁷. В этой группе оказались, между прочими, Вацлав Серошевский, Ян Хласко, Филипина Пласковицкая, Людовик Янович, Тадеуш Рехневский, Генрик Дулемба и Феликс Кон.

В Сибирь сослали также некоторую группу молодых людей, в основном студентов и рабочих, которые были связаны с деятельностью народнического движения, а позднее социал-демократического. Среди них были братья Бронислав и Иосиф Пилсудские. Число ссыльных увеличилось во время революции 1905 года. Позднее, по время I Мировой войны их количество систематически уменьшалось.

Число поляков, вывезенных в Сибирь за деятельность в освободительном и революционном движении, с рубежа 70-80-х годов XIX века до начала I Мировой войны, было несравнимо меньше, чем со времён ссылки после Январского восстания, и даже периода между восстаниями. Однако же проблема определения объёма ссылки поляков в Сибири в этот период все еще ждёт своего исследователя²⁸.

²⁴ См.: W. Śliwowska. *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku. Słownik biograficzny*. Warszawa 1998; W.A. Djakow, A. Gałkowski, W. Śliwowska, W.M. Zajcew. *Uczestnicy ruchów wolnościowych w latach 1832-1855 (Królestwo Polskie). Przewodnik biograficzny*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1990.

²⁵ W. Śliwowska. *Kartoteka uczestników powstania styczniowego w Instytucie Historii PAN*. B: Powstanie Styczniowe 1863-1864. Walka i uczestnicy. Represje i wygnanie. Historiografia i tradycja. Pod red. W. Cabana, W. Śliwowskiej. Kielce 2005, с. 11-19.

²⁶ О судьбах поляков сосланных в Западную Сибирь после поражения Январского восстания см.: С.А. Мулина. *Мигранты поневоле: Адаптация ссыльных участников Польского восстания 1863 года в Западной Сибири*. СПб 2012.

²⁷ *Kółka socjalistyczne. Gminy i Wielki Proletariat. Procesy polityczne 1878-1888*. Zebrał, opracował i wstępem opatrzył L. Baumgarten. Warszawa 1966, indeks nazwisk.

²⁸ На уменьшение числа поляков из Царства Польского, сосланных в Сибирь за революционную деятельность, несомненно, влияли изменения в пенитенциарной политике. С 90-х годов XIX века власти ввели принцип, по которому вовлеченных в революционную деятельность рабочих отправляли на производственные предприятия, размещенные в европейской части Российской империи. Полагали, что эта форма наказания менее дорога для государственной казны, чем высылка кого-либо на каторгу или поселение. Рабочий, трудящийся на заводе, зарабатывал на своё содержание, и при этом был отделен от семьи и близких товарищей. Казна не несла никаких издержек. В случае ссылки в Сибирь надо было нести расходы на функционирование тюремных зданий, обслуживание самого заключённого. Схожая ситуация была со ссылкой на поселение в Сибири. Община была обязана выделить соответствующую поверхность земли для поселенца, а это уменьшало её доходы. В какой-то момент сибирские общины начали сопротивляться несению расходов на пребывание польских ссыльных. В каторжные тюрьмы Сибири, а позднее на поселение попадали исключительно те, кто, работая на фабриках Одессы, Екатеринославля, Казани, и даже Москвы и Петербурга, и далее вел революционную деятельность. См.: Z. Łukawski. *Ludność polska w Rosji 1863-1914*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1978, с. 200-201.

В XIX веке политические заключённые, а также уголовные, были разделены на пять категорий. Принадлежащих к первой категории ссылали на каторгу в солеварни, металлургические заводы или на тяжёлые строительные работы. Вторую группу составляли сосланные на поселение. Царская пенитенциарная система действительно предполагала, что ссылка пожизненна, и осуждённые никогда уже не вернутся в прежние места жительства. Третью категорию составляли осуждённые на жительство. Эти люди и после отбытия срока наказания могли вернуться в родные стороны. Очередную категорию составляли осуждённые в арестантские роты, представлявшие разновидность дисциплинарных трудовых лагерей. Пятую категорию составляли сосланные на „поселение” (водворение). Этого типа репрессии применяли наиболее часто по отношению к крестьянам. Ссылка на *водворение* была одной из форм колонизации слабо населенных пространств Сибири.

В период между восстаниями, власть применяла против готовящей заговор молодёжи ещё другую форму репрессий, а именно ссылала их для прохождения дисциплинарной военной службы в батальоны, размещенные в Сибири, на Кавказе и на Оренбургской линии. В результате военных реформ Дмитрия Милютина от этой формы наказания заговорщиков в основном отказались, хотя бывали ещё случаи их дисциплинарного включения в военную службу²⁹.

С рубежа XIX и XX веков, мы имеем дело с добровольным польским поселением в Сибири. Туда прибывали крестьяне из Царства Польского и Западного края и на выделенных участках закладывали польские поселения, остатки которых сохранились до сегодняшнего дня³⁰. Одновременно со строительством Транссибирской железнодорожной магистрали сюда прибывали рабочие, инженерно-технические кадры и чиновники. Наконец, во время I Мировой войны в Сибирь отправились те, кто решил оставить Царство Польское и Западные Земли, а также взятые в плен поляки, служившие в австро-венгерской армии.

Томск³¹ и Западная Сибирь сыграли особую роль в польской ссылке. Польские пленные, определяемые в документах „Литва”³², принимали участие в строительстве томской крепости в 1604 году. В XVII веке прибыли очередные ссыльные. В 80-е годы XVII века, так называемая „Литва” составляла около 8% всех государственных чиновников. В 1804 году Томск стал центром большой Томской губернии, охватывающей всю Западную Сибирь. В результате реформ Михаила Сперанского в 1822 году появилось генерал-губернаторство с местопребыванием западносибирского генерал-губернатора сначала в Тобольске, а позднее в Омске. Западносибирское генерал-губернаторство делилось на Томскую и Тобольскую губернии.

²⁹ Так было, между прочим, в случае некоторых участников студенческих движений на переломе XIX и XX веков.

³⁰ Подробнее см.: S. Leończyk. *Polityka przesiedleńcza rządu rosyjskiego wobec chłopów z zachodnich guberni Cesarstwa Rosyjskiego w latach 1885-1914*. „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2012. T. 16, s. 61-79; С.В. Леончик. *Польские крестьяне в Сибири начала XX в.: проблемы социокультурной адаптации*. В: „Восток-запад в контексте мировой истории: взгляд из Сибири”. Материалы международной научной конференции. Иркутск 2012, с. 318-329.

³¹ Особой роли Томска в жизни поляков, посвящена научная конференция во Вроцлаве, организованная по инициативе Антония Кучиньского. Материалы этой конференции были опубликованы: *Polacy w nauce i kulturze Tomsku oraz Syberii Zachodniej*. Pod red. A. Kuczyńskiego i M. Marczyka. Wrocław 2008. Издание открывает обширный текст А. Кучиньского, знатока этой проблематики, под заглавием: *Polacy w Tomsku. Szkice z przeszłości i współczesności* (с. 9-74); пор.: А. Кучыński, *Polonia syberyjska – Konferencja w Tomsku*, „Orzeł Biały”, nr 1569/LX – London. Marzec 2000, s. 29-37.

³² Такое определение применяли с конца XVI века в русских источниках. Оно используется в различных российских работах, как дореволюционных, так и современных в отношении пленных, которые попали в российскую неволю в результате войн Речи Посполитой с Россией в XVI и XVII веках. Все эти пленные были католического исповедания.

На переломе XVIII и XIX веков количество поляков в Томске и Томской губернии увеличилось, так как осталась некоторая часть польских пленных со времён Барской конфедерации, восстания Т. Костюшко и наполеоновских войн³³. Польское общество в Томске и Томской губернии было до такой степени велико, что в 1833 году царские власти разрешили построить католический храм и создать томский приход, который охватывал всю Западную Сибирь, то есть Томскую и Тобольскую губернии и Омский округ. Это был самый большой приход в мире, так как обнимал пространство в несколько миллионов квадратных километров.

Весь XIX век в Западную Сибирь направляли политических ссыльных, к которым применяли более лёгкие наказания. Осуждённых на каторгу и тяжкие работы направляли в Восточную Сибирь. Число поляков, проживавших на территории Западной Сибири, увеличивали рекруты из Царства Польского, которые, начиная с поражения Ноябрьского восстания, проходили многолетнюю военную службу в многочисленных гарнизонах, размещённых, главным образом, в юго-западной её части, потому что Россия в тот период проводила планомерное завоевание Средней Азии³⁴. В период между восстаниями самой многочисленной группой поляков в Западной Сибири были именно польские рекруты. Как политические ссыльные, размещённые в Томске, в уездных городах и в самых маленьких уголках Томской губернии, так и польские рекруты требовали создания условий для участия в религиозной жизни, согласно обрядам католического костёла. Российские власти должны были выработать свое отношение к этому вопросу. Это отношение характеризуют публикуемые здесь материалы и документы.

О положении католического костёла в Сибири, в том числе и в Западной Сибири, уже существуют печатные работы. Первые появились вместе с оттепелью после выхода в 1905 году указа Николая II о веротерпимости. Всё это, однако, продолжалось недолго, потому что после прихода к власти большевиков и создания Советского Союза, вокруг как католического костёла, так и православной церкви воцарилось молчание.

Политические перемены в России после 1990 года создали возможность, как польским, так и русским историкам, заняться исследованием не только истории католического костёла в Сибири, но и в целом польской ссылки XIX века³⁵.

В первую очередь польские историки, и это верно, решились инвентаризовать фонды центральных российских архивов, касающиеся дел католического костёла. Таким образом, появились работы кс. Марьяна Радвана³⁶ и Андрея Майдовского³⁷. Инвентаризацию проводили и в других архивах, а именно в Вильнюсе, Гродно и Минске. Думается, что в этих поисках необходимо также принять во внимание библиотеки и архивы Киева. На основании только начальных поисков было установлено, что в этих архивах находятся

³³ Ср. С.А. Мулина, А.А. Крих. *Поляки в Западной Сибири. Последняя треть XVIII – первая треть XIX веков. Биографический словарь*. Омск 2013.

³⁴ Подробнее о службе рекрутов в русской армии см.: W. Caban. *Służba rekrutów z Królestwa Polskiego w armii carskiej w latach 1831-1873*. Warszawa 2001; Legieć J. *Służba rekrutów z Królestwa Polskiego w armii rosyjskiej w latach 1874-1913*. Kielce 2013.

³⁵ Это не означает, что эта проблематика не поднималась во время Советского Союза. Именно тогда появились работы, посвящённые так называемому польско-российскому революционному сотрудничеству, чтобы подчеркнуть, что польско-советская дружба берет своё начало в совместных выступлениях против царизма. Это не означает, что все эти работы потеряли свою ценность. Многое из них, что касается фактографического слоя, существует в научном обращении. Подробнее см.: W. Caban. *Zsyłka Polaków na Syberię w XIX wieku. Przegląd publikacji polskich i rosyjskich/radzieckich*. „Przegląd Historyczny” 2014. Т. 105, с. 99-123.

³⁶ М. Radwan. *Historia Kościoła rzymskokatolickiego w Imperium Rosyjskim (XVIII-XX w.) w dokumentach Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego*. Sankt Petersburg–Warszawa 1999; М. Radwan. *Historia Kościoła rzymskokatolickiego w Rosji i Polsce w dokumentach archiwów, bibliotek i muzeów Sankt Petersburga*. Sankt Petersburg–Warszawa 2000.

³⁷ А. Majdowski. *Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim. Syberia. Daleki Wschód. Azja Środkowa*. Warszawa 2001.

документы, касающиеся функционирования католического сообщества в Томске и в других городах Томской губернии³⁸.

Первым польским историком, который в новой политической ситуации обратил внимание на необходимость исследования прошлого католического костёла в Сибири, в том числе и в Западной Сибири, был Владислав Мясж. Его работа *История костёла и польской диаспоры в Тобольске в Сибири (1838-1922)*, (Краков 1999)³⁹ возникла на основе материалов, хранящихся в российских архивах, в том числе и сибирских. Следующее по очереди, опираясь на польские материалы, появилось исследование Роберта Стопиковского *Католический костёл в Российской империи в аспекте польской католической печати второй половины XIX века* (Варшава 2001). Отдельная глава этой работы посвящена католическому костёлу на юге России и в Сибири. Католическая печать польских территорий, аннексированных Пруссией и Австрией, помещала поразительно много корреспонденции на тему проблем католических сообществ, функционировавших, главным образом, в Западной Сибири. Такую корреспонденцию присылали упомянутые в источниках, составляющих эту публикацию, ксендзы из Томского прихода, во главе с кс. Валерьяном Громадским и кс. Иосифом Демикисом.

В этом месте хотим отчётливо сказать, что особые заслуги в развитии исследований истории католического костёла в Сибири принадлежат Антонию Кучиньскому, потому что он был автором и координатором международной научной конференции под заглавием „Католический костёл в Сибири. История – Современность – Будущее”, которая состоялась 26-28 июня 2001 года во Вроцлаве и Кшидлине Малой. Организаторами конференции были Центр восточных исследований и Исторический институт Вроцлавского университета, Духовный центр кларетинов в Кшидлине Малой и общество „Польское Содружество”. Через год после этого события, были опубликованы материалы конференции⁴⁰. Доклады на конференции представили как польские, так и российские историки. Исследования последних были результатами многолетних поисков источников в сибирских архивах и отчасти архивах Петербурга и Москвы. С полной ответственностью можно сказать, что эта конференция вдохновила российских историков на дальнейшие исследования этой проблематики. Таким образом, появлялись новые научные сочинения, статьи и фрагменты, которые потом Антоний Кучиньский старательно редактировал и публиковал на страницах журналов „Zesłaniec” и „Wrocławskie Studia Wschodnie”⁴¹. Этому вопросу некоторые российские историки посвящали и отдельные кандидатские и докторские работы. Мы имеем в виду Ирину Никулину из Барнаула, Татьяну Недзелюк и Леонида Островского из Новосибирска⁴².

Особую роль в исследованиях по истории польской диаспоры в Томске и Западной Сибири играют публикации Василия Ханевича, потомка польских добровольных переселенцев деревни Белосток, расположенной в 180 км на северо-запад от Томска. Он является

³⁸ В результате выполнения Институтом Истории Университета Яна Кохановского в Кельце исследовательского проекта Национальной программы развития науки *Дневники и письма польских авторов с забранных земель (Беларусь, Украина) в 1795-1918 годы* (Договор номер 0083/NPRH2/H11/81/2012). Наибольшее количество материалов этого типа, как можно предполагать, хранится в Национальной библиотеке Украины имени В.И. Вернадского. См. фонд 16078 – Письма из Сибири к ксендзам – бернардинцам 1821 г.

³⁹ Краковский историк поставил схожую проблему относительно костёла в Иркутске (Восточная Сибирь). Текст под заглавием: *Zarys dziejów kościoła i parafii rzymskokatolickiej w Irkucku (1812-1937)* опубликован на страницах журнала „Zesłaniec” 1996. Nr 1.

⁴⁰ *Kościół katolicki na Syberii. Historia. Współczesność. Przyszłość*. Pod red. A. Kuczyńskiego. Wrocław 2002.

⁴¹ Имеем в виду публикации Василия Ханевича, Татьяны Недзелюк, Ренаты Оплаканской, Андрея Масленникова, Сергея Филя, Сергея Емельянова, Ларисы Яшук, Нины Яковлевой и других. Эти публикации находятся в списке литературы представленном в этом издании.

⁴² Их публикации находятся в списке литературы.

автором около 100 публикаций, среди которых несколько книг⁴³, поэтому его по праву зовут „хранителем польского духа в Сибири”⁴⁴. Василий Ханевич, когда только позволили политические изменения после 1990 года, начал тесное сотрудничество с польскими историками, которые интересовались проблематикой сибирской ссылки. Он участвовал почти во всех конференциях, посвящённых истории польской ссылки, организованных Антонием Кучинским и Викторией Сливовской. Он также является членом коллектива, выполняющего проект Национальной программы развития гуманитарных наук *Польские ссылки в Западной Сибири во второй половине XVIII – XIX веках в глазах россиян и коренных народов*. Только ему удалось в результате трудных поисков, главным образом, в Государственном архиве Томской области, найти и подготовить к публикации 345 документов⁴⁵, которые характеризуют отношение российских чиновников к католическому костёлу в этом регионе – от руководства министерства внутренних дел, чиновников губернского управления в Томске до ряда бюрократов в уездной, окружной и городской администрации. Здесь также есть документы, созданные царским карательным аппаратом, то есть жандармерией и полицией. Нет необходимости представлять суть содержания документов, сосредоточенных в 24-х тематических группах, однако остановимся на двух. Часть восьмая сборника источников демонстрирует затруднения властей всех ступеней в деле исполнения треб, как священниками, официально утверждёнными Министерством внутренних дел, так и теми, которые находились в сибирской ссылке за участие в Январском восстании. Курьёзным надо признать распоряжение, разрешающее священнику-ссылному отдать последний долг тяжело больному товарищу. Формально он имел на это право, но сначала необходимо было получить согласие губернатора. Находящийся почти на смертном ложе ссылный из Бийска, ожидал с надеждой, что губернатор, исполняющий служебные обязанности в Томске, даст соответствующее согласие священнику, также сосланному в Бийск. К сожалению, он не дождался. Исследуя документы, касающиеся положения священников, сосланных в Западную Сибирь, мы приходим к выводу, что их судьба была более трудная, чем у тех, кто был сослан в знаменитую Тунку (Восточная Сибирь)⁴⁶.

Восемнадцатая часть сборника касается церковного строительства. С одной стороны, на основании документов можно отметить огромную решимость ссылных в строительстве, если не костёла, то, по крайней мере, маленькой часовенки размером 2 × 2,5 м, потому что на такую легко можно было получить согласие. А с другой стороны – такую же самую решимость со стороны властей, чтобы помешать её строительству, и при этом показать просителям, что власть будет готова выдать разрешение, как только они сумеют выполнить предписанные формальности.

⁴³ См. список литературы.

⁴⁴ Наилучшей поддержкой этого мнения являются две публикации В. Ханевича. Первая носит заглавие: *Католический некрополь города Томска 1841-1919*, составители В.А. Ханевич и А.Г. Караваева. Томск 2001. Она содержит информацию о 4860 католиках, похороненных на кладбище в Томске. Вторая – *Поляки в Томске (XIX-XX вв.). Биографии*. Томск 2012 – создаёт впечатление о роли и месте поляков в социально-экономической и политической жизни Томска. Наконец, следует добавить, что В. Ханевич разработал путеводитель по фондам томского архива, относящимся к польской ссылке 1804-1915 годов (Томск 2013). Признавая заслуги В. Ханевича в сохранении польскости в Сибири, польский президент наградил его Кавалерским Крестом Заслуги. Все его публикации, касающиеся польской ссылки в Сибири, высоко ценятся историческим сообществом в Польше. Подтверждением этого факта было присуждение В. Ханевичу в 2012 году награды журнала „Przegląd Wschodni” за выше упомянутый биографический словарь поляков, живших в Томске в XIX и XX веках.

⁴⁵ Только несколько документов имеют другое происхождение.

⁴⁶ См.: E. Niebelski. *Syberyjskie losy księży zesłańców 1863 roku*. Wrocław 2011. Было бы очень полезным, если бы биографические данные ксендзов, сосланных за участие в Январском восстании, которые помещает В. Ханевич в приложениях, вдохновили историков к полной обработке информации о судьбах этой категории населения в Западной Сибири.

Мы надеемся, что публикуемые здесь документы будут способствовать не только восстановлению отношения царской администрации к польским ссыльным, но окажут важную помощь в дальнейших исследованиях по истории католического костёла в Сибири в XIX и начале XX века и в целом по истории польской диаспоры.

Wasilij Chaniewicz

Uwagi edytorskie

Publikacja składa się z trzech głównych części. Pierwszą stanowią szkice autora przedstawiające losy Polaków zesłanych do Tomsku i do różnych miejscowości, które w XIX wieku wchodziły w skład guberni tomskiej. W największym stopniu skupiono się na sprawach związanych z organizacją życia religijnego, poczynając od pojawienia się pierwszych katolików w Tomsku na początku XVII wieku, a kończąc na czasach I wojny światowej. Jest więc w nich mowa m.in. o tworzeniu się wspólnoty parafialnej w Tomsku, o warunkach wypełniania posług duszpasterskich przez księży wśród polskich zesłańców, o sytuacji, w jakiej znaleźli się polscy duchowni zesłani do guberni tomskiej po upadku powstania styczniowego, czy wreszcie trudnościach wynikających z tworzenia struktur Kościoła katolickiego na Syberii, w tym na Syberii Zachodniej. Każdy szkic jest swoistego rodzaju przyczynkiem do polityki władz carskich wobec Polaków – katolików.

Drugą część stanowi 345 dokumentów archiwalnych, ilustrujących różnorodne aspekty polityki władz rosyjskich wobec tworzonych przez Polaków wspólnot katolickich. Dokumenty te pochodzą przede wszystkim z Państwowego Archiwum Obwodu Tomskiego i po części z Państwowego Archiwum Federacji Rosyjskiej w Moskwie, Rosyjskiego Państwowego Historycznego Archiwum w Petersburgu oraz z archiwów: Omska, Kemerowa i Nowosybirsk. Zebrane dokumenty zostały skompletowane w 24 działach tematycznych. Pierwszy datowany jest na rok 1815, a ostatni – na 1917. W obrębie działów tematycznych układ dokumentów jest na ogół chronologiczny. W niektórych wypadkach wprowadzono porządek chronologiczno-tematyczny, gdy z jedną sprawą związane były dokumenty wystawiane przez kilka – kilkanaście lat. Dokumenty zostają wprowadzone po raz pierwszy do obiegu naukowego, tylko pojedyncze z nich, odnoszące się do budownictwa sakralnego w powiecie mariińskim i kuznieckim, zostały opublikowane w przygotowanym przez autora wydawnictwie *Католики в Кузбассе (XVII-XX вв.)*, Кемерово 2009. Dokumenty opracowano zgodnie z przyjętymi zasadami publikacji źródeł historycznych. Wszystkie mają numer porządkowy, każdy ma nadany i sformułowany przez autora nagłówek redakcyjny. Podana została data i miejsce powstania dokumentu. Brak oznaczenia miejsca przy wielu dokumentach oznacza, że zostały one wytworzone przez władze administracyjne urzędujące w Tomsku, a brak daty, że jest nieznana, co zaznaczono w nawiasie kwadratowym. Pod każdym dokumentem zamieszczono dane informacyjne, w których został podany skrót nazwy archiwum, zespołu, inwentarza, jednostki archiwalnej i numer karty. Zamieszczono też informację o okolicznościach powstania dokumentu i czy jest to oryginał, czy kopia.

Przy publikowaniu dokumentów zostały zachowane właściwości stylistyczne oraz specyficzne zwroty językowe, charakterystyczne dla czasów, których te dokumenty dotyczą. Nie poprawiano błędów językowych w dokumentach. Opuszczone i odtworzone wyrazy są zapisywane w nawiasach kwadratowych. Nieodczytane teksty dokumentów zaznaczone są wielokropkiem. W przypadku publikacji wyciągów z dokumentów każdorazowo zaznaczono to w nagłówku przyimkiem „из”. Opuszczenia zaznaczone są wielokropkami w nawiasach kwadratowych. Zrezygnowano z objaśniania za każdym razem powtarzających się w dokumentach nazwisk – przypis w takich wypadkach jest zamieszczany tylko przy pierwszym wystąpieniu nazwiska w rozdziale. Brak nazwiska w podpisie oznacza, że zostało nieodczytane; nazwisko podane w nawiasie () – podpis niewyraźny.

Trzecią część wydawnictwa stanowią aneksy, na które składają się:

1. Krótka kronika parafii tomskiej (do roku 1918).
2. Lista proboszczów i wikariuszy Kościoła rzymskokatolickiego w Tomsku w latach 1816-1920.
3. Dane biograficzne o duchowieństwie przebywającym w drugiej połowie XIX wieku na zesłaniu w guberni tomskiej.

4. Lista księży katolickich, udzielających sakramentów świętych w parafii tomskiej w latach 1900-1919.
5. Rejestr kościołów, kaplic i domów modlitwy Kościoła rzymskokatolickiego, wzniesionych na obszarze guberni tomskiej do 1917 roku.

Praca została uzupełniona aparatem informacyjnym, na który składają się: wykaz literatury, słownik terminów kościelnych, wykaz skrótów, wykaz opublikowanych dokumentów, spis ilustracji, indeksy.

Daty podawane są według starego stylu, rzadko podwójnie.

* * *

W trakcie prac nad wydawnictwem doznałem z wielu stron ogromnej pomocy. Chciałbym wszystkim, którzy wspierali mnie w tym przedsięwzięciu, serdecznie podziękować. W pierwszej kolejności wyrazy wdzięczności kieruję do dyrektora Państwowego Archiwum Obwodu Tomskiego Anastazji G. Karawajewej. Bez jej pomocy nie mógłbym dotrzeć do wielu ważnych dokumentów. W trakcie realizacji tego przedsięwzięcia moralnego wsparcia udzielał mi Marek Zieliński – konsul generalny w Irkucku. Podobnie było ze strony Aleksandry W. Guziejewej, przewodniczącej Narodowo-Kulturalnej Autonomii Polaków „Polonia Tomaska”. Słowa podziękowania kieruję do Światosława W. Pieriechożewa, dyrektora Tomskiego Obwodowego Muzeum Krajoznawczego im. M.B. Szatłowa, który umożliwił mi prezentowanie swych wyników poszukiwań dotyczących dziejów Kościoła katolickiego na Syberii Zachodniej. Specjalną wdzięczność pragnę okazać Profesorowi Antoniemu Kuczyńskiemu z Wrocławia i Profesor Wiktorii Śliwowskiej z Warszawy, którzy od wielu lat swą wiedzą i doświadczeniem wspierają mnie w badaniach nad dziejami Polaków na Syberii Zachodniej.

Podziękowania kieruję również pod adresem ks. biskupa Józefa Werta, ordynariusza Diecezji Priobrażeńskiej w Nowosybirsku, do byłego proboszcza parafii tomskiej ks. Andrzeja Duklewskiego i obecnego proboszcza ks. Stefana Lipke, którzy wspierają mnie duchowo we wszelkich przedsięwzięciach naukowych związanych z odtworzeniem przeszłości Kościoła katolickiego na Syberii Zachodniej.

Przygotowanie tej publikacji nie byłoby możliwe, gdyby nie pomoc rodziny, a przede wszystkim żony Swietłany, która służyła pomocą i radą w przygotowaniu odpowiednich dokumentów archiwalnych.

Примечания редактора

Публикация состоит из трёх основных частей. Первую составляют очерки автора, представляющие судьбы поляков, сосланных в Томск и другие местности, входившие в XIX веке в состав Томской губернии. В наибольшей степени они сосредоточены на проблемах, связанных с организацией религиозной жизни, начиная с появления в Томске первых католиков в начале XVII века и заканчивая периодом Мировой войны. Речь в них идёт о создании приходского сообщества в Томске, условиях выполнения священниками треб среди польских ссыльных; ситуации, в какой находились польские духовные лица, сосланные в Томскую губернию после поражения Январского восстания, и, наконец, трудностях, вытекающих из создания структур католического костёла в Сибири, в том числе и в Западной Сибири. Каждый очерк это своеобразного рода дополнительный материал, характеризующий политику царских властей по отношению к полякам – католикам.

Вторую часть составляют 345 архивных документов, иллюстрирующих разнородные аспекты политики русских властей относительно польских католических сообществ. Эти документы хранятся, главным образом, в Государственном Архиве Томской области и частично в Государственном Архиве Российской Федерации в Москве, Российском Государственном Историческом Архиве в Санкт-Петербурге, а также в архивах Омска, Кемерово и Новосибирска. Собранные документы укомплектованы в 24 тематические группы. Первый датируется 1815 годом, а последний – 1917-м. В пределах тематических разделов, система документов в целом хронологическая. В некоторых случаях введён хронологическо-тематический порядок, когда с одним делом были связаны документы, представленные через несколько или более десяти лет.

Документы вводятся в научный оборот впервые, только некоторые из них, относящиеся к церковному строительству в Мариинском и Кузнецком уездах, были опубликованы в подготовленном автором издании „Католики в Кузбассе (XVII-XX вв.)”, Кемерово 2009. Документы представлены в соответствии с принятыми принципами публикации исторических источников. Все документы имеют порядковые номера, каждый имеет сформулированное автором редакционное заглавие. Представлены дата и место возникновения документа. Отсутствие обозначения места возникновения многих документов означает, что они были созданы административной властью, правящей в Томске, а отсутствие даты – то, что она неизвестна, что и обозначено в квадратной скобке. Под каждым документом размещены информационные данные, в которых даны сокращенное название архива, фонда, описи, дела и номер листа. Также здесь находится информация об обстоятельствах возникновения документа, и что он собою представляет: оригинал или копию.

В процессе публикации документов сохранены их стилистические особенности и особые языковые выражения, характерные для времени, которого эти документы касаются. Языковые ошибки в документах цитированы буквально. Пропущенные и реконструированные выражения записаны в квадратных скобках. Нечитаемый текст документа обозначен многоточием. В случае публикации „выписок” из документов, это каждый раз обозначено в заголовке предлогом „из”. Пропуски отмечены многоточиями в квадратных скобках. Было решено не пояснять всякий раз повторяющихся в документах фамилии – примечание в таких случаях помещено только при первом упоминании фамилии в главе.

Третью часть издания составляют приложения, которые включают:

1. Краткую хронику томского прихода (до 1918 года).

2. Список приходских священников и vikариев римско-католического костёла в Томске в 1816-1920 годы.
3. Биографические данные о духовенстве, находящемся во второй половине XIX века в ссылке в Томской губернии.
4. Список католических священников, исполнявших требы в томском приходе в 1900-1919 годы.
5. Реестр костёлов, часовен и домов молитвы римско-католического костёла, построенных на территории Томской губернии до 1917 года.

Работа дополнена справочным аппаратом, который включает: список литературы, словарь церковных терминов, список сокращений, список опубликованных документов, список иллюстраций, указатели.

Даты представлены по старому стилю.

* * *

Во время работы над изданием я получил огромную помощь. Я хотел бы сердечно поблагодарить всех, кто поддерживал меня в этом предприятии. В первую очередь слова благодарности я адресую директору Государственного архива Томской области Анастасии Г. Караваевой. Без её помощи я не смог бы добраться до многих важных документов. Во время выполнения этого предприятия моральную поддержку мне оказали Марек Зелиньский – генеральный консул в Иркутске, а также Александра В. Гузеева – председатель Национально-культурной автономии поляков города Томска „Томская Полония”. Слова благодарности направляю Святославу В. Перехожеву, директору Томского областного краеведческого музея им. М.Б. Шатилова, который счёл возможным показать мне результаты своих исследований, касающихся истории католического костёла в Западной Сибири. Особую благодарность адресую профессору Антонию Кучиньскому из Вроцлава и профессору Виктории Сливовской из Варшавы, которые в течение многих лет своими знаниями и опытом поддерживают меня в исследованиях истории поляков в Западной Сибири.

Благодарю также кс. епископа Иосифа Верта, управляющего Преображенской епархией в Новосибирске; бывшего настоятеля Томского прихода кс. Андрея Дуклевского и настоящего приходского ксёндза Штефана Липке, которые поддерживают меня духовно во всех научных предприятиях, связанных с восстановлением прошлого католического костёла в Западной Сибири.

Подготовка этой публикации не была бы возможной, если бы не помощь семьи, и главным образом жены Светланы, которая была помощником и советчиком в работе с архивными документами.

CZĘŚĆ I

Szkice historyczne

II

1 O mieście Tomsku i o jego roli w kontaktach syberyjsko-polskich

О городе Томске и его роли в сибирско-польских контактах

Syberia i Polska to temat zawierający wiele wspólnych wątków o charakterze historycznym, kulturalnym i politycznym, począwszy od pierwszej wyprawy na Syberię wielonarodowościowego w swoim składzie oddziału Kozaków, na którego czele stał ataman kozacki Jermak Timofiejewicz [Ермак Тимофеевич].

Tomsk zbudowany został w 1604 roku na brzegu Tomi jako twierdza wojskowa i w ciągu całego XVII stulecia był bastionem wpływów Rosjan na Syberii, miejscem, z którego oddziały Kozaków udawały się „na rekonesans” nowych ziem, by wznosić na nich kolejne twierdze rosyjskie. W wyprawach i w bojach kształtował się charakter mieszkańców Tomska. Od pierwszych lat budowy twierdzy w Tomsku wznosili ją i ochraniali, wśród innych budowniczych i osadników, poddani Rzeczypospolitej, którzy znaleźli się na Syberii w charakterze jeńców wojennych i zostali zapisani do składu wojsk kozackich tak zwanej listy litewskiej⁴⁷. Na podstawie spisu powszechnego Tomska, przeprowadzonego w 1626 roku, możemy ustalić ich imiona i nazwiska, jak również okoliczności pobytu na Syberii. Wielu z nich piastowało później wysokie stanowiska, zostawało „dziećmi bojarskimi”⁴⁸, dowodziło oddziałami kozackimi przy odkrywaniu nowych ziem i przy zakładaniu innych osad rosyjskich, wchodziło w skład poselstw do ludów tubylczych oraz do Chin.

Na przykład w 1618 roku tomski „syn bojarski” Eustachy Michalewski [Остафий Михалевский] zbudował twierdzę kuzniecką i został wyznaczony na jej pierwszego wojewodę. W kolejnych latach niejednokrotnie stawał on na czele poselstw wysyłanych do Kałmuków i Kirgizów, a w 1635 roku przyczynił się do wygrania decydującej bitwy z Kirgizami nad Jeziorem Białym. Inny „syn bojarski” w Tomsku, Jerzy Sobolewski [Юрий Соболевский], przeszedł do historii Syberii XVII wieku jako założyciel twierdzy urtamskiej (1684 rok). Od 1625 roku pełnił służbę w Tomsku „syn bojarski” Piotr Sobański [Петр Собаньский], uczestnik wielu misji dyplomatycznych na Wschód, założyciel twierdzy sosnowskiej. To on w 1633 roku odkrył Jezioro Teleckie. Badania starych dokumentów potwierdzają, że na przestrzeni stu lat – od połowy XVII do połowy XVIII wieku – liczni mieszkańcy Tomska, noszący nazwiska polskie, stanowili znaczącą część elity tego miasta. Należeli do niej Tupalscy [Тупальские], Żyssy [Жицкие], Kręglikowscy [Кругликовские], Zakrzewscy [Закжевские], Kułakowscy [Кулаковские], Sabańscy [Сабанские], Sobolewscy [Соболевские], Żukowscy [Жуковские], Rychlewscy [Рыхлевские], Wertyńscy [Вертинские], Wróblewscy [Врублевские] oraz inni.

Pozostając na Syberii i asymilując się ze środowiskiem rosyjskim, wielu Polaków utraciło więź z kulturą polską, tradycjami, kościołem katolickim i przestawało czuć się przedstawicielami narodu polskiego, zachowując jedynie pochodzenie polskie („Polacy z urodzenia”). Takie tendencje wyraźnie się uwidoczniły w drugim i trzecim pokoleniu Polaków syberyjskich.

⁴⁷ „Lista litewska” – spis cudzoziemców będących na służbie, zwanych potocznie „Litwą”. Zob. rozdział następny (od red.).

⁴⁸ „Dzieci bojarskie” – niższa kategoria feudałów. Na temat genezy tego określenia w historiografii rosyjskiej panują spore rozbieżności. Wraz z reformami Piotra I ta kategoria zanikła (od red.).

I odwrotnie, dla wielu Polaków, którzy z woli losu znaleźli się na Syberii, realną podstawą do ocalenia swojej odmienności etnicznej, z daleka od ojczyzny historycznej, było zachowanie tradycyjnego dla nich wyznania rzymskokatolickiego. Diaspora polska zawsze poszukiwała i znajdowała duchowe wsparcie na łonie Kościoła katolickiego. W taki sposób da się wytłumaczyć tak bardzo ścisłe więzy Kościoła katolickiego i polskiej diaspory na Syberii na przestrzeni dziejów.

Sytuacja Tomska i jego mieszkańców uległa zmianie w XVIII wieku, kiedy to granice rosyjskie zostały przesunięte daleko na południe i na wschód, a twierdza tomska utraciła swoje znaczenie wojskowe. Życie miejskie skupiało się przy Moskiewsko-Irkuckim Trakcie Handlowym, łączącym centrum kraju z krańcami Syberii. Tomsk przekształcił się w miejsce handlu tranzytowego. Rozwijała się drobna wytwórczość, miasto zaczęło być atrakcyjne, by w nim mieszkać, i dość szybko się rozrastało, stając się pod koniec stulecia jednym z największych na Syberii.

Na omawianym etapie dziejów, do początku XX wieku włącznie, pobyt Polaków w Tomsku był związany przeważnie z następstwami szeregu powstań polskich, wybuchających od końca XVIII do początków XX wieku. Do Tomska zsyłano wziętych do niewoli konfederatów barskich, uczestników powstania kościuszkowskiego, by-tych legionistów, żołnierzy armii Józefa Poniatowskiego po klęsce wojen napoleońskich w 1812 roku, uczestników powstań lat 1831 i 1863, działaczy ruchów rewolucyjnych schyłku XIX – początku XX wieku. Najbardziej zauważalny ślad w historii Syberii i Tomska pozostawili uczestnicy powstania styczińskiego z 1863-1864 roku. Po jego stłumieniu na teren guberni tomskiej na osiedlenie oraz pod nadzór policji zesłano ponad 6 tysięcy osób, z których około tysiąca utworzyło kolonię polską w samym Tomsku. Właśnie w owym okresie kolonie polskie na Syberii stały się nieodłącznym elementem syberyjskiego etnosu. Pod koniec XIX wieku Polacy w Tomsku stanowili około 3,5% ogólnej liczby mieszkańców miasta, zajmując trzecie miejsce po Rosjanach i Tatarach.

W 1804 roku Tomsk stał się ośrodkiem rozległej pod względem terytorialnym guberni tomskiej, a pod koniec stulecia sferą oddziaływania administracyjnego i urzędowego tego miasta została objęta cała Syberia Zachodnia, w szeregu wypadków – również i Kazachstan. Handel tradycyjnie odgrywał czołową rolę w gospodarce Tomska, dzięki niemu rosły wielkie fortuny tutejszych kupców. Z czasem zwiększył się napływ kapitałów do przemysłu. Tomsk przeobrażał się w węzeł transportowy regionu, w mieście pojawiały się nowe środki łączności – telegraf i telefon, powstawała sieć banków, otwarto giełdę towarową.

Na początku XX wieku Tomsk stał się jednym z największych ośrodków handlowo-przemysłowych Syberii. Zmieniał się jego wizerunek zewnętrzny, nabierał prawdziwie miejskich cech. Ekonomicznemu przeobrażaniu Tomska towarzyszyło w wielu wypadkach, również stymulujące rozwój, przekształcanie go w ośrodek kulturalno-oświatowy całej Syberii w związku z założeniem tutaj, pierwszych w azjatyckiej części kraju, uczelni wyższych oraz szeregu szkół zawodowych. Miasto przyciągało do siebie uczącą się młodzież oraz inteligencję twórczą. W Tomsku mieszkali wielu wybitnych przedstawicieli świata nauki, kultury oraz sztuki, a ich działalność wpływała na specyficzny – duchowo-moralny klimat miasta.

Na przestrzeni wielu lat Tomsk syberyjski stawał się takim miastem, w którym mogły być spożytkowane siły, wiedza i umiejętności nie tylko Polaków zesłanych, ale również przyjeżdżających tutaj z własnej woli, z terenów Polski oraz z innych miejsc Imperium Rosyjskiego, w „poszukiwaniu szczęścia i awansu” specjalistów różnych zawodów: urzędników instytucji gubernialnych, lekarzy, drobnych przedsiębiorców oraz kupców, profesorów

i pracowników Uniwersytetu Tomskiego, Instytutu Technologicznego, wykładowców Gimnazjum Męskiego i Żeńskiego w Tomsku, inżynierów kolejowych i drogowców Kolei Syberyjskiej. Na początku XX wieku w Tomsku mieszkała kolonia polska licząca około 4 tysięcy osób, a 9 tysięcy Polaków mieszkało w miejscowościach wiejskich na obszarze dzisiejszego obwodu tomskiego.

Dzięki Polakom w Tomsku w drugiej połowie XIX wieku zaczęła rozwijać się produkcja cukiernicza i wędliniarska, pojawiły się hotele „warszawskie”, salony fotograficzne, piekarnie oraz zakłady fryzjerskie, jak również wiele przedtem nieznanymi rodzajów produkcji i przedsiębiorczości. Wiele nowości ekonomicznych i kulturalnych Tomsk zawdzięcza mieszkającym w nim Polakom lub ich potomkom. Ogromny wkład w rozwój szkolnictwa wyższego oraz średniego wnieśli przedstawiciele diaspory polskiej. Wśród pierwszych sześciu profesorów założonego w 1888 roku pierwszego za Uralem Tomskiego Uniwersytetu Cesarskiego dwóch było polskiej narodowości: profesor Stanisław Zaleski [Станислав Залесский] oraz profesor Aleksander Dogiel [Александр Догель], którzy zostali w Tomsku wielkimi uczonymi o sławie światowej. Wraz z rozwojem uniwersytetu, w kolejnych latach, podejmowali tutaj pracę profesorowie: Paweł Burzyński [Павел Буржинский], Józef Michałowski [Иосиф Михайловский], Włodzimierz Ulanicki [Владимир Уляницкий], Wiktor Juszkiewicz [Виктор Юшкевич] oraz wielu innych. Założenie i otwarcie w 1900 roku w mieście Instytutu Technologicznego upamiętnione zostało tym, że do pracy i po wiedzę przybyła do Tomska kolejna duża grupa Polaków – studentów oraz wykładowców. Wśród pierwszych profesorów Instytutu Technologicznego w Tomsku znajdowali się Polacy: Michał Janiszewski [Михаил Янишевский], Piotr Sobolewski [Петр Соболевский], Stanisław Doborzyński [Станислав Доборжинский], Józef Rączewski [Иосиф Рончевский], Aleksander Sabek [Александр Сабек], Mikołaj Gutowski [Николай Гutowский]. Ten ostatni w latach 1921-1930 był rektorem Instytutu Technologicznego i wniósł duży wkład w jego rozwój.

Żona profesora Zaleskiego, Jadwiga Zaleska [Ядвига Залеская], utalentowana pianistka, przyczyniła się do utworzenia w Tomsku pod koniec XIX stulecia miejscowego oddziału Cesarskiego Towarzystwa Muzycznego i była jedną z pierwszych jego przedstawicielek. Kontynuując temat wkładu Polaków w życie muzyczne Tomska, należy powiedzieć, że założycielką pierwszej w Tomsku prywatnej szkoły muzycznej została w 1900 roku żona szefa kancelarii kuratora Zachodniosyberyjskiego Okręgu Szkolnego Kamilla Tomaszynska [Камилла Томашинская]. Lekarz Władysław Piruski [Владислав Пирусский], zapalony i konsekwentny propagator wśród ludności kultury fizycznej oraz zdrowego trybu życia, był w Tomsku organizatorem oraz twórcą pierwszego na Syberii i trzeciego w Rosji (po Odessie i Moskwie) Towarzystwa Wspierania Rozwoju Fizycznego. Z jego inicjatywy w Tomsku zbudowano według projektu architekta, absolwenta Krakowskiej Szkoły Architektury, Bolesława Tatarczuka [Болезлав Татарчук], specjalny budynek maneżu – szkoły dla Towarzystwa. Na początku wieku XX właściciele tomskiej firmy budowlanej, Polacy – Cezary Lubiński [Цезарь Любинский] i Edward Wekker [Эдуард Веккер] – jako pierwsi w Tomsku zaczęli stosować w budownictwie konstrukcje żelbetonowe i zbudowali z zastosowaniem tego materiału liczne obiekty przemysłowe oraz cywilne.

Dzięki pochodzącemu z Warszawy Bronisławowi Borodziczowi [Бронислав Бородзич] w 1913 roku otwarto w Tomsku pierwszą na Syberii parową fabrykę cukierków i czekolady, a topograf i geodeta Mikołaj Piglewski [Николай Пиглевский] na początku XX wieku założył

pierwsze w historii guberni tomskiej biuro geodezyjno-techniczne. Był on również inicjatorem otwarcia na początku XX wieku pierwszego w Tomsku kiosku sprzedaży gazet. Inżynier mechanik A. Juszczyński [А. Ющинский] w 1901 roku sporządził projekt pierwszego na Syberii wodociągu miejskiego, którego budowę ukończono w Tomsku w 1905 roku. Dzięki Wiaczesławowi Reutowskiemu [Вячеслав Реутовский], inżynierowi górnictwa oraz przemysłowcowi, w Tomsku po raz pierwszy zbudowano elektrownię miejską, a w 1895 roku przeprowadzono elektryfikację miasta. Był on również założycielem oraz pierwszym redaktorem pierwszego w Rosji czasopisma specjalistycznego „Kurier Przemysłu Wydobycia Złota oraz Górnictwa Ogólnego”, wydawanego w Tomsku od 1893 roku. Do mieszkańców Tomska – Pawła Wierzykowskiego [Павел Вержиковский] i Dumitra Sz wajkowskiego [Дмитрий Швайковский] – należała inicjatywa uruchomienia w 1909 roku publicznej komunikacji autobusowej. W 1911 roku student Tomskiego Instytutu Technologicznego Teodor Gromadzki [Фёдор Громадский] zbudował pierwszy na Syberii dwuosobowy szybowiec własnej konstrukcji. Fotograf z Tomska Stanisław Pietkiewicz [Станислав Петкевич] był autorem pierwszego wydanego w tym mieście albumu fotografii artystycznej, poświęconego naszemu miastu. Urodzony w Tomsku syn zesłanego powstańca, artysta Kazimierz Zieleniewski [Казимир Зеленеvский] był inicjatorem założenia w Tomsku, w maju 1918 roku, pierwszej na Syberii Narodowej Akademii Sztuk Pięknych, a przy niej – pierwszej w historii miasta galerii obrazów. Jego poprzednik, zesłany powstaniec polski Julian Fleck [Юлиан Флек] w połowie XIX wieku wydał w Warszawie pierwszą serię rycin z widokami Tomska.

Pedagog, dyrektor gimnazjum tomskiego Borys Ściborski [Борис Сциборский] jeszcze w 1881 roku zorganizował i przeprowadził pierwszy w historii oświaty na Syberii zjazd nauczycieli, organizator życia sportowego zaś, mieszkaniec Tomska Bronisław Wernikowski [Бронислав Верниковский] został inicjatorem oraz organizatorem przeprowadzonej w lipcu 1920 roku w Omsku pierwszej Olimpiady Syberyjskiej. Przykłady działalności nowatorskiej Polaków w Tomsku nie kończą się na przytoczonych informacjach i można je mnożyć. Prowadzona w Tomsku pod koniec XIX – na początku XX wieku działalność takich architektów, jak Paweł Naranowicz [Павел Наранович], Narcyz Zborzewski [Наркиз Зборжевский], Konstanty Zaranek [Константин Заранек], Włodzimierz Suchorowski [Владимир Сухоровский], Adam Jensz [Адам Енш], Stanisław Chomicz [Станислав Хомич], Wincenty Orzeszko [Викентий Оржешко] oraz innych doprowadziła do tego, iż w Tomsku zaplanowano oraz zbudowano liczne budynki i budowle, które stały się ozdobą miasta oraz pomnikami architektury.

W ciągu długiego okresu chorą w Tomsku udzielali pomocy lekarze: Nikita Akkerman [Никита Аккерман], Dominik Posołojewski [Доминик Поцолоевский], Florian Zackiewicz [Флориан Зацкевич], Ludwik Krejbich [Людвик Крейбих], Ferdynand Matkiewicz [Фердинанд Маткевич], Dionizy Michałowski [Дионисий Михайловский], Florenty Orzeszko [Флорентин Оржешко], Józef Bereźnicki [Иосиф Березницкий] i wielu innych. Oprócz architektów i lekarzy równie owocnie pracowali tutaj liczni Polacy w charakterze pomocników aptekarzy (prowizorów) i sprzedawców (subiektów) w zakładach handlowych, inżynierowie górnictwa oraz urzędnicy kolejowi, przysięgli pełnomocnicy (adwokaci), nauczyciele szkolni i gimnazjalni, zawodowi wojskowi oraz pracownicy policji.

Znacząca była w Tomsku liczba urzędników zatrudnionych na wysokich posadach, a którzy mieli korzenie polskie. Na przykład w różnych latach na stanowisku naczelników gubernialnych

i gubernatorów cywilnych gubernią tomską zarządzali: Jan I. Krasowski [Иван И. Красовский], Asynkryt A. Łomaczewski [Асинкрит А. Ломачевский], Konstanty S. Starynkiewicz [Константин С. Старынкевич], wicegubernator Wiktor K. Biskupski [Виктор К. Бискупский], a Tomską Izbą Skarbową – Jan N. Chronowski [Иван Н. Хроновский], Józef B. Marszang [Иосиф Б. Маршанг].

Pod koniec wieku XIX – na początku XX działalność kolonii polskiej w Tomsku była szeroka i różnorodna. W 1893 roku miejscowym Polakom udało się założyć i oficjalnie zarejestrować Towarzystwo Dobroczynne przy kościele w Tomsku, do którego należało ponad 160 członków rzeczywistych i honorowych, w przeważającej liczbie katolików – Polaków. W istocie Towarzystwo Dobroczynne przy kościele polskim stało się pierwszą oficjalną organizacją Polaków tomskich. Na pierwszych przewodniczących Towarzystwa zostali wybrani: nauczyciel gimnazjum Józef Bystrzycki [Иосиф Быстржицкий], inżynier Stanisław Żbikowski [Станислав Жбиковский], żona inżyniera Emilia Bobieńska [Эмилия Бобенская], żona lekarza Łucja Orzeszko [Люция Оржешко]. Członkami honorowymi Towarzystwa byli: gubernator tomski Hermann A. Tobizen (Tobiesen) [Герман А. Тобизен], ksiądz Walerian Gromadzki [Валериан Громадский], nauczyciel gimnazjum Józef Bystrzycki, małżonkowie Bobieńscy [Бобенские], lekarz Florenty Orzeszko, farmaceuta Konstanty Świdorski [Константин Свидерский], urzędnik Karczewski [Карчевский], Wałda [Валда], Wierusz-Kowalski [Веруш-Ковальский], Karaczewski-Wołk [Карачевский-Волк] i inni. Członkowie Towarzystwa zajmowali się organizowaniem i prowadzeniem spektakli miejskich i wieczorów w języku polskim, przygotowywali liczne akcje charytatywne, z których dochody przeznaczali na utrzymanie sierocińca dla biednych polskich dzieci – sierot oraz przytułku dla starców, mieszczących się w specjalnie wybudowanych przez Towarzystwo budynkach. Na początku XX wieku Polonia miała własną społeczną bibliotekę, która pod względem liczby książek ustępowała jedynie bibliotece uniwersyteckiej, bibliotece miejskiej oraz bibliotece gimnazjum gubernialnego.

W taki oto sposób jako jedno z pierwszych miast, dzięki mieszkającym tutaj Polakom, na przełomie XIX i XX wieku Tomsk uzyskał oblicze miasta inteligenckiego, nastawionego opozycyjnie w stosunku do samowładztwa. Stał się jednym z ośrodków liberalizmu i syberyjskiego separatyzmu zwanego obłaścizestwem. Jednocześnie narastała polaryzacja nastrojów, nienawiść klasowa, pojawiało się dążenie do obrony swoich praw i interesów w otwartej walce. Bunt i strajki robotników, demonstracje studentów, tajne kółka, a następnie partie polityczne – wszystko to tworzyło obraz życia społeczno-politycznego Tomska na początku XX wieku.

Wydarzenia rewolucji lutowej 1917 roku spowodowały załamanie starego porządku. W Tomsku utworzono nowy organ władzy – Komitet Porządku i Bezpieczeństwa Publicznego, odbyły się pierwsze w kraju wybory demokratyczne organów samorządowych – Tomskiego Gubernialnego i Miejskiego Zgromadzenia Narodowego, powstały Rady Delegatów Wojskowych, Robotniczych, Oficerskich. Tomsk stał się ośrodkiem rozwoju społeczno-politycznego wielkiego regionu, tutaj się zbierały i obradowały zjazdy, konferencje, zebrania wielu świeżo utworzonych zjednoczeń politycznych, społecznych i kulturalno-edukacyjnych.

Niezwykle aktywne oraz różnorodne w tym okresie było również w Tomsku życie kolonii polskiej. Oprócz rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynnego w Tomsku istniały: polska korporacja studencka – „Ognisko”, Polski Klub Narodowy, Towarzystwo Pomocy Uciekinierom

Polakom, Towarzystwo Pomocy Armii Polskiej, Polski Komitet Wojskowy oraz cały szereg organizacji o różnych orientacjach politycznych, jak również „Syberyjsko-Polska” Spółdzielnia Przemysłowo-Handlowa i Bank Polski.

W grudniu 1917 roku w Tomsku została proklamowana władza radziecka. Po tymczasowym upadku pod ciosami sił antybolszewickich nastąpił jej powrót: 5. Armia Czerwona w grudniu 1919 roku przywróciła bolszewikom władzę w mieście. Od 1920 roku, po wypędzeniu z Syberii wojsk admirała Aleksandra W. Kołczaka i przywróceniu władzy radzieckiej, rozwiązaniem wszystkich problemów mieszkańców miasta i powiatu zajęła się sekcja polska Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików) przy Komitecie Gubernialnym w Tomsku, jak również oddział polski przy Oddziale Gubernialnym ds. Narodowościowych.

Po utworzeniu Polski niepodległej tysiące Polaków wyraziły chęć powrotu do kraju i w latach 1921-1922 mogły to uczynić w wyniku traktatu ryskiego. Jednak ci spośród nich, którzy „zapuścili głęboko korzenie” na Syberii, pozostawali w mieszanych związkach małżeńskich i prowadzili własny interes, postanowili nie spieszyć się z wyjazdem, nie widząc ze strony nowej władzy zagrożenia dla swojego istnienia. Tym bardziej że część mieszkających w Tomsku Polaków przeszła na stronę bolszewików i aktywnie brała udział w umacnianiu się na Syberii władzy radzieckiej oraz powstawaniu nowych jej organów. Takimi aktywnymi uczestnikami ustanawiania władzy radzieckiej w Tomsku byli: Feliks Galiński [Феликс Галинский] (komisarz oddziału czerwonogwardzistów), Antoni Malinowski [Антон Малиновский] (członek deputowany do Rady Tomskiej), Grzegorz Sobolewski [Георгий Соболевский] (w 1917 roku sekretarz deputowany do Rady Tomskiej, w 1920 roku członek Tomskiego Gubernialnego Komitetu Rewolucyjnego), Arkadiusz Marcinkowski [Аркадий Марцинковский] (zastępca sekretarza Tomskiego Komitetu Gubernialnego Rosyjskiej Komunistycznej Partii /bolszewików/ w 1922 roku), Aleksander Szczetlich [Александр Щетлих], Wacław Kwiatkowski [Вацлав Квятковский], Kazimierz Bulanda [Казимир Булянда] (działacze sekcji polskiej Rosyjskiej Partii Komunistycznej). Członkami Gubernialnego Trybunału Rewolucyjnego w Tomsku w latach 1920-1922 byli Polacy Samuel Gierszewicz [Самуил Гершевич], Eugeniusz Łosiewicz [Евгений Лосевич], N. Wojtowiecki [Н. Войтовецкий], M. Kowecki [М. Ковецкий], J. Śmiełowski [Е. Смеловский], W. Stefanowski [В. Стефановский] oraz inni. Przy ich aktywnym udziale wszystkie istniejące w Tomsku do 1920 roku organizacje i towarzystwa polskie zaprzestały swojej działalności.

W latach 1920-1930 Tomsk systematycznie tracił na znaczeniu. Przestał pełnić funkcję ważnego ośrodka administracyjnego, zmniejszyła się również rola ekonomiczna miasta. Znalazłszy się na poboczu procesów industrializacyjnych, miasto praktycznie się nie rozwijało pod względem ekonomicznym. (Dopiero ewakuacja do Tomsku kilkudziesięciu wielkich zakładów przemysłowych w latach Wielkiej Wojny Ojczyźnianej odmieniła sytuację). Tomsk pozostawał miastem wyższych uczelni, jednak to nie gwarantowało prawidłowego funkcjonowania ani samych instytucji edukacyjnych, ani miasta jako takiego. Trudna sytuacja materialna ludności pogorszyła się na skutek polityki rządu. Represje skierowane przeciwko mieszkańcom miasta od razu po nastaniu władzy radzieckiej wyrządziły miastu, w tym również mieszkającym tutaj Polakom, niepowetowane szkody.

Od połowy lat 30. XX wieku Polacy w ZSRR zaczęli być postrzegani przez kierownictwo radzieckie jako element niebezpieczny i rodzaj „potencjalnej piątej kolumny”. W 1936 roku Polacy

(na równi z Niemcami) w trakcie „oczyszczania” granic zachodnich ZSRR poddani zostali masowemu wysiedlaniu z Ukrainy do Kazachstanu i na Syberię. W czasach represji lat 30. ponad 1,5 tysiąca Polaków mieszkających na obszarze obwodu tomskiego było aresztowanych i represjonowanych. W latach 1937-1938 w trakcie realizacji tajnego rozkazu NKWD (nr 00485) łącznie z terenu obwodu nowosybirskiego, w którego skład do 1944 roku wchodził również Tomsk z przyległymi terytoriami, skazano 7441 Polaków, z których 7012 otrzymało najwyższy wymiar kary i zostało rozstrzelanych. Ponadto w początkowym etapie wojny (lata 1941-1942) mieszkających w ZSRR Polaków – jako przedstawicieli jednej z „narodowości, niezasługującej na zaufanie” – nie zmobilizowano na front, lecz skierowano do tak zwanych kolonii pracy, które niewiele się różniły od obozów koncentracyjnych dla skazańców.

Jednocześnie na początku II wojny światowej w rezultacie działań politycznych ZSRR, wtargnięcia Armii Czerwonej na wschodnie tereny Polski, ich przyłączenia do radzieckiej Białorusi i Ukrainy w trakcie czterech operacji od początku 1940 do lipca 1941 roku, na Syberię i do Kazachstanu zostało deportowanych około 320-330 tysięcy osób. Spośród nich 19,5 tysiąca zesłano do obwodu nowosybirskiego. Część osób rozstrzelano na terytorium ówczesnego obwodu tomskiego, a część znalazła się w samym Tomsku, powiększając tym samym liczbę mieszkańców pozbawionych wolności. Zgodnie z obowiązującą w tamtych czasach terminologią, deportowani Polacy i obywatele polscy dzielili się na kategorie: „specjalnych przesiedleńców-osadników” (lub „osadników i leśników”), „zesłanych na mocy ukazu administracyjnego”, „specjalnych przesiedleńców – uciekinierów” oraz „zesłańców osiedleńców”. Te kategorie osób zesłanych różniły się między sobą pochodzeniem społecznym, wykształceniem, stanem majątkowym, uprzednim sposobem życia oraz systemami uznawanych wartości. Dla nich wszystkich jednak, bez wyjątku, warunki nowego życia i pracy z dala od ojczyzny stały się prawdziwym wyzwaniem. Wielu z nich nie mogło przetrwać ciężkich prób fizycznych oraz psychicznych.

W czerwcu 1941 roku, po wybuchu wojny pomiędzy faszystowskimi Niemcami i ZSRR, Tomsk stał się miejscem, dokąd z obszarów działań wojennych ewakuowano około 50 tysięcy osób, a ponadto kilkadziesiąt zakładów przemysłowych, instytucji edukacyjnych, naukowych oraz kulturalnych. Działały tutaj liczne założone szpitale wojskowe, z miasta na front udawały się pułki oraz całe dywizje.

Po podpisaniu w sierpniu 1941 roku polsko-radzieckiego układu o walce ze wspólnym wrogiem, w ośrodkach zwartego rozlokowania deportowanych Polaków zaczęły się tworzyć miejscowe organy samorządowe – wybierano starostów oraz pełnomocników Ambasady Polskiej, którzy otrzymali prawo do organizowania życia kulturalnego swoich podopiecznych, otwierania szkół polskich, domów dziecka, przytułków dla osób niepełnosprawnych oraz rozdzielania między rodakami pomocy finansowej i materialnej, otrzymywanej z Międzynarodowego Czerwonego Krzyża. Na przedstawiciela Ambasady Polskiej w Tomsku został wyznaczony Bolesław Koniecki [Болеслав Конецкий], wskutek amnestii uwolniony z łagru. Dzięki jego wysiłkom w Tomsku, Kołpaszewie, w osiedlu robotniczym Togur, we wsi Biały Jar zorganizowano szkoły polskie dla młodzieży. W Tomsku dla dzieci w młodszym wieku szkolnym utworzono Polski Dom Dziecka (ul. Róży Luksemburg nr 48), dom dla osób niepełnosprawnych w podeszłym wieku (w baraku w dzielnicy „Czeremoszniki”). Jesienią 1942 roku z okręgu narymskiego do Tomsku skierowano około stu dzieci – sierot oraz kilkadziesiąt osób niepełnosprawnych. W szkołach uczono się ojczystego języka polskiego, Polacy otrzymali prawo do obchodzenia

swoich świąt narodowych i religijnych (takie prawo nie dotyczyło Polaków z obywatelstwem rosyjskim). Niektórzy z obywateli polskich zamiast dowodów tożsamości dla „specjalnych przesiedleńców” otrzymali nowe dokumenty, potwierdzające ich byłe obywatelstwo polskie. Jednak pod koniec 1942 roku – z powodu szeregu rozbieżności politycznych (odejścia armii generała Andersa do Iranu, zapytań polskiego rządu w Londynie o los kilkudziesięciu tysięcy internowanych oficerów polskich, rozstrzelanych w 1940 roku w Katyniu) oraz zerwania umowy między ZSRR i rządem Władysława Sikorskiego – sytuacja Polaków w ZSRR znów się wyraźnie pogorszyła. Byłym obywatelom polskim, mieszkającym wcześniej na terenach Ukrainy Zachodniej i Białorusi, w trybie obowiązkowym nakazywano przyjęcie obywatelstwa radzieckiego (za odmowę groził wyrok pozbawienia wolności i 2-letni pobyt w obozie resocjalizacji i pracy przymusowej). Pod koniec 1942 – na początku 1943 roku na terytorium obwodu na podstawie standardowego oskarżenia o szpiegostwo aresztowano członka delegatury polskiej Bolesława Konieckiego, wielu starostów wspólnot polskich i ich pomocników (około 50 osób) przebywających we wsiach Kraju Narymskiego. Wszystkich ich skazano na karę długoterminowego pozbawienia wolności.

Po zakończeniu II wojny światowej, w sierpniu 1945 roku, podpisano układ pomiędzy PRL i ZSRR o powrocie do ojczyzny tych Polaków, którzy mogli udowodnić swoje byłe obywatelstwo polskie. W drugiej połowie lat 50. – na początku 60. do Polski mogła powrócić większa część Polaków, zsyłanych na Syberię, jednak proces ów nie dotyczył nadal wielu tysięcy Polaków, obywateli ZSRR, mieszkających w Rosji od dawna.

Od tej chwili zaczęto uważać, że „temat polski” na ziemi tomskiej przestał być aktualny. Skutki masowych represji w latach 30. XX wieku, jak również naturalna i stymulowana przez władze rusyfikacja tak zwanych mniejszości narodowych prowadziły do tego, iż w ciągu długich sześćdziesięciu lat ludzie starali się nie wspominać o swoim „cudzoziemskim” pochodzeniu, milczeli i nic nie wiedzieli o swoich krewnych za granicą. Jednak również w takich warunkach całkowitej sowietyzacji w Tomsku mieszkali ludzie, którzy nie zapomnieli o swojej polskiej genealogii, o tradycji swoich ojców i dziadów.

W latach powojennych nastąpił wzrost ekonomiczny Tomsku, powstały i działały tutaj wielkie przedsiębiorstwa, z których znaczna część weszła w skład rosyjskiego kompleksu wojskowo-przemysłowego. Na jego obsługę była ukierunkowana zarówno nauka, jak i instytucje, szczególnie rozwijające się w latach 1970-1980. Rosła liczba mieszkańców, która do połowy lat 80. osiągnęła prawie pół miliona. Tomsk wyróżniał się wysokim potencjałem intelektualnym, jednak pod nieustanną kontrolą partii i organów bezpieczeństwa państwowego w światopoglądzie mieszkańców miasta zakorzenił się konformizm społeczny, obojętność polityczna, całkowite podporządkowanie reżimowi totalitarnemu.

Dopiero od końca 1980 roku, kiedy polityka jawności, rozszerzenie swobód politycznych wywołały wielki entuzjizm mieszkańców, w Tomsku uaktywnił się proces odradzania samoświadomości narodowej mieszkających tutaj przedstawicieli różnych nacji, w tej liczbie również Polaków. W 1990 roku w Tomsku miejscowa wspólnota katolicka uzyskała zwrot swojej świątyni – kościoła polskiego. W tym samym również roku założono ośrodek kultury polskiej „Dom Polski”. W roku 1995 dział prawny Tomskiej Administracji Obwodowej zarejestrował Polski Ośrodek Narodowy „Biały Orzeł”. Instytucje te stały się pierwszymi ogniskami odrodzenia polskości wśród miejscowych Polaków – nauki języka polskiego i kultury Polski – oraz odrodzenia

wiary ich przodków. W 2003 roku w Tomsku została założona Narodowo-Kulturalna Autonomia Polaków – „Polonia Tomska”, której misją było zjednoczenie wysiłków wszystkich zainteresowanych stron w sprawie budowania mostów kulturalnych i ekonomicznych łączących region tomski z Rzeczypospolitą Polską.

2 Pierwsi katolicy w Rosji, na Syberii Zachodniej, w Tomsku (XVII-XVIII wiek)

Первые католики в России, Западной Сибири, Томске (XVII-XVIII вв.)

Nie znamy nazwiska pierwszego katolika, który znalazł się na Syberii Zachodniej. Jednak pytania: kiedy i w jakich okolicznościach pojawili się katolicy na Syberii, jakie były ich doświadczenia z najwcześniejszych kontaktów z ludnością prawosławną, którą stanowili pierwsi osadnicy syberyjscy, jak również zagadnienie koegzystencji z miejscowymi aborygenami są nadzwyczaj ważne, aby zrozumieć historię powstawania i istnienia wspólnot katolickich na Syberii.

Historii pobytu Polaków na Syberii nie da się oddzielić od historii katolików w Rosji, stanowi ona bowiem jej logiczne przedłużenie. Państwu moskiewskiemu, które przyjęło od Bizancjum wraz z prawosławiem jego nieprzyjazny czy wręcz wrogi stosunek do całego świata łacińskiego, jednocześnie była potrzebna oświata europejska. Było ono też zainteresowane rozszerzeniem kontaktów gospodarczych oraz kulturalnych z katolickim i protestanckim Zachodem.

Po zawarciu związku małżeńskiego wielkiego księcia Iwana III z Zofią Paleolog przybyło do Moskwy wielu cudzoziemców katolików, wykwalifikowanych rzemieślników różnych profesji. Na przykład włoski mistrz Arystoteles Fioravanti zbudował w Moskwie murowany Sobór Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (Uspienskijski sobór), rozpoczął odlewanie dział armatnich, bicie monet itd. Widząc korzyść, jaką zapewniali fachowcy w realizacji jego książęcych zamysłów, Iwan III w dalszym ciągu zapraszał do Rosji „zdolnych ludzi”. Także dzięki jego inicjatywie sprowadzono dużą grupę budowniczych, płatnerzy, rusznikarzy, puszkarzy, lekarzy, a nawet muzyka – organistę. W XVI wieku, w czasach Iwana Groźnego, kupcom włoskim, weneckim i austriackim pozwolono przyjeżdżać nawet z „popami ich wiary”⁴⁹.

Wiadomo powszechnie, że za czasów Piotra I zostało nie tylko otwarte okno na Europę, ale również otwarto na oścież drzwi dla majstrów rzemieślniczych. Chętnie zapraszano specjalistów z zakresu sztuki wojskowej, zwłaszcza budowniczych floty. Przyjmowano fachowców do budowy miast i do pracy w zakładach górniczo-hutniczych. Za czasów Piotra I zbudowano również w Rosji pierwsze świątynie katolickie w Moskwie i Sankt Petersburgu. Jednakże aż do końca XVIII wieku katolikami w Rosji byli głównie cudzoziemcy. Przyciągając aktywnie do Rosji cudzoziemców jako specjalistów i dając im możliwość wykorzystania swojej wiedzy i talentu na rzecz mocarstwa rosyjskiego, rząd jednocześnie niezbyt chętnie umożliwiał im wypełnianie obrządków religijnych „według ich wiary” i na różny sposób zachęcał do przechodzenia na prawosławie.

Napływ Polaków do Rosji na dużą skalę zaczął się wraz z wyprawą Dymitra Samozwańca I jesienią 1604 roku i pokrywa się z datą rozpoczęcia budowy twierdzy tomskiej (twierdza kuzniecka została zbudowana w 1618 roku, jenijska – w 1619, a krasnojarska – w 1628 roku)⁵⁰. Od tej chwili kierunek polski przez długi czas dominować będzie w polityce rosyjskiej na Zachodzie. Polacy i Litwini („Litwa”) zaczynają się masowo pojawiać w Rosji zarówno jako jeńcy

⁴⁹ Д.В. Цветаев. *Протестанство и протестанты в России до эпохи Преобразования*. Москва 1890, s. 16, 29.

⁵⁰ Н.И. Никитин. *Сибирская эпопея XVII века (начало освоения Сибири русскими людьми)*. Москва 1987, s. 16, 25.

wojenni, jak i uciekinierzy – zdrajcy, którzy przeszli „pod opiekę najjaśniejszego monarchy”. Ich liczba w miastach syberyjskich wahała się w zależności od wybuchających od czasu do czasu wojen polsko-rosyjskich, a w ich następstwie – od wymiany jeńców w wyniku zawartych traktatów pokojowych.

Z dotychczasowych badań wynika, że ludność powiatu tomskiego w XVII wieku pod względem swojego składu była dość zróżnicowana. Część osób znalazła się tu przymusowo, bo została wzięta do niewoli rosyjskiej. Napływali też dobrowolni osadnicy, zarówno Rosjanie, jak i przedstawiciele innych narodowości, między innymi poddani Rzeczypospolitej. Najliczniejszą część mieszkańców Syberii w tym okresie stanowili pracownicy służb państwowych, a w skład tej grupy często obok Rosjan wchodził cudzoziemcy, w większości poddani Rzeczypospolitej, a nawet przedstawiciele takich państw europejskich, jak Anglia, Szwecja, Francja⁵¹.

Roli cudzoziemców w zaludnianiu i zagospodarowaniu Syberii poświęcono wiele prac, zarówno w czasach przedrewolucyjnych, jak i współczesnych (P.N. Bucynski [П.Н. Буцинский], N.N. Ogłoblin [Н.Н. Оглоблин], S.W. Bachruszyn [С.В. Бахрушин], P.M. Gołowaczew [П.М. Головачев], G.J. Katanajew [Г.Е. Катанаев], N.N. Firsow [Н.Н. Фирсов], Z.J. Wojarszynowa [З.Я. Бояршинова], D.Z. Rezun [Д.З. Резун], N.F. Jemieljanow [Н.Ф. Емельянов], I.R. Sokołowski [И.Р. Соколовский] i in.). W pracach tych różnie przedstawiano udział cudzoziemców w kolonizacji Syberii XVII wieku. Jednak z reguły próby przedstawienia faktycznego stanu rzeczy sprowadzały się do opisów ogólnych, danych statystycznych dotyczących cudzoziemców, określenia ich roli w kolonizacji ziem syberyjskich, przedstawienia gospodarczego i kulturalnego życia społeczeństwa syberyjskiego w XVII wieku. Prace te jednak praktycznie nie podejmowały jednej z bardzo ważnych stron życia cudzoziemców na Syberii, a mianowicie spraw wyznania oraz praktyk religijnych.

Powstanie twierdzy tomskiej w 1604 roku, a następnie zakładanie we wschodniej oraz w południowej części Syberii Zachodniej również innych osad rosyjskich odbywało się w okresie prowadzenia wojen polsko-rosyjskich. Ci, którzy zostali pojmani do niewoli lub dobrowolnie przeszli na stronę Rosji – Polacy, Litwini, Ukraińcy, Białorusini oraz inni „cudzoziemcy” – rozproszyli się po różnych miastach Syberii, gdzie ich wcielano w skład pracowników służb państwowych i nazywano potocznie „Litwą” („Litwinami”), co oznaczało wszystkich cudzoziemców będących na służbie.

W trwającej kilka lat budowie i urządzaniu twierdzy tomskiej niewątpliwie brali również udział jeńcy polscy z wojsk litewskich Zygmunta Wazy. Wskazuje na to dokument z 1609 roku, w którym wojewoda tomski Wasyl Wołyński donosił carowi o kierowaniu Polaków do poboru jasaka od Tatarów kuznieckich⁵².

Źródła historyczne wskazują również i na to, że polscy jeńcy wojenni w roku 1620 brali udział w zakładaniu twierdzy kuznieckiej, pierwszej osady Rosjan w południowej części Syberii. W ciągu prawie dwóch stuleci twierdza kuzniecka była forpoczta, wysuniętą daleko na południowe rubieże państwa rosyjskiego. Tutaj, wokół Kuzniecka, w ciągu długiego okresu ścierały się strategiczne interesy Rosji, książąt dzungarskich huntajdzi oraz kirgiskich (ałtysarskich) i jeszcze długo w okolicach twierdzy kuznieckiej (również tomskiej) najazdy mieszkańców stepów

⁵¹ Н.Ф. Емельянов. *Томские служилые люди «Литва» в XVII – первой четверти XVIII вв.* В: Проблемы исторической демографии СССР. Сборник статей. Вып. 2. Томск 1982, s. 34.

⁵² А. Maciesza. *Dzieje kolonii polskiej w Tomsku. 1604-1900.* „Przeszłość” 1934. Nr 6-7, s. 82.

zagroźały osadnikom rosyjskim. W tym konflikcie uczestniczyli po różnych stronach pracownicy służb państwowych pochodzenia cudzoziemskiego („Litwa”).

Obowiązki służbowe kozaków wchodzących w skład „Litwy” były bardzo różnorodne i nie ograniczały się jedynie do działań wojennych. Zajmowali się oni także poborem jaska od rdzennej ludności, jeździli po prowiant i amunicję, zabezpieczali transporty soli, pełnili obowiązki posłów oraz wykonywali inne polecenia kancelarii wojewódzkiej.

Do 1626 r. zachowało się mało informacji o tomskiej „Litwie”. W pożarze archiwum pałacu kazańskiego spłonęła dokumentacja o początkach historii syberyjskich powiatów. Pierwsze wiarygodne informacje o „Litwie” Tomska podaje *Księga mieszkańców miasta Tomska* za 1626 rok. Wymienia się w niej 20 osób pochodzenia cudzoziemskiego – „Litwinów”. Na przykład, w roku 1619 na Syberię zesłano od razu 75 osób. W 1623 roku do Tomska zesłano Polaka Andrzeja Prosowieckiego [Андрей Просовецкий] wraz z jego bratem, którym na miejscu zesłania nakazano zbudować dwór, ogrodzić go, pełnić służbę i służyć pomocą „dobrym pracownikom służb państwowych”⁵³. W sierpniu 1633 roku do Tomska przysłano grupę złożoną ze 150 „ludzi litewskich”. Część z nich została skierowana do Kozaków konnych i pieszych, druga – do dzieci bojarskich, innych zaś osadzono na roli⁵⁴. Według badań N.C. Bucynskiego w latach 1590-1645 na Syberię zesłano 1500 osób, wśród których 650 stanowili poddani nierosyjscy. Ci ostatni pochodzili z armii nieprzyjacielskich, w czasie wojny przeszli na stronę nieprzyjaciela, a później zostali oddani do niewoli⁵⁵. Wśród nich znajdowali się Polacy, Czerkasi, Łotysze, Niemcy. Jeńców kierowano do Tiumeni, Tobolska, Tomska i innych miast syberyjskich. W wyniku wojny prowadzonej w latach 1654-1667 w Tomsku znów znalazło się wielu jeńców wojennych z Rzeczypospolitej. Pierwsza ich grupa, złożona z 12 osób, była przysłana z Moskwy w 1656 roku. Według danych z rejestru osób pełniących służbę państwową, w 1657 roku przybyło jeszcze 8 Polaków, w roku 1659 – 10, w 1667 – 25.

„Razbornaja” księga Tomska na 1681 rok wśród uchodźców z Rzeczypospolitej uwzględnia 46 „dzieci bojarskich”, 22 konnych i pieszych kozaków oraz 4 osoby, które przeszły w stan spoczynku (odstawkę), czyli łącznie 72 osoby⁵⁶. Tworzenie służb pracowników państwowych („Litwy”) rozpoczęło się na początku XVII wieku i przebiegało aż do pierwszego ćwierćwiecza XVIII stulecia włącznie. Od 1725 roku nie ma już na ten temat żadnych wzmianek, widocznie „Litwa” ostatecznie zintegrowała się z ludnością rosyjską. W 1794 roku przy zatwierdzaniu nowych etatów garnizonu rząd zmniejszył liczbę pracowników służb państwowych na Syberii, likwidując podział na „szlachtę” – „Litwę” czy też „cudzoziemską listę Kozaków”. Od tego czasu skład osobowy garnizonu zaczęto dzielić na szlachtę, dzieci bojarskie, konnych i pieszych kozaków, bez określania przynależności narodowościowej. Według obliczeń P.N. Bucynskiego, od 1593 do 1645 roku zesłano do służby na Syberii Zachodniej około 650 zagranicznych poddanych⁵⁷. N.N. Ogłoblin uważa, że liczbę zesłańców, przytoczoną w księdze P.N. Bucynskiego, „można śmiało zwiększyć nieomal dwukrotnie”⁵⁸. Według danych S.A. Biełokurowa [С.А. Белокурова] w 1633 roku

⁵³ С.В. Бахрушин. *Научные труды*. Ч. 2. Т. 3. Москва 1955, s. 163.

⁵⁴ Н.Н. Оглоблин. *Заговор Томской «литвы» в 1634 г.* Киев 1894, s. 3.

⁵⁵ П.Н. Буцинский. *Заселение Сибири и быт её первых насельников*. Харьков 1889, s. 199.

⁵⁶ Н.Ф. Емельянов. *Томские служилые люди «Литва»...*, s. 37.

⁵⁷ П.Н. Буцинский. *Заселение Сибири...*, s. 199.

⁵⁸ Н.Н. Оглоблин. *Заговор Томской «литвы»...*, s. 117.

w garnizonie tobolskim na 1175 osób przypadało 140 „cudzoziemców – Litwinów, Polaków, Czerkasów, Niemców”⁵⁹. Później obliczył, że od 1654 do 1661 roku na Syberię zostało zesłanych 620 cudzoziemców płci męskiej, z których „w Tobolsku pozostawiono jedynie 136 Polaków, 3 Niemców, 2 Szwedów oraz kilku Kozaków”⁶⁰.

O pobycie na Syberii cudzoziemców pełniących służbę państwową pisał również historyk kozaków syberyjskich G.J. Katanajew [Г.Е. Катанаев]. Wspominając o formowaniu się kozaków syberyjskich, zauważył, że w odróżnieniu od „wolnych” kozaków dońskich, jaickich i zaporoskich, byli oni rekrutowani „wyłącznie zgodnie z dekretem carskim i z nakazem wojewody, nie tylko przez zlecenie werbunku, lecz również poprzez zsyłanie na Syberię zarówno przestępców, jak i wszelkiego rodzaju jeńców: Czerkasów, Małorusinów, Zaporozców, Litwinów, Polaków i Niemców. Można więc powiedzieć, że w skład pracowników syberyjskich służb państwowych wchodziłi cudzoziemcy łącznie z Francuzami”. Owi cudzoziemcy „zazwyczaj na zawsze pozostawali kozakami wraz z całym potomstwem, które przyjmowało prawosławie i zmieniało nawet swoje nazwisko...” Ponieważ zsyłani jeńcy wojenni – Litwini, Niemcy – byli bardziej „światli, obyci i lepiej wyglądali”, to zrozumiałe jest dążenie rządu, aby kierować ich do synów bojarskich i kozaków konnych, tworząc z nich „całe drużyny z «listy litewskiej» oraz oddelegowując do wszelkich bardziej lub mniej znaczących i odpowiedzialnych zadań”⁶¹.

Według danych współczesnych historyków rosyjskich, na Syberii Zachodniej w drugiej połowie XVII wieku liczba wszystkich kozaków z „listy litewskiej” (Polaków, Białorusinów, Litwinów, Ukraińców, czyli byłych poddanych Rzeczypospolitej oraz ich potomków), a także „Niemczynów” (czyli Francuzów, Szwedów, Hiszpanów, Włochów) wynosiła 5-6 tysięcy osób⁶². Dla słabo zaludnionej Syberii była to liczba znacząca. W różnych latach tamtej epoki, w różnych miastach Syberii liczba kozaków z listy cudzoziemskiej była inna. Odnotowano przypadki, kiedy stanowili oni co najmniej 40% ogólnego składu pracowników służb państwowych w mieście. Wszystko to prowadziło do wzajemnego przenikania różnych kultur i tradycji⁶³. Współczesnemu badaczowi danego tematu prof. D.J. Rezunowi przypadła w udziale unikatowa próba odszukania wszystkich „Niemców” na Syberii w XVII wieku. Udało mu się ujawnić 212 personaliów „Niemców” pełniących służbę rosyjską⁶⁴. Ustalił on również liczbę cudzoziemców w Kuzniecku w latach 1625-1681. Według danych D.J. Rezuna w 1625 roku „Czerkasi” (przodkowie współczesnych Ukraińców) stanowili jedną czwartą garnizonu twierdzy w Kuzniecku⁶⁵. Na początku lat 60. XVII wieku w garnizonie znajdowało się około 35 Polaków, co stanowiło mniej

⁵⁹ С.А. Белокуров. *Из духовной жизни московского общества*. Москва 1903, s. 109.

⁶⁰ С.А. Белокуров. *Из духовной жизни...*, s. 113.

⁶¹ Г.Е. Катанаев. *Западно-сибирское служилое казачество и его роль в обследовании и занятии русскими Сибири и Средней Азии*. СПб 1908. Вып. 1, s. 3, 9.

⁶² Д.Я. Резун. *Родословная сибирских фамилий (История Сибири в биографиях и родословиях)*. Новосибирск 1993, s. 83.

⁶³ Д.Я. Резун, Р.С. Василевский. *Летопись сибирских городов*. Новосибирск 1889, s. 53.

⁶⁴ D. Rezun, A. Zuev. „Nemcy” im Staatsdienst in Sibirien. Ende des 16 bis Ende des 17 Jahrhundert [„Немцы” на государственной службе в Сибири. С конца XVI по конец XVII века]. „Berliner Jahrbuch für osteuropäische Geschichte” 1996. Nr 2, s. 55-73.

⁶⁵ Д.Я. Резун. *Родословная сибирских фамилий...*, s. 37.

więcej 15% jego całkowitej liczebności. Do 1681 roku, na skutek różnych przyczyn, liczba ta zmalała do 13 osób⁶⁶.

Charakteryzując kuzniecką „Litwę”, jak również tomską, D.J. Rezun podzielił ją na trzy części. Do pierwszej zaliczył tych szlachciców (Piotr Butkiejew /Butkiewicz/, Roman Grożewski, Paweł Rychlewski), którzy sami dobrowolnie „wyjechali ze swoich ojcowizn do monarchy, do Moskwy”. Tutaj z reguły przyjmowali chrzest prawosławny, zaliczani byli do synów bojarskich, włączani do służby państwowej w różnych „miastach rosyjskich i syberyjskich”. Druga część szlachty „znalazła się na Syberii w rzeczywistości nie z własnej woli”. Została pojmana podczas walk toczonych między Rosją a Polską. Jednak spośród tej grupy wiele osób przy wymianie jeńców, tak jak zostało to zaznaczone w źródłach, „nie chciało się poddać tej wymianie”, postanowiło pozostać w Rosji, przeszło na prawosławie i było wcielonych do „synów bojarskich”. Ich przeniesienie do służby na Syberię, do twierdzy kuznieckiej oraz innych twierdz nie było również traktowane jako zesłanie: „było to zwyczajne przemieszczenie osób, pełniących służbę wojskową, któremu często towarzyszył awans zawodowy i podwyżka uposażenia”. Trzecią część „Litwy” stanowili tacy cudzoziemcy, którzy zostali schwytani w walce i przymusowo skierowani do „służenia monarsze” w miastach syberyjskich. Spośród owych cudzoziemców rzadko kto przechrzcił się na wyznanie prawosławne. Wszyscy oni pełnili służbę przeważnie w składzie kozaków konnych i wskutek wymiany powrócili do domu, czyli Polski i Litwy. Jednak niektórzy spośród nich, nie mogąc powrócić do ojczyzny, osiedli w Tomsku, Kuzniecku i innych miastach syberyjskich. Z czasem założyli rodziny, doczekali się potomstwa, które na Syberii nadal nosiło polskie nazwiska szlacheckie: Borkowskich, Bujanowskich, Waliszewskich, Godlewskich, Groszewskich, Podborskich itp.⁶⁷

Niestety, większość dokumentów z XVII wieku nie daje dokładnych informacji o przynależności etnicznej uchodźców z Rzeczypospolitej, nazywając krótko wszystkich jednym wyrazem „Litwa”, jak również nie zawiera danych dotyczących ich wyznania. Taka okoliczność nie pozwala w pełnym stopniu przeanalizować wpływu wyznania na wysokość żołdu, zaopatrzenia w prowiant oraz możliwość awansu służbowego owych cudzoziemców w porównaniu z tymi, którzy przyjęli prawosławie. Można sądzić, że bezpośredniej zależności tutaj nie było, choć fakt przejścia na prawosławie, sprzyjający szybszemu awansowi służbowemu, obejmowaniu wyższych stanowisk a, co za tym idzie – otrzymywaniu wyższego żołdu – jest dość dobrze znany i przez nikogo z badaczy niekwestionowany. Tak więc, od 1630 roku, zgodnie z ukazem cara, „cudzoziemców”, którzy znali sztukę wojskową i przyjęli prawosławie, zaczęto również wcielać do dzieci bojarskich⁶⁸. Zaliczeni do dzieci bojarskich spośród „Litwy” stanowili elitę osób pracujących w służbie państwowej. Za pełnioną służbę otrzymywali stosunkowo wysoki żołd: od 10 do 20 rubli rocznie, 10-20 ćwierci żyta i tyle samo owsa, 2-3 pudy soli. Funkcje pełnione przez dzieci bojarskie należały do dowódczych. Na przykład, w 1657 roku Jerzy Jądłowski [Юрий Ядловский] kierował budową twierdzy sosnowskiej, a w 1684 roku Jerzy Sobolewski – twierdzy urtamskiej.

⁶⁶ Д.Я. Резун. *Родословная сибирских фамилий...*, s. 39.

⁶⁷ Д.Я. Резун. *«Литва» Кузнецкого острога в XVII в.* В: Казаки Урала и Сибири в XVII-XX вв. Екатеринбург 1993, s. 39, 40.

⁶⁸ Н.Н. Оглоблин. *Заговор Томской «литвы»...*, s. 6.

Według danych z 1680 roku „Litwa” stanowiła około 8% pracowników służb państwowych i około 2% całej ludności powiatu tomskiego. Założyła ona około 20 wsi na 200 znanych pod koniec pierwszego ćwierćwiecza XVIII stulecia. W 1720 roku przedstawiciele „Litwy” posiadali już 5-6% zagród⁶⁹. W nieco gorszej sytuacji znajdowali się kozacy konni i piesi „Litwy”. Za służbę otrzymywali niższe wynagrodzenie: rocznie 6-8 rubli, 5-6 ćwierci żyta, owsa oraz 2-3 pudy soli. W jakim jednak stopniu zależało to od wyznania – trudno określić, dane bowiem świadczą o tym, że w 1680 roku wielu z kozaków konnych i pieszych – „Litwinów” – założyło na Syberii rodziny, co było niemożliwe bez przyjęcia prawosławia. Gdy zostali pracownikami służby państwowej, przyjmowali prawosławie, doczekiwali się swojego potomstwa, zakładali i prowadzili gospodarstwo, często zmieniali nazwisko: Jan Berezucki stawał się Iwanem Bieriezowskim, Józef Kobylański – Josifem Kobylinem, a ataman zaporoski Michajło Skiba, zesłany do Tomsku, zmienił się w Michałko Skibina⁷⁰.

Jak świadczą dokumenty, nie zawsze proces adaptacji wziętej do niewoli „Litwy” przebiegał gładko. Pod tym względem wymowny charakter ma notatka wojewody kuznieckiego z 1627 roku na temat odmowy przez miejscowego duchownego udzielenia chrztu prawosławnego przysłanej na służbę do twierdzy kuznieckiej „Litwy katolickiej”⁷¹. Ów dokument wskazuje, że miejscowa ludność, w szczególności duchowni Cerkwi prawosławnej, również i na Syberii mieli negatywny stosunek do kontaktów z „Litwą”.

Nie wszyscy spośród wziętych do niewoli z łatwością chcieli zmienić swoje imię, nazwisko, wiarę i zostać prawosławnymi. Byli również i tacy, którzy kategorycznie odmawiali przyjęcia prawosławia, a tym samym otrzymywania prawa do zawierania związków małżeńskich oraz do awansu służbowego, a jedynie marzyli o powrocie do ojczyzny w trakcie kolejnych rozejmów. Znany był przypadek, kiedy grupa złożona z 38 cudzoziemców jenijskich wystąpiła z pismem, w którym odmawiała przyjęcia chrztu prawosławnego, co było równoznaczne z utratą możliwości pozostania na Syberii. Wojewoda Wasylj Gołochwostow [Василий Голохвостов] pisał, że wykonywał zalecenie rządu:

... mówiłem im, aby się ochrzcili w wierze [prawo]sławnej. A oni, Najjaśniejszy Panie, polscy i litewscy ludzie pułkownika Michajła Krisa, w sumie trzydziestu ośmiu współtowarzyszy, złożyli do mnie, sługi Twojego, do kancelarii, własnoręcznie podanie. Miłoścy Panie, w ich podaniu było napisane: w ubiegłych latach, zgodnie z dekretem Najjaśniejszego Pana, przysłani oni zostali do twierdzy Jenisejskiej i, jak twierdzili, na ziemi polskiej zostali ochrzczeni po [cudzo]ziemsku. Byli polewani wodą, a nie trzykrotnie w niej zanurzani, tak jak to przedtem u nich w Królestwie Polskim bywało, gdyż wiarę taką teraz mają. Zaś w Państwie Moskiewskim, ani w miastach rosyjskich, ani syberyjskich, chrztem świętym obrządku greckiego przez trzy zanurzenia ochrzczeni nie zostali i nadal też chrzcić się tak nie chcą⁷².

„Litwa” z trudnością przyzwyczajała się do nowych okoliczności i tęskniła za ojczyzną. I nie wszyscy pozostali na Syberii na zawsze. Jak informuje N.N. Ogłoblin, pierwsza wymiana jeńców nastąpiła w 1619 roku. Zgodnie z warunkami pokoju, zawartego w Polanowie w 1634 roku,

⁶⁹ Н.Ф. Емельянов. *Томские служилые люди «Литва»...*, s. 42.

⁷⁰ *Исторические акты XVII столетия. 1890*, s. 35-43. W: Н.Ф. Емельянов. *Томские служилые люди «Литва»...*, s. 42.

⁷¹ Д.Я. Резун. *«Литва» Кузнецкого острога...*, s. 39, 40.

⁷² *Исторические акты XVII столетия. 1890*, s. 35-43.

powrotem do domu została objęta kolejna partia, a jej część powróciła do ojczyzny. Wymiana jeńców wojennych dokonywana była również w 1662 roku, kiedy z Tomsku do Kostromy i Jarosławia odprawiono pod strażą grupę jeńców, którym na drogę z kasy państwowej wypłacono 300 rubli⁷³. Kolejna wymiana jeńców odbyła się w 1667 roku po zawarciu rozejmu w Andruszowie.

Nie wszyscy spośród jeńców, którzy pragnęli skorzystać z wymiany i wyjechać do kraju, mogli to uczynić. Miejskowa administracja bardzo niechętnie wydawała zgodę na wymianę, nie chcąc tracić podległych jej kozaków, dobrze znających rzemiosło wojskowe. Doceniając umiejętności wojskowe oraz kulturę zesłańców polskich, wojewodowie na różny sposób próbowali ich pozostawić na Syberii: skłaniali do przejścia na prawosławie, do ożenku, obiecywali awans i wyższe wynagrodzenie. Nic dziwnego, że po 1619 roku, a następnie również w kolejnych latach, w Tomsku pozostała duża liczba Polaków i Litwinów.

Wielu byłych jeńców musiało dołożyć niemało starań, aby znieść samowolę władz miejscowych i otrzymać pozwolenie na wyjazd podczas kolejnej wymiany. Pod tym względem znamieną była petycja do cara, złożona przez „nowo przyjętego syna bojarskiego” Kazimierza Dziewałtowskiego [Казимир Дзевялтовский], datowana mniej więcej na lata 1664-1665, w której informuje on o wysokości łapówek dawanych przez niego po to, by wysłano do Moskwy drugą jego petycję w sprawie wyrażenia zgody na powrót do ojczyzny. Za wyrażenie zgody na wysłanie tej petycji wojewoda otrzymał od Dziewałtowskiego: „rzadkiej rasy konia o wartości 15 rubli i kwotę pieniężną w wysokości 15 rubli, a ponadto pisarz Parfirij Pietuchow [Парфирий Петухов] wziął 6 rubli i żytnej mąki dziesięć pudów, przy cenie za jeden pud pięciu rubli w złocie (pięciu alтынów)”⁷⁴.

Zesłani jeńcy polscy, obciążeni służbą garnizonową, pozbawieni możliwości uczestniczenia w życiu religijnym, ogarnięci tęsknotą za ojczyzną przeżywali często wahania nastrojów, powodowane również szybko zmieniającymi się wydarzeniami politycznymi w państwie rosyjskim początku XVII wieku. Wydarzenia te, choć z opóźnieniem, do Tomsku docierały. Na przykład, w czasie smuty było tu ślubowanie z okazji wstąpienia na tron rosyjski Dymitra Samozwańca, następnie msza dziękczynna w związku z jego zamordowaniem i objęciem tronu przez cara Wasyla Szujskiego. Potem były chwile radosne w związku z objęciem tronu przez królewicza polskiego Władysława, które mieszały się z przekleństwami skierowanymi pod adresem „znenawidzonych katolików rasy polskiej”.

Kolejne konflikty Moskwy i Rzeczypospolitej odbijały na życiu jeńców polskich. Ci spośród nich, którzy zostali zaliczeni do kategorii dzieci bojarskich, mogli częściowo pogodzić się z losem, mając lepsze uposażenie i lepsze warunki służby, ale ci, których wcielono do pieszych kozaków oraz do chłopów uprawiających rolę, byli całkowicie pozbawieni jakichkolwiek praw.

Skutkiem tego były częste ucieczki. Przy nadarzającej się okazji „cudzoziemcy” starali się zbiec z Syberii, choć udawało im się to rzadko. Na przykład: w 1617 roku 60 osób spośród „ludzi litewskich” kazano oddać uprawiającym ziemię chłopom „na naukę”. I kiedy po dwóch latach zostali oni wezwani do Moskwy w celu wymiany, wojewoda tobolski odpowiedział: „Dwanaście

⁷³ Н.Ф. Емельянов. *Томские служилые люди «Литва»...*, s. 38.

⁷⁴ И.Р. Соколовский. *Денежное жалованье и доходы сибирских иноземцев в XVII в.* Ново-сибирск 1994, s. 46.

osób, które zesłano do Tomsku do uprawy roli, zabiło konwojujących ich strażników, zagarnęli pieniądze ze skarbu państwa i uciekli na kamień” (na Ural – W. Chaniewicz)⁷⁵.

Odnotowano przypadki jawnego buntu przeciwko miejscowej administracji. W latach 20. i 30. XVII wieku w miejscach masowego zamieszkiwania jeńców zawiązywano tajne spiski. Najgłośniejszy był spisek z 1634 roku, który zyskał miano „spisku tomskiej «Litwy»”⁷⁶. Wiadomo, że uczestniczyło w nim 75 osób – 50 pracowników państwowych i 25 chłopów, a na czele spiskowców stał przysłany w 1633 roku do Tomsku, urodzony w mieście Nieżyn, Iwan Bielełowicz [Иван Белиловец] oraz szlachcic wywodzący się „spośród dawno zwerbowanych” – Iwan Krasnopolski [Иван Краснопольский], wymieniony we wspomnianej księdze miasta Tomsku z 1626 roku. Spośród najwyższych rangą wojskowych „Litwy” w spisku brał udział jedynie Michał Grabowiecki [Михаил Грабовецкий], syn bojarski, z „nowo przybyłej Litwy”. W wyniku donosu, w dniu 14 czerwca 1634 roku spisek został wykryty. Spiskowców schwytano i poddano torturom. Stolnik wojewody książę Nikita Iwanowicz Jegupow-Czerkasski [Никита Иванович Егупов-Черкасский] oraz Fiodor Grigoriewicz Niechoroszew-Szyszkina [Федор Григорьевич Нехорошев-Шишкин], nie czekając na rozkaz cara, kazali powiesić 12 osób, a pozostałych po torturach odesłano do Moskwy do dyspozycji urzędu syberyjskiego. Ci ostatni zostali wkrótce odesłani z Moskwy do kraju w trakcie wymiany jeńców, na mocy pokoju w Polanowie. Dorewolucyjny historyk N.N. Ogłoblin, który opisywał ów spisek, określił wyrok jako okrutny i bezcelowy, gdyż został wykonany na ludziach w przeddzień ich legalnego wyzwolenia z niewoli syberyjskiej⁷⁷.

Diak Sawwa Josipow [Савва Есипов], autor *Opowieści o Tarze i Tiumeni*, żyjący w czasach opisywanych zdarzeń, w swoim opracowaniu podkreśla, że spiskowcy nie byli prawosławnymi, gdyż chcieli

... w ten niedzielny dzień spalić w Podgoriu cerkiew Objawienia Naszego Jezusa Chrystusa, a gdyby ludzie z tego miasta wówczas tam poszli, to spiskowcy musieliby strzelać do nich z broni, i do jednych by strzelali, a innych zabijali mieczami. Po ograbieniu miasta i spaleniu poszliby stepem w stronę Litwy.

Dalej diak Sawwa, opłakując ewentualne szkody w przypadku powodzenia spisku dodał:

O zgrozo! Byłoby zgrozą dla nas być w mieście Tomsku w owym dniu [...], bowiem oni, złoczyńcy, wilki, chcieli w sposób srogi i niemiłosierny zniszczyć dobytek miasta, spustoszyć cerkwie Boże, gdzie oddawana jest cześć i uwielbienie sławie Bożej i chcieli chrześcijańską niewinną krew przelać. Złoczyńcy również zamierzali w ów dzień niedzielny przestąpić niebo złym światłem...⁷⁸

Charakteryzując złoczyńców „Litwę” w tak bardzo niepochebny sposób, autor *Opowieści o Tarze i Tiumeniu*, prawosławny urzędnik (diak) nie był oryginalny w swojej opinii. Bez względu na dość szybko rozwijające się kontakty gospodarcze i wojskowe Rosji z Zachodem w XVI-XVII wieku, państwo moskiewskie, tak jak i poprzednio, pozostawało zasadniczo zamknięte dla Zachodu. To zamknięcie „podyktowane było strachem i pewnością siebie, podejrzliwością i dumą, nasilało się poprzez świadomość zapotrzebowania na pogardzanych cudzoziemców. Dobrze im płacono, ale zawsze ich postrzegano jako szpiegów bądź zakładników”⁷⁹.

⁷⁵ П.Н. Буцинский. *Заселение Сибири...*, s. 200.

⁷⁶ Н.Н. Оглоблин. *Заговор Томской «литвы»...*, s. 11.

⁷⁷ Н.Н. Оглоблин. *Заговор Томской «литвы»...*, s. 11.

⁷⁸ Томский летописец. Рукопись. Л. 22. Рękopis przechowywany w Muzeum Krajoznawczym w Tomsku.

⁷⁹ Геллер М. *История Российской империи*. Т. 1. Москва 1997, s. 398.

Szczególnie jaskrawa była wrogość Cerkwi prawosławnej w stosunku do katolików rzymskich („łacinników”) i do katolicyzmu („łacinnictwa”). W 1620 roku cerkiewny sobór pod naciskiem patriarchy Filareta nakazał, by przy przejściu katolików i unitów na prawosławie ponownie ich ochrzcić. Ponadto, powtórnemu chrztowi podlegali również i ci prawosławni, których chrzcił duchowny unicki⁸⁰.

Opisując pobyt katolików i protestantów na dalekiej Syberii w XVII wieku, nie należy przykładać zbyt dużej wagi do ich życia religijnego. Z daleka od kraju, pozbawieni ciepła domowego, obciążeni ciężką służbą, zesłańcy łatwo podlegali zgubnemu wpływowi otoczenia i często sami nie opierali się pokusom.

Znany historyk Syberii Piotr Słowcow [Петр Словцов] (1767-1843) w swojej pracy *Historyczna kronika Syberii*, powołując się na jeden z dokumentów cara Borysa Godunowa, podkreśla, że „Litwini” wprowadzili na Syberii „pierwsze załężki grzesznego życia” – hazardową grę w kości oraz w karty, co przyswoili sobie kozacy, „którzy nie omieszkali tego się nauczyć. I im więcej upływało czasu, tym dalej rozpowszechniało się to zło”⁸¹. Następnie jednak słusznie uściśla, że nie tyle „Litwini” byli przyczyną rozpusty prawosławnych kozaków, ile

... brak rodzin u kozaków, wysyłanych jako osoby samotne do niechrześcijańskiego kraju, buńczuczne życie wojskowe, głupota, poczucie bezgrzeszności przy łupieniu i oszukiwaniu niewierzących w Boga oraz beztroska, wypływająca wraz z piwną pianą z karczm, otwieranych na Syberii od 1617 roku, przy jednoczesnym milczeniu duchownych parafialnych...⁸²

W liście z 1622 roku do syberyjskiego arcybiskupa Cypriana [Киприана], patriarcha Filaret, zarzucając mu pobłażliwość wobec niemoralnego trybu życia kozaków syberyjskich, wskazywał, że na Syberii nie noszą krzyży, nie przestrzegają dni postu, żyją z nieochrzczonymi żonami i siostrami swoich żon. Wyruszając na wojnę, oddają żony pod zastaw, a gdy po powrocie nie mają ich za co wykupić, żenią się z innymi. Dalej zwracał uwagę arcybiskupowi, że duchowni udzielają ślubu bez zapowiedzi, że przyjmują do klasztorów mnichów i mniszki, którzy kiedyś opuścili klasztor i prowadzili świeckie życie. Że duchowieństwo jest pobłażliwe wobec wojewodów, którzy uprowadzone w Rosji dziewice sprzedają dla zysku za męża i zmuszają duchownych, by w ich obecności udzielali ślubu⁸³. Tak mało pochlebnie charakteryzując zachowania kozaków syberyjskich, Piotr Słowcow za jedną z przyczyn takiej sytuacji uznawał małą liczebność duchownych w parafiach oraz ich przemilczanie wszelkich nieprawości.

Mówiąc o „wątlym duchu religijnym” cudzoziemców – katolików, którzy znaleźli się na Syberii, należy zaznaczyć, że „ów duch” w ogóle nie mógł być podtrzymywany „przez popów ich wiary”, gdyż katolickim duchownym, przebywającym wraz z innymi współwyznawcami – jeńcami na Syberii, zakazano jawnego pełnienia posług religijnych. Mogli jedynie zadowolić się odprawianiem nabożeństw w bardzo wąskim gronie współwyznawców.

W przekazach źródłowych zachowały się tylko nikłe wzmianki o pobycie na Syberii w XVII wieku kapłanów katolickich. Istnieją np. informacje, że w drugiej połowie XVII wieku w Tobolsku, a następnie w Narymie przebywał ksiądz jezuita Andrzej Kawaczyński (Андрей Кавачинский),

⁸⁰ Геллер М. *История...*, s. 399.

⁸¹ П.А. Словцов. *Историческое обозрение Сибири*. Новосибирск 1995, s. 108.

⁸² П.А. Словцов. *Историческое обозрение...*, s. 109.

⁸³ П.А. Словцов. *Историческое обозрение...*, s. 109.

wzięty do niewoli 6 sierpnia 1655 roku podczas walk z Rosjanami w okolicach Nowogródka i odesłany w charakterze jeńca do Moskwy. W Moskwie jakoby do tego stopnia rozwinął swoją działalność religijną, że w 1660 roku był za to zesłany na Syberię. Powróciwszy w rezultacie wymiany jeńców do Polski, od 1665 roku aż do swojej śmierci w 1667 roku zarządzał majątkiem kolegium jezuickiego w Nieświeżu. Wśród badaczy polskich panuje przekonanie, że przypuszczalnie pozostawił on wspomnienia o swoim pobycie na zesłaniu syberyjskim, które do tej pory nie zastały jednak odnalezione⁸⁴.

W 1664 roku z Moskwy do Tobolska została zesłana cała grupa księży i zakonników katolickich: „dominikanów szkłowskich – 6 osób wraz z ich służącym, jak również bernardynów dąbrówieńskich – 4 osoby”⁸⁵. Później, zgodnie z rozporządzeniem moskiewskim, w Tobolsku pozostawiono dominikanów: Fabiana Aralskiego [Фабиан Аральский], Ezostrima Bickiego [Эзострим Бицкий], Izojasza Urkiejewa [Изояс Уркеев], Jana Surskiego [Иван Сурский]. Do Surgutu został zesłany dominikanin szkłowski Stanisław Greński [Станислав Гренской], bernardyni dąbrówieńscy, – Foustel [Faustyn] Dobrolewski [Фоустель Добролевский] i Melchior Worona [Мельхель Ворона], do miasta Tary wysłano dominikanów Fiodora Dudina [Федор Дудин], bernardynów Jakuba Pogorelskiego vel Pogorzelskiego [Якуб Погорельской] i Krzysztofa Jezokowa [Христофор Езоков]. W piśmie o ich dalszym losie mówi się o tym, że Jan Surski został schwytany na kradzieży i trafił do więzienia, a bernardyn Melchior Worona – ochrzcił się w Surgucie, a na chrzcie dano mu na imię Wasylijski [Василий]⁸⁶.

Na początku XVIII wieku w związku z zakończeniem zwycięskiej dla Rosji wojny północnej 1700-1721 notuje się nowy przyrływ cudzoziemskich zesłańców. Za panowania Piotra I w skład Imperium Rosyjskiego weszły ziemie, na których pewną część ludności stanowili katolicy. Dlatego w 1721 roku został wydany dekret, zgodnie z którym wszyscy poddani z podbitych przez Rosję prowincji mogli korzystać z prawa swobodnego odprawiania nabożeństw. W tym samym okresie życie religijne w Imperium zaczęło podlegać cerkiewnej reformie Piotra I. Car, z jednej strony, uznał prawosławie za religię państwową, z drugiej zaś zniósł patriarchat w celu pozbawienia Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej roli politycznej. Postanowił także, na wzór protestancki, sam kierować Cerkwią za pośrednictwem patriarchy, by całkowicie podporządkować ją władzy świeckiej. W ten sposób Rosyjska Cerkiew Prawosławna została pozbawiona samodzielności i stała się częścią aparatu państwowego. Taką samą politykę prowadził car reformator również w stosunku do Kościoła katolickiego. Cesarz oceniał papieża rzymskiego jako siłę zewnętrzną, która może sprawować swoją władzę nad katolikami nie inaczej, jak z przyzwolenia cesarza i pod kontrolą państwa rosyjskiego⁸⁷. Wybiegając naprzód, należy zaznaczyć, że podobne stosunki między Cerkwią i władzą w Rosji będą utrzymywane za panowania wszystkich kolejnych cesarzy aż do rewolucji lutowej w 1917 roku.

Na początku XVIII wieku na Syberii pojawili się nowi zesłańcy. Najpierw jeńcy szwedzcy – protestanci, a potem katolicy – stronnicy króla Stanisława Leszczyńskiego. O pobycie Szwedów

⁸⁴ A. Kuczyński. *Syberia. Cztery lata polskiej diaspory*. Wrocław 1993, s. 33. (Od red.: zdaniem A. Kuczyńskiego chodzi o jezuitę Jędrzeja Kaweczyńskiego).

⁸⁵ С.А. Белокуров. *Из духовной жизни...*, s. 53.

⁸⁶ С.А. Белокуров. *Из духовной жизни...*, s. 53.

⁸⁷ О.А. Лиценбергер. *Римско-католическая Церковь в России. История и правовое положение*. Саратов 2001, s. 48.

w Tomsku przypomina Góra Szwedzka, miejsce, gdzie znajdował się cmentarz zesłanych Szwedów, przysłanych do Tomsku na stały pobyt z Tobolska w 1714 roku. Wśród nich znajdowali się również oficerowie oraz pastor, którzy, jak przekazuje miejscowa kronika, ciągle się uskarżali na ich złe traktowanie przez miejscową ludność i przez zwierzchników⁸⁸. Zgodnie z warunkami pokoju w Nystad (1721) część Szwedów mogła powrócić do kraju, a ci, którzy założyli rodziny, pozostali w Tomsku. Na decyzje o nieopuszczaniu Tomsku miał niewątpliwie wpływ ukaz carski z 1721 roku zezwalający protestantom wstępować w związki małżeńskie z prawosławnymi kobietami bez konieczności odchodzenia od swego wyznania.

Inaczej niż w przypadku Szwedów, o pobycie w Tomsku zwolenników Leszczyńskiego praktycznie nie zachowały się żadne informacje. Niewiele również wiadomości zachowało się na temat zesłanych na Syberię w drugiej połowie XVIII wieku. Spośród 5000 konfederatów barskich, których Katarzyna II w 1768 roku postanowiła zesłać na Syberię, część trafiła do Tomsku. Zgodnie z jej dekretem z 1773 roku mogli oni powrócić do kraju, ale nie wiadomo, czy ktokolwiek z Tomska skorzystał z tej możliwości. Zachowały się natomiast informacje świadczące o ich pobycie w tym mieście. I tak w wiadomościach parafialnych Woskriesienskiej cerkwi za 1804 rok znajdujemy zapis, że w 1804 roku spowiadał się tu niejaki „Areszkowski Andrzej Iwanow [Арешковский Андрей Иванов], liczący 49 lat, konfederat, jego żona, Fiodora Wasyljewa [Фёдора Васильева] 34 lat, syn Piotr, 68-letnia teściowa – wdowa Marfa Wasiljewa Cziertienkowa [Марфа Васильева Чертенкова]. U nich natomiast zamieszkiwał konfederat Listinskij Jan [Листинский Иван Дмитриевич], liczący 45 lat, jego żona Daria Iwanowa w wieku 41 lat oraz 20-letni syn Fiodor”⁸⁹.

W 1792 roku na Syberię trafiła partia uczestników wojny rosyjsko-polskiej, a następnie uczestnicy powstania kościuszkowskiego, na których temat również zachowało się zbyt mało wiadomości. Jak bardzo obrazowo wyraził się współczesny polski badacz polonii syberyjskiej profesor Antoni Kuczyński, ten okres zsyłki syberyjskiej wszedł do historii polskiej „bez imion, nazwisk i dat”⁹⁰. O tamtych czasach zachowały się jedynie legendy i mgliste wspomnienia. Jedna z nich mówi, że wśród konfederatów barskich zesłanych do Narymu było trzech księży, którzy mieszkali nieopodal Narymu, a swoją małą chatkę nazywali po prostu „Rzymem”. Wkrótce obok owej chatki pojawiły się budynki innych przesiedleńców i w taki oto sposób zesłani księża stworzyli początki nowej osady⁹¹.

Inną legendą jest opowiadanie o działalności na Syberii Zachodniej, w tym również i w Tomsku, prawdopodobnie pierwszego syberyjskiego „wolnego” księdza, kapucyna Elizeusza Głębockiego z Uściługa [Елизеуш Глембоцкий из Усчислюга]. Jako ksiądz z parafii moskiewskiej, skierowany tutaj przez kongregację „Propagandy”, dowiedział się, że w odległych miejscach na Syberii znajduje się wielu katolików pozbawionych wsparcia religijnego. Postanowił więc poświęcić swoje dalsze życie znajdującym się tam współwyznawcom. Przygotował skrzynkę, w której umieścił ołtarz, położył ją na sankach i z pozwoleniem rządu ruszył piechotą, nie mając nic, oprócz nadziei na opatrzność Bożą i na miłosierdzie litościwych ludzi.

W ciągu 40 lat przeszedł Syberię kilka razy, dokonał spisu kilku tysięcy katolików, odszukując ich wszędzie i udzielając im pocieszenia religijnego. Zesłani katolicy nazywali go „ojcem-

⁸⁸ *История названия томских улиц*. Томск 1998, s. 88.

⁸⁹ ГАТО. Ф. 173. Оп. 1. Д. 115. Л. 4.

⁹⁰ A. Kuczyński. *Syberia. Cztery lata...*, s. 61.

⁹¹ A. Kuczyński. *Syberia. Cztery lata...*, s. 61.

pocieszycielem”. Jak podkreślał historyk polonii tomskiej, Aleksander Maciesza, przekazując w swojej pracy treść legendy, nawiedzani przez Głębockiego w Tomsku zesłani katolicy „na długi czas umacniali się duchowo i podnosili moralnie”. Zmarł on prawdopodobnie w Tobolsku w 1798 roku, przeżywszy około 90 lat, pozostawiając po sobie jedynie skrzynkę z ołtarzem i rozpadający się ze starości modlitewnik⁹².

Jak się udało ustalić Janowi Trynkowskiemu⁹³, postać księdza Głębockiego w rzeczywistości okazała się nie realną osobą, lecz jedynie zbiorowym portretem księdza katolickiego, oczekiwanego w ciągu długich lat przez licznych wiernych, którzy zrzędzeniem losu znaleźli się na nieogarnionych obszarach dalekiej Syberii.

Oceniając pierwszy etap pobytu katolików na Syberii, który przypadł na XVII-XVIII stulecie, można powiedzieć, że było ich tu niemało. Pozostawili zauważalny ślad w ekonomicznym oraz kulturalnym rozwoju regionu syberyjskiego. Szczególnie znacząca była ich rola w początkowym okresie podboju tego regionu. Z całej „różnonarodowościowej mozaiki” katolików jako pierwsi pojawili się tutaj Polacy, poddani Rzeczypospolitej. W przyszłości oni również będą przez długie lata przeważać w składzie miejscowych wspólnot katolickich.

Pierwsi katolicy, znalazłszy się z dala od ojczyzny, zmuszeni byli żyć w niedostatku, spowodowanym nie tylko utratą wolności, pozbawieniem modelu życia oraz zajęcia, do którego byli przyzwyczajeni, ale i niedogodnościami wywołanymi ograniczeniem praw religijnych oraz nasilającym się procesem naturalnej, jak również wymuszonej rusyfikacji.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że bez względu na zakaz przeprowadzania przez katolików mszy zgodnie z ich obrządkiem („według swojej wiary”) oraz brak na Syberii księży, którzy mieliby prawo takie msze celebrować, znaczna część zesłanych katolików zachowała swoją wiarę i powróciła do kraju do swoich krewnych oraz bliskich. Natomiast ci, którzy nie byli w stanie tego uczynić, na zawsze pozostali na Syberii, nie widząc swoich księży przez wiele lat i nie mając możliwości odbycia spowiedzi nawet przed śmiercią. Jako tych, którzy nie przyjęli prawosławia, chowano ich oddzielnie, w specjalnie przeznaczonych do tego miejscach, za miastem. W Tomsku zachowały się informacje o dwóch „cudzoziemskich” cmentarzach, które istniały w XVII i XVIII wieku, to znaczy jeszcze przed oficjalnym założeniem w mieście wspólnoty katolickiej i przed przyjazdem tutaj księży katolickich.

⁹² A. Maciesza. *Dzieje kolonii polskiej w Tomsku...*, s. 85.

⁹³ J. Trynkowski. *Ksiądz Elizeusz Głębocki, kapucyn z Uściługa – od mistyfikacji do mitu*. W: Kościół katolicki na Syberii, s. 35-47.

3. Katolik komendantem miasta Tomska (koniec XVIII wieku)

Католик – комендант города Томска (конец XVIII в.)

Pod koniec XVIII wieku, jeszcze przed utworzeniem guberni tomskiej, stanowisko komendanta Tomska, czyli pierwszej urzędowej osoby w mieście, piastował urodzony we Francji brygadier w służbie rosyjskiej, pułkownik w stanie spoczynku, Thomas de Villeneuve [Томас де Вильнев] (1715-1794). Był on wyznania katolickiego⁹⁴.

Zachowało się o nim niewiele informacji. Pewne jest tylko to, że urodził się 21 grudnia 1715 roku we Francji, w prowincji Prowansja. Według niektórych danych należał do arystokratycznego rodu i służył przy dworze króla Francji Ludwika XV. W drugiej połowie XVIII wieku (po 1760 roku) przeszedł na służbę rosyjską i został skierowany na południowosyberyjską linię forteczną pod dowództwo generała Kindermanna. W stopniu pułkownika był komendantem jednej z twierdz. Po przejściu w stan spoczynku został przeniesiony do Tomska i objął stanowisko komendanta miasta. Zmarł 2 sierpnia 1794 roku w wieku 79 lat i został pochowany na cmentarzu za miastem, na tak zwanej Górze Szwedzkiej⁹⁵.

Na stanowisku komendanta wiele zrobił dla rozwoju Tomska, a nadto zasłynął jako człowiek o poglądach liberalnych. Według niektórych danych komendantem Tomska Thomas de Villeneuve został w roku 1774 i stanowisko to zajmował do 1794 roku. Za jego rządów miasto zmieniło wygląd. W 1775 roku zbudowano drewniany most przez rzekę Uszajkę, a w latach 1777-1784 wzniesiono murowaną cerkiew Bogojawleńską, w 1776 roku została zbudowana murowana cerkiew Kazańska, a jej poświęcenie odbyło się w 1789 roku. Nadto przy klasztorze Matki Bożej Aleksiejewskiej otwarto szkołę ludową, a komendant Thomas de Villeneuve był jej inspektorem. W 1789 roku rozpoczęto budowę cerkwi Woskriesińskiej.

Jednak w historii Tomska jego nazwisko zachowało się głównie w związku z postacią wielkiego pisarza i filozofa rosyjskiego Aleksandra N. Radiszczewa [Александр Н. Радищев]. W wielu opracowaniach dotyczących historii Tomska można przeczytać, że gdy pisarz A.N. Radiszczew popadł w niełaskę Katarzyny II za swoją znakomitą *Podróż z Petersburga do Moskwy*, został zesłany na Syberię. Po drodze do dalekiej i nieznannej twierdzy ilimskiej, w sierpniu 1791 roku na kilka dni zatrzymał się na odpoczynek u Thomasa Thomasowicza de Villeneuve'a, „by wymienić koła z powodu okropnej, niemożliwej do opisanego drogi”. To właściwie wszystko, co można przeczytać o Thomasie de Villeneuve. Tylko dzięki nazwisku powszechnie znanego pisarza, który przejazdem zatrzymał się w tym syberyjskim mieście na kilka dni, wielu z mieszkańców Tomska dowiaduje się o skromnym prowincjonalnym administratorze, który służył tutaj przez kilkadziesiąt lat.

Czy więc o tym człowieku nie można nic więcej powiedzieć, niż tylko wspominając go przy nazwisku znanego gościa? Myślę, że wcale tak nie jest, choć z przykrością należy stwierdzić, że posiadane na jego temat informacje są bardzo mgliste i pełne sprzeczności. Tomski historyk regionalista Aleksander W. Adrianow [Александр В. Адрианов], powołując się na wspomnienia

⁹⁴ W pracach regionalnych jego nazwisko występuje jako „Девилленев” i „де Вилленев”.

⁹⁵ Nieopodal Góry Szwedzkiej znajdował się dworek rodziny Jadrincewów, z której wywodził się znany historyk Syberii, działacz – областник Nikołaj M. Jadrincew.

starego mieszkańca Tomsku, twierdził, że komendant de Villeneuve zmarł z przejedzenia ciastem z owocami czeremchy⁹⁶. Znany syberyjski działacz społeczny i historyk Nikołaj M. Jadrincew [Николай М. Ядринцев] w swoich *Listach o ojczyźnie* jeszcze w 1884 roku scharakteryzował go ironicznie jako „dzielnego dowódcę wojskowego, który nie wygrał ani jednej bitwy”. Ale jednocześnie w tym samym miejscu napisał on również, że całe swoje dzieciństwo spędził nad mogiłą „dawno zmarłego komendanta, od którego otrzymał pierwsze lekcje miejscowej historii”.

Oprócz tego o Thomasie de Villeneuve zachowały się informacje, że kiedy pełnił funkcję komendanta miasta, wykazał się też aktywnością na niwie oświaty ludowej. Brał między innymi aktywny udział w organizacji i otwarciu w 1789 roku w Tomsku szkoły powiatowej, a następnie został jej pierwszym kuratorem. W 1783 roku, zgodnie z jego rozporządzeniem, sporządzono pierwszy w mieście opis świątyń i klasztorów. Komendant różnił się od swoich poprzedników i następców tym, że prezentował liberalne poglądy i cechowała go nienaganna postawa moralna.

Zachował się przekaz o tym, jak miejscowi duchowni prawosławni niejednokrotnie zwracali się do niego, jako do pierwszej osoby w mieście, z prośbą, by używając swojej władzy komendanta, zmuszał niektórych, niezbyt gorliwych parafian do obowiązkowego przychodzenia do swoich kościołów i przystępowania do spowiedzi. Te prośby duchownych prawosławnych do komendanta wyznania katolickiego dają świadectwo nie tylko jemu samemu, ale również mogą dać wyobrażenie o atmosferze religijnej, jaka panowała w owych latach w syberyjskim prowincjonalnym mieście Tomsku.

Komendant de Villeneuve mieszkał na Górze Woskriesińskiej, na początku ulicy Jefriemowskiej (obecnie ulica Bakunina), w dwupiętrowym domu z facjatą i murowanym parterem⁹⁷. Właśnie w tym domu komendant tomski przyjmował zesłanego pisarza, jego dwóch synów i towarzyszącą im wierną przyjaciółkę J.W. Rubanowską [Е.В. Рубановская].

Bardziej uważnie przyjrzymy się temu dość znanemu faktowi w historii miasta Tomsku, ale nie w związku z pobytem zesłanego pisarza, lecz dla sporządzenia charakterystyki samego gospodarza domu (dom ten po dzień dzisiejszy nazywany jest „komendanckim”). Można sądzić, że wydarzenie to świadczy o komendancie tomskim nie tylko jako o człowieku po syberyjsku gościnnym, ale również bardzo odważnym. Rzadko który z wysoko postawionych w owym czasie urzędników, gdyż większość obawiała się ściągnięcia na siebie gniewu monarchy, gotów był przyjąć w swoim domu „niebezpiecznego przestępcę państwowego”, którego caryca Katarzyna II określiła „buntownikiem gorszym od Pugaczowa”. De Villeneuve nie tylko na dwa tygodnie pozwolił zatrzymać się rodzinie pisarza będącego w carskiej niełasce, ale jak tylko mógł opiekował się gośćmi.

Ze wspomnień syna Radiszczewa wynika, że na dziedzińcu komendanta tomskiego w sierpniu 1789 roku A.N. Radiszczew (należy sądzić, że z wiedzą oraz pomocą gospodarza domu) zorganizował próbny lot balonem według systemu braci Montgolfier. Wydarzenie to niewątpliwie świadczy o dużej odwadze i szerokich horyzontach myślowych komendanta. Godząc się na przeprowadzenie próby lotu balonem na wzór braci Josepha i Etienne’a Montgolfier – „Francuzów i rewolucjonistów” – komendant miał świadomość, że ten eksperyment może być źle odebrany

⁹⁶ А.В. Адрианов, *Город Томск в прошлом и настоящем*, Томск 1890, s. 8.

⁹⁷ Budynek częściowo został zniszczony w wyniku pożaru na początku lat 90. XX wieku. Jego odbudowa nastąpiła na przełomie XX i XXI wieku.

w Petersburgu. W Rosji bowiem w tym czasie mogło to być odczytane nie jako pierwsze doświadczenia z unoszeniem się w powietrze, lecz jako sympatyzowanie z rewolucyjną Francją.

Nawiasem mówiąc, w gościnnym domu de Villeneuve'a, oprócz Radiszczewa, zatrzymał się baron Jean-Baptiste Lesseps (1766-1834), który podążał z Pietropawłowska do Petersburga z taborem materiałów (minerały, opisy roślin, próbki metali, motyle, dzienniki) z morskiej podróży dookoła świata zorganizowanej przez François La Perriere'a (1741-1788), badacza wysp Oceanu Spokojnego oraz brzegów Ameryki Północno-Zachodniej, jak również Azji Wschodniej. W lutym 1794 roku gościem komendanta była pierwsza amerykańska misja ewangelizacyjna, wysłana zgodnie z dekretem Katarzyny II przez metropolitę Sankt Petersburga Gurija Pietrowa.

O silnej osobowości komendanta tomskiego świadczyło i to, że w ciągu długich lat swojej służby w Rosji, mimo ożenku z Rosjanką wyznania prawosławnego, sam nie zdradził „wiary ojców” i pozostał katolikiem, co w żaden sposób nie przeszkadzało mu w służbie i nie zakłócało stosunków z prawosławnymi mieszkańcami Tomsku. Jednocześnie trzeba rozumieć, że pozostając w wierze rzymskokatolickiej oraz uważając się za katolika, z powodu braku w mieście duchownych katolickich nie mógł korzystać z posług duszpasterskich, a w pierwszej kolejności ze spowiedzi. Tak też i zmarł bez spowiedzi na obczyźnie syberyjskiej „katolik narodowości francuskiej” Thomas Thomasowicz de Villeneuve. A stało się to w Tomsku dnia 2 sierpnia 1794 roku, o czym zaświadcza płyta nagrobna. Zarówno grób, jak i sam cmentarz, gdzie był pochowany, już dawno uległy zniszczeniu, lecz płyta nagrobna cudem ocalała. Owa płyta wykonana, jak należy przypuszczać, w Tomsku, to masywny żelazny prostokąt o wymiarach 1 metra 82 centymetrów długości oraz 68 centymetrów szerokości. Był na niej umieszczony napis wypukłymi literami, o różnym kształcie, w 14 wersach. Przytaczamy go w całości z zachowaniem oryginalnej ortografii i interpunkcji.

Во имя отца и сына и святого духа/ аминь/ На месте сем погребено тело/ французской нации уроженца про/ винции прованс римскокатоли/ ческого закона полковника об/ ластного города томска коме/ данта и ордена святого и равноа/ апостольного князя владимира/ кавалера ТО-МА-СА томасова/ сына девилленева, которой ро/ дился 1715 декабря 21 окончилъ/ жизнь 1794 года августа,/ въ 2 день в среду⁹⁸.

W górnej części płyty przedstawiony jest trójkąt w okręgu z wychodzącymi z niego gęstymi promieniami, a w dolnej części czaszka z dwoma leżącymi pod nią skrzyżowanymi kośćmi – „oko opatrności” i symbol śmierci.

Jako pierwszy na zburzonym cmentarzu katolickim Tomsku odnalazł płytę, w końcu XIX wieku, kapelan kościoła w Tomsku Walerian Gromadzki. Aleksander W. Adrianow pisze, że wspomnianą płytę dostrzegł obok przedsionka kościoła, pomiędzy innymi kamiennymi płytami. Została tutaj przyniesiona z cmentarza jeszcze pod koniec XIX wieku na polecenie ks. Gromadzkiego i dzięki temu ocalała od zniszczenia, chociaż niejednokrotnie zabierali ją z jedyne go zachowanego grobu „praktyczni obywatele, by ją wykorzystać w charakterze przedpiecka do pieca rosyjskiego”⁹⁹.

⁹⁸ W imię ojca i syna i świętego ducha/ amen/ na miejscu tym pochowano ciało/ francuskiej narodowości rodem z pro/ wincji prowansja rzymskokatoli/ ckiego wyznania pułkownika ob/ wodowego miasta tomска коме/ ndanta i orderu świętego i równieża/ postolskiego księcia wladimira/ kawalera TOMASA tomasowego/ syna devilleneuve'a, który uro/ dził się 1715 grudnia 21 skończył/ życie 1794 roku sierpnia,/ 2 dnia w środę.

⁹⁹ А.В. Адрианов, *Костёл в Томске*, Томск 1912.

Po raz drugi płytę uratował jeden z pracowników Muzeum Krajoznawczego w Tomsku, przywożąc ją z terenu kościoła po jego zamknięciu w 1938 roku. Wyjaśnienie, w jakich okolicznościach to się stało, można znaleźć w notatkach krajoznawcy lat 50.-60. XX wieku, nauczyciela historii w jednej ze szkół w Tomsku – N.W. Tataurowa [Н.В. Татауров]. W swoim dzienniku w dniu 10 sierpnia 1952 roku odnotował, jak się wyraził, „anegdotyczny przypadek”, który go spotkał, a który miał bezpośredni związek z opisywaną płytą. W przeddzień zdarzenia razem ze swoimi uczniami zwiedzał Górę Woskriesienską, a potem wstąpił do kościoła, zajmowanego podówczas przez aeroklub. Za ogrodzeniem, obok dzwonnicy, zauważono kilka postumentów dla płyt nagrobnych, same zaś płyty były z nich zdjęte i leżały przy wejściu do aeroklubu, pełniąc „funkcję wycieraczek do wycierania butów z błota”. Wśród owych płyt historyk-krajoznawca znalazł znaną mu płytę komendanta de Villeneuve’a. I wtedy to wygłosił dla uczniów wykład o znajomości komendanta z pisarzem, który popadł w niełaskę carycy, i o ich wspólnym locie balonem w Tomsku, pierwszym na Syberii. Dalej mówił, że płyta ta stanowi unikat, bo wykonana była w jednym z pierwszych metalurgicznych zakładów Tomska. Jak odnotował historyk-krajoznawca, jego uczniowie byli zdumieni tym, że tomscy modelarze lotnictwa wycierali buty o płytę nagrobną pierwszego „modelarza lotnictwa na Syberii”. Następnie na prośbę uczniów znów się odbył taki sam emocjonalny wykład o słynnym komendancie w obecności zaproszonego dyrektora aeroklubu. Po jego wygłoszeniu historyk zaproponował speszonemu dyrektorowi, by postawił tę płytę w aeroklubie na honorowym miejscu. Następnego dnia krajoznawca ujrzał już oczyszczoną z błota płytę i opartą o ścianę. Wkrótce zaś, na wniosek znów tegoż N.W. Tataurowa, żelazną płytę komendanta przewieźli do siebie pracownicy muzeum krajoznawczego.

W muzeum płytę komendanta często przenoszono z piwnicy na podwórze i odwrotnie. Jak w swojej książce *Tajemniczy Tomsk* wspomina W. Sławnin [В. Славнин], w 1962 roku ówczesny naczelnik obwodowego urzędu kultury P.F. Jeriomin [П.Ф. Ерёмин] zarządził, by wywieźć to dziwne żelastwo na złom, ale po uzyskaniu wyjaśnień o związku postaci de Villeneuve’a z osobą Radiszczewa, postanowił pozostawić płytę na miejscu.

Obecnie płyta znajduje się w zbiorach Tomskiego Obwodowego Muzeum Krajoznawczego i tak naprawdę jest jedyną pamiątką o żyjącym niegdyś w syberyjskim mieście Tomsku komendancie wiary katolickiej, urodzonym na dalekiej francuskiej ziemi – Prowansji.

4 Tworzenie się wspólnoty katolickiej w guberni tomskiej (lata 1806-1820). Misja jezuitów

Образование католического сообщества в Томской губернии (1806-1820 гг.). Миссия иезуитов

W końcu XVIII wieku doszło do zasadniczych zmian na mapie politycznej Europy Środkowo-Wschodniej. W wyniku trzech kolejnych rozbiorów Rzeczpospolita szlachecka przestała istnieć. Już po pierwszym rozbiorze z 1772 roku w granicach Imperium Rosyjskiego znalazły się 92 tysiące km² terytorium Polski i około 1 miliona 300 tysięcy jej mieszkańców. W tej liczbie 900 tysięcy stanowili katolicy (800 tysięcy grekokatolicy i 100 tysięcy katolicy obrządku łacińskiego)¹⁰⁰. Od tej chwili administracja rosyjska już nie mogła się nie liczyć z religijnymi potrzebami swoich nowo pozyskanych poddanych katolików. Przed najwyższą władzą Imperium Rosyjskiego i hierarchami prawosławnymi pojawiło się dość skomplikowane zadanie zorganizowania religijnego życia katolików, poddanych Imperium, w taki sposób i w takiej formie, aby ich związki z Rzymem ograniczyć do minimum.

Po latach Michaił Moroszkina [Михаил Морозкин], prawosławny duchowny, w pracy *Jezuici w Rosji* wydanej w Petersburgu w 1867 roku tak przedstawił ten problem:

Trzeba było zorganizować ten kościół [rzymskokatolicki – W. Ch.] tak, by mógł istnieć, nie tracąc nic ze swojej istoty, bez mieszania się w jego sprawy Rzymu, aby jego przełożony był takim samym wiernym poddanym, jak hierarchowie prawosławni. Z drugiej strony należało wyprowadzić kościół katolicki z jego dominującej pozycji oraz pozbawić go nabytych praw, pokazać mu, że nie ma on tutaj prawa do swej dominacji, ani praw wynikających z tradycji, ani prawa legalności, a wręcz przeciwnie, jest jedynie Kościołem tolerowanym¹⁰¹.

W 1772 roku z woli Katarzyny II, w celu realizacji postawionych zadań, założono w Imperium Rosyjskim mohylowską rzymskokatolicką archidiecezję z rezydencją arcybiskupa w Sankt Petersburgu. Pod jej zarząd przeszły istniejące parafie katolickie zarówno w centralnej części Rosji, jak i te, które pojawiały się za Uralem oraz w części azjatyckiej Imperium Rosyjskiego. Pod względem obszaru była to największa diecezja na świecie. Jej jurysdykcją zostały objęte dziesiątki tysięcy katolików, którzy znaleźli się na Syberii w większości wypadków jako zesłańcy polityczni po stłumieniu kolejnych spisków i powstań.

Trzeba przyznać, że wraz z powstaniem tej archidiecezji katolicy w Rosji mogli liczyć na co prawda niewielką, ale bardzo potrzebną obronę swych praw. Księża katoliccy uzyskali możliwość zwracania się za pośrednictwem swego biskupa i synodu do urzędników carskich z prośbą o wyrażenie zgody na zakładanie parafii katolickich w miejscach największego skupiska zesłanych Polaków i budowę domów modlitwy czy kościołów¹⁰².

¹⁰⁰ M. Lorek. *Kościół katolicki a Katarzyna II. 1772-1784*. Kraków-Warszawa 1910, s. 20-21.

¹⁰¹ М. Морозкин. *Иезуиты в России с царствования Екатерины II до нашего времени*. СПб 1867, s. 46.

¹⁰² О.А. Лиценбергер. *Римско-католическая Церковь в России. История и правовое положение*. Саратов 2001, s. 96.

Według polskiego historyka Władysława Masiarza¹⁰³ z propozycją wysłania na Sybir księży katolickich do prowadzenia tam pracy duszpasterskiej jako pierwszy wystąpił Leon Potocki, pisarz i dyplomata, potomek starego polskiego rodu. Potocki, znajdując się w 1805 roku w składzie misji dyplomatycznej rządu rosyjskiego do Chin, napisał list do swojego przyjaciela ks. Adama Czartoryskiego, sprawującego wówczas funkcję wiceministra spraw zagranicznych Rosji (osobiście zaprzyjaźnionego z młodym cesarzem Aleksandrem I), że w drodze na Syberię spotkał wielu polskich konfederatów, którzy od 35 lat nie widzieli katolickiego księdza i marzą o tym, by chociaż przed śmiercią móc się wyspowiadać przed swoim księdzem¹⁰⁴. Po otrzymaniu tego listu ks. Adam Czartoryski w dniu 23 marca 1806 roku zwrócił się do ministra spraw wewnętrznych Wiktora Koczubieja [Виктор Кочубей] z prośbą o wysłanie na Syberię jednego lub dwóch mnichów katolickich w celu pełnienia przez nich posług religijnych dla napotykanych tutaj przez Leona Potockiego Polaków. Prośba ta została przedstawiona carowi Aleksandrowi I, a ten postanowił, aby daną sprawę rozpatrzył Iwan B. Pestel [Иван Б. Пестель], syberyjski generał-gubernator.

Propozycje przedstawione przez I.B. Pestela zostały 10 grudnia 1806 roku zaakceptowane przez monarchę. Zezwolono zatem na powstanie w Tomsku i Irkucku wspólnot katolickich oraz na posiadanie etatowych księży proboszczów.

Zapisy archiwalne świadczą o tym, że początkowo planowano wysłać na Syberię czterech mnichów z zakonu dominikanów, ale wśród nich nie znaleziono chętnych, którzy udaliby się dobrowolnie do tak dalekiego i niezbadanego kraju. Wówczas generał-gubernator Pestel, „chcąc ostatecznie rozwiązać ten problem i pragnąc mieć na zarządzanym przez siebie terenie księży znanych ze swojej mądrości oraz gotowych do całkowitego poświęcenia dla dobra publicznego...”, zwrócił się do generała zakonu jezuitów Tadeusza Brzozowskiego z prośbą o skierowanie na Syberię mnichów z jego zakonu i otrzymał na to zgodę¹⁰⁵. Prawosławny duchowny Michaił Moroszkina w swojej książce *Jezuici w Rosji* broni zupełnie innego punktu widzenia na temat pobytu jezuitów w Rosji, a zwłaszcza na Syberii. Zgodnie z jego wersją, to jezuici sami uparcie nalegali na wysyłanie ich tutaj jeszcze za rządów Katarzyny II „w celu sprzecznym z interesami Imperium”¹⁰⁶.

Sprawie tej należy poświęcić nieco uwagi i rozpatrzeć ją w szerszym kontekście historycznym. Wspomniano już, że po pierwszym rozbiórce Polski z 1772 roku wraz z pozyskanymi terenami w Imperium Rosyjskim w charakterze nowych poddanych znalazło się około 100 tysięcy osób wyznania rzymskokatolickiego. Trzeba więc pamiętać, że w granicach państwa rosyjskiego znaleźli się także księża katolicy, klasztory, w tym klasztory jezuickie, w których przebywało około 200 mnichów. W 1773 roku papież Klemens XIV pod presją monarchów europejskich rozwiązał Towarzystwo Jezusowe. Jednak jego dekret nie był wprowadzony w całym Kościele jednocześnie, ale był realizowany w diecezjach poprzez proklamowanie go przez miejscowych biskupów. Katarzyna II zakazała arcybiskupowi mohylewskiemu ogłoszenia tegoż dekretu. Oznaczało to, że na terytorium Imperium Rosyjskiego zakon formalnie nie był skasowany.

¹⁰³ W. Masiarz. *Dzieje kościoła i polskiej diaspory w Tobolsku na Syberii. 1838-1922*. Kraków 1999, s. 30.

¹⁰⁴ W. Masiarz. *Dzieje kościoła i polskiej diaspory...*, s. 30.

¹⁰⁵ ГАТО. Ф. 127. Оп. 1. Д. 1161. Л. 3.

¹⁰⁶ М. Морошкин. *Иезуиты в России...*, s. 48.

W 1783 roku papież Pius VI dał jezuitom rosyjskim ustne pozwolenie na kontynuację działalności, a nawet na otwarcie nowicjatu. Wówczas wielu byłych jezuitów z całej Europy przyjechało do Rosji. Podstawowym zadaniem jezuitów była praca na niwie wychowania i oświaty. Jako jedno z pierwszych zostało utworzone przez nich gimnazjum w Petersburgu. Następnie przystąpili do opracowywania planów działalności misyjnej. W 1808 roku rozpoczęła pracę misja saratowska, która objęła swą opieką niemieckich kolonistów wyznania katolickiego. Kolejne misje działały na Kaukazie. Zrodził się też pomysł założenia misji na Syberii, gdzie też mieszkali katolicy, przeważnie Polacy zesłańcy. Jak już wspomniano wyżej, Aleksander I w 1806 roku wyraził zgodę na powstanie wspólnot katolickich w Tomsku i Irkucku. Wtedy też została podjęta decyzja, by zebrać katolików żyjących w rozproszeniu na rozległych obszarach syberyjskich do kilku wsi, które tworzyłyby tzw. redukcje. (Kiedyś tak się nazywały kierowane przez jezuitów wspólnoty-komuny, łączące nawróconych na chrześcijaństwo Indian na terytorium Paragwaju)¹⁰⁷. W ciągu dwu lat od decyzji cara o skierowaniu na Syberię katolickich księży nic się nie wydarzyło, bo wśród dominikanów nie znaleziono chętnych, a ponieważ gubernator Pestel zobowiązał się przed carem, że zadanie wykona, to oficjalnie zwrócono się do jezuitów.

Ksiądz Tadeusz Brzozowski – generał jezuitów – wyraził na to zgodę, ale postawił też warunki. Domagał się, by państwo rosyjskie częściowo finansowało misję oraz dało pozwolenie na budowę świątyń, na początku chociaż kaplic domowych. Punkt o budowie kościołów cesarz pominął milczeniem. Jednocześnie jezuitom pod groźbą surowej kary zabroniono nawracać na swoją wiarę rdzenne ludy Syberii i Dalekiego Wschodu. Nadto cesarz oczekiwał od jezuitów nie tylko czysto religijnej działalności, ale również wprowadzania nowych upraw i narzędzi rolniczych na przekazanych im w „opiekę” obszarach.

W sierpniu 1808 roku odbyło się spotkanie generała-gubernatora Pestela z ks. Brzozowskim, podczas którego omówiono liczne zagadnienia związane z prowadzeniem misji na Syberii i zawarto pisemne porozumienie. Jeden z punktów porozumienia powiadał, że „z przyczyn nadmiernego oddalenia Kraju Syberyjskiego, wyczerzonego trudu księży oraz ubogiego ich stanu [...]” rząd zobowiązuje się „do wynajmu księżom i diakom czteropokojowych mieszkań od obywateli, bowiem za przyznane im uposażenie nie będzie ich stać na samodzielnie wynajęcie mieszkania i uposażenie go”¹⁰⁸. Ogólnie rzecz biorąc, rząd na organizację misji jezuitów na Syberii był gotów wyasygnować jednorazowo 2550 rubli, z czego na utrzymanie księży przypadało rocznie po 600 rubli i po 150 rubli dla dwóch sług kościelnych. Dla księdza, który powinien był osiąść w Tomsku, wyznaczana była roczna pensja w wysokości 500 rubli oraz 150 rubli na wydatki związane z przejazdami, jak również 100 rubli dla sługi kościelnej¹⁰⁹. W tej umowie znalazł się też zapis zabraniający jezuitom pod rygorem wysokiej kary nawracania na swoją wiarę miejscowych „bałwochwalców” i „podburzania” prawosławnych¹¹⁰. W rezultacie, 25 listopada 1811 roku generał zakonu wyznaczył na proboszcza misji syberyjskiej ojca Szpaka, a następnego dnia wręczył mu, podobnie jak i innym uczestnikom misji, instrukcję. W składzie misji, według

¹⁰⁷ о. Ш. Липке, SJ. *200-летие начала служения Общества Иисуса (Орден иезуитов) на территории Сибири*. „Сибирская католическая газета”. 24 февраля 2012.

¹⁰⁸ ГАТО. Ф. 127. Оп. 1. Д. 1161. Л. 4.

¹⁰⁹ W. Masiarz. *Dzieje kościoła i polskiej diaspory...*, s. 30.

¹¹⁰ ГАТО. Ф. 127. Оп. 1. Д. 1161. Л. 4.

tego jak przewidywano, pod koniec 1811 roku było czterech księży. Proboszcz, ojciec Szpak, miał 40 lat, a trzej inni księża po 30 lat. Następnie przyłączył do nich jeszcze jeden brat jezuita, bez święceń kapłańskich. W styczniu 1812 roku misjonarze przybyli z Połocka do Moskwy, gdzie proboszcz ojciec Szpak nieoczekiwanie zachorował i zmarł po 9 dniach. Na nowego proboszcza został wyznaczony ojciec Wincenty Łaszkiwicz [Винцент Лашкевич], który w związku ze zmianami w polityce zagranicznej otrzymał nowe instrukcje. Wraz z atakiem Napoleona na Rosję i rozpoczęciem Wielkiej Wojny znów odżyła tak zwana sprawa polska. Wielu Polaków wspierało cesarza Francji, oczekując, że zwróci im utraconą państwowość. W tych warunkach pomysł zebrania Polaków w jednym miejscu i zorganizowania dla nich „redukcji”, zwłaszcza w pobliżu granicy państwowej, władzom rosyjskim wydał się niebezpieczny. Nowa instrukcja generała zakonu dla uczestników misji uwzględniała zachodzące zmiany, nakazywała ojcom jezuitom uczyć rozproszonych po ogromnych obszarach katolików miłości do Chrystusa i Matki Bożej, a także zachęcania do trzeźwego sposobu życia¹¹¹.

Otrzymaawszy instrukcję, jezuita wyruszyli z Moskwy na Syberię. Dnia 24 lutego 1812 roku przybyli do Kazania, a 5 marca – do Tobolska. Dalej, przejazdem przez Tomsk dotarli do Irkucka, który został wybrany jako ośrodek misji na całą Syberię. Do swojego docelowego miejsca przeznaczenia jezuita przybyli dopiero 1 kwietnia 1812 roku.

Pierwszym zadaniem jezuitów na nowym miejscu było odnalezienie katolików, zamieszkujących na ogromnej przestrzeni syberyjskiej. Duchowni bardzo wiele podróżowali po guberni irkuckiej i tomskiej, odszukując ludzi tego wyznania. Jeden zakonnik zawsze pozostawał w rezydencji, czyli w Irkucku, a pozostali (początkowo dwóch, a następnie trzech) w tym czasie przemierzali obszary Syberii. Dzięki tym wyjazdom dowiedziano się, że w 1812 roku mieszkało w guberni irkuckiej 242 katolików. Natomiast w 1814 roku zebrano już wiadomości o 1226 katolikach. Prawdopodobnie tak duży wzrost spowodowany był napływem jeńców wojennych z kampanii napoleońskiej. Dla 1815 roku podaje się liczbę 972 katolików. Ten spadek należałoby tłumaczyć amnestią, która umożliwiała niektórym jeńcom powrót do kraju. Nie należy również wykluczać przechodzenia z wiary katolickiej na prawosławną. Znany jest taki przypadek z 1812 roku, kiedy to szeregowy tomskiego oddziału inwalidów Paweł Gowornoski [Павел Говорносский] poprosił o zmianę wyznania¹¹². W 1817 roku zaś z wnioskiem o przejście na prawosławie zwrócił się Aleksander Maszyński [Александр Машинский] „ze szlachty narodowości polskiej w byłej służbie francuskiej”¹¹³.

W 1815 roku skład misji syberyjskiej jezuitów i znajdujące się pod ich opieką terytorium były rozdzielone na dwie części: wschodnią z ośrodkiem w Irkucku i zachodnią z ośrodkiem w Tomsku. Do Tomska, jako miejsca już swojego stałego zamieszkania, jezuita przybyli jesienią (nie później niż 11 października) 1816 roku. Pierwszym proboszczem parafii tomskiej, obejmującej całą Syberię Zachodnią, został ojciec Marceli Kamiński [Марцелий Каминский]. Obowiązki wikarego pełnił początkowo Tomasz Drodzowicz [Томаш Дроздович], a następnie Teodor Wałuźnicz [Теодор Валузнич] oraz ks. Kozakiewicz [Козакевич]. Do ulokowania misji w Tomsku, zgodnie z dyspozycją generała-gubernatora Syberii, дума miejska udostępniła przy

¹¹¹ о. Ш. Липке, SJ. *200-летие начала служения Общества Иисуса...*

¹¹² ГАТО. Ф. 173. Оп. 1. Д. 153. Л. 78.

¹¹³ ГАТО. Ф. 173. Оп. 1. Д. 153. Л. 166.

ul. Duchowskiej całe obejście, składające się z murowanego budynku oraz z drewnianej oficyny¹¹⁴. W dwóch pomieszczeniach murowanego budynku jezuita urządzili pierwszą w Tomsku kaplicę katolicką, która w tym miejscu przetrwała do 1828 roku. Na wynajem tego pomieszczenia Tomaska Izba Skarbowa wypłacała corocznie po 500 rubli, jak również przekazywała pieniądze na zakup drewna „zgodnie z liczbą pieców: na 4 piece i jedno palenisko – 48 sążni rocznie”¹¹⁵.

W 1818 roku w samym mieście Tomsku liczba katolików wynosiła 150 osób¹¹⁶, a ilu ich odszukali jezuita w innych miejscach rozległej parafii, dokładnie powiedzieć nie można. Jednak to, że jezuita mieli na Syberii „bogate pole do działania”, przyznawał ich bezwzględny przeciwnik, wspomniany prawosławny duchowny Michaił Moroszkina. Twierdził on, że społeczność katolicka w guberni tomskiej składała się

... ze sporej grupy przestępców politycznych z guberni zachodnich, ze znacznej liczby księży dominikanów, kapucynów, trynitarzy i innych zakonników przyłapanych na współpracy z szajką podżegaczy, złożoną z Polaków; z kilku żołnierzy wziętych do niewoli z tak zwanego legionu polskiego, służącego Francji, jak również z kilku emigrantów francuskich mieszkających w Petersburgu, Moskwie oraz innych miastach Rosji, którzy się wyraźnie skompromitowali lub byli podejrzewani o wrogie zamiary wobec rządu rosyjskiego¹¹⁷.

Nie komentując tej wyraźnie tendencyjnej wypowiedzi duchownego prawosławnego na temat składu społecznego katolików, w tym również i tomskiej wspólnoty katolickiej na Syberii na początku XIX wieku, mimo wszystko należy zaznaczyć, że wśród pierwszych parafian tomskiej parafii katolickiej byli nie tylko zesłańcy polityczni, ale także miejscowi urzędnicy i wojskowi, którzy tu przybyli służbowo. Ustanowienie w 1803 roku guberni tomskiej pociągnęło za sobą konieczność utworzenia w Tomsku wielu gubernialnych instytucji, w których odpowiedzialne stanowiska zajmowali przybyli tutaj z guberni centralnych i zachodnich urzędnicy, a wśród nich znajdowali się też i katolicy.

Trudno dziś ocenić, jakie były sukcesy jezuitów na ziemi tomskiej w sprawach „oświecenia młodzieży i dobra publicznego”. Chociaż przebywali tu jedynie cztery lata, to dla tomskiej wspólnoty katolickiej uczynili wiele dobrego. Wiadomo, że dzięki ich uporowi Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przydzieliło katolickiej parafii w Tomsku przed końcem 1819 roku działkę ziemi w centrum miasta w rejonie Góry Woskriesienskiej¹¹⁸, gdzie następnie w 1833 roku ojciec bernardyn Remigiusz Aranasewicz [Ремигий Апанасевич] wybuduje pierwszy murowany kościół – pierwszą na całym rozległym obszarze Syberii murowaną świątynią katolicką.

Michaił Moroszkina we wspomnianej książce *Jezuici w Rosji* przyznaje, że to jezuita jako pierwsi zgłosili swym przełożonym konieczność zbudowania w Tomsku świątyni. Pisze on, że w swoim czasie ksiądz Golicyn, będąc ministrem spraw duchownych i oświaty, chciał zbudować w Tomsku murowany dom dla katolickich księży i nawet sam zabiegał u cara o przeznaczenie ze skarbu państwa na tę budowę 9,5 tysiąca rubli. Wówczas zgody nie uzyskał, bo „podjęte były najprzeróżniejsze środki mające na celu ograniczanie wydatków skarbu państwa”¹¹⁹.

¹¹⁴ ГАТО. Ф. 127. Оп. 1. Д. 1161. Л. 1.

¹¹⁵ ГАТО. Ф. 127. Оп. 1. Д. 1327А. Л. 77; Д. 1161. Л. 32.

¹¹⁶ о. Ш. Липке, *Сл. 200-летие начала служения Общества Иисуса...*

¹¹⁷ М. Морошкин. *Иезуиты в России...*, s. 442-443.

¹¹⁸ А. Адрианов. *Костёл в Томске*, s. 110.

¹¹⁹ М. Морошкин. *Иезуиты в России...*, s. 442.

Można przypuszczać, że również w tamtym czasie jezuita założyli w Tomsku, obok miejskiego prawosławnego Cmentarza Wozniesińskiego, nowy cmentarz katolicki – miejsce spoczynku wielu tysięcy katolików, którzy pozostali na Syberii na zawsze.

Jak podaje dorewolucyjny syberyjski działacz oświatowy, etnograf, archeolog Aleksandr W. Adrianow [Александр В. Адрианов], w 1819 roku na polecenie ministra spraw wewnętrznych rzymskokatolicka parafia w Tomsku otrzymała za miastem, z prawej strony od rzeki Kirgizki, działkę ziemi o powierzchni 600 dziesięcin pod zagrodę gospodarską dla księży. W rezultacie zostały tam zbudowane pomieszczenia mieszkalne i służbowe, założono pasiekę. Jednym słowem utworzono niewielkie wzorcowe gospodarstwo rolne¹²⁰.

Wspominając o krótkotrwałym, lecz bardzo ważnym dla katolików syberyjskich okresie pobytu jezuitów w guberni tomskiej, trzeba podkreślić, że nie mieszkali oni na stałe w mieście gubernialnym, lecz w poszukiwaniu swoich współwyznawców wciąż podejmowali długotrwałe podróże po ogromnych terenach guberni tomskiej i tobolskiej. Ojciec Kozakiewicz spisał notatki z tych podróży. Fragmenty dotyczące odwiedzenia przez niego miast syberyjskich Barnaułu i Bijska zostały wydrukowane w języku polskim w Połocku jeszcze w roku 1818, a w przekładzie na rosyjski – po upływie trzech lat. Proboszcz, ks. Marceł Kamiński, pisał pamiętnik, prowadził korespondencję, słał regularne sprawozdania ze swojej pracy w parafii, pozostawiając dość lakoniczne i krótkie, lecz bardzo ciekawe informacje o Tomsku z początku XIX wieku. Niewielka ich część została także opublikowana¹²¹.

Dokonując oceny działalności na Syberii pierwszych katolickich księży – jezuitów, należy pamiętać, że ich pobyt czujnie obserwowali i kontrolowali władze świeckie. Księżom jezuitom towarzyszyło nieustanne wrogie nastawienie miejscowych duchownych prawosławnych. Pomimo piętrzących się przed nimi trudności, osiągnęli oni jednak tutaj bardzo wiele. Zmuszony to był docenić wspomniany już autor książki *Jezuici w Rosji*, który pisał, że „od czasu jezuitów na Syberii pytanie o istnienie stałych kościołów łacińskich, czego na wszelkie sposoby do tego momentu unikał nasz rząd, stało się nie tylko faktem dokonany, ale bezsprzecznym i nieuniknionym”¹²².

Duchowni prawosławni, uważając jezuitów za głównych wrogów prawosławia, ciągle ich oskarżali o aktywne propagowanie katolicyzmu w całym kraju, w tym nie tylko wśród ludności rosyjskiej, ale również w środowisku wyznawców judaizmu oraz niemieckich protestantów. Podejmowali zatem wszelkie kroki, by ograniczyć działalność jezuitów. Mieli więc oni zakaz udzielania posług grekokatolikom, którzy na terytorium Syberii byli całkowicie pozbawieni swoich pasterzy. Oficjalnie w Rosji grekokatolicy byli bowiem uważani za „prawosławnych, którzy zboczyli z właściwej drogi”. Jednakże jezuita nie mogli odmówić spowiedzi oraz innych sakramentów napotykanym na ich drodze grekokatolikom, nieuchronnie wstępując w kolizję z prawem państwowym, co w sumie stało się jedną z przyczyn wypędzenia zakonników z Rosji w 1820 roku.

Kolejnym powodem wypędzenia jezuitów z Cesarstwa była skarga protestantów niemieckich z Powołża i z południa Rosji na zbyt gorliwy, ich zdaniem, stosunek tych duchownych do służby.

¹²⁰ А. Адрианов. *Костёл в Томске*, s. 110.

¹²¹ *Wyjątek z listu X. Marcellego Kamińskiego, r. 1816 z Tomsku pisanego*. „Miesięcznik Połocki” 1818. Nr 1, s. 62-69.

¹²² М. Морошкин. *Иезуиты в России...*, s. 445.

Obwinili ich także za przejście na katolicyzm 17-letniego kuzyna ober-prokuratora Synodu A.N. Tołstoja [А.Н. Толстой] i feldmarszałka Michaiła I. Kutuzowa [Михаил И. Кутузов] oraz księcia Aleksandra N. Golicyna [Александр Н. Голицын]. W 1815 roku jezuici zostali odesłani z Moskwy i z Sankt Petersburga do Połocka, a kolegium w Sankt Petersburgu zamknięto.

Jeszcze w 1816 roku cesarz wydał dekret pozbawiający jezuitów jego łaski. Przekazano go gubernatorowi tomskiemu Demjanowi W. Illiczewskiemu [Демьян В. Иличевский] z zaleceniem zapoznania z jego treścią mieszkających na Syberii katolików¹²³. Po czterech latach, 13 marca 1820 roku, wydano kolejny dekret o wydaleniu jezuitów poza granice Imperium i o konfiskacie całego ich mienia. W dekreście tym działania zakonu jezuitów w Rosji były określone jako „przestępstwa przeciwko wierze prawosławnej i państwu”. Odpowiedni fragment w tej sprawie brzmiał:

Również na Syberii znajdują się jezuici, [których] czyny nie są zgodnie z celem, który był dla nich wytyczony. Pod pretekstem pełnienia posług religijnych, odwiedzali miejsca, w których nie było ani jednego katolika rzymskiego, aby kusić prostaczków do przejścia na ich wiarę¹²⁴.

W owym dokumencie nie ma wzmianki, czy tych przestępstw dopuszczali się jezuici z Tomaska czy z Irkucka, ale to już chyba nie miało znaczenia.

Dodatkowo opuszczenie Syberii przez jezuitów regulowało pismo okólne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 13 marca 1820 roku. Jezuitom pozwolono tu pozostać do czasu przybycia nowych księży katolickich. W maju 1820 roku jezuici przekazali swą misję w Tomsku bernardynom z Białorusi. Późną jesienią 1820 roku opuścili Syberię. „Misja syberyjska” Towarzystwa Jezusowego została odnowiona po ponad 170 latach, wraz z nastaniem w Rosji zmian politycznych w latach 90. XX wieku.

¹²³ ГАТО. Ф. 1. Оп. 1. Д. 284. Л. 1.

¹²⁴ О.А. Лиценбергер. *Римско-католическая Церковь в России...*, s. 81.

5 Jeńcy wojenni armii napoleońskiej na Syberii w latach 1812-1814.

„Wydarzenia w Iszymiu” i „spisek polski” w Tomsku

Военнопленные наполеоновской армии в Сибири в 1812-1814 гг. „Происшествия в Ишиме” и „Польский заговор” в Томске

Zwycięstwo wojsk rosyjskich nad armią Napoleona, w której szeregach walczyło kilkadziesiąt tysięcy Polaków, zapoczątkowało nowy etap zesłań polskich na Syberię. Polscy jeńcy wzięci do niewoli rosyjskiej, tak jak ich poprzednicy z czasów konfederacji barskiej i powstania kościuszkowskiego, wcielani byli do armii. W sierpniu 1812 roku głównodowodzący armią książe Michał I. Goleniszczew-Kutuzow [Михаил И. Голенищев-Кутузов] w swoim raporcie do ministra wojny księcia Andrieja I. Gorczakowa [Андрей И. Горчаков] zaproponował, by jeńców polskich odesłać na linię kaukaską, „gdzie można byłoby wykorzystać ich do służby w pułkach”. Z kolei Ministerstwo Wojny w grudniu 1812 roku po konsultacjach z Ministerstwem Finansów, przedstawiając cesarzowi sugestie dotyczące zmniejszenia wydatków ze skarbu państwa na utrzymanie jeńców, uznało, że najlepszym sposobem jest wysłanie ich na Kaukaz i Syberię. Jeńcami polskimi miano uzupełniać stany osobowe tamtejszych pułków. Przedstawione propozycje zostały szybko zatwierdzone przez Aleksandra I¹²⁵.

Według urzędowych danych na Kaukazie i na Syberii miało się znaleźć około 7 tysięcy Polaków. Transporty zaczęto tam kierować wczesną wiosną 1813 roku. Przemieszczanie licznych grup jeńców rodziło rozliczne problemy. Największym z nich była kwestia zapewnienia kwaterunku w miejscach postoju. Cywilna administracja terenowa, jak i władze wojskowe nie mogły sobie z tym problemem poradzić i wzajemnie się obwiniały o popełnione niedociągnięcia. Podobnie zresztą bywało przy transportowaniu w głąb Imperium Rosyjskiego polskich jeńców z czasów konfederacji barskiej i powstania kościuszkowskiego.

Z przemarszem jeńców wiązała się tzw. wydarzenia iszymskie. Najpierw do Iszymia (gubernia tobolska) przybyło 230 byłych żołnierzy napoleońskich i kilku oficerów konwojowanych przez 138 Rosjan. W samym mieście stało 208 domów, ale po odliczeniu budynków urzędników i duchowieństwa, które były zwolnione z kwaterunku, do dyspozycji wojska pozostawało 170 domów. I w tych właśnie 170 budynkach rozlokowano polskich jeńców i rosyjskich konwojentów. Władze miasta wpadły w przerażenie, gdy dowiedziały się, że mają przyjąć kolejną partię jeńców liczącą 469 osób i konwojujących ich żołnierzy rosyjskich, „którzy byli ludźmi bez doświadczenia oraz nie budzili zaufania”¹²⁶. Horodniczy Iszymia, wspierany przez kupców i „znaczniejszych” mieszkańców, szukał wszelkich argumentów, by nie wykonać rozkazów płynących bezpośrednio od władz wojskowych i w rezultacie nie przyjąć kolejnych jeńców. Zwrócono się więc o pomoc do Franza A. von Brina [Франц А. Фон Брин], gubernatora cywilnego Tobolska. Ten zaapelował do władz wojskowych, żeby przyśpieszyć odprawę wcześniej

¹²⁵ С.В. Шведов. *Пленные Великой армии в России*. W: Отступление Великой армии Наполеона из России. Малоярославец 2000, s. 69-70.

¹²⁶ Б.П. Миловидов. *Военнопленные поляки в Сибири в 1813-1814 гг.* W: Отечественная война 1812 года. Источники. Памятники. Проблемы. Можайск 2009, s. 350.

ulożonych tu jeńców do odpowiednich pułków i batalionów, a nowo przybyłą partię jeńców, zgodnie z propozycją władz miejskich, rozlokować po domach w okolicznych wsiach. Prosił również o wzmocnienie nadzoru nad jeńcami, bo ci zachowują się butnie, dopuszczając się różnych niegodnych czynów wobec mieszkańców miasta.

Franz A. von Brin, posyłając raport o sytuacji w Iszymiu do gen. Grigorija I. Głazenapa [Григорий И. Глазенап], głównodowodzącego wojskami na syberyjskiej linii, dołączył pisma horodniczego miasta A.M. Fiszera [А.М. Фишер], naczelnika straży ziemskiej P.G. jko [П.Г. Наливайко] i miejscowego komendanta wojskowego, sztabsoficera Szewnina [Шевнин]. Okazało się, że raporty były sprzeczne. Przedstawiciele cywilnych władz miasta informowali o wielkich zagrożeniach ze strony polskich jeńców, o ich wybrykach pijackich i wreszcie o groźbach pod adresem mieszkańców miasta, że jeżeli nie będą wypełniać żądań Polaków, to wszyscy ucierpią, gdyż ich – żołnierzy napoleońskich – jest w mieście więcej niż samych mieszkańców¹²⁷. Nic takiego nie było w raporcie komendanta wojskowego Szewnina. Raporty te dotarły do generała Głazenapa, kiedy przebywał na inspekcji wojskowej w Tomsku. Wydał Szewninowi rozkaz przeprowadzenia surowego śledztwa w obecności urzędników cywilnych i przesłania odpowiedniego raportu o sytuacji w Iszymiu. Poleciał mu zastosować ścisły nadzór nad jeńcami i wszelkimi sposobami zapobiegać pijaństwu i innym wybrykom jeńców¹²⁸.

Gen. Głazenap do tego stopnia zaniepokoił się sytuacją w Iszymiu, że sam postanowił sprawdzić, co dzieje się w mieście. Pojawił się tutaj w pierwszej połowie września. Okazało się, że kolejna grupa przybyłych jeńców zachowywała się spokojnie i nie stanowiła żadnego zagrożenia dla mieszkańców miasta, a miejscowa ludność nie żywiła do nich żadnych pretensji. W ogóle jeńcy polscy żyli w Iszymiu bardzo skromnie, a ci rozlokowani po okolicznych wsiach pracowali w polu, za co otrzymywali zapłatę.

Według gen. Głazenapa powodem całego zamieszania stała się pijacka awantura, do której doszło między mieszkańcem Iszymia a jeńcem. Mieszkaniec Iszymia kpiąco zwrócił się do Polaka: „Mospanie, przespałeś Warszawę”, na co w odpowiedzi usłyszał: „A ty przespałeś Moskwę”. W związku z tym gen. Głazenap obwinił miejscowe władze cywilne o to, że zamiast odszukać winnych i ich ukarać, to całą odpowiedzialność zrzuciły na wszystkich Polaków, dopatrując się z ich strony zagrożenia. I o tym zagrożeniu poinformowały władze gubernialne w Tobolsku.

Jednakże głównodowodzący syberyjską linią wojskową w obawie, by nie doszło do jakichkolwiek incydentów, polecił jak najszybciej rozesłać 25 polskich oficerów do różnych miejsc, tak by nie mieli ze sobą kontaktów i by zostali objęci nadzorem. Jeńców – szeregowych żołnierzy – postanowiono podzielić na dwie grupy i rozesłać do wyznaczonych im miejsc stacjonowania. I tak 425 żołnierzy, wcześniej służących w kawalerii, miano skierować do dziesięciu liniowych pułków kozackich, a 498 żołnierzy, którzy odbywali służbę w piechocie, skierowano do 30. dywizji piechoty. Chorych i niezdolnych do czynnej służby w liczbie 20 miano odstawić do oddziałów inwalidzkich.

Gen. Głazenap wydał jednocześnie polecenie, by polskich jeńców, „stosując przyzwoite środki”¹²⁹, namawiać do złożenia przysięgi na wierność cesarzowi i dobrowolnego wstępowania w szeregi wojska rosyjskiego, zwłaszcza że dwóch oficerów, Bem i Brąk [Бронк], oraz 7 szeregowych żołnierzy takie przysięgi złożyli.

¹²⁷ Б.П. Миловидов. *Военнопленные поляки в Сибири...*, s. 350.

¹²⁸ РГВИА. Ф. 1. Оп. 1. Д. 2985. Л. 4.

¹²⁹ РГВИА. Ф. 1. Оп. 1. Д. 2985. Л. 3.

Gdy tylko generał opuścił Iszym i udał się do Omska, natychmiast dotarła do niego wiadomość, wysłana przez władze cywilne Iszymia, że Polacy podnieśli bunt. W tej sytuacji gen. Głazenap wysłał do Iszymia oddział kozaków. Na czele 350-oso-bowego oddziału stał rotmistrz Nabokow [Набоков] i miał on wyjaśnić Polakom, że powinni w spokoju podporządkować się „woli Najjaśniejszego Monarchy”. Gdyby tego nie uczynili, to rotmistrz Nabokow miał zaprowadzić spokój przez zastosowanie surowych, wojskowych środków.

Po przybyciu do Iszymia Nabokow natychmiast złożył raport gen. Głazenapowi, w którym informował, że polscy jeńcy nie wywołali żadnego buntu, że protestowało tylko 6 żołnierzy, „u których tlił się jeszcze duch wolności”. Wszyscy oni zostali ukarani. Generał Głazenap po zapoznaniu się z raportem Nabokowa nabrał przekonania, że tych kilku jeńców polskich zostało podburzonych przez cywilne władze miasta, które chciały za wszelką cenę pokazać, iż jeńcy polscy zagrażają bezpieczeństwu mieszkańców Iszymia¹³⁰. Jednym słowem, władze Iszymia nie chciały mieć problemu z kwaterunkiem tak dużej liczby jeńców.

Swoją wersję wydarzeń przedstawiły również władze cywilne. Ich zdaniem 20 września zebrani do odprawy jeńcy polscy oznajmili, że „nie pójdą na służbę i nie mają zamiaru służyć carowi”. Wtedy Fiszer, Naliwajko i Szewnin przy pomocy majora Montrezona [Монтрезон] próbowali im wytłumaczyć, że taka postawa nie ma sensu. Nie odniosło to żadnego skutku, a szeregowi żołnierze chcieli pozbawić życia Montrezona. W takiej sytuacji władze Iszymia postanowiły załagodzić całe zdarzenie, udając że w ogóle nie było sprawy, a jeńców rozproszono po okolicznych wsiach. Jednakże około 100 jeńców odmówiło posłuszeństwa i pozostało w mieście. W tej sytuacji naczelnik miejscowej policji musiał zwrócić się o pomoc do stacjonujących w okolicy kozaków baszkirskich. Jeńcy zostali zakuci w kajdany, nadzór nad zbuntowanymi powierzono mieszkańcom okolicznych wsi. Miejscowej ludności polecono ukryć wszelką broń, kosy, topory i inne narzędzia ostre stosowane w gospodarstwie wiejskim. Po wsiach ustanowiono dziesięcioosobowe patrole. Sam Naliwajko, jako znający język polski, jeździł po wsiach i próbował podsłuchać, czy czasami Polacy dalej nie spiskują.

Władze miejscowe uznały, że przyczyną rozruchów było nadmierne skupienie jeńców w jednym miejscu, a winą za to obarczały dowódców wojskowych, którzy zdecydowali o kwaterunku tak dużej liczby jeńców polskich w Iszymiu i okolicznych wsiach, nie zwracając uwagi, że nie było ku temu odpowiednich warunków. Natomiast władze wojskowe z gen. Głazenapem na czele oskarżały władze cywilne Iszymia, a w szczególności Fiszera i Naliwajkę, którzy, jak to podkreślono w raporcie, by udowodnić, że ich stanowisko było właściwe i nie należało w Iszymiu dopuścić do rozkwaterowania tak dużej liczby jeńców, „odbudowali w Polakach ducha wolności i nieposłuszeństwa”. Władze wojskowe zażądały więc od gen. Iwana B. Pestela, zachodniosyberyjskiego generała-gubernatora, zarządzenia najsurowszego śledztwa i oddania winnych pod sąd.

„Wydarzenia iszymskie” odbiły się szerokim echem w Petersburgu, gen. Głazenap bowiem, domagający się ukarania urzędników cywilnych nie tylko z Iszymia, ale i z urzędu gubernialnego w Tobolsku i innych miast Syberii, którzy często, jego zdaniem, utrudniali działania władz wojskowych, miał w tej sprawie całkowite poparcie w ministerstwie wojny. W Petersburgu rozpoczęły się dyskusje nad winnymi w danej sprawie i prowadziły do nieporozumień na

¹³⁰ РГВИА. Ф. 1. Оп. 1. Д. 2985. Л. 11-13.

szczeblu centralnym między władzami wojskowym a cywilnymi. Groziło to paraliżem w funkcjonowaniu administracji cywilnej na Syberii. Skonfliktowane strony przyjęły wtedy propozycję ministra policji Siergieja K. Wiazmitinowa [Сергей К. Вязмитинов], by dalej sprawą się nie zajmować, a jej zatuszowaniem zająć się miał minister policji. W pierwszej połowie marca 1814 roku Wiazmitinow zwrócił się do syberyjskiego generała-gubernatora Pestela z prośbą, by wydał polecenie zaprzestania dalszego śledztwa, a jedynie według uznania udzielił niektórym urzędnikom cywilnym nagany.

W tym czasie, kiedy na różnych szczeblach administracji syberyjskiej i centralnej szukano winnych wydarzeń w Iszymiu z 20 września 1813 roku, jeńców zaczęto przydzielać do poszczególnych batalionów i pułków. Część z nich odesłano do garnizonu w Tomsku, gdzie zostali objęci ścisłym nadzorem. Między innymi wartę mogli pełnić tylko z wysłużonymi żołnierzami rosyjskimi i to nie na każdym odcinkach. Polscy jeńcy nie wchodzili w skład posterunków wartowniczych, którym przeznaczono do patrolowania szczególnie niebezpieczne miejsca. Jeńcom zakazywano prowadzenia korespondencji i jedynie w skrajnych przypadkach, konieczności przesłania komuś listu, musieli w niezaklejonej kopercie przekazać go na ręce dowódcy. Zalecano, by na razie nie zmuszać Polaków do składania przysięgi na wierność Rosji, lecz za pomocą „przyzwoitych środków” nakłaniać ich do podjęcia takiej decyzji¹³¹.

Polscy jeńcy odmawiali składania przysięgi i w konsekwencji nie chcieli pełnić służby w armii rosyjskiej. Często na sugestie, by złożyli przysięgę, odpowiadali, że w innych państwach do wojska nie powołuje się jeńców, a oni zamiast zaciągnąć się do służby wojskowej wolą iść na katorgę¹³².

Warto tu nadmienić, że jedna partia jeńców wojennych, będąc jeszcze w Iszymiu, miała zamiar przedostać się do Kirgizów, bo sądzono, że jest to sposób na powrót do armii napoleońskiej. Cała ta grupa wierzyła w zwycięstwo cesarza Francuzów nad Rosją¹³³. Ale wszystko zakończyło się na pomyśle.

Dnia 23 lutego 1814 roku ogłoszono, że z woli monarchy polscy jeńcy mogą odzyskać wolność¹³⁴. Sprawa trafiła jeszcze pod obrady Komitetu Ministrów. Ten zaś postanowił, że wola monarchy winna być wcielona w życie jedynie częściowo. Niezwłocznie postanowiono uwolnić jeńców podlegających nadzorowi ministerstwa policji. Natomiast ci, którzy podlegali ministerstwu wojny (chodziło o jeńców, którzy mieli już przydziały do odpowiednich garnizonów i byli traktowani jak żołnierze rosyjscy) mogli uzyskać wolność dopiero wtedy, kiedy pojawi się możliwość uzupełnienia stanów pułków w wyniku przeprowadzonych nowych poborów rekruta¹³⁵.

Inny wymiar miały wydarzenia w Tomsku z 1814 roku, które w historiografii rosyjskiej określane są jako „spisek polski”, albo „spisek tomski”. Przebywający tam jeńcy polscy zamierzali przejąć władzę w mieście. O planach spiskowców dowiadujemy się ze skierowanego do generała Głazenara raportu podpułkownika Kempena [Кемпен], dowódcy stacjonującego tu wojska. Kempen zaś o zamiarach spiskowców dowiedział się 1 maja 1814 roku od szeregowca Wasilija Tiekutjewa [Василий Текутьев]. Z kolei temu ostatniemu informację o spisku przekazał polski

¹³¹ *Томский заговор*. „Исторический вестник” 1912. № 8, s. 639.

¹³² РГВИА. Ф. 1. Оп. 1. Д. 2985. Л. 66.

¹³³ *Томский заговор*, s. 639.

¹³⁴ РГИА. Ф. 1409. Оп. 1. Д. 656. Ч. 2. Л. 158.

¹³⁵ РГИА. Ф. 1263. Оп. 1. Д. 58. Л. 391.

kapitan o nazwisku Łobaczewski. Według Łobaczewskiego prawie 100 polskich jeńców miało pozyskać do swoich planów 600 mieszkańców Tomsku. Zebrania przywódców spisku odbywały się w domu Marcina Wąsowicza [Мартин Вонсович], polskiego szlachcica z guberni wileńskiej, który został tu zesłany w 1808 roku. Spiskowcy w nocy z 9 na 10 maja planowali dokonać napadu na składy broni i amunicji. Następnie mieli rozbić więzienie, uwolnić więźniów zakutych w kajdany i przy pomocy więźniów opanować wszystkie wartownie w mieście. Spiskowcy liczyli, że przyłączą się do nich żołnierze rosyjscy¹³⁶.

Jak dużo później pisano na temat tamtych wydarzeń, plany buntowników były bardzo śmiałe. Po objęciu władzy w Tomsku i proklamowaniu tutaj nowego ustroju państwowego, buntownicy zamierzali wyruszyć z Syberii do centralnych guberni rosyjskich na pomoc Napoleonowi, który, ich zdaniem, miał wtargnąć do Rosji czterema armiami¹³⁷. Data powstania zbrojnego, jak już wspomniano, została wyznaczona na 9 maja – święto Mikołaja Cudotwórcy. Spiskowcy zakładali, że mieszkańcy, zwłaszcza wieczorem, będą zaabsorbowani obchodami święta i stracą czujność. Nad szczegółami organizacji spisku nie będziemy się zbytnio rozwodzić, gdyż temu tematowi zostało poświęcone oddzielne opracowanie, oparte na materiałach ze śledztwa¹³⁸. Należy jedynie dodać, że z akt śledztwa wynika, iż kapitan Łobaczewski o spisku natychmiast poinformował tomskiego gubernatora cywilnego Illiczewskiego. Ten, otrzymawszy wiadomość, początkowo nie przywiązywał do niej większej wagi, gdyż wydała mu się ona niewiarygodna i nieprawdopodobna. Prawie po tygodniu skierował pismo do Kempena, w którym nadmieniał, że spiskowcy zbierający się w domu Marcina Wąsowicza opowiadali o wkroczeniu Napoleona do Moskwy i inne bzdurne historie, a w ogóle trudno uwierzyć, by powstały jakieś konkretne plany, bo w czasie rewizji w domu Wąsowicza niczego kompromitującego nie znaleziono.

Jednakże kiedy gubernator uświadomił sobie, że w przypadku potwierdzenia „niecnych zamiarów” polskich jeńców cała odpowiedzialność spadnie na niego, przystąpił do działania. Po konsultacjach z podpułkownikiem Kempenem zostały wydane odpowiednie polecenia. Najpierw zdecydowano, że jeńcy polscy będą ściśle nadzorowani przez oficerów i podoficerów. Nie wolno im się było spotykać nocą. Następnie zdecydowano, że Polacy mają przebywać na kwaterach wspólnie z Rosjanami. Zdecydowano też podjąć wszelkie niezbędne środki, by Polacy nie mieli styczności z ludnością cywilną i by jej czasem nie opowiadano, że niedługo wybuchnie pożar w Tomsku, bo to „wywoływać będzie niepotrzebny strach w narodzie”. Szerzące panikę osoby miały być natychmiast odstawiane na policję. Wreszcie gubernator tomski doszedł do przekonania, że należy powołać komisję śledczą, bo obawiał się, czy czasem sprawa nie ma „jakiegoś drugiego dna”. Śledztwo miała przeprowadzić komisja złożona z kilku osób. Zostali do niej wyznaczeni m.in.: radca dworu Potmicyn [Потьмицын] – nadzorujący sprawy przesiedleń w guberni, radca tytularny Michnowski [Михновский] – pełniący funkcję gubernialnego urzędnika ds. karnych (стряпчего), radca tytularny Timaszew [Тимашев] – horodniczy tomski oraz porucznik Wołosnikow [Волосников], jako „delegowany” przez batalion stacjonujący w Tomsku.

¹³⁶ РГВИА. Ф. 1. Оп. 1. Д. 3167. Л. 1.

¹³⁷ *Томский заговор*, s. 640.

¹³⁸ *Томский заговор*, s. 631-632. Materiały śledztwa, na których oparta jest ta praca, znajdują się w zespole: Сенат. РГИА (Ф. 1345. Оп. 98. Д. 951). Por. też: R.W. Opłakańska, *Historia pewnego spisku (O próbie polskich zesańców wzniesienia powstania na Syberii w 1814 r.)*. „Zesłaniec” 2000. Nr 4, s. 11-16 (od red.).

W miarę postępowania śledztwa wyraźnie wzrastał niepokój gubernatora. Po tygodniu pracy komisji gubernator Illiczewski poprosił podpułkownika Kempena, aby wziął pod ścisły nadzór i przetrzymywał na osobności kilku polskich żołnierzy. A mianowicie: dwóch Baranowskich, dwóch Zielińskich, Dymińskiego, Szulca, Konopowicza, „kogoś, kogo nazywano doboszem, kto był szeregowcem i nie był znany z nazwiska”. Oprócz tego gubernator polecił wojskowym przeprowadzić w obecności horodniczego przeszukanie u tych osób, czy przypadkiem nie posiadają oni zakazanych księzek i dokumentów.

Gubernator Illiczewski w raporcie do gen. Głazenapa wyjaśniał, że w trakcie śledztwa, w którym brał bardzo aktywny udział, wyjaśniło się, iż inicjatorami spisku byli polscy jeńcy wojenni, którzy zdecydowali się na tak śmiałe przedsięwzięcie już w drodze na Syberię, a Marcin Wąsowicz został przez nich wybrany po to, aby prowadzić propagandę wśród zesłańców mieszkających w Tomsku. Do buntu miało dojść najpierw w Tomsku, a później w Omsku oraz w innych twierdzach, dokąd zostali skierowani do służby jeńcy polscy. Dalej informował, że Wąsowicz zeznał, iż polski żołnierz Konopowicz otrzymał z Omska list, napisany atramentem sympatycznym, „o zgodzie na wszczęcie buntu”. Zakładano, że w trakcie buntu, oprócz przechwycenia broni z kwater żołnierzy batalionowych, zajęcia twierdzy, składu z bronią i odwachu, dojdzie do zdobycia skarbcza państwowego, aresztowania urzędników, obsadzenia stanowisk kierowniczych swoimi ludźmi i przecięcia szlaków komunikacyjnych. Następne działania miały być zgodne z rozkazem przełożonego, którego nazwisko zamierzano podać w późniejszym czasie. Na zakończenie gubernator poinformował o podjętych wraz z podpułkownikiem Kempenem środkach, dotyczących zachowania spokoju w mieście. Pytał również dowódcę wojsk linii syberyjskiej o zdanie w sprawie ewentualnego zaostrzenia warunków pobytu jeńców w Tomsku, gdyż „są oni w ogóle jacyś podejrzani”.

Generał Głazenap po otrzymaniu raportu od gubernatora tomskiego sam z kolei 23 maja wysłał raport do ministra wojny Górczakowa. Krótko poinformował ministra o tym, co się wydarzyło w Tomsku, i zaznaczył, że jego zdaniem przyczyną spisku był „zaszczepiony tamtym jeńcom przez urzędników cywilnych jeszcze w Iszymiu pomysł o zwolnieniu ze służby w wojsku rosyjskim”. Nadto dowódca wojskowej linii syberyjskiej poinformował ministra o wydanych przez niego rozporządzeniach, by zaostrzyć nadzór nad polskimi jeńcami wojennymi. Gubernator tomski po zakończeniu śledztwa wysłał też odpowiedni raport do generała-gubernatora syberyjskiego Pestela. Ten potraktował wszystko jako problem wielkiej wagi i 20 października 1814 roku przesłał do Ministerstwa Wojny obszernie wyjaśnienie swego stanowiska w tej sprawie i zarazem pytał, czy proces sądowy ma być przeprowadzony w zwyczajnym trybie wojskowym czy też w danej sprawie zostaną wydane jakieś szczególne dyrektywy. W Petersburgu sprawa trafiła pod obrady Komitetu Ministrów. Po zapoznaniu się z opinią Komitetu Ministrów, dowódca naczelny oddał sprawę do Gubernialnej Izby Karnej w Tomsku, celem wydania tam wyroku, z zastrzeżeniem, by później wyrok ten nie był wykonany, a cały materiał ze śledztwa przekazany do Senatu, co też uczyniono.

Sprawa spisku tomskiego ciągnęła się przez kilka lat i ostatecznie trafiła pod obrady Senatu dopiero w 1817 roku. Senat zatwierdził propozycję wymierzenia kar osobom zamieszanych w „spisek tomski”. Marcina Wąsowicza skazano na karę chłosty 136 uderzeniami batogami oraz na zesłanie na katorgę do Nerczyńska. Czterech zesłańców i jednego „cudzoziemca” również skazano na katorgę. Siedmiu zesłańców wysłano na osiedlenie do odległych miejsc guberni

irkuckiej i tomskiej, a dziewięć osób pozostawiono jedynie pod obserwacją policji. Natomiast polskich jeńców wojennych: Wojciecha Baranowskiego, Pawła Zieleńskiego, Józefa Konopowicza, Andrzeja Piątkowskiego i Wincentego Szczepanowskiego jako osoby podejrzane i niebudzące zaufania zesłano do odległych miejscowości guberni irkuckiej. Wina tych osób w oczach rządu wydawała się tak poważna, że zabroniono im kiedykolwiek powrócić do „swoich domów”. Łagodniej potraktowano innych jeńców, a mianowicie: N. Baranowskiego, W. Średnickiego, M. Małyszko, M. Olszewskiego i I. Wołczyka, którym po odbyciu kary zezwolono na powrót „do swoich domów”. Pięciu jeńców, z powodu braku dowodów, uniewinniono. Ostateczny wyrok został zatwierdzony przez cesarza 16 listopada 1817 roku¹³⁹.

Mówiąc o wydarzeniach w Iszymiu i Tomsku, trzeba się przychylić do opinii tych historyków, którzy sądzą, że doszło do nich z jednej strony dlatego, że polscy jeńcy w całej swej masie nie mieli zamiaru służyć w armii rosyjskiej, a z drugiej dlatego, że między władzami cywilnymi a wojskowymi na Syberii trwała swoistego rodzaju wojna o to, kto ma większe kompetencje. Nie doszłoby do tych wydarzeń, zwłaszcza w Tomsku, gdyby natychmiast wcielono w życie wolę monarchy z lutego 1814 roku o uwolnieniu polskich jeńców¹⁴⁰.

¹³⁹ *Томский заговор*, s. 643-644.

¹⁴⁰ Б.П. Миловидов. *Военнопленные поляки в Сибири...*, s. 325-359. Zob. też: <http://www.adjudant.ru/captive/mil07.htm> [dostęp: 5.11.2015].

6 Świątynia gubernialna i jej budowniczy ojciec Remigiusz Apanasewicz (1820-1835)

Губернская святыня и её строитель отец Ремигий Апанасевич (1820-1835)

Dzieje kościoła rzymskokatolickiego na ziemi tomskiej w latach 1820-1835 są związane z działalnością bernardynów, którzy w 1833 roku zbudowali w gubernialnym mieście Tomsku pierwszą murowaną świątynię za Uralem. Było to jedno z najważniejszych wydarzeń nie tylko w życiu katolików syberyjskich, ale całego Kościoła rzymskokatolickiego w Rosji, co wzbudziło zainteresowanie wielu historyków i publicystów.

O budowie „kościółka polskiego” w Tomsku napisano już dostatecznie dużo publikacji, które w zasadzie powtarzają informacje zaczerpnięte z prac autorów przedrewolucyjnych B. Ostrowskiego i A. Adrianowa¹⁴¹. W publikacjach tych akcent pada na to, że budowa kościoła stała się możliwa tylko dzięki zwiększeniu liczby członków wspólnoty katolickiej Tomska w wyniku zesłania na Syberię Polaków po upadku powstania listopadowego. To właśnie ich rękoma świątynia została zbudowana. Szczegółowo została przedstawiona historia prowadzonej przez przełożonego wspólnoty (proboszcza) Remigiusza Apanasewicza [Ремигий Апанасевич] zbiórki dobrowolnych ofiar na budowę kościoła katolickiego, które jakoby aktywnie składali również prawosławni mieszkańcy Tomska. Z tych prac dowiadujemy się również, że w 1835 roku budowniczy świątyni Remigiusz Apanasewicz, „nadwyrężywszy sobie zdrowie przy budowie kościoła”, musiał opuścić Tomsk.

Nie będziemy tutaj kolejny raz powracać do tych publikacji. Skierujmy lepiej swoją uwagę na dokumenty, znalezione w Państwowym Archiwum Obwodu Tomskiego, które w istotny sposób pozwoliły na uzupełnienie posiadanych informacji, a dotyczyły nie tylko historii budowy kościoła, lecz także pomogły ustalić niektóre nieznane wcześniej fakty z pobytu mnichów – bernardynów na ziemi syberyjskiej.

Jak już wspomniano, w 1820 roku jezuita byli zmuszeni do opuszczenia Tomska, a na ich miejsce na mocy rozporządzenia arcybiskupa mohylewskiego byli wysłani bernardyni. Według jednych przekazów źródłowych mieli oni przybyć do Tomska 16 września 1820 roku, a według innych 28 października 1820 roku i osiedlili się w tym samym domu zakonnym, który zajmowali ich poprzednicy. Dzięki rozporządzeniu generała-gubernatora Syberii Zachodniej Michaiła M. Speranskiego [Михаил М. Сперанский], zamieszkali tu na takich samych warunkach jak jezuita i przeżyli w tym domu do 1828 roku.

Wiadomo, że do Tomska przyjechali bernardyni o. Jakub Juriewicz [Яков Юрьевич] i o. Remigiusz Apanasewicz. Pierwszy z nich mianowany został proboszczem wspólnoty, drugi zaś wikarym. Ksiądz Jakub Juriewicz przebywał w Tomsku tylko do 1825 roku i ze względu na stan zdrowia zmuszony był opuścić Syberię. W tej sytuacji obowiązki proboszcza przejął Remigiusz Apanasewicz. Jak wynika z różnych dokumentów archiwalnych, w Tomsku przebywali jeszcze inni księża, a mianowicie Dionizy Milewski [Дионисий Милевский], Dezydery Chaciski

¹⁴¹ Б. Островский. *Томская римско-католическая церковь (краткий очерк ея сооружения)*. „Сибирский вестник” 1890. № 67; А. Адрианов. *Костёл в Томске*, s. 7-12.

[Дезидерий Хациски] i diakon Juwenalij Łakis [Ювеналий Лакис]. Oprócz tego udało się ustalić, że Remigiusz Apanasewicz zaczął pełnić obowiązki proboszcza parafii i superiora (przełożonego) misji bernardynów w Tomsku nie od 1825 roku, lecz przynajmniej trzy lata wcześniej. Już w 1822 roku widnieją jego podpisy jako zwierzchnika parafii na licznej korespondencji prowadzonej z lokalnymi władzami na temat najróżniejszych spraw gospodarczych i kościelnych. To właśnie jemu dziesięć lat po przybyciu do Tomska przypadło w udziale zostać budowniczym pierwszej na Syberii świątyni katolickiej. Ale zanim do tego doszło, ks. Apanasewicz musiał pokonać wiele trudności, by w miarę poprawnie ułożyć wzajemne relacje z władzami miejskimi Tomska.

Omawiając stosunki lokalnych władz miejskich z bernardynami, należy podkreślić, że nie były one takie łatwe, jak to przedstawiano w publikacjach. Przyczyną tego była nie religijna wrogość, ale sprawy o charakterze finansowym. Chodziło bowiem o to, że bernardyni, podobnie jak przed nimi jezuita, przybywszy do Tomska, zajęli należący do miasta dom na warunkach dzierżawy, ale – zgodnie z warunkami umowy o pobycie na Syberii – należność tę powinni płacić nie oni sami, lecz państwo poprzez urząd skarbowy, który, jak zwykle, zapomniał o swoich obowiązkach. Tak więc za dzierżawę domu zajmowanego od 1816 roku początkowo przez jezuitów, później przez bernardynów miasto Tomsk otrzymało od skarbu państwa rekompensatę dopiero po 11 latach, w 1827 roku, w wysokości 500 rubli zamiast należnych 5611 rubli¹⁴². Nie chcąc dalej ponosić strat, władze miejskie zaczęły żądać od duchownych opuszczenia budynku lub zapłacenia dzierżawy z własnych środków. Proboszcz parafii, powołując się na wcześniejsze uzgodnienia między generałem-gubernatorem Piotrem M. Kapcewiczem [Петр М. Капцевич] i ministrem spraw wewnętrznych, odmówił płacenia za dzierżawę, jak również odmówił opuszczenia zajmowanego budynku.

A ponieważ rząd, który wydawał polecenia dotyczące wymienionych ulg na rzecz mnichów katolickich kosztem kasy miejskiej, znajdował się daleko, to mnisi, którzy tutaj mieszkali, byli obiektem stałych zaczepek ze strony władz miejskich. Te bowiem regularnie przypominały proboszczowi parafii katolickiej, w czym domu „mieszkają za darmo”, na co niezmiennie otrzymywali odpowiedź, że mają na to „pozwolenie cesarza”¹⁴³. Podobne konflikty powstawały także z powodu przyznawanych nieterminowo i nie w pełnym wymiarze środków na bieżący remont budynku oraz na ogrzewanie pomieszczeń, co powodowało, że mnisi często zimą musieli znosić chłód i „skrajną biedę”, wydając swoje ostatnie środki na zakup drewna¹⁴⁴.

W 1828 roku, kiedy zajmowany przez bernardynów budynek mocno ucierpiał w czasie wiosennej powodzi, a władze miasta odmówiły jego remontu, zakonnicy zmuszeni byli do wyprowadzki i wynajęcia nowych pomieszczeń. Opuszczony budynek, gdzie w ciągu prawie 12 lat znajdowała się kaplica i początkowo mieszkali jezuita, a potem bernardyni, ponad rok był porzucony i pozbawiony gospodarza, po czym wraz z drewnianą oficyną został wystawiony na otwarty przetarg w celu oddania go w dzierżawę. Jednakże chętnych do wzięcia warendę rozpadającego się domu nie znaleziono¹⁴⁵.

Zrozumiałe, że w tej sytuacji tomscy katolicy zaczęli myśleć o wybudowaniu kościoła i plebanii, że chcieli posiadać własny budynek przeznaczony na świątynię. Jak twierdzi autor pracy *Jezuici*

¹⁴² ГАТО. Ф. 127. Оп. 1. Д. 1327А. Л. 77.

¹⁴³ ГАТО. Ф. 127. Оп. 1. Д. 1161. Л. 4.

¹⁴⁴ ГАТО. Ф. 127. Оп. 1. Д. 1161. Л. 32.

¹⁴⁵ ГАТО. Ф. 127. Оп. 1. Д. 1327А. Л. 98.

w Rosji, sprawa budowy w Tomsku własnego kościoła katolickiego była poruszana jeszcze za czasów jezuitów, ale jej nie rozwiązano z powodu ubóstwa środków i braku zgody ze strony generalnego gubernatora Syberii – Pestela¹⁴⁶.

W tej właśnie sprawie zwrócił się w 1822 roku Remigiusz Apanasewicz do generała-gubernatora Piotra M. Kapcewicza. Ten z kolei zwrócił się do ministra spraw duchownych i oświaty z prośbą o poparcie starań w sprawie zbudowania w Tomsku kościoła i plebanii, „ażeby tym samym w przyszłości uchronić skarb państwa od wydatków na wynajem pomieszczeń mieszkalnych i modlitewnych dla księży”. Władze ustosunkowały się negatywnie. Co gorsza, w ministerstwie nie znaleziono możliwości przyznania sumy 300 rubli na pokrycie kosztów pomieszczenia mieszkalnego, do którego zostali przeniesieni bernardyni po opuszczeniu poprzednio zajmowanego budynku. Spowodowało to dalsze napięcie stosunków pomiędzy proboszczem parafii a władzami miasta.

Kiedy po dwóch latach bernardyni tomscy za pośrednictwem generała-gubernatora ponownie zwrócili się do ministra Aleksandra N. Golicyna z prośbą o przyznanie środków na budowę świątyni w Tomsku, ten, powołując się na dekret cesarza z 14 marca 1824 roku o ograniczeniu wydatków państwowych, zaproponował zwrócenie się do rzymskokatolickiego kolegium duchownego oraz do biskupa mohylewskiego z propozycją, by „wydzielić dla bernardynów w Tomsku część dochodów z jakiegoś rzymskokatolickiego klasztoru, posiadającego nadwyżkę w dochodach”. Sugerowano też inne rozwiązanie, a mianowicie zaproponowano, by zwrócić się z apelem do księży katolickich o dobrowolne datki na rzecz budowy świątyni w Tomsku¹⁴⁷.

Klasztory katolickie, które w tym czasie zostały pozbawione wielu praw, same przeżywały trudne chwile, nie mogły przeznaczyć na budowę kościoła w Tomsku wystarczających środków. Niemniej jednak apel został przyjęty i zaczęły napływać datki. Dnia 1 czerwca 1825 roku na ten cel wpłynęło 1220 rubli i 20 kopiejek, a w rok później jeszcze 130 rubli i 96 kopiejek. Pieniądze te ulokowano na procent w banku. Nadto 200 rubli zebranych przez duchowieństwo przechowano w kasie kolegium katolickiego¹⁴⁸.

Mając pełne informacje o zebranej sumie, ks. Apanasewicz zaczął energicznie gromadzić materiały na budowę domu modlitwy i plebanii. Jednocześnie poinformował władze, że jest to najbardziej odpowiedni czas na rozpoczęcie budowy, bo ceny materiałów budowlanych „są przystępne”. Władze poinformowały go, że nie może liczyć na dodatkowe pieniądze i zezwoliły na budowę „odpowiednio dużego drewnianego domu modlitwy”. Jednakże przed ostatecznym podjęciem decyzji władze poprosiły go o udzielenie odpowiedzi, czy aby zebrane pieniądze wystarczą na zbudowanie w Tomsku takiego właśnie domu. W swoim liście z 16 września 1827 roku Apanasewicz odpowiedział, że wskazana kwota jest niewystarczająca nie tylko na budowę murowanego, ale i drewnianego budynku, ponieważ plebania „z powodu braku kościoła powinna być [zbudowana] razem z kościołem i spełniać funkcję domu modlitewnego”, w którym mogłoby się pomieścić do 400 parafian¹⁴⁹. Dalej w swoim liście duchowny, ze względu na brak środków, zaproponował rozpoczęcie w pierwszej kolejności budowy kościoła „niezbędnego dla uspokojenia narzekających parafian”. Dodał, że ma nadzieję, iż do wspomnianej sumy 1550 rubli

¹⁴⁶ М. Моршкин. *Иезуиты в России...*, s. 446.

¹⁴⁷ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 9; М. Моршкин. *Иезуиты в России...*, s. 442.

¹⁴⁸ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 9.

¹⁴⁹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 10.

zbierze jeszcze do 300 rubli na miejscu, w Tomsku. Przekazując rzymskokatolickiemu kolegium swoją opinię, informował jeszcze, że miejsce pod świątynię wybrał „wystarczająco wygodne, w środku miasta, i wystąpił już do gubernatora o bezpłatne przekazanie tego miejsca pod budowę”¹⁵⁰.

Wkrótce do Tomska przysłała odpowiedź od mohylewskiego Konsystorza Rzymskokatolickiego o podjęciu decyzji w sprawie budowy domu modlitwy w Tomsku. Zwrócono także uwagę ks. Apanasewiczowi, że w porozumieniu z władzami w Tomsku trzeba sporządzić kosztorys i plan budowy kościoła, a następnie po otrzymaniu pieniędzy niezwłocznie przystąpić do budowy, którą winien nadzorować proboszcz z członkiem policji miejskiej. Po zakończeniu budowy należało dostarczyć konsystorzowi odpowiednie sprawozdanie finansowe¹⁵¹.

Po otrzymaniu zgody na rozpoczęcie budowy drewnianego kościoła trzeba było opracować projekt i określić miejsce pod budowę. Jak już wspominaliśmy, jeśli chodzi o miejsce, to zatroszczył się o nie proboszcz Apanasewicz odpowiednio wcześniej, wybierając plac w centrum miasta. Była to Góra Woskriesienska, nazywana w tamtym czasie Górą Soborową – historyczne centrum miasta, miejsce założenia twierdzy tomskiej. A miejsce było naprawdę piękne, bo stąd roztaczał się widok na całe miasto. Władze miasta nie chciały zgodzić się na usytuowanie tam katolickiego kościoła i ks. Apanasewicz musiał pokonać wiele trudności.

Dnia 2 listopada 1827 roku architekt gubernialny Fiodor Łoginow [Фёдор Логинов] przedstawił władzom miejskim plan parceli na Górze Soborowej z usytuowaniem tam świątyni katolickiej. Władze miasta odmówiły przydzielenia w tym miejscu działki pod budowę, twierdząc, że nie mogą tam powstać żadne budowle „bez szczególnej zgody władz zwierzchnich” i ze swej strony zaproponowały inne miejsce, a mianowicie plac na Jurtoycznej Górze, która znajdowała się na peryferiach miasta¹⁵². Ksiądz Apanasewicz odpowiedział, że żadne inne miejsce, oprócz Góry Soborowej, go nie zadowoli, i że będzie bronił swojego zdania u najwyższych władz. Swe stanowisko podtrzymał w piśmie do władz miasta najpierw w sierpniu 1828 roku, a potem w październiku 1829 roku¹⁵³.

Prawdopodobnie spór pomiędzy proboszczem i władzami miejskimi trwałby jeszcze długo, gdyby nie wiadomość, którą w lipcu 1830 roku tomski gubernator Kowalewski otrzymał od zarządzającego sprawami duchowymi wyznań zagranicznych w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, sekretarza stanu Dmitrija N. Błudowa [Дмитрий Н. Блудов]. List ten natychmiast przerwał spór stron, a zarazem wpłynął na zmiany planów budowy w Tomsku kościoła katolickiego. W liście wysoki urzędnik ze stolicy informował gubernatora o tym, że do generała-adiutanta Aleksandra K. Benckendorffa [Александр К. Бенкендорф] zwrócił się zesłany na Syberię przestępca polityczny Piotr Moszyński z prośbą o pozwolenie przesłania do zwierzchnika tomskich bernardynów dwóch tysięcy rubli na budowę kościoła rzymskokatolickiego. W swym piśmie Błudow informował, że propozycja Moszyńskiego została pozytywnie przez niego zaopiniowana i przedstawiona cesarzowi. Car zgodził się z opinią

¹⁵⁰ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 10.

¹⁵¹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 14об.

¹⁵² ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 17.

¹⁵³ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 27.

Błudowa, że „budowa kościoła nie wiąże się z żadnymi niedogodnościami i przyniesie korzyść tamtejszym katolikom”¹⁵⁴.

Nietrudno się domyślić, jak przebiegały dalej sprawy budowy kościoła. Po otrzymaniu listu gubernator Kowalewski wydał 3 września 1830 roku rozporządzenie, w którym nie tylko zakazał stawiania przeszkód proboszczowi Apanasewiczowi odnośnie do wyboru miejsca pod budowę kościoła, ale zalecił jednocześnie architektowi gubernialnemu, urzędowi policji i dumie miejskiej, aby okazały wszelką pomoc przy budowie świątyni, która zasłużyła na uwagę samego monarchy.

Proboszcz Apanasewicz, wykorzystując zmianę sytuacji, postanowił powrócić do wcześniejszych planów i zamiast kościoła drewnianego zbudować kościół murowany, zwłaszcza że znalazły się odpowiednie środki pieniężne. Wbrew tradycji biurokracji rosyjskiej, zgodę na budowę otrzymano szybko. Plan fasady kościoła sporządził wspomniany już architekt gubernialny Fiodor Łoginow, a zatwierdził go osobiście sam gubernator Kowalewski. Tak więc, najpierw dzięki finansowej pomocy klasztorów katolickich, a potem polskiemu zesłańcowi, magnatowi Piotrowi Moszyńskiemu, katolicy w Tomsku otrzymali możliwość zbudowania swojego, pierwszego na całej Syberii, murowanego kościoła katolickiego.

Otrzymawszy pozwolenie i pieniądze na budowę, proboszcz tomski Remigiusz Apanasewicz z entuzjazmem zabrał się do wznoszenia ścian kościoła. W prace budowlane mocno byli zaangażowani polscy zesłańcy. Mówiono, że proboszcz Apanasewicz nie tylko kierował budową kościoła, lecz również osobiście brał udział w budowie: mieszał glinę nogami, wypalał cegły, wykonywał najbrudniejsze prace. Kiedy kończyły się zapasy żywności, zaprzęgał konia i udawał się w objazd po swojej parafii. Podróżując „od wsi do wsi, od drzwi do drzwi”, z imieniem Chrystusa zbierał darowizny na realizację swojego najgłębszego celu, przyjmując wszystko, co dawano, po czym wracał do Tomsku, by nakarmić i odziać swoich parafian – budowniczych¹⁵⁵.

Wiadomo, że świątynia została zbudowana w bardzo krótkim czasie. Z korespondencji architekta gubernialnego z proboszczem z końca listopada 1832 roku dotyczącej sporządzenia planu domu mieszkalnego dla duchowieństwa rzymskokatolickiego wynika, że kościół katolicki był już zbudowany¹⁵⁶.

Świątynia tomska została poświęcona przez ojca Remigiusza 1 października 1833 roku. W oficjalnych dokumentach zaczęto ją nazywać rzymskokatolickim kościołem Opieki Przenajświętszej Matki Bożej, wśród parafian zaś i miejscowej ludności „kościołem polskim”.

Budynek kościoła nie wyróżniał się zbyt imponującymi wymiarami i wyszukany wystrojem. Świątynia miała 25 arszynów (17,5 m) długości, 14 arszynów i 6 werszków (około 10 m) szerokości i 17 arszynów (około 12 m) wysokości. Na zewnątrz i wewnątrz ściany były otynkowane i pobielone, dach i kopuła drewniane. Taką samą prostotą i ascetyczną skromnością wyróżniał się cały wystrój wewnętrzny kościoła, składający się z trzech ołtarzy w postaci prostych stołów drewnianych i kilku par drewnianych ławek ustawionych w dwa rzędy¹⁵⁷.

Proboszcz Remigiusz miał wiele planów dotyczących dalszego urządzenia dopiero co wzniesionej świątyni. Zabiegał też o budowę obok kościoła plebanii dla duchownych. Znajdował zrozumienie i pomoc ze strony swoich parafian, a w pierwszej kolejności u Alfonsa

¹⁵⁴ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 41-41об.

¹⁵⁵ „Сибирский вестник” 1890. № 67.

¹⁵⁶ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 43.

¹⁵⁷ А. Адрианов. *Костёл в Томске*, s. 48.

Ko-zieł-Poklewskiego, przybyłego w 1834 roku do Tomsku do pracy w charakterze urzędnika. (Zrobił on później na Syberii dzięki swojej przedsiębiorczości błyskotliwą karierę i dorobił się ogromnego majątku). W 1836 roku z jego środków, obok kościoła, zbudowano murowaną plebanię. Ale odbyło się to już bez udziału proboszcza Apanasewicza.

Jak pisał dorewolucyjny kronikarz parafii, a potem w ślad za nim wielu innych, „ksiądz Apanasewicz, nadwerężywszy swoje siły i zdrowie przez liczne rozjazdy po ogromnej parafii, w 1835 roku był zmuszony opuścić Tomsk i wyjechać do swojego klasztoru w guberni mohylewskiej”¹⁵⁸. Nie mamy żadnych informacji o zdrowiu księdza w tamtym czasie, jednakże w świetle dokumentów, do których udało się dotrzeć autorowi, sprawa nagłego wyjazdu księdza z miasta, któremu poświęcił 15 lat swego życia i gdzie na wiele lat pozostawił po sobie dobre wspomnienia, wygląda nieco inaczej i trzeba ją rozpatrywać w kontekście tzw. sprawy omskiej z 1833 roku¹⁵⁹.

Po stłumieniu powstania listopadowego wielu jego uczestników znalazło się w syberyjskich garnizonach lub zostało zesłanych na osiedlenie. W ten sposób zesłańcy polityczni, a wśród nich i księża, stali się członkami parafii katolickich w Omsku czy Tomsku.

W 1833 roku doszło do wykrycia w Omsku spisku polskich zesłańców. Kilkuset Polaków, byłych żołnierzy powstania listopadowego, znalazło się w garnizonie omskim. Dążyli oni do wywołania powstania przy współpracy z rosyjskimi żołnierzami odbywającymi służbę w tym garnizonie. Do spisku starano się wciągnąć miejscową ludność. Spisek w wyniku donosu został wykryty¹⁶⁰ i wtedy okazało się, że na jego czele stał ks. Jan Sierociński [Ян Сероцинский]¹⁶¹. Wpłynęło to na dalsze losy polskich zesłańców i ich kapłanów.

W kręgu podejrzanych automatycznie znaleźli się ks. Remigiusz Apanasewicz i ks. Dionizy Milewski. Ich mieszkanie w Tomsku zostało poddane rewizji. Przeprowadził ją osobiście horodniczy Odincow przy pomocy gubernialnego urzędnika do specjalnych poruczeń Osipowa. Spodziewano się odnaleźć korespondencję odnoszącą się do tajemnych zamysłów i zamiarów w celu wzniesienia buntu. Obydwaj księża zostali wezwani do złożenia wyjaśnień przed samym gubernatorem.

Rewizja i przesłuchanie nie przyniosły żadnych rezultatów, ale zarządzeniem generała-gubernatora Syberii Zachodniej został roztoczony nad księżmi „najbardziej ścisły nadzór z codziennym dostarczaniem informacji, gdzie bywają, kto ich odwiedza, o czym toczą się rozmowy podczas tych odwiedzin”¹⁶².

„Sprawa omska” wpłynęła również na pogorszenie sytuacji wielu setek zesłańców przebywających na Syberii Zachodniej po powstaniu listopadowym. W obawie przed spiskami

¹⁵⁸ Б. Островский. *Томская римско-католическая церковь...*

¹⁵⁹ См. А.С. Нараев. „Омское дело” 1832-1833 гг. W: Ссылные революционеры в Сибири. Иркутск 1985, s. 44-58.

¹⁶⁰ Powodem wykrycia spisku stał się donos omskiego pastora kościoła ewangelickiego Goldehagena, spowiadającego jednego z żołnierzy 4. batalionu liniowego, który przyznał się na spowiedzi do uczestnictwa w przygotowywanym buncie.

¹⁶¹ Ksiądz Jan Sierociński był aresztowany i po śledztwie wyrokiem sądu wojennego został skazany na przejście pod kijami, którymi uderzali ustawieni w szyku żołnierze. Umarł w szpitalu, nie wytrzymał wymierzonej kary. Szerzej o ks. Janie Sierocińskim zob. rozdz. 9. Zob. też W. Śliwowska. *Ksiądz Jana droga do Polski*. „Przegląd Wschodni” 1991. z. 1, s. 169-184.

¹⁶² ГАТО. Ф. 2. Оп. 2. Д. 22. Л. 108.

władze podjęły decyzję o wysiedleniu Polaków z miast gubernialnych i miejscowości leżących przy trakcie syberyjskim do miejsc bardziej oddalonych¹⁶³. Najprawdopodobniej, w ramach wykonywania tego właśnie zarządzenia, część zesłanych Polaków – katolików została przeniesiona z gubernialnego Tomsku do odległych osad powiatu kuznieckiego i marińskiego.

Jeśli chodzi o dalsze losy duchownych Apanasewicza i Milewskiego zamieszkałych w Tomsku, to zgodnie z wolą samego cara wydano rozporządzenie, by niezwłocznie opuścili oni Tomsk. Ich miejsce mieli zająć księża prawomyślni¹⁶⁴. Generał-gubernator Iwan A. Wieljaminow [Иван А. Вельяминов], przekazując wolę cara 26 października 1833 roku gubernatorowi Tomsku, dodał, że już w swoim imieniu zwrócił się do ministra spraw wewnętrznych z prośbą o zastąpienie Apanasewicza i Milewskiego przez innych prawomyślnych duchownych, w miarę możliwości przez księży wiary katolickiej innych narodowości. Jednocześnie polecił, by do czasu przybycia zastępstwa Apanasewicz i Milewski byli trzymani pod ścisłym nadzorem policyjnym¹⁶⁵.

W końcu września 1834 roku generał-gubernator Syberii Zachodniej został powiadomiony, że biskup mohylewski wysłał już „prawomyślnych duchownych” do Tomsku¹⁶⁶. Dnia 18 października 1834 roku tomskiemu gubernatorowi polecono obwieścić księżom, którzy popadli w niełaskę, o konieczności natychmiastowego opuszczeniu Tomsku. Wyjazd miał nastąpić w asyście „roztropnego podoficera policji lub kozaka”, do którego obowiązków należałoby czujna obserwacja konwojowanych, tak „żeby nie mogli wchodzić w żadne tajne kontakty ze spotkanymi na szlaku Polakami”¹⁶⁷.

W związku z tym, że wypłata pieniędzy na drogę powrotną duchownych się opóźniała, musieli oni jeszcze na pewien czas pozostać w Tomsku. Opuścili miasto dopiero w końcu maja 1835 roku. Pierwszy z nich powrócił do swojego klasztoru nad Dnieprem w Mohylewie, drugi wyjechał do Witebska.

Mówiąc o dalszym losie Remigiusza Apanasewicza, należy dodać, że po powrocie do klasztoru zabroniono mu jakiegokolwiek pracy duszpasterskiej. Kiedy w 1839 roku zwrócił się z podaniem o pozwolenie na odprawianie mszy chociażby tylko w zakrystii, otrzymał odpowiedź, że przebywa on w klasztorze na podstawie carskiego dekretu, zgodnie z którym nie ma prawa do opuszczania klasztoru i modlenia się w zakrystii¹⁶⁸. Dopiero w 1860 roku, gdy miał już 69 lat, otrzymał zgodę na działalność duszpasterską w parafii najdukowskiej dekanatu klimowicko-mścisławskiego, gdzie pracował jeszcze w 1866 roku¹⁶⁹. Zmarł w 1868 roku.

Księża Apanasewicza i Milewskiego zastąpili w Tomsku dwaj dominikanie – Hieronim Grinczel [Иероним Гринчел] i Rudolf Jurgielewicz [Рудолф Юргелевич], którzy otworzyli nową kartę w dziejach tej parafii.

¹⁶³ ГАТО. Ф. 2. Оп. 2. Д. 22. Л. 153.

¹⁶⁴ ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 1.

¹⁶⁵ ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 3.

¹⁶⁶ ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 55.

¹⁶⁷ ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 60об.

¹⁶⁸ *Klasztory bernardyńskie w Polsce*. Pod red. E. Wyczawskiego. Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 225; A. Maslennikow SJ. *Rzymskokatolicka parafia w Tomsku na Syberii w latach 1812-1991*. „Nasza Przeszłość” 2000. T. 93, s. 234.

¹⁶⁹ A. Maslennikow SJ. *Rzymskokatolicka parafia w Tomsku...*, s. 235.

7 O pierwszych protektorach i mecenasach kościoła w Tomsku

О первых покровителях и меценатах костёла в Томске

Jak już wcześniej wspomiano, dzięki inicjatywie i ogromnej determinacji proboszcza Remigiusza Apanasewicza, w 1833 roku w Tomsku, zgodnie z projektem architekta Fiodora Łoginowa został zbudowany i poświęcony pierwszy za Uralem murowany kościół katolicki. Należy też przypomnieć, że w jego budowę były zaangażowane osoby o najróżnorodniejszej pozycji i statusie, począwszy od cara Mikołaja I, który łaskawie dał osobistą zgodę na budowę świątyni, a skończywszy na polskich zesłańcach, których rękami wznosiły się jej mury. Kościół ten nie powstałby, przynajmniej w takim kształcie, gdyby nie pomoc finansowa Piotra Moszyńskiego [Пётр Мошиньский], zesłanego do Tobolska.

Wiktoria Śliwowska w słowniku biograficznym zesłańców polskich w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku pisała, że Piotr Moszyński urodził się 20 kwietnia 1800 w Łonowie w powiecie sandomierskim jako syn Hilarego Ignacego (1763-1827) i Zofii z domu Romiszowskich [Роми-шев-ская] (1775-1812). Był spadkobiercą ogromnych majątków ziemskich na Wołyniu i Podolu, w Odessie i Mohylewie, a także w jego posiadaniu znajdowała się kopalnia miedzi w Mansfeld w Saksonii. Nauki pobierał w szkole cystersów w Koprzywnicy, potem w Theresianum w Wiedniu, a następnie od 1815 roku w Liceum Krzemienieckim. Zamieszkał od 1823 roku w Żytomierzu w związku z wybraniem go na marszałka szlachty guberni wołyńskiej. Od 1820 roku działał w wolnomularstwie. Był współtwórcą ustawy Towarzystwa Templariuszy, a w 1821 roku został jego namiestnikiem na gubernię podolską¹⁷⁰. Dążył do zbliżenia z Towarzystwem Patriotycznym, będąc zarazem przeciwnikiem sojuszu z Rosjanami. Został aresztowany na początku 1826 roku i więziony u karmelitów w Warszawie, skąd przewieziono go do Petersburga i osadzono w Trubeckim Bastionie Twierdzy Pietropawłowskiej. W marcu został wysłany do Warszawy w celu udziału w śledztwie, następnie znów przewieziony do Petersburga. Od stycznia 1827 roku prawie przez osiem miesięcy był więziony w kazamacie nr 7 Nikolskiej Kurtyny w tajnej części aleksiejewskiego rawelinu. W czerwcu 1828 roku ponownie osadzono go w Twierdzy Pietropawłowskiej. Po zatwierdzeniu wyroku przez cara został skazany na 10 lat osiedlenia na Syberii wraz z pozbawieniem rang, praw stanu i tytułu hrabiowskiego, a nadto stracił prawa do majątku i tytułów. Mieszkał w Tobolsku, gdzie razem z Romanem Sanguszką prowadził szeroką działalność filantropijną na rzecz zesłańców, czym zasłużył sobie na przydomek „świętego Piotra”. Był jednym z założycieli biblioteki w Tobolsku¹⁷¹.

Moszyński przybył do Tobolska 24 stycznia 1830 roku. Jak wspominał, z powodu braku w Tobolsku księdza, spowiadał się dopiero w lutym 1832 roku u duchownego, który przyjechał z Tomsku. Prawdopodobnie wówczas dowiedział się o kłopotach tomskiego proboszcza Apanasewicza w związku z budową w Tomsku kościoła katolickiego. Postanowił więc zwrócić się do generała Aleksandra K. Benckendorffa z prośbą o pozwolenie na przekazanie 2 tysięcy rubli na budowę kościoła w Tomsku. Generał Benckendorff natychmiast złożył odpowiedni raport

¹⁷⁰ Towarzystwo Templariuszy zostało założone w 1820 r. na Wołyniu. Liczyło 20 członków (od red.).

¹⁷¹ W. Śliwowska. *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim...*, s. 404-405.

Mikołajowi I. Cesarz do tej prośby ustosunkował się przychylnie, wskazując, że budowa kościoła katolickiego w Tomsku „może zostać zrealizowana bez żadnych przeszkód z pożytkiem dla innych tamtejszych katolików”.

W 1834 roku, kiedy kościół w Tomsku już został zbudowany i poświęcony, hrabia Moszyński złożył prośbę o zgodę na wyjazd z Tobolska i zamieszkanie „w wewnętrznych guberniach” Cesarstwa Rosji pod nadzorem policyjnym. Mieszkał kolejno w Saratowie, Czernihowie i w Kijowie. W maju 1840 roku uzyskał „najwyższe ułaskawienie” z przywróceniem praw stanu i majątku. Zamieszkał w Krakowie, gdzie prowadził działalność filantropijną. Był wybitnym kolekcjonerem i organizatorem życia kulturalno-naukowego w Krakowie. Z pierwszą żoną Joanną, która w czasie jego pobytu na Syberii wzięła rozwód i powtórnie wyszła za mąż, miał córkę Józefę (1820-1897). W 1839 roku ożenił się z Anielą Malinowską (1820-1889), i miał z nią synów: Emanuela, który zginął 27 lutego 1863 roku, Jerzego (1847-1924), konserwatywnego publicystę, autora monografii o Aleksandrze Wielopolskim, jak również trzy córki. U schyłku życia poddyktował swoim krewnym wspomnienia¹⁷². Zmarł w Krakowie 19 sierpnia 1897 roku i został pochowany na cmentarzu Rakowickim.

Drugą osobą, która pospieszyła ze wsparciem pieniężnym dla tomskiego kościoła, był Alfons Ko-zieł-Poklewski [Альфонс Поклевский-Козелл]. Dzięki przekazanym przez niego środkom powstała drewniana dzwonnica i murowana plebania. Pisarz Dmitrij N. Mamin-Sybirak [Дмитрий Н. Мамин-Сибиряк] tak scharakteryzował A. Ko-zieł-Poklewskiego w jednej ze swoich publikacji.

To był bardzo dziwny człowiek. Szlachcic polski i przemysłowiec rosyjski; rewolucjonista i właściciel fabryki; człowiek sukcesu w przemyśle gorzelnianym i członek ludowego towarzystwa trzeźwości; katolik budujący cerkwie prawosławne; wyzyskiwacz, a zarazem ofiarujący ogromne sumy na działalność filantropijną.

Alfons Fomicz Poklewski urodził się w 1810 roku w rodzinnym majątku Byko-wszczyzna w powiecie lepelskim, w guberni witebskiej. Był trzecim dzieckiem Tomasza i Anny Spink. Ojciec pieczętował się herbem „Kozieł” i pełnił stanowisko landwójta. Dziadkiem Alfonsa był Ignacy Poklewski (1761-1824). Alfons Fomicz (Fomicz – syn Tomasza) najpierw uczył się szkole powiatowej prowadzonej przez księży dominikanów, a następnie naukę kontynuował w renomowanym kolegium pijarów w Połocku, które nawiązywało do najlepszych tradycji kolegium jezuickiego. Stamtąd trafił około 1828 roku na Uniwersytet Wileński, ale naukę przerwał w lutym 1830 roku. Karierę urzędniczą rozpoczął w Sankt Petersburgu, zatrudniając się w Departamencie Sprawozdań Morskich. W połowie 1831 roku został przeniesiony do Astrachańskiej Izby Skarbowej na stanowisko pomocnika naczelnika referatu, a w 1832 roku awansował na stanowisko starszego registratora kolegijskiego. W czerwcu 1834 roku na własną prośbę został zwolniony z Astrachańskiej Izby Skarbowej i przyjęty na etat w kancelarii Urzędu Gubernialnego w Tomsku, w maju 1835 roku zaś objął stanowisko sekretarza komisji budowlanej. Po dwóch latach służby w Tomsku został przeniesiony do stolicy i przekazany do

¹⁷² W. Śliwowska. *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim...*, s. 405, podawała w 1998 r., że los wspomnień Piotra Moszyńskiego nie jest znany. Dziesięć lat później odnalazł je w rękach prywatnych P. Biliński. *Obraz miasta i mieszkańców Tobolska w pamiętnikach Moszyńskiego*. W: *Polacy w nauce i kulturze Tomsku oraz Syberii Zachodniej*. Pod red. A. Kuczyńskiego i M. Marczyka. Wrocław 2008, s. 297-314.

Departamentu Policji w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. Stąd na własną prośbę był przeniesiony na etat pomocnika komornika Izby Skarbowej, a w lutym 1836 roku został urzędnikiem do specjalnych poruczeń. W 1838 roku otrzymał podziękowanie ministra finansów J.F. Kankrina [Е.Ф. Канкрин] „za rzetelną służbę”. W 1838 roku znów został przeniesiony na Syberię i decyzją generała-gubernatora Syberii Zachodniej Piotra D. Gorczakowa [Петр Д. Горчаков] skierowano go do Tobolskiego Urzędu Gubernialnego, gdzie pozostawał „do dyspozycji Najjaśniejszego cesarza”.

Według tradycji rodzinnej, przyczyną opuszczenia stolicy przez Alfonsa Poklewskiego był incydent, jaki się zdarzył podczas „proszonego wieczoru” w jednym ze stołecznych salonów. W trakcie przyjęcia Poklewski został obrażony przez pewną „latorośl”, potomka znakomitego rodu. W odpowiedzi na to Poklewski wyrzucił go do ogrodu przez okno parterowego budynku. Sprawę udało się zatuszować zapewne przy pomocy P.D. Gorczakowa, który, jak jeszcze później będzie o tym mowa, doceniał inteligencję i zdolności organizacyjne Poklewskiego. W kwietniu 1839 roku Poklewski został asesorem Tobolskiej Izby Skarbowej. Stanowisko to wymagało licznych wyjazdów celem prowadzenia kontroli produkcji wyrobów monopolowych i obrotu tymi towarami w guberni tomskiej i permskiej. W ten sposób Poklewski stał się specjalistą od spraw monopolowych na Syberii i Uralu. A pamiętać trzeba, że produkcja wyrobów spirytusowych i ich sprzedaż były najważniejszym źródłem dochodów państwa. W tymże roku otrzymał oficjalne podziękowanie od generała-gubernatora Zachodniej Syberii za sprawne dostarczenie drogą wodną 35 130 wiader spirytusu z gorzelnii uspienskiej, należącej do skarbu państwa, do Tomsku. Potem tego typu podziękowania wraz z premiami pieniężnym były wręcz regularne. W 1841 roku Poklewski objął stanowisko starszego sekretarza kolegiального, a w dwa lata później został urzędnikiem do specjalnych poruczeń w Departamencie Finansów Zarządu Głównego Syberii Zachodniej. Spotkały go pierwsze zaszczyty; został bowiem radcą dworu, otrzymał Order Świętej Anny III stopnia (1847) oraz wyróżniono go za 15-letnią nienaganną służbę (1850).

W 1845 roku rozpoczął się nowy rozdział w życiu zawodowym Alfonsa Poklewskiego. Tego roku uzyskał on 10-letnie pozwolenie na prowadzenie żeglugi parowej na rzekach Syberii Zachodniej. Alfons Ko-zieł-Poklewski, jako urzędnik do zadań specjalnych przy generale-gubernatorze Syberii Zachodniej P.D. Gorczakowie, korzystając z jego protekcji, utworzył pierwszą na Syberii Zachodniej żeglugę rzeczną „Żegluga Parowa A.F. Ko-zieł-Poklewski i Spółka”. Do spółki został zaproszony F.I. Szwedow, właściciel parowca o mocy 30 koni mechanicznych. W 1846 roku parowce „Osnowa” i „Wzor” po raz pierwszy podczas jednego kursu wykonały rejs z Tomsku do Tiumeni i z powrotem. W ten właśnie sposób zostało otwarte regularne połączenie rzeczne pomiędzy tymi miastami.

Alfons Poklewski do pomocy w prowadzeniu działalności gospodarczej zaprosił w drugiej połowie lat 40. swego starszego brata Wincentego, który w 1851 roku ożenił się z siostrą Polaka zesłańca, Ernestyną Manarewicz [Эрнестина Манаревич]. Ślubu udzielił im 14 czerwca 1851 roku w Tobolsku ksiądz Rudolf Jurgielewicz.

W 1850 roku nastąpiły również zmiany w życiu osobistym Alfonsa Poklewskiego. Tego roku bowiem ożenił się z 20-letnią Polką, Anielą Andżeliką Antoniną Rymsze [Анелия Анжелика Антония Римше] (1830-1901), córką urzędnika Józefa Rymsze [Йосиф Римше]. Ślubu udzielał w kościele tomskim 28 listopada 1850 roku proboszcz Hieronim Grinczel.

W latach 1846-1851 Poklewski łączył obowiązki urzędnika państwowego z prowadzeniem prywatnej działalności gospodarczej. Było to możliwe tylko dlatego, że korzystał on z protekcji generała-gubernatora Zachodniej Syberii księcia P.D. Gorczakowa. W 1851 roku nastąpiła zmiana na stanowisku gubernatora i dalsze jednoczesne prowadzeniu działalności gospodarczej i sprawowanie funkcji państwowych przez Poklewskiego stało się problematyczne.

W 1851 roku Alfons Poklewski, w randze radcy dworu, przeszedł w stan spoczynku i całkowicie poświęcił się działalności gospodarczej. Występował w roli kontrahenta Tobolskich Gorzelnii Skarbu Państwa, należał do Spółki Żegluga „Opyt” (1856-1860), do Zjednoczenia „Pośrednictwo Handlowe Rzecznej Żegluga Syberyjskiej” (1865-1868). W 1860 roku spośród 10 statków parowych o łącznej mocy 740 koni mechanicznych, kursujących w dorzeczu Obu i Irtysza, trzy parowce („Osnowa”, „Irtysz” i „Robotnik”, o mocy 250 koni mechanicznych) należały do A. Ko-zieł-Poklewskiego.

Działania Poklewskiego w rozwijaniu żegluga rzecznej miały znaczenie pionierskie dla rozwoju tego środka komunikacji na Syberii, ale jemu jako przedsiębiorcy największy zysk przynosiła innego rodzaju działalność. Wspomniano już, że kiedy pracował w urzędzie gubernialnym w Tobolsku, dobrze zapoznał się z funkcjonowaniem przemysłu gorzelnianego i to właśnie tej dziedzinie poświęcił najwięcej uwagi. Od drugiej połowy lat 40. był on jednym z głównych dzierżawców gorzelnii i hut szkła należących do skarbu państwa na Syberii Zachodniej oraz Uralu. Za własne środki zbudował gorzelnię w Paduniu w okręgu jałutorowskim (1863), fabrykę wódki w Omsku (1868), browar w Paduniu (1882). Jego żona była właścicielką gorzelnii w okręgu turyńskim. Na samej tylko Syberii Zachodniej Poklewski posiadał 28 hurtowni wina i wódki. W Górniczym Okręgu Ałtajskim należało do niego 7 sklepów monopolowych (1866), w guberni tobolskiej 7 magazynów i 93 karczmy (1888). Był jednocześnie właścicielem gorzelnii na Uralu – we wsiach Talickoje [Талицкое], Jertarskoje [Ертарское], Szczadrinskoje [Щадринское].

Wspomnieć trzeba jeszcze o innej działalności gospodarczej. Od 1873 roku w guberni wiatskiej dzierżawił majątek Chołunickoje [Холуницкое] o powierzchni ponad 300 tysięcy dziesięcin. Odkupił od skarbu państwa Załazińskie Zakłady Górnicze (1886). Od 1878 roku prowadził wydobywanie złota w guberni permskiej. Był właścicielem i dzierżawcą hut szkła. Wreszcie był jednym z założycieli Syberyjskiego Banku Handlowego (1872).

Alfons Poklewski był również wielkim filantropem. Przekazywał środki na budowę cerkwi prawosławnych, kościołów katolickich, szkół i przytułków. Ofiarował m.in. 17,8 tysięcy rubli w srebrze na budowę mieszczkańskiej szkoły dla panien oraz przytułku „Nadzieja” w Omsku. Był honorowym kuratorem wielu szkół miejskich, różnych towarzystw, patronował zesłańcom polskim.

Ko-zieł-Poklewski zmarł w 1890 roku. Został pochowany na Woroniszczyźnie (gub. witebska) [Вороншизна] obok matki. „Powinnością każdego obywatela, który kocha swój kraj, jest być dumnym z jego wybitnych osobowości”. Takie słowa zostały napisane w nekrologu Alfonsa Ko-zieł-Poklewskiego.

Swoją karierę rozpoczął na skromnym stanowisku sekretarza gubernialnego (stanowisko odpowiadające 12 klasie tabeli rang). Nie mając wówczas w kieszeni ani grosza, pod koniec życia stał się posiadaczem ogromnej wielomilionowej fortuny, rzeczywistym radcą stanu (stanowisko odpowiadające 4 klasie tabeli rang równoznaczne z rangą generała-majora). Był uważany za wielkiego przemysłowca, właściciela Zaurala. Spośród całej listy chętnych jako pierwszy

otrzymał koncesję na budowę kolei żelaznej na trasie Jekaterynburg – Tiumeń. Miał własne kopalnie azbestu na Uralu. Alfonsowi Poklewskiemu, dzięki zdolności do robienia interesów, nieprzeciętnemu umysłowi oraz umiejętnościom organizatorskim, udawało się czerpać korzyści ze wszystkiego, „co mu wpadało w ręce”. Mając świadomość, że podstawowy kapitał dają nie maszyny, lecz ludzie, dbał o polepszenie bytu robotników, wspierał ich finansowo, budował szpitale, szkoły, uczelnie, dziecińce, stołówki dla robotników, cerkwie, kluby robotnicze, teatry. Jego działania na rzecz wspierania kościoła katolickiego na Syberii docenił sam papież i odznaczył go wysokimi orderami.

Alfons Poklewski miał sześcioro dzieci: pięciu synów i córkę: Alfons (1851-1916), Wincenty (1853-1929), Anna (1850-1907), Józef (1862-1878), Jan (1864-1925), Stanisław (1868-1938). Po śmierci ojca, Wincenty, Jan i Stanisław zorganizowali „Dom Handlowy «Spadkobierców» A.F. Ko-zieł-Poklewskiego”. Jan, kupiec tobolski i turyński 2 gildii, zajmował się produkcją alkoholu i jego handlem. W 1898 roku wystąpił ze spółki „Dom Handlowy «Spadkobiercy» A.F. Ko-zieł-Poklewskiego” i przez długi czas mieszkał za granicą. Stanisław, rzeczywisty radca stanu, szambelan cesarza, po ukończeniu Liceum Aleksandrowskiego rozpoczął służbę w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Pracował w Ambasadzie Rosji w Japonii, Rumunii, Afganistanie, Iranie, Londynie. W Londynie, jako sekretarz Ambasady Rosyjskiej (1895), przyjaźnił się z następcą tronu angielskiego, przyszłym królem Jerzym V. Kontynuatorem dzieła Alfonsa – pomnażającym kapitał rodu Ko-zieł-Poklewskich, zarządzającym spółką „Dom Handlowy «Spadkobiercy» A.F. Ko-zieł-Poklewskiego” – został jego syn Wincenty Poklewski, urodzony w Tomsku. Wincenty przyszedł na świat jako drugie dziecko 13 stycznia 1853 roku i został ochrzczony w tamtejszym kościele 13 lutego 1853 roku przez księdza Grinczela. Na chrzcie otrzymał imiona: Wincenty i Stanisław. Jego rodzicami chrzestnymi byli: stryj Wincenty oraz żona zesłańca politycznego Tomasza Bułhaka [Томаш Булгак] – Teresa Bułhak. Jako świadkowie przy chrzcie byli zapisani: Ernestyna Ko-zieł-Poklewska oraz kupiec 2 gildii Władimir Kuzniecowa [Владимир Кузнецов]. Wincenty zdobył wykształcenie w II Gimnazjum w Kazaniu oraz na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Sankt Petersburgu.

W późniejszym czasie został on kupcem 1 gildii w Tiumeni i kupcem 2 gildii w Omsku. Prowadził handel alkoholem własnej produkcji i importowanego wina. Był właścicielem gorzelnii, fabryki drożdży oraz kilku składów z winem reńskim. Wielokrotnie wybierano go na „starszego” syberyjskiego komitetu targów i giełd. Został członkiem Państwowej Rady ds. Handlu i Przemysłu w guberni permskiej (1906-1912), kierownikiem Jekaterynburgskiego Oddziału Syberyjskiego Banku Handlowego, członkiem rady ds. zjazdów przemysłowców górnictwa wydobywczego na Uralu itd. Podobnie jak i ojciec był jednym z największych ofiarodawców na Syberii i Uralu. Za jego pieniądze budowano i utrzymywano przytułki, cerkwie i lecznice dla ubogich. W latach I wojny światowej utrzymywał nawet cały pułk armii, wypłacał comiesięczny zasiłek dla inwalidów i dla rodzin robotników powołanych na front, założył szpital polowy i nieodpłatnie zaopatrywał w bieliznę i medykamenty szpital wojskowy w Lublinie, Warszawie, Piotrogradzie.

Jako rzeczywisty radca stanu został nagrodzony Orderami Świętego Stanisława I i II stopnia.

Przystępując do spadku po swoim ojcu i stając na czele „Domu Handlowego

«Spadkobiercy»...”, zarejestrowanego w 1890 roku jednocześnie w Tiumeni i Jekaterynburgu z kapitałem początkowym 429 tysięcy rubli, Wincenty nie tylko zachował stan majątkowy

rodziny, ale znacznie go powiększył. Zdaniem współczesnych, w czasie rozkwitu działalności „Domu Handlowego «Spadkobierców» A.F. Ko-zieł-Poklewskiego”, dzieci Alfonsa dysponowały majątkiem o wartości 30 milionów rubli. W 1919 roku, utraciwszy cały swój majątek, Poklewscy opuścili Rosję, wyemigrowali do Polski, Europy. Jeden z potomków, prawnuk Alfonsa Poklewskiego a wnuk Wincentego, Wincenty Ko-zieł-Poklewski, mieszkający wtedy w Londynie, w 1996 roku mógł odwiedzić Syberię i Ural, miejsca zamieszkania i działalności swojego znakomitego pradziada i dziada¹⁷³.

¹⁷³ Przy opracowaniu tego szkicu korzystano ponadto: В.А. Ханевич. *Поляки в Томске (XIX-XX вв.). Биографии*. Томск 2012, s. 451-455; В.П. Микитюк, Т.П. Мосунова, Е.Г. Неклюдов. *Род Поклевских-Козелл*. Екатеринбург 2014. O działalności firmy „Dom Handlowy Spadkobierców A.F. Poklewskiego-Kozieła” zob. W. Skubniewski. „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2000. Nr 4, s. 25-31.

8 Budowa drugiego rzymskokatolickiego kościoła parafialnego

Строительство второго римско-католического приходского костёла

Jak już wspomiano, tomska parafia katolicka w swoim początkowym okresie historii pod względem obszaru należała do największych parafii w rzymskokatolickiej diecezji mohylewskiej. Oprócz guberni tomskiej obejmowała również sąsiednią gubernię tobolską oraz stepy Kirgizji (część dzisiejszego Kazachstanu).

Taką ogromną przestrzeń duszpasterz z Tomska mógł wizytować jedynie raz w ciągu roku, robiąc kilkudniowe przystanki w największych skupiskach ludności. Księdzu wolno się było poruszać tylko szlakiem pocztowym. Jednym z takich punktów podróży księdza był Tobolsk, znajdujący się w odległości około 1400 wiorst od Tomska. Miasto to było zazwyczaj ostatnim punktem objazdu wikarego tomskiego, księdza Rudolfa Jurgielewicza. Przybywał on tam pod koniec zimy, na zapusty. Ze względu na dużą liczebność diaspory polskiej zatrzymywał się w tym miejscu na dwa tygodnie, a czasami na dłużej. Wtedy w jakiejś dużej izbie ustawiano ołtarz i tam, przy całej zebranej kolonii Polaków, odbywały się msze, spowiedzi, śluby i chrzciny. W tym czasie w Tobolsku znajdowało się 6 murowanych cerkwi i niewielki kościół luterański, a mimo to – przy ciągle rosnącej liczbie katolików w guberni i w samym Tobolsku – nie było tam kościoła katolickiego. Dlatego konieczność zbudowania kościoła w Tobolsku była w pełni uzasadniona. Okres od powstania planów budowy świątyni do chwili ich realizacji wyniósł prawie 10 lat.

Oto co o tamtym czasie, po dokładnym zbadaniu sprawy, pisze historyk polski Władysław Masiarz w książce *Historia kościoła i diaspory polskiej w Tobolsku w latach 1838-1922*.

Rosnąca wciąż liczba katolików w Tobolsku i w guberni tobolskiej, jak również prośby samych zesłańców przekonały dominikanów z Tomska o celowości budowy kościoła w Tobolsku [...]. Po nabożeństwach religijnych „polska społeczność”, jak siebie często nazywano, spotykała się u Moszyńskiego, a po jego wyjeździe – u Ignacego Strumiły [Игнаций Струмилло], rzadziej u Pietraszkiewicza, lub wyjeżdżała na wieś do Pawszy [Павша], gdzie prowadzono niekończące się rozmowy Polaków. Duża część tych dyskusji dotyczyła planu zbudowania w Tobolsku kościoła rzymskokatolickiego. W wyniku licznych rozmów i zamierzeń 19 marca 1838 roku wikary z Tomska, Rudolf Jurgielewicz, przedłożył gubernatorowi tobolskiemu prośbę o pozwolenie zamieszkania w Tobolsku na stałe „w celu pełnienia posług religijnych dla znacznej liczby katolików”¹⁷⁴.

Moment ten można uznać za początek powstania tobolskiej parafii rzymskokatolickiej. Sprawa nie była jednak prosta, a jej rozwiązanie przez carską machinę biurokratyczną przeciągnęło się prawie na 10 lat. Ksiądz Jurgielewicz prosił też o pozwolenie na przeprowadzenie zbiórki na zakup ziemi pod kościół i plebanię. Prośbę tę rozpatrywała w kwietniu 1838 roku na swym posiedzeniu Rada Główna Zarządu Syberii Zachodniej, która miała siedzibę w Omsku. Przewodniczący Rady, ówczesny generał-gubernator książę Piotr D. Gorczałow, postanowił przekazać prośbę ks. Jurgielewicza do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. W dniu 6 maja minister w odpowiedzi dla generała-gubernatora Gorczałowa wyjaśnił, że nie może rozpatrzyć danej sprawy, gdyż nie były przestrzegane zasady, zawarte w dekrete Senatu Rządowego z 19

¹⁷⁴ В. Масыж. *История костела и польской диаспоры в Тобольске. 1838-1922 гг.* Москва 2012, s. 12.

stycznia 1828 roku, to znaczy, że nie podano, ilu katolików mieszka w Tobolsku i w okolicach oraz jakie oni mają możliwości, by zbudować kościół. Niezależnie od tego ksiądz Jurgielewicz jeszcze w maju zwrócił się z oficjalnym pismem do MSW, na które 14 lipca otrzymał taką samą odpowiedź z załączoną uwagą, że prawo do zbierania informacji o liczbie katolików mają jedynie władze miasta i tylko one mogą wydać wstępną zgodę na budowę kościoła oraz na zbiórkę dobrowolnych datków i środków przeznaczonych na ten cel.

Już 21 sierpnia odpowiednie władze przekazały Radzie Głównego Zarządu Syberii Zachodniej informacje, że w Tobolsku zamieszkuje około 1200 katolików, od których w ciągu roku można się spodziewać ofiar na sumę około 1 tysiąca rubli, a w ciągu 3 lat – do 3 tysięcy rubli. Wówczas Gorczakow przekazał pismo o stanowisku Rady Głównego Zarządu Syberii Zachodniej, która nie widziała przeszkód w zbudowaniu kościoła, do Tobolskiego Urzędu Gubernialnego w celu uzgodnienia. Ponieważ odpowiedź nie nadchodziła, Główny Zarząd Syberii Zachodniej zwrócił się 24 grudnia do Tobolskiego Urzędu Gubernatorskiego z zapytaniem, co w konsekwencji zostało zrobione w przedstawionej sprawie. Należy przypuszczać, że interwencja Gorczakowa mogła nastąpić pod wpływem Alfonsa Ko-zieł-Poklewskiego. W tej sytuacji gubernator tobolski pismami z 5 stycznia i z 2 marca 1839 roku, skierowanymi do gubernatora tomskiego, zwrócił się z prośbą o dalsze zajmowanie się tą kwestią. Z kolei proboszcz tomski Hieronim Grinczel pismem z 10 kwietnia 1839 roku oficjalnie poinformował władze gubernialne w Tobolsku, że na terenie tamtejszej guberni zamieszkuje 1200 katolików, i w związku z tym są wszelkie podstawy do dalszych starań o budowę kościoła.

Dnia 21 sierpnia 1840 roku władze gubernialne postanowiły zwrócić się do Prawosławnego Tobolskiego Konsystorza Duchownego z zapytaniem, czy ze swojej strony nie widzi on przeszkód w wydaniu pozwolenia na budowę kościoła katolickiego w Tobolsku. Pytanie zostało skierowane 16 września 1840 roku, a 17 października 1840 roku konsystorz udzielił odpowiedzi, że tobolskie biskupstwo prawosławne nie widzi w tej sprawie żadnych przeszkód. Na tej podstawie w końcu 1840 roku władze gubernialne postanowiły zwrócić się do MSW z prośbą o pozwolenie na wybudowanie kościoła.

Wkrótce te same władze gubernialne zaczęły stwarzać trudności, proponując przeniesienie budowy budynku kościoła do Omska, gdzie, ich zdaniem, powinno być mieszkać więcej katolików niż w Tobolsku. Nadto w Omsku od 1838 roku znajdowała się rezydencja Generał-Gubernatorstwa Syberii Zachodniej. Po kolejnych dwóch latach prowadzenia korespondencji MSW nie wyraziło zgody na Omsk, powołując się na dane ks. Rudolfa Jurgielewicza i Głównego Zarządu Syberii Zachodniej, że w guberni tobolskiej czasowo oraz na stałe mieszka już 1749 katolików. Ostatecznie generał-gubernator Syberii Zachodniej książę Piotr Gorczakow w piśmie z 7 kwietnia 1843 roku powiadomił ks. Jurgielewicza, że MSW wyraziło zgodę na budowę w Tobolsku, ale zamiast kościoła – jedynie domu modlitwy. Dotyczące tej sprawy czynności biurokratyczne przeciągały się prawie przez pięć lat, co trzeba traktować jako umyślną zwłokę.

Równoległe do „prac” tej toczącej się powoli machiny carskiej były kontynuowane działania diaspory polskiej, którą kierował Antoni Pawsza – główny inicjator budowy kościoła w Tobolsku. Jego dziennik stanowi dla nas wiarygodne źródło, ilustrujące fragmenty życia codziennego polskiej kolonii w Tobolsku. Pawsza bardzo regularnie odnotowywał wizyty księdza, a także daty przyjazdów i odjazdów zesłańców polskich. W połowie marca 1841 roku, gdy przybył

ks. Hieronim Grinczel, Pawsza zapisał: „... wszyscy zbierali się codziennie na modlitwę świąteczną i przystępowali do spowiedzi. Po modłach wygłaszał on [ksiądz – W. Ch.] krótkie, ale zrozumiałe kazania, zalecając, aby w nieszczęściu zwracać się ku religii, która jest jedynym pocieszeniem wierzących, pokładać nadzieję w miłosierdziu Bożym”. Podczas pobytu księdza w Tobolsku do miasta przyjeżdżali Polacy nawet z najbardziej odległych miejsc, do których z powodu niewielkiej liczby katolików księża nie docierali.

Sięgnijmy ponownie do notatek Pawszy. W 1842 roku zapisał on: „Dla Tobolska to wielka radość i pocieszenie: z Tomaska przybył ksiądz Rudolf Jurgielewicz, który przebywał u nas ponad dwa tygodnie i wyjechał po pierwszym dniu wielkiego postu”. Z kolei pod 1846 rokiem zapisał: „Ksiądz Jurgielewicz znów w czasie zapustów przyjechał do Tobolska, wystarczająco długi czas tutaj przebywał, a wszyscy pełni skruchy Polacy gromadzili się, aby z prawdziwym wzruszeniem wziąć udział w liturgii świątecznej, wysłuchać słowa Bożego i przystąpić do spowiedzi. Potem odprowadzali odjeżdżającego kapłana, żegnając się z nim ze łzami”¹⁷⁵.

Ostatecznie po 10 latach zmagania z biurokracją carską zapadła zgoda na budowę świątyni i w czasie dwudniowego pobytu w Tobolsku ks. Grinczela została zawarta umowa wstępna na zakup działki pod dom mieszkalny dla księdza, stajnię, wozownię i ogrodzenie. W czasie pobytu księdza codziennie były odprawiane uroczyste nabożeństwa i nieszpory, a wszyscy wierni przystępowali do spowiedzi. Wieczorami zbierano się w mieszkaniu księdza, śpiewano pieśni po litewsku i po polsku.

W dniu 16 kwietnia 1847 roku ks. Jurgielewicz kupił na swoje nazwisko w Tobolsku, od wdowy po Stefanie Andronikowie [Стефан Андроников], za sumę 171 rubli w srebrze i 42,6/7 kopiejek drewniany dom z działką ziemi. Plan drewnianego kościoła i dwóch domów mieszkalnych, z których jeden był przeznaczony dla księdza, drugi dla obsługi, wykonał architekt z Tobolska – Izmaïłow [Измайлов]. Budowa kościoła została rozpoczęta 8 maja 1847 roku poprzez poświęcenie ziemi, kamień węgielny zaś został wmurowany 3 czerwca 1847 roku. W odpowiednim dokumencie podkreślano, że dom modlitwy zostanie nazwany na cześć Najświętszej Opatrzności – Jedynej Patronki oraz Pocieszycielki Nieszczęśliwych i Cierpiących. Nadto na patronów wybrano świętego Antoniego z Padwy oraz świętego Stanisława Szczepanowskiego, biskupa krakowskiego.

Najważniejsze prace przy drewnianym kościele zostały zakończone w sierpniu 1847 roku, a ostateczną budowę zakończono w 1848 roku. Ofiarodawcą blachy na pokrycie plebanii i kościoła był Alfons Ko-zieł-Poklewski. Dom modlitwy został zbudowany z sosny i zwyczajem syberyjskim nie na fundamencie murowanym, ale na 12 podporach sosnowych. Długość budynku wynosiła 10 sążni (21 m), szerokość 5 sążni (10,5 m), wysokość ścian do dachu osiągała 8 arszynów (1 arszyn – 0,71 m), to znaczy 5,7 m. Dwuspadowy dach został pokryty blachą i pomalowany na zielono. Budynek miał dwa wejścia – główne, ze schodkami pięciostopniowymi, oraz tylne – z wyjściem z zakrystii prowadzącym na plac. Na frontonie, na błękitnym tle, znajdował się średniej wielkości krzyż drewniany, duży zaś, obity blachą, umieszczono na szczycie dachu. Wewnątrz, nad drzwiami wejściowymi, mieścił się wsparty na dwóch kolumnach chór, na który prowadziły kręcone schody. Na chórze stała niewielka fisharmonia z czarnego drewna,

¹⁷⁵ A. Pawsza, *Dziennik* (fragmenty). W: [E. Iwanowski]. *Pamiętniki polskie z różnych czasów przez Eustachego Helenjusza*. T. 2. Kraków 1882, s. 484.

zastępująca tradycyjne organy. Przy bocznych ścianach postawiono dwa wysokie, sięgające do sufitu, piece holenderskie. Po obydwu stronach nawy były ustawione w dwóch rzędach cztery drewniane ławy, przy których umieszczono cztery chorągwie, po dwie z każdej strony. Na obu stronach chorągwi znajdowały się wizerunki świętych.

Prezbiterium zostało oddzielone od nawy drewnianą balustradą, pomalowaną na biało i pokrytą sukniem, obszytym pozłotą. W prezbiterium na dwustopniowym podwyższeniu stał ołtarz główny z czterema kolumnami pomalowanymi na różowo, z połączanymi karniszami i pokryty sukniem. Z lewej strony ołtarza i nieco po lewej stronie od drzwi zakrystii znajdowała się ambona. Podłogę pomalowano na zielono, a sufit – na biało. Okien było dwanaście – po sześć z każdej strony, a każde miało po osiem szyb.

Dnia 10 lutego 1848 roku przyjechał z Tomsku ks. Hieronim Grinczel i 20 kwietnia 1848 roku poświęcił dom modlitwy, jak również odprawił w nim, zgodnie z wolą założycieli, pierwszą mszę świętą. Uroczysta ceremonia poświęcenia domu modlitwy pod wezwaniem Najświętszej Opatrności – Jedynej Patronki oraz Pocieszycielki Nieszczęśliwych i Cierpiących odbyła się 24 czerwca 1848 roku, a obrządku dokonał ks. Rudolf Jurgielewicz na podstawie zezwolenia metropolity Kazimierza Dmochowskiego. To właśnie on przekazał dla kościoła relikwie św. Teofila męczennika. Wreszcie w czerwcu 1848 roku ks. Jurgielewicz, po dziesięciu latach starań, przeprowadził się na pobyt stały z Tomsku do Tobolska.

Ze szczegółowego opisu wyposażenia z 1850 roku wynika, że dom modlitewny posiadał zupełnie wystarczającą ilość szat i naczyń liturgicznych, a także osiem dużych i sześć małych świętych obrazów w ramach drewnianych. Plebania dla wikarego, stojąca po lewej stronie placu przy kościele, również została zbudowana na podporach. Były w niej dwa pokoje przeznaczone dla księdza, jeden dla kancelarii parafialnej, drugi dla stróżów. Wszędzie znajdowały się piece z cegły. W trzecim domu mieściły się dwa pokoje przeznaczone dla personelu obsługującego, pomieszczenia dla zwierząt – konia i krowy – oraz nieduży spichlerz. Wszystkie pomieszczenia należące do kościoła zostały ubezpieczone na wypadek pożaru na kwotę 3 tysięcy rubli, co wiązało się z obowiązkiem uiszczania opłaty rocznej w wysokości 37 rubli 80 kopiejek¹⁷⁶.

Budowniczy świątyni tobolskiej ks. Jurgielewicz, po zamieszkaniu w Tobolsku, pozostawał na stanowisku wikarego, a zbudowany dom modlitwy należał do parafii rzymskokatolickiej w Tomsku. Podobnie jak w guberni tomskiej, wśród katolików mieszkających w guberni tobolskiej przeważali zesłańcy wszystkich kategorii, zarówno polityczni, jak i kryminalni. Drugą grupę stanowili „osiedleńcy”, czyli zesłańcy, którzy po odbyciu swojej kary zostali skierowani na osiedlenie. Wśród trzeciej grupy znajdowali się mieszkańcy wolni, głównie mieszczanie, rolnicy, urzędnicy, jak również żołnierze oraz podoficerowie i oficerowie niżsi rangą, pełniący służbę w batalionach syberyjskich.

Dnia 9 marca 1852 roku budowniczy pierwszego kościoła w Tobolsku (w oficjalnych dokumentach widniejącego jako dom modlitwy) ks. Rudolf Jurgielewicz zmarł i został pochowany w Tobolsku. W czasie jego duszpasterskiej pracy na terenie guberni tobolskiej liczba katolików wzrosła z 1749 osób w 1841 roku do 2300 w 1852 roku¹⁷⁷. Po jego śmierci

¹⁷⁶ В. Мясж. *История костела и польской диаспоры...*, s. 87.

¹⁷⁷ РГИА. Ф. 826. Оп. 3. Д. 75. Л. 45-47, 64-65; W. Śliwowska. *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim...*, s. 252, 378.

decyzją arcybiskupa mohylewskiego, za zgodą MSW, generała-gubernatora Syberii Zachodniej oraz gubernatora cywilnego w Tobolsku, kapłanem w domu modlitwy w Tobolsku został przybyły z Tomsku ks. Antoni Ankudowicz [Антоний Анкудович]¹⁷⁸. W Tobolsku pełnił on służbę do 1858 roku i został zmuszony do wyjazdu z powodu braku środków na utrzymanie siebie i kościoła. Po wyjeździe z Tobolska ks. Ankudowicza kościół został zamknięty. Dopiero w 1864 roku na pobyt stały z Tomsku do Tobolska został przeniesiony ks. Wincenty Koncewicz [Викентий Концевич]. W 1868 roku dzięki wsparciu generała-gubernatora Syberii Zachodniej, katolika Aleksandra Diugamela [Александр Дюгамель], decyzją cesarza z dnia 12 stycznia 1868 roku zezwolono na utworzenie w guberni tobolskiej samodzielnej parafii rzymskokatolickiej drugiej klasy z prawem do prowadzenie oddzielnych ksiąg metrykalnych, ksiądz zaś uzyskał prawo do określania się kuratem, czyli proboszczem parafii. Dom modlitwy otrzymał status kościoła i służył parafianom w Tobolsku jeszcze przez wiele lat, dopóki w 1907 roku nie rozpoczęto budowy murowanej świątyni pod wezwaniem Świętej Trójcy¹⁷⁹.

¹⁷⁸ O nim bardziej szczegółowo w szkicu 9.

¹⁷⁹ S. Fiel. *Na syberyjskim trakcie. Polacy w Kraju Tiumeńskim*. Warszawa 1999, s. 88; В. Масяж. *История костела и польской диаспоры...*, s. 165.

9 Duchowni katolicycy zesłani do guberni tomskiej (lata 30-50 XIX wieku)

Католические священники, сосланные в Томскую губернию (30-50 гг. XIX в.)

W latach 1830-1850 na Syberii pojawiła się kolejna fala polskich zesłańców politycznych z Królestwa Polskiego i z zachodnich guberni Imperium Rosyjskiego. Wśród nich byli też przedstawiciele duchowieństwa katolickiego.

Przed władzą pojawił się niełatwy problem rozmieszczenia polskich zesłańców, zwłaszcza księży. Rząd rosyjski obawiał się lokowania duchownych pomiędzy zesłanymi rodakami, bo prowadzący działalność duszpasterską mogli wpływać na podtrzymanie nastrojów patriotycznych i w gruncie rzeczy podburzać swych ziomków do wystąpień przeciw prawowitej władzy. Aby temu zapobiec, w 1834 roku w Departamencie Spraw Duchownych Wyznań Obcych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zrodził się pomysł założenia w jednej z guberni Syberii Zachodniej „domu pokory dla rzymskokatolickich duchownych, którzy złamali prawo”. Jednym słowem, władze chciały całkowicie odizolować księży katolickich od swych rodaków. W związku z tym do generała-gubernatora Syberii Zachodniej przekazano rozporządzenie dotyczące rozwiązania danego problemu i przedstawienia konkretnych propozycji. Generał-gubernator z kolei sprawę tę przekazał do rozpatrzenia urzędowi gubernialnym. Z Tobolskiego Urzędu Gubernialnego odpowiedziano krótko, że w tutejszej guberni nie ma kościołów rzymskokatolickich i dlatego założenie domu pokory dla duchownych rzymskokatolickich – przestępców jest niemożliwe. Natomiast z Tomskiego Urzędu Gubernialnego napłynęła odpowiedź w swojej istocie dokładnie taka sama, ale tamtejsze władze, doceniając wagę problemu, postanowiły szerzej przedstawić swój punkt widzenia. Ich zdaniem nie było możliwości otwarcia „domów pokuty”, bo zwyczajnie nie było wystarczającej liczby budynków państwowych. Następnie podkreślono, że w guberni tomskiej przebywa bardzo duża liczba polskich przestępców politycznych, zarówno z Królestwa Polskiego, jak i z guberni zachodnich Imperium Rosyjskiego, co jest wielką uciążliwością. Dodawano zaraz, że władze guberni tomskiej muszą zachowywać szczególną ostrożność, bo do tamtejszych garnizonów i komend inwalidzkich wcielono wielu żołnierzy ostatniego „miateża”¹⁸⁰. Jednym słowem, zdaniem władz, jeńcy byli bardziej niebezpieczni niż księża. Władze użyły jeszcze jednego argumentu, by w guberni tej nie zakładano „domów pokory”. Otóż w granicach guberni tomskiej leżał Koływano-Woskriesiński Okręg Górniczy, a tu, według najwyższych rozporządzeń z końca XVIII i początku XIX wieku, nie wolno było przebywać przestępcom politycznym nie tylko na stałe, ale i czasowo¹⁸¹. Trudno więc, by w budynkach, gdzie mieściły się instytucje górnicze, urządzać „domy poprawy” dla księży wyznania rzymskokatolickiego¹⁸².

¹⁸⁰ ГАОО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 17953. Л. 6об., Л. 10-11. Сут. за: И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в.* (20-е – первая половина 70-х гг.). Барнаул 2004, s. 122.

¹⁸¹ Na terytorium Koływano-Woskriesińskiego Okręgu Górniczego (Ałtajskiego Okręgu Górniczego), podlegającego zarządowi Cesarskiego Gabinetu, obowiązywały ustawy z lat 1762, 1766, 1808, zakazujące osiedlania tu zesłańców.

¹⁸² ГАОО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 17953. Л. 12-13. Сут. за: И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные...*, s. 123.

Tomski Urząd Gubernialny uznał, że przestępcy ze stanu duchownego winni być zesłani do najdalszych i najmniej zaludnionych miejsc Syberii, tak by nie mogli się oni kontaktować ze swymi rodakami. Nadto zasugerowano, że osoby te powinny być objęte surowym nadzorem. Ten punkt widzenia przyjął Zarząd Główny Syberii Zachodniej i 30 marca 1835 roku poinformowano ministra spraw wewnętrznych o niemożliwości „założenia w którymś z miast gubernialnych Zachodniej Syberii specjalnego domu pokuty dla przestępców należących do duchownych rzymskokatolickich”¹⁸³.

W tej sytuacji Departament Spraw Duchownych Wyznań Obcych MSW poinformował generała-gubernatora Syberii Zachodniej, by księży katolickich odsyłało do najdalej położonych miejscowości w północnej części Syberii Zachodniej i by zostali oni oddani pod surowy nadzór policyjny¹⁸⁴.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych uwzględniło argumentację gubernatorów i zrezygnowało z pomysłu zakładania „domów pokory” dla księży, a zarazem poleciło gubernatorom kierować ich do najodleglejszych i najmniej zaludnionych miejsc na Syberii Zachodniej. Nawiasem mówiąc, od pomysłu izolacji duchownych katolickich w jednym miejscu nie odstąpiono. Był on zrealizowany przez władze podczas kolejnej fali zesłań polskich, mianowicie po stłumieniu powstania styczniowego. Nastąpiło to na Syberii Wschodniej, w niewielkiej wiosce Tunka, położonej w odległości 180 wiorst od Irkucka, w kotlinie Gór Sajańskich. Wioska ta na długie lata stała się swoistym więzieniem dla kilkudziesięciu duchownych katolickich¹⁸⁵.

Mówiąc o zesłanych księżach, którzy po 1830 roku znaleźli się na Syberii Zachodniej, szczególną uwagę należy zwrócić na wspomnianego już (rozd. 6) ks. Jana Sierocińskiego¹⁸⁶ (1798-1837), z którego osobą jest związana „sprawa omska” z 1833 roku, kiedy to przygotowywano spiszek zesłańców z Królestwa Polskiego, w tym byłych żołnierzy powstania listopadowego, znajdujących się jako jeńcy w garnizonie omskim. W wyniku donosu bunt nie doszedł do skutku, a przywódca spiskowców, były przeor klasztoru oo. bazylianów w Owruczu Jan Sierociński, wyrokiem omskiego sądu wojskowego został zaliczony do pierwszej kategorii winnych i skazany na karę śmierci. Mikołaj I zamienił ją na wymierzenie 6 tysięcy kijów. Egzekucja odbyła się 2 marca 1837 roku, ks. Sierociński nie wytrzymał kary i zmarł w szpitalu wojskowym. Charakteryzując Sierocińskiego, Hercen powołując się na Rufina Piotrowskiego, który też referował to, co usłyszał, a nie był w Omsku, pisał:

... słaby pod względem fizycznym oraz nerwowy, ale z niezwykle przedsiębiorczym i śmiałym umysłem, wpadł na pomysł zorganizowania na całej Syberii ogromnego spisku. Każdy, kto zna Syberię, zgodzi się, że tutaj znajdują się wszelkie zarzewia rewolucji. Na Syberii wszyscy są niezadowoleni w różnym stopniu i z różnych, często nawet sprzecznych, powodów. Plan Sierocińskiego polegał na tym, aby opanować twierdze i ważne miejscowości przy pomocy lojalnych mu wojskowych oraz uwolnionych zesłańców (w większości byłych żołnierzy) i czekać, co będzie dalej¹⁸⁷.

¹⁸³ ГАОО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 17953. Л. 14-17.

¹⁸⁴ ГАОО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 1797. Л. 206.

¹⁸⁵ E. Niebelski. *Tunka. Syberyjskie losy księży zesłańców 1863 roku*. Wrocław 2011.

¹⁸⁶ W źródłach rosyjskich i rosyjskojęzycznych publikacjach jego nazwisko podawane jest jako Sierocinski lub Sirocinskij.

¹⁸⁷ А.И. Герцен. *Руфин Пиотровский*. В: Собрание сочинений: в 30 т. Т. 16. Москва 1959, s. 110-111.

Bronisław Piłsudski [Бронислав Пилсудский] nazwał go jednym z najbardziej znanych syberyjskich księży katolickich i dodawał, że „mieszkańcy Omska przez długi czas czcili pamięć zakatowanego «świętego Polaka męczennika», jak go nazywano, zapalając każdej soboty znicz na jego mogile”¹⁸⁸. Należy dodać, że w spisku omskim, obok Jana Sierocińskiego, co prawda w nieporównywalnie mniej znaczących rolach, uczestniczyły jeszcze dwie osoby duchowne, a mianowicie ks. Kiedrzycki [Кеджицкий] z Litwy oraz rodak Sierocińskiego, ksiądz z Owrucza Modest Dudkowski [Модест Дудковский], który zmarł podczas śledztwa.

Osoba ks. Sierocińskiego, podobnie jak cała „sprawa omska” są w pracach badaczy rosyjskich, a także polskich naświetlone w sposób dostatecznie pełny i nie stanowią przedmiotu naszego zainteresowania. Dodać tylko wypada, że wiadomości o spisku omskim rozniosły się po całej Syberii i doszło do wystąpień zesłańców polskich w innych częściach Syberii, w tym w Jenisejsku i Aczyńsku¹⁸⁹.

Odgłosy „sprawy omskiej” miały również wpływ na dalsze losy proboszcza tomskiego Aranasewicza oraz jego pomocnika Milewskiego, o czym była mowa w rozdziale 6.

Na liście politycznych przestępców przebywających w guberni tomskiej pod koniec lipca 1844 roku pod nadzorem policji znajdowało się 18 osób. Wśród nich był dekabrysta Paweł Wygodowski [Павел Выгодовский] i czterej księża katolicy: Michajło Torczanowski [Михайло Торчановский] w mieście Barnaule; Paweł Szysz-ko [Павел Шишко] w Bijsku; Andrzej Michajłowicz [Андрей Михайлович] w Koływanii oraz Antoni Ankudowicz [Антоний Анкудович] w Kuzniecku¹⁹⁰. W 1839 roku zostali oni wywiezieni z klasztoru brusiłowskiego (gubernia kijowska) na Syberię. Powodem zsyłki do guberni tomskiej stały się podejrzenia „o prowadzenie rozmów o charakterze przestępczym, przechowywanie papierów o podburzającej treści i prowadzenie korespondencji bez pozwolenia”¹⁹¹.

Niestety bardzo skąpe są wiadomości o ks. Michale Torczanowskim. Wiadomo jedynie tyle, że przebywał od 9 stycznia 1840 roku w Barnaule pod nadzorem policji, gdzie zmarł na gruźlicę 25 kwietnia 1843 roku w szpitalu zakładowym¹⁹².

Z kolei ks. Andrzej Michajłowicz (1798-1878), przebywał od 9 stycznia 1840 roku pod ścisłym nadzorem policji w Koływanii. Ustalono, że jako członek zakonu pijarów w 1825 roku został kapelanem i służył w Połocku. Okazało się, że miał on związek ze sprawą Tadeusza Łady-Zabłockiego [Т. Лада-Заблоцкий]¹⁹³. W maju 1853 roku na swoją prośbę został przeniesiony na osiedlenie do Tobolska, gdzie zamieszkał przy kościele. Jako osiedleńiec corocznie otrzymywał 114 rubli 28½ kopiejki świadczenia rządowego. Od 1854 roku za zgodą metropolity wykonywał

¹⁸⁸ Б. Пилсудский. *Поляки в Сибири*. W: *Сибирь в истории и культуре польского народа*. Москва 1959, s. 25.

¹⁸⁹ *История Сибири*. Томск 1987, s. 240.

¹⁹⁰ Список гос. и полит. преступников в Томской губ., находящихся под надзором полиции (на 31 июля 1844 г.). ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 105. Л. 1-15.

¹⁹¹ ГАОО. Исторический архив Омской области. Ф. 3. Оп. 13. Д. 17953. Л. 12-13. Сут. за: И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные...*, s. 222.

¹⁹² ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 105. Л. 11об.

¹⁹³ Tadeusz Łada-Zabłocki (1813-1847), poeta, student filologii na Uniwersytecie w Moskwie. Za powiązania z kołami opozycyjnymi aresztowany w 1833 roku i w 1837 skazany na 22 lata zesłania na Kaukaz (od red.). В.А. Дьяков. *Карательная политика царизма по отношению к католическому духовенству (1832-1855)*. <http://krotov.info/history/19/1840/dyakov1996.htm> [dostęp: 5.11.2015].

wszelkie obowiązki duchownego oprócz głoszenia kazań. Dnia 1 sierpnia 1857 roku na mocy amnestii został zwolniony, opuścił Tobolsk i wyjechał do Kijowa¹⁹⁴.

W archiwach zachowały się bardziej szczegółowe informacje na temat ks. Pawła Szyszki (1798/1799-1856), szlachcica z Knyszyna koło Białegostoku, wikariusza w parafii Sidra w powiecie białostockim guberni grodzieńskiej. Do klasztoru oo. kapucynów w Brusilowie został on odesłany w 1833 roku na mocy decyzji generała-gubernatora wileńskiego Nikołaja Dołgorukowa [Николай А. Долгоруков], zatwierdzonej 14 stycznia 1834 roku przez cesarza Mikołaja I, gdyż był podejrzany „o prowadzenie rozmów na tematy zabronione prawem, przechowywanie ważnych dokumentów i prowadzenie niedozwolonej korespondencji”. Z kolei w 1839 roku z klasztoru brusilowskiego za wypowiedzi niezgodne z prawem i przetrzymywanie podburzających dokumentów został zesłany do Bijska i od 10 stycznia 1840 roku przebywał tu pod nadzorem policji¹⁹⁵.

Przebywając w Bijsku, otrzymywał uposażenie pieniężne początkowo 57 rubli 14 kopiejek srebrem rocznie, później (w 1855 roku) – 114 rubli 28½ kopiejki. Wiadomo też, że jednorazowo wspomógł go prawdopodobnie brat z Knyszyna kwotą 29 rubli 70 kopiejek w srebrze¹⁹⁶. Horodniczy Bijska wydał o nim opinię „jako o osobie dobrze się sprawującej, która zajmuje się czytaniem książek”¹⁹⁷. Według niektórych danych, w 1847 roku założył pierwszą w historii Bijska szkołę prywatną¹⁹⁸, ale niestety, w archiwach miejscowych nie zachowały się informacje na temat liczby uczniów i treści nauczania¹⁹⁹.

W styczniu 1856 roku minister spraw wewnętrznych Siergiej S. Łanskoj [Сергей С. Ланской] poinformował generała-gubernatora Syberii Zachodniej, że cesarz wydał dekret o ewentualnym ułaskawieniu i powrocie do kraju „osób stanu duchownego z Królestwa Polskiego, zesłanych na Syberię w związku z tajnymi organizacjami rewolucyjnymi, jeśli oczywiście swoim zachowaniem one na to zasłużyły”²⁰⁰. Nadto w dekreście zaznaczono, że jeśli w powierzonych generałowi-gubernatorowi guberniach przebywają podobne osoby, które zgodnie z niniejszym ukazem „swoim sposobem myślenia zasługują na okazanie przez monarchę prawa łaski”, to generał-gubernator może z tym problemem zwrócić się do cara z propozycją, objaśniając jednocześnie przyczynę zesłania każdej osoby i czas jej pobytu w obecnym miejscu zamieszkania. Należało także dołączyć świadectwo wystawione przez miejscowe władze o „prowadzeniu się” zesłańca²⁰¹. W trakcie realizacji polecenia tomskiego gubernatora cywilnego przez urzędników gubernialnych okazało się, że z prawa łaski monarchy w guberni tomskiej może skorzystać jedynie przebywający w Tomsku zesłany ks. Paweł Szyszko.

W marcu 1856 roku ks. Szyszko przekazał horodniczemu Bijska, że jest zdecydowany na powrót do ojczyzny i z odpowiednim podaniem wystąpi do władz²⁰². Podanie ks. Szyszki wraz

¹⁹⁴ В. Мясж. *История костела и польской диаспоры...*, s. 90-91, 96.

¹⁹⁵ ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 13-14.

¹⁹⁶ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 650. Л. 49.

¹⁹⁷ ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 13-14.

¹⁹⁸ W. Śliwowska. *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim...*, s. 608-609; *Летопись города Бийска...*, s. 8.

¹⁹⁹ А.В. Старцев. *Школа и просвещение в Бийске в XIX – начале XX вв.* new.hist.asu.ru/biblio/skubnevski/starzev.html [dostęp 5.11.2015].

²⁰⁰ ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 4об.

²⁰¹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 4об.

²⁰² ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 15.

z odpowiednimi dokumentami wystawionymi przez władze powiatowego Bijska i gubernialnego Tomsku zostało skierowane do MSW. Po pewnym czasie władze gubernialne otrzymały pismo z ministerstwa, w którym objaśniano, że Szyszko nie może wrócić w rodzinne strony, bo dekret carski odnosi się tylko do księży urodzonych w Królestwie Polskim, a ponieważ on urodził się w jednej z guberni zachodnich, to dekret carski nie może być wobec niego zastosowany²⁰³. O braku zgody na powrót do kraju jednak ksiądz Szyszko się nie dowiedział, gdyż jeszcze przed nadejściem tej informacji zmarł 25 sierpnia 1856 roku w miejscu swojego zesłania²⁰⁴.

Spośród wspomnianych księży, odesłanych w 1839 roku z klasztoru brusiłowskiego na Syberię, powrócić do kraju dane było jedynie księdzu magistrowi teologii Antoniemu Ankudowiczowi (1801-1862)²⁰⁵, synowi Wojciecha, szlachcica z parafii zaskolskiej powiatu lepelskiego, guberni witebskiej. Wykształcenie podstawowe uzyskał w domu, a następnie kształcił się u księży pijarów w Połocku. Z Połocka przeniósł się na Uniwersytet Wileński, gdzie uzyskał stopień magistra teologii. W 1833 roku po odebraniu święceń kapłańskich został mianowany wikariuszem na terenie guberni mohylewskiej.

W październiku 1833 roku ks. Ankudowicz został aresztowany „za współczującą postawę wobec uporu unitów, sprzeciwiających się zjednoczeniu z prawosławnymi”²⁰⁶. Skazano go na karę trzyletniego odosobnienia w klasztorze oo. kapucynów w Brusilowie, gdzie miał „upraszać Boga modlitwą o odkupienie grzechów”. W 1839 roku w wyniku donosu zakonnika B. Wróblewskiego [Б. Врублевский], został poddany ponownemu śledztwu, gdyż prawdopodobnie w klasztorze prowadził rozmowy niedozwolone, przechowywał u siebie dokumenty oraz korespondencję o treściach buntowniczych. Miał również razem z ks. Pawłem Szyszko brać udział w przygotowaniach zamachu na cara Mikołaja I. Został zesłany na Syberię Zachodnią pod nadzór policji i skierowany na osiedlenie do Kuzniecka, dokąd dotarł 9 stycznia 1840 roku²⁰⁷.

Po przybyciu do Kuzniecka od razu zwrócił się z prośbą o pozwolenie na podjęcie jakiejkolwiek pracy²⁰⁸. Możliwe, że odmówił przyznanego mu przez rząd zasiłku pieniężnego w kwocie 57 rubli rocznie, albo też zasiłek ten zwyczajnie do niego nie docierał i ksiądz zmuszony był imać się różnych prac, by przeżyć. Dysponujemy natomiast informacją, że w 1843 roku generał-gubernator Syberii Zachodniej został powiadomiony odpowiednim pismem z Departamentu Spraw Duchownych Wyznań Obcych MSW, że z Połocka od księdza dziekana Wierzkowskiego [Вежковский] do zesłańca Ankudowicza wysłano przesyłkę z rzeczami liturgicznymi, ale ponieważ nastąpiło to bez wiedzy odpowiednich władz, więc zwrócono ją do Połocka²⁰⁹.

W 1850 roku Ankudowicz uzyskał pozwolenie na osiedlenie się w Tomsku pod nadzorem policji. Dnia 9 października 1850 roku za zgodą najwyższych władz duchownych i świeckich

²⁰³ ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 15.

²⁰⁴ ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 70.

²⁰⁵ W. Śliwowska. *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim...*, s. 40; В. Масяж. *История костела и польской диаспоры...*, s. 87.

²⁰⁶ Według innej wersji – „za ukrywanie dokumentów oraz zabronionej korespondencji”, w której prawdopodobnie wyrażał radość z tego powodu, że „nie utracono wiary”.

²⁰⁷ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 105. Л. 12об.; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные...*, s. 132.

²⁰⁸ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 105. Л. 12об.; W. Śliwowska. *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim...*, s. 40; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные...*, s. 132.

²⁰⁹ ГАОО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 18084. Л. 23. Сут. за: И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные...*, s. 132.

został mianowany wikarym przy proboszczu tomskim, ks. Hieronimie Grinczela. Przemieszkał tu do 2 sierpnia 1852 roku. Podczas dwuletniego pobytu w Tomsku nie miał prawa go opuszczać, nawet w celu odwiedzenia swoich parafian zamieszkałych w pobliskich wsiach. Jednakże pozwolono mu odprawiać msze święte, ale bez głoszenia kazań podczas nieobecności ks. Grinczela.

Z chwilą śmierci proboszcza tobolskiego ks. Rudolfa Jurgielewicza, decyzją arcybiskupa mohylewskiego a za zgodą Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz generała-gubernatora Syberii Zachodniej, ks. Antoni Ankudowicz został mianowany proboszczem kościoła w Tobolsku. Na nowe miejsce służby przybył 14 sierpnia 1852 roku. W Tobolsku jako proboszcz miał już prawo do odprawiania mszy i głoszenia kazań, ale nie dostał zgody władz na wizytowanie swojej parafii. Podobnie jak w Tomsku, również i tu nie otrzymywał od władz żadnego uposażenia, a bardzo ubodzy parafianie nie byli w stanie go utrzymać²¹⁰. Co prawda, zgodnie z obowiązującymi przepisami, przyznano mu roczny zasiłek w kwocie 114 rubli 28½ kopiejki, ale ten był z reguły wypłacany w kwocie jednorazowej pod koniec roku, a przy tym z dużymi opóźnieniami. Ksiądz Ankudowicz znajdował się w nieustannych tarapatach finansowych i stąd też często słał prośby do metropolity mohylewskiego, by ten pomógł mu w regularnym otrzymywaniu uposażenia rządowego. Jednak Urząd Gubernialny w Tobolsku na prośby biskupa mohylewskiego dotyczące przyznania środków na utrzymanie księdza w Tobolsku regularnie odpowiadał, że w mieście formalnie rzecz biorąc nie ma oddzielnej parafii katolickiej i że ks. Ankudowicz faktycznie jest wikarym tomskim, który tylko „dla wygody” został na stałe przeniesiony do Tobolska. Z tej to przyczyny nie ma on prawa do oddzielnego uposażenia państwowego, a pieniądze powinien otrzymywać z funduszu kościelnego w Tomsku, którego proboszcz otrzymuje z kasy państwowej na utrzymanie 500 rubli 40 kopiejek, na wyjazdy związane z wizytowaniem parafian otrzymuje 114 rubli 30 kopiejek, a 142 ruble i 95 kopiejek otrzymuje na dzierżawę pomieszczeń. Łącznie zatem otrzymuje 757 rubli 65 kopiejek rocznie²¹¹.

Ksiądz Ankudowicz po dwóch latach bezowocnych próśb o przyznanie świadczenia zaczął się ubiegać u władz kościelnych o zwolnienie go z obowiązków proboszcza w Tomsku i o pozwolenie wyjazdu z tego miasta. Bardzo znamienna jest odpowiedź na tę prośbę, dopisana ręcznie przez metropolitę mohylewskiego na jednym z raportów-podań Ankudowicza: „A gdzież on się podzieje? Jeśli mógł tam mieszkać przez 2 lata, to przy pomocy parafian może sobie poradzić, a ja nie mogę przecież zmienić rządu po to, żeby dał mu uposażenie”²¹². W 1856 roku ks. Ankudowicz ponownie zwrócił się do metropolity z prośbą o zwolnienie go z Tobolska, proponując jednocześnie, żeby na jego miejsce przysłano księdza z Tomsku, który by przejął kościół, gdyż on, na podstawie manifestu cara Aleksandra II z 25 sierpnia 1856 roku, otrzymał prawo powrotu do kraju. W aktach nie natrafiono na pisma metropolity mohylewskiego adresowane do ks. Ankudowicza. Zachowały się natomiast raporty księdza do władz kościelnych, w których donosił, że gotów jest do pozostania i służenia w Tobolsku aż do śmierci, ale tylko pod warunkiem, że władze państwowe przyznają na utrzymanie kościoła odpowiednie środki pieniężne. Wydziała

²¹⁰ В. Масяж. *История костела и польской диаспоры...*, s. 88.

²¹¹ РГИА. Ф. 826. Оп. 3. Д. 75, к. 60-61. Сут. за: В. Масяж. *История костела и польской диаспоры...*, s. 89.

²¹² РГИА. Ф. 826. Оп. 3. Д. 75, к. 60-61. Сут. за: В. Масяж. *История костела и польской диаспоры...*, s. 90.

również odpowiednie sumy potrzebne do prowadzenia wizytacji wśród katolików mieszkających po wsiach²¹³.

Nie doczekawszy żadnej odpowiedzi, ks. Ankudowicz 10 lipca 1858 roku zawiadomił metropolitę, że z powodu braku środków finansowych na utrzymanie, kościoł wraz z całym dobytkiem przekazuje komitetowi kościelnemu, a sam opuszcza Tobolsk. Opuścił to miasto 13 lipca 1858 roku i wyjechał do Witebska²¹⁴. W Witebsku ksiądz Ankudowicz został wikarym w kościele św. Michała. Przebywał pod nadzorem policyjnym do swej śmierci w 1862 roku²¹⁵.

Z rosyjskich i polskich publikacji wiadomo, że w 1846 roku został zesłany do Tomsku Tomasz Kraśnicki [Томаш Красницкий], wychowanek chełmskiego Seminarium Duchownego, zakonnik z klasztoru w Skórcu²¹⁶. Został on skazany za „wolnomyślność” i za to, „że groził piekłem” młynarzowi Janowi Jaworskiemu za wydanie władzom Pantaleona Potockiego²¹⁷. Kraśnicki został wcielony jako szeregowiec do 11 Syberyjskiego Batalionu Liniowego stacjonującego w Tomsku.

Po 10 latach służby Tomasz Kraśnicki, w kręgu znajomych nazywany „Tomiczem”, uzyskał awans na podoficera. W październiku 1857 roku otrzymał zgodę cesarza na uwolnienie ze służby i powrót do ojczyzny²¹⁸. Znalazł się na liście obejmującej 16 niższych stopni żołnierzy z Oddzielnego Korpusu Syberyjskiego, którym zezwolono na powrót do ojczyzny, ale zaznaczono, że nie mogą oni zamieszkać w Warszawie czy Petersburgu, a w miejscach ich przebywania mają być objęci sekretnym nadzorem²¹⁹.

Na zakończenie należałoby wspomnieć o tarapatach innego duchownego, który na mocy manifestu carskiego z 1856 roku chciał powrócić w rodzinne strony. Chodzi tu mianowicie o Onufrego Antonowicza [Онуфрий Антонович]. W kwietniu 1856 roku zwrócił się z prośbą o umożliwienie mu powrotu. W piśmie zaznaczył, że najpierw był księdzem wyznania rzymskokatolickiego, a później przeszedł na wyznanie grekokatolickie. Przez 30 lat spełniał swe posługi religijne w kościele pod wezwaniem Zmartwychwstania Pańskiego we wsi Połonne, powiatu łuckiego (gubernia wołyńska). W 1830 roku w związku z wybuchem powstania w Królestwie Polskim został aresztowany, osadzony w więzieniu w Żytomierzu, a następnie zesłany do Kazania. Ze względu na niezdolność do służby wojskowej decyzją Kazańskiego Urzędu Gubernialnego został zesłany na osiedlenie na Syberii Zachodniej. Do Tomsku dotarł z początkiem 1834 roku. Tutejsze władze na miejsce osiedlenia wyznaczyły mu gminę Nikołajewsk. Ostatecznie tam się nie przeniósł, tylko zamieszkał w Tomsku i rozpoczął pracę jako pisarz w Tomskim Urzędzie Gubernialnym. Po 11 latach służby przeniesiono go na stanowisko pisarza do Tomskiego Sądu Ziemskiego. Pisząc swą prośbę o uwolnienie, zaznaczył, że nie wie, na czym polega jego wina,

²¹³ В. Масяж. *История костела и польской диаспоры...*, s. 93.

²¹⁴ В. Масяж. *История костела и польской диаспоры...*, s. 96.

²¹⁵ W. Śliwowska. *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim...*, s. 40.

²¹⁶ В.А. Дьяков. *Карательная политика царизма...*; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные...*, s. 135; W. Śliwowska. *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim...*, s. 307-308.

²¹⁷ Pantaleon Ignacy Potocki (1817-1846), polski szlachcic, uczestnik powstania 1846 roku. Zorganizował oddział powstańców i napadł na garnizon rosyjski w Siedlcach. Schwytany i powieszony 17 marca 1846 roku na rynku w Siedlcach (od red.).

²¹⁸ ГАРФ. Ф. 109. 1. эксп. 1856 г. Д. 133. Ч. 4. Л. 172, 173. Сут. за: И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные...*, s. 135.

²¹⁹ В.А. Дьяков. *Карательная политика царизма...*

ale na zesłaniu znajduje się już ponad 25 lat, podupadł na zdrowiu i chciałby wrócić do kraju, gdzie czekają na niego żona i dzieci²²⁰.

Tomski asesor ziemski, wysyłając pismo Antonowicza do gubernatora, dodał, że „w czasie swojego 20-letniego pobytu na Syberii Antonowicz ciągle gorliwie się zajmował pracą sekretarza w miejscach urzędowych i przez cały ten czas jego zachowanie było bardzo dobre. Nigdy też nie zauważono, by miał jakieś pomysły niezgodne z prawem lub dopuszczał się czynów nagannych, dlatego w pełni zasługuje na to, aby się za nim wstawiać”²²¹.

Sprawa nagle się skomplikowała, bo gubernator tomski zapytał władze sądu ziemskiego, dlaczego nie podały informacji o przyczynach pozbawienia księdza jego stanu duchownego. Niestety, Tomski Sąd Ziemski nie miał żadnej dokumentacji w tej sprawie i Antonowicz mimo swoich 65 lat pozostał w Tomsku.

Z przedstawionych informacji wynika, że wiele osób musiało pozostać na Syberii pomimo manifestu carskiego zezwalającego na powrót w rodzinne strony. Problem ten wymaga dalszych badań²²².

²²⁰ ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 50-51.

²²¹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 48-49.

²²² Kwestię powrotów po amnestii z 1856 zesłańców polskich z Syberii Wschodniej opisuje F. Nowiński, *Polacy na Syberii Wschodniej. Zesłańcy polityczni w okresie międzypowstaniowym*, Gdańsk 1995, s. 331-364 (od red.).

10 Losy Polaków w guberni tomskiej w drugiej połowie XIX wieku

Судьбы поляков в Томской губернии во второй половине XIX в.

Badacze dziejów polskiej diaspory słusznie uważają, że apogeum zesłań na Syberię Polaków z Królestwa Polskiego i Kraju Zachodniego²²³ przypada na lata po upadku powstania styczniowego. Wtedy na Syberii znalazło się około 20 tysięcy zesłańców, którzy wyznawali katolicyzm²²⁴.

W marcu 1864 roku zostały zatwierdzone przez cara odpowiednie dokumenty regulujące zasady zesłania. Na Syberię Zachodnią (gubernia tomska, tobolska i obwód semipałatyński) kierowano głównie osoby skazane w trybie administracyjnym oraz skazanych na osadzenie – „wodworienije”. Natomiast na Syberii Wschodniej znalazły się w zasadzie osoby skazane na katorgę.

Skazani na osadzenie byli zmuszani do zajmowania się uprawą roli. Tę kategorię zesłańców stanowili głównie chłopcy i na Syberii często określano ich jako „przesiedleńców polskich”. Osoby objęte nadzorem policyjnym, a zesłane na Syberię Zachodnią kierowano do: guberni tobolskiej (Tobolsk, Iszym, Kurgan, Pietrpałowski, Omsk i Tara), guberni tomskiej (Tomsk, Bijsk, Mariiński, Kuzniecki i Narym) oraz do obwodu semipałatyńskiego (Semipałatyński i Ust'-Kamieniogorski).

Sergiusz Maksimow w swej znanej pracy *Syberia i katorga* wydanej w 1871 roku twierdził, że na dzień 20 grudnia 1866 roku w guberni tomskiej znajdowało się 6306 osób²²⁵. Autor niniejszej pracy podjął wysiłki w celu weryfikacji ustaleń Maksimowa i doszedł do wniosku na podstawie akt archiwalnych i wspomnień samych zesłańców, że liczbę tę należy nieco powiększyć²²⁶. Tylko w samym Tomsku, gdzie władze starały się ograniczać pobyt polskich zesłańców, mieszkało około tysiąca osób. Inaczej było w Kuzniecku, Bijsku i Ust'-Kamieniogorsku, bo miasta wchodziły w skład ziem należących do „Gabinetu Jego Cesarskiej Wysokości” i w zasadzie nie wolno było tu kierować przestępców politycznych, ale i tam mieszkali Polacy, chociaż trudno nam ustalić, w jaki sposób w tych miejscach się znaleźli. Przykładowo warto podać, że w Kuzniecku w 1864 roku mieszkało 69 katolików²²⁷, ale w 1871 roku już tylko 14 (10 mężczyzn i 4 kobiety)²²⁸.

W różnych okresach liczba zesłanych Polaków, zwłaszcza do miast powiatowych, zmieniała się i zależała od wielu czynników: od roku zesłania, od ogólnej liczby osiedlonych zesłańców w danym mieście oraz od polityki prowadzonej przez władze lokalne w stosunku do wygnańców.

²²³ W skład Kraju Zachodniego wchodziły obszary byłej Rzeczypospolitej szlacheckiej, które stały się częścią Imperium Rosyjskiego. Było to sześć guberni północno-zachodnich: wileńska, grodzieńska, kowieńska, mohylewska, witebska i mińska oraz trzy gubernie południowo-zachodnie: wołyńska, kijowska i podolska. Zob. С. Максимов. *Сибирь и каторга*. Ч. 3. СПб 1871.

²²⁴ Według S. Maksimowa wśród zesłanych na Syberię po powstaniu styczniowym tylko 3% było katolikami.

²²⁵ С. Максимов. *Сибирь и каторга*, s. 80.

²²⁶ В.А. Ханевич. *Источники по персоналиям участников Польского восстания 1863-1864 гг. – политических ссыльных в Томской губернии*. W: Документ в меняющемся мире. Материалы Первой Всероссийской научно-практической конференции. Томск 2004, s. 131.

²²⁷ Н. Костров. *Историко-статистическое описание городов Томской губернии*. Томск 1872, s. 3-76.

²²⁸ *Памятная книжка Томской губернии на 1871 год*, s. 53.

Na przykład praktyką władz miejscowych było często ich przenoszenie, bez podania powodów, z jednego miejsca zamieszkania do drugiego. W 1864 roku w Mariinsku mieszkało 82 katolików, co stanowiło 1,8% całej ludności tego miasta²²⁹. W 1871 roku ich liczba w tym mieście obejmowała już 180 osób (129 mężczyzn i 51 kobiet), ale w okręgu mariińskim mieszkały 1353 osoby (1069 mężczyzn i 284 kobiety). Dla porównania: w tym samym czasie w mieście okręgowym Kainsku mieszkało 80 katolików, a w okręgu kainskim 2037 osób wyznania katolickiego. Natomiast w końcu XIX wieku (1897 rok) w Mariinsku znajdowało się już tylko 149 katolików, co stanowiło około 2% mieszkańców miasta²³⁰.

Łącznie w guberni tomskiej w 1871 roku przebywało 6517 osób wyznania katolickiego²³¹.

Skład społeczno-zawodowy zesłańców postyczniowych był zróżnicowany. Autor prześledził ten problem na przykładzie powiatu mariińskiego i kuznieckiego (gubernia tobołska). Znajdujący się tam zesłańcy to: chłopci, rzemieślnicy, urzędnicy, osoby stanu duchownego i lekarze. Jeżeli chodzi o tych ostatnich, to w Kuzniecku w 1864 roku znajdował się Hilary Zdamowicz [Гилярий Здамович] i Kazimierz Świdorski [Казимир Свидерский], którzy przed zesłaniem pracowali jako lekarze w Prawosławnym Seminarium Duchownym w Wilnie²³².

Różnie układały się losy zesłańców. Przebywający w Kuzniecku Feliks Kowalski [Феликс Ковальский], pochodzący z guberni radomskiej urzędnik Kolei Warszawsko-Wileńskiej, znalazł się na Syberii za przechowywanie „papierów treści wichrzyielskiej”. W 1868 roku napisał podanie do gubernatora o przyznanie mu uposażenia. Informował władze, że wydał już wszystkie pieniądze, łącznie z 15 rublami, które otrzymał od rodziny, i nie ma za co się utrzymać. Wcześniej wyuczył się szewstwa, ale z powodu biedy mieszkańców miasta nie dostaje zleceń. Na koniec dodał, że nie chce być ciężarem dla rządu i dlatego prosi o pozwolenie na wyjazd do Bijska w nadziei, że tam znajdzie zarobek. Nie wiadomo dlaczego, ale zgody na przeniesienie się do Bijska nie otrzymał²³³.

W Kuzniecku w charakterze zesłańca przebywał również w tym czasie były urzędnik guberni kowieńskiej, Edward Henryk Butkiewicz [Эдуард Генрих Буткевич], który skazany został „za jawne przekazanie tajnego hasła przestępcy politycznemu”. Jesienią 1865 roku Butkiewicz składał podanie o przeniesienie na pobyt do Tomsku, aby mógł poddać się kuracji, gdyż nie posiadał on żadnych środków, które umożliwiłyby mu wyleczyć się z ciężkiej choroby, natomiast w Tomsku mieszkał jego rodak – doktor, a ten mógłby Butkiewicza „leczyć bez ponoszenia z jego strony jakichkolwiek kosztów”²³⁴.

W 1865 roku na zesłaniu w Mariinsku znalazł się szlachcic z guberni kowieńskiej Konstanty Żabo [Константин Жабо], „jako niewygodny pod względem politycznym”. Wraz z nim na zesłanie dobrowolnie podążyła jego żona Kazimiera. Wkrótce zostali oni przesiedleni do Kuzniecka i tu w lutym 1866 roku żona zwróciła się z prośbą o przyznanie zasiłku, ponieważ „ze względu na swój stan, nie mogą oni zdobyć środków do życia, a ponadto mąż potrzebuje pomocy medycznej”.

²²⁹ Н. Костров. *Историко-статистическое описание городов...*, s. 3-76; В.А. Скубневский, Ю.М. Гончаров. *Города Западной Сибири во второй половине XIX – начале XX вв.* Ч. I. Население. Экономика. Барнаул 2003, s. 303.

²³⁰ В.А. Скубневский, Ю.М. Гончаров. *Города Западной Сибири...*, s. 303.

²³¹ В.А. Скубневский, Ю.М. Гончаров. *Города Западной Сибири...*, s. 305.

²³² ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1042. Л. 98, 102, 104, 129.

²³³ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 391. Л. 62-64.

²³⁴ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 270. Л. 269; Оп. 13. Д. 248. Л. 55; Оп. 36. Д. 353.

Pod koniec 1868 roku okręgowy naczelnik policji przeprowadził inspekcję i przekonał się, że Konstanty i Kazimiera Żabo żyją w skrajnym ubóstwie i została im przyznana zapomoga w wysokości 30 kopiejek na dobę i dodatkowo każdego miesiąca po jednym rublu i 50 kopiejek na opłacenie komornego²³⁵.

Skoro mowa o Mariińsku, to trzeba dodać, że został też tutaj zesłany rewolucjonista „raznoczyniec” Bolesław P. Szostakowicz [Болеслав П. Шостакович], dziadek wybitnego kompozytora rosyjskiego Dmitrija D. Szostakowicza. Bolesław Szostakowicz został aresztowany w Moskwie w 1866 roku w związku ze sprawą Nikołaja A. Iszutina – Dmitrija W. Karakozowa [Николай А. Ишутин – Дмитрий В. Каракозов]²³⁶ i oskarżony o współudział w organizowaniu ucieczki z etapowego więzienia dla zesłańców w Moskwie Jarosława Dąbrowskiego – wybitnego polskiego działacza rewolucyjnego z okresu przygotowań do powstania 1863 roku, a następnie generała Komuny Paryskiej.

Po prawie czteromiesięcznym osadzeniu w Twierdzy Pietropawłowskiej Bolesław Szostakowicz został skazany na roboty katorżnicze, zastąpione następnie dożywotnim zesłaniem na Syberię, do Mariińska. Co prawda, nie było mu dane zatrzymać się tutaj na dłużej, gdyż w trzy miesiące po swoim przyjeździe został ponownie aresztowany i pod konwojem dostarczony do Omska. Tam był poddany śledztwu w sprawie dotyczącej współudziału „w realizacji pewnego przedsięwzięcia, stanowiącego kontynuację antyrządowych zamysłów o wspólnym powstaniu Polaków i Rosjan na Syberii”. Z powodu braku dowodów Bolesława Szostakowicza wkrótce uwolniono spod straży, ale do Mariińska już nie powrócił. W celu dalszego odbywania kary został przeniesiony do Tomsku, gdzie później dał się poznać jako kompetentny finansista. Pełnił służbę w magistracie miejskim, a w 1885 roku został nawet wybrany do Dumy Miasta, a następnie powierzono mu obowiązki burmistrza. Na objęcie tego stanowiska nie uzyskał jednak zgody ministra spraw wewnętrznych²³⁷.

Zesłańcy z reguły nie posiadali dostatecznych środków do życia i każdy z nich szukał sobie jakiegokolwiek zajęcia, które przynosiłoby dochody. Ci, którzy znali języki obce i podstawy muzyki, starali się znaleźć uczniów wśród dzieci zamożnych kupców. Ale były to zaledwie pojedyncze przypadki. Znający rzemiosło starali się o założenie swego warsztatu. Ci zaś, którzy nie mogli znaleźć odpowiedniego zajęcia, zgodnego ze swoim zawodem, podejmowali się jakiegokolwiek pracy. Niektórzy z nich, nawet osoby o wysokim statusie społecznym, zostawali sprzedawcami w sklepikach miejscowych handlarzy alkoholem. Stanisław Brant, ziemianin z guberni grodzieńskiej, pomagał prowadzić sklep z winem, którego właścicielem był kupiec Isajew w Mariińsku²³⁸. Inni, najbardziej zdesperowani, prosili władze o skierowanie ich do pracy w kopalniach złota²³⁹.

²³⁵ ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 14; Оп. 70. Д. 7. Л. 173об.

²³⁶ D.W. Karakozow, N.A. Iszutin – utopijni rewolucjoniści-terrości, kuzyni. Karakozow 4 kwietnia 1866 roku przeprowadził nieudany zamach na cara Aleksandra II, skazany został na karę śmierci. Iszutinowi karę śmierci zamieniono na dożywotnie zesłanie na Syberię (od red.).

²³⁷ ГАТО. Ф. 3. Оп. 37. Д. 168. Л. 1-11; Ф. 170. Оп. 2. Д. 704. Л. 1-15; *Деятели революционного движения в России. Библиографический словарь. От предшественников декабристов до падения царизма*. Т. 1. Вып. 2. Москва 1928, s. 471; *История Сибири*. Т. 3, s. 113.

²³⁸ ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 874; Оп. 4. Д. 270. Л. 269.

²³⁹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 874; Оп. 4. Д. 270. Л. 269.

Zdarzały się też odmienne sytuacje. Tak było w przypadku Jerzego Wonago [Юрий Вонаго], podleśnego z powiatu rosieńskiego guberni kowieńskiej, który został zesłany do guberni tomskiej „za rozpowszechnianie poglądów rewolucyjnych wśród leśników”. Kilkakrotnie podejmował się wykonywania różnych zawodów i zmieniał niejedno miejsce swojego pobytu. Mieszkał w gminie koływańskiej i w Mariinsku i zawsze miał problemy z pozyskaniem odpowiednich środków materialnych na swe utrzymanie. Wreszcie trafił do Tomsku i znalazł zatrudnienie jako pisarz w banku. Tu dał się poznać jako „urzędnik zaufany”, bardzo zdolny i pracowity, łagodny, skromny i o bardzo dobrych manierach”. Z rozkazu monarchy z 1871 roku uzyskał pozwolenie na pobyt w guberni wiatskiej pod nadzorem policji, ale odmówił wyjazdu z powodu braku na to swoich środków. Pozostawiono go więc na Syberii „do czasu znalezienia środków”. W rezultacie Wonago został kupcem drugiej gildii w Mariinsku. Tu dorobił się nieruchomości w postaci murowanego domu, w którym otworzył sklep. Na Syberii ożenił się z przebywającą na zesłaniu Polką, która wraz z rodzicami i 5 siostrami znalazła się w Minusinsku. Ich synowie – Ludwik (urodzony w 1872 roku) oraz Bronisław (w 1874 roku) otrzymali dobre wykształcenie w szkole realnej w Tomsku, na Uniwersytecie Moskiewskim. Po ukończeniu nauki jeden z nich poszedł w ślady ojca i został leśnikiem, a drugi prawnikiem. Zostali nagrodzeni medalami za aktywny udział w Pierwszym Powszechnym Rosyjskim Spisie Ludności w 1897 roku. Sam Jerzy Wonago pod koniec lat 80. XIX wieku przeprowadził się z Mariinska do Tomsku, gdzie pracował jako zarządca w gorzelnii prowadzonej przez Polaka Hipolita Andronowskiego [Ипполит Андроновский], takiego jak on zesłańca politycznego²⁴⁰.

Nie było chyba w Mariinsku w latach 70.-80. XIX wieku ani jednej osoby, która by nie znała i dobrze nie wspominała tamtejszego lekarza miejskiego – Polaka i katolika, a mianowicie Ludwika Krejbicha, syna Kazimierza [Людвик Казимирович Крейбих]. W 1863 roku, po ukończeniu Wydziału Medycyny Uniwersytetu Moskiewskiego, został mianowany telszewskim lekarzem miejskim (gubernia kowieńska). Zesłano go na Syberię za „przyjęcie tytułu naczelnika rewolucyjnego podczas buntu”. W 1871 roku w wyniku starań gubernatora tomskiego, a za zgodą monarchy, Krejbichowi pozwolono na rozpoczęcie państwowej służby medycznej na Syberii Zachodniej i 8 czerwca 1872 roku został on mianowany lekarzem okręgowym w Mariinsku. W 1879 roku zostały usunięte przeszkody ograniczające mu dalsze awanse służbowe. W 1880 roku Ludwik Krejbich za rzetelną pracę jako lekarz został awansowany na stanowisko radcy stanu i odznaczony Orderem św. Włodzimierza. Gubernator tomski w trakcie wizytowania Mariinska, w obecności licznie zebranych mieszkańców miasta, przekazał mu słowa wdzięczności za humanitarną i uczciwą pracę. Treść podziękowania dla Krejbicha została opublikowana w „Tomskich gubernskich wiadomościach”.

W 1882 roku Krejbich otrzymał za sprawą szczególnej łaski monarchy uwolnienie od wszelkich ograniczeń. Umożliwiło mu to podejmowanie dodatkowych obowiązków, a co za tym idzie możliwość otrzymywania dodatkowego uposażenia. Dnia 12 kwietnia 1883 roku Krejbich na mocy postanowienia gubernatora został przeniesiony do gubernialnego Tomsku i mianowany lekarzem miejskim. W 1882 roku otrzymał awans na asesora kolejalnego i pełnił honorowe obowiązki dyrektora Mariińskiego Schroniska dla Dzieci. Gdy był jeszcze w sytuacji zesłańca,

²⁴⁰ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1149. Л. 295-299; Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 4об.; Ф. 3. Оп. 54. Д. 834. Л. 1-24; Ф. 209. Оп. 2. Д. 130; Ф. 10. Оп. 1. Д. 348; Ф. 3. Оп. 2. Д. 1149. Л. 295-299; Ф. 433. Оп. 1. Д. 634. Л. 1-80.

ożenił się z miejscową prawosławną Sybiraczką, córką kupca mariińskiego Piotra Iljina [Петр Ильин] – Tatianą, z którą miał syna Apolinarego [Аполлинарий], urodzonego w 1869 roku²⁴¹.

Jednak nie wszyscy spośród zesłańców, którzy znaleźli się na Syberii, mogli osiągnąć sukces jako przedsiębiorcy, być szanowanymi lekarzami czy urzędnikami. Nieporównanie więcej było tych, którzy nie mogli znaleźć sobie pracy z powodu nieznamości języka rosyjskiego, słabego zdrowia, podeszłego wieku lub zwyczajnie z powodu braku pracy. I tak przebywający w Kuzniecku Ludwik Wysocki [Людвиг Высоцкий], szlachcic z guberni grodzieńskiej, w złożonym podaniu w 1865 roku o przyznanie zasiłku pieniężnego informował, że próbował w tym mieście szukać na swoją rękę jakiegokolwiek pracy, ale nic z tego nie wyszło, bo w jednym miejscu odpowiadało mu, że jest za stary, a w innym, że urzędników jest pod dostatkiem. Wysocki zmarł w nędzy 1 kwietnia 1866 roku w wieku 48 lat i został pochowany na miejscowym cmentarzu miejskim²⁴².

Takie same podania o przyznanie zasiłku, najpierw w 1864 roku, a później w 1867 roku składał zamieszkały w Kuzniecku Piotr Zapaśnik [Петр Запасник]. Został zesłany na Syberię pod nadzór policji za to, że jego brat uczestniczył w powstaniu 1863 roku. W swoich podaniach Zapaśnik nadmieniał, że będąc w Kuzniecku, wykonywał dla tutejszych mieszkańców „różne prace. Był woźnicą i robotnikiem, czym ostatecznie poderwał sobie swoje zdrowie i na skutek czego pozostał bez pracy, gdyż osoby słabej nikt przyjąć nie chce”²⁴³. Nie udało nam się ustalić, czy otrzymał jakikolwiek zasiłek i czy też, jak Ludwik Wysocki, został pochowany na cmentarzu w Kuzniecku.

Polacy zesłani do dalekich osad i wsi, którzy byli rzemieślnikami czy, jak to określano w dokumentach – „znali zawód miejski”, nie ustawali w staraniach o przeniesienie do gubernialnego Tomsku, bo mimo wszystko tu była większa szansa na znalezienie pracy, nawet jeśli była niezgodna z wyuczonym zawodem, zawsze też można było znaleźć prace dorywcze u bogatszych mieszkańców Tomsku. Ale czasami i w Tomsku nie można było znaleźć żadnego zajęcia. W 1865 roku otrzymała zgodę na przeniesienie z Kuzniecka do Tomsku Benita Żylewicz [Бенита Жилевич], szlachcianka z guberni kowieńskiej, jednak i tu żadnej pracy nie znalazła i zwróciła się z prośbą do władz o przyznanie zasiłku ze skarbu państwa²⁴⁴. Nie wiemy czy go otrzymała.

W czerwcu 1868 roku zostało wydane rozporządzenie o przeniesieniu zesłańców politycznych z Kuzniecka do Mariińska lub do okręgu mariińskiego, a to dlatego, że okręg kuzniecki należał do ziem „Gabinetu Jego Cesarskiej Wysokości” i, jak już wspomiano, nie powinni tam mieszkać zesłańcy. Zesłańcy nie mogli się pogodzić z taką decyzją, bo już w jakiś sposób się zaadaptowali, a ponadto byli zbulwersowani tym, że ich rodacy zesłani do Bijska będą przesiedleni do Tomsku. Oni też chcieli przenieść się do Tomsku. Nic więc dziwnego, że wśród przebywających Polaków w Kuzniecku zaczęły się pojawiać pomysły składania próśb do władz, by ich również przenieść do Tomsku. Jako pierwszy z taką inicjatywą wystąpił Hieronim Wimbor [Героним Вимбор], szlachcic z guberni kowieńskiej. Jeszcze w czerwcu 1868 roku zwrócił się z prośbą do pułkownika

²⁴¹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1149. Л. 295-299; Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 406.; Ф. 3. Оп. 54. Д. 834. Л. 1-24; Ф. 209. Оп. 2. Д. 130; Ф. 10. Оп. 1. Д. 348; Ф. 3. Оп. 2. Д. 1149. Л. 295-299; Ф. 433. Оп. 1. Д. 634. Л. 1-80.

²⁴² ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1041. Л. 150; Оп. 2. Д. 1042. Л. 409-415.

²⁴³ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1042. Л. 108-117.

²⁴⁴ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1165. Л. 6; Д. 1042. Л. 605-617.

korpusu żandarmerii Туца [Тиц], by przeniósł go zamiast do Mariinska – do Tomsku, gdyż tam „powinien mieszkać brat, który przeprowadza się do Tomsku z Bijska i z którym nie widział się on przez kilka lat”²⁴⁵. Wszystko na to wskazuje, że prośba Wimbora została spełniona, gdyż w 1873 roku mieszkał on już w Tomsku i otrzymywał zasiłek na swoje utrzymanie. Nie wiadomo natomiast, czy władze wyraziły zgodę na przeniesienie innych zesłańców z Kuzniecka do Tomsku.

Często również było tak, że zesłańcy, nie doczekawszy się pozwolenia władz, samowolnie opuszczali miejsca swojego zamieszkania i w poszukiwaniu zarobku wyjeżdżali do innych miejscowości, gdzie spodziewali się, że go znajdą. O skali przemieszczania się zesłańców na swoją rękę najlepiej świadczy raport Szadczyna [Шадчин], horodniczego Mariinska z 1870 roku. Kiedy władze gubernialne rozkazały mu sprawdzić, czy wszyscy zesłańcy znajdują się na swoich miejscach, to okazało się, że aż 50 z nich opuściło miasto, i jak raportował Szadczyn: „znajdują się oni w oddaleniu nieznanym policji miejskiej”²⁴⁶. Można przypuszczać, że zdecydowana większość polskich zesłańców opuściła Mariinsk, bo wiedziała, że z tego powodu nie spotkają ich żadne konsekwencje.

Po manifestach amnestyjnych z 1866 i 1868 roku liczba zesłańców zaczęła się zmniejszać. Z kolei w 1871 roku ukazał się manifest, który zezwalał dobrze wykształconym zesłańcom na obejmowanie posad w instytucjach publicznych na Syberii Zachodniej. W tym samym czasie na Syberię Zachodnią, w tym i do guberni tomskiej, zaczęli napływać polscy zesłańcy z Syberii Wschodniej, w ramach specjalnych łask władz (carskiego ukazu z 1874 roku).

Nie oznaczało to, że na Syberię Zachodnią przestano już zsyłać przestępców politycznych. Między innymi w listopadzie 1897 roku trafił na zesłanie do Kuzniecka Wacław Gasztowt [Вацлав Гаштовт]. Pochodził on z guberni suwalskiej i z rozkazu cara z grudnia 1895 roku został zesłany na 5 lat do Archangielska pod jawny nadzór policji, za działalność w towarzystwie politycznym „Sokół Odeski” [„Одесский сокол”]. Z Archangielska do Kuzniecka został przeniesiony na własną prośbę. Zgodnie z raportem policji kuznieckiej z października 1899 roku Gasztowt nadal przebywał w Kuzniecku pod nadzorem policyjnym, „otrzymując ze skarbu państwa zasiłek po 6 rubli miesięcznie”²⁴⁷.

Według danych policji miejskiej w 1880 roku w gubernialnym Tomsku mieszkało tylko 133 byłych zesłanych uczestników powstania styczniowego, którzy nadal pozostawali pod jawnym nadzorem policji²⁴⁸. W tym samym czasie w wioskach i osadach pięciu gmin powiatu tomskiego przebywały nadal 883 osoby²⁴⁹. W 1881 roku w gminie bogotolskiej (okręg mariński) na zasadzie osiedlenia przebywało 70 zesłanych powstańców. Niektórzy z nich mieszkali z rodzinami i w sumie w okręgu bogotolskim żyło 103 Polaków²⁵⁰. Odmienna sytuacja była w okręgu kuznieckim, gdzie zamieszkiwało zaledwie trzech zesłańców polskiego pochodzenia²⁵¹. Jednym z nich był Franciszek Sztrejman [Франц Штрейман], mieszkający od 1856 roku z rodziną, która dobrowolnie podażyła na syberyjskie zesłanie za głowę rodziny. Sztrejman dochował się

²⁴⁵ ГАТО. Ф. 3. Оп. 36. Д. 384. Л. 172; Оп. 4. Д. 391. Л. 74; Оп. 19. Д. 691А. Л. 6.

²⁴⁶ ГАКО. Ф. Д-44. Оп. 1. Д. 149. Л. 53, 55.

²⁴⁷ ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 3016. Л. 25.

²⁴⁸ ГАТО. Ф. 3. Оп. 37. Д. 169.

²⁴⁹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 51. Д. 12, 15.

²⁵⁰ ГАТО. Ф. 3. Оп. 29. Д. 2, 6.

²⁵¹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 37. Д. 167. Л. 1-3.

ośmiorga dzieci. Zmarł w lutym 1888 roku w wieku 105 lat, kiedy przebywał już w salairskiej kopalni rudy²⁵² (w pobliżu Barnaułu).

Dnia 15 maja 1883 roku został proklamowany kolejny manifest cara w sprawie powrotu do kraju uczestników „ostatniego buntu polskiego”. Większość powstańców została zwolniona spod nadzoru policji i otrzymała prawo powrotu do kraju. Rozpoczął się masowy wyjazd Polaków i w związku z tym anonimowy autor artykułu w gazecie „Syberia” [„Сибирь”] nr 31 z 1883 roku pisał:

Prawie wszyscy oni powracali do kraju [...]. Po przybyciu na Syberię nie popadali w rozpacz, a zaczęli zajmować się handlem, rzemiosłem, lecz czasem nawet uprawą roli. Wielu zajmowało się rzemiosłem, ogrodnictwem, produkcją wędliniarską i cukierniczą, a w ogóle pojawienie się niektórych zawodów to wyłączna zasługa Polaków. Przed przybyciem Polaków prawie nie było tutaj kawiarni, restauracji, karczm ani porządných hoteli²⁵³.

Nie oznacza to, że po ostatnim dekrete carskim z 1883 roku wszyscy Polacy wrócili do ojczyzny. Pewna grupa zwyczajnie tu została, bo założyli rodziny i udało im się, zwłaszcza osobom z niższych warstw społecznych, osiągnąć lepszą pozycję materialną niż mieli w kraju.

Z przytoczonych powyżej opisów losów polskich zesłańców można wnioskować, że mimo ograniczeń z powodów politycznych większość z nich starała się włączyć w życie społeczno-gospodarcze guberni tomskiej. W daleko większym stopniu w tego typu procesy włączyli się ci Polacy, którzy mimo możliwości powrotu do kraju pozostali na Syberii, bo mieli tu swoje rodziny i niejednokrotnie prowadzili już, jeśli tak można powiedzieć, z rozmachem działalność gospodarczą, a także kulturalno-oświatową.

Mówiąc o Polakach na Syberii w drugiej połowie XIX wieku, w pierwszej kolejności wspominamy o zesłańcach politycznych – uczestnikach powstania z 1863 roku. Jest to swego rodzaju prawidłowość. Ale trzeba pamiętać, że na Syberii, w tym w guberni tomskiej, znaleźli się też Polacy za popełnione przestępstwa kryminalne²⁵⁴. Ograniczmy się do podania kilku przykładów. I tak w maju 1868 roku został zesłany do guberni tomskiej Konstanty Wodziński [Константин Водзинский], dymisjonowany porucznik mińskiego pułku piechoty. Został zesłany za różnego rodzaju kradzieże i „obrazę stójkowego podczas pełnienia przez niego obowiązków służbowych²⁵⁵.

Rok przed Wodzińskim znalazł się w Mariinsku 50-letni Felicjan Zamtow [Фелициан Замтов]. Został tu zesłany za „podawanie się za osobę, działającą z polecenia władz i za pobieranie pieniędzy od właścicieli szynków”. W ślad za nim na zesłanie dobrowolnie podążyła jego 28-letnia żona Marta Jakowlewa [Марфа Яковлева]²⁵⁶.

Również w 1867 roku trafił na pobyt do Mariinska Ferdynand Dawid Majbusz [Фердинанд-Давид Майбуш], były urzędnik kancelaryjny w sądzie powiatowym. Zesłano go na 6 lat za wykradzenie z sądu, w którym pracował, „czterech sfałszowanych weksli na sumę 120 rubli”²⁵⁷.

²⁵² ГАТО. Ф. 3. Оп. 37. Д. 167. Л. 2; Ф. 527. Оп. 1. Д. 514. Л. 110.

²⁵³ „Сибирь” 1883. № 31.

²⁵⁴ E. Kaczyńska. *Syberia: największe więzienie świata (1815-1914)*. Warszawa 1991, passim (od red.).

²⁵⁵ ГАТО. Ф. 3. Оп. 36. Д. 384. Л. 708; Д. 381. Л. 24.

²⁵⁶ ГАТО. Ф. 3. Оп. 36. Л. 79.

²⁵⁷ ГАТО. Ф. 3. Оп. 36. Д. 381. Л. 124.

Udało się ustalić, że w latach 70. XIX wieku przebywało na zesłaniu w Mariińsku za przestępstwa karne 12 katolików. Natomiast w Kuzniecku mieszkał tylko jeden przestępca kryminalny. Był nim 35-letni Julian Edward Zarakowski [Юлиан-Эдуард Зараковский], zesłany na 6 lat za kradzież. Po trzech latach dalszą karę mu umorzono i „zaliczono go do mieszczan kuznieckich”²⁵⁸.

Z relacji pamiętnikarskich wynika, że osoby, które znalazły się na zesłaniu za przestępstwa kryminalne, nie znajdowały zrozumienia i wsparcia u tych współziomków, którzy znaleźli się na Syberii za popełnione przestępstwa polityczne. Byli powstańcy unikali z nimi wszelkich kontaktów.

Wreszcie musimy poświęcić uwagę przybywającym dobrowolnie do guberni tomskiej, zwłaszcza do jej stolicy i miast powiatowych, wszelkiego rodzaju urzędnikom i przedstawicielom tzw. wolnych zawodów (lekarzom, aptekarzom i prawnikom). Syberia potrzebowała wykształconych fachowców i zarazem dawała możliwości uzyskania szybkiego awansu społecznego i materialnego. Przybywali więc tu Polacy z Królestwa Polskiego, ale nade wszystko z Kraju Zachodniego, którzy po ukończeniu wyższych uczelni rosyjskich, zwłaszcza Petersburga, szybko osiąkali sukces.

Udało się uzyskać informacje o pewnych osobach, które trafiły dobrowolnie do Mariińska i Kuzniecka. Wydaje się, że jako jeden z pierwszych z własnej woli przybył do Kuzniecka Adolf Marcinkiewicz [Адольф Марцинкевич] z guberni grodzieńskiej²⁵⁹. W połowie lat 50. XIX wieku był zatrudniony w Kuzniecku na stanowisku kancelisty w urzędzie policyjnym. Wiadomo również, że w latach 1853-1858 jako inspektor więzienia pracował Julian Jarmański [Иулиан Ярманский], który prawdopodobnie do Kuzniecka przybył już wcześniej²⁶⁰.

W latach 1857-1862 stanowisko lekarza okręgowego w Mariińsku oraz kierownika ds. medycznych w kopalniach złota w okręgu mariińskim i kuznieckim zajmował Ferdynand Matkiewicz [Фердинанд Маткевич]. Później Matkiewicz przez długie lata pracował w Tomsku na posadzie gubernialnego inspektora medycznego oraz prowadził praktykę prywatną. Władze doceniały jego zaangażowanie i umiejętności i przedstawiały go systematycznie do awansów i odznaczeń. W czasie swej pracy zawodowej był czterokrotnie odznaczany orderami i przyznano mu tytuł rzeczywistego radcy stanu. Sprawował też wiele obowiązków honorowych, a także był członkiem szeregu towarzystw dobroczynnych²⁶¹.

W 1880 roku po ukończeniu Uniwersytetu Moskiewskiego na stanowisko kuznieckiego lekarza okręgowego został przyjęty Polak Antoni Wodzicki [Антон Водзицкий]. W kolejnych latach poza etatem pełnił również obowiązki lekarza miejskiego w Kuzniecku²⁶².

Trochę inna była sytuacja w przypadku Józefa Benedyktowicza [Иосиф Бенедиктович], który w kwietniu 1880 roku decyzją gubernatora tomskiego objął posadę kancelisty Mariińskiego Sądu Okręgowego, a później został kierownikiem odpowiedniego referatu w tymże sądzie. Otóż Benedyktowicz był zesłany do Tomsku za to, „że niestosownie wypowiadał się w obecności

²⁵⁸ ГАТО. Ф. 3. Оп. 36. Д. 384. Л. 436; Д. 381. Л. 81.

²⁵⁹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 11. Д. 603. Л. 43-46 (формуляр); Оп. 11. Д. 594. Л. 112.

²⁶⁰ ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 123; Ф. 3. Оп. 2. Д. 784. Л. 650-659.

²⁶¹ ГАТО. Ф. 9. Оп. 1. Д. 1080. Л. 102; Ф. 3. Оп. 4. Д. 1206. Л. 169-182.

²⁶² ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 2025. Л. 94-95.

kolegów z pracy na temat polskich wydarzeń”²⁶³. Nie udało nam się ustalić, ani w jakiej miejscowości, ani w jakiej instytucji Benedyktowicz wypowiedział te słowa. W Tomsku znajdował się pod nadzorem policyjnym. W nieznanym nam okolicznościach od wszelkich zarzutów się wybronił i został kancelistą w tomskiej policji miejskiej. Stąd zaś znalazł się w Mariińsku.

W latach 1891-1898 w szkole powiatowej w Kuzniecku jako nauczyciel arytmetyki oraz geometrii pracował Józef Bystrzycki [Иосиф Быстржицкий], który potem kontynuował swoją działalność pedagogiczną w męskim i żeńskim gimnazjum w Tomsku²⁶⁴.

W 1894 roku stanowisko inspektora podatkowego okręgu kuznieckiego objął Wiktor Mańkowski [Виктор Маньковский], absolwent Uniwersytetu św. Włodzimierza w Kijowie. W Kuzniecku Mańkowski pełnił służbę do 1903 roku, a następnie kontynuował ją na etacie w Izbie Skarbowej w Tomsku. Miał on tytuł rzeczywistego radcy stanu i za wyróżniającą służbę otrzymał wiele podziękowań od przełożonych²⁶⁵.

W latach 1895-1897 funkcję sędziego okręgowego w Kuzniecku sprawował Teodor Wasyl Lambertowicz Ороцкий [Теодор-Василий Ламбертович Опоцкий], który następnie pracował w Tomsku jako sędzia pokoju i adwokat²⁶⁶.

W lipcu 1896 roku gubernator tomski powierzył Mieczysławowi Widawskiemu [Мечислав Видавский], szlachcicowi z guberni wileńskiej, urząd asesora ziemskiego w okręgu mariińskim. Widawski natychmiast po rozpoczęciu służby wziął aktywny udział w przeprowadzeniu w okręgu Pierwszego Powszechnego Rosyjskiego Spisu Ludności (1897), czym zasłużył sobie na wdzięczność monarchy i został nagrodzony okolicznościowym medalem. W 1898 roku Widawski „dla dobra sprawy” został przeniesiony do służby w resorcie policyjnym w powiecie bijskim, a następnie w powiecie kainskim. W 1908 roku został wyznaczony na pomocnika policmajstra w Tomsku²⁶⁷.

W 1897 roku stanowisko lekarza powiatowego w Kuzniecku objął Romuald Józef Gadomski [Ромуальд-Иосиф Гадомский]. Był on synem zesłańca – uczestnika powstania styczniowego. Ten absolwent Uniwersytetu Tomskiego niezwykle sumiennie wypełniał swe obowiązki jako lekarz. Nadto prowadził aktywną działalność oświatową. Cieszył się zaufaniem zarówno władz, jak i społeczeństwa, dlatego w nagrodę w 1903 roku wybrano go na honorowego sędziego pokoju²⁶⁸.

Władze guberni tomskiej, doceniając wkład zesłanych tu Polaków, jak i tych, którzy osiedlili się dobrowolnie, w rozwój cywilizacyjny powierzonego w zarząd obszaru, nie mogły pomijać problemu religijnego, wszakże wszyscy Polacy byli wyznania katolickiego.

²⁶³ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 2025. Л. 324-330; Д. 1041. Л. 355-378; Ф. 104. Оп. 1. Д. 1431.

²⁶⁴ ГАТО. Ф. 233. Оп. 1. Д. 614.

²⁶⁵ ГАТО. Ф. 196. Оп. 2. Д. 384. Л. 1-300.

²⁶⁶ ГАТО. Ф. 21. Оп. 1. Д. 663. Л. 1-56.

²⁶⁷ ГАТО. Ф. 3. Оп. 70. Д. 146. Л. 1-114.

²⁶⁸ ГАТО. Ф. 3. Оп. 40. Д. 619; Ф. 3. Оп. 36. Д. 594.

11 Księża katolicycy na zesłaniu w guberni tomskiej (druga połowa XIX wieku)

Католические ксендзы в ссылке в Томской губернии (вторая половина XIX в.)

Już wcześniej podkreślano, że carat na zesłanie do najbardziej oddalonych miejsc Imperium Rosyjskiego kierował osoby, które – jego zdaniem – stanowiły największe zagrożenie dla panowania rosyjskiego w Królestwie Polskim. Do tej grupy zaliczeni byli księża, twierdzono bowiem, że są oni duchowymi przywódcami buntowniczego narodu²⁶⁹.

Zdaniem ministra wojny Dmitrija A. Milutina, „księża katolicycy byli szczególnie aktywni w czasie ostatniego «miatieża»”²⁷⁰. Podobne stanowisko prezentowane jest w historiografii. Ostatnio w tej sprawie zabrał m.in. głos Andreas Kappeler [Андреас Каппелер], który stwierdził, że duchowieństwo było drugą po szlachcie siłą napędową powstania²⁷¹.

Oskarżenia pod adresem duchowieństwa katolickiego były standardowe. Zwykle w różnego rodzaju aktach śledczych wymieniano, że duchowni zostali zesłani za następujące przewinienia: „pomoc dla uczestników buntu”, „podburzanie chłopów do powstania”, „wygłaszanie kazań o treściach patriotycznych”, „odczytywanie z ambony dokumentów powstańczych”, „dopuszczanie w kościele do śpiewu hymnów «rewolucyjnych»”, „brak modlitw w kościołach w intencji miłosciwie panującego cesarza”, „udział w buncie”, „odprawianie nabożeństw dla szajek buntowniczych”, „przyjmowanie przysięgi od osób, które chciały wejść w skład policji rewolucyjnej”, „szkodliwość pobytu w tutejszym kraju” czy „rozpowszechnianie wśród ludzi nieprawdziwych wiadomości” itd. Część oskarżeń miała, jeżeli tak można powiedzieć, wymiar religijny. Na zesłaniu znaleźli się więc księża, którzy nie dali rozgrzeszenia osobom donoszącym do władz carskich na powstańców. Duchowni z ziem litewsko-białoruskich mogli się znaleźć na zesłaniu również dlatego, że potępiali osoby, które przeszły na prawosławie, bądź odradzali chłopom z tego obszaru przejście na to wyznanie. Za tego typu przestępstwa księży czekały w zasadzie tylko dwie kary – zesłanie na Syberię wraz z pozbawieniem praw majątkowych i zakazem spełniania posług kapłańskich (pozbawienie praw stanu) oraz zesłanie bez pozbawienia praw majątkowych i bez zakazu spełniania posług kapłańskich.

Na podstawie materiałów źródłowych przechowywanych w Państwowym Archiwum w Tomsku udało się ustalić, że w guberni tomskiej w latach 60.-80. XIX wieku w sytuacji zesłańców znalazły się 84 osoby duchowne wyznania rzymskokatolickiego. Byli to zarówno księża parafialni, jak i mnisi z zakonów katolickich oraz jedna mniszka, przeorysza klasztoru żeńskiego²⁷².

Spośród nich 35 osób zostało odprawionych na zesłanie bez pozbawienia praw majątkowych i bez zakazu spełniania posług kapłańskich. Natomiast 23 księży pozbawiono praw majątkowych

²⁶⁹ Ян Зюлек. *Римско-католические священники, сосланные в Сибирь после Январского восстания*. В: Сибирь в истории и культуре польского народа. Москва 2002, s. 135.

²⁷⁰ Д.А. Милютин. *Воспоминания 1860-1862*. Москва 1999, s. 45.

²⁷¹ А. Каппелер. *Россия – многонациональная империя*. Москва 2000, s. 188.

²⁷² Zob. Część 3. Aneksy (Биографические сведения о лицах духовного звания римско-католического вероисповедания, находившихся со второй половины XIX века в ссылке на территории Томской губернии).

i zakazano im spełniać posługi kapłańskie. Nie udało się określić dokładnych kar, jakie wymierzono 26 księżom, wiemy tylko, że zostali skierowani na osiedlenie. Udało też nam się ustalić, że 13 księży zmarło w Tomsku i zostało pochowanych na miejscowym cmentarzu katolickim. Kolejnych siedmiu zmarło w powiecie mariińskim, w tym trzech w samym Mariińsku.

Księża zostali oddani pod nadzór policyjny i rozmieszczeni zarówno w Tomsku, jak i we wszystkich miastach okręgowych guberni tomskiej, w tym także w Kuzniecku i Bijsku, które należały do Górniczego Okręgu Koływano-Woskresieńskiego, dokąd formalnie nie wolno było kierować zesłańców. W okręgowym Kuzniecku przebywało 10 księży, a w Mariińsku i okręgu mariińskim 24. Księży skierowano również do wiejskich osad.

Ciekawe uwagi o zesłanych księżach zostały zawarte we wspomnieniach Wasilija W. Berwiego [Василий В. Берви], zesłanego do Kuzniecka w latach 60. XIX wieku za działalność w ruchu narodnickim. Odnotował on, że księży „wyróżniała wyjątkowa zdolność do poświęceń, którą zaszczenia się duchowieństwu katolickiemu poprzez ascetyczne wychowanie. To pomogło im znosić swój los z dużą wytrzymałością i godnością”. I następnie dodał, że „od żadnego z księży nie słyszał małostkowych zapewnień, że był on przeciwny powstaniu”²⁷³.

Sytuacja materialna większości księży na zesłaniu, podobnie jak i pozostałej rzeszy zesłańców, była dość złożona i zależała od pomocy rodziny lub bliskich rodaków oraz od świadczeń finansowych pochodzących ze skarbu państwa, przyznawanych na podstawie podań. Przykładowo z takim podaniem zwrócił się 9 grudnia 1866 roku przebywający na zesłaniu w Kuzniecku kapłan z zakonu bernardynów Urban Targoński [Урбан Таргонский]. W podaniu o przyznanie zasiłku skierowanym do gubernatora zaznaczył, że na zesłaniu „popadł w skrajną nędzę”, bo jako zakonnik nie mógł posiadać żadnych pieniędzy, a na wygnaniu nie może zarobić nawet kopiejki, bo nikt go nie chce zatrudnić ze względu na sędziwy wiek²⁷⁴. Horodniczy okręgu kuznieckiego, opiniując podanie zakonnika Targońskiego, zaznaczył, że zachowuje się on dobrze, nie otrzymuje żadnej pomocy materialnej od rodziny, a przeżyć bez zasiłku od skarbu państwa nie może, bo nie jest w stanie podjąć jakiegokolwiek pracy ze względu na wiek i brak zdrowia²⁷⁵. Nie udało nam się ustalić, czy Targońskiemu przyznano zapomogę.

Otrzymanie zasiłku nie było takie proste. By go uzyskać, trzeba się było czasem zwracać do odpowiednich władz kilkakrotnie, bo urzędnicy bardzo często w podaniach dopatrywali się uchybień formalnych, a nadto należało załączyć wiele różnego rodzaju opinii potwierdzających ciężką sytuację materialną i brak możliwości podjęcia pracy. Wysokość zwykłego zasiłku „żywnościowego”, wypłacanego w 1867 roku przestępcom politycznym zesłanym bez pozbawienia praw majątkowych, wynosiła 15 kopiejek na dobę oraz 1 rubel 50 kopiejek miesięcznie na komorne. Zesłani, których pozbawiono praw majątkowych, otrzymywali 1 rubel 24 kopiejki miesięcznie. W latach następnych, w związku ze wzrostem cen żywności, wysokość takiego zasiłku była zwiększona do 5-6 rubli miesięcznie.

Jednakże otrzymanie zapomogi pieniężnej nie chroniło księży od nędznej egzystencji, gdyż były to kwoty niewystarczające, wypłacane nieregularnie, a niekiedy z powodu biurokratycznej zwłoki całkiem wstrzymywane. A oto tego przykład. W październiku 1868 roku przebywający w Mariińsku ks. Mikołaj Swołkien [Николай Сволкен] zwrócił się z podaniem do gubernatora,

²⁷³ В.В. Берви. *Воспоминания*, „Голос минувшего” 1915. № 6-8, s. 118.

²⁷⁴ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1149. Л. 101.

²⁷⁵ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1149. Л. 102А-102Аоб.

w którym pisał, że zgodnie z rozporządzeniem władz został przeniesiony z Koływania do Marińska, a świadczeń otrzymywanych na poprzedni adres nie otrzymuje już blisko pół roku, mimo że niejednokrotnie składał podania do miejscowej policji. Prosił więc gubernatora, by wydał dyspozycje w sprawie wypłaty zaległych świadczeń, a także by regularnie je otrzymywał do Marińska, gdyż są one jedynym środkiem do życia²⁷⁶.

Na podstawie różnych informacji zachowanych w poszczególnych woluminach archiwum w Tomsku, a dotyczących pobytu księży, można wnioskować, że większości z nich takie zasiłki przyznano. Pewne informacje w tej sprawie posiadamy w odniesieniu do następujących księży: Eustachego Bujno [Евстафий Буйно], Jana Witkiewicza [Ян Виткевич], Jakuba Demidowicza [Яков Демидович], Dominika Żuka [Доминик Жук], Jerzego Kosiłowskiego [Георгий Косиловский], Edwarda Kotowicza [Эдуард Котович], Andrzeja Krzyżanowskiego [Андрей Кржижановский].

Ale, jak to mówią – nie samym chlebem żyje człowiek, a zwłaszcza osoba duchowna. Większość zesłanych księży katolickich zwracała się z podaniami o pozwolenie na odprawianie w miejscu zesłania mszy świętej dla swoich współwyznawców, bo wydane w tej sprawie różnorodne przepisy zabraniały zesłanym księżom, nawet tym, którzy nie byli pozbawieni praw stanu duchownego, prowadzenia działalności duszpasterskiej. Zakazywano nawet używania słowa „ksiądz”.

W pierwszych latach masowych zsyłek Polaków władze miejscowe nie podejmowały specjalnych kroków, by zakazać księżom dokonywania posług w środowisku samych zesłańców. W maju 1865 roku ksiądz Wincenty Justynowicz [Викентий Юстинович] z Kuzniecka zwrócił się do gubernatora tomskiego Hermana G. Lerche [Герман Г. Лерхе] z podaniem o pozwolenie mu na oficjalne prowadzenie pracy duszpasterskiej, pisząc, „że według wszelkich ustaw i statutów cywilnych Imperium Rosyjskiego, ma on do tego pełne prawo, bo zgodnie z wyrokiem nie pozbawiono go praw stanu”²⁷⁷. Ksiądz Justynowicz nie otrzymał odpowiedzi.

Brak odpowiedzi ze strony gubernatora nie zniechęcił do zabiegów o pozwolenie wypełniania posług duszpasterskich ks. Hilarego Byculewicza [Гилярий Быцупевич], zamieszkałego także w Kuzniecku. W sierpniu 1865 roku zwrócił się on do gubernatora z prośbą, by nie tylko pozwolono mu odprawiać msze święte, ale również wyrażono zgodę na urządzenie domowej kaplicy, w której mogłoby się zbierać 90 zesłańców z Kuzniecka²⁷⁸. Oddzielne pismo do gubernatora w tej sprawie w imieniu zesłańców wystosowali: Konstanty Borejko [Константин Борейко], Jan Kołakowski [Иван Колаковский], Henryk Pławski [Генрих Плавский] oraz Józef Kobyliński [Иосиф Кобылинский]²⁷⁹. W podaniu do gubernatora wskazywali, że tylko uczestnictwo w życiu religijnym przyczyni się do poprawy ich trudnego położenia²⁸⁰. Gubernator wyraził zgodę.

Pozytywna odpowiedź gubernatora na prośbę ks. Byculewicza zmobilizowała ks. Justynowicza do ponownego wystąpienia o zezwolenie mu na odprawianie nabożeństw w domowej kaplicy –

²⁷⁶ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1149. Л. 102А-102Аоб.

²⁷⁷ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 2-2об.

²⁷⁸ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 11-11об.

²⁷⁹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 15-16.

²⁸⁰ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 15-16.

jeżeli urządzona nie przez niego, to w tej, która powstała w domu ks. Byculewicza²⁸¹. Ze złożonych w tej sprawie dodatkowych wyjaśnień przez ks. Justynowicza wynika, że był on gotów zrezygnować z zasiłku skarbowego, jeżeli tylko władze pozwolą mu na odprawianie nabożeństw we wspomnianej domowej kaplicy²⁸². Nie natrafiliśmy na dokumenty, które pomogłyby ustalić, jaką decyzję ostatecznie podjął gubernator.

Wkrótce po powstaniu kaplicy w domu ks. Byculewicza do gubernatora tomskiego dotarły donosy, że w Kuzniecku została zbudowana kaplica od podstaw. Gubernator zarządził przeprowadzenia natychmiastowego śledztwa w tej sprawie²⁸³. Horodniczy kuzniecki raportem z 26 maja 1866 roku uspokoił gubernatora, informując, że w mieście „nie zbudowano żadnej kaplicy, a msze święte odprawiane są przez politycznego przestępcę ks. Hilarego Byculewicza w jego mieszkaniu, za pozwoleniem wydanym przez gubernatora 7 października 1865 roku, nr 6427”²⁸⁴.

Trzeba powiedzieć, że wraz z napływem zesłańców, w tym księży, gubernatorzy nie wiedzieli, jak postępować nie tylko w przypadku wydawania pozwoleń na odprawianie nabożeństw w domowych kaplicach urządzonych przez księży, ale także w przypadku odprawiania nabożeństw w istniejących kościołach. Oczywiście chodziło tu tylko o tych księży, którzy nie byli pozbawieni praw stanu duchownego i praw majątkowych. Problemy gubernatorów wynikały stąd, że Ministerstwo Spraw Wewnętrznych nie podejmowało decyzji w tej sprawie. Dlatego we wrześniu 1865 roku gubernator tobolski Aleksander I. Despot-Zenowicz [Александр И. Деспот-Зенович], „pragnąc zorganizować życie zesłanych wygnańców” i jednocześnie „uchronić skarb państwa od znacznych, nieproduktywnie teraz ponoszonych na ich utrzymanie wydatków”, przedstawił ministrowi spraw wewnętrznych raport, w którym proponował, by zezwolić zesłanym księżom, niepozbawionym praw stanu i praw majątkowych, odprawiać nabożeństwa w tych miastach, gdzie są kościoły. Dalej w swym raporcie Despot-Zenowicz zaznaczył, że „takie pozwolenie pod żadnym względem nie byłoby niestosowne, gdyż modlitwa i msza są jedynie sprawą sumienia i moralnej potrzeby człowieka i nie stanowią żadnego niebezpieczeństwa dla spokoju kraju”²⁸⁵. W zakończeniu Despot-Zenowicz stwierdził, że jeżeli będzie się stosowało zakazy w tej sprawie, to zesłańcy wyznania katolickiego będą robić wszystko, by w tajemnicy przed władzą zbierać się na wspólne nabożeństwa, a to nie byłoby pożądane.

Niezależnie od Despot-Zenowicza, podobnych argumentów w prośbach do władz o umożliwienie odbywania praktyk religijnych używali polscy zesłańcy. Do takiego uzasadnienia odwołał się m.in. Józef Janowski [Иосиф Яновский], prosząc o zbudowanie kaplicy w Bijsku. W jego piśmie z 7 listopada 1865 roku, skierowanym do gubernatora tomskiego w imieniu 160 Polaków zesłanych do Bijska, czytamy m.in., że

... religia nie tylko stanowi najmocniejszą więź pomiędzy ludźmi w społeczeństwie, ale również podstawę moralności, dlatego więc nie ma potrzeby, by wyjaśniać, jak szkodliwy wpływ mogą mieć podobne zjawiska, kiedy osoby konające nie znajdują religijnego słowa pożegnania, a dzieci – wychowania religijnego, chorzy – pocieszenia religijnego [...]. Proszę o pozwolenie na zbudowanie

²⁸¹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 6.

²⁸² ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 48-48об.

²⁸³ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 52.

²⁸⁴ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 71.

²⁸⁵ ГАОО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 5727. Л. 3-4, 61-61об.

maleńkiej kapliczki drewnianej i na odprawianie nabożeństw kościelnych oraz na pełnienie posługi duszpasterskiej księżom rzymskokatolickim Witkowskiemu i Stefanowiczowi, niepozbawionym praw majątkowych²⁸⁶.

W lipcu 1866 roku horodniczy Bijska Żulebin [Жулебин], przesyłając gubernatorowi tomskiemu opinię na temat prośby Józefa Janowskiego, wyraził pogląd, że nabożeństwa katolickie będą się odbywać bez uszczerbku dla wiary prawosławnej, gdyż

... w Bijsku mieszkają autochtoni wyznania prawosławnego, któremu są oni niewzruszenie oddani [...], a ponieważ oprócz rosyjskiego żadnego innego języka oni nie rozumieją, to wątpliwe, czy istnienie w mieście kaplicy i odprawianie w niej nabożeństw rzymskokatolickich może mieć jakikolwiek szkodliwy wpływ [...]. Zezwolenie na msze katolickie w pomieszczeniu tymczasowym uważam za niezbędne²⁸⁷.

W lutym 1866 roku ks. Józef Engelhardt [Иосиф Энгельгарт], proboszcz tomskiej parafii katolickiej i kapelan wojsk Zachodnio-Syberyjskiego Okręgu Wojskowego, skierował pismo do generała-gubernatora Syberii Zachodniej Aleksandra O. Diugamela [Александр О. Дюгамель], w którym zwracał uwagę na potrzeby duchowe katolików, przebywających w okręgu mariińskim. W piśmie informował, że w tymże okręgu osiedlonych jest do 5 tysięcy Polaków wyznania rzymskokatolickiego. Istnieje więc nieustanna konieczność odprawiania chrztów, pogrzebów i spełniania innych posług religijnych, których on nie jest w stanie wykonywać, ponieważ ciągle przebywa w rozjazdach, związanych ze służbą duszpasterską kapelana wojsk w Zachodnio-Syberyjskim Okręgu Wojskowym. Uznał, że istnieje paląca potrzeba wyznaczenia do Mariińska oddzielnego księdza i poleca władzom, by stanowisko proboszcza objął „doświadczony i prawomyślny” ks. Mikołaj Hirtowicz [Николай Гиртович], zesłany do Tomsku na osiedlenie bez pozbawienia go praw stanu i praw majątkowych²⁸⁸. Ale by to mogło nastąpić, należało ks. Hirtowicza przenieść z Tomsku do Mariińska, zapewnić mu dom, w którym nie tylko mógłby zamieszkać, ale byłaby też możliwość urządzenia w nim kaplicy²⁸⁹. Generał-gubernator zgodził się z argumentami kapelana i wydał odpowiednie decyzje. W międzyczasie zmieniła się sytuacja, bo ks. Hirtowicz osobiście zwrócił się do gubernatora tomskiego z prośbą o przeniesienie go z Tomsku, ale nie do Mariińska, tylko do Kuzniecka, powołując się na swój zły stan zdrowia i radę lekarzy, że w Kuzniecku będzie mógł zapewnić sobie odpowiednie leczenie²⁹⁰. Gubernator Lerche uznał, że ks. Hirtowicz jest osobą zniedołężniłą i nie będzie mógł spełniać posług duszpasterskich w Mariińsku, dlatego zgodził się na przeniesienie go do Kuzniecka²⁹¹. Warto dodać, że na początku lat 70. XIX wieku ks. Hirtowicz ponownie przeniósł się do Tomsku, gdzie zmarł w wieku 57 lat na astmę²⁹².

Można przypuszczać, że miejscowe władze gubernialne, jak i sam generał-gubernator Syberii Zachodniej w początkowym okresie zesłania Polaków na Syberię podchodzili z pewnym zrozumieniem do potrzeb duchowych zesłanych katolików i nawet nie sprzeciwiali się zakładaniu

²⁸⁶ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 27-27об.

²⁸⁷ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 86-87об.

²⁸⁸ ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 828-828об.

²⁸⁹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 828-828об.

²⁹⁰ ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 831.

²⁹¹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 832.

²⁹² ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 96.

kaplic w domach księży. Byli jednak przeciwni urządzaniu na Syberii nowych świątyń i kaplic oraz wizytowaniu przez zesłanych księży Polaków zamieszkałych pojedynczo lub w niewielkich grupach w odległych miejscach na Syberii. Potwierdzenie naszego przypuszczenia znajdujemy w urzędowej korespondencji. W lipcu 1866 roku naczelnik guberni tomskiej donosił generałowi-gubernatorowi Syberii Zachodniej, że pozwolił „niektórym z zesłanych księży niepozbawionych stanu duchownego i przyznanych im praw odprawiać nabożeństwa w miejscach ich pobytu pod nadzorem policji oraz pełnić takie posługi duchowe, które nie są związane z zapisem w księgach metrykalnych”. Jednocześnie gubernator tomski informował swego zwierzchnika, że nie zezwolił tym księżom na prowadzenie wizyt duszpasterskich. Z kolei w styczniu 1867 roku generał-gubernator Syberii Zachodniej A.O. Diugamel wyraził swoją opinię na ten temat w piśmie do ministra spraw wewnętrznych. Pisał:

... sądzę, że księżom katolickim można pozwolić jedynie na odprawianie cichej mszy porannej i tylko w tych miejscach, gdzie są kościoły [...]. Uważam za wyjątkowo niewłaściwe budowanie dla zesłańców kościołów katolickich, gdyż na Syberii Zachodniej znajdują się już trzy kościoły i tyle wystarczy.

Nadto Diugamel dodał, że „przydałoby się zastąpić księży z Tobolska, Omska i Tomskia innymi, całkowicie zaufanymi”²⁹³.

Pozwolenie zesłanym księżom niepozbawionym praw stanu na odprawianie tylko „cichych mszy porannych” i jedynie w istniejących kościołach o statusie państwowym²⁹⁴ wcale nie rozwiązywało problemu udzielania duchowego wsparcia tym tysiącom zesłańców, którzy zostali rozmieszczeni na pobyt stały i na osiedlenie w małych wiejskich osadach na Syberii. Widziały ten problem również władze syberyjskie, o czym świadczy m.in. korespondencja z 1867 roku prowadzona między gubernatorem tomskim a ks. Józefem Engelhardtem, proboszczem tomskim i kapelanem Zachodnio-Syberyjskiego Okręgu Wojskowego. W jednym z pism gubernatora do księdza czytamy, że

... w wielu wsiach i osadach guberni tomskiej znajduje się obecnie dość znaczna liczba przestępców politycznych wyznania rzymskokatolickiego. Przestępcy ci zwracają się do władz miejscowych z prośbą o pozwolenie im, by udali się do miasta Tomsk w celu odbycia spowiedzi i przyjęcia komunii świętej.

Dalej gubernator pisał, że na przejazd do Tomsk nie może dać im pozwolenia, gdyż większa część z nich została zesłana na osiedlenie się na ziemiach należących do skarbu państwa i powinna nieprzerwanie przebywać w tej miejscowości, do której została przydzielona. Wreszcie na samym końcu gubernator zapytał proboszcza, czy on sam przynajmniej raz w roku nie odbyłby podróży duszpasterskiej do tych wsi, gdzie mieszkają Polacy²⁹⁵.

Proboszcz w odpowiedzi gubernatorowi napisał, że zaspokojenie potrzeb religijnych tych osób stanowi przedmiot jego troski, bo jeżeli zesłańcy będą mieli możliwość wypełniania powinności religijnych, to wzmocni się z jednej strony ich „stan moralny”, a z drugiej prowadzić to będzie do „uspokojenia ich umysłów i spokoju w całym kraju”. Jednakże proboszcz zaraz dodał, że z powodu ogromnych odległości jest to fizycznie niemożliwe, by on sam raz w roku dotarł z posługą duszpasterską do wszystkich miejscowości, gdzie mieszkają zesłańcy. Nie mógł się tych obowiązków proboszcz z Tomsk podjąć też dlatego, że miał poważne dolegliwości

²⁹³ ГА00. Ф. 3. Оп. 4. Д. 5727. Л. 61-61об.

²⁹⁴ W połowie lat 60. XIX wieku na terytorium Syberii Zachodniej, obszarze wielokrotnie większym od dzisiejszej Polski, kościoły katolickie znajdowały się jedynie w Tobolsku, Omsku i Tomsku.

²⁹⁵ ГАТ0. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1041. Л. 538-539.

reumatyczne²⁹⁶. W tej sytuacji ks. Engelhardt zaproponował gubernatorowi, „by pozwolił on zaufanym zesłanym księżom, przebywającym w miastach powiatowych, na odprawianie w jego imieniu nabożeństw w tym okręgu, na którego terenie się znajdują pod nadzorem policyjnym”²⁹⁷. Dał jednocześnie gubernatorowi słowne poręczenie, że wskazani przez niego księża nie stworzą żadnych problemów politycznych.

Do zaufanych księży w okręgu mariińskim proboszcz tomski Engelhardt zaliczył ks. Józefa Szarkowskiego [Иосиф Шарковский], któremu w swoim imieniu pozwolił w urzędzonej przez niego w Mariińsku tymczasowej kaplicy katolickiej spełniać wszystkie posługi duszpasterskie (chrzty, śluby, pogrzeby) dla zesłańców wyznania katolickiego zamieszkałych w okręgu mariińskim. Pozwolił mu też prowadzić zapisy metrykalne i zbiorczo przysyłać każdego miesiąca do Tomska w celu „umieszczania ich w zszywanych księgach metrykalnych”²⁹⁸.

Gdy gubernator tomski dowiedział się, że ks. Engelhardt upoważnił jakiegoś „zaufanego” ks. Szarkowskiego, by wypełniał on posługi religijne w okręgu tomskim, polecił natychmiast wyjaśnić księdzu oraz horodniczemu okręgu tomskiego, jak mogło dojść do takiej sytuacji²⁹⁹. Ksiądz Engelhardt przygotował obszerny, ale spokojny w tonie wyjaśnienie. Poinformował, że swego czasu gubernator nie chciał zezwolić na przyjazd zesłańców do Tomska, by mogli tu odbyć spowiedź i przyjąć komunię świętą. Trzeba było wysłać księdza do okręgu tomskiego, by zamieszkali tam zesłańcy mogli przystąpić do sakramentów świętych. Ksiądz Engelhardt zwrócił się wtedy z prośbą o pomoc do ks. Koncewicza, wikarego w Tobolsku, który jednak nie otrzymał zgody gubernatora tobolskiego na wyjazd. Gubernator swe zachowanie tłumaczył tym, że ks. Koncewicz ma bardzo dużo obowiązków w Tobolsku i nie może opuścić miasta. W tej sytuacji ks. Engelhardt zwrócił się osobiście z prośbą do generała-gubernatora Syberii Zachodniej, by zezwolił zaufanym mu księżom – zesłańcom, niepozbawionym praw stanu, na pełnienie posług duszpasterskich w miejscach swojego zesłania. Generał-gubernator wyraził zgodę na takie rozwiązanie.

Następnie kapelan uznał za stosowne, by zwrócić uwagę gubernatora na fakt, że

... zgodnie z prawem kanonicznym Kościoła rzymskokatolickiego, duchowny posiadający święcenia kapłańskie otrzymuje jednocześnie prawo do pełnienia posług duchowych na rzecz katolików [...]. W skrajnych przypadkach odbywa się to za przyzwoleniem miejscowego proboszcza parafialnego [...].

I dalej ks. Engelhardt tłumaczył, że ponieważ moralny spokój samych zesłańców, jak i spokój całego kraju, jest celem i obowiązkiem każdego wiernego poddanego Rosji, to i on sięgnął po ostateczne rozwiązanie i zaufanym księżom znajdującym się pod nadzorem policji w różnych okręgach guberni tomskiej zezwolił na odprawianie nabożeństw i spełnianie innych obowiązków duszpasterskich³⁰⁰. Wyjaśnił też, że nie wydawał zezwolenia na dokonywanie przez nich zapisów w księgach metrykalnych, lecz jedynie zostali oni upoważnieni do prowadzenia rejestru pełnionych posług religijnych (ślubów, chrztów, pochówków), który następnie należało przesłać do parafii tomskiej celem zanotowania wszystkich zapisów w oryginalnych księgach urodzeń, ślubów czy zgonów.

²⁹⁶ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 65-66об.

²⁹⁷ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 65-66об.

²⁹⁸ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 61-62.

²⁹⁹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 64-64об.

³⁰⁰ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 65-66об.

W ostatniej części swego pisma ks. Engelhardt objaśnił gubernatorowi, że nie odważyłby się wydać żadnego pozwolenia dla księży na oddalanie się ze swego miejsca zamieszkania, bo nie wchodzi to w zakres jego kompetencji. Księża otrzymali polecenie sprawowania opieki religijnej jedynie w swych miejscach zamieszkania, to jest w miastach okręgowych. Do tych miast zaś mogli przybyć zesłańcy zamieszkali w różnych miejscowościach danego okręgu, oczywiście po otrzymaniu pozwolenia władz³⁰¹. Wreszcie ks. Engelhardt podkreślił, „że jako wierny rosyjski poddany dokładnie spełnia surowe nakazy władzy, a rozporządzenie wydał nie w celu przeciwstawiania się władzy administracyjnej guberni tomskiej, a jedynie mając na uwadze moralny spokój samych zesłańców i spokój całego kraju”³⁰².

Tak więc, dzięki stanowczości ks. Józefa Engelhardta, proboszcza tomskiego a zarazem kapelana Zachodnio-Syberyjskiego Okręgu Wojskowego, część zesłanych księży katolickich otrzymała możliwość spełniania swoich obowiązków duszpasterskich wobec współwyznawców. Tu należy dodać, że na takie zachowanie ks. Engelhardt mógł sobie pozwolić, bo wiedział, że nie ma szczegółowych instrukcji postępowania władz w zakresie pełnienia przez zesłanych księży posług religijnych i że urzędnicy na różnych szczeblach administracji w guberni tomskiej nie wiedzieli, jak postępować w przypadku dużej liczby podań – zarówno samych zesłańców, jak i księży – w sprawie możliwości zorganizowania w miejscu zsyłki życia religijnego. Potwierdzeniem tej sytuacji jest postawa horodniczego z Koływania. Najpierw tamtejszy ksiądz, wspomniany już Mikołaj Swołkien, otrzymał od horodniczego Borejszy [Борейша] pozwolenie na odprawianie mszy świętych i pełnienie wszelkich posług religijnych nie tylko w Koływaniu, ale i w pobliskich wsiach. Nowy horodniczy Koływania miał w tej sprawie wątpliwości i zwrócił się 25 maja 1867 roku do gubernatora tomskiego z prośbą o wyjaśnienie. Jego zdaniem, zezwolenie poprzednika było niezgodne z instrukcją dotyczącą nadzoru nad zesłańcami politycznymi, a która dotarła do niego pod koniec kwietnia tegoż roku. Paragraf 19. tej instrukcji wyraźnie mówił, że księża katolicy zesłani pod nadzór policyjny, niezależnie od tego, czy zostali oni pozbawieni praw stanu i majątkowych, czy też nie, nie mogą odprawiać mszy w swoich mieszkaniach, w domach prywatnych i w kościołach mających status państwowych. Ci księża nie mogą też pod żadnym pozorem głosić kazań³⁰³. Na zakończenie horodniczy stwierdził, że taka rozbieżność pomiędzy literą prawa a realną praktyką wprowadziła go „w stan skrajnej niepewności”, a zatem prosi on o szczegółowe wskazówki: czy ma pozwolić na odprawianie, czy zakazać księdzu Swołkienowi odprawiania mszy w domu prywatnym w Koływaniu.

Gubernator tomski, nie chcąc brać na siebie odpowiedzialności, zwrócił się z prośbą o wyjaśnienia do Aleksandra P. Chruszczowa [Александр П. Хрущёв], generała-gubernatora Syberii Zachodniej. Ten zaś 22 czerwca 1867 roku wydał pismo okólne, w którym powołał się na opinię ministra spraw wewnętrznych i zakazał, do czasu ukazania się szczegółowych przepisów, wydawania księżom zesłanym pod nadzór policji z pozbawieniem praw stanu i majątkowych pozwoleń na odprawianie nabożeństw³⁰⁴.

Dwa lata później, 29 sierpnia 1869 roku, generał-gubernator zwrócił uwagę naczelnikowi guberni tomskiej, że jego zakaz z 1867 roku dotyczący odprawiania mszy przez zesłanych księży

³⁰¹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 65-66об.

³⁰² ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 65-66об.

³⁰³ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 115-116.

³⁰⁴ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 124-124об.

katolickich nie jest respektowany. Generał-gubernator zażądał, by był on przestrzegany z całą surowością³⁰⁵.

Wobec takiego stanowiska generała-gubernatora 25 września naczelnik guberni tomskiej zobowiązał władze policyjne do odebrania podpisanych przez księży oświadczeń, że zapoznali się z okólnikiem generała-gubernatora i nie będą odprawiać cichych mszy porannych i w ogóle nie będą spełniać żadnych posług religijnych. Zachowała się informacja o złożeniu takich oświadczeń przez 10 księży katolickich, zamieszkałych w tym czasie w Mariinsku³⁰⁶. Podpisali oni oświadczenia 31 października 1869 roku w obecności mariińskiego urzędnika sądowego³⁰⁷.

W drugiej połowie 1870 roku gubernator tomski przedstawił swym podwładnym stanowisko w sprawie utrzymania zakazu działalności religijnej księżom objętym nadzorem policji. Argumentował, że jeżeli się pozwoli duchownym na pełnienie posług religijnych, to mogą oni to odczytać jako szczególną wobec nich pobłażliwość rządu, a nadto sami uznaliby, że mogą prowadzić działalność polityczną³⁰⁸.

W listopadzie 1870 roku gubernator tomski otrzymał zawiadomienie od generała-gubernatora Syberii Zachodniej, że minister spraw wewnętrznych wydał pozwolenie, by w nagłych przypadkach i na podstawie oddzielnego pozwolenia naczelnika guberni księża zesłańcy, którym nie odebrano praw stanu i praw majątkowych, mogli dokonywać chrztów, ślubów i pochówków³⁰⁹.

Na tej podstawie gubernator polecił ks. Justynowi Zacharewiczowi [Иустин Захаревич], proboszczowi tomskiemu, by przedstawił dwóch księży spośród przebywających na zesłaniu w Kainsku i Mariinsku, którym „można byłoby powierzyć pełnienie posług duchowych i którzy by nie zawiedli zaufania władz i zaufania tego nie nadużyli w złych zamiarach [...]”³¹⁰. Proboszcz Zacharewicz zaproponował ks. Jerzego Wołoszyńskiego [Георгий Волошинский] z Kainska oraz ks. Jakuba Demidowicza z Mariinska, jako osoby, które potrafią „całkowicie nie zawieść zaufania władz”³¹¹. Gubernator przychylił się do opinii proboszcza Zacharewicza i ks. Wołoszyńskiego i Demidowiczowi zezwolono na spełnianie posług religijnych; pierwszemu w Kainsku i okręgu kainskim, a drugiemu w Mariinsku i okręgu mariińskim. Gubernator uczynił zastrzeżenie, by księża przed udzieleniem każdego sakramentu w Kainsku czy Mariinsku otrzymali zgodę miejscowych władz policyjnych i by przedmioty liturgiczne były przechowywane przez naczelników policji. Jeżeli natomiast ci księża będą się udawać do miejscowości w okręgu kainskim czy mariińskim, gdzie mieszkają polscy zesłańcy, by spełniać tam posługi religijne, to za każdym razem muszą otrzymać zgodę władz policyjnych, a te ostatnie winny tego typu wyjazdy objąć szczególnym swoim nadzorem³¹².

Te swoistego rodzaju udogodnienia dla polskich zesłańców w zakresie życia religijnego trwały zaledwie rok. Nie wiadomo, z jakiego powodu generał-gubernator Zachodniej Syberii zmienił

³⁰⁵ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 126.

³⁰⁶ Byli to: W. Justynowicz, J. Kosiłowski, E. Korzeniewski, D. Żuk, J. Demidowicz, A. Krzy-żanowski, M. Swołkien, J. Rozwadowski, E. Bujno, J. Witkiewicz.

³⁰⁷ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 140.

³⁰⁸ ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 9789. Л. 40об.

³⁰⁹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 129.

³¹⁰ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 130-130об.

³¹¹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 131об.

³¹² ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 9789. Л. 10.

zдание i oznajmił gubernatorowi tomskiemu, że księża zesłańcy mogą spełniać posługi duchowe tylko dla tych katolików, którzy znajdują się w miejscach ich zamieszkania, za każdym razem na podstawie specjalnego pozwolenia naczelnika guberni i że nie wolno ani słowem wspominać o wydawaniu pozwoleń na wyjazdy księży do zesłańców mieszkających poza miastami okręgowymi³¹³.

Kończąc, należy odwołać się do oceny Bronisława Piłsudskiego wystawionej księżom zesłańcom. Stwierdził on:

... jeżeli im na to pozwolono, to pełnili oni swoje obowiązki z godnością i z prawdziwą ofiarnością kapłańską, ale nawet mimo pozbawienia praw, wśród zesłanych wierzących towarzyszy byli uznani za przywódców duchowych, którzy poprzez swoje cnoty oraz czyny moralne przynosili niewypowiedzianą ulgę³¹⁴.

³¹³ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 136-136об.

³¹⁴ Б. Пилсудский. *Поляки в Сибири*, s. 24.

12 „Ojciec katolików syberyjskich” – ks. Walerian Gromadzki w latach 1861-1899

„Отец сибирских католиков” – кс. Валериан Громадский в 1861-1899 гг.

Z dwóchsetletnimi dziejami tomskiej parafii rzymskokatolickiej, oficjalnie zatwierdzonej na początku XIX wieku i przez długie lata pod względem obszaru porównywanej do kilku państw europejskich razem wziętych, związane są losy wielu spośród tych księży katolickich, którzy wskutek różnych okoliczności pełnili służbę lub przebywali tutaj w charakterze zesłańców. Dla jednych z nich pobyt w regionie syberyjskim był jedynie przejściowym epizodem w życiu, dla drugich był to okres, który pozostawił głęboki niezapomniany ślad zarówno w ich duszy, jak i w duszach parafian i w pamięci potomnych. Tak było w przypadku ks. Waleriana Gromadzkiego [Валериан Громадский] (1835-1917), kanonika honorowego Kapituły Łuckiej.

Ksiądz Walerian Gromadzki został zesłany na Syberię w 1861 roku pod nadzór policyjny za przestępstwo polityczne. Syberię opuścił w 1899 roku, w aureoli sławy oraz uwielbienia jako „ojciec wszystkich katolików zachodniosyberyjskich”. Służbie na Syberii poświęcił prawie czterdzieści lat życia, z czego ponad 25 lat w charakterze proboszcza parafii. Większa część jego życia była więc związana z Syberią. Na jego oczach wyrosło kilka pokoleń katolików syberyjskich. Przyszło mu zatem być świadkiem oraz uczestnikiem wielu wydarzeń. Z jego osobą związana jest budowa kościołów katolickich w Omsku oraz we wsi Spasskoje w guberni tomskiej, jak również generalna przebudowa kościoła w Tomsku.

Droga życiowa oraz kapłańska ks. Waleriana Gromadzkiego rozpoczęła się na Ukrainie, w guberni wołyńskiej. W latach 1854-1859 pobierał nauki w Żytomierskim Seminarium Duchownym, a w 1859 roku otrzymał święcenia kapłańskie i został proboszczem parafii w Grochowie na Wołyniu. Dwa lata później został zesłany do Omska. W piśmie okólnym Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 6 maja 1861 roku skierowanym do generała-gubernatora Syberii Zachodniej była mowa o tym, że „ksiądz kościoła w Grochowie w guberni wołyńskiej, Gromadzki, 25 marca 1861 roku wygłosił kazanie, które zakończył wezwaniem, by chwycić za broń [...]”³¹⁵. Oskarżano go również o to, że mieszkając w domu jednego z właścicieli ziemskich, uczył dzieci prawosławne według katechizmu katolickiego, zakazanego przez cenzurę. MSW zaproponowało generałowi-gubernatorowi Syberii Zachodniej, by według swego uznania naznaczył go wikarym do jakiegoś kościoła czy kaplicy i by nadzór nad nim miał miejscowy proboszcz, a nadto by ustanowiono niejawną nadzór policyjny. Sugerowano, by nie pozwolić mu głosić kazania, nauczać dzieci religii i oddalać się z wyznaczonego miejsca zamieszkania nawet w celu spełnienia posług religijnych³¹⁶.

W Omsku na początek na jego utrzymanie przeznaczono z kasy państwowej zasiłek w wysokości 15 kopiejek na dobę oraz 1 rubel 50 kopiejek miesięcznie na wynajem mieszkania³¹⁷. Po wysłaniu ks. Gromadzkiego na Syberię, jego opiekun duchowy biskup Kacper Borowski zwrócił

³¹⁵ ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 754. Л. 4-5.

³¹⁶ ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 754. Л. 4-5.

³¹⁷ ГАОО. Ф. 14. Оп. 1. Д. 496. Л. 1112-1113.

się z prośbą do metropolity mohylewskiego o opiekę nad ks. Gromadzkiem z powodu jego słabego zdrowia. Z kolei biskup mohylewski zwrócił się do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z prośbą o złagodzenie warunków zesłania Gromadzkiego. Te starania przyniosły o tyle pozytywny skutek, że MSW za pośrednictwem rzymskokatolickiego kolegium duchownego przyznało mu zasiłek w wysokości 150 rubli, co stanowiło kwotę mniejszą niż było potrzeba na utrzymanie księdza katolickiego na Syberii, ale większą od przyznawanej przeciętnemu zesłańcowi politycznemu³¹⁸.

Przebywając w Omsku, Gromadzki został mianowany wikarym miejscowej parafii katolickiej Matki Bożej Niepokalanego Poczęcia [Непорочного зачатия Богородицы]. Przy pomocy parafian i korzystając z życzliwości władz lokalnych, w tym generała-gubernatora Syberii Zachodniej Aleksandra O. Diugamela, Gromadzki w 1862 roku mógł zbudować w Omsku, z finansowym wsparciem Alfonsa Ko-zieł-Poklewskiego, niewielki kościół katolicki, trzeci z kolei na Syberii Zachodniej. Projekt kościoła omskiego został wykonany przez inżyniera wojskowego, kapitana G.S. Wierszynina [Г.С. Вершинин] i uzyskał akceptację samego monarchy³¹⁹.

Zdaniem niektórych badaczy dziejów polskiej zsyłki na Syberię, ks. Gromadzki nie tylko utrzymywał w Omsku aktywne kontakty z polskimi zesłańcami politycznymi i parafianami, ale również z Rosjanami, między innymi z „obłaźnikami”³²⁰ Grigorijem N. Potaninem [Григорий Н. Потанин], Serafinem S. Szaszkowem [Серафин С. Шашков], Nikołajem M. Jadrincewem [Николай М. Ядринцев], którzy różnie zostali na Syberii wybitnymi działaczami społecznymi. Ci ostatni poprzez Gromadzkiego utrzymywali kontakt z Polakami, członkami tajnego kółka podziemnego, które działało wówczas w Omsku. Wspomina się również, że ks. Gromadzki, dowiedziawszy się od swoich protektorów o przygotowywanych w 1865 roku aresztowaniach w środowisku omskiej inteligencji, uprzedził Jadrincewa, Potanina oraz innych członków tajnego koła, a ci zdążyli zniszczyć wiele kompromitujących dokumentów³²¹. Jednak twierdzenie o konkretnym udziale Gromadzkiego w „polsko-rosyjskich kontaktach rewolucyjnych” jest dość ryzykowne, bo brakuje odpowiednich materiałów źródłowych. Nadto należałoby przyjąć, że nie był on rewolucjonistą, lecz jak wynika z dalszego jego życia, starał się przede wszystkim dotrzeć z pomocą duchową do swoich współwyznawców wszędzie tam, gdzie rzucił ich zesłańczy los.

Księdzu Gromadzkiemu, pomimo zakazu oddalania się z miasta, udawało się wyjeżdżać z Omska. By nieść pomoc duchową swoim współwyznawcom, wyjeżdżał z miasta, i to czasami w odległe strony, pod pretekstem leczenia się kumysem. W 1864 roku odbył podróż do stancy Nowonikołajewskiej, ale w 1865 roku odmówiono mu podobnego wyjazdu do okręgu karkaralińskiego³²². W maju 1868 roku, „biorąc pod uwagę stan chorobowy”, pozwolono mu w celu leczenia kumysem udać się do stancy Nowaja w pobliżu Omska. Wkrótce jednak z MSW nadeszło rozporządzenie, by stamtąd powrócić. W maju 1868 roku znów pozwolono na „czasowy pobyt Gromadzkiego w okolicach stancy Nikołajewskiej w celu leczenia kumysem”³²³. Oprócz tego pozwolono mu, na prośbę zesłańca politycznego Sobolewskiego, udać się do

³¹⁸ РГИА. Ф. 826. Оп. 1. Д. 616. Л. 6; W. Masiarz, *Zarys dziejów kościoła i parafii...*, s. 25; A. Maslennikow SJ, *Rzymskokatolicka parafia w Tomsku...*, s. 237.

³¹⁹ Н.И. Лебедева, *Костел и католическая община Омска: исторический очерк*. W: Сибирско-польская история и современность: актуальные вопросы. Иркутск 2001, s. 181-187.

³²⁰ Zwolennikami syberyjskiego separatyzmu (od red.).

³²¹ *История Сибири*. Т. 3. *Сибирь в эпоху капитализма*. Под ред. А.П. Окладниковой, Ленинград 1968, s. 115.

³²² ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 7852. Л. 164.

³²³ ГАРФ. Ф. 109. 1 эксп. 1861 г. Д. 307. Л. 14.

Piotropawłowskiej Gorzelni „w celu udzielenia ślubu z panną Holsztejn [Гольштейн] [...], ponieważ ona z uwagi na słabe zdrowie nie może przyjechać do Omska”³²⁴. Wszystko również wskazuje na to, że w tamtych latach ksiądz odwiedzał też Tomsk. W liście z końca grudnia 1865 roku jednego z zesłanych do Tomska Polaków była mowa, że w tym mieście „przebywa ksiądz Gromadzki, młody dzielny człowiek, przysłany w 1861 roku”³²⁵. Widocznie Tomsk mu się podobał, gdyż wkrótce kapłan sam się zwrócił z prośbą do władz gubernialnych o przeniesienie z Omska do Tomska. W 1868 roku ks. Gromadzki znalazł się w Tomsku. Władze bowiem postanowiły wydaląc z Tomska wikarego Gryniewskiego [Гриневский], który był oskarżony o wypowiedanie podczas kazań „myśli niezgodnych z zamierzeniami rządu”³²⁶. W ślad za przeniesieniem do Tomska ks. Gromadzkiego, do gubernatora Nikołaja W. Rodzianko wpłynęło pismo generała-gubernatora Syberii Zachodniej Aleksandra P. Chruszczowa [Александр П. Хрущёв] o ustanowienie nad księdzem również w Tomsku tajnego nadzoru policyjnego³²⁷.

Ksiądz Walerian Gromadzki, pełniąc przed 1883 rokiem funkcję pomocnika proboszcza parafii w Tomsku, szczególnie dużo sił poświęcał pracy duszpasterskiej wśród swoich rodaków, zesłańców postyczniowych skierowanych na osiedlenie do najbardziej odległych miejsc rozległej guberni tomskiej oraz na tereny z nią sąsiadujące. Na mapie jego podróży znajdowały się zarówno wsie, jak i kopalnie złota w okręgu marińskim i kuznieckim, bo wszędzie tam byli Polacy. Wyjazdy często wiązały się z zagrożeniem dla życia z powodu surowego klimatu, dużych odległości, ale to nie powstrzymywało go od działalności misyjnej. „Dzięki Bogu – pisał kapłan do matki w listopadzie 1871 roku – ze zdrowiem jest u mnie wszystko w porządku i jestem w stanie pracować w winnicy Pańskiej dla tych biednych ludzi...”³²⁸. Tak więc, w samym tylko 1872 roku przyszło mu przemierzyć w ciągu pół roku 9 tysięcy wiorst (9600 km), ochrzcić 100 dzieci, najczęściej nastolatków, pobłogosławić 20 związkom małżeńskim oraz wysłuchać spowiedzi kilku tysięcy osób. Jak już zaznaczał w swoim liście do matki, „niektóre osoby, które przez całe lata były pozbawione sakramentu pokuty, wkrótce po odpuszczeniu grzechów zmarły, jakby tylko czekając na tę łaskę. Ci, którzy byli chorzy, po przyjęciu sakramentów znów w sposób cudowny powracali do zdrowia”³²⁹.

Ale nie samą modlitwą i pocieszeniem ks. Gromadzki starał się pomóc swoim rodakom. W 1870 roku zwrócił się z prośbą do naczelnika guberni tomskiej o pozwolenie mu na otoczenie opieką grupy dzieci katolickich, które zostały sierotami. W odpowiedzi gubernator tomski N.W. Rodzianko nie tylko nie pozwolił ks. Gromadzkiemu otoczyć troską dzieci, ale we własnoręcznie napisanym piśmie przypomniał mu, że ma zakaz uczenia czytania i pisania dzieci jakiegokolwiek wiary i rozkazał, aby nie oddalał się nigdzie z Tomska oraz miał zajęcie tylko przy jednym kościele³³⁰. Oddzielnie gubernator, także własnoręcznym pismem, zwrócił się do proboszcza ks. Justyna Zacharewicza, aby objął nadzorem ks. Gromadzkiego, nigdzie go nie wysyłał do pełnienia

³²⁴ ГАОО. Ф. 3. Оп. 5. Д. 8256. Л. 1-3.

³²⁵ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1042. Л. 1028.

³²⁶ ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 754. Л. 1.

³²⁷ ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 754. Л. 3об.

³²⁸ *Сибирский миссионер*. „Сибирская католическая газета” 1998. № 12, s. 32.

³²⁹ *Сибирский миссионер*.

³³⁰ ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 37.

postług religijnych i nie pozwalał mu na głoszenie w kościele kazań. Nadto gubernator dodał, „by niezwłocznie go powiadamiać, jeśli by zauważył u ks. Gromadzkiego cokolwiek naganego”³³¹.

W 1883 roku, po przeniesieniu ks. Justyna Zacharewicz z Tomsku do Sankt Petersburga na stanowisko proboszcza parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny [Успения Пресвятой Девы Марии] na Wyborgskiej Stronie, ks. Walerian został mianowany przez arcybiskupa mohylewskiego proboszczem parafii tomskiej i pełnił tę funkcję do 1899 roku, mieszkając tutaj przez 30 lat, z czego był niezmiernie dumny. Jak pisał Aleksander Maciesza, ks. Gromadzki, człowiek wykształcony, o wysokiej kulturze osobistej, potrafił zjednoczyć przy kościele różne warstwy inteligencji polskiej i znaleźć sposób, aby zainteresować problemami polskich katolików w Tomsku władze świeckie i religijne, a także wiele wpływowych osób w Polsce. W czasie pełnienia przez niego funkcji proboszcza kościół tomski „stał się nie tylko ośrodkiem religijno-narodowym, ale również kulturalno-społecznym...”³³².

Rozumiejąc potrzebę rozbudowy kościoła tomskiego, gdyż od dawna już nie mieścił on wszystkich parafian, nie tylko podczas świąt, ale i w dni powszednie, proboszcz zdecydował się na poszerzenie świątyni i podjął starania, składając w tym celu pisma do różnych urzędów. W piśmie do gubernatora z 17 maja 1889 roku, uzasadniając konieczność rozbudowy kościoła, wskazał, że do parafii rzymskokatolickiego kościoła w Tomsku należy gubernia tomska oraz obwód semipałatynski, akmolinski i semireczynski. Liczba wszystkich parafian wynosi około 10 tysięcy osób, z których w Tomsku zamieszkuje około 1500 osób, a w najbliższych wsiach i osadach – około 600 dusz³³³. Dnia 15 stycznia 1890 roku proboszcz Gromadzki otrzymał wreszcie od gubernatora zawiadomienie o pozwoleniu na postawienie przybudówki przy kościele³³⁴.

Mimo braku wystarczającej sumy pieniędzy w kasie parafialnej, remont został rozpoczęty. W trakcie rozbiórki frontowej ściany okazało się, że wszystkie belki w suficie świątyni zgniły, a sufit trzymał się tylko na samym szalunku i w każdej chwili groził zawaleniem³³⁵. Jednym słowem, ta rozbiórka uchroniła modlących się przed katastrofą.

Zły stan techniczny budynku wymagał wykonania znacznie większego zakresu prac remontowych, niż zakładano wcześniej w projekcie i w kosztorysie. W związku z powyższym komitet budowlany parafii postanowił, by „z powodu naglącej konieczności” niezwłocznie przystąpić do rozbiórki sufitu i dachu, a następnie zbudowania nowego. W tym celu należało pożyczyć niezbędne środki potrzebne do zakupu odpowiednich materiałów budowlanych³³⁶.

Dnia 10 czerwca 1890 roku obok ruin kościoła w Tomsku proboszcz Gromadzki, odprawił mszę w intencji przebudowy kościoła. Po zakończeniu mszy i odmówieniu modlitw za zdrowie cara i całego Najjaśniejszego Domu przemówił do licznie zgromadzonych parafian. Powiedział między innymi:

Stoimy teraz, bracia, pośród ruin naszego kościoła. Jakież smutny i zatrważający duszę widok rozpościera się przed naszymi oczyma. To, co zostało stworzone ludzkimi rękoma, czas powoli zniszczył. Patrząc na

³³¹ ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 38.

³³² A. Maciesza. *Dzieje kolonii polskiej w Tomsku...*, s. 114.

³³³ ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 117. Л. 2.

³³⁴ ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 117. Л. 19.

³³⁵ ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 117. Л. 31.

³³⁶ ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 117. Л. 31.

owe dzieło zniszczenia, niejedni skłoni głowę i jeśli jest osobą głęboko wierzącą, to wyda okrzyk: „Jak wielki jesteś, Boże, w swoim miłosierdziu!” Bowiem ten oto sufit, jak sami teraz widzicie, wisiał nad naszymi głowami jak miecz Damoklesa.

Stojąc na tych ruinach, stoimy jak gdyby nad naszą dużą głęboką mogiłą, w której od pochowania żywcem ocaliło nas Boże miłosierdzie. Być może modlitwa kogoś sprawiedliwego ochroniła nas przed tym nieszczęściem; być może dla czystych, niewinnych istnień, naszych maleńkich dzieci, które mogłyby zostać sierotami, oszczędziła nas Opatrzność Boża, albo też modlitwa wierzącej i łaskawej matki, chroniącej przed nieszczęściem swoje dziecko, została wysłuchana przez Boga i wszyscy zostaliśmy ocaleni [...]. Obecnie przystępujemy do położenia kamienia węgielnego tej części, która teraz ma być dobudowana do świątyni. Drodzy i umiłowani parafianie, jesteście zaproszeni, aby uczestniczyć w tym poświęceniu i abyśmy wszyscy razem uprosili Pana Boga o rychłe zakończenie rozpoczętego remontu naszej świątyni i o to, byśmy uczestniczyli w uroczystości odbudowy tego, co zniszczył czas.

Bracia, przypomnijmy, ile świątych, poświęconych Bogu minut spędziliśmy w ścianach tej świątyni, teraz pustych i milczących! Czy te ściany pozostaną puste i milczące przez długi czas? Czyż będziemy patrzeć obojętnie, jak kamień po kamieniu będzie spadał z niszczących ścian na ziemię i ani jedna łaź nie zrosi takiego spadania, żadne serce nie zabije świętym pragnieniem, aby szybciej i szybciej odsunąć to nieszczęście, które nas dosięgło? O nie! Nie pozwolimy na dalsze niszczenie naszej świątyni. Wzniesiemy ją mocnymi rękoma i silną wolą! Podzielimy się z Bogiem naszą ostatnią kopiejką, choćby ona nas wiele kosztowała w naszym życiu i w pracy. Wiara naszych ojców wzniosła ten Kościół, a nasza wiara pomoże nam go odbudować. Ileż pokoleń, które żyły po zbudowaniu kościoła, było wdzięczne jego założycielom. Niechaj stanie się tak, aby również przyszłe pokolenia, które przyjdą po nas, były nam wdzięczne za jego odbudowę. Uczynimy wszystko, co będzie możliwe, na sławę Bożą z nadzieją na pomoc Opatrzności. Pamiętajmy, że jeżeli nie będziemy szczerzyć swoich trudów i ofiar, to wierni znów wypełnią odbudowaną świątynię Pana i niejedno pokolenie zejdzie z tego świata, zetną się jego prochy – a za sprawą naszych rąk, w odnowionej świątyni – będzie się unosiła modlitwa ku tronowi Króla nad królami oraz dokonywała ofiara odkupienia za grzechy nasze [...].

Bracia! Przypomnijmy sobie wszyscy, że ta świątynia była świadkiem naszych cierpień, niespokojnych chwil oraz radości, że wiele łez w niej wylano, a potem wiele doznano pocieszenia. Bracia! Nasi nieliczni w tym kraju, lecz silni wiarą przodkowie, czując potrzebę wspólnej modlitwy, pracując w pocie czoła, wzniesli tę świątynię. Wiele czasu minęło od tamtej pory i wiele się zmieniło. Ostygła wiara, a wraz z wiarą miłość, ale łańcuch, który połączył wszystkie serca, choć osłabł, to się nie rozerwał, a wspólne potrzeby go podtrzymają. W nieszczęściu serca znajdują pocieszenie w obcowaniu. Unieśmy zatem nasze serca ku Tronowi Syna i Jego Matki, tej Matki, której święty wizerunek z tej ikony patrzy na nasz smutek. Oddajmy się w Jej opiekę z błaganem o okazanie łaski i ukazanie możliwości ponownego odbudowania kościoła ku chwale Jej imienia. Amen³³⁷.

W odpowiedzi na gorące wezwanie proboszcza, aby „podzielić się z Bogiem ostatnią kopiejką” parafianie zanieśli do kościoła swoje oszczędności, ale było ich stanowczo za mało. W 1891 roku Gromadzki odbył podróż do Rzymu, gdzie został przyjęty przez papieża Leona XIII, któremu złożył informację o swojej służbie na Syberii i o warunkach, w jakich odbywa się jego praca. Z Rzymu Gromadzki przywiózł dla swoich parafian błogosławieństwo papieża, o którym uroczystie oznajmił po okolicznościowym kazaniu³³⁸. Oczywiście wraz z błogosławieństwem papieża kapelan Gromadzki przywiózł również część środków niezbędnych do kontynuacji remontu. Następnie, w 1893 roku, minister spraw wewnętrznych „raczył wyrazić zgodę na przyznanie

³³⁷ „Сибирский вестник” 1890. № 67.

³³⁸ A. Maciesza. *Dzieje kolonii polskiej w Tomsku...*, s. 114.

zasiłku w kwocie 6 tysięcy rubli na remont i poszerzenie budynku kościoła rzymskokatolickiego w Tomsku z przesunięciem tego wydatku do kwot przeznaczonych na utrzymanie duchowieństwa rzymskokatolickiego na Syberii³³⁹.

Przeprowadzony w latach 1890-1894 pod kierownictwem ks. Gromadzkiego kapitalny remont kościoła uczynił go jedną z najpiękniejszych świątyń sakralnych w Tomsku.

19. Kościół w Tomsku. Fotografia z początku XX wieku

Położony w centrum historycznym na Górze Woskriesienskiej [Воскресенская гора], wznoszącej się nad miastem, wywiera on również i dziś szczególne wrażenie poprzez swój klasycystyczny „włoski styl”. Zaslugą ks. Gromadzkiego było i to, że kościół został wzbogacony nowymi obrazami. Znalazły się tu kopie obrazów malarzy światowej sławy. Kopie te wykonali polscy malarze. Uroczyste poświęcenie odremontowanego budynku kościoła odbyło się 8 września 1895 roku. Z tą chwilą, jak wspominał naoczny świadek,

... odprawiane uroczyste nabożeństwa, piękne otoczenie, wspaniała gra na organach, piękny śpiew chóralny, świetna muzyka w wykonaniu amatorskim były dla wiernych duchowym natchnieniem, które przynosiło ukojenie cierpiącym, prześladowanym i uciśnionym. Dla obojętnych wobec religii i zmęczonych życiem pobyt w kościele był źródłem wrażeń, które radowały duszę i pozwalały na pewien czas zapomnieć o codziennych sprawach³⁴⁰.

Ksiądz Gromadzki oprócz odrestaurowania starego budynku kościoła doprowadził do uporządkowania cmentarza katolickiego, otwarcia czytelnicy dla parafian i założenia rzymskokatolickiego towarzystwa dobroczynnego, w którym piastował dożywotnio godność honorowego członka.

Dnia 1 września 1893 roku parafianie uroczysto obchodzili 25-lecie posługi duszpasterskiej ks. Waleriana Gromadzkiego. Na jego ręce napłynęły życzenia z różnych miejsc Syberii, od gubernatora tomskiego Hermana A. Tobizena oraz od innych osób oficjalnych. Jak zaznaczył Aleksander Maciesza, świadek obchodów jubileuszu księdza, wzruszające było wówczas przemówienie Jubilata, który w swoim wystąpieniu przed zebranymi powiedział:

Płakałem z wami, kiedy płakaliście, cieszyłem się, kiedy wy się cieszyliście, boleść waszego serca zawsze była moją boleścią. Wasze szczęście zawsze było moim największym szczęściem. Niektórzy z was wyrosli na moich oczach. Ja już się chylę ku starości, a wy, moi drodzy, wyrosliście na tej drodze, więc wstępujcie na nią i uparcie po niej podążajcie. Żyćcie tak, jak byście mieli umrzeć za godzinę i postępujcie tak, jakbyście nigdy nie mieli odejść z tego świata³⁴¹.

Trzej parafianie: W. Kaupowicz [В. Каупович], J. Jerzyński [Ю. Ержинский] i W. Rodziejewicz [В. Родзевич], działając w imieniu rady parafialnej, zwrócili się do tomskiego gubernatora z prośbą, by wyraził on zgodę na ubieganie się u arcybiskupa mohylewskiego o nagrodę dla proboszcza za jego „pożyteczną i w najwyższym stopniu szlachetną działalność oraz za wybitne zasługi”³⁴². Gubernator nie tylko wyraził zgodę, ale sam wystąpił z inicjatywą odznaczenia go

³³⁹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 117. Л. 62.

³⁴⁰ A. Maciesza. *Dzieje kolonii polskiej w Tomsku...*, s. 117.

³⁴¹ A. Maciesza. *Dzieje kolonii polskiej w Tomsku...*, s. 118.

³⁴² ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 3303. Л. 1.

Krzyżem Kapłańskim³⁴³ za jego gorliwą służbę. W kwietniu 1895 roku napłynęła informacja z Petersburga, że na mocy Najwyższego pozwolenia proboszczowi rzymskokatolickiego kościoła w Tomsku ks. Walerianowi Gromadzkiemu przyznano Krzyż Kapłański³⁴⁴.

Ksiądz Gromadzki, mimo że poświęcał wiele czasu na przebudowę kościoła w Tomsku, nie zapomniał o mieszkających na obszarze guberni tomskiej i odbywał długie podróże, tak jak dawniej. Przedmiotem jego szczególnej troski była budowa domu modlitwy we wsi Spasskoje w powiecie kainskim³⁴⁵. W 1894 roku Gromadzki uzyskał pozwolenie ministra spraw wewnętrznych na zbudowanie tutaj murowanego domu modlitewnego. W marcu 1895 roku projekt świątyni został zaakceptowany przez Oddział Budowlany Urzędu Gubernialnego i przekazany proboszczowi wraz z pozwoleniem na rozpoczęcie budowy³⁴⁶.

Po roku kościół już zbudowano i 15 sierpnia 1896 roku został poświęcony pod wezwaniem Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny [Успения Пресвятой Богородицы]. Przy świątyni powstała też plebania i utrzymywana była ze środków parafian, a nie ze skarbu państwa. Ksiądz Walerian w trosce o warunki bytowe duchownych z parafii Spasskoje zwrócił się do ministra rolnictwa i zarządu dóbr państwowych Aleksieja S. Jermołowa [Алексей С. Ермолов] z prośbą o przyznanie dla niej działki ziemi o powierzchni 150 dziesięcin, argumentując, że przyczyniłoby się to do poprawy warunków materialnych, a także „dla rozpowszechniania wśród ludności pożytecznej wiedzy rolniczej”³⁴⁷.

Częste wyjazdy ks. Gromadzkiego do odległych miejscowości powodowały niezadowolenie wśród niektórych parafian, gdyż uważali oni, że za mało czasu poświęca parafianom z Tomska. Jeden z nich postanowił nawet napisać list do kurii mohylewskiej w Sankt Petersburgu i poskarżyć się na taki stan rzeczy³⁴⁸. Tę anonimową, niezyczliwą Gromadzkiemu osobę nie zadowalało również i to, że zbudowany tutaj kościół był za mały w stosunku do liczby zamieszkałych w Tomsku katolików, jak i to, że jakoby język, kultura, „rosyjskie obyczaje” wywierały na proboszcza zbyt duży wpływ, a poprzez niego też i na część parafian. Autor listu wypominał ks. Gromadzkiemu, że miał w swoim mieszkaniu krzyż prawosławny, że czytał biblię w języku rosyjskim i że w czasie modlitw i spotkań z przedstawicielami miasta zachowywał się jak duchowny prawosławny. Oburzało go także, że ksiądz ponoć zarządził, by do dzwonów, na wzór prawosławia, przywiązano sznury³⁴⁹.

W 1898 roku proboszcz parafii rzymskokatolickiej w Tomsku Walerian Gromadzki, powołując się na nadwyreżone zdrowie prawie 38-letnią służbą na Syberii, przesłał do departamentu do spraw wyznań prośbę o przyznanie mu dożywotniej emerytury w wysokości 600 rubli rocznie „z zachowaniem otrzymanych przez niego od czasu rozpoczęcia służby na Syberii dodatkowych 150 rubli”. Gubernator tomski przychylił się do tej prośby, dodając, że przeznaczenie dla ks. Gromadzkiego emerytury w wysokości 750 rubli „w pełni zasługuje na poparcie ze względu na

³⁴³ Odznaczenie dla kapłanów osobiście zatwierdzone przez cara w 1843 roku.

³⁴⁴ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 3303. Л. 4.

³⁴⁵ Obecnie Wiengierowo w obwodzie nowosyberyjskim.

³⁴⁶ ГАТО. Ф. 3. Оп. 42. Д. 1902. Л. 2.

³⁴⁷ РГИА. Ф. 821. Оп. 125. Д. 689. Л. 15-16.

³⁴⁸ РГИА. Ф. 826. Оп. 1. Д. 1074. Л. 22-26; A. Maslennikow. *Rzymskokatolicka parafia w Tomsku...*, s. 240.

³⁴⁹ РГИА. Ф. 826. Оп. 1. Д. 1074. Л. 22-26; A. Maslennikow. *Rzymskokatolicka parafia w Tomsku...*, s. 240.

jego długotrwałą i prowadzoną bez zarzutu działalność i może być w podanej kwocie potraktowana jako nagroda³⁵⁰.

Po upływie roku wszystkie formalności związane ze zwolnieniem ze służby były załatwione i 1 stycznia 1900 roku ks. Gromadzki został uwolniony z obowiązków proboszcza parafii tomskiej, otrzymując pozwolenie na wyjazd do kraju pod warunkiem, że na nowym miejscu zamieszkania nie będzie odprawiał żadnych nabożeństw oprócz cichej mszy świętej³⁵¹. Jednym słowem, ks. Gromadzki po 38 latach pobytu na Syberii znajdował się nadal pod tajnym nadzorem policji.

Decyzja o uwolnieniu ze służby już nie zastała ks. Waleriana Gromadzkiego w mieście gubernialnym, gdyż wyjechał on z Tomsku jeszcze w październiku 1899 roku, natychmiast po złożeniu podania o urlop. Jak pisał Aleksander Maciesza, 10 października 1899 roku nastąpiło wzruszające pożegnanie parafian kościoła tomskiego z księdzem Gromadzkim, opuszczającym Tomsk. Parafianie zdawali sobie sprawę z tego, że żegnają się ze swoim proboszczem na zawsze, gdyż z powodu sędziwego wieku i utraty zdrowia nie mógł już zarządzać tak dużą parafią jak tomska, licząca już wtedy 18 tysięcy wiernych rozproszonych na obszarze dwukrotnie większym od Polski³⁵².

Doceniając jego ogromne zasługi i żegnając się z nim z dużym żalem, parafianie wręczyli duszpasterzowi album ze swoimi fotografiami, a także ufundowali stypendium jego imienia dla podopiecznych nowo utworzonego przy kościele schroniska dla sierot.

Początkowo ks. Gromadzki wyjechał do matki do Żytomierza, a po kilku miesiącach, gdy matka zmarła, zamieszkał przy Seminarium Duchownym w Żytomierzu, gdzie się uczył w młodości. Tam do 1912 roku pełnił obowiązki prokuratora seminarium, a następnie został proboszczem parafii sławuckiej w dekanacie izjasławskim.

Mieszkając z daleka od Syberii, ks. Walerian nie zerwał kontaktów ze swoimi byłymi parafianami, prowadził z nimi korespondencję i interesował się życiem parafii, której poświęcił wiele lat swojej działalności duszpasterskiej. Nie zapominano o nim również i na Syberii. W 1909 roku gazeta „Sibirskaja żyzn” informowała, że z okazji 50-lecia służby duchownej Gromadzkiego Tomskie Rzymskokatolickie Towarzystwo Dobroczynne wysłało do Żytomierza depeszę z życzeniami. W depeszy podkreślano, że „duszpasterz ten, cieszący się powszechną sympatią, pozostawił po sobie dobre wspomnienia jako człowiek dobrotliwy, wrażliwy, utalentowany kaznodzieja i dostojny przywódca pożytecznych inicjatyw³⁵³.

³⁵⁰ ГАТО. Ф. 3. Оп. 12. Д. 3055. ЛЛ. 16, 17.

³⁵¹ A. Maslennikow. *Rzymskokatolicka parafia w Tomsku...*, s. 240.

³⁵² A. Maciesza. *Dzieje kolonii polskiej w Tomsku...*, s. 113.

³⁵³ „Сибирская жизнь” 24 марта 1909, s. 4.

13 Z historii cmentarzy katolickich w Tomsku

Из истории католических кладбищ в Томске

Do napisania tego tekstu posłużyły zarówno „podania o zamierzchłych czasach”, wspomnienia najstarszych mieszkańców Tomsku zebrane przez historyków regionalistów [краеведов], jak i materiały źródłowe pochodzące z archiwów i bibliotek Tomsku.

Wspominano już, że tzw. Litwa obecna była zarówno przy zakładaniu Tomsku, jak i przez cały XVII wiek widoczna była w „służbie państwowej”. Nie wszyscy spośród „Litwy” pozostali do końca życia katolikami, wiele bowiem osób, pozostając na służbie, przeszło na prawosławie. Byli również i tacy, którzy nie skusili się korzyściami wynikającymi z przejścia na tę religię, niezłomnie trwali przy wyznawaniu wiary swych ojców i czekali latami na zawarcie kolejnego pokoju Rzeczypospolitej z Moskwą, aby móc powrócić do domów na zasadzie wymiany jeńców. Jednak nie wszystkim jeńcom spośród „Litwy” wyznania katolickiego udało się powrócić do rodzinnych stron i kończyli swoją ziemską wędrówkę na ziemi syberyjskiej.

Poświadczone informacje o tym, gdzie w starym Tomsku w XVII wieku grzebano przedstawicieli katolickiej „Litwy” i „Niemczyńów” (luteran), nie przetrwały do naszych czasów. Wiadomo natomiast, że pochówek takich ludzi na parafialnych cmentarzach prawosławnych był niedozwolony. Z reguły grzebano ich na specjalnych cmentarzach za miastem. Ile takich „nierosyjskich” cmentarzy było w Tomsku i gdzie się one znajdowały, nie wiemy i możemy jedynie na ten temat snuć przypuszczenia. Z różnych źródeł wiadomo, że dość duży cmentarz „innowierczy” był położony w rejonie obecnego placu Solnego [Соляная площадь] oraz drugiego gmachu dydaktycznego Tomskiego Państwowego Uniwersytetu Architektury i Budownictwa.

Ponownie w dużej liczbie pojawili się katolicy w okresie panowania Piotra I. Tym razem przybyli oni w towarzystwie luteran („Niemczyńów”). Najpierw na rozkaz cara na Syberię zostali zesłani zwolennicy polskiego króla Stanisława Leszczyńskiego, a następnie Szwedzi, których wzięto do niewoli w trakcie działań wojny północnej w latach 1700-1721. Z postacią wielkiego rosyjskiego reformatora i samodzierżawcy wiąże się zakrojone na dużą skalę pozyskiwanie do służby rosyjskiej cudzoziemców, z których część uczciwie i z oddaniem służyła nowej ojczyźnie, jednak nie zechciała zmienić swojego wyznania katolickiego lub protestanckiego. O ich pobycie w tamtych czasach w Tomsku przypomina nam tzw. Góra Szwedzka, a tak naprawdę jedynie niewielka część, która po niej pozostała. Miejskowa tradycja powiada, że góra ta otrzymała nazwę cudzoziemską dlatego, że zostali tutaj pochowani jeńcy szwedzcy, przysłani w 1714 roku na osiedlenie z Tobolska do Tomsku. Wśród nich znajdowali się oficerowie oraz pastor, którzy ciągle się skarżyli na wyjątkowo niewłaściwe ich traktowanie przez miejscową ludność oraz władze³⁵⁴. Na tym miejscu jeszcze w połowie XIX wieku postawiono wysoki katolicki krzyż. Na fakt, że są tutaj pochowani katolicy, wskazywał nie tylko krzyż, ale również zachowana płyta żeliwna z nagrobka byłego komendanta tomskiego Francuza Thomasa de Villeneuve’a. Komendant ten zmarł w Tomsku w 1794 roku i dokładnie po upływie stu lat, pod koniec XIX wieku, proboszcz kościoła Walerian Gromadzki z tego praktycznie już nieistniejącego cmentarza „innowierczego”

³⁵⁴ История названия томских улиц. Томск 1998, s. 88.

zdołał ocalić jedynie płytę z mogiły człowieka, o którym w kronice miasta zachowały się skromne, ale bardzo ciekawe wiadomości³⁵⁵.

Zdaniem krajoznawcy Aleksandra W. Adrianowa [Александр В. Адрианов], wspomnianą płytę proboszcz zauważył pomiędzy innymi płytami kamiennymi i polecił ją przenieść na cmentarz przykościelny – w ten sposób płyta ocalała³⁵⁶. W tym samym czasie, bez śladu, zniknęła inna nagrobna płyta żeliwna, którą na cmentarzu przykościelnym dostrzegł Adrianow. Płytę tę, jak twierdził ów krajoznawca, przewiózł tutaj ksiądz Gromadzki z placu Solnego, gdzie przedtem znajdował się stary cmentarz katolicki. Przytoczymy za nim opis tego nagrobka:

W górnej części płyty przedstawiony został krzyż sześcioramienny, a w dolnej – jakieś dwa skrzyżowane przedmioty. Pomiędzy nimi umieszczono siedmiowersowy napis po polsku: *S poczuyaią zwłoki. pamięci Zygmunta Zenowicza, Urod. się w Litwie 1742, Umarł 13 January 1830 r. Syn oycowi*³⁵⁷.

Nieznany pozostał los innych płyt nagrobnych z tego cmentarza.

Nie wiemy, czy wspomniane płyty nagrobne zostały przywiezione na cmentarz przykościelny z jednego czy też z różnych cmentarzy katolickich, jak również kto i kiedy był pochowany obok tych ludzi. Jedno z podań głosi, że w Tomsku został pochowany, przebywający wraz z rodziną na zesłaniu, katolik, kamerdyner na dworze Jej Cesarskiej Wysokości Anny Iwanowny [Анна Иоановна]³⁵⁸, Karl Lilienfeld [Карл Лилиенфельд]. Zmarł on tutaj w 1759 roku.

Z czasem w pamięci mieszkańców Tomaska zatarły się nie tylko wiadomości o wspomnianych cmentarzach, ale również dokładne punkty orientacyjne samej Góry Szwedzkiej³⁵⁹. Na miejscu starych cmentarzy w okolicy placu Solnego, jak wspominano, stoją obecnie gmachy budynków dydaktycznych Tomskiego Państwowego Uniwersytetu Architektury i Budownictwa oraz gmach sądu gubernialnego.

Wzmianka o jeszcze jednym zapomnianym starym cmentarzu katolickim w Tomsku została przez nas niespodziewanie odkryta podczas studiowania starych dokumentów archiwalnych. Wynika z nich, że cmentarz ten był położony w południowej części miasta, czyli po całkiem przeciwległej stronie do wspomnianej przez nas nekropolii katolickiej na Górze Szwedzkiej i na placu Solnym. Miejszem tym był teren, na którym za pieniądze kupca Pietrowa zbudowano w 1865 roku cerkiew prawosławną pod wezwaniem Arcypasterza Innocentego Irkuckiego Cudotwórcy [Святитель Иннокентий Иркутский Чудотворец], nazywaną przez miejscową ludność „Ino-kientijewską”. Udzielając pozwolenia na budowę wymienionego kościoła, architekt o nazwisku Makiedonski [Македонский] określił to miejsce jako położone „w pobliżu byłego cmentarza katolickiego”³⁶⁰. Według ustaleń krajoznawców tomskich, kościół ten znajdował się na obszarze obecnego miasteczka studenckiego przy ulicy Wierszynina i został rozebrany do

³⁵⁵ Szerzej postać komendanta Thomasa de Villeneuve’a została przedstawiona w szkicu 3. „Katolik komendantem miasta Tomaska” (od red.).

³⁵⁶ *Город Томск*. Томск 1912, s. 108.

³⁵⁷ *Город Томск*, s. 109.

³⁵⁸ Anna Iwanowna Romanowa (1693-1740), cesarzowa Rosji w latach 1730-1740 (od red.).

³⁵⁹ A.W. Adrianow, a za nim inni historycy regionaliści mylnie wskazują, że Góra Szwedzka znajdowała się w rejonie Kasztaka. Zob. A.W. Адрианов. *Город Томск в прошлом и настоящем*. Томск 1890.

³⁶⁰ ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 261. Л. 1.

fundamentów na początku lat 50. XX wieku³⁶¹. Z przekazów pochodzących z końca XIX wieku wiadomo, że teren, na którym znajdował się cmentarz katolicki, został zabudowany różnymi obiektami należącymi do Joanno-Predteczeńskiego klasztoru żeńskiego [Иоанно-Предтеченский женский монастырь] założonego na mocy dekretu Świętego Synodu z 1876 roku. Następnie wokół klasztoru został założony cmentarz klasztorny, a obok niego był położony nowy, miejski cmentarz Priebrażenski [Преображенское кладбище], z wydzieloną kwaterą luterańską i wojskową. Natomiast ustalenie, kiedy został tutaj założony w tym miejscu wspomniany „stary cmentarz katolicki” i do jakiego czasu pełnił on swoją funkcję, okazało się niemożliwe.

Ślady wszystkich cmentarzy „starokatolickich” zachowały się w Tomsku jeszcze do początku XIX stulecia, zanim pojawili się tutaj księża katolicy i zanim została oficjalnie zarejestrowana wspólnota katolicka.

Wraz z założeniem w Tomsku w 1807 roku wspólnoty katolickiej, a następnie po przybyciu tutaj księży jezuitów, dla parafii rzymskokatolickiej w Tomsku zostało wydzielone miejsce pochówku obok Wozniesińskiego cmentarza prawosławnego [Вознесенское православное кладбище]. Znajdowało się ono za miastem, wzdłuż drogi do Irkucka, gdzie już była nekropolia żydowska i jedynowiercza (staroobrzędowców). Cmentarz katolicki położony był przy drodze do Irkucka, z jej lewej strony (jadąc w kierunku od miasta), zaraz za żydowskim. Dalej za cmentarzem katolickim rozciągało się rozległe pustkowie, na którym w 1871 roku zbudowano „więzienie przesyłowe” – dokonywano tu podziału partii aresztantów, podążających poprzez Tomsk w kierunku Syberii Wschodniej. Początkowo więzienie było zbudowane z drewna i ogrodzone również drewnianym wysokim płotem. Później, w latach 1891-1895, wybudowano na tym miejscu budynki więzienia przesyłowego z cegły. Również z cegły wzniesiono wysokie mury więzienne. W 1873 roku na terenie więziennym za pieniądze tomskiego kupca Zachariasza Cybulskiego [Захарий Цыбульский] została zbudowana cerkiew prawosławna pod wezwaniem Zbawiciela Słynącego Cudami [Великославный Спас]³⁶².

W murach tego więzienia przebywali też Polacy, zarówno zesłańcy polityczni, jak i kryminaliści, i niejednego z Polaków pochowano na cmentarzu katolickim. Nie można ustalić imion i nazwisk polskich więźniów, ale wiadomo, że liczba zmarłych katolików w tym więzieniu, a następnie pogrzebanych na cmentarzu katolickim, była znaczna.

Z ustaleń jednego z krajoznawców wiadomo, że na cmentarzu katolickim za czasów proboszcza ks. Józefa Engelhardta w 1866 roku wybudowano niewielką kaplicę³⁶³, a następnie, już za czasów ks. Waleriana Gromadzkiego, wzniesiono ogrodzenie przy kościele i uporządkowano teren cmentarza³⁶⁴. W tej małej kapliczce podczas remontu i poszerzania tomskiego kościoła parafialnego na początku lat 90. XIX wieku odprawiano regularne nabożeństwa. Najprawdopodobniej kapliczkę rozebrano z powodu jej zniszczenia, a zamiast niej w 1911 roku, w pobliżu bramy przy głównej alei cmentarnej, za pieniądze kupca Antoniego Szylkiewicza wzniesiono z czerwonej cegły niewielką kaplicę pod wezwaniem św. Antoniego Padewskiego. Została ona poświęcona 13 czerwca 1911 roku przez księdza dziekana Józefa Demikisa [Иосиф

³⁶¹ Г. Скворцов. *Град небесный*. „Народная трибуна”. 6 мая 1992. Por. też W. Chaniewicz, *Z historii cmentarzy katolickich w Tomsku*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2001. Nr 5, s. 77-112.

³⁶² Г. Скворцов. «Беловодье». „Томский вестник”. 14 июня 1991.

³⁶³ А. Мациеца. *Дzieje kolonii polskiej w Tomsku...*, s. 107.

³⁶⁴ „Истина и жизнь” 1992. № 6, s. 40; „Przegląd Powszechny” 1992. Nr 3.

Демикис]. Kaplica o niewielkich rozmiarach (2,5 m × 2,5 m) była zbudowana w stylu gotyckim. Wąziutkie strzeliste okienka zostały umieszczone na ścianie wschodniej i zachodniej, a dwuskrzydłowe żelazne drzwi ze szklanymi witrażami były skierowane na południe. Wewnątrz kapliczki znajdowało się wąskie podium marmurowe, na którym ustawiano trumnę ze zmarłym w celu odprawiania nabożeństwa pogrzebowego.

Od strony drogi do Irkucka cmentarz został ogrodzony murem z czerwonej cegły. W części górnej muru pomiędzy kwadratowymi słupami były umieszczone żelazne kute kraty. Główna aleja cmentarza do kaplicy i plac przed kapliczką były obsadzone młodymi cedrami. Od strony więzienia cmentarz był obwarowany głębokim (do 1,5 m głębokości) rowem i osypany wałem.

Według wspomnień starszych mieszkańców, na terenie cmentarzy: staroobrzędowców, żydowskiego, katolickiego i prawosławnego oraz w paśmie pomiędzy cmentarzem katolickim a więzieniem rósł dość gęsty, stary i wysoki las brzozy. Na tyłach cmentarza i więzienia znajdował się stromy, urwisty rów, porośnięty w dole gęstymi zaroślami czeremchy, wikliny oraz burzanu. Wśród mieszkańców Tomska rów ten miał złą sławę. Z dawien dawna przyłgnęła do niego nazwa rowu straszego albo egzekucyjnego.

Wewnątrz rozległego kompleksu cmentarnego przez długi czas nie było ogrodzenia i mieszkańcy mogli urządzać sobie tam spacer i rozmyślać, dlaczego ziemia syberyjska przyjęła na swoje łono zarówno ortodoksyjnego Judejczyka, zawistnego katolika, prawdziwie prawosławnego Rusina, niewzruszonego staroobrzędowca, godząc ich i spokrewniając ze sobą. (Jest znamienne, że na cmentarz staroobrzędowców i żydowski, od strony drogi do Irkucka, było jedno wejście strzeżone przez wspólną stróżówkę³⁶⁵).

Zadbany cmentarz katolicki, odgradzony od części przejezdnej drogi do Irkucka żelaznym ażurowym ogrodzeniem, był na przełomie XIX i XX wieku miejscem wyjątkowym w Tomsku. Utrzymane w idealnej czystości płyty nagrobne, rodzinne grobowce, wspaniałe pomniki z marmuru budziły podziw u przychodzących tu mieszkańców.

Nieopodal zespołu cmentarzy, w okolicy jeziora Białego, mieściło się w XIX wieku sporo drobnych warsztatów odlewnictwa żeliwnego, kuzni i pracowni rzeźbiarskich, zdolnych do wykonywania najbardziej wyszukanych zamówień dotyczących nagrobków. Niektóre z tych warsztatów sprowadzały na sporządzenie pomników cmentarnych granit, bazalt w różnych kolorach i odcieniach oraz marmur o wyjątkowej bieli z Florencji i wyspy Capri³⁶⁶.

Na pewien czas przestańmy opowiadać historię cmentarza katolickiego, opisywać jego nagrobki, ogrodzenia, pomniki i przypomnijmy tych, którzy znaleźli tutaj swoje ostatnie schronienie. Choć cmentarz ten wraz z jego płytami nagrobnymi i pomnikami zniósł z powierzchni ziemi straszne wydarzenia, to pamięć ludzka zachowała wspomnienia o tych, których tutaj pochowano. Sporo informacji o pogrzebanych tu katolikach dostarczają też ocalałe archiwa. Znajdujące się w Państwowym Archiwum Obwodu Tomskiego księgi metrykalne tomskiego kościoła rzymskokatolickiego oraz w niewielkim stopniu opublikowane w miejscowej prasie nekrologi pozwoliły nie tylko zbadać pewne fakty odnoszące się do funkcjonowania parafii katolickiej w Tomsku w latach 1841-1920, ale również ustalić nazwiska i imiona osób pochowanych w tej nekropolii w okresie ponadpółwiecznego jej istnienia³⁶⁷.

³⁶⁵ ГАТО. Ф. Р-1954. Оп. 1. Д. 3. Л. 126.

³⁶⁶ Г. Скворцов. «Беловодье».

³⁶⁷ В.А. Ханевич, А.Г. Караваева. *Католический некрополь города Томска. 1841-1920*. Томск 2001.

Na podstawie ksiąg metrykalnych udało się stwierdzić, że w latach 1841-1920 na tym cmentarzu zostało pochowanych ponad 4800 osób. Każda z nich miała swój los: gorzki, tragiczny, szczęśliwy. Nie możemy obecnie odnaleźć ich grobów, by do nich podejść, przeczytać epitafium nagrobne, zatrzymać się i pomilczeć, ale o nich teraz wiemy i pamiętamy. Najstraszniejsze jest, kiedy o człowieku się zapomina. Nie na darmo się mówi, że człowiek żyje do tej pory, dopóki pamięta o nim rodzina, bliscy, przyjaciele, znajomi i inni ludzie.

Zostali tutaj pochowani ludzie w różnym wieku – od niemowląt poczęwszy na stuletnich starcach skończywszy, osoby o różnym statusie społecznym – od generała do bezdomnego włóczęgi-katorżnika. Był to chyba najbardziej wielonarodowościowy cmentarz w mieście. W księgach metrykalnych często spotykamy nazwiska polskie, niemieckie, austriackie, czeskie, litewskie, łotewskie, słowackie, a nawet rosyjskie, włoskie, francuskie, belgijskie. Najwyraźniej przeważają tutaj nazwiska i imiona polskie, co w tamtych czasach dawało pełne prawo do nazywania tego cmentarza cmentarzem polskim.

Do naszych czasów nie przetrwały opisy uroczystych ceremonii pogrzebowych odprawianych w kościele w Tomsku. Bodajże tylko jedyny raz gazeta lokalna „Sibirskaia żyzn” zamieściła notatkę, w której zawarty był opis mszy żałobnej z 14 marca 1887 roku w kościele tomskim w związku ze śmiercią znanego pisarza polskiego Józefa I. Kraszewskiego³⁶⁸. Na jej podstawie można mieć wyobrażenie o tym, w jaki sposób odbywały się podobne msze żałobne w związku ze śmiercią znanych mieszkańców Tomsku, którzy byli wyznania katolickiego. Oto ten zapis:

Wczoraj o godzinie 10 rano w tutejszym kościele katolickim odbyła się msza żałobna w związku ze śmiercią wybitnego polskiego pisarza I. Kraszewskiego. Mały kościółek z trudem mógł pomieścić wszystkich pragnących uczcić pamięć zmarłego; oprócz tutejszej Polonii było też wielu Rosjan. Msza była bardzo uroczysta, czemu w znacznym stopniu sprzyjała piękna gra na organach, czarujący i wzruszający śpiew oraz wszystkie akcesoria mszalne. Trumna ustawiona na katafalku pośrodku kościoła była ustrojona kwiatami, zielenią i wieńcami, wśród których jeden był od „dzieci”. U wezłowania trumny stał portret Kraszewskiego, udekorowany kwiatami, z napisem w języku rosyjskim i polskim. Podczas mszy przy dźwiękach organów wykonano „Benedictus” Beethovena, „Modlitwy” Stradelli, „Crucifix” Duct Tora i „Ave Maria” Bacha. Przejmujący śpiew młodych głosów żeńskich i tenora u wielu osób wyciskał łzy³⁶⁹.

W historii cmentarza katolickiego w Tomsku znalazły swoje odbicie dzieje licznej diaspory polskiej żyjącej tu w drugiej połowie XIX wieku i na początku XX wieku. Zostali tutaj pochowani uczestnicy powstania listopadowego i powstania styczniowego, zesłani księża, urzędnicy i inżynierowie zarządu Syberyjskiej Kolei Żelaznej, lekarze i geodeci, wykładowcy uczelni tomskich oraz nauczyciele gimnazjów miejskich, urzędnicy różnych instytucji i resortów, polscy przesiedleńcy z okresu reformy rolnej Stołypina, jeńcy wojenni z armii austrowęgierskiej z czasów pierwszej wojny światowej. Udało się ustalić personalia dla większości z nich³⁷⁰.

Z każdym rokiem wzrastała liczba członków wspólnoty katolickiej Tomsku i w ostateczności cmentarz stał się za mały. W tej sytuacji proboszcz tomski ks. Józef Demikis podjął starania o poszerzenie cmentarza. We wrześniu 1912 roku w imieniu swoim i rady parafialnej zwrócił się do władz miasta z prośbą o przyłączenie do cmentarza katolickiego dodatkowej działki ziemi „o 29

³⁶⁸ Zmarł w Genewie wg nowego kalendarza 19 marca 1887 (od red.)

³⁶⁹ „Сибирская жизнь”. 15 марта 1887.

³⁷⁰ В.А. Ханевич, А.Г. Караваева. *Католический некрополь города Томска...*, passim.

arszynach długości i o 33 arszynach szerokości³⁷¹. Była to pusta działka, położona pomiędzy głębokim wąwozem, nazywanym strasznym rowem, a tylną stroną cmentarza katolickiego i jedynowierczego.

Po wystąpieniu do władz miasta ks. Demikisa o przydzielenie działki na poszerzenie cmentarza z podobną prośbą wystąpili jedynowiercy. Jednakże nie czekali oni na decyzję władz miasta w tej sprawie, tylko działkę zajęli i ogrodzili wysokim płotem. Doszło do tzw. konfliktu cmentarnego pomiędzy dwoma wspólnotami religijnymi. Zarząd miasta Tomsku postanowił konflikt załagodzić najprostszym sposobem i działkę podzielił na dwie równe części³⁷², ale ostateczną decyzję w tej sprawie miała podjąć дума miejska.

W tej sytuacji 9 grudnia 1913 roku ks. Demikis wraz z członkiem rady parafialnej Pawłem Karaczewskim-Wołkiem, urzędnikiem w zarządzie Syberyjskiej Kolei Żelaznej, wystosowali pismo do zarządu miasta, w którym uzasadniali, że pomysł podziału działki na dwie równe części jest krzywdzący dla katolików i jako argument przytoczyli dane o liczbie pogrzebów u katolików i jedynowierców. Według ich rozeznania u jedynowierców w ciągu roku dochodziło nie więcej niż do 17-20 pochówków, a na cmentarzu katolickim w ciągu ostatnich pięciu lat grzebano kilka razy więcej. I tak w 1909 roku z ogólnej liczby 234 zmarłych w Tomsku – 111 zostało pochowanych na cmentarzu katolickim, w 1910 spośród 175 zmarłych na cmentarzu katolickim pochowano 93 osoby. Dla lat następnych proporcje te kształtowały się następująco: w 1911 roku 187 i 87 osób, w 1912 roku 166 i 44, a do 4 grudnia 1913 roku – 129 i 80³⁷³.

Ale członkowie wspólnoty jedynowierczej też nie ustępowali i zasypywali zarząd miasta różnymi pismami, w których apelowano o wystąpienie w obronie interesów Rosjan przed cudzoziemcami. Wsparcie znaleźli wśród tomskiego odłamu jedynowierców, a mianowicie u białokrynickich. Ci ostatni oskarżyli m.in. katolików o to, że samowolnie grzebią zmarłych na spornym miejscu.

Kiedy spór przedłużył się na pierwsze lata działań wojennych, na cmentarzu katolickim grzebano jeńców z wojsk austrowęgierskich. To stało się, jeżeli tak można powiedzieć, istotnym argumentem dla władz miejskich, by wyrazić zgodę na prośby wspólnoty katolickiej. Ale znowu odezwały się protesty ze strony jedynowierców, że zarząd nie daje pierwszeństwa w należytych pochówku rodowitym Rosjanom, tylko kieruje się interesami cudzoziemców i skutkiem tego Rosjanie są grzebani za miastem na Kasztaku³⁷⁴.

Ostatecznie zarząd miasta zdecydował się podzielić działkę na dwie równe części i strony zostały usatysfakcjonowane.

W czasach I wojny światowej, a następnie w latach wojny domowej, liczba katolików w parafii tomskiej znacznie się powiększyła o uciekinierów z zachodnich terenów Imperium Rosyjskiego oraz jeńców wojennych z armii austro-węgierskiej, którzy znaleźli się tomskim w obozie jenieckim. W tamtych latach pochowano na cmentarzu katolickim w Tomsku 466 jeńców wojennych armii austro-węgierskiej, a wszystkie te nazwiska udało się ustalić dzięki zachowanym

³⁷¹ ГАТО. Ф. 233. Оп. 4. Д. 1363. Л. 4.

³⁷² ГАТО. Ф. 233. Оп. 4. Д. 1921. Л. 6.

³⁷³ ГАТО. Ф. 233. Оп. 4. Д. 1921. Л. 5.

³⁷⁴ ГАТО. Ф. 233. Оп. 4. Д. 1921. Л. 11.

księgom metrykalnym³⁷⁵. Tutaj też został pochowany ks. Franciszek Kantor, który zmarł na dur plamisty 21 marca 1919 roku³⁷⁶.

Przypomnieniem o tamtych smutnych wydarzeniach przez długi czas był pomnik wzniesiony rękoma jeńców wojennych, który został usytuowany przy alei głównej cmentarza katolickiego, nieopodal kaplicy. Był to stożkowaty obelisk z piaskowca o wysokości około 4 metrów. Zostały na nim wyciosane symbole czterech wyznań: krzyże katolickie, gwiazdy Dawida, muzułmańskie półksiężycy i unickie krzyże sześcioramienne. Na pomniku był też lakoniczny napis: „Zmarłym rodakom”³⁷⁷. W czasach władzy radzieckiej pomnik ten został zburzony, ale opisowi, jak do tego doszło i jakie były losy tego cmentarza, będzie poświęcona odrębna publikacja.

³⁷⁵ В.А. Ханевич, А.Г. Караваяева. *Католический некрополь города Томска...*

³⁷⁶ „Сибирская жизнь”, 21 марта 1919 (некролог).

³⁷⁷ ГАТО. Ф. Р-1954. Оп. 1. Д. 3. Л. 128.

14 Działalność dobroczynna katolików tomskich (druga połowa XIX – początek XX wieku)

Благотворительная деятельность томских католиков (вторая половина XIX – начало XX в.)

Działalność dobroczynna była i jest jednym z podstawowych zadań Kościoła katolickiego. Zgodnie z duchem chrześcijańskim, wspólnym dla prawosławia, katolicyzmu i protestantyzmu, za jedynie słuszną zasadę przy dzieleniu bogactwem uważa się tę, która uwzględnia troskę o ubogich.

W niniejszym szkicu autor nie stawia sobie za cel dokładnego przedstawienia form świadczenia działalności dobroczynnej na rzecz katolików tomskich przez cały okres istnienia tomskiej wspólnoty katolickiej, bo zebrany materiał źródłowy jeszcze na to nie pozwala. Tekst został podzielony na dwie części. W pierwszej zostaną przedstawione krótkie informacje o tych mieszkańcach Tomsku, którzy, jak sądzimy, zasłużyli się szczególną aktywnością na polu filantropijnym, a w drugiej scharakteryzujemy działalność powstałego w 1893 roku Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności.

Trzeba podkreślić, że tomiczanie wyznania katolickiego na długo przed założeniem swej wspólnoty znani byli z filantropijnej działalności. Prowadzili ją nie tylko wśród swoich współwyznawców, ale również wśród prawosławnych. Przeznaczali odpowiednie kwoty pieniężne na budowę świątyń prawosławnych, schronisk i przytułków. Byli wybierani do komitetów sprawujących nadzór nad więziennictwem, a nawet zostawali opiekunami szkół początkowych. To zaangażowanie na polu filantropii prowadzonej wśród ludności wyznania prawosławnego w pewien sposób przyczyniło się do utworzenia Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności.

Opis działalności filantropijnej osób wyznania katolickiego winien się zacząć od charakterystyki działalności dobroczynnej Alfonsa Ko-zieł-Poklewskiego, największego protektora i dobroczyńcy na Syberii Zachodniej i Uralu, a w latach 1834-1837 parafianina w Tomsku, ale ponieważ osobie tej poświęcono już miejsce we wcześniejszym szkicu, odstępimy od powtarzania tych informacji³⁷⁸. Dodamy tylko, że jego żona i potomkowie, właściciele kilku fabryk metalurgicznych na Uralu, kontynuowali działalność filantropijną męża i ojca, byli opiekunami wielu kościołów i sierocińców.

Od 1864 roku piastował stanowisko gubernialnego inspektora lekarskiego Ferdynand J. Matkiewicz [Фердинанд Ю. Маткевич] (ok. 1832-1906), lekarz. W ciągu długich lat służby w mieście pełnił wiele obowiązków honorowych i był członkiem licznych towarzystw dobroczynnych. W 1865 roku wybrano go na dyrektora Komitetu Kuratorów Więziennych, w 1871 roku został członkiem Gubernialnego Komitetu Statystycznego, w 1874 roku zaś członkiem Rady Opiekuńczej Szkoły Realnej w Tomsku. W 1895 roku został jednym z założycieli Towarzystwa Wspierania Rozwoju Fizycznego, utworzonego z inicjatywy młodego lekarza, katolika, Władysława Pirusskiego [Владислав Пирусский]. Gdy był już w wieku sędziwym, został

³⁷⁸ Patrz szkic: „O pierwszych protektorach i mecenasach kościoła w Tomsku”.

członkiem rzeczywistym (w 1903 roku) utworzonego przy kościele Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności. Za swoją służbę niejednokrotnie był nagradzany orderami i awansami służbowymi. Za długoletnią pracę w służbie medycznej został uhonorowany tytułem rzeczywistego radcy stanu w Tomsku³⁷⁹.

Lekarzem Tomskiej Izby Opieki Społecznej był Florian P. Zackiewicz [Фло-риан П. Зацкевич] (1821-1876). Działalności lekarskiej i filantropijnej poświęcił w guberni i w mieście ponad 30 lat. Był jednym z inicjatorów utworzenia w guberni zorganizowanego systemu ochrony zdrowia. Należał do rady opiekuńczej Mariińskiego Gimnazjum Żeńskiego. Zasiadał w Gubernialnym Komitecie Kuratorów Więziennych. Po śmierci został pochowany na miejskim cmentarzu katolickim³⁸⁰.

Emil S. Malgudowicz [Эмиль С. Мальгудович] (1821-1879) był aptekarzem tomskim. W marcu 1866 roku, w związku z inicjatywą nieodpłatnego wydawania lekarstw ze swojej apteki dla Mariińskiego Schroniska dla Dzieci, na mocy decyzji cesarskiej został honorowym członkiem w Tomskim Gubernialnym Towarzystwie Opieki nad Schroniskami Dziecięcymi i następnie wybrany na skarbnika tegoż stowarzyszenia. W 1867 roku Emil Malgudowicz został mianowany na stanowisko dyrektora Tomskiego Komitetu Więziennego. W 1868 roku za udział w utrzymywaniu Mariińskiego Schroniska dla Dzieci otrzymał podziękowanie monarchy. W 1870 roku za pośrednictwem księcia Piotra Oldenburgskiego [Пётр Ольденбургский] otrzymał od cesarzowej kolejny raz podziękowanie za trudy i dary, sprzyjające rozwojowi schronisk dziecięcych. W marcu 1874 roku ponownie został skarbnikiem Tomskiego Gubernialnego Towarzystwa Opieki nad Schroniskami Dziecięcymi i odznaczono go Orderem Świętego Stanisława III stopnia. W tym samym również roku uzyskał awans na stanowisko radcy kolegiального. W latach 1874-1877 z nominacji naczelnika guberni został przewodniczącym komitetu ds. rekonstrukcji budynku zamku-więzienia. Po ukończeniu prac otrzymał podziękowanie naczelnika guberni za pomyślne wykonanie obowiązków. W grudniu 1879 roku za przyczynianie się do rozwoju Mariińskiego Schroniska Dziecięcego został uhonorowany Orderem św. Anny III stopnia³⁸¹.

Florenty F. Orzeszko [Флорентин Ф. Оржешко]³⁸² (1835-1905), lekarz, przez długie lata pracował jako lekarz więzienny, by w 1890 roku awansować na starszego lekarza szpitala Tomskiego Głównego Więzienia Etapowego. Dzięki bezinteresownemu oddaniu pracy medycznej cieszył się ogromnym szacunkiem w szerokich kręgach mieszkańców, szczególnie zaś wśród licznych zesłańców, przechodzących przez więzienie tomskie. Był członkiem honorowym Towarzystwa Tomskiego Lekarzy Praktykujących. Oprócz służby i praktyki lekarskiej F. Orzeszko brał aktywny udział w życiu Polonii tomskiej i w ogóle wspólnoty katolickiej miasta Tomsk. W 1895 roku Walne Zgromadzenie Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynnego wybrało go na honorowego członka. Był również członkiem stowarzyszeń dobroczynnych i oświatowych w mieście skupiających ludność wyznania prawosławnego. W latach 1897-1903 po trzykroć zostawał honorowym sędzią pokoju³⁸³.

³⁷⁹ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 348-350.

³⁸⁰ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 210.

³⁸¹ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 337-338.

³⁸² Brat męża Elizy Orzeszkowej (od red.).

³⁸³ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 407-411.

A.P. Dzierożyński [А.П. Дзерожинский] (ok. 1837- po 1882) był policmajstrem. W 1876 roku został wybrany na członka zarządu okręgowego Rosyjskiego Towarzystwa Udzielania Pomocy Poszkodowanym w Żegludze. Należał do towarzystwa opieki nad żołnierzami rannymi i chorymi, został odznaczony Srebrną Odznaką Czerwonego Krzyża za aktywną pomoc na rzecz tej organizacji. Sprzyjał rozwojowi szkolnictwa początkowego, pomagając w pozyskiwaniu pomocy dydaktycznych³⁸⁴.

Również policmajstrem był M.I. Sokołowski [М.И. Соколовский] (1850- po 1904). Znany jest z tego, że utworzył specjalny fundusz zapomóg pieniężnych dla wdów i sierot strażaków. W tym celu założył w banku lokatę bezterminową na 3 tysiące rubli, z której odsetki przeznaczone były właśnie na ten cel³⁸⁵.

Stanisław I. Zaleski [Станислав И. Залеский] (1852-1923), doktor medycyny, w latach 1885-1894 był profesorem w katedrze chemii Uniwersytetu Cesarskiego w Tomsku. Oprócz poświęcenia się owocnej pracy naukowej aktywnie uczestniczył w edukacji muzycznej mieszkańców miasta i w życiu miejscowej diaspory polskiej. Wraz z żoną należał do parafii miejscowego kościoła. Jego pochodząca z Warszawy żona Jadwiga, absolwentka szkół warszawskich i utalentowana pianistka, koncertowała w salonach gubernialnego Tomska, dawała również lekcje muzyki w tutejszych szkołach i w domach prywatnych³⁸⁶.

P.W. Burzyński [П.В. Буржинский] (1858-1926) był profesorem w katedrze farmakologii Uniwersytetu Tomskiego w latach 1891-1926. W 1893 roku kierował amatorską orkiestrą uniwersytecką, która koncertowała w celach dobroczynnych. Koncerty te cieszyły się popularnością wśród mieszkańców Tomska. Przez wiele lat był w mieście honorowym sędzią pokoju³⁸⁷.

Na początku XX wieku w Tomsku wielu osobom znana była działalność społeczna Eugeniusza M. Barancewicza [Евгений М. Баранцевич] (?-1911), sędziego pokoju z lat 1904-1911, urzędnika sądowego, poety, publicysty, kompozytora, zapalonego pszczelarza i propagatora rozwoju pszczelarstwa na Syberii. Był on pomysłodawcą zakładania wielu miejskich towarzystw społecznych oraz ich czynnym członkiem. Z jego inicjatywy i przy jego aktywnym udziale w listopadzie 1909 roku rozpoczęło działalność towarzystwo „Patronat”. On też został jego pierwszym przewodniczącym. Specyfika tej organizacji dobroczynnej polegała na tym, że jej założycielami byli urzędnicy Tomskiego Sądu Okręgowego, stawiający sobie za cel udzielanie pomocy byłym przestępcom, którzy po odbyciu kary opuścili więzienie w Tomsku. Pomagano też ich rodzinom. E.M. Barancewicz opracował statut tegoż towarzystwa. Hasło towarzystwa brzmiało: „Służ dla dobra społeczeństwa, stawiaj interesy bliźniego ponad osobiste korzyści materialne i wygody. Dążąc do dobra wspólnego, ceń ponad wszystko rozkosz duchową, zaś cnoty obywatelskie uznaj za swoje przykazanie, strzeż prawdy, aby ludzie w nią wierzyli”. W 1911 roku towarzystwo to liczyło 240 osób.

W latach 1897-1904 stał na czele Tomskiej Izby Skarbowej i aktywnie angażował się w działalność społeczną na terenie miasta i guberni Jan N. Chronowski [Иван Н. Хроновский]

³⁸⁴ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 157-158.

³⁸⁵ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 540-543.

³⁸⁶ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 197-202. Szerzej por.: Z. Wójcik. *Polscy nauczyciele akademicy w uczelniach Tomska w końcu XIX i na początku XX wieku*. W: *Polacy w nauce i kulturze Tomska...*, s. 236-237 (od red.).

³⁸⁷ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 65-67.

(1864-1920). W uznaniu jego zasług w lutym 1900 roku cesarzowa Maria Fiodorowna [Мария Фёдоровна] mianowała go dyrektorem Tomskiego Władimirowskiego Schroniska dla Dzieci³⁸⁸.

W 1904 roku Józef B. Marszang [Иосиф Б. Маршанг] (1865- po 1921) zastąpił J.N. Chronowskiego na stanowisku dyrektora Tomskiego Władimirowskiego Schroniska dla Dzieci i pełnił tę funkcję przez 14 lat. W 1905 roku został wybrany na pełnomocnika Towarzystwa Opieki Cesarzowej Marii Fiodorowny nad Głuchoniemymi i na pełnomocnika Towarzystwa do Walki z Chorobami Zakaźnymi, któremu z kolei patronowała księżniczka Oldenburgska. Był członkiem prawie wszystkich tomskich towarzystw dobroczynnych, nie wyłączając tomskiego Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynnego. Jego żona Christinja-Antonida Feliksowna [Христинья-Антонида Феликсовна] z domu Kowzan [Ковзан] przez kilka lat aktywnie uczestniczyła w opiece nad osieroconymi dziećmi w schronisku kościelnym. W marcu 1909 roku J. Marszang otrzymał podziękowanie od cesarza „za wyróżniającą rzetelną służbę i szczególny trud” i w konsekwencji został awansowany na stanowisko radcy stanu. Nadto był wyróżniony telegramem gratulacyjnym ministra finansów Władimira Kokowsewa [Владимир Коковцев]³⁸⁹.

W.I. Pielioszewski [В.И. Пелиошевский] (1880- po 1916) pełnił funkcję naczelnika policji powiatu tomskiego. W latach 1913-1916 był wybierany na członka szkolnej rady powiatowej. W styczniu 1914 roku został powołany na rzeczywistego członka Cesarskiego Towarzystwa Miłości Bliźniego z prawem noszenia specjalnie ustanowionej przez cesarza brązowej odznaki tego towarzystwa³⁹⁰.

Władysław S. Pirusski (1857-1933) był lekarzem. Wraz z powstaniem w Tomsku w 1903 roku Towarzystwa Lekarzy Praktykujących przez dwa lata pełnił funkcję jego przewodniczącego. Był członkiem Towarzystwa Badaczy Przyrody i Lekarzy przy Uniwersytecie Tomskim oraz Towarzystwa Opieki nad Szkolnictwem Początkowym. Dał się poznać jako wybitny działacz społeczny, troszczący się przede wszystkim o osoby ubogie i bezbronne oraz o dzieci. Wszystkich tego typu ludzi przyjmował na wizyty lekarskie bezpłatnie. Bezsilność medycyny w walce z epidemiami, ignorancja ludności przywiodły mu na myśl konieczność opracowania i rozpropagowania systemu zdrowego trybu życia, który będzie zapobiegał chorobom. W latach 1890-1895 dobrowolnie wykonywał obowiązki lekarza Tomskiego Rejonu Przesiedleńczego. Z kolei w latach 1892-1893 brał aktywny udział w walce z epidemią cholery w okręgu tomskim, a w 1897 roku z epidemią tyfusu plamistego³⁹¹.

J.Ł. Różycki [Е.Л. Ружицкий] był inżynierem górnictwa. Zarządzał w latach 1903-1910 Tomskim Laboratorium Wytopu Złota. Brał aktywny udział w życiu społecznym miasta i wspólnoty polskiej. Wybierano go na przewodniczącego Tomskiego Towarzystwa Sadownictwa, na skarbnika Tomskiego Miejskiego Zgromadzenia Społecznego (1907). Został członkiem rzeczywistym Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności. Wchodził w skład delegacji katolików tomskich podczas powitania biskupa Jana Cieplaka w dniu 13 maja 1909 roku³⁹².

³⁸⁸ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 598-599.

³⁸⁹ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 346-348.

³⁹⁰ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 434-437.

³⁹¹ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 444-446.

³⁹² В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 500-501.

Michał E. Janiszewski [Михаил Э. Янишевский] (1871-1949) pracował jako geolog, paleontolog, profesor Tomskiego Instytutu Technologicznego. W latach 1902-1912 był wybierany na funkcję sekretarza Towarzystwa Wspomożenia Uczących się Miasta Tomska³⁹³.

Józef A. Bystrzycki [Иосиф А. Быстржицкий] (1854-1921) zatrudniony był jako nauczyciel gimnazjalny w latach 1881-1911. Przez cały okres zamieszkania w Tomsku brał aktywny udział w jego życiu społecznym. W 1911 roku został wybrany na radnego Tomskiej Dumy Miejskiej. Tego roku został przewodniczącym sądu do spraw sierot. Należał do współtwórców powstałego w 1895 roku Towarzystwa Wspierania Rozwoju Fizycznego Mieszkańców Miasta Tomska. Pod koniec życia wybrano go na członka rzeczywistego tegoż Towarzystwa. Za duże zasługi na rzecz diaspory polskiej został w 1899 roku wybrany na członka honorowego Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynnego i przez wiele lat wchodził w skład jego zarządu³⁹⁴.

Kazimierz J. Zieleniewski [Казимир Я. Зеленеvский] (1845-1917), kupiec drugiej gildii, producent win, jak wielu kupców w owym czasie zajmował się dobroczynnością i działał w różnych towarzystwach niosących pomoc potrzebującym – zarówno Polakom, jak i Rosjanom. Razem z żoną byli członkami rzeczywistymi Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności. W 1909 roku wraz z architektami Wincentym Orzeszko i B. Tatarczukiem należał do komitetu budowy drugiego kościoła katolickiego w Tomsku. Był członkiem Towarzystwa ds. Wspierania Syberyjskich Wyższych Kursów Żeńskich. Uczestniczył w wielu akcjach dobroczynnych Towarzystwa Opieki nad Szkolnictwem Początkowym, wchodził w skład kierownictwa Ochotniczego Towarzystwa Straży Pożarnej w Tomsku, a w 1907 roku został wybrany na jego przewodniczącego. Odbudowany w 1889 roku dom Zieleniewskich przez długie lata służył jako miejsce, w którym skupiało się życie kulturalne diaspory polskiej. Tutaj przez pewien czas mieściła się biblioteka polska³⁹⁵.

Stanisław A. Żbikowski [Станислав А. Жбиковский] (1861- po 1914) był inżynierem, wykładowcą Tomskiego Instytutu Technologicznego. Brał aktywny udział w życiu społecznym miasta i tomskiej wspólnoty katolickiej. Będąc członkiem rosyjskiego towarzystwa technicznego, na jednym z jego posiedzeń wygłosił referat na temat „Kanał Ob-Jenisejski”. Zdaniem współczesnych, Stanisław Żbikowski był wyjątkowo utalentowanym pianistą. Jego mieszkanie było otwarte dla wszystkich miłośników muzyki i sztuki, często tutaj były organizowane wieczory muzyczne, na które przychodzili mieszkańcy Tomska. Brał aktywny udział w tworzeniu Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności i w 1895 został jego pierwszym prezesem. W kolejnych latach zajmował się aktywnie organizacją koncertów i wieczorów charytatywnych na rzecz Towarzystwa Dobroczynności, zbiórką środków na utworzenie przy Towarzystwie domu opieki dla starców i sierocińca dla dzieci³⁹⁶.

Polacy mieszkający w Tomsku, zarówno zesłańcy, jak i ci, którzy przybyli tu dobrowolnie, starali się podtrzymywać więzi poprzez organizowanie wszelkiego rodzaju spotkań

³⁹³ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 647-651.

³⁹⁴ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 68-70.

³⁹⁵ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 214-216. O losach jego synów Edwarda i Kazimierza zob.: A. Kuczyński. *Polacy w Tomsku. Szkice z przeszłości i współczesność*. W: *Polacy w nauce i kulturze Tomska...*, s. 27-28; L. Owczennikowa. *Kazimierz Zieleniewski (przyczynek do historii Polaków na Syberii)*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2000. Nr 4, s. 65-76 (od red.).

³⁹⁶ В.А. Ханевич. *Поляки в Томске...*, s. 184-186.

towarzyskich. Miejscami tych spotkań były domy prywatne zesłańców. W latach 1840-1856 większości zesłańców był znany dom Tomasza Bułhaka [Томаш Булгак] i jego małżonki Teresy, byłych właścicieli majątków Olechówka i Mickiewicze (Nowogródzkie). Bułhak został zesłany na Syberię za udział w spisku Szymona Konarskiego i skierowany na osiedlenie do jednej z miejscowości guberni tomskiej, ale udało mu się przenieść do gubernialnego Tomsku. Za nim na zesłanie podążyła małżonka. W ich domu zesłańcy mogli znaleźć pociechę i wszelkiego rodzaju pomoc. Stąd też w pamiętnikach wielu zesłańców, podążających etapem przez Tomsk w dalszą drogę na Syberię Wschodnią, dom ten był opisywany nie inaczej jak tylko „przystań i ognisko domowe polskości”, miejsce, gdzie każdy zesłany katolik, który się znalazł w trudnej sytuacji materialnej, mógł uzyskać pomoc i wsparcie.

W latach 1870-1880 takimi „ogniskami polskości i wsparcia” dla zesłańców w Tomsku były trzy domy. Jeden prowadził Witalis Ostromecki [Виталий Остромецкий], przewodniczący szlachty guberni grodzieńskiej. Aktywnie wspomagała go małżonka Kazimiera, nauczycielka gimnazjów tomskich. Dwa pozostałe prowadzone były przez wspomnianego już kupca Kazimierza Zieleniewskiego oraz lekarza więziennego Florentego Orzeszko.

Trzeba pamiętać, że miejscowe władze policyjne ściśle kontrolowały wszelkie poczynania wspólnoty katolickiej w Tomsku. Niektóre inicjatywy, mające charakter w pełni filantropijny, wydały się jednak władzom zbyt podejrzane i nie wyrażano na nie zgody. Przykładowo w 1870 roku gubernator tomski kategorycznie odmówił wyrażenia zgody wspomnianemu wielokrotnie ks. Walerianowi Gromadzkiemu, który chciał otoczyć opieką osierocone dzieci katolików³⁹⁷. Z kolei zesłany do Tomsku ksiądz Józef Dawidowicz [Иосиф Давидович] za to, że uczył dzieci czytania, pisania i polskich modlitw, został odprawiony do Kainska³⁹⁸.

Mimo wszelkich utrudnień katolicy tomscy nigdy nie zrezygnowali z założenia towarzystwa, które zajmowałoby się w szerokim zakresie niesieniem pomocy dla potrzebujących. Zabiegi zostały zintensyfikowane, kiedy władze zezwoliły na otworzenie w 1884 roku Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności przy kościele św. Katarzyny w Sankt Petersburgu, i po prawie 10 latach starań powstało w 1893 roku Rzymskokatolickie Towarzystwo Dobroczynności przy kościele Opieki Najświętszej Matki Bożej w Tomsku³⁹⁹.

Zanim przejdziemy do omówienia statutu i działalności Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności przy kościele Opieki Najświętszej Matki Bożej w Tomsku, jeszcze raz musimy podkreślić, że w Rosji carskiej każda działalność Kościoła katolickiego była ograniczana, a sfera filantropii nie stanowiła tu wyjątku. Katolicy w Rosji stanowili mniejszość, dlatego też sprawę dobroczynności pojmowali w inny sposób niż osoby wyznania prawosławnego. Swoją działalność w dziedzinie dobroczynności rozumieli nie tylko jako pomoc na rzecz ludzi ubogich, starców i sierot, ale jako służbę dla dobra wspólnoty katolickiej i poniekąd narodowej. Jest zrozumiałe, że nie mogli się zajmować sprawami będących w potrzebie osób innych wyznań, aby nie zostać posądzonymi o prozelityzm. Dobroczynność katolicka była formą integracji mniejszości

³⁹⁷ ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 35-39.

³⁹⁸ ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 16-17об.

³⁹⁹ Podobne stowarzyszenia jak w Tomsku powstały jeszcze w innych miastach Syberii Zachodniej i Wschodniej: Tobolsku (1891), Omsku (1898), Irkucku (1910) oraz w Nikołajewsku i Barnaule w 1914 roku.

katolickiej i zarazem mniejszości narodowej⁴⁰⁰, a to niepokoiło władze, dlatego nie chciały wydawać pozwoleń na sformalizowanie działań różnych organizacji podejmujących problem wsparcia ubogich. Jeszcze w 1882 roku minister spraw wewnętrznych oznajmił, że „istnienie przy kościołach katolickich jakichkolwiek towarzystw, w tym nawet dobroczynnych, jest niepożądane, gdyż takie towarzystwa byłyby podporządkowane duchowieństwu katolickiemu”⁴⁰¹. Życie jednak wymusiło zmianę stanowiska władz, bo nie miały one możliwości rozwiązywania palących problemów bytowych ludności katolickiej. Władze więc musiały się zgodzić na zakładanie przez katolików własnych przytułków dla starców, schronisk dla dzieci, towarzystw charytatywnych. Wyrażono najpierw zgodę dla katolików mieszkających w Petersburgu, a później przyszła kolej na inne miasta Imperium Rosyjskiego, gdzie zamieszkiwali katolicy, głównie Polacy.

Aleksander Maciesza, pierwszy historyk Polonii tomskiej, pisał, że sprawa utworzenia i zatwierdzenia statutu Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynnego była bezpośrednio związana z przygotowaniem w 1893 roku obchodów 25-lecia służby na Syberii tomskiego księdza kapelana Waleriana Gromadzkiego. Właśnie w związku z tym jubileuszem gubernator Herman A. Tobizen (Tobiesen), Szwed z pochodzenia, ale mający życzliwy stosunek do Polaków, w szczególności do księdza Gromadzkiego, postarał się o uzyskanie w Petersburgu zezwolenia na założenie w Tomsku Katolickiego Towarzystwa Dobroczynności. Informację o tym przekazał podczas odbywających się uroczystości poświęconych 25-letniej służbie duszpasterskiej ks. Waleriana Gromadzkiego na Syberii⁴⁰². W społeczności Tomska, nie tylko katolickiej, było to odebrane jako specjalny prezent gubernatora dla tomskiego proboszcza.

Statut towarzystwa tomskiego został zatwierdzony 25 czerwca 1893 roku przez generała-lejtnanta Siergieja Tołstoja, zastępcę ministra spraw wewnętrznych. W ten sposób został otwarty nowy, szczególnie ważny rozdział w życiu diaspory polskiej i całej parafii rzymskokatolickiej w Tomsku.

Zgodnie ze statutem towarzystwo stawiało sobie za cel udzielanie wsparcia potrzebującym pomocy osobom wyznania rzymskokatolickiego, zamieszkałym w Tomsku⁴⁰³. Pomoc mogła być udzielana w różnych formach, zwłaszcza przez: a) wydawanie osobom potrzebującym żywności, odzieży i opału; b) udzielanie jednorazowych lub cyklicznych zasiłków pieniężnych; c) udzielanie wsparcia osobom poszukującym pracy; d) lokowanie starców w przytułkach, domach opieki oraz innych instytucjach dobroczynnych; e) opłacanie ze środków stowarzyszenia nauki młodzieży w szkołach średnich i wyższych⁴⁰⁴.

Członkami towarzystwa mogły być osoby obojga płci, które zobowiązały się wpłacać do kasy określoną składkę pieniężną. Nie mogli być członkami: studenci, szeregowi żołnierze i uczniowie szkół wojskowych oraz osoby sądownie skazane.

Członkowie towarzystwa dzielili się na honorowych i rzeczywistych. Za członków honorowych uważano te osoby, które jednorazowo wpłaciły 100 rubli. Ponadto zostawali nimi lekarze i aptekarze, bezpłatnie udzielający pomocy medycznej ubogim, oraz osoby, które aktywnie

⁴⁰⁰ о. Б. Чаплицкий. *Римско-католическое Благотворительное Общество при храме св. Екатерины*. <http://catherine.spb.ru/index.php/blog/comments/o-chaplitsky-charity> [dostęp 8.11.2015].

⁴⁰¹ о. Б. Чаплицкий. *Римско-католическое Благотворительное Общество...*

⁴⁰² А. Maciesza. *Dzieje kolonii polskiej w Tomsku...*, s. 34.

⁴⁰³ ГАТО. Ф. 7. Оп. 2. Д. 4592. Л. 2. Типографский оттиск.

⁴⁰⁴ ГАТО. Ф. 7. Оп. 2. Д. 4592. Л. 3.

angażowały się w różne przedsięwzięcia charytatywne, a ich działania zostały docenione przez zarząd towarzystwa. W 1895 roku honorowymi członkami towarzystwa zostali: proboszcz tomski Walerian Gromadzki, gubernator Herman A. Tobizen, lekarz Florenty Orzeszko, jak również osoby, które dokonały wpłaty jednorazowej składki członkowskiej w kwocie co najmniej 100 rubli. Byli to: kupiec tomski pierwszej gildii Jan J. Mitzger [Иван Я. Мизгер] oraz farmaceuta Konstanty A. Świdorski [Константин А. Свидерский]. W 1898 roku na członków honorowych towarzystwa wybrano małżeństwo Bobieńskich [Бобенские], w 1899 roku – nauczyciela gimnazjów tomskich Józefa A. Bystrzyckiego, w 1902 roku – żonę urzędnika, nauczycielkę Józefinę K. Salmonowicz [Жозефина К. Сальмонович], w 1909 roku – urzędnika Antoniego N. Wałdę [Антон Н. Валда] i żonę lekarza F. Orzeszki, Łucję. W 1910 roku – urzędników Stanisława S. Karczewskiego [Станислав С. Карчевский], Michała I. Wierusz-Kowalskiego [Михаил И. Веруш-Ковальский], Pawła S. Karaczewskiego-Wołka [Павел Карачевский-Волк] oraz proboszcza ks. Józefa Demikisa.

Członkami rzeczywistymi zostawały osoby, które wносиły składkę po 5 rubli rocznie. Każdego roku liczba członków rzeczywistych przekraczała 100 osób. Ci, którzy nie wpłacili tej sumy w ciągu roku, uważani byli za pozbawionych członkostwa. Mieli jednak możliwość je odnowić po dokonaniu wpłaty w kolejnym roku.

Środki pieniężne towarzystwa pochodziły: a) ze składek członkowskich; b) z dobrowolnych datków pieniężnych lub w naturze; c) z przychodów pochodzących z organizowanych – za odpowiednim przyzwoleniem i przy zachowaniu ustalonych reguł – spektakli teatralnych, koncertów, balów, wykładów publicznych i innych imprez kulturalno-oświatowych; d) z odsetek od kapitału towarzystwa.

Obowiązywała zasada, że 20% zebranych środków pieniężnych stanowił fundusz rezerwowy, który można było naruszyć jedynie za zgodą walnego zgromadzenia. Obowiązywała też reguła, że wszystkie środki pieniężne, w miarę ich gromadzenia, zamieniano na papiery wartościowe mające gwarancje rządu, a następnie przekazywano w depozyt do jednej z najbardziej niezawodnych instytucji kredytowych, wybranej przez zarząd towarzystwa⁴⁰⁵.

Kierowanie sprawami bieżącymi towarzystwa należało do obowiązków jego zarządu, wybieranego przez walne zgromadzenie na czteroletnią kadencję. Sześciuosobowy skład zarządu był odnawiany w trakcie trwania kadencji w ten sposób, że zarząd opuszczały dwie osoby, a w to miejsce wybierano dwie inne. Zarząd wybierał prezesa, sekretarza i kasjera. Wszyscy członkowie zarządu za swoją działalność w towarzystwie nie pobierali żadnego wynagrodzenia.

Zgodnie ze statutem, najwyższym organem towarzystwa było jego walne zgromadzenie, zwoływane każdego roku w grudniu. Dopuszczona była możliwość zwołania nadzwyczajnego walnego zgromadzenia. Do kompetencji walnego zgromadzenia, oprócz wyboru zarządu i komisji rewizyjnej, należał również wybór kuratorów schronisk i przytułków prowadzonych przez towarzystwo, nadawanie tytułu członka honorowego oraz podejmowanie decyzji o wydatkowaniu środków z kapitału rezerwowego.

Sprawozdania roczne z działalności towarzystwa i z wydatków finansowych, po zatwierdzeniu przez walne zgromadzenie, były obowiązkowo publikowane w pięciu egzemplarzach i za

⁴⁰⁵ ГАТО. Ф. 7. Оп. 2. Д. 4592. Л. 3.

pośrednictwem gubernatora przekazywane do wglądu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, bo przecież towarzystwo podlegało ministerstwu⁴⁰⁶.

Po otrzymaniu oficjalnego pozwolenia, 19 lipca 1894 roku odbyło się pierwsze walne zebranie. W trakcie zebrania – jak informował „Sibirskij wiestnik” [„Сибирский вестник”], doszło do rozłamu i nie wybrano zarządu towarzystwa⁴⁰⁷. Nie udało się ustalić, gdzie tkwiła przyczyna nieporozumień. Ostatecznie 29 stycznia 1895 roku doszło do walnego zgromadzenia, podczas którego wybrano zarząd i komisję rewizyjną Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności przy kościele Opieki Najświętszej Matki Bożej w Tomsku. W skład zarządu weszli: J.A. Bystrzycki, Adam M. Wojciechowski [Адам М. Войцеховский], S.A. Żbikowski, W.S. Pirusski, I.J. Mitzger, P.S. Wołk-Karaczewski. Przewodniczącym zarządu został S.A. Żbikowski, sekretarzem A.M. Wojciechowski, a skarbnikiem J.A. Bystrzycki. Honorowymi członkami zostali wspomniani już ks. W. Gromadzki, gubernator Tobizen, lekarz F. Orzeszko oraz prowizor skarbowy K.A. Świdorski i I.J. Mitzger⁴⁰⁸. W ten sposób Zarząd Towarzystwa Dobroczynnego w Tomsku, z inżynierem Stanisławem Żbikowskim na czele, przystąpił do pracy pod koniec stycznia 1895 roku. Następnie na stanowisku przewodniczącego zastąpił Żbikowskiego nauczyciel gimnazjum Józef Bystrzycki, a w latach 1897-1900 na przewodniczącą zarządu wybrano Emilię Bobieńską, żonę inżyniera Ernesta Bobieńskiego, i wreszcie – małżonkę lekarza więziennego F. Orzeszki, Łucję Orzeszko.

Działalność Tomskiego Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynnego miała szeroki i różnorodny zakres i była prowadzona aż do 1920 roku włącznie. W pełni realizowano zadania określone w statucie, ale chyba najważniejszym osiągnięciem stowarzyszenia było umacnianie więzów polskości wśród byłych zesłańców i tych Polaków, którzy w poszukiwaniu pracy przybyli do Tomsku i guberni tomskiej. Już w ciągu pierwszych kilku lat od założenia towarzystwa mogło się ono szczycić dużymi osiągnięciami. Zwróciła na to uwagę „Sibirskaja żyzn” [„Сибирская жизнь”], informując czytelników w kwietniu 1898 roku, że zaledwie w ciągu pierwszej kadencji zarządu liczba członków towarzystwa wzrosła wielokrotnie i zebrano 10 755 rubli, które zostaną przeznaczone na budowę sierocińca⁴⁰⁹.

Troska o los sierot była jedną z najważniejszych w wieloletniej działalności towarzystwa. Rozwiązanie tego problemu nie było łatwe, bo nie tylko należało dysponować odpowiednimi środkami pieniężnymi, ale i trzeba było pozyskać przychylność władz, by sierociniec mógł być usytuowany w dogodnym miejscu. Sprawa sierocińca została rozwiązana za prezesury Emilii Bobieńskiej (1897-1900). Zdaniem Aleksandra Macieszy stało się to m.in. dzięki zainteresowaniu się tą kwestią również gubernatora Tobizena. Według Macieszy gubernator oznajmił, że jeżeli w najbliższym czasie nie powstanie sierociniec dla dzieci katolików, to będzie zmuszony skierować je do sierocińca, w którym przebywają dzieci prawosławne. Bobieńska zdawała sobie sprawę z tego, czym może się skończyć przebywanie pod jednym dachem niewielkiej gromadki dzieci wyznania katolickiego z dziećmi prawosławnymi. Przystąpiła więc do natychmiastowych działań. Dodatkową zachętą była obietnica gubernatora Tobizena udzielenia poparcia w przedsięwzięciu. Emilia Bobieńska zmobilizowała całe Towarzystwo Dobroczynności do szukania środków finansowych. Prowadzono zbiórki pieniędzy, organizowano imprezy

⁴⁰⁶ ГАТО. Ф. 7. Оп. 2. Д. 4592. Л. 3. Типографский оттиск.

⁴⁰⁷ „Сибирский вестник” 29 июля 1894.

⁴⁰⁸ „Сибирский вестник” 30 января 1895.

⁴⁰⁹ „Сибирская жизнь” 18 апреля 1898.

kulturalne i rozrywkowe, z których osiągnano pewien dochód. Wreszcie sama Bobieńska zajęła się sprzedażą obrazów. Były to obrazy darowane na ten cel przez polskich malarzy przebywających w Monachium, z którymi Bobieńska miała kontakt dlatego, że jej córka uczyła się w tym mieście malarstwa. Na swoją rękę zbierał środki ks. Gromadzki. Pieniądzy jednak ciągle było za mało, by rozpocząć budowę. Stało się to możliwe, gdy Aniela Ko-zieł-Poklewska, wdowa po Alfonsie Poklewskim, wniosła do kasy towarzystwa 6 tysięcy rubli⁴¹⁰.

Projekt schroniska dla dzieci wyznania rzymskokatolickiego nieodpłatnie sporządził inżynier Ernest Bobieński. On też przejął nadzór techniczny nad jego budową. Na placu parafialnym naprzeciwko kościoła wzniesiono z drewna duży piętrowy budynek z 16 pokojami. Trwająca dwa lata budowa została ukończona w 1900 roku, a jej wartość była oszacowana na 20 tysięcy rubli. Po zakończeniu budowy inż. Bobieńskiemu wręczono pamiątkowy album i przyznano mu godność członka honorowego⁴¹¹. Później na tym samym terenie zbudowano drewnianą jednopiętrową oficynę z pomieszczeniami gospodarczymi i suteroną przeznaczoną na przytułek dla starców. Na zbudowanie nowego domu wydano 11 600 rubli⁴¹². W 1913 roku domy te wraz z budynkami gospodarczymi w podwórzu zostały wycenione i ubezpieczone na sumę 25 tysięcy rubli. Znajdujący się w schronisku sprzęt wyceniono na kwotę 1130 rubli. Biblioteka towarzystwa liczyła 850 tomów⁴¹³.

Oprócz wymienionych zabudowań, wzniesionych ze środków Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności, w 1901 roku wśród nieruchomości tego towarzystwa pojawiły się jeszcze dwa domy drewniane: jeden jednopiętrowy, a drugi parterowy z gruntem wzdłuż ulicy Akimowskiej [Акимовская ул.], przekazane w testamencie przez mieszkańca miasta Tomska Wojciecha F. Jaworskiego [Войцех Ф. Яворский] oszacowane i ubezpieczone na 2 tysiące rubli⁴¹⁴. W 1910 roku na własność towarzystwa przeszły jeszcze dwa drewniane jednopiętrowe domy z budynkami gospodarczymi w podwórzu i działką ziemi o powierzchni 347 sążni kwadratowych przy ulicy Muchińskiej 11 [Мухинская ул.], przekazane towarzystwu w testamencie przez I.W. Żechowicza [И.В. Жехович]. Domy były ocenione i ubezpieczone na kwotę 4 tysięcy rubli⁴¹⁵.

Wróćmy do spraw schroniska. Wraz z rozpoczęciem budowy podjęto starania u władz o zatwierdzenie regulaminu funkcjonowania placówki. Występując do gubernatora w tej sprawie w specjalnym piśmie, zaznaczono, że przy opracowywaniu regulaminu schroniska wzorowano się na rozwiązaniach zastosowanych przez Towarzystwo Dobroczynności przy kościele św. Katarzyny w Petersburgu⁴¹⁶. W styczniu 1900 roku regulamin został zatwierdzony przez zastępcę

⁴¹⁰ A. Maciesza. *Dzieje kolonii polskiej w Tomsku...*, s. 34; *Отчет правления Римско-Католического Благотворительного Общества при Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы за 1908 год*. Томск 1909, s. 5. Типографский оттиск.

⁴¹¹ A. Maciesza. *Dzieje kolonii polskiej w Tomsku...*, s. 34.

⁴¹² *Отчет правления Римско-Католического Благотворительного Общества...* за 1908 год, s. 5.

⁴¹³ *Отчет правления Римско-Католического Благотворительного Общества...* за 1908 год, s. 5.

⁴¹⁴ ГАТО. Ф. 220. Оп. 1. Д. 2586. Л. 3.

⁴¹⁵ *Отчет правления Римско-Католического Благотворительного Общества...* за 1913 год, s. 1-9. Типографский оттиск.

⁴¹⁶ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 4502. Л. 40.

ministra spraw wewnętrznych Aleksego D. Oboleńskiego [Алексей Д. Оболенский]⁴¹⁷. W listopadzie tego roku schronisko zostało oficjalnie otwarte⁴¹⁸.

Zgodnie z regulaminem do schroniska przyjmowano dzieci wyznania rzymskokatolickiego w wieku od 4 do 12 lat, po uprzednim skrupulatnym zbadaniu sytuacji materialnej ich rodziców lub opiekunów i po uzyskaniu od nich oświadczenia, że zobowiązują się niezwłocznie odebrać z powrotem dziecko, jeśli tego będą wymagać kuratorowie schroniska⁴¹⁹.

Schroniskiem zarządzało kuratorium składające się z trzech kuratorów (opiekunów), wybieranych przez zarząd Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności. Na swe posiedzenia, w razie potrzeby, kuratorzy zapraszali lekarza.

Liczba przyjmowanych do schroniska dzieci zależała od jego możliwości finansowych. Dzieci mogły przebywać w nim na zasadzie pobytu całodobowego lub znajdować się tutaj od godziny 6 rano do 8 wieczorem. Podopieczni schroniska mieli zapewnione wyżywienie, odzież oraz pomoce szkolne, a w razie potrzeby otrzymywali środki pieniężne na dalsze kształcenie. W zależności od sił i wieku dzieci same wykonywały w schronisku wszystkie prace związane z utrzymaniem czystości pomieszczeń. Regulamin nie dopuszczał możliwości prowadzenia zajęć szkolnych, ale zezwalał w oddziałach przedszkolnych prowadzić zajęcia według systemu Fröbela⁴²⁰. W starszych oddziałach dzieci uczyły się religii, której nauczał proboszcz opiekujący się schroniskiem. Po osiągnięciu odpowiedniego wieku dzieci z ochronki posyłane były do szkół znajdujących się w Tomsku.

Po upływie kilku lat w budynku schroniska została jednakże otwarta własna szkoła koedukacyjna, która mieściła się w „trzech widnych pokojach”⁴²¹. W szkole na dzień 1 stycznia 1908 roku nauki pobierało 12 uczniów (8 chłopców i 4 dziewczynki), a po roku w dwóch oddziałach było już 61 uczniów (30 chłopców i 31 dziewczynek). Nauczanie w szkole prowadziły: E.A. Kwiecińska [Э.А. Квещинская] – nauczycielka przedmiotów „ogólnokształcących”, która otrzymywała 460 rubli rocznie ze środków skarbu państwa, J.I. Słomczyńska [Я.И. Сломчинская] – nauczycielka języka polskiego, otrzymująca 420 rubli rocznie ze środków towarzystwa. Obu paniom pomagała w razie potrzeby M.A. Kwiecińska. Nie pobierała ona żadnego wynagrodzenia. Lekcje religii nieodpłatnie udzielał proboszcz Józef Demikis⁴²².

W 1915 roku zarząd Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności postanowił wystąpić do władz z prośbą o pozwolenie na otwarcie prywatnej szkoły początkowej, w której nauczanie miałyby się odbywać w języku polskim. Szkołę miał prowadzić F.R. Dulski, wykładowca w szkole realnej w Tomsku⁴²³. Do tej sprawy wrócimy nieco dalej.

Wspominaliśmy, że dzieci i ludzie starsi byli otaczani szczególną troską. Upłynęło kilka lat i w listopadzie 1908 roku otwarty został przytułek dla starców. Ludzie starsi potrzebujący pomocy zostali umieszczeni w nowo budowanym obok kościoła budynku ze środków towarzystwa. Był to drewniany, jednopiętrowy dom z bieżącą wodą. Ubezpieczyciel oszacował

⁴¹⁷ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 4502. Л. 43.

⁴¹⁸ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 4502. Л. 44.

⁴¹⁹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 4502. Л. 20об.

⁴²⁰ Twórca pierwszego systemu wychowania przedszkolnego zwanego fröblizmem (od red.).

⁴²¹ *Отчет правления Римско-Католического Благотворительного Общества...* за 1908 год, s. 5.

⁴²² *Отчет правления Римско-Католического Благотворительного Общества...* за 1913 год, s. 1-9.

⁴²³ ГАТО. Ф. 3. Оп. 67. Д. 304. Л. 6.

jego wartość na 11 600 rubli. Najbardziej potrzebne rzeczy do funkcjonowania schroniska zakupiono ze środków pochodzących z dobrowolnych datków.

W pierwszym roku funkcjonowania przytułku znalazło w nim schronienie 11 osób zesłanych na Syberię za udział w powstaniu styczniowym⁴²⁴. W kolejnym przyjęto znowu 11 byłych uczestników powstania styczniowego. Spośród nowo przyjętych w 1909 roku 6 osób pochodziło z guberni tomskiej, a 5 z guberni jenijskiej. Nie udało się nam ustalić, ilu wśród przebywających w schronisku było zesłańców postyczniowych. Z różnych pośrednich informacji można wnioskować, że w pierwszych latach funkcjonowania schroniska była to najliczniejsza grupa. A w ogóle można zaryzykować przypuszczenie, że schronisko powstało głównie z myślą o byłych uczestnikach powstania styczniowego.

Schronisko nie ograniczyło się tylko do zapewnienia podopiecznym dachu nad głową. Kierujący placówką zabiegali również o zebranie odpowiednich środków pieniężnych, które umożliwiłyby powrót do kraju tym, którzy na to przedsięwzięcie się zdecydowali. Już w 1908 roku władze schroniska zapewniły powrót 13 byłym uczestnikom powstania styczniowego. Dla jasności trzeba dodać, że nie wszyscy z nich byli mieszkańcami schroniska. Ta akcja Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności w Tomsku odbiła się szerokim echem zarówno wśród Polaków mieszkających na Syberii, jak i nad Wisłą.

Zarząd towarzystwa starał się zawsze usatysfakcjonować wszelkie osoby oraz instytucje wspierające jego działalność i wyrażał im swoją wdzięczność. Informacje o tych przedsięwzięciach znajdujemy m.in. w sprawozdaniu towarzystwa za 1908 rok. Zawarta została w nim informacja, że zarząd przesłał podziękowania do wszystkich osób, które złożyły nawet najdrobniejsze datki na budowę przytułku dla starców. Szczególne podziękowania skierowano do Ludwika Chełmickiego, właściciela majątku Dziewanowo, mocno zaangażowanego w udzielanie pomocy materialnej zesłańcom z czasów powstania styczniowego, którym władze przytułku organizowały powrót w rodzinne strony⁴²⁵. Takie same wyrazy wdzięczności zostały skierowane do Lwa Rakowskiego [Лев Раковский], mieszkańca Kamieńca Podolskiego. Rakowski, o którym znowu wiemy niewiele, zbierał datki – nawet te najdrobniejsze, pięciokopiejkowe – wśród mieszkańców Kamieńca Podolskiego, by wesprzeć działalność tomskiego Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności. W ciągu roku udało mu się zebrać 329 rubli i 50 kopiejek. Po jego przedwczesnej śmierci zbiórkę wśród mieszkańców Kamieńca Podolskiego prowadziła jego żona Maria⁴²⁶.

W czasie I wojny światowej wzrosło zapotrzebowanie na działalność charytatywną. W Tomsku, gdzie pojawiło się dużo uchodźców i jeńców z armii austro-węgierskiej, powstały wówczas inne organizacje, które zajmowały się niesieniem pomocy potrzebującym. Najważniejszą rolę w pomaganiu uchodźcom odgrywało Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny. Organizacja ta powstała w Petersburgu, ale swoje filie miała na Syberii, w tym w Tomsku. Działalność tej organizacji to odrębne zagadnienie.

Jeśli chodzi o pracę Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności w Tomsku w tamtych latach, należy wspomnieć, że w październiku 1915 roku została otwarta prywatna szkoła dla dzieci katolików – uciekinierów. Zainteresowanie było bardzo duże. W styczniu 1916 roku uczyło się

⁴²⁴ *Отчет правления Римско-Католического Благотворительного Общества...* за 1908 год, s. 5.

⁴²⁵ *Отчет правления Римско-Католического Благотворительного Общества...* за 1908 год, s. 5.

⁴²⁶ *Отчет правления Римско-Католического Благотворительного Общества...* за 1908 год, s. 5.

w niej 166 chłopców i 109 dziewczynek⁴²⁷. Na wniosek z kwietnia 1916 roku Towarzystwa Pomocy Ubogim Rodzinom Polskim szkoła prowadziła działalność przez całe lato, a uczęszczało wtedy do niej 240 dzieci. Dla uczniów zorganizowano ciepłe posiłki. Mamy sprzeczne informacje co do liczby uczęszczających do szkoły w drugiej połowie września 1916 roku. Według jednych źródeł w szkole miało się uczyć 175 dzieci, gdyż część uciekinierów opuściła już Tomsk, a pracowało w niej czworo nauczycieli. Z innych przekazów źródłowych z kolei wynika, że w okresie październik – listopad 1916 roku w szkole uczyło się aż 312 dzieci⁴²⁸. Prowadzenie szkoły dla tak dużej liczby dzieci było rzeczywiście dużym osiągnięciem działaczy Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności w Tomsku.

Rewolucja lutowa, a następnie rewolucja październikowa przyniosły ogromne zmiany w życiu politycznym i społeczno-kulturalnym. Z jednej strony wydarzenia rewolucyjne, zwłaszcza lutowe 1917 roku, pobudziły społeczeństwo do aktywności politycznej i społecznej, w tym filantropijnej, a z drugiej przybywało osób potrzebujących. Trudno powiedzieć, w jakim stopniu w okresie panującego zamętu Towarzystwo Dobroczynności spełniało swoje statutowe zadania. Wiadomo nam na podstawie wzmianek prasowych, że w tym czasie prowadzono zbiórki datków i podejmowano różne akcje charytatywne. Wiemy też, że w tym czasie w Tomsku powstały inne organizacje pożytku publicznego, jak Polski Klub Narodowy, Polska Spółdzielnia Studencka „Ognisko”, Towarzystwo Pomocy Polakom – Uciekinierom, Towarzystwo Pomocy Armii Polskiej, Polski Komitet Wojskowy, Syberyjsko-Polska Spółdzielnia Handlowo-Przemysłowa, Bank Polski i wiele innych organizacji o mniejszym znaczeniu. Wszystkie te organizacje też w pewnym stopniu prowadziły działalność samopomocową.

Sytuacja zmieniła się po abdykacji w styczniu 1920 roku admirała Aleksandra Kołczaka. Władze radzieckie szybko oznajmiły, że sprawami Polaków zajmować się będzie polska sekcja Rosyjskiej Komunistycznej Partii Bolszewików. Z jej polecenia powołano do życia sekcję polską przy Tomskim Gubernialnym Oddziale do spraw Narodowości. Wszelkie polskie organizacje, w tym i Rzymskokatolickie Towarzystwo Dobroczynności, zakończyły swoją działalność⁴²⁹.

⁴²⁷ Памятная книжка Западно-Сибирского учебного округа на 1916 год. Томск 1916, s. 525.

⁴²⁸ ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 97. Л. 62.

⁴²⁹ ЦДНИ ТО. Ф. 1. Оп. 1. Д. 1548. Л. 1-4.

15 Struktury Kościoła rzymskokatolickiego na Syberii Zachodniej. Pierwsza wizyta w Tomsku biskupa rzymskokatolickiego (1909 rok)

Структуры римско-католического костёла в Западной Сибири. Первый визит
римско-католического епископа в Томск (1909 г.)

Wspominano, że podstawy pod budowę struktury Kościoła rzymskokatolickiego na Syberii dała misja jezuitów z 1812 roku. Z czasem powstały dwie parafie: irkucka (Syberia Wschodnia) i tomska (Syberia Zachodnia).

Liczba katolików na Syberii zwiększała się w konsekwencji stosowanych represji politycznych wobec Polaków zamieszkałych w Królestwie Polskim i na Ziemiach Zabrzanych (Litwa, Białoruś, Ukraina). Część zesłańców na Syberii pozostała, a oni i ich potomkowie zasilali wspólnoty katolickie. Największy przypływ katolików na Syberię nastąpił na przełomie XIX i XX wieku w wyniku dobrowolnego osadnictwa. Z jednej strony przybywali tu chłopci z Królestwa Polskiego i guberni zachodnich Imperium Rosyjskiego, a z drugiej wszelkiego rodzaju urzędnicy i kadra inżynieryjno-techniczna, bo znajdowali zatrudnienie przy budowie Kolei Transsyberyjskiej. W tej sytuacji zaczęły pojawiać się nowe parafie rzymskokatolickie na wzór irkuckiej i tomskiej. Wszystkie one, jak i te znajdujące się w Rosji europejskiej podlegały powstałej w 1798 roku z inicjatywy Katarzyny II metropolii mohylewskiej. Była to największa archidiecezja na świecie. W miarę powstawania nowych parafii rodziła się potrzeba usprawnienia zarządzania strukturami Kościoła rzymskokatolickiego, stąd też Rzym występował do caratu z wnioskami o utworzenie oddzielnego biskupstwa syberyjskiego. Inicjatywy te były jednak odrzucane. Sprawa utworzenia biskupstwa pojawiła się w 1892 roku⁴³⁰, a z taką inicjatywą wystąpił w marcu 1892 roku kardynał Mariano Rampolla, sekretarz stanu papieża Leona XIII. Potrzebę utworzenia biskupstwa motywował trudnościami zarządzania z Petersburga, gdzie mieściła się siedziba metropolity mohylewskiego, dziewięcioma kościołami i kaplicami rozrzuconymi po całej Syberii i że jedenastu księży nie jest w stanie wypełniać posług religijnych wobec 30 tysięcy katolików. Kardynał Rampolla zwrócił uwagę na konieczność utworzenia katedry biskupiej lub wikariatu apostolskiego, co z jednej strony ułatwiłoby zarządzanie Kościołem, a z drugiej – dzięki pojawieniu się biskupa na Syberii katolicy mieliby możliwość przyjęcia sakramentu bierzmowania, bo tego sakramentu może udzielić tylko biskup. Petersburg odrzucił tę propozycję⁴³¹.

Stolica Apostolska nie rezygnowała i sprawa biskupstwa syberyjskiego pojawiała się we wszelkiego rodzaju kontaktach dyplomatycznych na linii Rzym – Petersburg. Kwestia ta wypłynęła m.in. w 1900 roku, kiedy w imieniu papieża kardynał Rampolla zwrócił się do władz rosyjskich z prośbą już nie o utworzenie biskupstwa syberyjskiego, ale o wyrażenie zgody na

⁴³⁰ А.В. Масленников. *Структуры Римско-Католической Церкви в Западной Сибири*. „Сибирская католическая газета” 2002. № 5.

⁴³¹ А. Масленников. *Структуры Римско-Католической Церкви...* Zob. też: W. Masiarz, *Projekt utworzenia biskupstwa katolickiego w Tomsku na Syberii na przełomie XIX-XX wieku*. W: *Polacy w nauce i kulturze Tomska...*, s. 280-282 (od red.).

zamieszkanie w Tomsku lub innym mieście syberyjskim biskupa pomocniczego (sufragana) archidiecezji mohylewskiej. Władze rosyjskie znów udzieliły odmownej odpowiedzi.

Po wydaniu ukazu tolerancyjnego cara Mikołaja II z 17 kwietnia 1905 roku w środowiskach polskich pojawiła się nadzieja na zliberalizowanie przepisów dotyczących zakładania parafii i wypełniania posług religijnych przez księży. Polacy ośmieleni tym ukazem zaczęli wysyłać do władz administracyjnych Syberii i do arcybiskupa mohylewskiego liczne podania z prośbami o wyrażenie zgody na budowę kościołów czy kaplic. Władze w Petersburgu musiały jakoś zareagować, by rozwiązać problemy syberyjskich katolików. Wtedy też wyraziły zgodę na przeprowadzenie wizytacji parafii katolickich w Imperium Rosyjskim, w tym i na Syberii, biskupowi pomocniczemu archidiecezji mohylewskiej Janowi Cieplakowi⁴³². Najpierw do wizytacji miało dojść jeszcze w 1905 roku, ale ostatecznie biskup Cieplak pojawił się tam dopiero w 1909 roku. W maju 1909 roku biskup Cieplak znalazł się w Tomsku. O tym wielkim wydarzeniu w życiu społeczności katolickiej w Tomsku szczegółowo informowała prasa syberyjska.

Nieznany nam korespondent tak oto zaczął relację o wizycie w Tomsku:

W środę 13 maja na stację „Tomsk-I” (Miezeninowka) przybył biskup sufragan mohylewskiej diecezji rzymskokatolickiej Jan Cieplak, który odwiedzi całą Syberię w celu zwizytowania kościołów rzymskokatolickich. Jest to pierwsza wizytacja kościołów syberyjskich. Biskupowi towarzyszy w tej podróży duszpasterskiej proboszcz kościoła metropolitalnego kanonik Karewicz [Каревич], profesor akademii rzymsko-katolickiej Łoziński [Лозинский]⁴³³, profesor seminarium kapłan Skrynda [Скрында] oraz wikariusz parafii ryskiej Więclaw [Венцлав].

Biskupowi i osobom towarzyszącym udostępniono wagon-salonkę na cały okres wizytacji, która rozpoczęła w Wołogdzie i skończyła na Sachalinie. Na jego powitanie wyjechali na Miezeninowkę: proboszcz kościoła tomskiego ksiądz Demikis, przedstawiciele parafian – inżynier Rużycki [Ружицкий] i notariusz A.M. Żukowski [А.М. Жуковский], syndycy kościoła – Wołk-Kiraczewskij [Волк-Киравчевский]⁴³⁴, dymisjonowany sztabkapitan, A.N. Wałda [А.Н. Валда] radca stanu i inni.

Z dworca biskup i osoby towarzyszące udali się do kościoła, który został pięknie udekorowany girlandami z kwiatów. Ponadto w bramie wiodącej od ogrodzenia kościelnego do ulicy Jefremowskiej [Ефремовская улица] został zbudowany łuk tryumfalny, który przyozdobiono świecącymi lampkami. Po wyjściu z pojazdu biskup wszedł na schody prowadzące do kościoła w szatach biskupich, z mitrą na głowie oraz z pastorałem w dłoni. W kruchcie kościelnej Jego Ekscelencję przywitał ksiądz proboszcz krzyżem i wodą święconą. Po ucałowaniu krzyża i pokropieniu się wodą święconą biskup pokropił również księży podążających za proboszczem oraz inne osoby duchowne, a następnie zgromadzony lud.

⁴³² Ks. Jan Cieplak (1857-1926). Urodził się w Dąbrowie Górniczej; w 1878 roku ukończył w Kielcach Seminarium Duchowne, a w 1882 Akademię Duchowną w Petersburgu. W 1901 roku uzyskał stopień doktora w zakresie teologii. W 1908 roku otrzymał sakrę biskupa w kościele Świętej Katarzyny w Sankt Petersburgu. W grudniu 1908 roku został konsekrowany na sufragana mohylewskiego. W latach 1909-1911 odbywał wizytę duszpasterską po parafiach katolickich Rosji centralnej, Syberii i Dalekiego Wschodu, gdzie był tryumfalnie witany. To stało się powodem niepokoju w Petersburgu i wizytacja została przerwana, a biskupa odwołano. W sierpniu 1914 roku został ustanowiony administratorem archidiecezji mohylewskiej, a w kwietniu 1919 roku otrzymał tytuł arcybiskupa ochrydzkiego i stanął na czele Kościoła katolickiego w Rosji. Zdecydowanie występował w obronie Kościoła katolickiego w Rosji po zmianach politycznych. W 1923 roku został aresztowany, a następnie skazany na karę śmierci przez rozstrzelanie, którą jednakże zamieniono na 10 lat więzienia. W kwietniu 1924 roku był deportowany do Polski. W grudniu 1925 roku otrzymał nominację na biskupa wileńskiego, jednakże nie zasiadł na stolicy biskupiej, bo zmarł w 1926 roku podczas wizyty duszpasterskiej w polskich parafiach w USA. Pochowany w Wilnie.

⁴³³ Ks. Zygmunt Łoziński (1870-1932) w 1918 roku został konsekrowany na biskupa Mińskiego.

⁴³⁴ Prawidłowo: Wołk-Karaczewski.

Potem nastąpił ingres, czyli uroczyste wejście biskupa do świątyni przy śpiewie chórów wykonujących z akompaniamentem organów „Ecce sacerdos magnus”⁴³⁵. Następnie biskup w towarzystwie proboszcza przeszedł do głównego ołtarza, w którym przechowywane są święte dary wotywnie, składane dla uwielbienia Jezusa Chrystusa. W tym czasie proboszcz odmawiał modlitwę w intencji biskupa, a po jej zakończeniu krótką modlitwę odmówił sam biskup, po czym usiadł na specjalnie przygotowanym dla niego tronie. Wówczas proboszcz zwrócił się do biskupa z mową powitalną i w jej końcowej części scharakteryzował wspólnotę katolicką w Tomsku. Z kolei biskup zwrócił się do wiernych z mową, w której zaznaczył, że celem jego wędrówki po Syberii nie jest kontrolowanie parafii i osób duchowych, lecz wyłącznie umocnienie w parafianach wiary i moralności przez udzielenie im sakramentu bierzmowania (confirmation sacrament)⁴³⁶.

Dalej biskup tłumaczył, że u katolików podczas chrztu małych dzieci dokonuje się jedynie wstępne i niepełne namaszczenie olejem świętym. Natomiast pełne namaszczenie następuje dopiero po osiągnięciu przez człowieka wieku dojrzałego, czyli wtedy, kiedy może on przyjąć wiarę w sposób świadomy. A ponieważ tego wtórnego namaszczenia olejem świętym dokonuje wyłącznie biskup, stąd też i jego wizyta w Tomsku. Biskup wyjaśnił też wiernym, że niełatwo spełniać posługi pasterskie w tak olbrzymiej diecezji, która obejmuje nie tylko „naszą Syberię”, ale i inne części Cesarstwa Rosyjskiego. Słowa te były zapewne wypowiedziane nie tylko po to, by wierni uświadomili sobie, w jak trudnej sytuacji znajdują się kapłani obsługujący poszczególne parafie w tej diecezji, ale być może biskup miał nadzieję, że jego słowa dotrą do władz guberni tomskiej, a te będą się starały zrozumieć potrzeby Polaków zamieszkujących na tym obszarze i nie będą stawiać nadzwyczajnych przeszkód w życiu wspólnot katolickich.

Prasa nie podała informacji o przebiegu wizyty duszpasterskiej w dniach 10-13 maja. Zapewne w tych dniach biskup udzielał sakramentu bierzmowania nie tylko w kościele tomskim, ale także w kapliczkach domowych, funkcjonujących w różnych miejscowościach guberni tomskiej.

Wiadomo natomiast, że 14 maja, w rocznicę koronacji cesarza Mikołaja II, odprawił cichą mszę za pomyślność domu cesarskiego, a po niej miał okolicznościową mowę do licznie zgromadzonych wiernych. Następnego dnia biskup wraz z towarzyszącymi mu księżmi oraz proboszczem Demikisem udali się do głównego więzienia tomskiego, gdzie w wydzielonej celi więziennej została pięknie urządzona kaplica. Ze wszystkich więzień tomskich zostało zebranych 45 osób wyznania katolickiego. Przybyli też tutaj inni mieszkańcy Tomsku wyznania katolickiego. Biskup odprawił cichą mszę, spowiadał, udzielił komunii oraz bierzmowania. Wygłosił też przepojone uczuciem kazanie o treści moralno-religijnej. Aresztanci byli wzruszeni jego mową i dziękowali mu za wskazówki. Na koniec wizyty biskup podziękował inspektorowi więziennemu Bilimowi i pracownikom za troskę o potrzeby religijne więźniów i aresztantów. Po mszy naczelnik więzienia zaproponował wszystkim gościom śniadanie.

Codziennie podczas pobytu w Tomsku biskup odprawiał w kościele i innych miejscach, które odwiedzał, nabożeństwa – msze, ceremonie liturgiczne oraz modlił się. Najbardziej uroczyste były msze pontyfikalne, czyli w intencji zwierzchników kościoła, odprawiane w dniu Świętej Trójcy (17 maja) i Świętego Ducha (18 maja).

Oprócz odprawiania nabożeństw biskup również codziennie odwiedzał instytucje edukacyjne i charytatywne lub składał wizyty osobom na wysokich stanowiskach. Takie wizyty złożył

⁴³⁵ Prawdłowo: *Ecce sacerdos magnus*. Pieśń tę śpiewano na powitanie biskupa.

⁴³⁶ „Сибирские отголоски” 21 мая 1909. № 10; 23 мая. № 12.

arcybiskupowi Makaremu [Макарий], arcybiskupowi Maletijowi [Малетий], kuratorowi Zachodniosyberyjskiego Okręgu Szkolnego, rektorowi Uniwersytetu Tomskiego, dyrektorowi Instytutu Technologicznego oraz innym osobom.

Na uniwersytecie biskup w towarzystwie rektora W.W. Sapożnikowa [В.В. Са-пожников] i niektórych profesorów zwiedził wszystkie gabinety, muzea, ogrody, oranżerie i in. Podobnie wizyta wyglądała w Instytucie Technologicznym.

Później biskup odwiedził przytułek dla starców przy ulicy Akimowskiej, szkołę i ochronkę dla dzieci przy ul. Jefremowskiej. Obejrzał również należące do kościoła nieruchomości, składające się z działek ziemi przy ulicach Sołdatskiej i Zagornej, na końcu pojechał na działkę księżowską, znajdującą się na prawym brzegu rzeki Tomi, w odległości 9 wiorst od miasta. Tutaj również oglądał budynki i inne nieruchomości należące do kościoła.

Napływ ludzi podczas całego pobytu biskupa w Tomsku był ogromny; kościół nie mieścił modlących się i chętnych obejrzenia po raz pierwszy w życiu biskupa. W tej sytuacji zawsze był wypełniony dziedziniec przy kościele. Docierali tu ludzie z dalekich stron guberni tomskiej, nawet z odległości 300 wiorst i więcej. Na nabożeństwa przybywali nie tylko Polacy, ale także wielu Łotyszy, Białorusinów i w ogóle wielu mieszkańców z guberni północno-zachodnich i południowych Rosji, którzy znaleźli się w Tomsku i w guberni w wyniku przesiedlenia.

W kontaktach z parafianami biskup zachowywał się bardzo otwarcie i przychylnie, starając zrozumieć wszelkie trudności życia codziennego. Z uwagą wysłuchiwał wszelkich skarg na trudności w wypełnianiu obowiązków religijnych. Wiele czasu poświęcał na spotkania z dziećmi.

W dniu Zesłania Ducha Świętego, 18 maja, biskup odprawił ostatnią w Tomsku mszę pontyfikalną i udzielił bierzmowania. Następnie w towarzystwie dopiero co przybyłych do Tomsku księży: zastępcy proboszcza kościoła św. Katarzyny w Petersburgu Buwisa [Бувис] oraz proboszcza kościoła turkiestańskiego Pranajtisa [Пранайтис] udał się na cmentarz rzymskokatolicki. Po powrocie z cmentarza zaczęła się uroczystość pożegnania biskupa z parafianami. Odprawiona została krótka msza święta. Po zakończeniu nabożeństwa biskup wygłosił mowę pożegnalną.

Tego dnia o godzinie 18 parafianie zaprosili biskupa na pożegnalny obiad. Zebrało się około 70 osób. Podczas obiadu biskup zwrócił się do zebranych rodziców, by dbali o umacnianie wiary katolickiej wśród swoich dzieci. Po zakończeniu przemówienia J.Ł. Różycki i S.S. Karczewski w imieniu parafian podziękowali biskupowi za przyjazd do Tomsku, za to, że mogli wysłuchać przepojonych miłością Bożą przemówień biskupa. Życzyli biskupowi, by dalsza jego podróż przyniosła jak najwięcej korzyści dla mieszkających na Syberii katolików. Następnie do biskupa zwrócił się E.M. Barancewicz z prośbą, by mu pozwolono powiedzieć po rosyjsku wierszem kilka słów poświęconych wierze, o której ksiądz biskup, jako duszpasterz, tak wiele, serdecznie codziennie mówił podczas całego swojego pobytu w Tomsku. Prosił też biskupa, by przesłanie płynące z tego wiersza biskup powtórzył na najdalszych krańcach Syberii, gdzie też mieszkają katolicy. Biskup oczywiście wyraził zgodę, dodając, że szczerze uczucia można wyrażać we wszystkich językach. Przed przystąpieniem do recytacji Barancewicz rozdał zebrany tekst swego wiersza.

Wiara ołtarz w Tobie zbuduje,	Она алтарь в тебе воздвигнет
Wybuchając ogniem ofiarnym,	И вспыхнет жертвенным огнем,

Osiągnie to, co jest niedoścignione,	Непостижимое постигнет,
Zapominając o swym nieszczęściu...	Забыв о горе о своем...
Módl się! Z ogrodów raju	Молись! – из райского чертога
I duszę przepełnioną trwogą	И душу, полную тревоги,
Uratuje od zguby.	Она от гибели спасет.
Uratuje Cię w godzinach cierpienia,	Спасет тебя в часы страданья,
Ducha umocni i Ty znowu	Дух укрепит, и снова ты –
Poznasz życia uniesienia	Узнаешь в жизни ликования,
Poznasz świetliste marzenia!	Узнаешь светлые мечты!

Pożegnalny obiad zakończono wzniesieniem toastu za zdrowie biskupa, a on sam wszystkim podziękował za życzliwe przyjęcie.

Tego dnia po zakończeniu wszelkich uroczystości odbyło się w obecności biskupa zebranie parafian w kwestii podjęcia decyzji w sprawie budowy nowego kościoła. Część parafian uważała, że należy przebudować stary kościół, tak by mógł pomieścić więcej parafian. Inni z kolei stali na stanowisku rozbiórki starego kościoła i zbudowania nowego, który mógłby pomieścić o wiele więcej ludzi, gdyż w samym Tomsku znajdowało się 4 tysiące katolików. Biskup przekonywał parafian, by zachować istniejący kościół, a z zebranych składek wybudować w innym miejscu nową świątynię. Ostateczną decyzję miano podjąć na posiedzeniu komitetu do spraw budowy nowego kościoła, a w skład komitetu wchodził: J.Ł. Różycki, kapitan Sawicki oraz sędziowie pokoju – S.S. Karczewski i E.M. Barancewicz.

Późnym wieczorem 18 maja biskup wraz z towarzyszącymi mu duchownymi zostali odprowadzeni na dworzec kolejowy, gdzie czekał już tysięczny tłum. Mieszkańcy zadbali o specjalne przygotowanie wagonu-salonki, którą miał podróżować biskup. Podziękowaniom nie było końca. Przed wejściem do salonki parafianie wręczyli biskupowi srebrną tacę z napisem „Od parafii tomskiej”. Po udzieleniu błogosławieństwa biskup wyjechał do Marińska. Z pociągu przesłał jeszcze depezę na adres proboszcza Demikisa. Kończyła się ona słowami: „Jeszcze raz proszę przyjąć i przekazać również waszym drogim parafianom nasze szczerze podziękowania za ciepłą i serdeczną gościnę. Biskup Jan”⁴³⁷.

Mówiąc o efektach podróży biskupa sufragana na Syberię, należy zwrócić uwagę, że rezultatem tej wizyty było pozwolenie władz wydane w 1910 roku na utworzenie w Tomsku „lokalnego samorządu kościelnego” (nie udało nam się ustalić zakresu działania tego ciała). Jeszcze ważniejszym pokłosiem tej wizyty była zgoda władz rosyjskich na utworzenie na Syberii Zachodniej dwóch dekanatów: tomskiego i omskiego. Na czele tego pierwszego stanął ks. Józef Demikis. Jako trzeci powstał dekanat irkucki (Syberia Wschodnia).

W kilka dni po wyjeździe biskupa Cieplaka odbyło się ogólne zebranie parafian kościoła katolickiego, na którym ostatecznie podjęto decyzję o budowie w Tomsku drugiego kościoła na

⁴³⁷ „Сибирские отголоски” 23 мая 1909. № 12.

nowym miejscu, a na honorowego przewodniczącego wybrano biskupa Jana Cieplaka⁴³⁸. Honorowy przewodniczący uzyskał pozwolenie w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych na budowę drugiego kościoła katolickiego w Tomsku. Miał on zostać zbudowany w rejonie Górnej Jełani [Верхняя Елань]. Jednak realizacja tego projektu nigdy nie doszła do skutku. Najpierw z powodu brakujących środków na budowę, a potem przeszkodził wybuch I wojny światowej.

Ustanowienie dekanatów było niewątpliwie pewnym ustępstwem ze strony rządu rosyjskiego, ale to nie rozwiązywało problemów i nie zaspokajało potrzeb Kościoła katolickiego na Syberii. Rozwiązaniem mogło być utworzenie biskupstwa syberyjskiego, lecz władze nie chciały o tym słyszeć. W 1911 roku premier Piotr Stołypin w piśmie do syberyjskiego generała-gubernatora z jednej strony wyrażał zadowolenie z licznego napływu katolików na Syberię, a z drugiej zaznaczył, że „ogólny kierunek katolicyzmu jako kościoła walczącego [...] zmusza do traktowania wszelkiego rodzaju umacniania organizacji katolickich w Rosji z największą ostrożnością”⁴³⁹. Dopiero po upadku caratu zaistniała możliwość utworzenia dla katolików Syberii specjalnej kościelnej struktury – wikariatu apostolskiego – co nastąpiło 1 grudnia 1921 roku.

⁴³⁸ „Сибирская жизнь” 3 июля 1909.

⁴³⁹ А. Масленников. *Структуры Римско-Католической Церкви...*

16 Zmiany w życiu wspólnot katolickich w guberni tomskiej na przełomie XIX i XX wieku

Изменения в жизни католических сообществ в Томской губернии на переломе XIX и XX вв.

Na przełomie XIX i XX wieku doszło do zmian zarówno ilościowych, jak i jakościowych w funkcjonowaniu parafii katolickich w guberni tomskiej. O ile, jak wynika z danych Pierwszego Rosyjskiego Spisu Ludności z 1897 roku, na terytorium guberni tomskiej zamieszkiwało 8973 katolików, o tyle w latach następnych liczba ta systematycznie rosła. W 1909 roku mieszkało już tu 36 000, w 1910 ponad 41 000, w 1912 – 43 500, w 1913 roku zaś 52 000 osób tego wyznania, co stanowiło odpowiednio od 1,07 do 1,35% ogółu ludności guberni⁴⁴⁰. Rozmieszczenie ludności wyznania katolickiego w miastach i wsiach poszczególnych powiatów guberni w 1914 roku ilustruje poniższa tabela.

Ludność katolicka guberni tomskiej w 1914 roku⁴⁴¹

1	2	3	4
Miasto/ powiat	Mężczyźni	Kobiety	Razem
1	2	3	4
Tomsk	2 089	1 967	4 056
Powiat tomski	4 621	4 781	9 402
Barnauł	298	320	618
Powiat barnaulski	2 759	2 730	5 489
Bijsk	24	15	39
Powiat bijski	15	19	34
Kainsk	115	77	192
Powiat kainski	3 892	3 697	7 589
Kuznieck	6	4	10
Powiat kuzniecki	118	108	226
Mariinsk	917	806	1 723
Powiat mariiński	4 753	4 706	9 459

⁴⁴⁰ *Обзор Томской губернии за 1909 г.* Томск 1910. Ведомость № 2; *Обзор...* за 1910 г. Томск 1911. Ведомость № 2; *Обзор...* за 1912 г. Томск 1913. Ведомость № 2; *Памятная книжка Томской губернии на 1910 г.* Томск 1910, s. 308; *Памятная книжка...* на 1911 г. Томск 1911, s. 223; *Памятная книжка...* на 1912 г. Томск 1912, s. 184. *Памятная книжка...* на 1913 г. Томск 1913, s. 187.

⁴⁴¹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 341. Л. 27.

1	2	3	4
Powiat zmieinogrodzki	-	-	-
Nowonikołajewsk	1 383	1 552	2 935
Koływań	7	4	11
Narym	1	2	3
Tajga	699	687	1 386
Tatarsk	25	40	65
Bogotoł	340	291	631
W miastach	5 904	5 765	11 669
W powiatach	16 158	16 041	32 199
Razem w guberni	22 062	21 806	43 868

Z danych zamieszczonych w tabeli wynika, że nie ma już w zasadzie dysproporcji między liczbą mężczyzn a liczbą kobiet. Jeszcze w latach 60. i 70. XIX wieku, kiedy to mieszkańcami Syberii byli głównie zesłańcy, kobiety w tym gronie stanowiły nie więcej niż 10%. Były to niewiasty, które dobrowolnie podążyły na wygnanie za mężami lub narzeczonymi. Struktura płciowa w 1914 roku wyraźnie dowodzi, że na przełomie XIX i XX wieku wspólnoty polskie na Syberii ukształtowały się z dobrowolnego osadnictwa zarówno agrarnego, jak i przemysłowego. Od 1906 roku bowiem duża liczba przesiedleńców związana była z osadnictwem agrarnym, a wraz z budową Transsyberyjskiej Magistrali Kolejowej przybywali tu robotnicy, kadra inżynieryjno-techniczna i urzędnicy. W pierwszym i drugim wypadku oprócz Polaków katolików napływali tu też, aczkolwiek w mniejszej liczbie, Litwini, Łotysze i Białorusini.

Ciekawie wygląda rozmieszczenie terytorialne katolików. Spośród ogólnej liczby 43 868 osób tego wyznania aż 30% mieszkało w Tomsku (4056) i w powiecie tomskim (9402). Niewiele mniej ulokowanych było w Mariińsku i powiecie mariińskim, gdzie w sumie zamieszkiwało 25% ogółu katolików. W Kuzniecku i w powiecie kuznieckim katolicy stanowili 17% ogółu zamieszkałych w guberni tomskiej. Z drugiej strony w wielu miastach i powiatach zamieszkiwało od zaledwie kilku do kilkuset mieszkańców. Na tym etapie badań trudno objaśnić w pełni przyczyny takiego rozmieszczenia katolików. Niewątpliwie na powstanie dużych skupisk wpływ miała sytuacja gospodarcza w danym regionie, ale zapewne były jeszcze inne czynniki.

Oprócz dobrowolnych osadników w guberni tomskiej i w ogóle Syberii Zachodniej w dalszym ciągu pojawiali się zesłańcy polityczni. Chyba jednym z ostatnich był ks. Jan Rostworowski [Ян Ростворовский], który trafił tu na początku 1914 roku. Zesłany był najpierw do Naryma, następnie mieszkał w Kuzniecku, a w 1917 roku przeniósł się do Tomsku⁴⁴².

Zdaniem Tatiany Niedzieluk, z końcem XIX wieku zaczął się proces wyodrębniania nowej grupy społeczno-narodowościowej, a mianowicie „katolików syberyjskich”. Obejmował on trzy

⁴⁴² ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 915. Л. 21об.; Ф. 104. Оп. 1. Д. 4021.

etapy. Pierwszy odnosi się do lat 1881-1906 i związany jest z początkiem migracji chłopskich. W tym czasie władze carskie z dużą ostrożnością podchodziły do wszelkich inicjatyw chłopskich dotyczących budowy świątyń. Drugi obejmował lata 1906-1914 i łączył się z dalszym napływem dobrowolnych osadników, ale różnił się od pierwszego, bo władze carskie nie ignorowały już potrzeb religijnych przesiedleńców. I wreszcie trzeci etap to lata 1914-1917, a więc czas wymuszonych przesiedleń czy ucieczek z zachodnich obszarów Imperium Rosyjskiego, w tym i z Królestwa Polskiego. Tego typu wydarzenia miały oczywiście wpływ na funkcjonowanie wspólnot katolickich⁴⁴³.

Zatrzymajmy się nieco nad drugim okresem, by podkreślić, że nową kategorię „katolików syberyjskich” tworzyli nie tylko chłopi z zachodnich obszarów Imperium Rosyjskiego, ale także chłopi z Królestwa Polskiego. Warto tu zwrócić uwagę na przybyszów z Zagłębia Dąbrowskiego, bo byli to górnicy, ale nie przyjechali na Syberię, by szukać pracy w kopalniach, tylko z zamiarem prowadzenia gospodarstwa rolnego⁴⁴⁴.

Znalazszy się w nowych warunkach, przesiedleńcy katolicy dążyli do podtrzymania tradycji narodowych, kulturalnych, a nade wszystko pragnęli zachować wiarę katolicką. Rząd carski zrozumiał, że nie wystarczy tylko ograniczyć się do wydania odpowiednich rozporządzeń regulujących funkcjonowanie nowych osad pod względem ekonomicznym, ale należy również umożliwić osadnikom zorganizowanie życia religijnego. Władze nie mogły przeszkadzać, tak jak do tej pory, w budowie kościołów czy kaplic. Nie można też było utrudniać księżom podejmowania podróży duszpasterskich do miejsc, gdzie mieszkało niewielu katolików i nie można tam było założyć odrębnej parafii. Władze zdawały sobie sprawę, że jeżeli w nowo powstałej osadzie nie będzie zbudowany kościół lub kaplica, to osadnicy zwyczajnie wcześniej czy później ją opuszczą, bo najpierw będą narzekać, że ziemia źle rodzi i mają niedostateczną pomoc ze strony państwa, a następnie stwierdzą krótko, że odchodzą, „bo kościoła nie ma”⁴⁴⁵.

Przy urządzaniu się na nowym miejscu społeczności wiejskie wydzielały kawałek gruntu, na którym za własne pieniądze, a od 1906 roku za środki Zarządu Przesiedlenia mogły wznosić budynki kultu religijnego. Od 1910 roku pozwolenia na budowę katolickich budynków kościelnych zaczęto udostępniać na prośbę mieszkańców dowolnej miejscowości, po uprzednim uzyskaniu zgody od metropolity mohylewskiego i Kolegium Duchownego w Petersburgu. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych praktycznie na wszystkie starania syberyjskich katolików odpowiedziało pozytywnie, ponieważ rząd, jak już nadmieniano, był zainteresowany wspieraniem wśród przesiedleńców organizowania różnych form życia religijnego, bo uważano, że religia jest dla ludu podstawą moralności⁴⁴⁶.

Zdarzały się jednakże wyjątki. Udało się ustalić, że władze gubernialne odmówiły w 1910 roku zgody na budowę kościoła w osadzie Częstochowskiej w gminie tiuchtietskiej (powiat mariński). Kościół miał tam powstać dla osadników zamieszkałych w osadach: Częstochowska, Warszawska, Polska, Dwińska i Nowo-dmitrijewska. Powodem niewyrażenia zgody miał być fakt

⁴⁴³ Т.Г. Недзельюк. *Римско-католическая церковь в полиэтническом пространстве Западной Сибири. 1881-1918 гг.* Новосибирск 2009, s. 34.

⁴⁴⁴ Т.Г. Недзельюк. *Римско-католическая церковь в полиэтническом пространстве...*, s. 40.

⁴⁴⁵ Т.Г. Недзельюк. *Римско-католическая церковь в полиэтническом пространстве...*, s. 40.

⁴⁴⁶ Т.Г. Недзельюк. *Римско-католическая церковь в Западной Сибири 1881-1918 гг.* Автореф. дис. канд. ист. наук. Новосибирск 2001.

wydania już decyzji przez gubernatora na budowę świątyni we wsi Tiuchtiet⁴⁴⁷. Zdaje się, że gubernator wolał się wykazać ostrożnością i nie zezwolić na budowę zbyt wielu świątyń w powiecie mariińskim, w którym – jak wspomniano – mieszkało wielu Polaków. Podobnie postąpił gubernator tomski w październiku 1913 roku i odmówił udzielenia pożyczki na budowę kościoła chłopom z osady Wiaziemskiej w gminie złatogorskiej (powiat mariiński)⁴⁴⁸.

Skutkiem nowej polityki caratu wobec wyznawców religii katolickiej była też zgoda, o czym już wspomniano, na utworzenie dwóch dekanatów w Syberii Zachodniej, a mianowicie dekanatu tomskiego i dekanatu omskiego, a w Syberii Wschodniej dekanatu irkuckiego. Władze nie wyraziły zgody na utworzenie biskupstwa syberyjskiego, gdyż obawiały się nadmiernego rozszerzenia wpływów katolicyzmu⁴⁴⁹, ale musiały zgodzić się na utworzenie dekanatów, by z jednej strony nadać formalny charakter powstającym strukturom Kościoła rzymskokatolickiego, a z drugiej umożliwić sobie lepszą kontrolę nad działalnością duchowieństwa i poszczególnych parafii.

Poświęćmy obecnie nieco miejsca sytuacji w dekanacie tomskim w czasach I wojny światowej. W momencie powstania dekanat tomski liczył 35 770 wiernych. (Dla porównania dekanat omski – 34 308, a irkucki – 29 925). W skład tego dekanatu, oprócz parafii tomskiej, wchodziło jeszcze pięć innych oraz cztery filie.

W czasie wojny liczba katolików w parafiach dekanatu tomskiego się zwiększyła, bo z jednej strony napływali tu uciekinierzy, a z drugiej jeńcy wojenni. Do Tomska przybyło m.in. 1318 uciekinierów wyznania katolickiego. Znacznie mniejszy był napływ uciekinierów do Mariińska i Kuzniecka – w jednym i drugim wypadku było to po kilkadziesiąt osób⁴⁵⁰.

Liczbę tych osób należy powiększyć o jeńców z armii austriacko-węgierskiej, którzy w zdecydowanej większości byli katolikami i mieli możliwość uczestniczenia w życiu istniejących wspólnot katolickich. Jednym słowem, byli okresowymi członkami poszczególnych parafii. Nie potrafimy tej liczby dokładnie określić, ale o skali zjawiska może świadczyć fakt pogrzebania na cmentarzu katolickim w Tomsku w latach 1915-1919 aż 466 jeńców⁴⁵¹.

Wraz z przybywaniem katolików do Tomska i dekanatu tomskiego zwiększała się liczba księży. W sumie żyło tu 16 duchownych razem z ks. Demikisem, który był jednocześnie dziekanem tomskim. Niektórzy z nich znaleźli się tutaj jako uciekinierzy, niektórzy zostali przysłani za pozwoleniem władz administracyjnych, by znajdujący się tu katolicy nie byli pozbawieni możliwości wypełniania powinności religijnych. Nie możemy określić, którzy z tej grupy byli uciekinierami, a którzy zostali przysłani za pozwoleniem władz. Wiadomo, że od czerwca 1915 roku w parafii bogotolskiej zaczął pracować ks. Ignacy Janulis [Игнатий Янулис], w sierpniu 1915 roku do Tomska przybył ks. Joan Audar [Иоан Аудар], który następnie zamieszkał w osadzie Timofiejewskiej (powiat kainski), od marca 1914 roku w Mariińsku rozpoczął służbę ks. Stanisław Papalejgis [Станислав Папалейгис]⁴⁵². W lutym 1916 roku do miasta Tajga został

⁴⁴⁷ ГАТО. Ф. 239. Оп. 8. Д. 72. Л. 23-23об.

⁴⁴⁸ ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 75. Л. 15-15об. Nieco inaczej problem został przedstawiony w: A. Majdowski, *Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim...*, s. 119-120 (od red.).

⁴⁴⁹ Szerzej o tych kwestiach por.: W. Masiarz. *Projekt utworzenia biskupstwa katolickiego w Tomsku na Syberii na przełomie XIX-XX wieku*. W: *Polacy w nauce i kulturze Tomska...*, s. 279-295.

⁴⁵⁰ ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 341. Л. 17.

⁴⁵¹ В.А. Ханевич, А.Г. Караваева. *Католический некрополь города Томска...*

⁴⁵² ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 341. Л. 5-5об.

przysłany ks. Kazimierz Jassas [Казимир Яссась]⁴⁵³, a w marcu tego roku w Nowonikołajewsku pojawił się ks. Julian Jurkiewicz [Юлиан Юркевич].

Ksiądz Jassas i ks. Jurkiewicz byli przeznaczeni przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych tylko do obsługi katolików uciekinierów⁴⁵⁴, ale ten pierwszy musiał przejąć jeszcze obowiązki proboszcza w mieście Tajga. Szybko okazało się, że ci dwaj księża nie byli w stanie spełniać posług religijnych wobec wszystkich uchodźców. Zdecydowano się wtedy, że powinności duszpasterskie wobec uchodźców muszą jeszcze wypełniać księża parafii borokowskiej (ks. Marceli Szwaras [Марцелий Шварась], bogotolskiej (ks. Ignacy Janulis) i marińskiej (ks. Stanisław Papalejgis)⁴⁵⁵. Księża ci wykonywali też obowiązki instruktorów Centralnego Komitetu Obywatelskiego⁴⁵⁶.

O swoistym liberalizmie władz w zakresie spraw religijnych niech świadczy fakt, że w latach 1915-1916 zezwoliły one na osiedlenie się w Tomsku ośmiu duchownych unickich. Ci jednak po krótkim pobycie z nieznanymi nam powodów przenieśli się do guberni kazańskiej⁴⁵⁷.

Z dokumentów archiwalnych wynika, że obecność księży – uciekinierów w dekanacie tomskim niepokoiła nie tylko władze guberni tomskiej, ale i Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Urzędnicy obawiali się „szkodliwej działalności” księży katolickich, bo według nich była ona skierowana przeciwko rządowi oraz Cerkwi prawosławnej. Zapytany przez gubernatora w tej sprawie biskup Tomska i Ałtaju Anatolij odpowiedział, że o jakichkolwiek otwartych wystąpieniach pojedynczych osób i organizacji wyznania rzymskokatolickiego przeciwko Cerkwi prawosławnej i osobom prawosławnym, połączonych z propagandą katolicyzmu, nic mu nie wiadomo, ale, jego zdaniem, „taki czy inny wpływ katolików na prawosławnych przy przejściu tych ostatnich na wiarę rzymskokatolicką występuje [...] i wpływ ten znacznie wzrósł wraz z przyjazdem na obszar diecezji księży – uciekinierów, którzy otrzymując delegacje do osad z ludnością mieszaną (katolików i prawosławnych), wpływali na umysły swoich owieczek”⁴⁵⁸.

Wydaje się, że nie popełnimy błędu, jeżeli powiemy, że ludność katolicka na ogół starała się przestrzegać wszelkich zarządzeń władz każdego szczebla i na każde swe przedsięwzięcie starała się uzyskać zgodę na piśmie. Nie decydowano się na jakieś samowolne rozwiązania. Przykładowo katolicy zamieszkujący miasto Tajga przez 10 lat pisali prośby o przydział działki pod budowę domu dla księży. Ciągłe otrzymywali odmowę, ale nie zdecydowali się podjąć jakichkolwiek prac budowlanych na działce zarośniętej burzanem i kompletnie zapomnianej przez władze miasta.

Aż tyle cierpliwości nie wykazali katolicy Marińska i samowolnie przyłączyli do działki parafialnej niewielki skrawek ziemi należący do miasta. Trzeba jednak zrozumieć mieszkańców Marińska, że ominęli procedury. Według tych procedur najpierw winni otrzymać zgodę na jakiegokolwiek przedsięwzięcie ze strony biskupa mohylewskiego. Potem musieli przedstawić władzom projekt z dokładnym opisem przedsięwzięcia. Po jego zatwierdzeniu można dopiero było przedstawić kosztorys przedsięwzięcia. I dopiero po jego akceptacji trzeba było udowodnić,

453 ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 37. Л. 30.

454 ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 37. Л. 49.

455 ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 37. Л. 31.

456 ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 37. Л. 30-30об.

457 ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 341. Л. 22.

458 ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 341. Л. 13-14.

że posiada się odpowiednie środki materialne⁴⁵⁹. To wszystko trwało rzeczywiście latami i trzeba było wykazać się nie lada determinacją, by dany zamiar zrealizować.

Zdaniem władz w guberni tomskiej na przełomie XIX i XX wieku tylko w dwu wypadkach nie do końca w zgodzie z istniejącymi przepisami wybudowano domy modlitewne w dwu osadach, a mianowicie w osadzie Timofiejewskiej (powiat kainski) i osadzie Marienburskaja (powiat zmieinogrodzki)⁴⁶⁰. Były to zapewne niewielkie uchybienia, bo ostatecznie władze nie wydały nakazu rozbiórki.

Kończąc, należy stwierdzić, że na przełomie XIX i XX wieku doszło do wyraźnego ożywienia w życiu syberyjskich katolików. Najwymowniej o tym świadczą liczby. W 1917 roku w dekanacie tomskim funkcjonowało 11 parafii, w których znajdowały się 24 kościoły i kaplice. Na tym etapie badań trudno kusić się o przedstawienie powstawania każdej z nich, bo niestety nie znamy aktów erekcyjnych tych parafii. Te sprawy czekają na swego badacza.

⁴⁵⁹ ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 341. Л. 15.

⁴⁶⁰ ГАТО. Ф. 3. Оп. 67. Д. 270. Л. 8-8об.

17 O społeczności wsi Białystok i o parafii pod wezwaniem św. Antoniego Padewskiego

Жители Белостока и приход св. Антона Падевского

Omawiając historię kościołów rzymskokatolickich i domów modlitwy powstałych na początku XX wieku w wielu parafiach wiejskich na całym obszarze Syberii Zachodniej, należy podkreślić, że zachował się i wciąż obecnie funkcjonuje, zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem, tylko jeden z nich, a mianowicie kościół św. Antoniego Padewskiego we wsi Białystok w obwodzie tomskim.

Osada wiejska Białystok, położona w odległości 180 km na północny wschód od miasta Tomaska, jest obecnie jednym z rzadkich miejsc zamieszkania potomków Polaków, wyznawców wiary katolickiej, którzy założyli tę osadę ponad sto lat temu. Jej historia jest podobna do dziejów innych osad syberyjskich, założonych na przełomie XIX i XX wieku. Jednocześnie historia tej osady, budowanej świątyni oraz jej parafian jest świadectwem odporności chłopów syberyjskich o „korzeniach polsko-katolickich” na wszelkie trudy życia. Daje wyobrażenie o ich dążeniach do zachowania swej tożsamości etniczno-wyznaniowej, o relacjach, jakie utrzymywali z okolicznymi mieszkańcami, a także o stosunkach z miejscową władzą.

To miejsce w życiu autora tych słów ma szczególne znaczenie. Jest to jego ziemia rodzinna, tutaj spędził dzieciństwo i młodość, tutaj urodzili się jego rodzice i dziadkowie, a pradziadkowie znajdowali się w grupie pierwszych osadników i budowniczych kościoła. Historii tej osady i jej mieszkańców, losowi wiejskiego kościoła poświęcono kilkanaście artykułów w wydawnictwach rosyjskich i polskich, wydano książki⁴⁶¹ oraz nakręcono filmy. Nic więc dziwnego, że zwiększa to zainteresowanie tym miejscem, budzi chęć poznania życia pierwszych osadników, ich potomków oraz budowniczych kościoła, który na całe dziesięciolecie stał się dla wielu katolików, mieszkających w północnej części tomskiej guberni, ośrodkiem życia religijnego.

Białystok został założony w 1898 roku, początkowo jako punkt przesiedleńczy „Noworybałowski” na terenie gminy Nikołajewsk (powiat tomski) na obszarze głuchej tajgi, na brzegu rzeczki Brewki, wpadającej 25 wiorst dalej do rzeki Ob. Był on przeznaczony do zasiedlania przez przybywających na Syberię chłopów-rolników z regionów Imperium Rosyjskiego, gdzie brakowało ziemi uprawnej. Los chciał, że w grupie przybyłych na piechotę chłopów, którzy jako pierwsi obejrzelni wyznaczony pod zasiedlenie teren tajgi i wyznaczyli granice dla siebie, dla swoich krewnych i sąsiadów, było również kilku chłopów polskiego pochodzenia, wyznania katolickiego, mieszkających w guberni grodzieńskiej i wileńskiej. Z powodu braku ziemi zdecydowali się oni przeprowadzić na Syberię, by poprawić swój los.

Jest sprawą oczywistą, że nie z powodu dostatniego życia ludzie ci, od pokoleń uprawiający rolę, pewnego dnia zdecydowali się przeprowadzić na daleką Syberię. Brak ziemi uprawnej, miejscowe nieurodzajne piaszczyste gleby nie pozwalały wykarmić licznych rodzin chłopskich.

⁴⁶¹ В.А. Ханевич. *Белостокская трагедия (из истории геноцида поляков в России)*. Томск 1993; *Сибирский Белосток*. Сборник документов и материалов. Сост. В.А. Ханевич. Томск 1998, 238 s.; W. Chaniewicz. *Wiejska świątynia. Z historii budowy, zniszczenia i odbudowy kościoła we wsi Białystok na Syberii*. W: Kościół katolicki na Syberii. Wrocław 2002, s. 355-367; W. Chaniewicz. *Tragedia Syberyjskiego Białegostoku*. Pelplin 2008, s. 230.

Wiele osób, opuszczając rodzinne chaty, szło na zarobek do sąsiednich miast i miasteczek. Na przykład jeden z założycieli syberyjskiego Białegostoku, Aleksander Jocz (Александр Иоч), po śmierci ojca Kazimierza w 1884 roku wyjechał ze swojej rodzinnej osady Jutewce (Ютевцы), położonej w odległości 10 km od miasteczka Szczuczyna (Щучино) w guberni grodzieńskiej, do gubernialnego Wilna i przez kilka lat pracował tam jako strażak. Inny z pierwszych osiedleńców, Jan Chaniewicz, jako nastolatek wraz ze starszym bratem Józefem dorabiał, przewożąc towary i pasażerów ze stacji Porzecze (Поречье) do Grodna. Sami mieszkali we wsi Sałaty (Салати), położonej 5 km od stacji kolejowej Porzecze, na trasie Petersburg – Warszawa. Podobnie w tamtych latach trudniło się wielu chłopów małorolnych z Grodzieńszczyzny, Wileńszczyzny i Białostoczczyzny. Nie zapewniało im to jednak wystarczających środków na utrzymanie.

Dziesiątki rodzin opuszczało miejsca ojczyste, wyjeżdżając do Ameryki, Kanady, a od końca XIX wieku – na wschodnie tereny państwa rosyjskiego. Rząd carski był zainteresowany przesiedleniem chłopów na Syberię, obiecując ulgi i wsparcie w urządzaniu się na nowym miejscu. I trzeba przyznać, że pomoc ta była niemała. Osoby wybierające się na Syberię otrzymywały darmowe zaświadczenia wyjazdowe, uprawniające do bezpłatnego przejazdu koleją do miejsc przyszłego osiedlenia, a rodziny przesiedleńców zniżkę na przejazd i przewóz bagażu. Dorośli i dzieci powyżej 10 roku życia płacili tylko $\frac{1}{4}$ ceny biletu pasażerskiego w III klasie, a dzieci poniżej 10 roku życia miały przejazd bezpłatny. Cena przewozu ładunku na odległość 100 wiorst (1 wiorsta – 1066,8 m) wynosiła 1 kopiejkę za pud (1 pud – 16,38 kg). Przewóz konia oraz dużego bydła rogatego kosztował pół kopiejki za każdą wiorstę drogi. Oprócz zniżek na przejazd, każda rodzina mogła otrzymać do 100 rubli bezprocentowej pożyczki na założenie domu i na zakup narzędzi rolniczych. Nowi osiedleńcy przez trzy lata byli całkowicie zwolnieni z podatków państwowych, a przez kolejne trzy lata płacili jedynie ich połowę. Poborowi otrzymywali trzyletnie odroczenie od służby wojskowej. Oprócz zniżek i pożyczek państwo przeznaczało znaczne środki na zakładanie spichlerzy, punktów sprzedaży zbóż i narzędzi rolniczych, na budowę szkół, cerkwi, mostów, dróg oraz na zakładanie studni.

W latach 1896-1897 przebywał w guberni tomskiej w charakterze wysłannika (chodoka), jeden z pradziadów autora, Aleksander Jocz. W gubernialnym urzędzie ds. przesiedleń otrzymał on propozycję obejrzenia przeznaczonych pod zasiedlenie działek tajgi w gminie Nikołajew, w powiecie tomskim. Miejscowość znajdowała się w odległości stu wiorst na północny wschód od gubernialnego miasta Tomska, na lewym brzegu rzeki Ob.

Po zastrzeżeniu dla siebie i dla swoich krewnych prawa do nadziałów ziemi, chłopci powracali do stron ojczystych po rodziny. Tam długo jeszcze rozmawiano o ewentualnych korzyściach lub stratach z tego przedsięwzięcia. Wreszcie podjęto decyzję o przesiedleniu się na daleką Syberię. Do Tomska jechali koleją w wyznaczonych dla każdej rodziny wagonach towarowych razem z bydłem i wszelkim sprzętem gospodarstwa domowego. Z Tomska do wsi Mołczanowo [Молчаново], w której znajdował się jeden z punktów przesiedlenia, płynęli parostatkami po wielkiej rzece syberyjskiej Ob, a stamtąd już pieszo poprzez lasy i bagna tajgi do wybranego miejsca swojego zamieszkania. W ten sposób na mapie guberni tomskiej w 1899 roku pojawiła się jeszcze jedna wioska z przesiedleńcami – katolikami.

O tym, co to były za miejsca, można się było w tamtych czasach dowiedzieć z meldunku Rajskiego, urzędnika ds. chłopskich, do gubernatora tomskiego, z dnia 15 września 1898 roku. Pisał on:

Co zaś dotyczy się działek gminy Nikołajew, na których przebywa około 800 rodzin, to znajdują się one w gorszych warunkach w porównaniu z innymi obszarami przesiedlenia, zarówno jeśli chodzi o połączenie drogowe, jak i możliwości zakupu w nich zboża oraz sprzętu rolniczego. Mieszkańcy tych terenów mogą w wystarczającej ilości kupić od rdzennych mieszkańców z pobliskich wiosek jedynie bydło. Przesiedleńcy z osad: Koczubin, Jukarinski, Jużainski, Rybałowski, Czerłowiński i Sajnakowski, które znajdują się niedaleko – od trzech do dwunastu wiorst od wsi Monastyrskie, oraz z wiosek Kajmienakowo, Jeremino i Rybałowo w gminie Nikołajew, mogą jeszcze liczyć na znalezienie zboża w tych wioskach lub w ostateczności, w osadach gminy Bogorodsk, leżącej wzdłuż rzeki Szegarka, w których autochtoni zamieszkujący te tereny mają dużo zboża. Natomiast na pozostałych terenach: Bolszoi Tatosze, Griszkinski, Kriwoszeinski, Mieżdureczenski, Pudowski, Aleksandrowski i Kryłowski nie będzie możliwości uzyskania zboża dla 1420 przesiedleńców płci męskiej i porównywalnej liczby osób płci żeńskiej [...]. Jeśli chodzi o połączenia drogowe, to należy powiedzieć, że przesiedleńcom z osad: Jużarinski, Rybałowski, Sajnakowski, Czerłowiński szczególnie duży kłopot sprawia rzeczka Szegarka, która choć obfituje w wodę, to oddziela ich wszystkich od sąsiednich wiosek. Połączenie z nimi jest przerwane wiosną w czasie rozlewu rzeki na około półtora – dwa miesiące; niemożliwe jest zbudowanie mostu przez nią, gdyż zerwie go woda. Należałoby zbudować na tej rzece przeprawę promową, jednak przesiedleńcy sobie z tym problemem sami nie poradzą. Oprócz tego, na terenie wsi Rybałowskiej należałoby zbudować trzy mosty. Jeden na stromym parowie o długości 7 sążni⁴⁶², drugi most o długości 10 sążni – przez rzekę Stepanowka, trzeci o długości 7 sążni na „Bujerakach”⁴⁶³[...]. Na innych terenach znajdują się bardziej lub mniej rozległe grzędzawiska, ale zakładam, że groble mogą zostać wykonane przez przesiedleńców bez pomocy z zewnątrz, chociaż, zanim się je wykona, na bagnach na niebezpieczeństwo będą narażane konie i furmanki⁴⁶⁴.

Do nowego miejsca pierwsi rodacy przesiedleńcy adaptowali się z trudem. Czekająca tam na nich surowa przyroda syberyjska z niemiłosiernymi owadami (gnusem), występującymi w tajdze latem, przed którymi nie chroniła prowizoryczna moskitiera. Przywitały ich również niespotykane zimą mrozy, przed którymi bezskutecznie usiłowano się schronić w pośpiesznie wykopanych półziemiankach. Nierzadko padało bydło z powodu braku pożywienia oraz ataków dzikich zwierząt. Jak się później okazało, tuż obok znajdowały się dwa mateczniki niedźwiedzi. Dzieci umierały z głodu, na czerwonkę oraz z powodu przeziębienia. Trzeba było ponadto pracować od świtu do zmierzchu przy karczowaniu tajgi w celu pozyskania ziemi ornej, której każdy skrawek był okupiony łzami i potem. Jednak praca nie stanowiła ciężaru, gdyż każdy pracował na swojej ziemi i wiedział, że jego dobro i byt rodziny zależy od tej chwili od niego samego i od Opatrzności Bożej.

Według dokumentów archiwalnych w pierwszym roku osiedlenia na wydzielonym obszarze ziemi zamieszkiwało 13 rodzin. W skład pierwszych osiedleńców – założycieli wsi – wchodziły rodziny braci Jocz: Jana, Aleksandra, Marcina i Ignacego oraz rodziny Józefa Chaniewicza, Hieronima Mazuka, Łukasza Majsaka, Adama Bielskiego, Józefa Markisza, Tomasza Naumczyka, Tadeusza Radziuka i Wincentego Seńko⁴⁶⁵. W 1899 roku na nowym miejscu przysłała na świat pierwsza mieszkanka przyszłego syberyjskiego Białegostoku – córka Aleksandra i Stefanii Joczów

⁴⁶² Sążeń – 2,134 m.

⁴⁶³ Bujerak [буйерак] – wawóz.

⁴⁶⁴ ГАТО. Ф. 3. Оп. 44. Д. 499. Л. 42-44.

⁴⁶⁵ ГАТО. Ф. 3. Оп. 44. Д. 499. Л. 4.

– Maria Magdalena⁴⁶⁶. Pojawił się również własny cmentarz. Według ksiąg metrykalnych kościoła w Tomsku, na początku 1902 roku został też odnotowany pierwszy zgon. Dnia 28 lutego 1902 roku w osadzie Białystok w wieku 65 lat zmarła chłopka z gminy Nikołajew Elżbieta Chaniewicz, matka Józefa i Jana Chaniewiczów⁴⁶⁷.

W pierwszych dwóch latach przesiedleńcy nie uprawiali jeszcze swojej roli, lecz zajmowali się jedynie karczowaniem tajgi pod przyszłe działki. Musieli więc pożyczać zboże ze spichrza państwowego, specjalnie zbudowanego dla przesiedleńców w osadzie Kriwoszejno, znajdującej się na brzegu rzeki Ob. Jednakże już w 1900 roku przesiedleńcy noworybałowskiego rejonu przesiedleńczego żywili się zbożem pochodzącym z własnej uprawy.

Mówiąc o pomocy rządu carskiego dla przesiedleńców w czasie reformy stołypinowskiej, nie należy tej pomocy przeceniać. Z powodu braku środków pieniężnych przesiedleńcy otrzymywali świadczenia i pożyczki na założenie domu w znacznie mniejszych kwotach, niż mówiło się o tym oficjalnie. Z raportu zarządcy tomskiego punktu przesiedleńczego Michajłowa można się dowiedzieć, że średnia wartość pożyczek dla rodzin przesiedleńczych, jakie przyznano w 1907 roku, wynosiła 35 rubli na rodzinę. Maksymalna wysokość pożyczek na rodzinę nie przekraczała w danym roku 40-50 rubli, pożyczki zaś otrzymało jedynie ok. 12% ubiegających się rodzin. Ceny produktów spożywczych, narzędzi, i bydła były bardzo duże, bo wzrósł na nie popyt. Krowa kosztowała 40 rubli, koń – 70 rubli, pług – do 30 rubli. Wymurowanie spichlerza mogło kosztować do 100 rubli, a koszt wybudowania domu mógł wynieść 150 rubli i więcej. Przez pierwsze trzy lata przesiedleńcy byli zwolnieni z podatków państwowych, ale nie byli zwolnieni z opłat sołeckich, gminnych i parafialnych, których wysokość była znacznie wyższa od podatku państwowego i stanowiła do 25 rubli rocznie. Oprócz opłat lokalnych należało uiszczać podatki w postaci płodów rolnych, pracy przy budowie dróg, mostów i groźdzeniu pastwisk wiejskich.

Wielu przesiedleńców po znalezieniu się na Syberii zdało sobie sprawę z tego, że przecenili własne siły i w rezultacie niektórzy wracali do rodzinnych stron. W skali całej Syberii tylko w 1901 roku decyzję o powrocie podjęło około 5 tysięcy rodzin. Z kolei w 1907 roku 800 rodzin skierowanych na osiedlenie się w guberni tomskiej wróciło w rodzinne strony. Władze przyglądały się temu zjawisku ze spokojem, ponieważ wcześniej ostrzegano chętnych do przeprowadzki na Syberię w specjalnie wydawanym czasopiśmie „Syberyjskie Przesiedlenie” („Сибирское переселение”), że prowadzenie tam gospodarstwa jest znacznie trudniejsze niż w europejskiej części Rosji oraz że „Syberia ze złego gospodarza nie uczyni dobrego”.

Bez względu na złożoność całego procesu, przesiedlanie na Syberię przebiegało bardzo intensywnie, zwłaszcza w okresie reformy rolnej Piotra A. Stołypina, prowadzonej w latach 1906-1910. Wtedy właśnie pojawiły się na mapie setki nowych osad i rozrastały się już istniejące. Z części osad przesiedleńczych, powstałych na początku wieku na lewym brzegu rzeki Ob, na terenie gminy Nikołajew okręgu tomskiego została założona jeszcze jedna gmina – nowoaleksandrowska, z urzędem we wsi o takiej samej nazwie. Wkrótce we wsi gminnej zbudowano szpital, cerkiew prawosławną oraz otworzono targ.

Kiedy powoli życie unormalizowało się w warunkach syberyjskich, polscy przesiedleńcy uświadomili sobie, że brakuje im czegoś ważnego – kościoła. Powstanie świątyni wiązać należy

⁴⁶⁶ Urodziła się 31 lipca 1899 roku, ochrzczona została 14 sierpnia 1899 roku w Tomsku przez ks. Skibniewskiego. ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 196. Л. 343.

⁴⁶⁷ ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 398. Л. 85об.

z ks. Pawłem Kaziunasem [Павел Казюнас], wikarym kościoła tomskiego, który wypełniał obowiązki religijne w powstających osadach. Zachowała się informacja, że kiedy w połowie lutego 1903 roku przybył do osady Położowsk w gminie Mołczanowsk (70 wiorst od Białegostoku), w jednym z domów przez cały tydzień codziennie pełnił posługi religijne – chrzczył, udzielał ślubów, spowiadał. Między innymi 16 lutego 1903 roku udzielił on ślubu 24-letniemu osadnikowi z Białegostoku Janowi Chaniewiczowi. Jego żoną została 19-letnia panna, chłopka z osady Nowoaleksandrowsk, Maria Żuromska⁴⁶⁸.

Z inspiracji ks. Kaziunasa mieszkańcy Białegostoku wystąpili w 1906 roku z prośbą do władz o pozwolenie na budowę kościoła i o przyznanie pożyczki państwowej na ten cel. Niezależnie od tego przystąpiono do zbiórki pieniędzy, „nakładając na każdego obowiązek 5-rublowej wpłaty”, co stanowiło niemałą kwotę. W tymże samym roku mieszkańcy Białegostoku otrzymali zgodę od ministra spraw wewnętrznych na budowę świątyni i natychmiast zabrali się do pracy. Kościół postanowiono zbudować na najbardziej widocznym miejscu. Wybrano pagórek, który zewsząd otoczony był wąwozami. Regularnej zabudowy wsi jako takiej jeszcze nie było. Ludzie mieszkali w zbudowanych półziemiankach na otrzymanych działkach. Domy zaczęto stawiać dopiero wokół przyszełego kościoła.

Budowę kościoła zajmował się wybrany przez tutejszych mieszkańców komitet pod kierownictwem ks. Pawła Kaziunasa. On sam, by przyspieszyć budowę, zadłużył się na 300 rubli. Według raportu ks. Józefa Demikisa, proboszcza parafii tomskiej, budowę kościoła zakończono z dniem 1 listopada 1908 roku⁴⁶⁹. Jak informował proboszcz Demikis, na jego budowę „wydano 4 tysiące rubli, nie licząc materiałów oraz osobistej pracy chłopów – katolików”. Nadto dodawał, że drewniany kościół postawiono na modrzewiowych fundamentach (z bali), jest przykryty blachą, ma wieżę i dwie zakrystie. Posiada 14 okien i 5 drzwi z zamkami i został ubezpieczony w towarzystwie ubezpieczeniowym⁴⁷⁰. Według ks. Adolfa Filippa [Адолф Филипп], który został proboszczem w Białymstoku, ostatecznie budowa kościoła została zakończona w 1909 roku. To właśnie nowy proboszcz zatroszczył się o wyposażenie kościoła. Z jego raportu skierowanego do władz przełożonych w 1911 roku dowiadujemy się, że dzwon na wieżę ofiarował ks. Józef Demikis, sygnaturkę G.W. Juskiewicz. Monstrancję, puszkę, kadzielnicę z łódką – Józef Staniewicz. Kielich z pateną został ufundowany przez Antoniego Staniewicza. Obraz Matki Bożej Bolesnej ufundowany przez Paulinę Bielską. Dwa feretrony, świeczniki (6 dużych i 4 małe) oraz chorągwie zakupiono z ofiar parafian. Dwa mszały, jeden zwykły, drugi żałobny i śpiewnik liturgiczny zakupił Jurzyński⁴⁷¹.

Oprócz wzniesienia budynku kościoła, w 1908 roku w osadzie rozpoczęto gromadzenie materiałów pod budowę plebanii. W 1911 roku w tym celu wzniesiono już ściany domu o powierzchni 35 sążni kwadratowych (4 pokoje, kuchnia i duży przedpokój), dach pokryto blachą, dokończono wszystkie okna, na razie nie wykonano jednak pieca, „z powodu braku środków”⁴⁷².

⁴⁶⁸ ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 413. Л. 89об.

⁴⁶⁹ РГИА. Ф. 826. Оп. 1. Д. 1808. Л. 1.

⁴⁷⁰ РГИА. Ф. 826. Оп. 1. Д. 1808. Л. 1.

⁴⁷¹ РГИА. Ф. 826. Оп. 1. Д. 1808. Л. 67-69.

⁴⁷² РГИА. Ф. 826. Оп. 1. Д. 1808. Л. 67-69.

Mieszkańcy zachwycali się wybudowanym kościołem. W ich pamięci kościół wprowadził dostojność w osadzie, głównie dlatego, że wznosił się nad okolicą, pokryty był blachą na „wzór rybiej łuski”. Blaszany dach, dzwonnica i duży krzyż obity błyszczącymi płytkami, wszystko to razem sprawiało, że świątynia była widoczna z najdalszych zakątków osady.

Bardzo ładnie prezentowało się wewnątrz kościoła, główny ołtarz składał się bowiem z 15 dużych obrazów z wizerunkiem św. Antoniego Padewskiego pośrodku, a z wysokiego sufitu zwisał piękny żyrandol z imitacji kryształu.

Uroczystego poświęcenia kościoła dokonał proboszcz tomski Józef Demikis 13 czerwca 1910 roku, w dzień św. Antoniego Padewskiego. Od tej chwili osada przesiedleńców stała się ośrodkiem życia religijnego dla kilkudziesięciu rodzin katolików, osiadłych w pobliskich osadach gminy Nowoaleksandrowsk oraz sąsiednich gmin.

Po powstaniu kościoła miejscowi katolicy, którzy byli ludźmi religijnymi, w dalszym ciągu nie żałowali ani sił, ani pieniędzy na doposażanie kościoła. Chcieli, żeby wszystko było takie samo, jak w dalekich stronach ojczystych.

Oto jak na początku lat 90. XX wieku wspominała kościół urodzona w Białymstoku Zofia Czerkaszyna (z domu Artysz):

Do kościoła chodzili wszyscy – i mali, i duzi. Gdy przyszedł maj, chodziliśmy cały miesiąc [...]. Chłopy stały w świątyni z prawej strony, a baby – z lewej, zaś my – dzieci – modliliśmy się na klęczkach. Niektórzy dorośli również modlili się, klęcząc. Mężczyźni stali więcej, a ławki były dla tych, którzy potrafili czytać modlitwy z książeczki do nabożeństwa. Chór stał na górze. Śpiewali tam ci, którzy śpiewać umieli. Wszystko to było piękne i odświętne, szczególnie w czasie wielkich świąt. Na Wielkanoc odbywała się procesja dookoła kościoła, dzwoniły dwa dzwony. Daleko było słyszeć⁴⁷³.

Dumą kościoła była stojąca na chórze fisharmonia. Kupił ją za własne pieniądze i podarował kościołowi Aleksander Daszczuk, który przybył na Syberię z guberni siedleckiej w 1914 roku. Później parafianie niejednokrotnie wybierali go na starostę parafialnego, szanowali go bowiem za troskę o kościół. Pod jego kierownictwem dookoła kościoła wykonano ogrodzenie, wytyczono chodniki, obok kościoła posadzono kilkadziesiąt młodych cedrów i jodeł. Identyczne drzewka posadzono również na cmentarzu. Obok bramy i furtki do kościoła został umieszczony koniowiąż, gdyż na msze podczas świąt zjeżdżało się wielu gości, nie tylko z gminy Aleksandrów, lecz również z gminy Nikołajew i Mołczanów.

W swoim raporcie z 16 marca 1911 roku ks. Adolf Filipp wskazywał, że

... ilość dusz przypisanych do kościoła w Białymstoku nie przekracza liczby 500. Najbardziej oddalonym od kościoła białostockiego punktem, w którym mieszka 10 rodzin katolickich, jest osada Małomuromsk w gminie Bobarykinsk w powiecie tomskim, znajdująca się w odległości 40 wiorst. Inne osady położone są znacznie bliżej, na przykład osada Czerłowinsk, z liczbą mieszkańców – 100 dusz, znajdowała się w odległości 18 wiorst, osada Apsaklinsk – 13 wiorst, Pudanowsk – 15 wiorst. W osadzie Białystok około 40 gospodarzy było wyznania katolickiego⁴⁷⁴.

Co roku do Białegostoku przybywali nowi mieszkańcy. Zamiast ziemianek i chat z czasem zaczęto budować porządne syberyjskie dwuizbowe domostwa, spichlerze i stodoły, kopano studnie z wysokimi „żurawiami”, ogrodzono osadę płotem. Zbudowany i poświęcony w 1910

⁴⁷³ В.А. Ханевич. *Белостокская трагедия...*, s. 142.

⁴⁷⁴ РГИА. Ф. 826. Оп. 1. Д. 1808. Л. 69.

roku kościół jeszcze bardziej przyciągał w te strony przesiedleńców – katolików. Gdy wiosną 1914 roku, dosłownie w przeddzień wojny światowej, z zamiarem osiedlenia przyjechali do wsi ostatni przesiedleńcy, a było to ponad dziesięć rodzin z okolic Białej Podlaskiej w guberni siedleckiej, to w granicach osady nie było już dla nich miejsca. Zgodzili się oni zamieszkać za wiejskim pastwiskiem, na drugim brzegu dość dużego, jak na warunki wiejskie, stawu, nazwanego żartobliwie „Bajkałem”. Od tej chwili mieszkańców tego przysiółka zaczęto nazywać „zabajkalcami”. Według wyników ogólnorosyjskiego spisu rolnego z roku 1916 w osadzie Białystok było odnotowanych już 95 gospodarzy i ogółem 487 mieszkańców, posiadających w swoich gospodarstwach 267 koni oraz 374 krowy. Pod uprawę zostało zagospodarowane 285 dziesięcin ziemi, pochodzącej z wykarczowanej tajgi⁴⁷⁵.

Jednakże wzrost liczby parafian, budowa kościoła i plebanii we wsi nie rozwiązywały innego ważnego problemu – stałej obecności w kościele własnego księdza. Brak odpowiedniej liczby kapłanów przy nieogarnionych syberyjskich przestrzeniach był, jest i najprawdopodobniej zawsze będzie głównym problemem Kościoła katolickiego na Syberii (księża od zawsze musieli obsługiwać wiele oddalonych od siebie miejscowości)⁴⁷⁶. Dlatego też nawet posiadanie tego, co stanowiło niezbędne minimum, czyli kościoła i plebanii dla księdza oraz środków na jego utrzymanie nie gwarantowało, że dla takiej parafii w każdej chwili znajdzie się ksiądz.

Pomiędzy mieszkańcami osady Białystok oraz osiedleńcami – Łotyszami, zamieszkałymi w odległości 40-60 wiorst w dół rzeki Ob, w osadach Malinowka, Maliczewka, Madoga, Położowsk i innych dochodziło do rywalizacji o księdza, kiedy to w 1910 roku zakończono budowę własnego kościoła w osadzie Maliczewka, zbudowanego według tego samego projektu co kościół w Białymstoku.

Budowę tamtejszego kościoła zlecono ks. Adolfowi Filippowi, urodzonemu w powiecie lepelskim w guberni witebskiej⁴⁷⁷, który po ukończeniu seminarium duchownego i przyjęciu święceń kapłańskich w 1909 roku, został skierowany do dyspozycji proboszcza tomskiego Demikisa. Ten wysłał go do Kraju Narymskiego (północne obszary powiatu tomskiego), by dokończył budowę kościoła i plebanii w Białymstoku, a nowy kościół zbudował Maliczewce. Później ks. Demikis wyznaczył go do spełnienia posług religijnych zarówno w parafii białostockiej, jak i maliczewskiej. Z meldunku wikarego Filippa z 1911 roku wynika, że parafia maliczewska liczyła około 1300 parafian, a w Białymstoku 500⁴⁷⁸. Ponadto w Maliczewce plebania została zbudowana wcześniej niż w Białymstoku, dlatego też za miejsce stałego pobytu wikary obrał Maliczewkę, a nie Białystok, co wywołało prawdziwą walkę pomiędzy blisko położonymi miejscowościami. Ta rywalizacja rozpoczęła się właściwie jeszcze w 1907 roku, gdy również w Maliczewce rozpoczęto budowę swojego kościoła. W związku z tym, że odległość pomiędzy Białymstokiem a Maliczewką wynosiła jedynie 40 wiorst, mający świadomość, że nie ma już żadnej nadziei na to, by przysłano dwóch księży, mieszkańcy osady Białystok w 1909 roku,

⁴⁷⁵ ГАТО. Ф. 239. Оп. 16. Д. 133. Л. 1-98; *Сибирский Белосток...*, s. 178-183.

⁴⁷⁶ А.В. Масленников. *Римско-Католическая Церковь в Сибири. Проблемы и реформы в начале XX века.* „Вестник Томского университета” 2003. № 276.

⁴⁷⁷ *Книга памяти. Мартиролог Католической церкви в СССР.* Сост. о. Б. Чаплицкий, И. Оси-пова. Москва 2000, s. 253.

⁴⁷⁸ РГИА. Ф. 826. Оп. 1. Д. 1808. Л. 68.

podczas pobytu w Tomsku biskupa Cieplaka, wysłali do niego delegację z prośbą o przydzielenie duchownego, co im biskup obiecał, zabierając ze sobą ich prośby do Petersburga⁴⁷⁹.

Mieszkańcy osady Maliczewka również nieustannie pisali do metropolity prośby o przysłanie księdza. W tej sprawie proboszcz tomski Demikis zaproponował kurii jedyne rozsądne, jak na owe czasy rozwiązanie, żeby przysłano jednego kapłana, który odprawiałby kolejno msze niedzielne raz w jednej, a raz w drugiej osadzie. Jako kandydata do tej podwójnej parafii zgłosił swojego wikarego Antoniego Żukowskiego [Антоний Жуковский]. Jak już wcześniej wspomniano, większość mieszkańców Białegostoku stanowili Polacy⁴⁸⁰, a w Maliczewce – Łotysze oraz inni Bałtowie. Dlatego też każda z osad chciała mieć kapłana swojej narodowości. Wiele pism mieszkańców Maliczewki do kurii było napisanych według jednego scenariusza: we wstępie katolicy – Łotysze zapewniali, że są gotowi przyjąć jakiegokolwiek księdza, którego metropolita raczy przysłać, ale na zakończenie najczęściej dopisywali, że ten „jakikolwiek” ksiądz powinien być Łotyszem. Ostatecznie obie osady w 1912 roku „otrzymały” księdza Mikołaja Michasenko [Николай Михасенко], który mówił obydwoma językami⁴⁸¹ i pełnił tam posługę (z przerwami) do 1923 roku. Zdolność odnajdywania wspólnego języka z parafianami posiadali również księża: Antoni Lach [Антоний Лях], będący tu duszpasterzem w latach 1916-1917, i Józef Zapaśnik [Юзеф Запасник], pełniący funkcję proboszcza kościoła w Białymstoku w latach 1917-1918⁴⁸².

Ta rywalizacja „przy pozyskiwaniu księdza” nie przeszkadzała, a często wręcz służyła zbliżeniu mieszkańców osad. Jedność wiary oraz posługa jednego i tego samego księdza w dwóch kościołach umożliwiały ścisły kontakt, który często prowadził do wspólnych polsko-łotewskich małżeństw, co z biegiem czasu stawało się zjawiskiem powszechnym.

Mieszkańcy Białegostoku, pracując w polu od rana do wieczora, pokładając ufność w Bogu, mieli nadzieję na lepszy chłopski los dla siebie i swoich dzieci, budowali plany na przyszłość. Wszystko zmieniła rozpoczęta w 1914 roku I wojna światowa i powołanie wielu mężczyzn z osady na front. Po wojnie zaś nastąpiły lata rewolucji i wojny domowej. Nadeszły nowe czasy, kiedy mieszkańcy Białegostoku musieli wypić do dna swój kielich goryczy.

⁴⁷⁹ А.В. Масленников. *Римско-Католическая Церковь в Сибири...*

⁴⁸⁰ W sprawozdaniu za 1909 rok proboszcz tomski Józef Demikis pisał o mieszkańcach osady Białystok jak o Białorusinach.

⁴⁸¹ РГИА. Ф. 826. Оп. 1. Д. 1618. Л. 5-36; А.В. Масленников. *Римско-Католическая Церковь в Сибири...*

⁴⁸² А. Majdowski. *Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim...*, s. 105-106.

CZĘŚĆ II

Dokumenty i materiały
1815-1916

III

1815-1916

1. Иезуиты в Сибири. Начало изгнания...

№ 1

КОПИЯ УКАЗА

императора Александра I Правительствующему Сенату о высылке из Санкт-Петербурга монахов иезуитов

С. Петербург

20 декабря 1815 г.

По возвращении Нашем, после благополучного окончания внешних дел, в любезное Богом врученное Нам отечество, из многих дошедших до Нас сведений, жалоб и донесений, удостоверились Мы совершенно в следующих обстоятельствах: Монахи Иезуитского ордена, Римско-Католического исповедания, уничтожены были Папскою Буллою, и как сам он изгнал их из Областей своих, так равномерно и все другие Державы отринули их от себя; они не имели нигде пристанища. Россия, по добродетельному подвигу человеколюбия и терпимости вер, оставила их у себя, дала им убежище, и гонимых успокоила под своим сильным покровом. Она не возбранила им обращаться в круге своего вероисповедания, не отвлекала их одного ни силою, ни притеснением, ни прельщениями, и в воздание за то ожидала от них верности, усердия и пользы. По сей надежде допущены они были до воспитания и наставления юношества. Отцы и матери безбоязненно вверяли им детей своих для обучения наук и благонравия. Но ныне открылось несомненно, что они не сохраняя долга благодарности, и не оставаясь смиренными духом, как Христианский закон повелевает, и кроткими в чужой стране жителями, возмнили потрясать господствующую издревль в Царстве Нашем православную Греческую веру, на коей, как на твердом и непоколебимом камени, почивает тишина и благоденствие тьмочисленного под Скипетром Нашим народа. Они начали сделанную им доверенность употреблять во зло: стали порученных им юношей, и некоторые лица из слабейшего женского пола, отвлекать от Нашего и прельщать в свое вероисповедание. Домогаться сделать человека отпадшим от своей веры; от веры предков его; погасить в нем любовь к единоверцам, согражданам своим; отделить дух его от духа отечества; посеять раздор и вражду между семействами; отторгнуть брата от брата, сына от отца и дочь от матери; водворить несогласие между чадами единыя церкви: сей ли есть глас и воля миролюбивого Бога и едиnorodного Сына Его Богочеловека Христа, пролившего за нас пречистую кровь Свою, да проживем тихое и мирное житие? По сих деяниях не удивляемся Мы более, что сообщество сих монахов от всех Держав изгнано и нетерпимо было. Кто в недрах своих потерпит сеятелей вражды и несогласия? Чего ради, бодрствуя о благосостоянии верноподданного Нам народа, и почитая священным и благоразумным правилом искоренять зло в самом начале онаго, дабы не допустить созреть его и принести горькие плоды, Повелеваем Мы: Католическую церковь, здесь находящуюся, поставить в то устройство, в коем она пребывала в Царствование в Бозе опочивающей Бабки Нашей Императрицы Екатерины II, и до 1780 года, выслав немедленно всех

Езуитского ордена монахов из Санктпетербурга, и воспрещая им въезд в обе столицы Наши. Для принятия нужных к скорому исполнению сего мер, и для взятия под надзор состоящего под управлением их дома и училища, даны от Нас управляющему Министерством Полиции и Министру Просвещения особые повеления. Митрополиту же Римско-Католическому повелено, для непрерывного отправления церковной службы по закону своему, употребить находящихся здесь Священников сего исповедания, до прибытия для предбудущего служения монахов Католических другого ордена.

На подлинном подписано собственною Его Императорского Величества рукою тако: Александр.

С. Петербург. Декабрь 20-го 1815 года.

ГАТО. Ф. 1. Оп. 1. Д. 284. Л. 2 и об. Типографский оттиск. Подлинник.

№ 2

ОТНОШЕНИЕ

Сибирского генерал-губернатора томскому губернатору Илличевскому⁴⁸³ относительно указа Императора Правительствующему Сенату о высылке иезуитов из Санкт-Петербурга по католическим приходам Сибири

С. Петербург

28 декабря 1815 г.

№ 2326

Милостивый Сударь Дамиан Васильевич.

Г. управляющий делами иностранных исповеданий доставил ко мне несколько экземпляров Именного Его Императорского Величества Высочайшего Указа, данного правительствующему сенату в 20 день сего декабря о высылке из Санкт-Петербурга иезуитов для рассылки их по католическим приходам Сибирских губерний.

Указы сие препровождаю а при сем к Вашему Превосходительству выслать 2-х печатных экземплярах для отсылки их по католическим приходам в веренной вам губернии находящимся.

Вашего превосходительства покорнейший слуга.

На подлинном подписано: Пестель⁴⁸⁴

ГАТО. Ф. 1. Оп. 1. Д. 284. Л. 1. Рукопись. Копия.

Получено 31 декабря 1816. Передано февраля 2, 1816 года, № 265.

⁴⁸³ Илличевский Дамиан (Демьян) Васильевич – Томский губернатор в 1812-1819, действительный статский советник. После ревизии М.М. Сперанского в июле 1819 отстранен от дел, указом от 26 января 1822 отстранен от должности и предан суду.

⁴⁸⁴ Пестель Иван Борисович (1765-1843) – генерал-губернатор Сибири в 1806-1818, отец декабриста П.И. Пестеля. В течение всего периода управления Сибирью в должности генерал-губернатора жил в Петербурге. В ходе ревизии Сибири М.М. Сперанским был обвинен во многих злоупотреблениях и взяточничестве, отстранен от должности.

№ 3

РАПОРТ

Краснореченского земского исправника Томскому гражданскому губернатору о зачтении томским поселенцам римско-католического вероисповедания Указа императора Правительствующему Сенату о высылке иезуитов из Санкт-Петербурга

21 февраля 1816 г.

№ 407

Во исполнение повеления вашего Превосходительства от 16-го числа сего февраля № 226 с приложением экземпляра Именного Его Императорского Величества указа копии Объявления поселенцам католического исповедания, сим покорнейше честь имею донести что для поведенного по оному выполнения предписано от меня сопровождение копии здешней охране частным комиссарам, с тем чтобы где таковое ими выполнено будет донесли бы Вашему превосходительству от себя.

Исправник

подпись

ГАТО. Ф. 1. Оп. 1. Д. 284. Л. 4 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 4

РАПОРТ

Томского городничего пристава Томскому гражданскому губернатору о зачтении томским поселенцам римско-католического вероисповедания Указа императора Правительствующему Сенату о высылке иезуитов из Санкт-Петербурга

26 февраля 1816 г.

№ 393

Во исполнение предписания Вашего Превосходительства от 16 числа февраля за № 223 присланной при оном экземпляре Высочайшего Указа находящимся в городе Томске католического вероисповедания поселенцам з дачею им через части города объявлен, о чем Вашему Превосходительству представляем таковое объявление, честь имею донести.

Городничий

подпись

Список кому именно объявлено лично.

1. Станиславу Слотовскому⁴⁸⁵
2. Францу Островскому
3. Тадеушу Стефановичу
4. Яну Клеофасу
5. Катерине Лекосичневой
6. Мариану Вансовичу

⁴⁸⁵ Слотовский (Слатовский) Станислав – чиновник, католик, житель г. Томска (на 1816).

7. Бенедикту Зевель
8. Петру Цветульскому
9. Петру Савицкому
10. Федору Чернецкому
11. жене его Федору Чернецкому

ПОДПИСЬ

ГАТО. Ф. 1. Оп. 1. Д. 284. Л. 5 и об. Рукопись. Подлинник.

2. Бернардины. Продолжая начатое...

№ 5

ИЗ ПИСЬМА

настоятеля Томской католической общины в городскую думу Томска с разъяснением условий нахождения католических священников в городе Томске и условий занятия ими дома, принадлежащего городской казне

28 марта 1822 г.

В Томскую городскую Думу Томской римско-католической церкви
настоятеля, Бернандинского ордена ксендза Ремигия Апанасевича⁴⁸⁶

Вследствие постановления, объявленного мне 17 марта через копию, учиненную оною думою в 9 день февраля сего года насчет учинения оценке имеющей положить рапортом занимаемого нами дома, равно и о охранении оногo от опасных случаев условия и о заключении акта о предполагаемом думою взносе и стороны нашей кормовой городской платы имею честь градской думе изъяснить правила на каковом основании мы здесь находимся:

Когда по Высочайшему его Императорского величества повелению и сообщенному Сибирскому господину генерал-губернатору в отношении министра внутренних дел от 10 декабря 1806 г. назначены были в Сибирские губернии 4 католических священников из Доминиканского ордена, когда требовано было составить для приличного содержания штат, который по представлении от господина генерал-губернатора удостоен Высочайшей Аprobации в августе месяце 1808 года.

Но там вышеозначенных из Доминиканского ордена священников не было отыскано, то Генерал-Губернатор, с одной стороны желая устроить дело сие на твердую ногу [...], изыскивая средства к выбору на местах священников известных по своему просвещению и по тем правилам, кои намечало на их жертвовать собою совершенно для пользы общественных, заключил определить на вакансии священников из иезуитов, постановил на сей мысли генерал-губернатор обращаться к их начальнику, чтобы получить предварительное согласие. Ответ генерала иезуитов воспешить пользам общественным был дан удовлетворительный и, принимая при сем случае в соображение чрезмерную отдаленность Сибирского края и напряженные сим вместе труды священников, нашли на новом поприще службы недостаточное их состояние и необходимость в нужных для столь удаленной страны запасах, сделал условие, состоящее в 15 пунктах, из коих 12 заключено: «Для жительства священникам с причетником отводить обывательские квартиры из 4 покоев, поелику священникам сим назначается жалованье посредственное, на которое в затруднении они найдутся

⁴⁸⁶ Апанасевич Ремигий (1872-1868) – иеромонах ордена бернардинов из Виленского монастыря. Прибыл в Томск в 1820 в составе миссии бернардинов. До 1828 был викарным священником Томского прихода, в 1828-1834 был настоятелем прихода. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

нанимать квартиры от себя, то пособие сие весьма необходимо явно для людей на службе состоять имеющих и оно не принестъ тягости обывателям».

И сие не только Высочайше утверждено, но после сего в неоднократных отношениях г-на Сибирского Генерал-Губернатора через бывшего Томского гражданского губернатора по удалении за границу иезуитов и при определении на место их нас, было подтверждено, и вызваны мы из российско-польских пределов в отдаленный Сибирский край на том же самом основании, правилах и льготах, коим представлено было пользоваться иезуитам.

Как о сем изъяснено, в посланном к нам его высокопреосвященства господина митрополита римско-католических в России церквей от 21 января 1821 г. предписании, из которого видно и то, что вследствие отношения Его Высоко-преосвященства господин министр Духовных дел и народного просвещения его сиятельство князь Голицын отнесся к сибирскому господину генерал-губернатору о наблюдении дабы мы удовлетворяемы были представленными нам по узаконениям выгодами.

О чем доводя до сведения градской думы вынужденным нахожу изъяснить, что я никакого условия на счет платежа кормовых за дом денег учинить не могу. [...] положениям, по которым мы совершенно освобождены, и тем более, что градская дума после вышеозначенного соглашения генерала иезуитов с Генерал-Губернатором 12 пункта доведенного до Высочайшей Апробации, обязана давать нам приличную для жительства из 4 покоев с принадлежащими особо под церковь квартиру – каковую в следствие ныне мы занимали, впрочем за охранение оного дома от опасных случаев имеем всегдашнее наблюдение.

Марта 28 дня 1822 г.

Кс. Ремигий Апанасевич

ГАТО. Ф. 127. Оп. 1. Д. 1161. Л. 3-4об. Рукопись. Подлинник.

№ 6

ИЗ ОТВЕТА

и.д. Томского гражданского губернатора на запрос городской думы Томска от 2.06.1822 г. относительно занимаемого католическими священниками общественного дома

3 июня 1822 г.

На предписание оной градской думы от 15 апреля № 671 относительно занимаемого священниками Бернардинского ордена общественного дома и неполучения же оной градской думой платы даю знать, что господин бывший Сибирский генерал-губернатор и кавалер Михаил Михайлович⁴⁸⁷ на представлении по сему предмету Томского гражданского губернатора от 13 сентября 1820 г. с № 653 приписал, чтобы находящиеся в Томске иезуиты и следующие им на смену католические священники не могли встретить

⁴⁸⁷ Сперанский Михаил Михайлович (1772-1839) – русский общественный и государственный деятель времён Александра I и Николая I, реформатор, законодатель, основатель российской юридической науки и теоретического правоведения. Почетный член Императорской Академии наук (с 1819), почетный член (1821-1831) и действительный член (с 1831) Императорской Российской академии. Воспитатель наследника – цесаревича Александра Николаевича. Генерал-губернатор Сибири в 1819-1821.

в квартирвании неудобства, то сделать распоряжение, чтобы оставлена для них была та самая квартира в коей жили иезуиты. [...] уверяю городскую думу, что она получит за оную квартиру принадлежащую ей плату и за всё прошедшее время о чем и даю знать оной думе. [...] почему и надлежит ожидать решений на означенное представление, до того же времени занимаемую ныне бернардинами квартиру оставить на таком же основании, на каком занимаема она была иезуитами.

И.д. Томского гражданского губернатора,
вице-губернатор, статский советник
Николай Иванов⁴⁸⁸.

ГАТО. Ф. 127. Оп. 1. Д. 1161. Л. 9 и об. Рукопись. Копия.

№ 7

ИЗ ОТНОШЕНИЯ

настоятеля Томской католической церкви кс. Апанасевича в Томскую городскую думу относительно выделения дров для отопления квартиры священников

14 марта 1823 г.

В отношении от 8 декабря 1822 г. № 1041 занимаемого нами общественного дома отапливать по надлежащему в полной мере и отпускать того количества какое получали предшественники наши иезуиты она думу отозвалась. А в предписании Сибирского генерал-губернатора и отношении ко мне правящего должность Томского гражданского губернатора г-на вице-губернатора Николая Петровича сказано, чтоб за занимаемую нами священниками квартиру оставить точно на том же основании на каком сделано было иезуитам – по делам же здесь имеющимся видно, что иезуиты дрова получали по числу печей, на 4 печи и один очаг 48 сажень в год [...]. За прошлый год поступило дров 24 сажени, в которых претерпеваем крайнюю нужду и на употребление на оные собственные деньги за каждую сажень по 2 руб. 25 коп. Всего за 24 сажени 54 рубля, которые благоволят она думу отпустить...

ГАТО. Ф. 127. Оп. 1. Д. 1161. Л. 31-32. Рукопись. Подлинник.

№ 8

ИЗ ДОНЕСЕНИЯ

настоятеля Томской католической церкви кс. Апанасевича в Томскую городскую думу относительно технического состояния занимаемого им дома после весеннего наводнения

11 августа 1824 г.

[...] В занимаемом нами доме, по случившемся в нынешнем годе в апреле месяце наводнению разломило в кухне очаг, а в самом доме в нижних кладовых выломало все полы, подмыло стены отчего во многих местах даже внутри комнат дом дал трещины и из

⁴⁸⁸ Иванов Николай Петрович – Томский вице-губернатор, статский советник (на 1822).

числа печей одна пришла к совершенному разрушению, а над крыльцом крыша тоже течет, что от всякого малого дождя не защищает...

ГАТО. Ф. 127. Оп. 1. Д. 1161. Л. 48. Рукопись. Подлинник.

3. С заботой о постройке своего храма...

№ 9

ИЗ ОТНОШЕНИЯ

Римско-католической духовной коллегии в Томское областное правление по вопросу строительства в Томске римско-католического священнического и молитвенного дома

9 декабря 1827 г.

Сия Коллегия по выслушивании записки из бумаг о пожертвованиях на по-строение в Томске священнического дома, из коих явствует: бывший г-н Министр Духовных дел и народного просвещения, в предположении данном Коллегии 28 апреля 1824 года изъяснял: что Тобольский и Томский генерал-губернатор Капцевич⁴⁸⁹ относился к нему г-ну министру еще в 1822 году, что римско-католические священники прежде бывшие Иезуитского, а ныне Бернардинского орденов с давнего времени занимают в Томске без всякой платы дом, городской думе принадлежащий, который необходимо нужен для другого употребления, а потому и требовал его г. Министра распоряжения об отпуске ежегодно по 300 руб. на наем квартиры для бернардинов. Еще до того имел Его Сиятельство представления о надобности построить в Томске каменный дом для р-к священников, и хотя он ходатайствовал о назначении из казны потребной на то суммы, исчисленной по смете до 9500 руб., но меры принятия ко всевозможному сокращению издержек от казны не позволили ассигновать денег на сей предмет. Ныне вновь подтверждено Высочайшим именованным указом 14 марта 1824 года об ограничении казенных расходов. По сему Его Сиятельство не посчитал себя возможным входить с предложением о назначении новой суммы на упомянутый предмет, предложил Коллегии войти в рассмотрение, не можно ли отделить для бернардинов в Томске часть доходов от какого-либо римско-католического монастыря, имеющего избыточный фундуш, или пригласить подводимое Коллегией Духовенство о добавочном пожертвовании для построения священнического дома в Томске. [...], о чем тогда ж донесла бывшему г. Министру Духовных дел и народного просвещения. Вследствие чего, по приглашению Коллегии присылаемы были из епархий на вышеозначенный предмет деньги и по мере поступления отсылаемы были на проценты в Государственный заемный банк, как то 1 июля 1825 г. отослано 1220 руб. 20 коп. и 11 июня 1826 г. – 130 руб. 96 коп. и в комиссии хранимые 200 руб. Итого 1551 руб. 16 коп., но впоследствии затем Могилевская консистория присланным в Коллегию рапортом прописан таковой томского курата иеромонаха Апанасевича⁴⁹⁰ доносящего о заготовлении материалов на постройку в Томске священнического и молитвенного дома на счет собранной суммы и о удобном ныне времени к таковой постройке по случаю сходных на все

⁴⁸⁹ Капцевич Пётр Михайлович (1772-1840) – генерал от артиллерии, командовал дивизией во время Отечественной войны 1812. В 1819 назначен командиром Отдельного Сибирского корпуса и наказным атаманом Сибирского казачьего войска, генерал-губернатор Западной Сибири в 1822-1827. С 29 сентября 1828 командовал Отдельным корпусом внутренней стражи.

⁴⁹⁰ Апанасевич Ремигий – кс., настоятель Томского прихода. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

цен представляла неуважение к Коллегии и просила буде по недостатку соответственного сбора соорудить в Томске таковых зданий исходатайствовать дозволение на постройку достаточной деревянной молитвенницы из приготовленного леса.

Но таковой рапорт указом от 15 июля сего года дано знать Могилевской консистории тамошнему настоянию о количестве помянутой суммы 1551 руб. 16 коп. с тем, чтобы он удостоил оную консисторию мнение, будет ли достаточно такового количества денег на постройку в Томске вышеозначенного дома, Каковое Мнение велено Могилевской консисторией с привосокуплением тож и со своей стороны доставить в Коллегию, между тем поступило из 2-го департамента сей Коллегии 28 июля сего года во исполнение такового указа Могилевская Консистория доносит, что она требовала по вышеозначенному предмету от томского курата Апанасевича мнения, который рапортом 16 сентября сего года прописывает, что таковое количество денег не только на постройку каменного, но и деревянного дома недостаточно, ибо дом священников, по неимению тамо церкви, должен быть вместе с домом молитвенным, в котором ныне должно помещаться до 400 человек прихожан, однако же соображаясь с сим, надеется к числу суммы 1550 руб. собрать этаковой в городе Томске до 300 рублей, за которую можно бы было построить один только деревянный молитвенный дом, необходимо нужный для успокоения ропчущих прихожан, на неудобность места к приношению жертв Всемогущему и если бы благоугодно было собранную сумму хранящуюся в Коллегии, кому следует поручить для постройки изъясненного дома, на которую заблаговременно по сходным ценам можно было бы заготовить по выгодным ценам лес и прочее.

Место оным Апанасевичем приискано довольно удобное внутри города и об отводе ононого безденежно подал прошение г. Губернатору заблаговременно. Касательно же до постройки каменного дома прилагает оценку материалов принадлежащих к оному. Почему Консистория заключила [...] курат Апанасевич полагает, что за сумму хранящуюся в Коллегии и внесенную для приращения процентами в государственный заемный банк с 1551 руб., с причитающихся собрать в г. Томске 300 рублей можно соорудить деревянный молитвенный дом, но как на построение особенного для священников дома не усматривается никакого источника к пополнению, то Коллегия не соблагорассудит ли собранную сумму приношений кому разудастся вручить к приготовлению нужных материалов, в свое время сооружению молитвенника, по окончанию которого и исходатайствовать окладного жалованья на наем поблизости имеющего выстроится молитвенника, соответственно двум священникам с прислужниками дома, ибо на постройку каменного такового священнического дома по оценкам прилагаемой материалам, невозможно полагаться недостаточные приношения, без пособия правительства.

По поводу сего рапорта, истребованы из помянутого Государственного Заемного банка по двум билетам от 1-го июня 1825 г. и 11 июля 1826 г. 1351 руб. 16 коп. с причитающимися процентами 160 руб. 63 коп., каковая сумма и составляет с находящимися в Коллегии 215 руб. на постройку в Томске священнического дома, вообще 1727 руб. 79 коп.

Приказали:

онные собранные деньги на постройку в Томске священнического дома 1727 руб. 79 коп. за уплатою из оных за пересылку по почте, отослать при сообщении в оное областное правление с тем, дабы заблаговременно таковые деньги, пожертвованные на постройку тамо священнического дома, удержать между тем у себя, до дальнейшего распоряжения Могилевской консистории, которой дали о сем знать, предписав чтобы она поручила кому следует принять таковые деньги и по сношению с Томским областным правлением приступлено бы было к постройке в оном городе молитвенного дома, о чем донести Его Высокопревосходительству г. Министру народного просвещения, главноуправляющему Духовными делами иностранных исповеданий и кавалеру.

Ассессор каноник Луцкий Станислав

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 9-10 и об. Рукопись. Копия.

№ 10

ИЗ ОТНОШЕНИЯ

Могилевской римско-католической духовной консистории в Томское областное правление по вопросу строительства в Томске римско-католического священнического и молитвенного дома

С. Петербург

21 декабря 1827 г.

№ 4217

Сия консистория слушав Указ римско-католической Духовной коллегии общего собрания обоих Департаментов от 9 декабря за № 236 коих вследствие рапорта сия Консистория дает знать, что собранное пожертвование на построение в Томске священнического дома с приращениями от времени поступления оного процентами всего 1727 руб. 79 коп. за уплатою из оных почтового дохода, отосланы в Томское областное правление с тем, чтобы таковые деньги удержало у себя до дальнейшего сия Консистории распоряжения. Посему предписывает поручить кому следует принять таковые деньги и по отношению к оным Томским областным правительством приступить к строительству в оном городе молитвенного дома.

Определила:

О поручении такового указа отрапортовать во исполнении оного предписать томскому курату Апанасевичу, чтобы по учинению отношения с тамошнею городской полицией указанным стряпчим и архитектором и по составлению соответственно собранной 1727 руб. 79 коп. сумм плана и смет на сооружение помянутого молитвенного дома, за получением из тамошнего областного правления оной 1727 руб. 79 коп. сумм, тотчас начал постройку за своим обще членом городской полиции надзором молитвенного дома за употреблением на тот предмет пожертвованных денег, по окончании каковой постройки иметь доставить Консистории тоже за общим с членом полиции подписом надлежащий денежный отчет. [...]

Ассессор каноник Михайло Полянский.

№ 11

РАПОРТ

комиссии по постройке в Томске римско-католического молитвенного дома в Томское губернское правление о принятых решениях

5 марта 1828 г.

№ 14

Во исполнение Указа одного губернского правления от 24 февраля № 4361 в сей комиссии по постройке оказалось:

При докладе член комиссии и и.д. Томского губернского архитектора г. подпоручик Логинов⁴⁹¹ от 2 числа ноября 1827 года за № 156 представил в присутствии комиссии специальный план места на Соборной горе где прежде существовал казенного губернского суда дом, под построение молитвенного дома римско-католического вероисповедания куратором Апанасевичем предназначаемом, посему упомянутый Логинов просил от комиссии дозволения об отводе того места, вследствие чего комиссия сообразив местоположение сие с планом г. Томска в руководстве бывшего генерал-губернатора Западной Сибири присланного нашли, что на Соборной горе не предположено к занятию каким-либо заведением место. А таковые предназначены на Юртошной горе для распространения там города, почему комиссия учиненным 18 тогда ноября не согласилась на отвод просимого куратором Апанасевичем Соборной горы места без особого на то Высшего начальства разрешения, о чем и сообщила исправляющему должность архитектора г. поручику Логинову выпискою из журнала, вслед за сим управляющий губернией г. председатель одного губернского правления и кавалер предписанием от 5 декабря за № 3949 на представление Логинова представил оной комиссии под построение дома католическим священникам избрать для сего другое место и поручить и.д. архитектора сделать план оному и о последующей ему г. управляющему губернией донести. Комиссия постановлением 7 декабря учиненным предположила Бернандинского ордена ксендза Апанасевича пригласить и в присутствии комиссии для соображения мнения его об отводе места под занятие их церкви на Юртошной горе и когда он явился в присутствие, тогда о мнении его и по соображении с планом доложил присутствию комиссии особо, но сего за отбытием того Апанасевича из г. Томска не было приведено в исполнение.

Определено: Во исполнение Указа одного Губернского правления пригласить через отношение в присутствие сей комиссии куратора Апанасевича и просить его мнения где он за удобное признает на Юртошной горе место под занятие домов римско-католической миссии и потом общим присутствием сообразить с планом города Томска, есть ли окажется оному сходственным тогда поручить члену сей комиссии сделать с того места план оному и фасад строения по желанию того Апанасевича в два раза из коих представить

⁴⁹¹ Логинов Федор (?- после 1835) – военный инженер, подпоручик. В 1828-1829 исполнял должность губернского архитектора, в 1835 – архитектор Томской казенной палаты.

один г. Управляющему Губернией, а другой в оное губернское правление о чем ныне оному губернскому правлению донести рапортом.

Городничий Мыльников	подпись
Губернский землемер Зверев	подпись
За архитектора Логинов	подпись
Городской голова Неупокоев	подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 22 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 12

ИЗ ПРЕДПИСАНИЯ

Томского губернского правления комиссии об устройстве в г. Томске католического молитвенного дома

31 августа 1828 г.

№ 15

[...] поставить немедленно план и фасад и совокупно [...] избрания здесь в городе для построения того дома приличное и удобное место и по избрании сообщить подписаниями куратом донести о сем губернскому правлению [...]

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 24. Рукопись. Подлинник.

№ 13

ИЗ ОТВЕТА

Строительной комиссии на предписание Томского губернского правления о принятии мер к строительству католического молитвенного дома в г. Томске

7 сентября 1828 г.

№ 54

На предписание оного 1-го отделения от 31 августа № 15 поправке приглашенный в присутствие комиссии письменно ордена бернардинского курат Ремигий Апанасевич при отобрании от него желания [...] под здание католической миссии места кроме назначенного им на Соборной горе – принять он другого не согласился а просил снабдить его копиями с тех бумаг по которым комиссия не согласилась отвести оного, – вследствие чего комиссия и препроводила к нему 18 мая с. года № 26 списки с постановления оной 10 ноября 1827 года учиненного о невозможности отвести на Соборной горе под постройку для их зданий места по основанию тому, что по плану г. Томска не означено там строений, и с предписания управляющего Губернией г. бывшего председателя Томского губернского правления и кавалера от 5 декабря 1827 г. № 3949 дозволившего брать от курата Апанасевича мнения об отводе ему другого места, но какое со стороны упомянутого Апанасевича последовало [...] суждение о том, комиссия на месте [...].

Определено: бернардинского ордена курата Апанасевича сообща просить дабы благоволил доставить сей комиссии сведения где он заудобно признает отвести ему территорию для их миссии место кроме назначаемого им на Соборной горе, о чем ныне Томского губернского правления 1-ому отделению донести представляет.

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 26об. Рукопись. Подлинник.

№ 14

ИЗ РАПОРТА

Томской городской думы в губернское правление относительно предписания о выборе места под строительство в г. Томске католического молитвенного дома

15 ноября 1829 г.

Указом из оного губернского правления от 31 октября текущего года № 25566 предписано немедленно выправиться по переданным в сию думу из бывшей комиссии об устройстве города Томска – сделать и донести оному правлению получен ли на требование комиссии от курата Апанасевича отзыв относительно избрания на построение молитвенного дома римско-католической миссии кроме прежде назначенного [...]. Ежели не получено и почему не представлено [...].

Определено: с указа Томского губернского правления списать к делу копию подлинной приобщить к прочим о получении которого отрапортовать ежемесячно ведомостью а ныне с просителем справки оному губернскому правлению донести особым рапортом.

Городской глава

подпись

Гласный

подпись Сухов

Гласный

подпись Податьев

В должности столоначальника

подпись Скворцов

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 29-33. Рукопись. Копия.

№ 15

ИЗ ОТНОШЕНИЯ

Томского губернского правления о постройке в Томске римско-католического молитвенного дома

27 ноября 1829 г.

Отделение 1. Стол 1

Слушали: Рапорт Томской городской думы от 15 ноября за № 667.

Которым науказ [...] видно, что приглашенный в присутствие комиссии письменно ордена бернардинского курат римско-католической миссии Апанасевич при отобрании от него желанья [...] о построении католической миссии места кроме назначенной им нагорной

части принять он другого не соглашается просил его снабдить копиями тех бумаг по которым комиссия [...] вследствие чего комиссия и препроводила к нему 18 мая 1828 г. № 26 списки из постановления от 10 ноября 1827 г. [...] под постройку для их заведений места постановлению тому, что по плану города Томска назначено там строений и определения управляющего губернией г. бывшего председателя Томского Губернского правления от 5 декабря 1827 года за № 3949 [...] курата Апанасевича мнения об отводе ему другого места но какое со стороны упомянутого Апанасевича не последовало по сему суждению о том комиссия не имеет сведений, после сего в предписание её отделение от 31 августа № 15 прописывало, что Губернское правление 24 февраля 1828 г. предписало комиссии о поручении исправляющему должность архитектора подпоручику Логинову по требованию томского курата Апанасевича построение здесь молитвенного римско-католического исповедания дома составить немедленно проект фасад с упомянутым Апанасевичем избрал бы здесь [...] построение того дома удобное место и по избрании за общим подписанием с куратом донести о сем Губернскому правлению.

Комиссия от 5 марта № 14 донесла определение о том, истребовав от курата Апанасевича мнение, где он удобней признает предоставления места под занятие домом римско-католической миссии, тогда поручить члену комиссии сделать с отводом места план оному фасад строению по желанию того Апанасевича в двух копиях. Один представляется в сие правление упомянутого плана и донесение по сему предмету от комиссии [...]. Губернское правление от 24 февраля предписание [...] составил исполняющий должность архитектора подпоручик Логинов план и фасад [...].

По требованию римско-католической духовной коллегии и Могилевской Консистерии от 4 декабря 1827 года в построении здесь католического молитвенного дома Губернское правление 24 февраля 1828 года предписало бывшей тогда комиссии г. Томска поручить и.д. архитектора Логинову по требованию томского курата Апанасевича о построении упоминаемого дома составить немедленно план и фасад [...] причем в удобном месте [...].

Комиссия не согласилась отвести оногo [места, указанного Апанасевичем] постановили комиссии, учрежденной 10 ноября 1827 г. о невозможности отвести на горе место, которое составляет в том, что по плану города там оно:

1. не назначено там строений;
2. предписания управляющего губернией чтоб отобрать от курата Апанасевича мнения об отводе ему другого места [...].

Приказали:

Как избрание удобного здесь места для построения римско-католического дома зависит от выбора и согласия курата Апанасевича от которого потребовать по сему предмету в сентябре 1828 г. [...]

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 2-8 и об. Рукопись. Копия.

№ 16

ОТНОШЕНИЕ

главноуправляющего духовными делами иностранных исповеданий МВД стас-секретаря Блудова⁴⁹² томскому гражданскому губернатору о принятии императором решения о строительстве в Томске римско-католической церкви и высылке в адрес кс. Апанасевича 2000 рублей на строительство церкви

С. Петербург
29 июля 1830 г.
№ 1477

Г. Генерал-Адъютант Бенкендорф⁴⁹³ по Высочайшему повелению сообщил мне для доклада Его Императорскому Величеству просьбу сосланного в Сибирь государственного преступника Мошинского⁴⁹⁴ и дозволении Управляющему делами опеке его графини Мошинской отправить начальнику Томских бернардинов 2000 рублей на сооружение в Томске Римско-католической церкви.

Соображаясь о следующем в вверенном мне Главном управлении духовных дел иностранных исповеданий сведениями о числе римских католиков в Томской губернии, я всеподданнейше представил Государю Императору, что предположение Мошинского построить Римско-католическую церковь в Томске может быть исполнено без всякого

⁴⁹² Блудов Дмитрий Николаевич (1785-1864) – начальник Главного Управления духовных дел иностранных исповеданий, глава Министерства юстиции (1830-1831), министр внутренних дел (1831-1838), главноуправляющий 2-м (кодификационным) Отделением Собственной Его Императорского Величества канцелярии и председатель Департамента законов Государственного совета (1838-1862), в 1842 пожалован в графское достоинство. В 1846 вел в Риме переговоры о системе управления римско-католических церквей в Российской империи, завершившиеся подписанием соглашения с папой римским – контрдакт 1847 г. Сторонник проведения постепенных реформ госаппарата при сохранении самодержавия, в крестьянском вопросе выступал за постепенную отмену крепостного права при сохранении собственности помещиков на землю. В 1855 был назначен Президентом Петербургской Академии наук, сохраняя эту должность до самой смерти. В 1861/1862 – председатель Государственного Совета и комитета министров.

⁴⁹³ Бенкендорф Александр Христофорович (1783-1844), граф (1832), российский военачальник и государственный деятель. Начал службу в 1798 унтер-офицером лейб-гвардии Семёновского полка, воевал на Кавказе (1803), участвовал в Наполеоновских войнах (1806-1807), в турецкой кампании (1809). В Отечественной войне 1812 проявил выдающиеся качества боевого генерала, воевал в партизанском отряде, получил чин генерал-майора, был комендантом Москвы. В 1819 пожалован в генерал-адъютанты и назначен начальником штаба гвардейского корпуса. 14 декабря 1825 командовал частью правительственных войск, затем был назначен членом следственной комиссии по делу декабристов. За усердие в расследовании этого дела императором Николаем I был назначен шефом жандармов и главой созданного Третьего отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии. Кроме многообразных служебных обязанностей императором на Бенкендорфа была возложена цензура сочинений Александра Пушкина.

⁴⁹⁴ Мошинский (Мошинский) Петр Станислав Войцех Алоизий (Игнатъевич), граф (1800-1879) – волынский губ. маршал дворянства (1823-1826); магнат (состояние в 30 млн золотых). Чл. провинц. совета Патриотического общества (1821). Пытался организовать пропаганду в частях Литовского корпуса в Луцке (1825). Заключен в Петропавловскую крепость (1826). В 1829 приговорен к лишению титула и дворянства и ссылке в Сибирь на 10 лет. Прибыл в Тобольск (1830), где основал польскую библиотеку. Пользовался покровительством и уважением местной администрации, благодаря чему вел широкую благотворительную деятельность среди ссыльных поляков. Переведен в Симбирск (1834), затем в Чернигов. В 1840 восстановлен в гражданских правах, переехал в Краков. Возглавлял краковский Национальный комитет и командовал Национальной гвардией (1848), затем отошел от национально-освободительного движения.

неудобства и с пользою для других томских католиков. Его Императорскому Величеству благоугодно было на сие изъявить Высочайшее соизволение – о таковой Высочайшей воле уведомить Г. Генерал-Адъютанта Бенкендорфа и Римско-Католическое Духовное Начальство, я считаю долгом сообщить об оной и вашему превосходительству.

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 41 и об. Рукопись. Копия.

№ 17

ОТНОШЕНИЕ

Томского гражданского губернатора Ковалевского⁴⁹⁵ в губернское правление относительно поступления в Томск разрешения на строительство в Томске римско-католического храма

7 сентября 1830 г.

С отношении ко мне г-на в должности Главноуправляющего Духовными делами иностранных исповеданий от 29 июля за № 1477 о Высочайшем соизволении на построение в Томске римско-католической церкви препровождаю при сем в Губернское правление для сведения и надлежащего в потребных случаях содействия список. Подлинное подписал Томский гражданский губернатор Е. Ковалевский, скрепил начальник отделения В. Беляев.

Верно: столоначальник 1-го отделения стол 3.

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 40 и об. Рукопись. Копия.

№ 18

ИЗ РАПОРТА

Томского губернского правления о принятии мер по исполнению распоряжений о строительстве в Томске римско-католической церкви

13 сентября 1830 г.

Предложение г. Томского гражданского губернатора от 3 сентября с.г. за № 2978 с определениями для сведения надлежащего в потребных случаях содействия списка отношения к его Превосходительству Главноуправляющему Духовными делами иностранных исповеданий от 29 июля за № 1477 о Высочайшем соизволении построения в Томске римско-католической церкви. [...]

Приказали: Губернскому архитектору, полицейской управе, градской думе уведомить и подписать указы [...].

О каковом распоряжении уведомить и г. гражданского губернатора представлением.

⁴⁹⁵ Ковалевский Евграф Петрович (1790-1867) – Томский губернатор и главный начальник Колыванских и Алтайских заводов с 1830 по 1836, сенатор; с 1856 – попечитель московского учебного округа. С 1858 по 1861 министр народного просвещения.

Исполнено 24 января 1831 г.
Губернскому архитектору: № 2850;
Полицейской управе: № 2851;
Градской думе: № 2852;
Г. Гражданскому губернатору: № 29

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 42 и об. Рукопись. Копия.

№ 19

ИЗ ОТНОШЕНИЯ

Томского губернского правления о принятии в производство дела о постройке в Томске католического молитвенного дома

10 ноября 1831 г.
Отделение III. Стол I
№ 35244

1831 г. 27 октября в Томском губернном правлении в журнале записано:
Докладываю: что по III отделению сего Правления состоит в производстве дело начавшееся по отношению римско-католической коллегии о построении в г. Томске молитвенного дома на пожертвования для сего здания частными лицами деньги [...].

Приказали согласно выше приведенному закону производстве в III отделение дело о постройке молитвенного римско-католического дома [...] передать для дальнейшего производства по принадлежности в I отделение.

При копии с постановлений подлинной.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 1 и об. Рукопись. Копия.

№ 20

ИЗ ДОНЕСЕНИЯ

в Томское губернное правление и.д. городского архитектора о выдаче кс. Апанасевичу плана территории и плана фасада дома для римско-католического прихода в г. Томске

26 ноября 1832 г.
№ 33

Его Превосходительство г. Томский гражданский губернатор и кавалер от 23 июля при предписании № 1772 полученного мною с. года ноября 13 препроводил план части Воскресенской горы, фасад на построение каменного дома для духовенства римско-католического исповедания при церкви уже сооруженной, с тем чтобы план сей и фасад выдать строителю той церкви курату бернардинского ордена Апанасевичу и о выдаче от себя донести оному губернному правлению и уведомить об этом полицейскую управу.

Во исполнение какового предписания Его Превосходительства план части города и фасад на постройку каменного дома иеромонаху Апанасевичу с обязательною подпискою

согласно 6-й статьи городского положения в чертежной губернского архитектора выдан и подписка сия препровождена в Томскую общую полицейскую управу о чем оному губернскому правлению честь имею донести.

Подпоручик

подпись (Логинов)

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 43 и об. Рукопись. Копия.

№ 21

ИЗ ОТНОШЕНИЯ

Томского губернского правления относительно выяснения вопроса предоставления курату Апанасевичу плана территории и фасада дома для католических священников

30 марта 1834 г.

[...] о построении в г. Томске молельного римско-католического дома единственно потому [...], что не было донесения от губернского архитектора о выдаче плана и фасада на постройку сего дома курату Апанасевичу. При внимательном рассмотрении дела, состоящего в производстве 1-го отделения, [...] что означенное донесение было доставлено губернским архитектором еще 26 ноября 1832 г. за № 33. Приобщено в сие последнее дело потому, что на место, принадлежащее к римско-католическому дому, по распоряжению губернского архитектора построен дом мещанином Власовым.

Приказали: с донесения губернского архитектора от 26 ноября 1832 г. за № 33 снять копию, приобщить к делу о постройке римско-католической церкви и отдать для хранения в архив.

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 146. Л. 44 и об. Рукопись. Копия.

4. Заместить другими, благонадежнейшими...

№ 22

ОБРАЩЕНИЕ

курата Томской римско-католической церкви ксендза Ремигия Апанасевича⁴⁹⁶ в Томское губернское правление относительно приведения его к присяге

19 ноября 1832 г.

Могилевская римско-католическая духовная Консистория указала от 4 числа июня месяца сего года за № 1815 по части духовной предписала, чтобы белое и монашествующее духовенство которые занимают начальнические должности, приняли бы присягу на верность службы Его Императорскому Величеству причем с гражданской стороны и добрали бы оную в Духовную Консистирию, почему и осмеливаюсь просить покорнейше оное Губернское правление где и когда благоугодно будет таковую присягу мною исполнить, не оставить своим предписанию.

ПОДПИСЬ

ГАТО. Ф. 3. Оп. 11. Д. 200. Л. 1. Рукопись. Подлинник.

№ 23

ТЕКСТ

клятвенного обещания курата Томской римско-католической церкви ксендза Ремигия Апанасевича на верность службы российскому императору

12 декабря 1832 г.

Я, нижеименованный обещаюсь и клянусь Всемогущим Богом перед святым Его Евангелием в том, что хочу и должен Его Императорскому Величеству, своему истинному и природному Всемиловнейшему Великому Государю Императору Николаю Павловичу Самодержцу Всероссийскому и Его Императорского Величества Всероссийского Престола наследнику, Его Императорскому Высочеству Цесаревичу и Великому Князю Александру Николаевичу верно и нелицемерно служить, и во всем повиноваться, не щадя живота своего до последней капли крови, и все к Высокому Его Императорского Величества Самодержавству, сил и власти принадлежащие права и преимущества, узаконенные и впредь узаконяемые, по крайнему разумению, сил и возможности предостерегать и оборонять, и притом по крайне мере стараться способствовать все, что к его Императорского Величества верной службе и пользе Государственной во всяких случаях касаться может. О ущербе же Его Величества интереса, вреде и убытке как скоро о том уведаю, не токмо благовременно объявлять, но и всякими мерами отвращать и не допускать, и всякую вверенную тайность крепко хранить буду, и поверенный

⁴⁹⁶ Апанасевич Ремигий – кс., настоятель Томского прихода. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

и положенный на меня чин, как по сей (генеральной, так и по особой) определенной и от времени до времени Его Императорского Величества именем от представленных надо мною Начальников, определяемым Инструкциям и Регламендам и Указам, надлежащим образом по совести своей исправлять, и для своей корысти свойства, дружбы и вражды, противно должности своей и присяги не поступать, и таким образом себя вести и поступать, как верному Его Императорского Величества подданному благопристойно есть и надлежит, и как я пред Богом и судом Его страшным об этом всегда ответ дать могу, как сущее мне Господь Бог душевно и телесно да поможет. В заключение же сей моей клятвы целую Слова и Крест Спасителя моего. Аминь.

После присяги подписал ксендз Апанасевич.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 11. Д. 200. Л. 3. Типографский текст. Подлинник.

№ 24

РАСПИСКА

курата Томской римско-католической церкви ксендза Ремигия Апанасевича о своей политической благонадежности

13 декабря 1832 г.

Я нижеподписавшийся сим объявляю, что я ни в какой Массонской ложе и ни к какому тайному обществу ни внутри Империи, ни в вне ея, не принадлежу, и обязуюсь впредь оным не принадлежать и ни каких сношений с ними не иметь.

ПОДПИСЬ

ГАТО. Ф. 3. Оп. 11. Д. 200. Л. 3. Машинопись. Подлинник.

№ 25

ИЗ РАПОРТА

Томского городничего губернатору о подозрительном поведении католических священников

22 июля 1833 г.

Постоянно наблюдая за сим я заметил, что наперед сего ксендзы Апанасевич и Милевский⁴⁹⁷ почти каждый день принимали у себя в квартире в большом числе единоверцев своих поляков, но с некоторого времени посещение сие почти прекратилось, кто бывал из прозванных, а именно: Михайловский, Буткевич, Болтковский и прибывший недавно из Боготольской волости поляк из ссыльных Асмоловский. И как то осторожно как боясь, что кто-либо сего не заметит, ибо посещают сего настоятеля большею частью в позднее время, между тем желая знать нет ли подобного сему и в уезде, я узнал от поселенца Егора Васильева, живущего в деревне Батурино, что между поляками пронесся

⁴⁹⁷ Милевский Дионисий – кс., вице-куратор Томского прихода.

слух будто бы блаженной памяти Великий князь Константин Павлович не умер как о сем было объявлено, а бежал во Францию. Засим коллежский асессор Черепнин, служащий в Томской казенной палате, увидясь со мной, рассказывал, что отставной поручик Степанов при свидании с ним сказал будто бы поселенец Дементий Галиновский из поляков, будучи рассорясь [...] грозил словами: «Подождите немного, нас есть уже триста человек, а как придут еще четыреста, то мы вас сочтем по-своему», и господин Степанов при мне о сем подтвердил, доложив притом, что бывши в квартире у сего Степанова Каинский мещанин Никита Иванов при городове Долгопятове и еврее Гирше Бесневиче говорил о возможности произвести в Сибири бунт и о том, что из Польши прислали в Сибирь на предмет сей три миллиона семьсот тысяч рублей. Наконец, вчерашний день встретившись с мещанином Матвеем Власовым, в доме которого живут ксендзы Апанасевич и Милевский, старался узнать я о занятиях их и прочее. Он мне на сие отвечал, что он слышал от них дерзкие выражения на государя Императора, произносившиеся ксендзом Апанасевичем «За то Польша страдает, между тем как при прежнем государе сего не было и что Польша будет торжествовать [...]. Также он Власов замечал неоднократно, все эти посетители (ксендзов) и сами хозяева что-то пишут и когда заходит он к ним в комнату, то оставляют свое занятие и старались скрывать бумажки. Все сие имею честь представить в благорасположение Вашего Превосходительства.

подпись

ГАТО. Ф. 2. Оп. 2. Д. 22. Л. 7-10. Рукопись. Подлинник.

№ 26

РАПОРТ

атамана Томского городского казачьего полка о результатах произведенного им обыска в окрестных деревнях

23 июля 1833 г.

При сем осмеливаюсь донести, что по замечанию моему ссыльных из поляков почти вообще все бедного состояния, едва только имеют одно пропитание [...]. Обыск был учинен в деревнях Кудровой, Батуриной, Кузавлевой, Белобородовой и на заимке, принадлежащей католическим священникам.

Обыск был учинен у католических священников Апанасевича и Милевского чиновником особых поручений Осиповым и томским городничим Одинцовым. У других ссыльных по списку изъяты бумаги и представлены в секретную комиссию. Между тем нет никакой переписки, относящейся до тайных замыслов и намерений к пробуждению возмущений, оные бумаги возвращены проживающим...

ГАТО. Ф. 2. Оп. 2. Д. 22. Л. 35. Рукопись. Подлинник.

№ 27

ОТНОШЕНИЕ

генерал-губернатора Западной Сибири Томскому гражданскому губернатору
относительно «Высочайшего повеления о польских мятежных замыслах»

г. Тобольск

26 октября 1833 г.

№ 66

Господину Томскому гражданскому губернатору
Главное Управление Западной Сибири
по секретной части
«По Высочайшему повелению о польских мятежных замыслах»

Г-н Военный Министр от 24 истекшего сентября № 1120 сообщил мне, что он донесение моё с двумя следующими к нему приложениями заключающими в себе сведения, касающиеся распространения находящимися в Томской губернии поляками молвы о Блаженной памяти Цесаревиче Константине Павловиче⁴⁹⁸ и о возмутительных замыслах некоторых из сих поляков, в коих подозреваются также участниками и проживающие в Томске священники Апанасевич и Милевской доводится до сведения Государя Императора.

Его Величество обращая особенное внимание на двух отправившихся в Сибирь с целью произвести там возмущение поляков, пребывание коих в Томской губернии как видно из донесения Вашего Превосходительства подтверждается самым исследованием, равно на преступника Головинского долженствовавшего иметь сношение с сими двумя неизвестными поляками и на помянутых ксендзах, поведение коих навлекает на них сильное подозрение Высочайше повелевать соизволил:

1. К неперемому открытию местопребывания неизвестных двух поляков и поимке их, буде они ещё находятся в Сибири употребить самые деятельные меры.
2. Преступника Головинского немедленно удалить в Восточную Сибирь, с тем же назначением, относительно употребления его в работу коему он подвергнут был в Томской губернии.
3. Католических священников Апанасевича и Милевского перевести из Томска порознь в разные другие отдаленные места под строгий полицейский надзор; но в случае если они не из числа высланных в Сибирь по политическим обстоятельствам, а служащие при церквах: то немедленно предоставить куда следует о замещении их мест другими благонадежнейшими.
4. Привести без малейшего отлагательства в действие прежнее Высочайшее повеление известное мне из отношения графа Чернышева⁴⁹⁹ от 10 прошедшего августа за № 960 на счет удаления поляков из губернских городов и мест близь больших дорог

⁴⁹⁸ Великий князь Константин Павлович (1779-1831) – российский цесаревич, второй сын Павла I и Марии Федоровны, считавшийся до самой смерти старшего брата Александра Павловича наследником русского престола.

⁴⁹⁹ Чернышев Александр Иванович (1786-1857) – граф, посол России во Франции (1810-1812), военный министр при императоре Николае I.

расположенных, в прочие отдаленные один от другого города и селения с таким при том наблюдением, чтобы не селить их большим числом в одном месте.

Приведенное в 4 пункте Высочайшее повеление состоит в том: по случаю покушения состоящего в г. Таре под надзором полиции статского советника Горского произвести посредством поляков и ссыльных возмущение. Его Высочество предположил для отвращения подобных замыслов на будущее время тех из государственных преступников и сосланных в Сибирь поляков, наипаче из людей образованных кои поселены в местах на большом тракте лежащем, перевести в другие отдаленные от таковых трактов места, дабы они не могли иметь отношения с вновь проходящими партиями ссыльных и не позволять им оставаться долгое время в губернских городах, где они могут находить средства узнавать распоряжения тамошнего главного начальства и высшего правительства Высочайше повелевает уведомить меня, что подробнейшее по сему предмету разрешение получу я от Генерал-Адъютанта графа Бенкендорфа⁵⁰⁰.

Сообщая Вашему Превосходительству Высочайшее повеление, я буду ожидать донесения Вашего с первою почтою, как о приведении оных в должное исполнение, так и о дальнейших успехах, какие производимы по распоряжению Вашему розысканиями сделаны будут к открытию мятежных замыслов для доклада Его Величеству. Само собою разумеется, что розыскания по 1 пункту Высочайшего повеления не должны ограничиваться одною Томскою губернией, в случае если бы открыты были следы неизвестных двух поляков, но продолжать оные гораздо далее, требуя в настоящем случае содействия местного начальства соседних губерний, надписывая на бумагах по секрету.

По сему же ксендзы Апанасевич и Милевский не из числа высланных на жительство в Сибирь по политическим обстоятельствам, а служащие при церквях, то я вместе с сим отнеся к г-ну Министру внутренних дел о замещении их мест другими благонадежнейшими и буде возможно не из поляков, а из других наций католического исповедания. По сему до прибытия на места их других должно оставить их в Томске под строгим полицейским надзором.

Генерал-Губернатор Западной Сибири,
генерал от инфантерии (Вельяминов)⁵⁰¹

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 1-Зоб. Рукопись. Подлинник.

№ 28

СЕКРЕТНОЕ ДОНЕСЕНИЕ

⁵⁰⁰ Бенкендорф Александр Христофорович (1783-1844) – российский военачальник и государственный деятель. Подробнее см. документ 16, сн. 5.

⁵⁰¹ Вельяминов 1-й Иван Александрович (1771-1837) – генерал-губернатор Западной Сибири в 1827-1834. Участник войн против Наполеона в 1805-1807, 1812 и 1813 и русско-шведской войны 1808-1809. В 1818 подавлял восстание в Имеретии. Его административная деятельность в Западной Сибири не оставила заметного следа. Известно, что В. переписывался с посетившим Сибирь известным немецким ученым А. Гумбольдтом и покровительствовал композитору А.А. Алябьеву. В 1834 покинул Сибирь и после отставки с поста генерал-губернатора Западной Сибири назначен членом Военного совета.

Каинского окружного начальника Томскому губернатору на запрос предоставить список находящихся в округе поляков, как из числа чиновников, так и из числа ссыльных

18 февраля 1834 г.

№ 8

Его Превосходительству господину Томскому гражданскому губернатору и кавалеру
Во исполнение предписания Вашего Превосходительства от 14 декабря минувшего года за № 222 составленный мною список о находящихся в городе Каинске и округе о поселенцах из польских чиновников получивших образование при сем предоставляя донести честь имею, что из прочих состояний кто получал бы какое либо образование, равно и из сосланных в работу в здешнем округе не имеется.

Окружной начальник

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 38. Рукопись. Подлинник.

список – 10 чел.

№ 29

ИЗ ПИСЬМА

министра внутренних дел Томскому гражданскому губернатору о распространении слухов относительно бунта поляков в Сибири

г. С. Петербург

23 апреля 1834 г.

Частным образом дошло до сведения Государя Императора

1. Что распространившиеся с некоторого времени в Сибирских губерниях нелепые толки о предполагаемом будто бы подстрекании поляками ссыльных к мятежу, были следствием дурного обращения с поляками частных их начальников [...] тогда как большая часть поляков состоящих в войсках при хорошем поведении и усердной службе, безусловно повинуются своему начальству, а равно и находящиеся в разных местах на поселении ведут себя скромно и тихо.

2. Что нелепость распространяемых в Сибирских губерниях слухов в чем подозреваются и католические священники из польских уроженцев, там находящиеся, происходит более от излишнего доверия начальства к неосновательным доносам лиц, незаслуживающих никакого вероятия; [...] Господин Военный Министр сообщая мне по повелению Государя Императора сие сведения в секретном ко мне отношении, с тем вместе объявил мне Высочайшую волю Его Высочества, дабы я обратил на изъясненных обстоятельствах ближайшее внимание местных гражданских губернаторов и гг. Генерал-губернаторов. Имея сию Высочайшую волю, считаю долгом в особенности поручить строжайшему наблюдению Вашего Превосходительства действий чиновников Земской полиции во вверенной Вам губернии, могущих подать повод к нелепым толкам и разглашениям и еще

более действии местных начальств дабы всякие злоупотребления были прекращены при самом их начале...

ГАТО. Ф. 2. Оп. 2. Д. 25. Л. 1-2 и об. Рукопись. Копия.

№ 30

ОТНОШЕНИЕ

генерал-губернатора Западной Сибири томскому гражданскому губернатору относительно определения в Томск римско-католических священников

г. Тобольск

26 апреля 1834 г.

№ 22

Из уведомления моего от 26 октября 1833 года № 66 Вашему Превосходительству известно, что о замещении мест находящихся в Томске ксендзов Апанасевича и Милевского другими благонадежнейшими священниками я отнесся к господину Министру Внутренних Дел. Ныне г. Стат-Секретарь Блудов⁵⁰² уведомил меня, что он получил отношение мое, предложив Римско-Католической Духовной Коллегии учинить распоряжение о немедленном назначении в Томск священников с тем, чтобы епархиальный начальник, которому при сем будет предписано избрать благонадежнейших духовных, представил об оных главному местному начальнику для снабжения их подорожною и прогонными деньгами и получению его отзыва и согласия на отправление избранных священников, немедленно выслать их в назначенный путь. Когда Коллегия донесла об учинении такого предписания Администратору Могилевской епархии епископу Калионко⁵⁰³, то он Стат-Секретарь Блудов сообщил о том г-ну Генерал-Губернатору Смоленскому, Витебскому и Могилевскому, предоставив ему дать разрешение Администратору епархии на отправление назначенных им священников не прежде как по надлежайшему удостоверению о них благонадежнейшими. Не имея ещё на сие отзыва князя Хованского⁵⁰⁴, ныне вновь отнесся к нему, чтобы поспешить по возможности распоряжением о высылке в Томск тех из представленных священников, кои им признаны будут благонадежными.

О таком отзыве г-на Министра внутренних дел я счел нужным уведомить Ваше Превосходительство.

Генерал-Губернатор Западной Сибири,
генерал от инфантерии (Вельяминов)

подпись

⁵⁰² Блудов Дмитрий Николаевич (1785-1864) – начальник Главного Управления духовных дел иностранных исповеданий, глава министерства юстиции (1830-1831), министр внутренних дел (1831-1838). Подробнее см. документ № 16, сн. 4.

⁵⁰³ Калионко Ян – епископ, администратор Могилевской епархии (на 1834).

⁵⁰⁴ Кн. Хованский Николай Николаевич (1777-1837) – участник Отечественной войны (1812), генерал от инфантерии (1826), сенатор, член Государственного Совета (1836), генерал-губернатор смоленский, витебский и могилевский, генерал-губернатор калужский (1823-1831).

№ 31

ОТНОШЕНИЕ

председательствующего в совете Главного управления Западной Сибири и.д. Томского гражданского губернатора относительно присылаемых в Томск ксендзах Гринчеле⁵⁰⁵ и Юргелевиче⁵⁰⁶ вместо Милевского и Апанасевича

г. Барнаул

27 сентября 1834 г.

№ 1407

На предложение г-на Генерал-Губернатора Западной Сибири от 26 апреля сего года № 22 Ваше Высочордие усмотрите, о вторичном отношении г-на Министра Внутренних Дел к Генерал-Губернатору Смоленскому, Витебскому и Могилевскому князю Хованскому, чтобы поспешить распорядится отправлением в Томск, на место удаляемых туда, по Высочайшему повелению, священников Апанасевича и Милевского, тех из представленных Администратором Могилевской Римско-Католической Епархии епископом Калионкою священников, кои будут признаны благонадежными.

Ныне г-н Министр Внутренних Дел в отношении на имя г-на Генерал-Губернатора Западной Сибири сообщил, что князь Хованский получил надлежащее удостоверение о благонадежности избранных Епархиальным начальством священников Доминиканского ордена Гринчела и Юргелевича, поручил Витебскому гражданскому губернатору сделать распоряжение о немедленной посылке их в Томск и что в следствие сего помянутые иеромонахи, по предварительном снабжении их от епископа Калионки инструкции, а от гражданского начальства подорожную и прогонными деньгами, 4 минувшего августа отправлены к месту своего назначения.

Уведомляя о сем Ваше Высочордие для зависящих от Вас распоряжений я прошу Вас известить меня как о прибытии иеромонахов Гринчела и Юргелевича в Томск, так и об убывании от туда священников Апанасевича и Милевского.

Председательствующий в Совете Главного Управления Западной Сибири,

Генерал-майор

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 55 и 55об. Рукопись. Подлинник.

№ 32

ИЗ ДОНЕСЕНИЯ

⁵⁰⁵ Гринчел Иероним (1802-1868) – иеромонах ордена доминиканов, настоятель Томского прихода в 1834-1862. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

⁵⁰⁶ Юргелевич Рудольф – кс., викарий Томского прихода (1834-1852).

экспедиции о ссыльных Томского губернского правления и.д. Томского гражданского губернатора «Об удалении поселенца Уртамской волости Осипа Новицкого из места на тракте лежащего в отдаленную деревню той же волости»

23 октября 1834 г.

№ 91

Господин Томский гражданский губернатор предписанием от 23 числа минувшего марта за № 265 экспедиции о ссыльных предписать изволил, в следствие Высочайшего повеления последовавшего по одному секретному делу предложил Экспедиции сделать немедленно распоряжение о переведении в числе прочих поселенцев из поляков Уртамской волости Осипа Новицкого из места на тракте лежащего в отдаленную от онога деревню той же Уртамской волости, буде же таковых деревень в той волости нет, то перечислить его в Николаевскую или Богородскую волости, в следствие чего Экспедиция о ссыльных того же марта 23 числа предписала смотрителю поселенцев Богородского отделения, чтобы он поселенца Уртамской волости Осипа Новицкого тот час перевел из места на тракте лежащего в отдаленную от онаго деревню той же волости, буде ле таковых деревень в той волости не окажется, то выслать в Николаевскую волость, на что смотритель Богородского отделения ныне от 3 числа настоящего месяца за № 975 доносит, что поселенца Уртамской волости Осипа Новицкого в то время в волости не находилось, [...] им смотрителем предписания Экспедиции вышел на золотые прииски в работу по найму у гг. Поповых, о чем он доносил Экспедиции 29 того же марта, а как Уртамская волость и в коей состоит причисленным сей поселенец все вообще удалении от тракта [...] которое заключает в себе всего одно село Уртам в коем состоит и волость, где показанный поселенец имеет свое домообзаводство и занят там место и 7 таковых деревень настолько весьма отдаленные одна от другой – если его перевести в Николаевскую волость, которая хоть несравненно противу Уртамской обширнее и более числом деревень, но волость сия вся лежит на тракте в Нарым исключая только несколько деревень удалившихся в стороне, то представляя таковую местность на благоусмотрение Экспедиции испрашиваем разрешения предписания переводить ли по вышеизложенным обстоятельствам поселенца Новицкого по возвращении его с приисков из коих уже распускают рабочих: из нынешнего места его водворения и жительства в другую деревню Уртамской волости или в Николаевскую, или же как Уртамская волость и самое село Уртам лежит от тракта в стороне или же оставить на месте его нынешнего водворения.

О чем Экспедиция о ссыльных честь имеет донести Вашему Высокородию, полагая со своей стороны ссыльного Новицкого не переводя в другое место оставить его в Уртамской волости как удаленной от тракта.

Управляющий Экспедицией о ссыльных

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 57-58. Рукопись. Подлинник.

№ 33

ОТНОШЕНИЕ

Главного управления Западной Сибири к и.д. Томского гражданского губернатора «О католических священниках Апанасевиче и Милевском»

г. Тобольск

18 октября 1834 г.

№ 107. По секретной части

На представление Вашего Высочородия от 5 октября № 292 уведомляю, что как находящиеся в городе Томске католические священники Апанасевич и Милевский, не из числа высланных в Сибирь на жительство по политическим обстоятельствам, а определенные от Главного Управления Духовных дел Иностранных исповеданий, то и надлежит объявить им только о выезде из Томска с выдачею на проезд подорожной по казенной надобности и прогонов. При отправлении же их из Томска должно снабдить их для сопровождения до границы Сибири расторопным урядником или казаком городского казачьего полка, которому следует поставить в обязанность иметь за ними во время пути бдительнейшее наблюдение, дабы не могли они входить ни в какие тайные сношения с находящимися по тракту поляками. О времени же отбытия их из Томска, равно о том, куда они отправляются, Вы не оставите донести мне в свое время.

Председательствующий в Совете Главного Управления Западной Сибири,
генерал-майор

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 60 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 34

ОТНОШЕНИЕ

Томской казенной Палаты Томскому губернатору о выдаче прогонных денег католическому священнику Дионисию Милевскому

15 марта 1835 г.

№ 1768

В следствие предписания Вашего Превосходительства от 27 февраля за № 303 Казенная Палата определила Томскому казначейству предписать из общих доходов на нужды экстраординарной службы, следующему в город Витебск католическому священнику Дионисию Милевскому выдать на 2 лошади и прогонов, всего 440 руб. 20 коп. и доложить Казенной Палате. О чем Ваше Превосходительство уведомить представлением.

Председатель

подпись

Секретарь (Павлин Попов)

подпись

Столоначальник

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 74. Рукопись. Подлинник.

№ 35

ОТНОШЕНИЕ

генерал-губернатора Смоленского, Витебского и Могилевского в адрес томского губернатора относительно отправки в Витебск римско-католического священника Милевского

г. Витебск

10 мая 1835 г.

№ 173

На отношение Вашего Превосходительства от 10 марта № 308 о учиненном Вами распоряжении к отправке в губернский город Витебск Римско-Католического священника Милевского долгом считаю изъяснить, что о сем Милевском и другом, вместе с ним бывшем в Томске Римско-Католическом священнике Апанасевиче, – как уведомил меня г-н Министр Внутренних Дел отношением от 7 декабря 1833 года № 12 по докладу г-на Военного Министра о навлечении сими священниками сильного подозрения в неблагонадежных замыслах против Правительства, последовало Высочайшее повеление в следующей силе: «перевести их из Томска порознь в другие отдаленнейшие места под строгий полицейский надзор».

Не находя в сем Высочайшем повелении, ни в помянутом отношении ко мне г-на Министра Внутренних дел, основания к заключению, соответствует ли распоряжение Вашего Превосходительства об отправлении священника Милевского из Томска в Витебск, вышеизложенной Высочайшей воле о переведении его и Апанасевича в другие отдаленнейшие от Томска места, я сообщил о сем обстоятельстве на благоусмотрение г-на Статс-Секретаря Блудова; о чем нелишним считаю уведомить и Ваше Превосходительство для соображения.

Генерал-Губернатор, Генерал от инфантерии (кн. Хованский) подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 92 и об. Рукопись на бланке Управления Генерал-Губернатора. Подлинник.

№ 36

ПРОЕКТ ДОНЕСЕНИЯ

Томского губернатора генерал-губернатору Смоленскому, Витебскому и Могилевскому об отправке священника Апанасевича в город Могилев

17 мая 1835 г.

№ 315

Вашему Сиятельству от 11 минувшего марта за № 308 я имел честь донести об отправлении в город Витебск католического священника Милевского, и что другой священник Апанасевич удаленный из Сибири по Высочайшему повелению оставлен здесь до окончания следствия, производимого о растрате им имущества церкви.

Не имея донесения настоятеля Томской католической церкви Иеронима Гринчела и депутатства избранных из прихожан сей церкви, что свидетельствование относительно растраты ксендзом Апанасевичем церковного имущества ими кончено и представлено

в Могилевскую католическую духовную консисторию, и что по выезду священника Апанасевича из города Томска не было никаких препятствий не чинить [...] и распорядить означенного Апанасевича отправить в губернский город Могилев с выдачею ему прогонных и подорожные [...] с тем дабы он по прибытию туда явился к г. Администратору Могилевской епархии.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 79. Рукопись. Подлинник.

№ 37

ОБРАЩЕНИЕ

ксендза Апанасевича к Томскому гражданскому губернатору с решением вопроса выдачи средств на выезд из Томска диакона Лакиса⁵⁰⁷

18 мая 1835 г.

№ 8

Предписанием Вашего Превосходительства 7 мая сего года № 312 изволите предписать отправить меня в губернский город Могилев на выезд мой и предложено уже на выдачу мне прогонов, но как при мне находится в звании диакона Ювенин Лакис, который также должен отбыть к своему ордену, то покорнейше прошу на выезд его приказать кому следует отпустить прогонные деньги до города Могилева. Вместе с тем долгом считаю довести до сведения Вашего, что получил с определением в Томск прогонные деньги на три лошади в котором мой Лакис на два, и каждый в тоже время из нас получил на путевые издержки по одному рублю пятидесяти копеек в сутки, коими должны воспользоваться мои приемщики, а потому об отпуске мне добавочных прогонных денег, равно и диакону Лакису на две, также и по исчислению до места путевых имею честь ожидать в разрешение от Вашего превосходительства предписания.

Ксендз Апанасевич.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 81 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 38

ИЗ ОТНОШЕНИЯ

управляющего Томской казенной Палатой губернатору с выяснением финансового вопроса кому из католических священников выдавались дорожные деньги

20 мая 1835 г.

Вследствие предписания Вашего Превосходительства от 15 мая за № 310 по отправлению оказалось: Из Департамента Государственного Казначейства от 23 августа 1829 г. за № 18307 разрешалось Казенной Палате находящимся в Томской губернии двум монахам Бернардинского ордена на обратный проезд в свой монастырь до города Орши Могилевской губернии прогоны на две лошади ведать [...]. Вследствие чего от 5 октября

⁵⁰⁷ Лакис Инвенты [Ювенин, Ювеналий] – монах ордена бернардинов, диакон Томского прихода (1820-1826).

1829 г. за № 4940 требовано от ксендза Апанасевича уведомление кто именно из монахов обращается в свой монастырь, на что получили ответ, что возвращаются два монаха: Ювеналий Лакис и Ремигий Апанасевич. И почему и основано было им долгу по 232 руб. 19/2 коп. и учинена Томским казначейством выдача, что деньги уже были выданы от 18 мая № 67. [...], на что Апанасевич уведомил, что бывший Администратор Могилевской Епархии Ян Калионко от 22 сентября 1830 г. за № 2528 предписал ему немедленно отправится в Иркутск для учреждения при тамошней церкви порядка упрочию, но прогонов на сие ему отпущено не было, почему он, повинувшись воле своего начальства и имея уже полученные в Томске в 1830 году деньги на проезд в Москву, на счет этих денег отправился в Иркутск, а так как их на проезд обратно до Томска было недостаточно, то он до 218 рублей истратил из своих собственных. Было дано указание настоятелю Иркутской церкви эти деньги возвратить ему, но оных по сей день не получил [...].

Деньги Лакиса выданы прибывшему в г. Томск на место его монаху Протасию Уместовскому, который по приезде в Томск согласился Лакиса оставить на место его в Томске, сам же отправился на его прогонах обратно и потому Лакис остался вместо него.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 86-88. Рукопись. Подлинник.

№ 39

ОТНОШЕНИЕ

Томской казенной Палаты Томскому гражданскому губернатору о выдаче прогонных денег от Томска до Могилева бывшему диакону Лакису

22 мая 1835 г.

№ 221

В следствие Вашего предложения от 20-го мая № 1531 по делам Казенной палаты значит: по предписанию Департамента Государственного Казначейства от 23 августа 1829 года и по требованию ксендза Апанасевича от 9 января 1830 года за № 2 предписано Томскому Казначейству от 22 января того же года за № 394 выдать Бернардинского ордена монаху Ювению Лакису за № 4315 на одну лошадь 232 руб. 19½ коп., как по отпуску января месяца 1830 года. О чем донесено по по-требованию департаменту Государственного Казначейства от 22 января за № 69 о потребованному Казенной палаты от ксендза Апанасевича видно, что получив для отправления в город Могилев Ювеня Лакиса прогонных денег отдал прибывшему в город Томск на место его монаху Протасию Уместовскому, который по приезде в Томск не пожелал здесь остаться, согласив Лакиса остаться на его месте в Томске, а сам отправился на его прогонах обратно, а Лакис остался вместо его и должен воспользоваться прогонными деньгами до Могилева потому, что монах Лакис отправился тогда, то поступивший на место его Уместовский должен бы получить те же прогоны что и Лакис по почтовому дорожнику преданному в 1829 году от Томска до Могилева считая расстояние 4388¼ версты по числу коих следует отпустить прогоны на две лошади от Томска до Могилева за 3803½ версты по 5 коп. 380 руб. 35 коп. от станции [...] а всего 475 руб. Казенная палата определила: согласно предложения Вашего Превосходительства Томскому казначейству предписать из будущих доходов выдать возвращающемуся отсюда

к своему ордену в губернский город Могилев бывшему в звании диакона Ювению Лакису на две лошади прогонных денег 475 руб. 97 коп. предписать выдать Казенной палате. О чем Ваше превосходительство уведомить представлением.

Председатель Казенной палаты

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 84-85об. Рукопись. Подлинник.

№ 40

ЗАПРОС

Главного управления Западной Сибири к Томскому гражданскому губернатору «О католических священниках Апанасевиче и Милевском»

г. Тобольск

30 мая 1835 г.

№ 62. По секретной части

В следствие уведомления Вашего Превосходительства от 17 марта № 307 о сделанном Вами распоряжении об отправлении в город Витебск католического священника Дионисия Милевского, я доводил об этом до сведения г-на Министра Внутренних Дел.

На сие г-н. Стат-Секретарь Блутов отозвался мне, что предшественник мой генерал от инфантерии Вильяминов⁵⁰⁸, на основании отношения к нему г-на Военного министра, сообщил Министерству Внутренних Дел, что донесение его о возмутительных помыслах некоторых из находящихся в Томской губернии поляков, в коих подозреваются также участниками и проживающие в Томске Римско-Католические священники Апанасевич и Милевский, Государь Император Высочайше повелеть соизволил: означенных священников перевести из Томска порознь в другие отдаленные места под строгий полицейский надзор.

В следствие сего Его Превосходительство просит меня известить Министерство, почему в отличие от учиненного Высочайшего повеления иеромонахи Апанасевич и Милевский вместо перевода их в отдаленные места под строгий надзор полиции возвращаются ныне в Западные губернии.

Сообщая Вашему Превосходительству о том требовании г-на Министра Внутренних Дел я скорейше прошу Вас доставить ко мне по оному делу сведения.

Генерал-Губернатор Западной Сибири,

генерал-лейтенант (Сулима)⁵⁰⁹

подпись

⁵⁰⁸ Вильяминов (Вельяминов) Иван – генерал-губернатор Западной Сибири. Подробнее см. документ № 27, сн. 6.

⁵⁰⁹ Сулима Николай Семёнович (1777-1840) – русский военный и государственный деятель. Герой Отечественной войны 1812 г. Генерал-лейтенант, губернатор, член Военного Совета и Совета государственного контроля. Генерал-губернатор Восточной Сибири (1833-1834), генерал-губернатор Западной Сибири (1834-1836).

№ 41

УВЕДОМЛЕНИЕ

канцелярии Томского губернского правления во второе отделение канцелярии Томского общего губернского Управления относительно архивных данных о направлении в Томск в 1820 г. священников бернардинского ордена

16 июля 1835 г.

№ 84

На отношение одного отделения от 15 числа сего июля канцелярия Губернского правления имеет честь уведомить, что из состоящего в архиве Томского губернского правления дела о высылке по Высочайшему подтвержденному в 13 день марта 1820 года Докладу господина Министра Духовных Дел и народного просвещения о высылке из России за границу иезуитов видно, что по означенному случаю определены были по назначению католического Епархиального начальства в Томск в 1820 году (на место выбывших из Томска иезуитов) Бернардинского ордена ксендза Якова Юревича⁵¹⁰, священник Ремигий Апанасевич и диакон Лакис, которые и прибыли в Томск 15 сентября этого же 1820 года, но когда и почему прибыл сюда священник Милевский из переписки не видно...

Старший советник

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 100 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 42

ПРОЕКТ ОТНОШЕНИЯ

Томской губернской канцелярии в 1-е отделение канцелярии Главного управления Западной Сибири относительно предоставления информации когда и на основании каких распоряжений в Томске находились священники Апанасевич и Милевский

19 июля 1835 г.

№ 87

В следствие требования одного отделения от 27 июня за № 233, 1-е отделение Канцелярии Томского общего губернского Управления честь имеет доложить, что католический священник Апанасевич и Милевский назначены в Сибирь по распоряжению римско-католического духовного начальства, при коих первый прибыл в Томск из Могилева 16 сентября 1820 года, откуда же и по поводу назначен второй сведений не имеется.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 16. Л. 101 и об. Рукопись. Подлинник.

⁵¹⁰ Юревич Яков (Якуб) – монах ордена бернардинов. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

5. Доминикане. По стопам предшественников...

№ 43

ИЗ СМЕТЫ

на исправление в городе Томске каменного одноэтажного католического костела

Составлена в мае 1844 г.

ВВЕДЕНИЕ

В Томском католическом костеле стены во многих местах потрескались, а задняя стена, где находится престол, бывши первоначально отесана, промерзает насквозь, отчего портятся надпрестольные образа; а потому полагается её разломать и устроить новую, утолщив её с наружной стороны. Штукатурку во многих местах снаружи внутри исправить и все здание потребно внутри выбелить, для чего нужно произвести следующее:

Статья 1.

Работы каменные

§1. Для разломки 1,5 кубической кладки – каменщиков – 6; рабочих – 10,5

§2. Для кладки кирпича в стене на 8280 кирпичей
каменщиков – $8280/400 = 20,7$

§3. Для творения потребной по сей статье извести с песком, просеивая её через грахот, на 0,6 куб.

рабочих – 4,8.

§4. Для подноски к работе кирпича, извести и воды

рабочих – 17.

Статья 2.

Работы печные.

§1. Для разломки двух голландских печей, счищение годного кирпича от глины
печников – 2.

рабочих – 6.

§2. Для окладки из кирпича без употребления израсцов 4-х голландских печей (при) 09 оборотах дадену, длиною 2, шириною $1\frac{1}{3}$ и вышиною до 4 аршин.

печников – 20; рабочих – 16

Кирпичу красного, с добавлением $\frac{1}{20}$ на полумы – 8694

извести кубической – 0,6; песку куб. – 0,6.

Примечание: предполагается устроить ещё две печи в комнатах А и Б, в которых хранятся церковная утварь, которая от сырости портится.

Статья 3.

Штукатурные и малярные работы

§1. Для штукатурки наружных и внутренних стен, 4-х печей, а также новоскладенной стены, всего до 80 квадратных сажений штукатурки
штукатуров – 40

§2. Для творения потребной по сей статье извести с песком, просеивание через грохот, на 0,6 куб. саж.

рабочих – 4,8

§3. Для тщательной зацебенки щелей в стенах примерно назначается

каменщиков – 10; рабочих – 6.

Потребуется: извести куб. саж. – 0,8; песку куб. саж. – 0,8; воды бочек 40 ведерных – 28.

§4. Для отбелики всего здания снаружи штукатурки по грунту за два раза известью на 280 квад. саж.

штукатуров – 16,8; рабочих – 5,6.

Итого потребно рабочих: каменщиков – 36,7; штукатуров – 56,8; печников – 22; чернорабочих – 90,7.

[...]

Итого за материалы – 258 руб. 95 коп.; за работу – 161 руб. 75 коп. Всего – 439 руб. 70 коп.

Добавляя 1% на инструмент – 4 руб. 30 коп.

Всего потребно суммы – 435

ПОДПИСЬ

ГАТО. Ф. 6. Оп. 1. Д. 561. Л. 1-6. Рукопись. Черновой подлинник.

6. По примеру колоколен западных губерний...

№ 44

РАПОРТ

курата Томской римско-католической церкви Гринчела⁵¹¹ Томскому гражданскому губернатору с прошением о разрешении построить при церкви новую каменную колокольню

21 февраля 1856 г.

№ 13

Состоящая при Томской Римско-Католической Церкви деревянная колокольня пришла в совершенную ветхость и угрожает скорым падением; Могилевская Римско-Католическая Духовная Консистория, в которую я водил с рапортом об ассигновании на выстроение новой колокольни суммы, дала знать, что обязанность эта относится к прихожанам принадлежащим к здешней Церкви.

О таковой надобности и по распоряжению Духовного Начальства я обращался к прихожанам, и они изъявили желание построить новую каменную колокольню из добротных от них пожертвований, и обязали меня ходатайствовать у Вашего Превосходительства о дозволении означенной постройки.

Донося о сем Вашему Превосходительству честь имею покорнейше просить разрешить постройку и учинить распоряжение откомандированию члена по искусственной части Томской Губернской Строительной Комиссии для осмотра местности составления плана и сметы на предполагаемую постройку, а также об отпуске из здешней арестантской роты кирпича в количестве, какое сметой определено будет по заготовительной цене.

Курат Томской Римско-Католической Церкви Гринчел

ГАТО. Ф. 6. Оп. 1. Д. 1231. Л. 1 -2. Рукопись. Подлинник.

№ 45

РАПОРТ

командира Томской арестантской роты гражданского ведомства в губернскую строительную комиссию с вопросом указать цену на кирпич для постройки колокольни при костеле

10 марта 1856 г.

№ 202

⁵¹¹ Гринчел Иероним (1802-1868) – иеромонах ордена доминиканов, настоятель Томского прихода в 1834-1862. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

Томская Губернская Строительная Комиссия предписанием от 5-го сего марта за № 356 предписала мне отпустить для постройки каменной колокольни при томской Римско-Католической Церкви потребное количество кирпича по цене на вольную продажу назначенной, но какие цены должны существовать в 1856 году никаких сведений не имеется.

О чем Томской Губернской Строительной Комиссии донести честь имею покорнейше прошу, по каким ценам должно производить в 1856 году отпуск кирпича частным лицам и наказанной постройки не оставить снабдить меня своим предписанием.

Штабс-капитан Ягодкин

подпись

ГАТО. Ф. 6. Оп. 1. Д. 1231. Л. 5 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 46

РАПОРТ

инженера подпоручика Фадеева⁵¹² в губернскую строительную комиссию с предоставлением чертежа возводимой каменной колокольни при костеле

25 мая 1856 г.

№ 22

Составленный мною по поручению Комитета чертеж на постройку каменных ворот с небольшою над ними колокольнею (вместо деревянной обветшавшей) при Римско-Католической Церкви в г. Томске при сем честь имею представить и доложить чертеж сей составлен по примеру Римско-Католических колоколен существующих в Западных губерниях России.

Инженер подпоручик

подпись (Фадеев)

ГАТО. Ф. 6. Оп. 1. Д. 1231. Л. 7. Рукопись. Подлинник.

№ 47

ОТНОШЕНИЕ

курата костела Гринчела в губернскую строительную комиссию о получении проекта на постройку каменной колокольни при костеле

19 июля 1856 г.

№ 42

Утвержденной Оною комплект проекта на постройку ворот с колокольнею при Томском Римско-Католическом Костеле присланной мне при отношении Комитета от 21 июня сего 1856 года за № 916 я оный проект получил. О чем Комиссию сим честь имею уведомить

⁵¹² Фадеев Владислав Константинович (1822- после 1862) – инженер-подпоручик, архитектор Томской строительной комиссии (1850- нач. 1860-х), и.о. Томского городского архитектора (1861-1862?).

Курат Т.Р.К. церкви

подпись (Гринчел)

ГАТО. Ф. 6. Оп. 1. Д. 1231. Л. 10. Рукопись. Подлинник.

7. Согласно царского указа...

№ 48

ЦИРКУЛЯР

Министра внутренних дел начальнику губернии о выходе царского указа о возможности возвращения на родину ссыльных из Царства Польского лиц духовного звания, связанных с тайными революционными обществами

г. С. Петербург

12 января 1856 г.

№ 4

Государь Император Всемиловитвейше разрешить соизволил духовным лицам, которые по прикосновенности к обнаружившимся в Царстве Польском после мятежа злоумышленным обществам, высланы на жительство в Российские губернии, возвратится в Царство Польское, которые одобрительным их поведением в настоящем заслуживают данной милости.

Вследствие сего я прошу Ваше Превосходительство, если во вверенной Вам губернии находятся подобные лица, заслуживающие по настоящему повелению своим образом мыслей, означенной Монаршей милости, войти о них ко мне с предложением, объяснив причину высылки каждого, времени пребывания его в настоящем месте жительства и присовокупить в отношении каждого аттестацию ближайшего местного начальства и Вашего Превосходительства.

Министр Внутренних Дел
Директор
Начальник Отделения

С. Ланской⁵¹³
С. Жданов⁵¹⁴
Шульц⁵¹⁵

ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 4 и об. Рукопись. Заверенная копия.

№ 49

ОТНОШЕНИЕ

Томского гражданского губернатора в губернское правление предоставить сведения на находящихся в Томской губернии лиц духовного звания, высланных по политическим делам из Царства Польского

11 февраля 1856 г.

№ 21. Секретно

⁵¹³ Ланской Сергей Степанович (1787-1862) – государственный деятель, министр внутренних дел Российской империи (1855-1861), граф (1861), известный сторонник и участник крестьянской реформы. Входил в Остзейский комитет по реформе землевладения в Остзейском крае.

⁵¹⁴ Жданов С. – директор департамента МВД (на 1856).

⁵¹⁵ Шульц – начальник отделения МВД (на 1856).

Препровождая при сем в Губернское Правление для надлежащего исполнения в подлиннике циркулярное предписание г. Министра Внутренних Дел от 12 января с.г. за № 4 о дозволении духовным лицам, прикосновенным к мятежникам Царства Польского, возвратится на родину, покорнейше прошу Губернское Правление возвратить по миновании надобности этот циркуляр, доставить мне ведомость о сих лицах с присовокуплением своего мнения, в самом непродолжительном времени.

Гражданский Губернатор
Генерал-Майор

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 1. Рукопись. Подлинник.

№ 50

ВЕДОМОСТЬ

о находящемся под надзором полиции в городе Бийске ксендзе Павле Шишко⁵¹⁶

1856 [без даты]

Чин, звание, имя, фамилия	Ксендз Павел Викентьев Шишко, уроженец Гродненской губернии
лет	56
По какому распоряжению и за что именно подвергнут надзору	По Высочайшему повелению, объявленному г. Управляющим Министерством Внутренних Дел г. Генерал-Губернатору Западной Сибири за преступные речи,
	хранение у себя возмутительного содержания бумаг и непозволительную переписку как находившийся до того за преступные действия под надзором полиции в Брусиловском монастыре, прислан под строгий полицейский надзор
С которого времени состоит под надзором	Под секретным с 10 января 1840 года

⁵¹⁶ Шишко Павел (1798/1799/-1856) – викар-ный кс. и глава церковного прихода Сидра Бело-стокского уезда Гродненской губ. Умер в ссылке в г. Бийске. Подробнее см. гл. № 9. Часть I.

На какой срок или без срока подвергнут надзору	Без срока
Где учрежден надзор на месте жительства или выслан из другой губернии и чем занимается	Томской губернии в городе Бийске. Выслан из Киевской губернии Брусиловского монастыря. Занимается чтением книг.
Получает ли от казны содержание и сколько	Получает от казны пособие 114 руб. 28½ коп. серебром в год.
Имеет ли семейство и где оно находится	Имеет брата, находящегося в Гродненской губернии Белостокского уезда в местечке Кнышин
Если умер, то где и когда именно	-
Если выбыл из надзора, то по какой причине, с чьего разрешения и когда именно	-
Аттестация	Поведения хорошего

Городничий

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 13-14. Рукопись. Подлинник.

№ 51

РАСПИСКА

ксендза Павла Шишко о своем желании вернуться на родину

17 марта 1856 г.

1856 года марта 17 дня находящийся в городе Бийске на жительстве из политических преступников ксендз Павел Шишко дал сию подписку Бийскому Полицейскому Управлению в том, что возвратится на родину Гродненской губернии Белостокского уезда в местечко Кнышин желаю, в том подписуюсь ксендз Павел Шишко

Засвидетельствовал городничий

подпись (Головачев)

ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 15. Рукопись. Подлинник.

№ 52

ОТНОШЕНИЕ

и.д. Томского губернатора губернскому управлению о том, что к ксендзу Павлу Шишко не может быть применено Высочайшее повеление о возвращении на родину

29 октября 1856 г.

№ 53

Вследствие представления от 27-го июня за № 48, основанного на таком же представлении Губернского правления от 16 июня за № 19 г. Председательствующего в Совете Главного Управления Западной Сибири по правилам разрешения на возвращение, согласно Высочайшему повелению, изъясненному в циркулярном предписании г. Министра Внутренних Дел от 12 января сего года за № 4, находящегося в Томской губернии ксендза Павла Шишко на родину, Гродненской губернии Белостокского уезда, в местечко Кнышин.

На это г. Действительный Тайный Советник Ланской уведомил, что на точном основании помянутого Высочайшего повеления должны быть возвращены в Царство Польское те из духовных лиц, высланных в Российские губернии по прикосновенности к злоумышленным обществам, которые принадлежат к уроженцам Царства Польского, а как Шишко уроженец Западных губерний, то означенное Высочайшее повеление к нему не может относиться.

О чем имею честь уведомить Губернское Правление на упомянутое представление за № 139.

Исправляющий должность Гражданского Губернатора

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 69 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 53

СПРАВКА

о дальнейшей судьбе ксендза Павла Шишко

1856 г. [без даты]

Справка: Ксендз Павел Шишко, как видно из рапорта Бийского полицейского Управления от 4-го сентября за № 78 помер 25 августа сего года.

И.д. Столоначальника

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 70. Рукопись. Подлинник.

№ 54

ИЗ ПРОШЕНИЯ

Онуфрия Антоновича⁵¹⁷ на имя императора о возвращении его на родину

27 апреля 1856 г.

Просит Томской Губернии и округа Николаевской волости и села Протопоповой Онофрий Васильев сын, Антонович, о чем моё прошение, тому следуют пункты.

1. Будучи я Волынской Губернии Луцкого уезда села Полонной из униатов Церкви Христо Воскресенской ксендз 30 лет так называемым в этой стране или священником, по случаю мятежа в Польше в 1830 году взят из дому от оказанной церкви, жены и детей моих, из коих жена Евдокия Яковлева 30, сын Флор 9 и дочь Мария 6 лет, по требованию якобы корпусного генерала Ридигера, Ахтирскими гусарами находился под властью там военного начальства до окончания войны, потом после прекратившейся впоследствии из Губернского города Житомира Волынского Гражданским Губернатором отправлен с жандармом к Казанскому Архиепископу [...].

2. Подлинно Духовные клеветали на меня как по обстоятельствам видно будто бы я есть в шляхетстве Польском, а в Казани уже переменял, предписано мне в тамошнем гражданском ведомстве, что я лишен сана за пороки. Это превратное и неразборчивое суждение [...] то по закону должен бы быть в Волынской губернии быть сужден к лишению сана, от того то и теперь в алфавите Томской экспедиции о ссыльных написано невнятно. Что я лишен сана за пороки, а какие неизвестно, даже по неспособности к военной службе ссылают в Сибирь, то и отдача в военную службу или ссылка в Сибирь не могут войти в законную силу когда не доказано пороков, а часто пороки вовсе несовместимы с образом жизни моей, то явствует следующее.

3. По прибытии моем в Губернский город Томск в последних числах декабря месяца 1833 года по причислении Томского округа Николаевской волости в скорости принят в 1834 году в Губернское правление к письмоводительству, в коем прослужил 11 лет по найму. Как Манифест вышел праву быть представлен по начальству о принятии в штат, за бытности Советника Картнинского и других к ним, в Томском Земском Суде служил также 11 год и доселе, о принятии в штат его, был представлен 10 ноября 1851 года за № 176 в Томскую экспедицию о ссыльных по отношению Главного Управления Западной Сибири уволен с исключением из оклада податей.

4. От роду мне нет 65 лет, а уже связан с болезнями и потерей прозрительного зрения в глазах, сквозь очки [...] и известие о последовавшем циркулярном предписании Министра Внутренних Дел от 26 января 1856 года за № 4 о дозволении духовным лицам прикосновенных к мятежам Царства Польского возвратится на родину, заслуживших по поведению своему и образу мыслей означенной Монаршей Милости, а потому всеподданнейше прошу, дабы повелено было прошение моё принять кому следует и учинить зависящее распоряжение о возвращении меня на родину, этим более и для успокоения себя в старости при детях.

Апрель 27 дня 1856 года, надлежит к подаче в Томский Земский Суд. Проситель Онофрий Васильев сын, Антонович.

⁵¹⁷ Антонович Онофрий (1791- после 1856) – униатский священник. В 1830 выслан в Казань, затем в Томскую губ. В Томске служил писцом в губернском правлении. Подробнее см. гл. № 9. Часть I.

№ 55

РАПОРТ

Томского земского суда в губернское правление с препровождением прошения ссыльного униатского ксендза Онуфрия Антоновича о возвращении на родину

11 мая 1856 г.

№ 323

Поселенец Томского Округа Николаевской волости Онуфрий Антонович 7 ч. сего мая вошел в Земский Суд с просьбой, в коей по обстоятельствам между прочим изложенным объявил, что он был ксендзом Волынской губернии Луцкого уезда села Полонного из униат Церкви Христо-Воскресенской, просит о возвращении его согласно Указу Томского Губернского Правления от 6 ч. марта сего года за № 49 и изложенного в оном Циркулярного предписания г. Министра Внутренних Дел от 20 января за № 4, на родину в Царство Польское. О том в Земском Суде Антоновича статейного списка нет, из которого бы можно было видеть прежнее его родопроисхождение и подсудность, кроме как только по Земскому Суду не безизвестно, что означенный Антонович во время 20-летней своей бытности в Сибири он постоянно занимался письмоводительством в присутственных местах, как и в последнее время ныне служа в сем Суде более 10 лет и с усердием во все это время вел себя очень хорошо и ни в каких противозаконных замыслах или предосудительных поступках замечаем не был, вполне заслуживает иметь о нем ходатайство. Почему Земский Суд означенную просьбу Антоновича и имеет честь представить её в Томское Губернское Правление на благоусмотрение, подлежит ли Антонович согласно вышеизложенному Указу Губернского Правления и возвращению на родину его в Царство Польское, и покорнейше просим о последующем наградить сей Суд предписанием.

Заседатель

подпись

Секретарь

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 234. Л. 48-49. Рукопись. Подлинник.

№ 56

ОТНОШЕНИЕ

гражданского губернатора в Томское губернское правление относительно прошения Онуфрия Антоновича

22 августа 1856 г.

№ 191

Поселенец Томского Округа Николаевской волости Ануфрий Антонович в присланном на имя г. Генерал-Губернатора Западной Сибири прошении, изъясняя прикосновенность свою к бывшему в Царстве Польском мятежу ходатайствует о возвращении его на родину

8. В Сибирской ссылке. Имея право на исповедь...

№ 58

ДОНЕСЕНИЕ

Томской экспедиции о ссыльных на имя и.д. томского гражданского губернатора с представлением донесения Мариинского земского суда относительно исповедания больных польских политических ссыльных, находящихся на жительстве в Дмитровской волости Мариинского уезда

24 ноября 1864 г.

№ 7686

Экспедиция о ссыльных имеет честь представить при сем на благоусмотрение Вашего Превосходительства рапорт Мариинского земского суда от 4 минувшего октября за № 9015 относительно напутствования больных польских переселенцев, находящихся на причислении в деревнях Дмитровской волости, покорнейше прося о разрешении этого рапорта дать Экспедиции предложение.

Управляющий Экспедицией, советник

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1041. Л. 529. Рукопись на бланке. Подлинник.

№ 59

ПРОШЕНИЕ

ссыльной Юлианы Домбровской⁵¹⁸ на имя бийского городничего взять на себя труд ходатайства перед начальником губернии о переводе в г. Бийск мужа с детьми её умершей сестры с целью взятия на себя опеки за сиротами

г. Бийск

12 апреля 1865 г.

Родная сестра моя Елена Шлапак⁵¹⁹, точно также как и я, добровольно последовала с 6 детьми за своим мужем, осужденным по политическим делам на место жительства в Томскую губернию. Четверо этих детей, из которых самому старшему было не более 10 лет от роду, а равно и сестра моя скончались от тяжкого пути в всякого рода лишений, коими сопровождается путешествие пешком в самой крайней нищете, без регулярного пропитания и лишены даже христианского погребения. Убитый горем и удрученный всеми возможными нравственными и физическими страданиями муж моей сестры остался с двумя маленькими сиротами, которым он конечно в настоящем своем положении не

⁵¹⁸ Домбровская Юлиана – дворянка, последовала за мужем добровольно в ссылку в Томскую губ., находилась в г. Бийске (на 1865).

⁵¹⁹ Шлапак Елена – дворянка, последовала с 6 детьми за мужем добровольно в ссылку в Томскую губ., умерла во время пути.

только не в состоянии дать какое-нибудь воспитание, но даже смотреть за их здоровьем, а потому на мне лежит священный долг призреть и воспитать этих несчастных сирот моей покойной сестры. Хотя я и сама нахожусь в крайнем положении, но чувство христианского и родственного долга придает мне силы исполнить лежащую на мне обязанность, вследствие чего покорнейше и убедительнейше прошу Ваше Высокоблагородие принять на себя труд ходатайствовать перед Его Превосходительством Господином Начальником Губернии и представить ему мою нижайшую просьбу о назначении упомянутого мужа моей покойной сестры Феликса Шлапака⁵²⁰, происходящего из Ковенской губернии, Шавельского уезда, местечка Янишек, на место жительства в город Бийск, где я могла бы взять на свое попечение оставшихся живых двух его детей.

Дворянка Юлиана Игнатъева Домбровская
г. Бийск, апрель 12 дня 1865 г.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 528. Л. 3 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 60

РАПОРТ

курата Томской р-к церкви Энгельгарта⁵²¹ и.д. Томского гражданского губернатора с просьбой разрешить ссыльному ксендзу Николаю Гиртовичу⁵²² в его отсутствие посещение больных в тюремном замке и больнице

2 марта 1865 г.

№ 14

По случаю исполнения духовных треб воинским чинам расположенным в Томской, Тобольской губерниях и Киргизской степи я должен оставить г. Томск и уехать на довольно продолжительное время; и имея в виду то, что господин Томский гражданский губернатор разрешил сосланному на житье административным порядком, без лишения прав, ксендзу Николаю Гиртовичу отправлять богослужение, просил кс. Гиртовича в отсутствие мое отправлять богослужение и исправлять необходимые духовные требы в Томской римско-католической церкви. Принимая также во внимание, что часто случается напутствовать ссыльно-больных в тюремном замке и больнице дабы не лишить их последней христианской услуги, честь имею покорнейше простить Ваше Высокоблагородие, в отсутствие меня, если потребуется, дозволить ему напутствовать больных в тюремном замке и больнице.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1041. Л. 532 и об. Рукопись. Подлинник.

⁵²⁰ Шлапак Феликс – п/с., на 1865 г. находился в ссылке в Томской губ.

⁵²¹ Энгельгарт Иосиф (1822-1870) – кс., каноник, настоятель Томского прихода в 1862-1867. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

⁵²² Гиртович Николай – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

№ 61

ОТНОШЕНИЕ

временно заступившего должность курата Томского костела ссыльного ксендза Гиртовича к полицмейстеру г. Томска с просьбой разрешения кратковременных отлучек из города в близлежащие деревни для совершения религиозных треб

12 августа 1865 г.

На время отсутствия Капеллана Войск расположенных в Западной Сибири, настоятеля Томского Римско-Католического Костела Ксендза Энгельгарта дозволено мне исправлять все духовные требы в городе Томске. Но как прихожане римско-католического исповедания водворенные на жительство по деревням Томского округа, являются за такими требами. То я без разрешения начальства отлучиться из города сам собою не могу, а потому Всепокорнейше прошу Ваше высочородие об исходатайствовании для меня кратко-временные отлучки из города Томска в деревни, дозволить учинить надлежащее распоряжение-ибо и ныне присланы уже лошади из Нелюбинской волости села Рыбалово для исповедания и приобщения Св. Таинств умирающего больного, ожидают меня.

подпись кс. Н. Гиртович

Августа 12 дня 1865 г. г. Томск.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 225. Рукопись. Подлинник.

№ 62

ОТНОШЕНИЕ

губернского начальства Томскому полицмейстеру относительно просьбы ксендза Гиртовича об отлучке в деревни Томского округа

19 августа 1865 г.

№ 5228

Предписываю В. Высочородию ответить заступающему должность Томского Римско-Католического Костела, Курату Гиртовичу, что прошение его о дозволении отлучиться из г. Томска временно в деревни для исполнения духовных треб, оставлено мною без удовлетворений.

Верно: Чиновник поручений

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 227. Рукопись. Копия.

№ 63

ОТНОШЕНИЕ

церковного старосты католического прихода Томска губернатору о том, кто и на каком основании совершает богослужения в костеле на период отсутствия настоятеля прихода и капеллана войск Западно-Сибирского военного округа ксендза Энгельгарта

29 октября 1865 г.

Вследствие предписания Вашего Превосходительства от 27 октября сего года за № 1016 честь имею донести:

1. Курат Томской римско-католической церкви после отъезда по распоряжению начальства для исполнения треб воинским чином Томской, Тобольской губерний и Семипалатинской области в последнее время, около последних чисел истекшего сентября месяца, по слухам, находится в Семипалатинской области в укреплении Верном, но когда возвратится из командировки достоверно не известно.

2. Допущено к исправлению Богослужений в Томском римско-католическом костеле по распоряжению Вашего Превосходительства:

А) Ксендзу Николаю Гиртовичу от 24 декабря 1864 г.

Б) Ксендзу Иосифу Бартневичу⁵²³ от 6 мая 1865 г. за № 2578.

В) Ксендзу Аврелиану Мацкевичу⁵²⁴ от 12 июля с.г. за № 4219.

Вышеупомянутые лица совершают Богослужение, но ни один из них не произносит проповедей.

3. Требы духовные исполняет в Томске, на время отсутствия настоятеля, с разрешения губернского правления от 9 марта с.г. за № 1213, по просьбе кс. Энгельгарта в оное правление от 2 марта с.г. за № 14, Николай Гиртович, с соблюдением правил Церкви и законов Правительства, исповедывающим Римско-Католическую Веру: крестит младенцев, приобщает Святым Тайнам, хоронит и венчает с соблюдением законных форм.

4. Ключи от Костела доверены кс. Энгельгартом под особое наблюдение кс. Николаю Гиртовичу, который и помещается в церковном доме возле Римско-Католической Церкви, а два другие священника находятся на вольных квартирах.

Церковный староста

Игнатий Чигирь⁵²⁵

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1041. Л. 536 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 64

РАПОРТ

Томского земского исправника губернатору относительно поступающих просьб ссыльных для отлучки в г. Томск для исповеди и других церковных нужд

18 января 1866 г.

№ 159

⁵²³ Бартневич Иосиф – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

⁵²⁴ Мацкевич Аврелиан – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

⁵²⁵ Чигирь Игнатий – учитель Томской гимназии, синдик Томского костела (на 1865).

Польские переселенцы, водворенные в разных деревнях Томского округа, обращаются ко мне с просьбами об увольнении их в г. Томск для исповеди и принятия Св. Таинств. В последнее время просьбы эти весьма увеличились.

Вследствие сего я имею честь покорнейше Ваше Превосходительство не возможно ли будет сделать распоряжение о том, чтобы ксендз с ихней Католической церкви принял на себя обязанность один раз в год объезжать те деревни, в которых поселены поляки, для исполнения духовных треб.

Земский исправник Борейша⁵²⁶

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1041. Л. 537-537об. Рукопись. Подлинник.

№ 65

ОТНОШЕНИЕ

губернатора курату Томской римско-католической церкви с выяснением вопроса о возможности посещения священником тех местностей, куда были водворены польские переселенцы

7 февраля 1866 г.

№ 618

Во многих селах и деревнях Томской губернии, как вероятно известно и Вам, находится в настоящее время довольно значительное число политических преступников Римско-Католического вероисповедания. Преступники эти обращаются к местному начальству с просьбами об увольнении их в г. Томск для исповеди и принятия Св. Таинств.

Не имея права дать настоящее разрешение католикам, находящимся в селах и деревнях Томской губернии на проезд в Томск для объясненной цели, так как большая часть из них, будучи сосланными для водворения на казенных землях в ведомстве государственных имуществ на основании повеления данного Комитета 5 марта 1864 года, должны находится безотлучно в той местности, куда причислены, и извещая об том Вам, прошу уведомить меня не признаете ли Вы возможным, по крайней мере один раз в год объезжать для исполнения треб, все те местности, находящиеся в округах в вверенной мне губернии, где поселены католики. Сведения о сих местностях я Вам доставлю.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1041. Л. 538-539. Рукопись. Черновая копия.

№ 66

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

капеллана войск Западно-Сибирского военного округа, курата Томской римско-католической церкви Иосифа Энгельгарта генерал-губернатору Западной Сибири

⁵²⁶ Борейша Иосиф Иванович (1818-1879) – губернский чиновник, католик. Подробнее см. В.А. Ханевич. *Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. Томск 2012. С. 52.*

Дюгамелю⁵²⁷ с просьбой направить в город Мариинск священника Николая Гиртовича для исполнения духовных треб и устройства домового часовни

г. Омск

Февраль 1866 г.

В Томской губернии в Мариинском округе поселено до 5 тысяч поляков римско-католического вероисповедания. Такое значительное скопление в одной местности католиков вызывает постоянную необходимость в крещении, отпевании умерших и других религиозных треб, для совершения коих они обращаются ко мне как к единственному в Томской губернии штатному священнику. Но я нахожусь постоянно в разъездах по делам службы как Капеллан Войск Западно-Сибирского военного округа, при всей моей готовности очень часто нахожусь вне всякой возможности являться в г. Мариинск для удовлетворения законных их требований в отношении церковных треб. В виду сих причин я признаю крайне необходимым назначение в г. Мариинск для отправления между католиками религиозных треб и обрядов особого священника и рекомендуя на этот предмет испытанного много в совершенной благонадежности ксендза Николая Гиртовича, сосланного в г. Томск на житьё без лишения духовного сана и прав состояния. Имею честь покорнейше просить Ваше Высокопревосходительство сделать распоряжение об отправлении ксендза Николая Гиртовича в г. Мариинск и об отводе там дома, в котором бы он мог как устроить часовню для отправления богослужения, так и иметь для себя квартиру, и вместе с тем и о перенесении из Томской полиции производимого ему от казны денежного пособия в Мариинскую полицию...

ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 828-828об. Рукопись. Подлинник.

№ 67

ПРОШЕНИЕ

ссылного священника Николая Гиртовича на имя начальника Томской губернии Лерхе⁵²⁸ о переводе его на жительство из города Томска в город Кузнецк

28 марта 1866 г.

Докладная записка кс. Гиртовича
начальнику Томской губернии, стат. Советнику и Кавалеру
Герману Густавовичу Лерхе

⁵²⁷ Дюгамель Александр Осипович (Иосифович) (1801-1880) – генерал-губернатор Западной Сибири (1861-1866). Участвовал в подавлении польского восстания (1831), в 1832 состоял при генерал-лейтенанте Н.Н. Муравьеве-Карском для секретных поручений в Турции, с 8 апреля 1833 по 3 августа 1837 – генерал консул в Египте, с 30 апреля 1838 по 23 августа 1841 – русский посол в Тегеране, в 1848 выполнял дипломатические поручения в Молдавии и Валахии. На период генерал-губернаторства Д. в Западной Сибири пришлись «великие реформы» 1860-х гг., ссылка в Сибирь участников Январского польского восстания (1863) и дело «сибирских сепаратистов» (1865). В 1866 назначен членом Государственного совета.

⁵²⁸ Лерхе Герман Густавович (1835-?) – д.с.с., и.о. томского губернатора (17 января – 27 ноября 1864), томский губернатор (1864- 27 ноября 1866).

Будучи прислан административным порядком в Томскую губернию я по снисходительному распоряжению Вашего Превосходительства оставлен в городе, допущен к алтарю для исполнения богослужения и пользуюсь ежемесячным пособием. В настоящее же время, вследствие слабого моего здоровья окончательно расстроенного постоянным исполнением духовных треб во всякое время дня и ночи в различных частях города, прибегаю к начальническому вниманию к моим летам и здоровью и осмеливаюсь просить перевести меня в г. Кузнецк, где климат, по совету медиков будет для меня служить лекарством, притом представляю Вашему Превосходительству всепокорнейшую просьбу оставить за мною и в Кузнецке пособие и право богослужения, которое будучи духовною пищею поддерживает мою жизнь. Дабы не затруднять относительно средств к переезду, все путевые расходы я принимаю на себя. Простите, ежели моя просьба неуместна и примите благодарственную молитву, ежели можно будет воспользоваться снисходительным распоряжением.

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 831. Рукопись. Подлинник.

№ 68

ИЗ ДОКЛАДНОЙ ЗАПИСКИ

губернатора Лерхе генерал-губернатору Западной Сибири по поводу прошений священника Николая Гиртовича

29 марта 1866 г.

№ 1873

[...] Препроводив ко мне докладную записку Капеллана Томского Католического Костела Энгельгарта, изволили предложить о переводе находящегося на жительстве в г. Томске ксендза из политических ссыльных Гиртовича в г. Мариинск для исполнения треб по католическому обряду.

О распоряжениях моих, сделанных по этому предложению я имел честь донести Вам 7 марта за №. [...] Ныне ксендз Гиртович обратился ко мне с просьбой, в которой, объяснив, что он, не имея возможности по физическому своему положению переехать в г. Мариинск исполнять возложенные на него обязанности, ходатайствует о переводе его не в г. Мариинск, а в г. Кузнецк, где по совету докторов и по личному убеждению его Гиртовича легче ему будет под-держивать свое здоровье.

Приняв во внимание это ходатайство Гиртовича, я вместе с сим приостановил отправку его к месту нового назначения. Представляя вышеизложенное на усмотрение Вашего Превосходительства, имею честь покорнейше просить о последующем почтить меня уведомлением. При чем не лишним считаю присовокупить, что ксендз Гиртович, как мне известно, действительно дряхл и поэтому не в состоянии будет принести ожидаемую от него пользу при переводе в г. Мариинск.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 832. Рукопись. Копия.

№ 69

РАПОРТ

Томского земского исправника начальнику губернии с запросом о правилах выдачи политическим ссыльным католикам видов на отлучку в город Томск для исполнения духовных треб

31 марта 1867 г.

№ 1199

Богородское волостное правление от 15 марта за № 637 доносит, что многие из польских переселенцев оной волости обращаются с просьбами о выдаче видов на отлучку в г. Томск для исповеди и Св. причастия. Не имея разрешения на выдачу видов прошу об этом сделать распоряжение. А так как подобная потребность может встретиться и по прочим волостям, то я полагаю бы во избежание наводнения поляками города командировать одного или двух ксендзов по округу для исполнения треб.

Донеся об этом Вашему Высочородию имею честь покорнейше просить дать мне знать следует ли выдавать виды полякам на отлучку их в г. Томск для исповеди и св. причастий или же для совершения треб будут командированы ксендзы в сами волости.

Исправник Прасолов

ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 228-229. Рукопись. Подлинник.

№ 70

ОТНОШЕНИЕ

губернатора курату Энгельгарту с предложением направить в села Томского округа священника для напутствования польских переселенцев

30 апреля 1867 г.

№ 685

Томский Земский Исправник рапортом от 31 марта за № 1199 донес мне, что многие из политических переселенцев Богородской волости обращаются с прошениями о выдаче видов на отлучку в г. Томск для исповеди и Св. Причастия.

Имея в виду, что многие из польских переселенцев, живущих в деревнях, обзавелись уже самостоятельными хозяйствами, имеют дома, скот и занимаются хлебопашеством, следовательно отлучка в город Томск даже на одну неделю повлечет за собою большие для них убытки, а в особенности в настоящее весеннее время, я покорнейше прошу Вас, милостивый государь, сделать распоряжение о командировании помощника Вашего ксендза Захаревича, если он здесь, по Томскому округу для напутствования польских переселенцев, если же нету, то прошу Вас из настоящего места его нахождения направить по всем волостям Томского округа, о последующем же меня уведомить.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 230-231. Рукопись. Подлинник.

№ 71

ИЗ ПИСЬМА

Г.Н. Потанина⁵²⁹ Ф.Н. Усову⁵³⁰ о случившемся в Томске скандале из-за слухов о готовившемся поджоге города ссыльными поляками

8 апреля 1865 г.

[...] В первый день пасхи здесь случился знатный скандал с полицией и гражданами. Генеральша Пономарева⁵³¹, старая сплетница, сбрехала, что поляки составили заговор – в христовку заутреню запереть церкви с молящимися православными и зажечь город. Многие почтенные особы не решились быть у заутрени. Полицмейстер расставил часовых с ружьями у церквей, две роты были расставлены цепью вокруг города с ружьями, заряженными боевыми патронами. Конечно, ничего не было, за исключением обкрадения архимандрита до того, что он остался в том одеянии, в коем служил. Разумеется, обкрадение совершено своими. В другую ночь – опять обкрадение.

Итак, русская сплетня обрушилась на русскую голову и дала возможность говорить полякам, что русские мошенники распускают про поляков нелепости, а сами занимаются кражей. Этот случай должен бы послужить к увеличению доверия к полякам. Но здешнее общество такое, что законы, по которым совершаются изменения воззрений в других обществах, к этому обществу прилагаемы быть не могут, ибо для последнего законы ещё не писаны [...].

ГАО. Ф. 3. Оп. 3. Д. 15. к. 1077, ед. хр. 12. Л. 8,8-9,9об. Публикация по: Г.Н. Потанин. Письма. Т. 1. Иркутск, 1977. С. 42.

№ 72

ДОНЕСЕНИЕ

начальника 8-го округа корпуса жандармов генерал-губернатору Западной Сибири о действиях томского губернатора Лерхе, вызвавших ухудшение положения находящихся в губернии ссыльных поляков

г. Омск

1 августа 1866 г.

№ 205. Секретно

Томский жандармский штаб-офицер майор Кретковский от августа за № 226 донес мне, что с некоторого времени между польскими политическими преступниками Томской губернии усиливается негодование к томскому губернатору Лерхе за распоряжение его, клонящееся к крайнему будто бы стеснению их, в особенности неудовольствие ссыльных

⁵²⁹ Потанин Григорий Николаевич (1835-1920) – русский географ, этнограф, публицист, фольклорист, ботаник, один из основателей сибирского областничества.

⁵³⁰ Усов Федор Николаевич (1839-1888) – казачий офицер, участник процесса «сибирских сепаратистов». Находился в ссылке в Каргополе Олонецкой губернии.

⁵³¹ Пономарева – жена генерала, жительница г. Томска (на 1865).

поляков к г. Лерхе выражалось довольно гласно, когда во время бывших в г. Томске в июне месяце пожаров, все политические ссыльные, находившиеся временно в Томске для заработков по разным мастерствам, внезапно высланы были через полицию по волостям без всяких указаний за что именно, и конечно без малейших подозрений в участии в поджигательстве.

Сверх того польские политические преступники видят для себя крайнее стеснение в следующих обстоятельствах:

1) присылаемые им от родных письма задерживаются по несколько месяцев советником Губернского Суда Лапинским⁵³², назначенным для просмотра оных, майор Кретковский присовокупляет, что по удостоверению его, действительно подтверждалось, что по числу посылаемых и получаемых политическими преступниками писем нет возможности одному лицу успеть своевременно просмотреть оные, а между тем губернатор Лерхе, чтобы предоставить Лапинскому одному пользоваться отпускаемыми от казны за это занятие 500 р. не хочет вторить справедливому ропоту на слишком долгое задержание писем. По этому предмету в последнюю бытность мою в Томске в июне месяце с.г. я лично просил г. Начальника Томской губернии обратить внимание его на не совсем, по видимому, добросовестное исполнение взятой на себя г. Лапинским обязанности просмотра писем ссыльных поляков, заявлявших и мне о более 3-х месячной задержке их при таковом просмотре и действительный статский советник Лерхе объявил мне, что это несправедливо и что он сам не доверяет отчетности по сему советника Лапинского. 2) по многочисленности подаваемых политическими преступниками писем для отправления, губернатор Лерхе приказал принимать от каждого лица только одно письмо в месяц, и это ограничение для некоторых семейных чрезвычайно тягостно. 3) представляемое от казны на пропитание некоторым из сосланных поляков денежное пособие по распоряжению Губернатора выдается большею частью с тем условием, чтобы просящие о сем непременно перешли на жительство из города в селение, тогда как весьма многие из них будучи неспособные заняться ни хлебопашеством, ни каким либо ремеслом, терпят и в деревне такую же нужду и при определенном пособии.

О чем долгом считаю довести до сведения Вашего Высокопревосходительства, для устранения насколько будет то возможно сделанными по сему распоряжениями, крайнего раздражения между политическими преступниками, находящимися в Томской губернии. Подлинное за надлежащим подписал.

Верно: член Совета, управляющий Отделением

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 318. Л. 3-4об. Рукопись. Копия.

№ 73

ОТНОШЕНИЕ

генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору с изложением к нему претензий, вызванных непродуманными его действиями в отношении ссыльных поляков

⁵³² Лапинский Ромуальд Иванович (1805-1873) – губернский чиновник, католик. Подробнее см. В.А. Ханевич. *Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 308-309.*

5 сентября 1866 г.

№ 67. Секретно

Из предложения моего от 6 августа за № 2007 Ваше Превосходительство изволите быть известны, что я не одобрил распоряжения Вашего о внезапной высылке из Томска политических ссыльных во время бывших пожаров в то время, как лица эти поведением своим не подавали никакого повода, чтобы можно было подозревать их в поджогах, и просил Вас, Милостивый Государь, отменить эту меру, влекущую за собой разорение сказанных ссыльных, а вместе с тем и справедливое неудовольствие на местную администрацию. Из препровождаемого при этом в копии отзыва ко мне начальника 8-го округа корпуса жандармов за № 205, Ваше Превосходительство изволите усмотреть, что неудовольствие между поляками действительно существует, а потому я поручаю Вам ускорить возвращением в Томск тех политических ссыльных, которые вели себя хорошо и честным трудом зарабатывали себе пропитание. Вообще удаление в села людей, не могущих по своему воспитанию заниматься хлебопашеством, крайне непрактично и вместо ожидаемой пользы может принести положительный вред. Точно также нет никакого основания отсылать на жительство в села тех политических преступников, которые просят о пособии; если кто не нуждается в пособии в городе, то тем более он будет нуждаться в нем, находясь в деревне, где нет никаких заработков лицам, не привыкшим к тяжелому труду хлебопашца. Если действительно принята была Вашим Превосходительством податная система, то прошу Вас её изменить и иметь в виду, что праздные люди в деревне гораздо опаснее, чем в городе, где более средств к ближайшему полицейскому надзору.

Относительно небрежного исполнения принятой на себя советником Лапинским обязанности читать письма политических ссыльных я слышу жалобы уже не первый раз, а потому предлагаю Вашему Превосходительству вместо Лапинского назначить для чтения писем двух или трех чиновников, потому что Лапинский не исполняет добросовестно обязанности советника, отговариваясь чтением писем политических преступников, отзываясь занятиями по Губернскому суду. Вообще Лапинский принадлежит к числу весьма плохих деятелей и Губернский суд очень много выиграл бы, если бы Ваше Превосходительство дали этому чиновнику другое назначение. Требование же, чтобы политические преступники писали письма только один раз в месяц не имеет никакого основания и должно быть непременно отменено.

Нет возможности дать такой подробной инструкции, в которой можно было бы найти ответ на все данные случаи, как обращаться с политическими преступниками и как достигнуть цели, чтобы, при строгом за ними надзоре, они не были стеснены до крайности, но я могу только сказать, что правительство, удаляя этих лиц из Западного края, как людей там вредных, не имеет в виду систематическими стеснениями доводить их до отчаяния, но напротив жалость, чтобы на новом месте жительства они слились с местным населением и сделались людьми полезными как для себя, так и для края. О том, какое Вами будет сделано распоряжение по сему предмету, прошу мне донести, по возможности в непродолжительном времени.

Генерал-Губернатор

подпись (А. Дюгамель)

№ 74

ПРОШЕНИЕ

находящегося в Томском тюремном замке ксендза Казимира Скибневского⁵³³ на имя Томского гражданского губернатора ускорить следствие по его делу

4 марта 1866 г.

Его Превосходительству Господину
Томскому Гражданскому Губернатору
Сосланного по политическому делу
ксендза Казимира Скибневского

Прошение

По распоряжению Варшавского Начальства заведывающего политическими делами, 11 февраля арестовано, а в апреле месяце 1864 года выслано меня административным порядком из прихода Кампинос расположенного Царства Польского Губернии Варшавской в уезде Ловичском на жительство Оренбургской Губернии в Уездный город Бирск, и проживал более года, не заслуживая от местного начальства никакого решительно особенного не только раздражения, но и замечания. Засим 1865 года октября 15 дня приказано мне собраться в путь в Томскую Губернию не объявляя причины настоящей моей высылки, и тогда же выслано. За прибытием же в город Томск 18 декабря того же 1865 года заключен для содержания в Тюремный замок, в котором изнуряюсь третий месяц и тут во время посещения Господина Прокурора я словесно просил Их о принятии участия в дознании моего дела, следствием чего Его Высокородие во время вторичного посещения изволил мне объявить, что будто бы я обвиняюсь по какому то делу о смертоубийстве, что довольно для меня есть удивительным, каким родом и кем я вовлечен к сему делу, ибо я не только не узнал о настоящем деле, но не случалось слышать о совершении сего преступления, ни с кем не имел не только сношений, но и знакомств.

Таковое обстоятельство дела заставляет меня обратиться к Вашему Превосходительству с покорнейшею просьбою о зделании распоряжения, приказание кому следует о скорейшем приступлении к производству такового дела и потребовать меня к оному для дачи обвинения, по которому наверняка откроется ошибочное вовлечение меня и напрасное требование из Оренбургской Губернии в Томск и тут изнуряться безвинным арестом.

В чем ожидаю от Вашего Превосходительства безотлагательного распоряжения и о последующем объявлении.

Ксендз Казимир Скибневский

4 марта 1866 года из Томского Тюремного замка

⁵³³ Скибневский Казимир – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

№ 75

ОТНОШЕНИЕ

генерал-губернатора Западной Сибири управляющему Томской губернией по делу ксендза Скибневского и других политических ссыльных

г. Омск

1 марта 1867 г.

№ 938

Военно-судная Комиссия, учрежденная при Управлении Томского Губернского Военного Начальника, при рапорте от 7 месяца февраля за № 74, представила ко мне на конфирмацию дело и сентенцию о политических преступниках Ксендзе Казимире Скибневском, Яне Додатском, Ипполите Ковальском, Феликсе Карвовском и Николае Августиняк, преданных военному суду, первый за участие в лишении жизни солдатки Екатерины Конопко, а последние за участие в подпалении деревни Королиновой, в бытность всех их на родине, в Царстве Польском. Из числа всех подсудимый Скибневский находится на поруках у Капеллана войск Западно-Сибирского военного округа Иосифа Энгельгарта, а прочие содержатся под стражей в Томском тюремном замке.

Военно-судная Комиссия, по рассмотрении настоящего дела нашла, что все упомянутые подсудимые в выводимых на них преступлениях не сознались и к изобличению их нет в деле достаточных данных, а потому на основ. 340 и 349 ст. Воен. уголов. зак. кн. II, полагает оставить в подозрении Ксендза Скибневского в участии с другими в убийстве солдатки Конопко, а других польских политических преступников, именно Додатского, Ковальского, Карвовского и Августиняк в участии в подпалении дер. Королиновой.

Сообщив эту сентенцию Военно-судной Комиссии с обстоятельствами дела, я нахожу, что поводом к преданию суду Скибневского, Додатского и других послужил один только оговор бывших крестьян Варшавской Губернии Войцеха Крецина и Константина Фиолка, осужденных уже за вышеозначенные преступления, каковой оговор их однако ничем не подтвердился и, кроме сего, подозрение на Скибневского об участии его в убийстве Конопковой, не указывался его фамилии, назывался вообще ксендзом дер. Компинос, где действительно был только один ксендз Скибневский, высказали мать и сестра убитой.

Посему за отсутствием доказательств и улик к изобличению подсудимых в возводимых на них преступлениях и согласно с сентенцией Военного суда, я определяю: 1) бывшего ксендза деревни Компинос, Ловичского уезда, Варшавской Губернии, Казимра Скибневского, 35 лет, по участию в убийстве солдатки Конопковой оставить в сильном подозрении и не обращая уже его на прежнее жительство, назначенное ему до настоящего суда над ним, в г. Бирск, Оренбургской Губернии, как оставленного ныне в сильном подозрении в означенном преступлении, обнаруженном после высылки его в Оренбургскую Губернию, оставить его водворении в Томской Губернии в отдаленном месте Нарымского края и 2) переселенцев, из польских политических преступников Яна Досутского 34, Ипполита Ковальского, 27 лет, Феликса Карвовского и Николая Августиняка 21 года, сосланных в Томскую Губернию за участие в польском мятеже, по предмету участия в подпалении деревни Королиновой, Ловичского уезда, оставить в подозрении и как неодобренных в поведении крестьянами Каинского Округа,

Покровской волости, деревни Назаровой, не желающих иметь их в среде своей, о чем и составлен ими общественный приговор, согласно сентенции Военно-судной Комиссии и руководствуясь 846 ст. устава о ссыльных т. XII выслать их на жительство в разные места Нарымского края.

О таковой моей конфирмации сообщая Вам, покорнейше прошу сделать распоряжение к надлежащему исполнению. К сему присовокупляю, что подлинное Военно-судное дело о политических преступниках Крецине и Фиолке, возвращено мною г. Министру Внутренних Дел, согласно его требованию от 7-го августа 1865 года за № 6015.

Подлинное подписал Генерал-Губернатор А. Хрущов⁵³⁴ и скрепил член Совета, Управляющий Отделением А. Москов.

Верно:

подпись

ГАТО. Ф. 512. Оп. 1. Д. 1. Л. 227-230. Рукопись. Копия.

№ 76

ОТНОШЕНИЕ

Томского губернатора полицмейстеру г. Томска о назначенном пособии ссыльному ксендзу Скибневскому на первую половину 1891 года

18 января 1891 г.

№ 221

Предложив, вместе с сим, Томской Казенной Палате о переводе в Ваше распоряжение кредита по §26 ст. сметы Министерства Внутренних Дел 1891 года, в сумме 24 рубля на выдачу пособия на содержание с 1 января по 1 мая сего года ссыльному ксендзу Казимиру Скибневскому, по 6 руб. в месяц я даю знать об этом Вашему Высокоблагородию для соответственных с Вашей стороны распоряжений.

Губернатор

подпись

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 2378. Л. 1 и 1об. Рукопись. Подлинник.

№ 77

ОТНОШЕНИЕ

⁵³⁴ Хрущов Александр Петрович (1806-1875) – Западносибирский генерал-губернатор (28 октября 1866 – 1 января 1875). Участник русско-турецкой войны 1828-1829, Крымской войны 1853-1856, подавления восстания в Царстве Польском в 1863-1864. В 1864 – пом. командующего войсками Виленского военного округа. Будучи генерал-губернатором Западной Сибири ходатайствовал о строительстве Сибирской ж.д., приостановлении ссылки в Тобольскую и Томскую губ., развитии промышленности и торговли в Западной Сибири, преобразовании суда и администрации об улучшении системы образования, поддержал инициативу создания в Омске Общества исследователей Западной Сибири. Почетный гражданин Омска и Тюмени. 1 января 1875 назначен членом Гос.

и.о. Томского губернатора полицмейстеру г. Томска о назначенном пособии ссыльному ксендзу Скибневскому на вторую половину 1891 года

12 сентября 1891 г.

№ 4155

Предложив, вместе с сим, Томской Казенной Палате о переводе в Ваше распоряжение кредита по §26 ст. сметы Министерства Внутренних Дел 1891 года, в сумме 24 рубля на выдачу пособия на содержание с 1 сентября 1891 по 1 января 1892 г. ссыльному ксендзу Казимиру Скибневскому, по 6 руб. в месяц я даю знать об этом Вашему Высокоблагородию для соответственных с Вашей стороны распоряжений.

За Губернатора

подпись

И.д. Начальника Отделения

подпись

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 2378. Л. 3 и 3об. Рукопись на бланке губернского Управления. Подлинник.

№ 78

ОТНОШЕНИЕ

Томского губернатора в адрес департамента полиции МВД с препровождением прошения ссыльного ксендза Дешкленеви́ча⁵³⁵ о возвращении на родину

29 сентября 1883 г.

№ 4788

Состоящий под надзором полиции в Томске, бывший настоятель Минской Римско-католической епархии ксендз Игнатий Дешкленеви́ч ходатайствует о дозволении ему возвратиться на родину или разрешить ему священодествовать, в противном случае увеличить отпускаемое пособие.

Препровождая означенное пособие на усмотрение Департамента Полиции имею честь присовокупить, что Дешкленеви́чу в настоящее время 80 лет от роду, поведения одобрительного, занятий по старости и дряхлости никаких не ведет и существует на пособие от казны.

Губернатор

подписал Красовский⁵³⁶

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 1420. Л. 3 и об. Рукопись. Копия.

№ 79

ОТНОШЕНИЕ

департамента духовных дел иностранных исповеданий Томскому губернатору относительно прошения ссыльного ксендза Дешкленеви́ча на родину

⁵³⁵ Дышкленеви́ч Игнатий – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

⁵³⁶ Красовский Иван Иванович (1828-1885) – д.с.с., камергер Двора Е.И.В., томский губернатор в 1883-1885. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 289-290.

С. Петербург
29 ноября 1883 г.
№ 5642

В отношении Департамента полиции от 29 минувшего сентября, за № 4788, Ваше Превосходительство изволило сообщить ходатайство состоящего под надзором полиции быв. настоятеля Кривошанского р.-к. прихода, Минской губернии, священника Игнатия Дешкленевича о разрешении ему возвратится на родину и предоставлении ему право совершать богослужения.

Между тем в доставленной Вашим Превосходительством Департаменту Иностранных Исповеданий от 12 мин. августа за № 3283, в ведомости о р.-к. священниках из категории б. ссыльных, Дешкленевиц помечен, как освобожденный от надзора полиции.

В виду сего предварительного доклада г. Министру, Департамент имеет честь покорнейше просить Вас, Милостивый Государь, о разъяснении обозначенного недоразумения.

Директор
Начальник Отделения

подпись
подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 1420. Л. 6 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 80
ОТНОШЕНИЕ

департамента духовных дел иностранных исповеданий Томскому губернатору
с изложением условий возвращения ссыльного ксендза Дешкленевица на родину
в Минскую губернию

С. Петербург
16 мая 1884 г.
№ 2267

В отзыве от 16 февраля 1883 г., за № 491, Ваше Превосходительство, сообщая о хорошем поведении проживающего в Томске освобожденного от надзора полиции р.-к. священника Дешкленевица, изволили признать ходатайство его о разрешении вернуться на родину заслуживающим уважения.

Смягчение участи названного священника могло бы быть сделано лишь под условием, что он в случае определения его к приходской должности, в точности подчинится требованиям Правительства, не смущаясь враждою и интригами польской партии. Правительство со своей стороны могло бы ожидать общественной пользы от назначения такого лица к одному из приходов Минской губернии, где введено совершение дополнительного богослужения на русском языке, при условии, конечно, что свящ. Дешкленевиц хорошо владеет русской речью и примет на себя обязательство неуклонно следовать установленному порядку богослужения.

Сообщая о вышеизложенном Вашему Превосходительству, имею честь покорнейше просить, по предварительном удостоверении, что свящ. Дешкленевиц соответствует всем

вышеизложенным условиям, лично объяснится с ним и укажете ему, что если он сочувствует введению русского языка в церковную службу и обяжется, за определением к приходской должности, совершать на этом языке дополнительное богослужение и произносить проповеди, то Министерство может в таком случае принять на себя ходатайство пред Его императорским Величеством о разрешении определить его настоятелем к одному из приходов Минской губернии.

О последующем Ваше Превосходительство благоволите уведомить.

За Министра Внутренних Дел,
Товарищ Министра, Сенатор
Директор

подпись

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 1420. Л. 7 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 81

ОТВЕТ

Томского губернатора в департамент духовных дел иностранных исповеданий МВД
о вопросе возвращения ссыльного ксендза Дешкленевича на родину

30 июня 1884 г.

№ 3804

Вследствие предложения от 16 мая за № 2267 имею честь доложить Вашему Сиятельству, что живущий в Томске р.-к. священник Игнатий Дешкленевич, при личном со мною объяснении, отказался принять условия, при которых он мог бы быть отправлен настоятелем в один из приходов Минской губернии и изъявил желание остаться в Томске.

Верно:

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 1420. Л. 8 и об. Рукопись. Копия.

№ 82

ИЗ ПРОТОКОЛА

осмотра с места смерти ксендза Дешкленевича

27 июля 1886 г.

1886 г. июля 27 дня крестьянин Яков Студенков, являясь сего числа в 8 часов утра в Воскресенскую часть, заявил, что ксендз, имени и фамилии которого он не знает, лежит мертвым около Белозерья, вследствие чего состоящий в распоряжении г. Томского полицмейстера Закаурцев тотчас же отправился на место происшествия для осмотра трупа покойного, по которому оказалось следующее: около Белозерья в сажнях двадцати от него, напротив дома Томского мещанина Подоева лежит труп, лицом вверх, головой к югу, руки и ноги в пристегнутом положении, одет в старый серый стяженный халат, белую рубаху, тиковые шаровары, живот перевязан банташом, на правой руке старая

замшевая перчатка, на ногах получулки и черные комнатные туфли. Знаков насилия не обнаружено, затем при расспросах оказалось, что покойный был ксендзом римско-католического вероисповедания Игнатий Матвеев Дешкленевич 81 года. Нарымская мещанка Мария Бычкова объяснила, что находясь в услужении у покойного ксендза, она никогда болезненных признаков за покойным не замечала. Что покойный по обыкновению, вставши в 7 часов утра, пошел на Белозерье купаться как это он делал ежедневно, спустя некоторое время она Бычкова видела в окошко, как покойный ксендз после купания одевал рубашку, потом вдруг она увидела, что против квартиры его, занимаемой в доме Поздлева лежит человек [...]. Польские переселенцы Шимон Кулаковский⁵³⁷ и Станислав Счеснович⁵³⁸ объяснили, что кс. Дешкленевич действительно ежедневно купался и что смерть его могла последовать от удара [...]. Дворянин Станислав Малевич объяснил, что сего числа он встретил кс. Дешкленевича и не советовал ему купаться [...]. Прибывший сюда доктор Оржешко⁵³⁹ осмотревши покойного, объяснил, что смерть ему Дешкленевичу последовала от удара головного мозга.

Станислав Малевич	подпись
С.П. Щеснович	подпись
Поняты:	
кс. Казимир Скибневский	подпись
кс. Иоан Виткевич ⁵⁴⁰	подпись

ГАТО. Ф. 235. Оп. 1. Д. 924. Л. 1-2. Рукопись. Подлинник.

№ 83

ИЗ ПОСТАНОВЛЕНИЯ

помощника полицейского пристава о передаче купцу Мизгеру денег умершего ксендза Дешкленевича на погребение покойного

28 июля 1886 г.

1886 г. июля 28 дня помощник пристава Воскресенской части Пушкарев составил настоящее постановление о нижеследующем: приступив к описи имущества оставшегося после смерти кс. Дешкленевича нашел в верхнем ящике комода наличных денег 71 рублем, принадлежащих покойному, причем томский купец Иван Яковлевич Мизгер заявил, что у покойного родных нет, которые бы приняли участие в похоронах его, и поэтому эту

⁵³⁷ Кулаковский Шимон (Симон) – п/с. Родился ок. 1834 г. (на 1871 – 37 лет). Из дворян Виленской губ. По конфирмации генерал-адъютанта Потапова от 11 апреля 1871 «за распространение в Ковенской губ. книг и брошюр возмутительного содержания» отправлен под гласный надзор полиции в Томск, куда прибыл 23 июня 1871. В 1886 жил в Томске под надзором полиции, имел свой дом в кузнечном ряду за Белозерьем, занимался слесарным ремеслом.

⁵³⁸ Счеснович (Щеснович) Станислав – польский ссыльный в г. Томске (на 1886).

⁵³⁹ Оржешко (Ожешко) Флорентин (1835-1905) – доктор, общественный деятель полонии Томска во второй половине XIX – начале XX в. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 407-411.

⁵⁴⁰ Виткович Иоан – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

обязанность он Мизгер желает принять на себя, как близко знакомый и как церковный староста и просит выделить ему эти 71 рублей на похороны умершего...

ГАТО. Ф. 235. Оп. 1. Д. 924. Л. 5 и об. Рукопись. Подлинник.

9. Под присягой...

№ 84

РАПОРТ

Каинского земского суда в Томское губернское правление с запросом о порядке привода к присяге в качестве свидетелей польских переселенцев – католиков при отсутствии католических священников

г. Каинск

31 июля 1865 г.

При производстве Заседателем 5 участка Каинского Округа Самойловым дела об утонувшем в озере Кабаклинском польском переселенце Матеуше Станилевиче следовало спросить под присягой польских переселенцев, но они без Римско-католического ксендза принимать присяги не хотели, однако наконец по убеждению следователем Самойловым без священника согласились только говорить слова присяги, к кресту же Господню и Св. Евангелию не прикладывались и поцеловали крест, снятый с груди одного поляка из переселенцев, принимавших присягу. Так как присяга без соблюдения установленных при этом обрядов не должна быть действительна, имеем в виду, что при большом теперь поселении в Сибири католиков могут нередко встречаться случаи, где польские переселенцы спрашиваемы как причисленные к свидетелям по делам, и такая их присяга не должна быть совершена, то Земский Суд для руководства на будущее время имеет честь покорнейше просить Губернское Правление разрешить как поступить на будущее время в делах по приводу к присяге свидетелей из польских переселенцев.

Непременный заседатель

подпись

Секретарь

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1121. Л. 1-1об. Рукопись. Подлинник.

№ 85

ПРЕДПИСАНИЕ

Томского губернского правления Каинскому земскому суду предоставить сведения о наличии в округе католических священников, их местопребывании и поведении

24 июня 1866 г.

№ 2391

В дополнение рапорта Земского Суда 11 июля 1865 г. и 23 февраля сего года за № 7365 и № 1268, I Отделение Губернского Правления предписывает Каинскому Земскому Суду доставить в сие отделение сведения, сколько именно в Каинском округе ксендзов, где их местонахождение, не состоят ли они под надзором Полиции.

Советник
Столоначальник

подпись
подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1121. Л. 7. Рукопись. Подлинник.

№ 86

ДОНЕСЕНИЕ

Мариинского земского суда в I-е отделение Томского губернского правления с объяснением невыполнения предоставления сведений о практике привода под присягой польских ссыльных католиков

г. Мариинск
20 июня 1867 г.
№ 9007

Во исполнение предписания Оного Отделения, от 24 мая за № 1781, о скорейшем выполнении предписания сего Отделения от 31 декабря 1866 г. за № 6365 о приводе к присяге по разным делам польских переселенцев католического исповедания, земский Суд имеет честь донести, что означенное требование I-го Отделения остается неисполненным за ожиданием сведения от Мариинской Городской Полиции, затребованного Судом 12 июня за № 1114.

Присутствующий
За Столоначальника

подпись
подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1121. Л. 21-21об. Рукопись. Подлинник.

№ 87

ДОНЕСЕНИЕ

Мариинского земского суда в губернное правление о сложившейся практике в округе приведения к присяге польских ссыльных католического вероисповедания и своих предложениях на сей счет

г. Мариинск
15 сентября 1867 г.
№ 12705

Первое отделение Томского Губернского Правления от 31 декабря 1866 года за № 6545, предписало Земскому Суду доставить сведения, в каком порядке приводятся к присяге по делам польские переселенцы католического вероисповедания, то есть через местных священников православного вероисповедания или же через ксендзов, и если через сих последних, то на какой счет они командированы на следствия?

В исполнение сего предписания Земский Суд имеет честь донести, что участковые заседатели по делам в коих бывают прикосновенны в качестве свидетелей польские

переселенцы по неимению на жительство в их участках ксендзов, о присылке их с требованиями своими никуда не обращаются, а ограничиваются спросом лиц католического исповедания без присяги, через что не соблюдаются ими вполне правила делопроизводства, а посему, чтобы избежать на будущее время затруднения в командировании ксендзов на следствия к участковым заседателям, и дать возможность сим последним соблюдать в точности правила о производстве следствий, Земский Суд по неимению в виду закона, на какой счет должно командировать ксендзов на следствия, полагал бы на проезды их к следствиям выдавать банковые билеты на взимание лошадей без платежа прогонов, что для крестьян по малому количеству дел, по коим будут командированы ксендзы, по мнению Земского Суда, вовсе будет не обременительно.

Присутствующий заседатель

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1121. Л. 23-23об. Рукопись. Подлинник.

№ 88

ПРОЕКТ РЕШЕНИЯ

Томского губернского правления по рассмотрению вопроса о приводе к присяге польских переселенцев по следственным делам

28 ноября 1868 г.

Слушали в подлиннике дело, начавшееся 17 августа 1865 года по рапорту Каинского Земского Суда от 31 июля 1865 года за № 7365, относительно привода к присяге польских переселенцев при производстве различных следственных дел.

Исполняющий должность столоначальника

подпись

Приказали:

По рассмотрению этого дела оказалось: Каинский Земский Суд и Заседатель Томского Округа Нуджевский возбудили вопрос: как следует поступать с польскими переселенцами римско-католического вероисповедания при производстве следственных дел, по коим они подлежат спросу под присягою, при неимении на месте производства или в ближайших селениях ксендзов и на какой счет требовать их, для исполнения обрядов присяги. Из городов, отстоящих от места, где производятся дела, иногда на большом пространстве, так как некоторые поляки не соглашались давать присяги через православных священников, а другие хотя и говорят за православным священником слова присяжного листа, но к кресту Господню и Евангелию не прикладываются, некоторые же присягают как православные, с соблюдением всех обрядов, но иногда и православные священники по приводе к присяге католиков по приглашению следователей, не соглашались.

Не имея в виду к разрешению изложенного вопроса закона, кроме 235 ст. II част. XV т. св. Законов Уголов., в которой сказано: «Свидетели присягают – каждый по своей вере», и соображая, что для исполнения этой статьи закона во всех округах Томской губернии ксендзов не имеется, а между тем в округах Томском, Мариинском и Каинском находится

значительное число католиков из польских переселенцев, которые часто подлежат вопросам по следственным делам под присягою, причем постоянно встречается затруднение, Губернское Правление полагало: представить о сем подлинное дело на усмотрение и разрешение г. Томского Губернатора, согласно 2 пункта 11§ 33 ст. II т. СПб учреджд. изд. 1857 года, прося о последующем почтить сие Губернское Правление предложением, причем доложить Его Превосходительству, что Губернское Правление, по мнению своему, признает возможным и необходимым в устранение встречаемого затруднения при производстве следствий, приводить к присяге католиков из польских переселенцев, через православных священников, так как они исповедуют Христианскую веру и форма присяги тождественна с такою же для православных христиан.

Исполнено 27 ноября 1868 г. Томскому Губернатору № 1035.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1121. Л. 30-31об. Рукопись. Черновик.

№ 89

ОТНОШЕНИЕ

Томского губернатора в губернское правление на предложение Томского губернского правления по рассмотрению вопроса о приводе к присяге польских переселенцев по следственным делам

9 декабря 1868 г.

№ 7256

Соглашаясь с заключением Губернского Правления, изложенном в представлении от 28 ноября с.г. за № 1035, по предмету приведения к присяге польских переселенцев, при следственных делах, уведомляю оное для зависящего по сему распоряжения, с возвращением дела под № 130 на 29 листах.

Губернатор

подпись

Начальник Отделения

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1121. Л. 32. Рукопись на бланке. Подлинник.

10. Исполняя долг пастыря...

№ 90

ПРОШЕНИЕ

ссылного священника Викентия Юстиновича⁵⁴¹ разрешить исполнять долг пастыря по месту жительства в городе Кузнецке Томской губернии

г. Кузнецк

10 мая 1865 г.

Его Превосходительству Господину Томскому Гражданскому Губернатору

Действительному Статскому Советнику и Кавалеру г-ну Лерхе⁵⁴²

[от] сосланного по политическим делам в г. Кузнецк

ксендза Викентия Яковлева Юстиновича

Прошение

Когда, по прибытии моем в г. Кузнецк лица Католического Вероисповедания узнали, что мне назначено в этом городе постоянное местожительство, то согласившись между собою изъявили мне свое желание присутствовать при отправлении мною молитв. Так как я имею на это совершенно полное право по всем Законам и Уставам Гражданским Российской Империи будучи не лишен Сана священника и наконец по призванию своему непременно должен выполнять некоторые необходимые молитвы и обряды публично, возложенные на меня Установлениями Католической Церкви, то вследствие этого покорнейше прошу Ваше Превосходительство сделать об этом свое Начальническое распоряжение и дозволить выполнять мне мои обязанности официально.

Ксендз Викентий Юстинович

10 мая 1865 года. г. Кузнецк

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 2-2об. Рукопись. Подлинник.

№ 91

ПРОШЕНИЕ

ссылного священника Гилярия Быцулевича⁵⁴³ об устройстве в городе Кузнецке домашней каплицы

г. Кузнецк

28 августа 1865 г.

Его Превосходительству Господину

Томскому Гражданскому Губернатору и Кавалеру

⁵⁴¹ Юстинович Викентий – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

⁵⁴² Лерхе Герман Густавович (1835-?) – д.с.с., и.о. томского губернатора. Подробнее см. документ № 67, сн. 11.

⁵⁴³ Быцулевич Гилярий – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

[от] бывшего настоятеля Гродненской губернии Пружанского уезда
Наревского прихода ксендза Гилярия Яковлева Быцулевича
Прошение

В городе Кузнецке не имеется церкви Римско-Католического вероисповедания, в которой бы я, как старик, доживающий уже свой век, мог молить Всевышнего Бога и в нем как лицо не лишенное духовного сана, отправлять все требы по своему обряду нуждающимся католикам, которые здесь находятся до 80 человек. Это обстоятельство вынуждает меня просить милостивого ходатайства Вашего Превосходительства, в уважение моих преклонных лет и весьма слабого здоровья, позволить мне устроить домашнюю каплицу.

Ксендз Гилярий Быцулевич

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 11-11об. Рукопись. Подлинник.

№ 92

ВЫПИСКА

из алфавита ссыльных относительно священника Гилярия Быцулевича

Август 1865 г.

Справка: Из алфавита Экспедиции видно: Ксендз Гилярий Быцулевич сослан в Томскую губернию 23 июля с.г., от роду имеет 64-х лет, духовного сана не лишен, находится под надзором полиции, сужден за препятствование своим прихожанам католического вероисповедания вступать в брак с православными. Находился на жительстве в г. Колывани.

Верно:

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 12. Рукопись. Подлинник.

№ 93

ПРОШЕНИЕ

живущих в городе Кузнецке ссыльных поляков на имя Томского губернатора разрешить священнику Гилярию Быцулевичу устройство домашней каплицы

г. Кузнецк

18 сентября 1865 г.

По известным Правительству обвинениям упавшим на нас по разным случаям, во время последнего восстания в Царстве Польском и Западным губерниям, мы лишены прав по разным категориям, – сосланы в Сибирь и водворены на жительство в город Кузнецк. Переноса все материальные лишения и лишения в гражданских правах, удалены из родины от родных на чужбину и тем наказаны за вину нашу, мы смеем надеяться еще на милосердие Государя нашего и что правительство Его не откажет дать нам возможное облегчение, в настоящем тяжком положении нашем; мы осмеливаемся просить Ваше

Превосходительство о дозволении сосланному на житье в город Кузнецк без лишения прав и духовного сана ксендзу Гилярию Яковлеву Быцулевичу, отправлять Богослужения и духовные требы нам католикам в квартире его, иначе мы будем оставаться без духовной пищи продолжительное время, ибо Капелану Западной Сибири по обширности пространства, невозможно будет преподавать нам духовную пищу, которая для нашей моральной жизни есть единственная поддержка. Расчитывая на справедливую просьбу нашу, мы смеем надеяться, что Ваше Превосходительство не пожелаете лишить нас последнего утешения и единственной нравственной поддержки в тяжком нашем положении.

От имени всех католиков лишенных и не лишенных прав, сосланных на жительство в город Кузнецк в числе девяносто человек по их просьбе и договоренности подписуемся
Константин Борейко⁵⁴⁴

Генрих Плавский⁵⁴⁵

Иван Колаковский⁵⁴⁶

Иосиф Кобылинский⁵⁴⁷

Сентября 18 дня 1865 года. г. Кузнецк

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 15-16. Рукопись. Подлинник.

№ 94

ПРОШЕНИЕ

политического ссыльного Пацифика Залеского⁵⁴⁸ о переводе его на жительство в г. Томск при римско-католической церкви

с. Спасское

8 сентября 1865 г.

По распоряжению Вашего Превосходительства мне назначено место жительства в селе Спасском, но желая при старости моей быть полезным услугами при Томской Римско-Католической церкви так как по званию моему монастырского слуги я знаю порядок церковного служения и представив при сем удостоверение г. церковного старосты о согласии его принять меня в услужение при церкви честь имею покорнейше просить милостивого распоряжения Вашего Превосходительства о дозволении мне проживать в городе Томске при Римско-Католической церкви.

Политический преступник Пацифик Залеский

ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 84. Рукопись. Подлинник.

⁵⁴⁴ Борейко Константин – *п/с*, условия ссылки неизвестны, на 1868 находился в Кузнецком округе, занимался письмоводством.

⁵⁴⁵ Плавский Генрих – *п/с*, 1834 г.р., сослан в Томскую губ. с лишением прав, определен на жительство в г. Кузнецк.

⁵⁴⁶ Колаковский Иван – *п/с*, условия ссылки неизвестны, на 1865 находился в г. Кузнецке.

⁵⁴⁷ Кобылинский Иосиф – *п/с*, условия ссылки неизвестны. На 1865 находился в г. Кузнецке.

⁵⁴⁸ Залеский Пацифик – *кс*, *п/с*. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

№ 95

ПРОШЕНИЕ

священника Викентия Юстиновича разрешить устроить в городе Кузнецке домашнюю каплицу

г. Кузнецк

25 октября 1865 г.

Его Превосходительству Господину
Томскому Гражданскому Губернатору
Действительному Статскому Советнику и Кавалеру Лерхе
[от] сосланного в г. Кузнецк по политическим делам
ксендза Викентия Яковлева Юстиновича

Докладная записка

10 мая сего года я подавал Вашему Превосходительству Докладную записку прося Вашего распоряжения о дозволении мне устроить домашнюю каплицу где бы мог отбывать Богослужения так как я сослан без лишения прав Духовного Сана, но между тем и до настоящего времени никакого разрешения от Вашего Превосходительства я не получил.

А так как ксендзу Быцулевичу с разрешения Вашего Превосходительства дозволено устроить домашнюю каплицу, то по этому честь имею покорнейше просить Ваше Превосходительство дозволит мне если не построить, то по крайней мере отбывать в оной Богослужение.

Ксендз Викентий Юстинович

Октября 25 дня 1865 г.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 6. Рукопись. Подлинник.

№ 96

РАПОРТ

Кузнецкого городничего губернатору с препровождением прошения священника Юстиновича об устройстве в городе Кузнецке домашней каплицы

г. Кузнецк

25 октября 1865 г.

№ 197. Секретное

Поданная мне политическим преступником ксендзом Юстиновичем докладная записка на имя Вашего Превосходительства о дозволении ему устроить домашнюю каплицу и отправлять Богослужение, на благоусмотрение Вашего Превосходительства имею честь при сем представить.

Городничий

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 5. Рукопись. Подлинник.

№ 97

ОБЪЯСНЕНИЕ

священника Юстиновича о причинах отказа на получение назначенного из казны пособия

г. Кузнецк

Февраль 1866 г.

В Кузнецкую Градскую Полицию
[от] Ксендза Викентия Юстиновича

Объяснение

Вследствие требуемого от меня объяснения желаю ли я пользоваться разрешенным мне пособием, в количестве пяти копеек в сутки, с тем чтобы отправиться на жительство в деревню, назначенную Экспедицией о ссыльных по политическим делам, – несколько слов в объяснение:

Что на пользование означенного пособия соглашаться не могу, так как оно мне разрешено в меньшем размере против назначенного по законам пособия сосланным без лишения прав.

Если же Начальство благоволит изъяснить мне свое дозволение на исправление священнической должности при устроенной в здешнем городе каплицы, – место, которое при переводе нынешнего ксендза Быцулевича в деревню, сделается вакантным, я готов отказаться от всякого пособия; в противном же случае покорно прошу Начальство навести справку по бумагам моим, из которых видно, что я по суду не лишен священнического звания, что и принимая во внимание распорядиться об отпуске положенного по законам пособия, наравне с другими ссыльными не лишенными прав состояния.

Ксендз Викентий Юстинович

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 48-48об. Рукопись. Подлинник.

№ 98

ИЗ РАСПОРЯЖЕНИЯ

губернатора Кузнецкому городничему срочно предоставить сведения есть ли в городе Кузнецке католическая каплица, когда и по чьему разрешению была устроена

2 мая 1866 г.

№ 2713

Усматривая из представленного при рапорте Вашем от 21 м. марта за № 46 объяснение ссыльного ксендза Викентия Юстиновича, что в городе Кузнецке устроена каплица, я предписываю Вам немедленно и даже с препровождением нарочного доставить мне сведение действительно ли существует в г. Кузнецке каплица и с чьего разрешения она устроена.

№ 99

РАПОРТ

Кузнецкого городничего «О не существовании в Кузнецке каплицы»

г. Кузнецк

26 мая 1866 г.

№ 82

Во исполнение предписания Вашего Превосходительства, от 8 с. мая месяца за № 2713 имею честь донести, что в г. Кузнецке устроенной каплицы не существует, а отправляется Богослужение политическим преступником ксендзом Гилярием Быцулевичем в квартире своей, с разрешения Вашего Превосходительства 7 октября 1865 г. № 6427.

Городничий

подпись

26 мая 1866 г. Донесение на № 2713 «О не существовании в г. Кузнецке каплицы».

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 71. Рукопись. Подлинник.

№ 100

ОТНОШЕНИЕ

курата Томской римско-католической церкви и капеллана войск Западно-Сибирского военного округа Энгельгарта⁵⁴⁹ священнику Иосифу Шарковскому⁵⁵⁰ совершать духовные требы в городе Мариинске и округе от его имени

27 апреля 1866 г.

№ 47

По случаю чрезвычайно умноженного в настоящее время числа прихожан Томской Римско-Католической церкви, не в состоянии будучи сам везде исполнять Духовные требы лицам Римско-Католического исповедания, требующих этого, получил об Вас одобрительное засвидетельствование и узнав, что Вы не лишены Духовного сана и присвоенных прав как равно, что Его Превосходительством Томским Губернатором дозволено Вам исправлять богослужение по личному распоряжению Его Высокопревосходительства Господина Генерал-Губернатора и Кавалера Западной Сибири, позволяю Вам только, и никому другому из ксендзов, в имени моем исполнять все духовные требы в устроенной Вами временно Римско-Католической каплице, т.е. крестить, венчать и погребать тела умерших лиц Римско-Католического исповедания проживающих в Мариинском округе, как в самом уездном городе, так и в селениях сего округа, с тем, чтобы метрические выписки засвидетельствованные были Вашим подписом

⁵⁴⁹ Энгельгарт Иосиф (1822-1870) – кс., курат Томского прихода. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

⁵⁵⁰ Шарковский Иосиф – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

в верности, так как это суть Важнейшие и нужнейшие всех документы и присылаемы ко мне ежемесячно для вписания таковых в Метрические шнурованные книги.
Подлинное подписал Курат Томской Римско-Католической церкви и Кавалер ксендз Энгельгарт.

Верно:

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 61-62. Рукопись. Заверенная копия.

№ 101

РАПОРТ

Мариинского городничего губернатору с препровождением копии документа о дозволении куратом Томской римско-католической церкви ссыльному священнику Иосифу Шарковскому совершать в городе Мариинске и округе богослужения

г. Мариинск

4 мая 1866 г.

№ 5

Представляя при сем Вашему Превосходительству копию с бумаги, полученной из Томска находящимся здесь ссыльным ксендзом Иосифом Шарковским от Курата Томской Римско-Католической церкви Энгельгарта от 27 м. апреля за № 47 о дозволении Шарковскому крестить, венчать и погребать как в городе, так и в округе, – имею честь испрашивать разрешения дозволено ли будет Вашим Превосходительством отлучаться Шарковскому из города в округ для исполнения означенных треб.

Причем имею честь донести Вашему Превосходительству, что ксендз Шарковский сослан без лишения прав и духовного сана.

Городничий

подпись

4 мая 1866 г. г. Мариинск

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 60-60об. Рукопись. Подлинник.

№ 102

ЗАПРОС

Томского губернатора курату Томской римско-католической церкви сообщить, когда и каким образом было дозволено генерал-губернатором Западной Сибири совершать ссыльным священником Иосифом Шарковским богослужения с правом записи в метрические книги

6 июня 1866 г.

№ 3196

Мариинский городничий при рапорте, от 4 м. мая за № 5, представил ко мне копию с Вашего отношения к политическому ссыльному ксендзу Иосифу Шарковскому, от 27

апреля за № 47, о предоставлении ему права, с разрешения данного Вам Генерал-Губернатором Западной Сибири, исправлять все духовные требы в устроенной временно Римско-Католической каплице, т.е. крестить, венчать и погребать тела умерших католиков, проживающих как в самом городе, так и в округе его.

Сообщая об этом Вам, Милостивый Государь, прошу доставить мне подробные сведения: когда именно и в каких формах дано Вам Генерал-Губернатором разрешение уполномачивать политических ссыльных исполнять эти требы, которые сопряжены с записью в метрические книги притом еще с правом отлучки из места жительства.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 64-64об. Рукопись. Черновая копия.

№ 103

ОТВЕТ

курата Томской римско-католической церкви губернатору когда и каким образом было дозволено ему генерал-губернатором Западной Сибири доверить ссыльному священнику Иосифу Шарковскому совершать богослужения от своего имени

15 июня 1866 г.

№ 96

С первых дней водворения польских переселенцев на казенные земли ведомства Государственных Имуществ, в разные округа Томской губернии, поступать начали ко мне просьбы, от тех переселенцев католиков Томской губернии: исповеди, Св. причастия и других Духовных треб, – между тем Ваше Превосходительство уведомили меня от 7 февраля 1866 года № 618, что не вправе дать Им Католикам общее разрешение на проезд в г. Томск, для объясненной цели, согласно постановления Западного Комитета, по силе которого они должны находиться безотлучно в той волости, куда причислены.

Находясь в крайне затруднительном положении, ибо удовлетворение религиозных потребностей этих лиц составляет единственное условие нравственно успокоить их самих, и спокойствие целого края, и сверх того строго следуя Правительственными распоряжениями, предложил я помощнику своему ксендзу Тобольской Римско-Католической Церкви от 10 марта 1866 года Копцевичу⁵⁵¹ от 10 марта 1866 года № 10 приехать в г. Томск и помочь мне в том, чего решительно в физическом отношении не могу один исполнить, при огромных пространствах, относящимся к католикам Томской Римско-Католической Церкви, в означенной губернии проживающим, на пространстве 15 000 верст, при расстроенном моем здоровье ревматизмом.

На предложение данное мною ксендзу Копцевичу Его Превосходительство Начальник Тобольской Губернии и Кавалер от 21 марта 1866 г. за № 1728 уведомил: что ксендз Копцевич не может быть отвлекаем поездкою в другую губернию, потому что в городе Тобольске и Тобольской Губернии находится огромное число политических ссыльных и других лиц Католического исповедания, и хотя для исполнения над ними Духовных треб

⁵⁵¹ *Правильно Концевич Бенедикт – кс., томский викарий, настоятель Тобольского костела (на 1866). Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.*

ксендз Копцевич в недавнее время объезжал некоторые округа Тобольской Губернии, но по большому пространству губернии не имел возможности выполнить их над многими еще Тобольского Католического костела, как в городе Тобольске, так и округах Тобольской Губернии.

Опасаясь волнения могущего возникнуть, в следствие поставленных требований переселенцев католиков Томской Губернии, будучи в марте месяце в г. Омске, просил лично Его Высокопревосходительство Господина Генерал-Губернатора Западной Сибири и Кавалера о дозволении благонадежным ксендзам, не лишенным Духовного Сана, исполнять в крайнем случае Духовные требы католикам Томской Губернии в тех округах, куда они сосланы под надзор полиции, на что и последовало словесное распоряжение Его Высоко-превосходительства.

Имея в виду единственно нравственное успокоение самих сосланных, спокойствие целого края и исполнение в точности предписаний Высшего начальства, что может быть достигнуто лишь исполнением духовных потребностей над ссыльными, руководствуясь словесным разрешением Его Высокопревосходительства Господина Генерал-Губернатора Западной Сибири и Кавалера, дозволил я благонадежным ксендзам, не лишенным Духовного Сана, в Томской Губернии проживающим, которым Вашим Превосходительством дозволено исправлять богослужения, одному в Округе, исполнять Духовные требы в имени моем, единственно того Округа Томской Губернии, в котором они проживают под надзором Полиции. Уведомил о том гг. Начальников Округов Томской Губернии, чтобы они со своей стороны для спокойствия края дозволили исполнять требы католикам, благонадежным ксендзам, набранным мною, или донесли о том кому следует, ходатайствуя разрешения, – и хотел сам донести Вашему Превосходительству как Начальнику Томской Губернии, в руках коего вся власть Губернию начальничья административная; между тем 4 июня 1866 г. за № 3196 Ваше Превосходительство требует от меня доставить подробные сведения: когда именно, и в каких формах дано мне Генерал-Губернатором разрешить уполномачивать политических ссыльных исполнять те требы, которые сопряжены с записью в Метрические книги, притом еще с правом отлучки из места жительства, – на что честь имею пояснить.

О том, «когда именно и в каких формах дано мне Генерал-Губернатором разрешение уполномачивать политических ссыльных исполнять требы», – мною пояснено выше. Причем не лишним считаю добавит: по законам Римско-Католической Церкви, священник с рукоположением вместе получает право исполнять Духовные требы католикам, в крайнем случае, с разрешения местного приходского Настоятеля, и не иначе может приступить к Св. Алтарю в Томской Губернии: даже которому Ваше Превосходительство дозволило отправлять богослужение, как с моего соизволения, – а так как цель нравственного успокоения самих сосланных, спокойствие целого края, есть первая обязанность всякого верноподданного Российского, то и прибегнуто мною к крайнему случаю, и дозволено благонадежным ксендзам сосланным под надзор Полиции в разные Округа Томской Губернии, одному в Округе отправлять богослужения и исполнять Духовные требы католикам того Округа Томской Губернии, где они состоят под надзором Полиции.

На слова «которые сопряжены с записью в Метрические книги», – осмеливаюсь ответить: не дозволено мною писать в Метрические книги, которые хранятся при Церкви, а только выдавать расписки, удостоверяющие об исполнителе Духовного акта, ибо крещение или какаянибудь другая Духовная треба, само по себе следует, без документа быть не может.

Что касается до слов: «с правом отлучки с места жительства», то как это превышает мою власть, то тут мое разрешение следует ясно дозволение лишь исполнять Духовные требы в уездном городе Томской Губернии, т.е. на месте жительства. По католикам, сосланным не только в уездный город, но и в селения его нахождения, куда могут прибыть с меньшим расходом, чем в г. Томск, те люди, которые нуждаются дневного пропитания и которым Ваше Превосходительство не вправе дать общее разрешение приехать в г. Томск для объясненной цели, согласно уведомления ко мне последовавшего от 7 февраля 1866 г. за № 618.

Представляя Вашему Превосходительству настоящее мое объяснение на благоусмотрение, честь имею просить считать меня оправданным, так как это сделано мною вовсе не в целях противодействия Административной власти Томской Губернии, а только имея в виду, как верноподданного Российского, нравственное успокоение самих ссыльных, спокойствие целого края и исполнение в точности строгих требований Начальства.

Причем осмеливаюсь покорно просить сделать со своей стороны зависящее распоряжение предписать гг. Начальникам Округов Томской Губернии уведомить об исполнении Духовных треб набранным мною благонадежным ксендзам сосланным под надзор Полиции, в том Округе католикам, где они проживают, если могут, то и с правом отлучки из мест жительства, не дальше как в границах того Округа, куда препровождены под надзор Полиции, для аккуратного исполнения требований Начальства, даже над теми католиками, которые не имеют малейшего средства, с разрешения Начальств, поехать за несколько верст для объясненной цели.

Курат Томской Римско-Католической Церкви и Кавалер ксендз Энгельгарт

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 65-66об. Рукопись на бланке. Подлинник.

№ 104

ИЗ ПРОШЕНИЯ

курата Томской римско-католической церкви и капеллана войск Западно-Сибирского военного округа разрешить ссыльным священникам совершать богослужения по месту своего жительства

19 июня 1866 г.

№ 100

Его Превосходительству

Господину Начальнику Томской губернии и Кавалеру

На требование Вашего Превосходительства от 17 июня за № 3569 честь имею тот час же уведомить, что по огромному пространству 15 000 верст вверенного мне Округа, и умноженного в настоящее время числа прихожан Томской Римско-Католической Церкви, над которыми я обязан исполнять Духовные требы, успеваю посетить далеко не каждый уездный город и крестьян его селений, где проживают католики, а по сему в дополнение моего донесения от 15 июня 1866 г. за № 96, осмеливаюсь просить Ваше Превосходительство сделать со своей стороны настоящее распоряжение, дозволить сосланным ксендзам в Томскую губернию под надзор полиции по одному в округе, мною избранному, отправлять богослужения и исполнять от имени моего духовные требы католикам того округа, в котором они проживают под наблюдением Полиции, и тем прекратить раз и навсегда просьбы католиков по сему предмету, Ваше Превосходительство, для нравственного успокоения их самих католиков и спокойствия целого края.

Курат Томской римско-католической церкви ксендз Энгельгарт

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 79-79об. Рукопись. Подлинник.

№ 105

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ

Томского губернатора генерал-губернатору Западной Сибири при дозволении ссыльным священникам совершать богослужения обязать их вести специальные шнурованные книги для записей духовных треб

15 июля 1866 г.

№ 4349

В Томской Губернии находится одна только Римско-католическая Церковь и именно в городе Томске, при ней положенный по штатам ксендз, который, будучи вместе с тем капелланом войск Западно-Сибирского Военного Округа, едва успеваеет посетить в два года раз каждый уездный город и окрестные его селения, где проживают католики.

Имея в виду, что в последние два года число жителей римско-католического вероисповедания увеличилось на довольно значительную цифру (до 5-ти тыс. челов.), от назначения в Томскую губернию, я разрешил некоторым из ссыльных ксендзов не лишенным духовного сана и присвоенных преимуществ отправлять на местах их причисления, под надзором полиции, Богослужение и исполнять духовные требы, которые не сопряжены с запискою в метрические книги.

Признавая со своей стороны не удобным дозволить разъезды по округу ксендзам из политических ссыльных, я имею честь представить о вышеизложенном на усмотрение Вашего Высокопревосходительства, с тем не благоугодно ли будет Вам приказать назначить в более отдаленные от городов селения по одному ксендзу для отправления богослужения и исполнения над католиками Духовных треб без записи в метрические книги.

Курат же Томской Римско-католической Церкви ксендз Энгельгарт независимо данного мною тем ксендзам разрешения, уполномочивает их на основании полученного будто бы

им словесного разрешения Вашего Высокопревосходительства, исполнять в лице его все требы как в городах, в которых означенные ксендзы находятся, так и в селениях их Округа или городов, с тем чтобы по исполнении требы исполнитель выдавал тому лицу, над которым треба исполнена, расписку в действительности исполнения ее или доставлялись ежемесячно сведения о сем к приходскому священнику для занесения таковых в метрические книги.

Признавая со своей стороны неудобным дозволить разъезды по Округу ксендзам из политических ссыльных, я имею честь представить о вышеизложенном на усмотрение Вашего Высокопревосходительства, с тем не благоугодно ли будет Вам приказать назначить в более отдаленные от городов селения по одному ксендзу для отправления Богослужения и исполнения над католиками Духовных треб с выдачей этим ксендзам для записки исполнения треб особых шнурованных книг и с обязательством выписки из этих книг по истечении каждого месяца представлять к приходскому священнику для внесения в метрические книги, по окончании же года обязать представлять и приходскому священнику свидетельствовать согласие статей книги с выписками и книгами метрическими что и удостоверить подписом на шнурованных книгах.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 69-70. Рукопись. Подлинник.

№ 106

ОТНОШЕНИЕ

курата Томской римско-католической церкви и капеллана войск Западно-Сибирского военного округа на имя начальника Томской губернии с разъяснением обязанностей католических священников

20 июля 1866 г.

№ 107

На рапорт Вашего Превосходительства, от 28 июня 1866 г. за № 3868, честь имею пояснить: ежегодно всякий приходской священник обязан доставлять сведения, как в Духовную Консисторию, так и равно в Статистический Комитет: о числе прихожан вообще, о числе родившихся, умерших и бракосочетавшихся.

Прихожане-католики Томской Римско-Католической церкви разбросаны, как уже известно Вашему Превосходительству, на огромном пространстве, всякую почти минуту в разные места требуется исполнять над ними самый нужнейший к спасению человека, обряд крещения. Есть это крайний случай. Не говоря уже о том, что в крайнем случае, обряд крещения над новорожденным, в особенности больным, дозволяется всякому христианину исполнить; но если есть в том месте ксендз, то ему отдается преимущество. По исполнении обряда, настоятель обязан дать расписку, что он такого то года, месяца и дня по обряду Римско-Католической Церкви, от родителей католиков окрестил младенца с воды лишь, или со св. Елеем, – расписку эту родители или же сам священник обязаны при первом удобном случае прислать приходскому священнику, который собирает все из разных мест, очень натурально должен вписать таковые в хранящиеся при

Церкви шнурованные книги, из них представить копии как в Духовную Консисторию, так и в Статистический Комитет и в случае требований родителям или родственникам, выдавать кому следует из шнурованных книг метрические выписы, удостоверяющие исполнение Духовного акта. Это сказано о крещении, можно пояснить и о другой Духовной требе, не терпящей отлагательства.

Курат Томской Римско-Католической Церкви и Кавалер ксендз Энгельгарт

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 68-68об. Рукопись. Подлинник.

№ 107

ОТНОШЕНИЕ

курата Томской римско-католической церкви Энгельгарта к начальнику Томской губернии с извещением о том, что в связи с временным отъездом из города оставляет вместо себя ссыльного священника Иосифа Овсяного⁵⁵²

31 августа 1866 г.

№ 134

Выезжая в Томскую губернию и Семипалатинскую Область для исполнения Духовных треб над католиками прихожанами Томской Римско-Католической Церкви, проживающим по разным местам сказанных Губернии и Области, желая и проживающих и в городе Томске не оставить без духовного пособия, оставляю на своем месте при Томской Римско-Католической Церкви родственника своего ксендза Иосифа Овсяного, переведенного Вашего Превосходительства распоряжением из г. Колывани в г. Томск.

О чем Ваше Превосходительство честь имею покорнейше уведомить.

Ксендз Томской Римско-Католической Церкви и Кавалер ксендз Энгельгарт.

Резолюция губернатора: Томскому Губернскому Правлению (по Экспедиции о ссыльных). Разрешив находящемуся на жительстве в г. Томске политическому ссыльному ксендзу Иосифу Овсяному отправлять богослужение в здешнем католическом костеле, наставляю о сем Губернское Правление, обязывая дать знать об этом Городскую Полицию. 30 сентября 1866 г. № 752.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 99-99об. Рукопись. Подлинник.

№ 108

ОТНОШЕНИЕ

Управления Могилевской римско-католической архиепархии Томскому губернатору Лерхе с извещением о назначении в Томск на должность помощника Томского курата магистра богословия Иустина Захаревича⁵⁵³

г. С. Петербург

⁵⁵² Овсяный Иосиф – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

⁵⁵³ Захаревич Иустин – кс., викарий Томского прихода. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

27 октября 1866 г.

№ 1411

Милостивый Государь. Долгом поставляю сообщить Вашему Превосходительству, что по соглашению с Господином Министром Внутренних Дел, помощником Курата Томской Церкви, вместе с сим назначен мною Магистр богословия, священник Иустин Захаревич и покорнейше просить Вас, Милостивый Государь, не отказать ему в благосклонном покровительстве Вашем.

С совершенным почтением и таковою же преданностью имею честь быть Вашего Превосходительства.

Покорный слуга епископ Станевский⁵⁵⁴

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 107-107об. Рукопись на бланке. Подлинник.

№ 109

ПРОШЕНИЕ

политического ссыльного иеромонаха бернардинского ордена Урбана Таргоньского⁵⁵⁵
на имя начальника Томской губернии о назначении пособия

г. Кузнецк

9 декабря 1866 г.

Его Превосходительству Господину Начальнику Томской Губернии иеромонаха
Бернардинского ордена Урбана Таргоньского

Прошение

Присланный в г. Кузнецк из Минской Губернии вследствие конфирмации Г. Главного Начальника Края, я нашелся поверженным в крайнюю нищету: Как монах я не мог иметь собственных денег, был нищим, а здесь заработать копейку я не в состоянии по сану моему и преклонным летам.

Потому обращаюсь к Вашему Превосходительству с убедительной просьбой о выдаче мне пособия и ограждении тем от голодной смерти.

г. Кузнецк. 9 декабря 1866 года.

Урбан Таргоньский

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1149. Л. 101. Рукопись. Подлинник.

№ 110

ДОНЕСЕНИЕ

исполняющего должность Кузнецкого городничего о поведении и условиях ссылки
католического монаха Урбана Таргоньского

⁵⁵⁴ Станевский Юзеф (1795-1871) – еп. Могилевской римско-католической архиепархии (1858-1871).

⁵⁵⁵ Таргоньский Урбан – монах, п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

г. Кузнецк
13 мая 1867 г.
№ 61

Заведывающему делами
о политических преступниках

Вследствие отношения Вашего благородия от 1 числа прошедшего апреля за № 167, имею честь уведомить, что перечисленный в Кузнецкие мещане ксендз капеллан Урбан Таргоньский ничем не занимается, поведения хорошего, пособия от родных не получает и существовать без денежного от казны пособия не может по старости лет и нездоровью.

Исправляющий должность городничего

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1149. Л. 102А -102Аоб. Рукопись. Подлинник.

№ 111
СПРАВКА

Томской экспедиции о ссыльных на политического ссыльного священника Урбана Таргоньского

[без даты]

Урбан Таргоньский, 56 лет, ксендз капеллан Корлиневский Минской губернии Мозырского уезда. За умышенное составление начальству ложного донесения, об отказе крестьянина Лавды не выбравшему Римско-Католическую веру от принятия православия Торгоньский во внимание того, что это преступление имеет политическое значение, как выражение противу действия Правительства, в устранение на будущее причин бывшего мятежа, по конфирмаци помощника Командующего войсками Виленского Военного Округа, лишен всех особенных, лично и по состоянию присвоенных прав и преимуществ, сослан на житье в Томскую губернию, с воспрещением отлучки с места жительства в продолжении 2-х лет, и в дальнейшем в другие губернии в течении 6 лет, причислен в Кузнецкие мещане.

Верно

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1149. Л. 100 -100об. Рукопись. Копия.

№ 112
РАПОРТ

городничего Колывани исполняющему обязанности Томского губернатора с изложением своего мнения о допускаемых противоречиях о вопросе дозволения ссыльным священникам совершать богослужения

г. Колывань
25 мая 1867 г.
№ 150. Секретно

Бывший Томский Губернатор предписанием от 11 апреля 1866 г. за № 2029 вследствие ходатайства предшественника моего Г. Борейши⁵⁵⁶ изложенного в рапорте его от 22 марта того же года за № 205 разрешил ксендзу Сволкену⁵⁵⁷ находящемуся в городе Колывань под надзором Полиции отправлять богослужение и те требы для католиков, которые могут быть исполняемы без вписания в метрические книги, после сего Курат Томской Римско-Католической Церкви и Капелан войск Западно-Сибирского военного Округа согласно отношения предшественника моего Г. Борейши, от 22 апреля 1866 г. за № 286 таковым же от 12 мая 1866 г. за № 63 с препровождением беловых тетрадей на записывание метрических ей о рождении и крещении, бракосочетании и погребении скрепленных и подтвержденных им для вручения ксендзу Сволкену, просил согласно словесного разрешения Его Высокопревосходительства Господина Генерал-Губернатора Западной Сибири и Кавалера дозволить ксендзу Сволкену, которому и с его стороны дозволено исполнять все духовные требы, как в городе Колывани, так и в окрестности сего Округа лицам римско-католического исповедания, причем дозволение об отправлении в городе Колывани и Округе богослужений и духовных треб и Св. Елею для вручения ему ксендзу Сволкену, нужные при исполнении духовных треб лицам римско-католического исповедания, также препроводил при означенном Отношении за № 63.

Между тем в Инструкции Полиции, препровожденной в Колыванскую Городскую Полицию при предписании Вашего превосходительства от 28 апреля сего года за № 651 в §19 сказано: Начальник Полиции строго наблюдает, чтобы высланные под полицейский надзор, как с лишением, так и без лишения или ограничения прав состояния католические священники не совершали богослужения в своих квартирах или частных домах, а первые из них не совершали богослужения и в штатных костелах, священники же, высланные без лишения прав состояния могут совершать только так называемые тихие обедни, но только в штатных костелах. Начальник Полиции также наблюдает, чтобы католические священники, состоящие под полицейским надзором отнюдь не произносили проповедей.

Такое разногласие в сем деле наставляет меня в крайнее недоразумение, я обо всем вышеизложенном доводя до сведения Вашего Превосходительства покорнейше прошу разрешите меня, можно ли дозволять ксендзу Николаю Сволкену сосланному за участие в мятеже в город Колывань на житье под надзор Полиции, отправлять богослужения в частном доме и исполнять все требы по его вероисповеданию или дозволение это можно дополнить только с некоторыми ограничениями и какими именно?

Городничий

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 115-116. Рукопись. Подлинник.

№ 113

ПРОШЕНИЕ

⁵⁵⁶ Борейша Иосиф Иванович (1818-1879) – губернский чиновник, католик. Подробнее см. В.А. Ханевич. *Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 52.*

⁵⁵⁷ Сволкен Николай – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

Генерал-губернатору Западной Сибири священника Иосифа Шарковского о дозволении навещать больных католиков, живущих в Мариинском округе

г. Мариинск

15 июня 1867 г.

Его Высокопревосходительству

Господину Генерал-Губернатору Западной Сибири и Кавалеру

от имени всех католиков сосланных в Мариинский округ

Покорнейшее прошение.

Нижеподписавшийся проситель – исполнявший до сих пор духовные требы над католиками здешнего округа по разрешению Высшего Начальства объявленного мне официальным письмом от Томского Настоятеля ксендза Энгельгарта, которое, хотя было известным здешней Городской Полиции было однако забрано у меня во время ревизии 22-го марта сего 1867 года, после чего она и стала воспрещать мне выехать в округ даже к трудно больным.

Поэтому и осмеливаюсь как ближе знающий уже здешних католиков задушевное желание и по причине отдаленности от Томского Костела, крайне печально именно в минуты смерти – осмеливаюсь предстать Высоконачальничьему лицу Вашего Высокопревосходительства как покорнейший ходатай с непоколебимой надеждой, что Вы не оставите нас несчастных в столь убийственном отношении, а благоволите разрешить мне или по благоусмотрению другим не лишенным прав ксендзам давать билет, сроком смотря по расстоянию, на день или на несколько дней, в случае крайней духовной нужды католиков, как по городским госпиталям навещать больных, так и по всему округу.

Ксендз Иосиф Шарковский

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 158-158об. Рукопись. Подлинник.

№ 114

СПРАВКА

Экспедиции о ссыльных на священника Иосифа Шарковского

[без даты]

СПРАВКА: В Алфавите Экспедиции о ссыльных за 1865 год под № 5 записан: Шарковский, 32 лет, бывший ксендз Ремигольского приходского костела Понежежского уезда по делу о возбуждении прихожан к мятежу и сношения с мятежниками по конфирмации помощника Командующего войсками Виленского Военного Округа оставлен в подозрении и за дозволение проживать в своем доме клирику бывшему мятежнической шайки и как неблагонадежный в политическом отношении выслан в Томскую губернию для постоянного жительства под строгий надзор Полиции с тем, чтобы имущество его оставить под секвестром. Но было ли таковое оставлено в доставленных сведениях не означено. По прибытии в Томск 29 марта 1865 года причислен в город Мариинск.

Смотритель

подпись

№ 115

ЦИРКУЛЯР

Главного управления Западной Сибири управляющему Томской губернии «Об изменении параграфа инструкции для надзора за политическими ссыльными»

г. Омск

27 июля 1867 г.

№ 150. Секретно. Циркулярно

19§ Инструкции для надзора за политическими ссыльными, препровожденной при предложении моем от 23 января за № 228, между прочим дозволено ксендзам высланным без ограничения прав под надзор полиции совершать тихие обедни в штатных костелах.

После того, Министр Внутренних Дел, вследствие одного частного ходатайства о дозволении ксендзу, высланному без ограничения прав совершать богослужение для католиков, не имеющих возможности исполнять религиозные обряды, отозвался, что до разрешения общего вопроса об устройстве быта политических ссыльных, не признается удобным делать какие либо частные по сему предмету разрешения.

Вследствие сего покорнейше прошу Ваше Высочорodie сделать распоряжение, чтобы ксендзам, высланным в Сибирь по правительственным видам с ограничением или без ограничения прав не было дозволено совершать богослужение.

Подлинное подписал Генерал-Губернатор и скрепил член Совета, управляющий отделением Супруненко⁵⁵⁸.

Верно: За Управляющего отделением

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 841. Л. 36 и об. Рукопись. Копия.

№ 116

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ

Томского губернатора к генерал-губернатору Западной Сибири по вопросу прошений ссыльных священников Лавковича⁵⁵⁹, Коссаржевского⁵⁶⁰, Олехновича⁵⁶¹ и Улинского⁵⁶² о возвращении их в Царство Польское

8 октября 1867 г.

№ 3282

⁵⁵⁸ Супруненко – чиновник генерал-губернаторства, член Совета, управляющий отделением (на 1867).

⁵⁵⁹ Лавкович Иосиф – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

⁵⁶⁰ Коссаржевский Амбросий – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

⁵⁶¹ Олехнович Михаил – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

⁵⁶² Улинский Викентий – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

Имею честь представить на благоусмотрение Вашего Высокопревосходительства 4 прошения удаленных за политическую неблагонадежность ксендзов: Иосифа Лавковича, Амвросия Коссаржевского, Михаила Олехновича и Викентия Улинского, адресованные на имя Начальника Царства Польского, ходатайствующих о дозволении им, на основании Высочайшей милости, последовавшей в 17 день мая сего года, переселиться им в Царство Польское. Причем считаю долгом присовокупить, что Лавкович ксендз Ковенской Губернии за неблагонадежность в политическом отношении и как вредный для пребывания в крае, по конфирмации помощника командующего войсками Виленского Военного Округа, на основании 8 и 9 пунктов Высочайше утвержденных 11 мая 1863 г. правил о порядке наложения взысканий на мятежников и их соучастников, выслан на постоянное жительство под надзор Полиции в Томскую губернию; Коссаржевский, ксендз Ковенской Губернии, за неблагонадежность в политическом отношении и несвоевременное донесение об оставлении мятежниками бывшего в их шайке ксендза Гаргаса, состоявшего под арестом, в его заведывании, по конфирмации командующего войсками Виленского Военного Округа сослан на постоянное жительство под строгий надзор Полиции в Томскую Губернию, а имущество, принадлежащее ему, оставлено под секвестром; Олехнович, из ксендзов, по конфирмации Командующего войсками Виленского Военного Округа, как вредный для пребывания в Польском крае, на основании IV категории, 8 и 9 пункт Высочайше утвержденных правил о порядке наложения взысканий на мятежников и их соучастников, выслан на постоянное жительство под надзор Полиции в Томскую Губернию, а имущество его освобождено от секвестра, и Улинский, из ксендзов, по обвинению во встрече мятежнической шайки, проходившей в апреле 1863 г. через местечко Полепе, приготовлении для неё пищи и приглашение прихожан к участию в принятии мятежников, по объявлению крестьянина Яна Коройниса, по конфирмации Командующего войсками Виленского Военного Округа выслан на постоянное жительство под надзор Полиции в Томскую Губернию; во время же пребывания в Томске, они ни в чем предосудительном замечены не были; а потому на перемещение помянутых ксендзов в Царство Польское, если на сие будет согласие графа Начальника, с моей стороны препятствий не встречается.

Губернатор

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1190. Л. 6-7об. Рукопись на бланке. Копия.

№ 117

ОТВЕТ

Генерал-губернатора Западной Сибири на представление Томского губернатора по вопросу просьбы ссыльных священников Лавковича, Коссаржевского, Олехновича и Улинского о возвращении их в Царство Польское

г. Омск

27 ноября 1867 г.

№ 2932

В следствие представления за № 3282, покорнейше прошу Ваше Превосходительство объявить находящимся в Томской губернии ксендзам: Иосифу Лавковичу, Амвросию Коссаржевскому, Михаилу Олехновичу и Викентию Улинскому, что просьбы их, адресованные на имя Начальника Царства Польского, о дозволении им возвратится в Царство, мною оставлены без последствий на том основании, что просители как высланные по конфирмации, не принадлежат к разряду высланных в административном порядке и, следовательно, не подходят под действие Высочайшего повеления 17 мая сего года.

Генерал-Губернатор А. Хрущов⁵⁶³

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1190. Л. 9 и об. Рукопись на бланке. Подлинник.

№ 118

ПРОШЕНИЕ

ссылного священника Августина Войшнар⁵⁶⁴ на имя наместника Царства Польского графа Берга⁵⁶⁵ о возвращении на родину

г. Мариинск

6 ноября 1867 г.

После арестования меня в 1863 году в моем доме Царства Польского, Августовской губернии в местечке Виштинцу, где я состоял настоятелем тамошнего Римско-Католического костела без всякого суда, порядком административным, а тем самым без лишения духовного сана, прав и преимуществ, сослан на жительство в Томскую губернию.

Как Монаршею Милостью изъявленной Высочайшим Манифестом 17 мая 1867 года, возвращение на родину ксендзов представлен распоряжению Вашего Сиятельства, то как покорнейше прошу Ваше Сиятельство, возрить на мое горестное положение и учинить Начальничье распоряжение о возвращении меня в Царство Польское.

Ксендз Августин Войшнар

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1190. Л. 13-13об. Рукопись. Подлинник.

№ 119

РАПОРТ

Мариинского городничего губернатору с сопровождением прошения ссылного священника Августина Войшнар о возвращении на родину в Царство Польское

⁵⁶³ Хрущов Александр Петрович – генерал-губернатор Западной Сибири. Подробнее см. документ 75, сн. 17.

⁵⁶⁴ Войшнар Августин – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

⁵⁶⁵ Берг Фёдор Фёдорович (1794-1874) – военный и государственный деятель, дипломат, географ, генерал-фельдмаршал. Принимал участие в войнах с Наполеоном (1812-1814), турками (1828-1829) и польскими повстанцами (1830). В 1854-1861 генерал-губернатор Финляндии. С 1863 – наместник Царства Польского.

г. Мариинск
13 ноября 1867 г.
№ 380

На благоусмотрение Вашего Высокопревосходительства имею честь представить при сем прошения сосланного по политическим делам на жительство в г. Мариинск ксендза Августина Войшнара на имя Вашего Превосходительства и Наместника Царства Польского о возвращении его в Царство и донести, что Войшнар со времени его высылки в г. Мариинск ведет себя хорошо, характера весьма скромного и в образе мыслей его ничего вредного не замечалось. Причем обязываюсь доложить, что Войшнар, как видно из статейного о нем списка уроженец Августовской губернии, 50 лет, по конфирмации Помощника Виленского, Ковенского, Гродненского и Минского Генерал-Губернатора за сокрытие мятежников сослан без лишения прав; под надзором полиции, состоит с 29 марта 1865 года.

Городничий

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1190. Л. 11-11об. Рукопись. Подлинник.

№ 120

ДОНЕСЕНИЕ

губернатора Мариинскому окружному исправнику в ответ на прошение ссыльного священника Августина Войшнар о возвращении на родину в Царство Польское

31 января 1868 г.
№ 372

Предписываю Вашему Высокоблагородию объявить политическому ссыльному ксендзу Августину Войшнару на просьбу его присланную Вами, по должности городничего, при рапорте от 13 ноября м.г. за № 380, о предоставлении ему права на переезд в Царство Польское, что ходатайство по этому предмету я на себя принять не могу, так как с ходатайством подобного рода обращались уже многие ксендзы и Наместником в Царстве Польском им всем отказано.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1190. Л. 15-15об. Рукопись. Копия.

№ 121

РАПОРТ

Томского полицмейстера Томскому губернатору о возвращении на родину ссыльного ксендза Войшнара

28 марта 1884 г.
№ 97

Во исполнение предписания от 21 февраля за № 737, имею честь донести Вашему Превосходительству, что состоящий под надзором полиции в г. Томске

Римско-католический священник Августин Войшнар ни в чем предосудительном замечаем не был и политической неблагонадежности не проявлял, в виду чего, по моему мнению, ходатайство Войшнара о возвращении на родину заслуживает уважения.

Полицмейстер

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 579. Л. 4. Рукопись. Подлинник.

№ 122

РАПОРТ

штаб-офицера корпуса жандармов в г. Томске в адрес губернского управления о большом скоплении польских ссыльных в губернском городе

7 июля 1868 г.

№ 127. Секретно

До сведения моего дошло, что из Округов губернии с дозволения местного начальства и без оногo, весьма часто прибывают на проживание в г. Томск из мест причисления политические преступники и собираются между собой партиями по домам, число которых в настоящее время в Томске скопилось до большой цифры, имея в виду, что ссыльным, находящимся под надзором полиции, отлучка с мест причисления воспрещается и к тому же их сборища.

А потому я, со своей стороны, считаю долгом об этом довести до сведения Вашего Высокородия, в видах тех не признано ли будет с Вашей стороны за нужным, в предупреждение могущих от того возникнуть каких либо беспорядков исправить своевременным распоряжением.

Подполковник

подпись (Тиц)⁵⁶⁶

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1321. Л. 1. Рукопись на бланке. Подлинник.

№ 123

ПРОШЕНИЕ

политического ссыльного священника Николая Сволкена о выдаче ему задерживаемого пособия

г. Мариинск

26 октября 1868 г.

По распоряжению начальства я переведен из города Колывани в город Мариинск на жительство с тем самым пособием, каким представлено мне было пользоваться на прежнем жительстве. Между тем с 1 мая настоящего года по сие время я не получаю такового несмотря на неоднократные прошения, поданные в местную полицию о выдаче такового.

⁵⁶⁶ Тиц – штаб-офицер корпуса жандармов в г. Томске (на 1868).

А посему имею честь покорнейше просить Ваше Превосходительство сделать зависящее от Вас распоряжение о выдаче мне следуемого пособия с 1 мая настоящего года по 1 ноября того же года и впредь производить таковое согласно распоряжения начальства, так как таковое было лишь единственным средством к моему проживанию.
Ксендз Николай Федоров Сволкен

ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 641. Рукопись. Подлинник.

№ 124

ЦИРКУЛЯР

Генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору о запрете ссыльным католическим священникам совершать богослужения

г. Омск

29 августа 1869 г.

№ 2018

От 22 июля 1867 г. за № 150 я просил Ваше Превосходительство сделать распоряжение, чтобы ксендзам, высланным в Сибирь по правительственным видам с ограничением или без ограничения прав, не было дозволено совершать богослужение.

Между тем один частный случай показал, что распоряжение это не везде исполняется в точности и ксендзам, высланным без ограничения прав, дозволяется совершать тихие обедни.

Сообщая об этом Вашему Превосходительству имею честь покорнейше просить строго подтвердить кому следует о неукоснительном исполнении указанного выше предложения моего за № 150.

Генерал-Губернатор А. Хрущов

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 126. Рукопись. Подлинник.

№ 125

РАСПИСКА

живущих в г. Мариинске ссыльных священников об ознакомлении запрета на совершения ими духовных треб

г. Мариинск

31 октября 1869 г.

1869 года октября 31 дня Мы нижеподписавшиеся дали сию подписку в присутствии Мариинского Окружного Полицейского Управления в том, что предписание Господина Томского Губернатора от 25 сентября за № 2216, последовавшее к Г. и.д. Мариинского Окружного Исправника, о не дозволении нам совершать тихие как обедни, так и никакого рода духовные требы нам сего числа объявлено, в том и подписуемся.

Читал кс. В. Юстинович;

Ксендз К. Коссиловский⁵⁶⁷;
Читал кс. Э. Корженевский⁵⁶⁸;
Читал кс. Доминик Жук⁵⁶⁹;
Читал кс. Я. Демидович⁵⁷⁰;
Читал кс. Андрей Кржижановский⁵⁷¹;
Читал кс. Николай Сволкен;
Кс. Иван Разводовский⁵⁷²;
Читал кс. Евстафий Буйно⁵⁷³;
Кс. Иван Виткевич⁵⁷⁴.

Подписку отобрал секретарь

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 140. Рукопись. Подлинник.

№ 126

ОТНОШЕНИЕ

Томского губернатора Мариинскому городничему с предписанием объявить ссыльному священнику Шарковскому отказ генерал-губернатора Западной Сибири дозволить ему исполнение духовных треб в Мариинском округе

19 сентября 1870 г.

№ 2737

Предписываю Вашему Высокоблагородию объявить политическому ссыльному ксендзу Иосифу Шарковскому на просьбу его поданную к Его Высокопревосходительству Генерал-Губернатору Западной Сибири, переданное на мое распоряжение от имени всех католиков находящихся в Мариинском Округе, о дозволении ему, Шарковскому, разъездов по Округу для отправления Духовных треб, что ходатайство его по настоящему предмету уважено быть не может так как политическим ссыльным не только не дозволяется исполнение Духовных треб (предписание от 1 апреля за № 2015), но даже и сама отлучка из места их жительства.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 160-160об. Рукопись. Черновая копия.

№ 127

ОТНОШЕНИЕ

⁵⁶⁷ Коссиловский – кс., *п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.*

⁵⁶⁸ Корженевский – кс., *п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.*

⁵⁶⁹ Жук – кс., *п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.*

⁵⁷⁰ Демидович – кс., *п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.*

⁵⁷¹ Кржижановский – кс., *п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.*

⁵⁷² Разводовский – кс., *п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.*

⁵⁷³ Буйно – кс., *п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.*

⁵⁷⁴ Виткевич – кс., *п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.*

генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору с препровождением циркуляра «О дозволении ссыльным ксендзам совершать в известных случаях духовные требы»

г. Омск

6 ноября 1870 г.

№ 2551

Министр Внутренних Дел, которого я по одному частному случаю спрашивал: может ли быть дозволяемо ссыльным ксендзам совершать для находящихся в месте их жительства католиков духовные требы, уведомил меня, от 30 м. сентября за № 1755, что если ксендзы эти не лишены права священнодействовать, то в неотложных случаях и при неимении налицо других священников, их можно допускать, по особому на каждый случай разрешению начальника губернии, к свершению крещения, погребения и бракосочетания.

Имею честь сообщить об этом Вашему Превосходительству для надлежащего руководства.

Генерал-Губернатор, Генерал-Адъютант
Член Совета, Управляющий Отделением

Хрущов
А. Супрунов

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 129. Рукопись на бланке. Подлинник.

№ 128

ОТНОШЕНИЕ

Томского губернатора курату Захаревичу с изложением циркуляра о дозволении в некоторых случаях ссыльным священникам совершать духовные требы и просьба предложить кандидатуры для этой цели из ссыльных священников

17 ноября 1870 г.

№ 2347

Секретно. В собственные руки

Генерал-Губернатор Западной Сибири отношением от 6-го сего октября за № 2551, сообщил мне, что Министр Внутренних Дел, которого по одному частному случаю Его Высочайшее Превосходительство спрашивал: может ли быть дозволяемо ссыльным ксендзам совершать для находящихся в месте их жительства католиков духовные требы, уведомил его, что если ксендзы эти не лишены права священнодействовать, то в неотложных случаях и при неимении налицо других священников, их можно допускать, по особому на каждый случай разрешению начальника губернии, к свершению крещения, погребения и бракосочетания.

Имея в виду, что в г. Томске и округе оно не представляется надобности в разрешении ксендзам из политических ссыльных совершать духовные требы, так как в г. Томске может

исполнить духовные требы помощник Ваш ксендз Громадский⁵⁷⁵, а в Округе Вы сами, но что политические ссыльные Римско-Католического вероисповедания находятся в городах Мариинске и Каинске и округах оных и исполнение над ними духовных треб по дальности расстояний от г. Томска, не представляется возможным возложить на Вас, в силу чего хочу покорнейше просит вас, Милостивый Государь, в самом непродолжительном времени сообщить мне, на кого бы из сосланных ксендзов находящихся в тех округах на житье, можно было бы возложить исполнение духовных треб и которые бы вполне оправдали доверие начальства и доверие это не употребили бы во зло; в случае же если в тех округах по Вашему соображению не найдется такого ксендза, на которого можно было бы в настоящем полагаться, тогда между сосланными ксендзами находящимися в г. Томске, благонадежного ксендза, которого можно было бы перевести для вышепоясненной цели в округ, конечно с его на это согласия.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 130-130об. Рукопись. Подлинник.

№ 129

РАПОРТ

Томского курата губернатору с представлением тех ссыльных священников, кому он доверяет в отдаленных местах губернии совершать духовные требы

18 ноября 1870 г.

№ 167

Вследствие предложения Вашего Превосходительства от 17 ноября сего года за № 2347, имею честь донести, что во время моих объездов встречался на местах с сосланными ксендзами и наиболее соответственными нахожу для допущения к совершению крещения, погребения и бракосочетания местным католикам в Мариинском Округе ксендза Демидовича, проживающего в г. Мариинске, а в Каинском Округе ксендза Георгия Волошинского⁵⁷⁶, находящегося в г. Каинске.

Означенные ксендзы по сие время, насколько мне известно, вели себя смирно, исполняя все правительственные распоряжения, так что из этого можно заключить, что они и впредь способны вполне оправдать доверие Начальства.

Если это согласоваться будет с волею Вашего Превосходительства и последует Начальническое распоряжение о допущении их к совершению означенных треб, то вместе с сим честь имею покорнейше просить Ваше Превосходительство сделать зависящее распоряжение о вменении в обязанность означенным ксендзам, дабы они через местных исправников доставляли мне необходимые сведения об умерших, родившихся и совершенных ими браках для внесения в метрические книги.

Курат Томской Р.К. Церкви Захаревич

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 131об. Рукопись. Подлинник.

⁵⁷⁵ Громадский Валериан – кс., викарий Томского прихода. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

⁵⁷⁶ Волошинский Георгий – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

№ 130

ЦИРКУЛЯРНОЕ ПИСЬМО

Генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору относительно дозволения ссыльным католическим священникам совершать духовные требы

г. Омск

11 декабря 1870 г.

№ 70

Имею честь уведомить Ваше Превосходительство, на представления от 25 и 26 минувшего ноября за № № 2376 и 2408, что Министерство Внутренних Дел нашло возможным дозволить ссыльным ксендзам, не лишенным права священнодействовать, совершать духовные требы католиков, лишь находящихся в местах их жительства и то не иначе как по особому на каждый случай разрешению начальника губернии.

Следовательно, за таковым категорически высказанным взглядом Министерства на этот предмет не должно быть и слова о предоставлении права разрешения по этим делам исправника на о дозволении ксендзам разъездов по округам и необходимо поступать во всем согласно этому разрешению.

Генерал-Губернатор, Генерал-Адъютант
Член Совета, Управляющий Отделением

Хрущов
А. Супрунов⁵⁷⁷

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 136-136об. Рукопись. Подлинник.

№ 131

ЧИСЛЕННОСТЬ

католиков по Томской губернии на 1871 год

Города и округа губернии	Мужчин	Женщин	Вместе
г. Томск	593	284	877
Томский округ	1 383	198	1 581
г. Каинск	46	34	80
Каинский округ	1 948	359	2 307
г. Мариинск	129	51	180
Мариинский округ	1 069	284	1 353
г. Барнаул	11	17	28
Барнаульский округ	–	–	–

⁵⁷⁷ Супрунов – чиновник Западно-сибирского губернаторства (на 1871).

г. Кузнецк	10	4	14
Кузнецкий округ	-	-	-
г. Бийск	17	8	25
Бийский округ	-	-	-
г. Колывань	4	-	4
г. Нарым	65	2	67
Всего в городах	875	400	1 275
Всего в округах	4 400	841	5 241
Всего в губернии	5 276	1 241	6 517
Общая численность населения губ. всех вероисповеданий	416 356	400 807	

Памятная книжка Томской губ. на 1871 год. с. 53.

№ 132

ПРОШЕНИЕ

политического ссыльного ксендза Иосифа Овсяного на имя начальника Томской губернии о снятии с него полицейского надзора

15 июня 1871 г.

По конфирмации главного начальника Кавказского края, высланный в Томскую губернию на жительство без лишения прав, пребываю в Сибири с 1865 года. Дарованного Высочайшей милостью в Указах от 16 апреля 1866 года и 25 мая 1868 года, я приобрел право переселиться в одну из двенадцати губерний Великороссийских: не воспользовался же сим правом лишь только потому, что по настоящее время не последовал от Господина Министра Внутренних Дел утверждение избранной мною из Великороссийских губерний на жительство. А так как эти приобретения мною выше упомянутого права, прошло уже 5 лет и в сие продолжение времени, воспользовавшись правом, по причине выше выраженной, находился под надзором Томской Полиции, то по 3-го пункта Высочайше дарованной милости в Указе от 1 мая сего 1871 года, то честь имею покорнейше просить Ваше Превосходительство освободить меня от надзора Полиции и отдать распоряжение о выдаче билета, согласно сему 3-му пункту, независимо, за исключением личностей указанных в Указе.

Политический ссыльный ксендз Иосиф Овсяный.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 958. Л. 1 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 133

ПРОШЕНИЕ

политического ссыльного ксендза Николая Гиртовича⁵⁷⁸ на имя начальника Томской губернии о переселении в г. Казань

16 июля 1871 г.

Желая воспользоваться Высочайше дарованным в 13 день мая сего года правом выезда во все Великороссийские губернии, за исключением Западных губерний и Царства Польского, я 18 минувшего июня обращался с просьбою к Вашему Превосходительству о выдаче мне билета на свободный выезд в Великороссийские Губернии, но на означенную просьбу и в настоящее время я не получил никакого разрешения.

Преклонные мои лета, болезненное состояние здоровья и исход летнего времени, удобного только при моей тяжкой болезни для переезда, вынуждают меня вновь обратиться к Вашему Превосходительству с всепокорнейшей просьбою, не откажите обратить Ваше Милостивое Начальственное внимание на мое совершенно растроенное здоровье, требующее немедленного пользования в более благоприятном климате, и не откажите сделать зависящее распоряжение о дозволении мне выезда в г. Казань, хотя на время излечения моей болезни и для необходимого получения совета у Медиков Профессоров тамошнего Университета, и немедленном снабжении меня на выезд в г. Казань билетом; так чтобы я мог выехать туда нынешним летом.

Ксендз Н. Гиртович

Жительство просителя Юрточной части, на Верхней Елане, в доме казака Таскаева.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 958. Л. 4 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 134

ПРОШЕНИЕ

политического ссыльного ксендза Северина Микутовича⁵⁷⁹ на имя начальника Томской губернии о получении права выезда из Томска в Европейские губернии России

18 июня 1871 г.

Предоставленных Высочайшей милостью, дарованных 16 апреля 1866 и 25 мая 1868 г. относительно выезда в одну из двенадцати Губерний Европейской России, я не воспользовался за не получением по настоящее время билета, по неизвестной мне причине; а также как на основании Высочайшего повеления, воспоследовавшего 13 минувшего мая, право выезда во все Губернии Европейской России распространяются на лиц, приобретших право в 1866 и 1868 г. переселиться в Европейскую Россию, то имею честь всепокорнейше просить Ваше Превосходительство приказать снабдить меня видом на свободный выезд во все Великороссийские Губернии.

Северин Микутович

⁵⁷⁸ Гиртович Николай – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

⁵⁷⁹ Микутович Северин – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

№ 135

ПРЕДПИСАНИЕ

Генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору доставить сведения о поведении и степени политической благонадежности проживающего в г. Мариинске ссыльного священника Викентия Улинского⁵⁸⁰

г. Омск

26 января 1873 г.

№ 165

Высланный в 1865 году из Западного края по политической неблагонадежности в Томскую губернию на постоянное жительство под надзором полиции и проживающий ныне в г. Мариинске ксендз Новоалександровского уезда, Ковенской губернии, Викентий Улинский обратился в 3-е Отделение Собственной Его Императорского величества Канцелярии с всеподданнейшею просьбою, в которой, представляя расстроенное свое здоровье и преклонные лета, а также ссылаясь на Высочайшие милости, дарованные вообще политическим ссыльным, ходатайствует о разрешении ему возвратиться на родину в Ковенскую губернию, или, в случае невозможности сего, в одну из ближайших к оной местностей.

Имея в виду, что допущение подобного ссыльного на родину, в западный край, или ближайшие к оному местности, не признается удобным. Министерство Внутренних Дел, от которого 14 декабря минувшего года, за № 6574, получен по настоящему делу отзыв, не находит оснований повергать означенное ходатайство на высочайшее воззрение; но так как ксендз Улинский принадлежит к той категории ссыльных, коим, применяясь к Всемиловитивейшему повелению 27 января 1867 года, разрешается переселиться на жительство под надзором полиции в одну из губерний Европейской России, определенных Высочайше утвержденным 26 апреля 1863 года, положением Комитета и гг. Министров, то я, согласно помянутому выше отзыву Министерства, имею честь покорнейше просить Ваше Превосходительство сообщить мне сведения о поведении и степени политической благонадежности ксендза Улинского, приложив при этом статейный список с сего ссыльного.

Председательствующий в Совете, Генерал-Губернатор, Генерал-Майор
Член Совета, Управляющий Отделением

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1190. Л. 18-19. Рукопись на бланке. Подлинник.

№ 136

КОПИЯ

со статейного списка за 1865 год политического ссыльного ксендза Викентия Улинского

⁵⁸⁰ Улинский Викентий – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

Прозвания и имена: Улинский Викентий Онуфриев. По Алфавиту 1865 г., № 16.

Лета: 57.

Прежнее состояние, вина и наказание: Происходит из ксендзов. По обвинениям в встрече мятежнической шайки, проходившей в апреле 1863 г. через местечко Полепе, приготовление для неё пищи и приглашению прихожан к принятию мятежников, каковые обвинения возникли по объявлению крестьянина Яна Коронейса, Улинский, по конфирмации Командовавшего войсками Виленского Военного Округа выслан на постоянное жительство под строгий надзор в Томскую губернию, имущество его оставить под секвестром.

Приметы: –

Назначение: В Бийск.

Срок поступления: 3 января 1866 г.

Переход: Из Бийска в числе прочих переведен в г. Томск по предложению Г. Начальника Губернии. Из распоряжения 1868 г. № 946; а из Томска выселен в Мариинск под строгий надзор тамошнего Исправника по предложению Г. Начальника Губернии от 18 февраля 1870 г. № 399, за совершение богослужения.

Семейство: –

Вера: Римско-Католической.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1190. Л. 22-24. Рукопись на бланке. Подлинник.

№ 137

ОТНОШЕНИЕ

генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору относительно ходатайства ссыльного ксендза Пляцида Шарковского переселится в Екатеринославскую губернию

г. Омск

15 октября 1873 г.

№ 2227

Находящийся в г. Томске политический ссыльный, ксендз Пляцид Шарковский возбудил ходатайство о разрешении ему по болезненному его состоянию, переселится в Екатеринославскую губернию.

Имею честь покорнейше просить Ваше Превосходительство доставить мне копию со статейного списка Шарковского, а также сведение о его поведении и Ваше заключение по предмету настоящего их ходатайства.

Генерал-Губернатор,

Генерал-Адъютант

Член Совета Управляющий Отделением

подпись (Хруцов)

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 11. Д. 1197. Л. 91. Рукопись на бланке Главного управления Западной Сибири. Подлинник.

№ 138

ОТНОШЕНИЕ

генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору относительно ходатайств
ссылных ксендзов Шарковского и Кржижановского об освобождении их от надзора
полиции

г. Омск

19 октября 1873 г.

№ 2263

Высланные в 1864 году по политической неблагонадежности на жительство в Томскую губернию и находящиеся ныне в г. Мариинске ксендзы: Иосиф Шарковский и Андрей Кржижановский обратились к Главному Начальнику 3 Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии с ходатайством об освобождении их от надзора полиции, по уважению к тому, что они приобрели право переселиться в Европейскую Россию еще в 1867 г., но не могли своевременно воспользоваться этим правом единственно по неимению средств к выезду из Сибири.

Сообщая об этом Вашему Превосходительству имею честь покорнейше просить доставить мне копии со статейных списков Шарковского и Кржижановского, а также сведения о их поведении и Ваше заключение по предмету настоящего их ходатайства.

Генерал-Губернатор

Генерал-Адъютант

Член Совета Управляющий Отделением

подпись (Хрущов)

подпись

*ГАТО. Ф. 3. Оп. 11. Д. 1197. Л. 1140 и об. Рукопись на бланке Главного управления Западной Сибири.
Подлинник.*

11. С высылкой под надзор. Из Сибири в Сибирь...

№ 139

ИЗ ОТНОШЕНИЯ

Томского губернатора генерал-губернатору Западной Сибири с просьбой о переводе из Томска в Омск заподозренного в произношении запрещенных проповедей викарного ксендза Гриневского⁵⁸¹, а вместо него прислать в Томск ксендза Громадского⁵⁸²

25 января 1869 г.

№ 230

Совершенно секретно, в собственные руки

Г. Генерал-Губернатору Западной Сибири

До сведения моего дошло, что помощник курата здешнего католического костела ксендз Гриневский, произносил после богослужения проповеди, дозволяя себе высказывать в них мысли, несогласных с видами правительства.

Хотя такие сведения никак не подкреплены никакими фактами, совершенно невероятны, тем не менее я счел нужным 21 ч. с.м. для разрешения этого дела призвать к себе курата костела Захаревича⁵⁸³ и спрашивал его, в какой степени справедливы дошедшие до меня слухи. На это Захаревич объяснил, что ничего подобного в костеле не происходило и хотя помощник его Гриневский оказывает ему в некоторых случаях слушание, о чем им доведено до сведения своего непосредственного начальства, отметив в произносимых им поучениях недозволяемых себе никаких мыслей не согласных с видами правительства.

Тоже самое г. Захаревич подтвердил при пришедшем ко мне Начальнике Томского губернского жандармского Управления подполковнике Тице, причем присоединил, что вместе с сим, он уезжает из Томска для посещения своей паствы.

Между тем, 24 ч. с.м. подполковник Тиц, прийдя ко мне, сообщил, что курат Захаревич в бывшем после одного разговора с ним передал ему, что не ручается за своего помощника Гриневского, так как он, действительно произносит проповеди, по видимому весьма дерзновенные [...].

Вследствие этого, я немедленно призвав к себе г. Гриневского и строго приказал, чтобы ничего подобного не было, предупредив его о последствиях, которые могут последовать в противном случае. За тем, хотя следовало бы для наблюдения за произношением проповедей г. Гриневского назначить особого чиновника, знающего польский язык, назначенного в распоряжении моем нет, кроме цензора польской корреспонденции [...]. Впрочем эта мера едва ли бы могла принести какую либо пользу, так как ксендз, видя постороннего человека, не принадлежащего к числу католиков, конечно не решится на

⁵⁸¹ Гриневский – кс., викарий Томского прихода.

⁵⁸² Громадский Валериан – кс., викарий Томского прихода. Подробнее см. гл. 12, Часть I.

⁵⁸³ Захаревич Иустин – кс., настоятель Томского прихода. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

высказывания кроме обыкновенных духовных наставлений. Таким образом, разрешение этого дела, по необходимости довольно [...] до курата Захаревича.

Со своей стороны, не придавая особого внимания сказанному мне г. Тицем, кроме случая, что Захаревич в его присутствии говорил мне совершенно другое, – я в данном случае [...] полагал бы необходимым немедленно перевести его в другое место и поставить правилом, чтобы проповеди в здешнем костеле произносились не иначе как по русски [...].

Относительно объяснений моих с Захаревичем я буду иметь честь донести Вашему Высокопревосходительству особо.

Подписал губернатор Родзянко⁵⁸⁴

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 754. Л. 1-2 об. Рукопись. Подлинник.

№ 140

ОТНОШЕНИЕ

генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору относительно перевода в Томск ксендза Громадского

г. Омск

10 июня 1869 г.

№ 1396

О переводе из Омска в г. Томск священника Громадского, а на место его Гриневского.

Состоящий под надзором полиции в г. Омске ксендз Валериан Громалзский вследствие ходатайства его перемещен к Томской Римско-Католической Церкви, а на место его переведен помощник курата Томской Римско-Католической Церкви священник Гриневский, по прибытии в Томск первого не оставьте сделать распоряжение об учреждении за ним не гласного полицейского надзора, сходно с прилагаемым при сем в копии отношением Управляющего Министерством Внутренних Дел, от 6 мая 1861 г. за № 36. Причем нужным считаю покорнейше просить Вас, Милостивый Государь при переводе Гриневского в г. Омск, не оставить сообщить все имеющиеся о нем сведения г. Военному Губернатору Акмолинской Области.

Генерал-Губернатор

подпись (А. Хрущов)⁵⁸⁵

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 754. Л. 5 и об. Рукопись на бланке Главного управления Западной Сибири. Подлинник.

№ 141

⁵⁸⁴ Родзянко Николай Васильевич (1817-1871) – томский губернатор в 1867-1871, д.с.с. Будучи губернатором, ревностно исполнял свои обязанности и, инспектируя пересыльную тюрьму, заразился тифом. Спустя несколько дней умер.

⁵⁸⁵ Хрущов Александр Петрович – генерал-губернатор Западной Сибири. Подробнее см. документ № 75, сн. 17.

СПИСОК

с отношения Министра внутренних дел от 6 мая 1861 г. к генерал-губернатору Западной Сибири относительно высылке в Сибирь ксендза Громадского

[без даты]

Киевский военный, Подольский и Волынский Генерал-Губернатор сообщил мне, что ксендз Гороховского костела Волынской губернии Громадский произнес 25 м. марта проповедь, которую заключил воззванием взяться за оружие и что в последнее время в польских обществах начали слишком заниматься ксендзом Громадским и говорить о нем как о политике и проповеднике.

Кроме того, Громадский обвиняется в том, что, проживая в доме одного помещика, он учил православных детей по католическому катехезису, не пропущенному цензурой.

Находя необходимым, при теперешнем настроении умов, удалить ксендза Громадского из Западных губерний и согласно мнению Главного Начальника края, перевести его в такую местность, где Римско-Католический костел, а по соглашению с Министерством Римско-Католических церквей, вместе с сим, представить Генерал-Адъютанту князю Васильчикову⁵⁸⁶, сделать зависящее от него распоряжение к немедленному доставлению ксендза Громадского в г. Омск в распоряжение Вашего Превосходительства для определения его по усмотрению Вашему викарным к какому либо костелу или каплице в вверенном Вам крае, под надзор местного настоятеля, с воспрещением ему проповедывать и отлучаться из назначенного ему местопребывания, хотя бы и для совершения духовных треб.

Сообщая о сем Вашему Превосходительству покорнейше прошу Вас, Милостивый Государь сделать ксендзу Громадскому, по явке его к Вам, надлежащее внушение и принять зависящие от Вас меры к учреждению не гласного полицейского надзора над поступками его: при чем особенное внимание должно быть обращено на то, чтобы ксендз сей не был допускаем к произношению проповедей и к обучению детей, какого бы они исповедания он не были; о том же в какую именно местность он будет Вами назначен, не оставьте меня уведомлением.

Подлинное за надлежащим подписом.

Верно: За столоначальника

подпись (Бурчанинов)

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 754. Л. 4-5. Рукопись. Копия.

№ 142

РАПОРТ

⁵⁸⁶ Васильчиков Виктор Иларионович (1820-1878) – князь, генерал, участник Крымской войны. В 1857 назначен директором канцелярии военного министерства, произведен в генерал-лейтенанты, в 1858 назначен на пост товарища (заместителя) военного министра, управляющий военным министерством (1858-1861). В 1867 подал прошение об отказе от службы и посвятил себя сельскому хозяйству в своем имении в Тамбовской губернии.

Омского полицмейстера Томскому губернатору о выезде из Омска в Томск ксендза
Громадского

г. Омск

27 августа 1869 г.

№ 1011

Его Превосходительству Господину Томскому Губернатору
Омского полицмейстера

Рапорт

Состоящий в г. Омске под надзором полиции политический ссыльный ксендз Валериан
Громацкий, перечисленный в Томск, по распоряжению Военного Губернатора
Акмолинской области, на место помощника курата Томской Римско-Католической церкви,
из Омска выехал на место нового жительства 23 числа сего августа.

О чем Вашему Превосходительству имею честь донести.

Полицмейстер

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 754. Л. 8. Рукопись. Подлинник. Вход. 9 сентября 1869 г.

№ 143

ОТНОШЕНИЕ

вице-губернатора Акмолинской области Томскому гражданскому губернатору
с сообщением о выезде из Омска в Томск ксендза Громадского

г. Омск

15 сентября 1869 г.

№ 7126. Секретно

Состоящий в г. Омске под надзором полиции ксендз Валериан Громадский 23-го августа
выехал в г. Томск. Об этом имею честь уведомить Ваше Превосходительство на предмет
учреждения над Громадским полицейского надзора.

Действительный Статский Советник

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 754. Л. 9. Рукопись на бланке вице-губернатора Акмолинской области. Подлинник.

№ 144

ПРЕДПИСАНИЕ

Томского губернатора полицмейстеру взять приехавшего в Томск ксендза Громадского
под полицейский надзор

6 октября 1869 г.

№ 2263. Секретно

Вице-Губернатор Акмолинской области и Омский полицмейстер – первый отношением 15 м. сентября за № 7126, а второй рапортом от 27 августа сего года за № 1011 уведомили меня, что состоящий в г. Омске под надзором полиции ссыльный ксендз Валериан Громадский 23 августа с.г. выехал из Омска в г. Томск. Сообщаю об этом Вашему Высокоблагородию с выдачею на него предписания моего от 28 июня сего года за № 1493.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 754. Л. 10 и об. Рукопись. Копия.

№ 145

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

вице-курата Томской римско-католической церкви Валериана Громадского начальнику губернии с просьбой разрешить ему опеку над детьми-сиротами

28 февраля 1870 г.

Желая приютить сирот, не имеющих ни крова, ни попечения, честь имею всепокорнейше просить Ваше Превосходительство разрешить мне заняться призрением этих детей.

подпись

Резолюция: Доложить мне по возвращении из Кузнецка.

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 34. Рукопись. Подлинник.

№ 146

ОБЪЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

вице-курата Валериана Громадского на запрос о своем желании заняться призрением детей-сирот политических ссыльных

Март 1870 г.

На запрос данный мне Воскресенской г. Томска частного управа честь имею объяснить, что сироты эти следующие:

Анастасия 9 лет и Елизавета 4-х лет Домбровские, у которых мать умерла и отец болен и находится в безвыходном состоянии;

Константин 6 лет и Юлия 6 лет Юроновичи, у которых нет ни матери, ни отца, осталась только 80-летняя бабушка, всего 4-х детей.

Некоторое время пока не найдется для них иная квартира около костела я имею таковую на верхнем этаже у чиновника бывшего бийского заседателя г. Су-довского. В казенном же доме жить не могут потому что нет помещения.

подпись

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 35. Рукопись. Подлинник.

№ 147

РАСПОРЯЖЕНИЕ

Томского губернатора полицмейстеру объявить о. Валериану Громадскому о запрете ему опеки над детьми-сиротами, запрете обучения детей и выезда из г. Томска

27 марта 1870 г.

№ 659

Предписываю объявить Громадскому с подпискою, что не может разрешить ему заниматься призреванием детей и чтобы он отнюдь не смел себе учить грамоте детей какого бы ни было исповедания и не отлучаться бы никуда из г. Томска и иметь бы занятие при одном костеле и за нарушение настоящего моего распоряжения я вынужден буду ходатайствовать о наложении на него строгой законной ответственности и подписку его представить ко мне немедленно.

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 37 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 148

СЕКРЕТНОЕ ОТНОШЕНИЕ

Томского губернатора курату Томской католической общины Захаревичу относительно поведения священника Громадского

27 марта 1870 г.

№ 660

Уведомляю Вас милостливый государь для сведения и прошу вообще за действиями Громадского иметь надзор не командируя его никуда для исполнения духовных треб, так как он должен безотлучно находиться в г. Томске, не позволять ему говорить в костеле проповеди, а также дать знать мне не признаете ли Вы возможным принять на себя попечение о детях Домбровских и Юрановичей по Вашему усмотрению. При сеем присовокупляю, что если за Громадским будет замечено Вами что-либо предосудительное и несмотря на запрещение он будет говорить в костеле проповеди, то Вы обязуетесь немедленно меня об этом уведомить.

подпись

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 38. Рукопись. Подлинник.

№ 149

РАПОРТ

курата Захаревича на отношение Томского губернатора от 27 марта 1870 г. о взятии на себя забот о попечении детей-сирот

30 марта 1870 г.

№ 60

Вследствие отношения от 27 марта с.г. № 660 имею честь донести Вашему Превосходительству, что я не в состоянии брать на себя попечение о детях Домбровских и Юроновичей, т.к. и средств у меня нет и прямые мои обязанности по званию курата и капеллана войск Западной Сибири заставляют меня находиться в постоянных разъездах большую половину каждого года, ставят меня в невозможность заниматься другими хотя бы и весьма полезными делами.

подпись

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 39. Рукопись. Подлинник.

№ 150

ПРЕДПИСАНИЕ

Томского губернатора Каинскому окружному исправнику объявить проживающим в округе ссыльным католикам о командировании в округ для совершения духовных треб вице-курата Томской римско-католической церкви священника Громадского

29 декабря 1871 г.

№ 2346

Предписываю Вашему Высокоблагородию объявить политическим, находящимся в деревне Красноярской Вознесенской волости, на просьбы их полученные мною при рапорте Вашем от 11 м. мая за № 3494, о командировании в их село Римско-Католического священника для исполнения духовных треб, что уже для этой цели командирован в Каинский округ ксендз Громадский. При этом обязываю Вас по прибытии Громадского в Каинск рекомендовать ему отправиться в с. Красноярское для исполнения духовных треб.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 156 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 151

ПРЕДПИСАНИЕ

губернатора Томскому полицмейстеру о производстве допроса священников Давидовича⁵⁸⁷ и Улинского⁵⁸⁸ и высылке их из г. Томска под надзор полиции

13 февраля 1870 г.

№ 392

По сделанному Вами совместно с помощником Жандармского управления обыску у Пуковинских и у политических ссыльных, проживающих в г. Томске ксендзов, Иосифа Давыдовича и Викентия Улинского, оказалось, что 1-й из них Давидович учредил без ведома начальства школу и учил в ней мальчиков и девочек грамоте, а 2-й, Викентий Улинский отправлял богослужения, доказательством чему есть найденное у него

⁵⁸⁷ Давидович Иосиф – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

⁵⁸⁸ Улинский Викентий – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

церковное священническое облачение и другие принадлежности. Ксендзы к тому же Давидович и Улинский без разрешения начальства дозволили себе другие действия против постановленных правил о лицах, состоящих под надзором полиции за политические преступления, то я предписываю Вашему Высокоблагородию ксендзов Иосифа Давидовича и Викентия Улинского за нарушение правил о надзоре отправить первого на жительство в г. Каинск под строжайший надзор Каинского исправника, а второго в Мариинск также под строжайший надзор тамошнего исправника, отправка причем быть должна сделана завтрашнего числа. При этом объявить Давидовичу и Улинскому с подписками, что если они и в новых местах своего жительства не будут повиноваться всем предписаниям по надзору за политическими ссыльными и будут дозволять себе противозаконные действия, то мною будут отправлены в самые отдаленные безлюдные места Нарымского края навсегда и подписки их доставить ко мне.

Имея в виду, что кс. Иосифу Давидовичу с начала 1867 по 12 февраля 1870 г. выслано в Томск 1706 руб. 80 коп. и посылка на 19 руб., а Викентию Улинскому за это время денег 389 руб. и посылка на 1 руб., я предписываю Вам допросить Давидовича и Улинского при чиновнике Томского Общего Губернского Управления Кирякове от кого именно были высылаемы означенные деньги и посылки и на какой предмет и по получении денег когда и куда расходовались и по получении их за подписом Вашим и г. Кирякова представить ко мне, а также спросить Давидовича и Улинского из числа полученных ими денег не выдавали ли они кому из политических ссыльных, если давали, то кому, когда и по какой надобности.

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 5-6. Рукопись. Подлинник.

№ 152

РАПОРТ

Томского полицмейстера губернатору с предоставлением показаний священников Давидовича и Улинского

14 февраля 1870 г.

№ 154

Во исполнение предписания от 13 сего февраля за № 392, имею честь при сем представить Вашему Превосходительству два показания отобранные от ксендзов Иосифа Давидовича и Викентия Улинского и две подписки, данные ими в слышании предъявленного им предписания № 392.

Полицмейстер

подпись

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 10. Рукопись. Подлинник.

№ 153

ОБЪЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

священника Викентия Улинского

14 февраля 1870 г.

1870 г. февраля 14 дня я нижеподписавшийся даю сию подписку в следствие предписания Г. Томского губернатора от 13 февраля за № 392 в том, что я как не позволял так и не позволяю себе никаких противузаконных действий. Что же касается найденных у меня риз, то я их приобрел в то время когда было дозволено отправлять литургии, а ныне находятся у меня на случай смерти как моя собственность.

Ксендз Улинский

Подписку отобрал полицмейстер

подпись

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 11. Рукопись. Подлинник.

№ 154

ПОДПИСКА

ксендза Давидовича о своей политической лояльности

14 февраля 1870 г.

1870 г. февраля 14 дня я нижеподписавшийся, вследствие предписания г. начальника губернии, даю настоящую подписку, что никаких противозаконных поступков себе не позволю, так как власть в моих глазах достойна уважения и свята, которой повиноваться всегда было и будет моим долгом.

Ректор Иосиф Давидович

Подпись полицмейстера

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 13. Рукопись. Подлинник.

№ 155

ИЗ ПОКАЗАНИЙ

ксендза Иосифа Давидовича на допросе

1870 г.

[...] из полученных денег половина по крайней мере из них отдана была другим священникам по тому случаю, что деньги были присылаемы по большей части на литургии, которые мы и отправляли до запрещения, а после запрещения уже мало я получал. Деньги, получаемые мною я обращал на бедных, а именно: некоему Зелинскому, возвратившемуся в Царство Польское я дал 25 руб. Родзевичам, бедной семье живущей на почте раздал 25 руб., другой 2 рубля, третьей рубль. Больным в лазарете я часто давал чай и сахар и многим еще, которых я не помню. Главный расход был на содержание 80-летней старухи Юронович с двумя маленькими детьми, изувеченного старика Добровольского, Домбровского с тремя маленькими детьми, из которых одно померло, и две малютки

Тарасевич. Так как присылаемых денег было мало на пропитание моих бедных, то я одолжил 95 рублей, завел хозяйство – лошади и возкою кирпича и дров сам лично зарабатывал нечто. Вот источники моих средств и точный расход.

От кого я именно получал, из какого края и поскольку я не могу всего упомянуть, должны быть сведения в книгах почтовых. Всего больше я получал от родного моего брата (мы родились от одной матери) кс. Тамулевича⁵⁸⁹, настоятеля Иллукства в Курляндии, от моего племянника кс. Юстина Давидовича⁵⁹⁰ из Вильна и других. Еще я забыл показать, что с тех пор как запретили отправлять литургии, я по недостатку источников на мои расходы на бедных я продал медвежью шубу за 110 рублей – потому остался почти при летней одежде.

Покорнейше прошу Начальство снабдить мне хоть старую шубу на дорогу. Наконец, так как у меня всего вряд ли найдется десять рублей на пропитание, ибо мое хозяйство я оставил за долги, то покорнейше прошу Его Превосходительство начальника губернии не отказать мне в пособии на новом месте жительства, дабы я мог прежде уведомить о моих надобностях моих знакомых на родине, а как у меня будут средства к жизни я сам откажусь от получаемого пособия.

Кс. Давидович

Подпись

Подпись получил чиновник Кирьянов

К вышеданному объяснению честь имею привоскупить, что хотя были получены мною деньги, но как оне преимущественно обращались на бедных – то на мое собственное содержание я охотно принимать пособие ради сбережения для других – при этом считаю заметить, что все лица мною содержащиеся не получают пособия, исключая Домбровского с лишением права ссыльного, который на обувь и одежду обращал скудное пособие, а я не удерживал ни копейки.

Кс. Давидович

Чиновник Кирьянов

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 14-15. Рукопись. Подлинник.

№ 156

ПРОЕКТ РАСПОРЯЖЕНИЯ

Томского губернатора в губернское Правление о высылке священников Иосифа Давидовича и Викентия Улинского на жительство из Томска в Каинск и Мариинск

18 февраля 1870 г.

№ 399

Проживающие в Томске ксендзы Иосиф Давидович и Викентий Улинский дозволили себе нарушить правила надзора за политическими ссыльными, а именно первый учредил без разрешения Начальства школу, в которой учил грамоте и польским молитвам мальчиков

⁵⁸⁹ Тамулевич – кс., настоятель костела в Курляндии, брат кс. Давидовича.

⁵⁹⁰ Давидович Юстин – кс. из Вильно, племянник кс. Давидовича.

и девочек, а второй совершал богослужения, доказательством чему служат отобранное у Улинского при обыске церковно-священническое облачение и другие принадлежности.

За таковое нарушение упоминаемых правил по надзору за политическими ссыльными мною 13 сего февраля, за № 392, предписано Томскому полиц-мейстеру немедленно отправить Давидовича на место жительства в г. Каинск, а Улинского – в г. Мариинск под строгий надзор тамошних исправников.

Уведомляю об этом Губернское Правление для сведения и дальнейшего распоряжения. № 404. Каинскому Окружному Исправнику.

Поручая Губернскому Правлению направление на жительство в г. Каинск в Ваше распоряжение. Уведомляя об этом Ваше Высокоблагородие предписываю учредить за Давидовичем самый строгий полицейский надзор и в случае, если будет замечено что-либо противозаконное, то об этом немедленно мне донести.

№ 405. Мариинскому Исправнику.

Поручая Губернскому Правлению направление на жительство в г. Мариинск в Ваше распоряжение. Уведомляя об этом Ваше Высокоблагородие предписываю учредить за Улинским самый строгий полицейский надзор и в случае, если будет замечено что-либо противозаконное, то об этом немедленно мне донести.

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 16-17об. Рукопись. Подлинник.

№ 157

РАСПОРЯЖЕНИЕ

Томского губернатора о высылке ксендзов Давидовича и Улинского на жительство из г. Томска в г. Каинск и г. Мариинск

25 февраля 1870 г.

№ 459

За нарушение правил надзора за политическими ссыльными, а именно первый учредил без ведома начальства школу, в которой учил грамоте несколько мальчиков и девочек, а второй совершал богослужения, доказательством чему служит отобранная у Улинского церковно-священническое облачение и другие принадлежности, [...] мною 13 февраля за № 392 предписано Томскому полиц-мейстеру немедленно отправить Давидовича на место жительства в г. Каинск, а Улинского – в г. Мариинск под строгий надзор полиции.

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 19 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 158

ДОНОС

вдовы коллежского секретаря Александра Буйновского, урожденной Глиндич, о противозаконных действиях в Томске ссыльного католического священника Иосифа Давыдовича

27 февраля 1870 г.

Получив ныне достоверные сведения, что у содержавшего частную школу политического ссыльного кс. Иосифа Давыдовича произведен был обыск Томскою полицией и за высылкою Давыдовича в г. Каинск учрежденная им без дозволения правительства школа должна быть уничтожена, но действительно ли уничтожена школа и распущены воспитанники и переданы по принадлежности своим родителям или воспитателям, на это обстоятельство в сущности совершенно не обращено внимание.

К сему а как в числе воспитанников этой школы была воспитываемая мною в силу предсмертного завещания умершей матери моей 10-летняя родная моя сестра, дочь сосланного в Сибирь на житье дворянина в 1854 г., Елизавета Глиндич, которая после обыска неизвестно кем и куда скрыта и где в настоящее время находится мне положительно неизвестно было до сего времени, но ныне по достоверным сведениям дознано, что девочку эту скрывают в доме отставного статского советника Мациевского, в доме которого живут все политические ссыльные, состоящие под строгим надзором полиции, в том числе лишенный прав и сана по суду кс. Иосиф Дьякевич⁵⁹¹ и воспитанница Мациевского (полька) распутного поведения, за которое она была выгнана из Мариинской женской гимназии, Адольфина Глиндич и которая, как состоящая сама на воспитании, не может быть воспитательницею малолетней, дурное поведение её известно и полиции, в том же можно удостовериться и через обыск повальный; что же касается до кс. Дьякевича, распространяющего ненависть против русского правительства и вообще против русской нации (в кругу поляков и юношества) и по его выражениям сыплющего зло, которое вследствие должно воздати, как вредный человек для русских ни в коем случае не может быть воспитателем юношества, старик Мациевский 80 лет лишенный от старости способности размышлять здраво и выказавший бурную способность воспитывать (что видно из примера его воспитанницы упомянутой Глиндич) также не может быть воспитателем малолетней сестры моей, следовательно девочку находящуюся в среде таких личностей я вполне должна считать погибшею и развращенною.

О пропаже малолетней сестры моей я 14 февраля с.г. заявляла словесно Томскому полицмейстеру Кайдалову⁵⁹², но им, как оказалось впоследствии, никакого распоряжения по этому предмету не сделано. Объясняя все вышеозначенное прошу сделать распоряжение через кого следует о розыскании потерявшейся уже более трех недель малолетней сестры моей Елизаветы Глиндич и о передаче в мое распоряжение в силу словесного завещания умершей матери нашей, данного ею в присутствии отца нашего и посторонних свидетелей [...]. Я имею неперемное намерение ходатайствовать у начальства о помещении её в русскую школу, но отнюдь не на воспитание ксендзам, которые внушают юношеству ненависть к русским. Полагая, что Ваше Превосходительство имея верный взгляд на методу воспитания и направления юношества к добру, то остаюсь в убеждении, что недопустить таковых самопроизвольных действий, как помещение девочки, которые дозволили себе чиновник Мациевский, его воспитанница и ссыльный ксендз Дьякевич, с целью не допускать эту девочку на воспитание в русскую школу; при отобрании же её прошу предписать обязать означенных

⁵⁹¹ Дьякевич Иосиф – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

⁵⁹² Кайдалов Порфирий Алексеевич (1824-1886) – томский полицмейстер в 1867-1874. Подробнее см. Н.С. Ларьков, И.В. Чернова. Полицейские, комиссары, начальники. Томск 1999. С. 55-58.

лиц подпискою не принимать и не держать упомянутую девочку у себя, если бы даже она и заявила к ним украдкою [...].

При этом не излишним считаю объяснить, что поляки, как мне сделалось известным из разговоров их во избежание цензуры начальства ведут частную корреспонденцию через воспитанницу Мациевского Адольфину Глиндич и тем избегают цензуры [...]. Имея в виду, что предмет настоящей жалобы есть хищение, подходящее под категорию уголовных преступлений, а не гражданского иска, то убеждена, что не должна подлежать по оной к взысканию гербовой пошлины и на производство, которых я по бедности своей внести состояние не имею. Урожденная дворянка Глиндич руку приложила.

27 февраля 1870 г.

Жительство просительница имеют в Воскресенской г. Томска части равно и чиновник Мациевский.

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 29-30 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 159

РАСПОРЯЖЕНИЕ

канцелярии Томского губернского правления Мариинскому окружному исправнику допросить священника Улинского на предмет изъятых у него фотографических карточек

2 марта 1870 г.

№ 459. Отделение 1. Стол секретный. Конфиденциально

Препровождая при сем подлинный отзыв начальника Томского Губернского Жандармского Управления от 21 февраля за № 25 и приложения при нем 7 фотографических карточек при произведенном Томским Полицмейстером обыске у ксендзов Улинского и Гиртовича⁵⁹³ прошу Вас Милостливый Государь опросить ксендза Улинского какие именно личности изображают прилагаемые карточки и какими путями, когда и от кого достались оне Улинскому и в чьих фотографиях и где они были сняты и показание Улинского немедленно представить с возвращением приложения.

Верно:

Исп. Окружного исправника

подпись

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 19-19об. Рукопись. Копия.

№ 160

ПОКАЗАНИЕ

священника Улинского на предмет изъятых у него фотографических карточек

2 марта 1870 г.

⁵⁹³ Гиртович Николай – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

Я, кс. Викентий Онуфриев Улинский объясняю, что предъявленные мне фотографические карточки найденные у меня по обыску в гор. Томске изображают личностей: следуя по порядку как эти карточки прошнурованы и пришиты к бумаге, а именно:

1. Брата моего сродного: Ивана Юшкевича⁵⁹⁴, находящегося в гор. Томске;
2. Кс. Франца Дыша⁵⁹⁵, проживающего в гор. Томске;
3. Бийского окружного врача Михайловского⁵⁹⁶ с супругой;
4. Дворянина Казимира Кондратского, моего шурина, проживающего в Виленском уезде Ковенской губернии;
5. Профессора С-Петербургского университета Бальтазара Калиновского⁵⁹⁷, переехавшего в 1868 г. на жительство из г. Бийска в г. Тулу;
6. Сестры моей Анны Кондратской, жены дворянина Казимира Кондратского;
7. Из всех личностей сгруппированных на этой карточке знаю только одного означенного на низу карточки – умер. Владислава Терпеловского⁵⁹⁸, умершего в гор. Бийске, – остальные личности мне неизвестны. Из вышеуказанных карточек № № 2, 3, 4 и 7 подарены мне на память изображенными на них личностями и находящимися здесь в Сибири, остальные привезены с родины, а также мне подарены на память; в какой же год именно фотографии сняты эти карточки мне неизвестно.

В том подписуюсь кс. Улинский.

Показание отобрал и.д. помощника Исправника

подпись

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 22-22об. Рукопись. Подлинник.

№ 161

РАПОРТ

коллежского советника князя Кострова⁵⁹⁹ Томскому губернатору относительно перевода рукописи, изъятой при обыске у священников Гиртовича и Улинского

14 марта 1870 г.

№ 11

Вследствие словесного приказа Вашего Превосходительства рассмотреть рукописную тетрадь на латинском языке, взятую при обыске ксендзов Гиртовича и Улинского,

⁵⁹⁴ Юшкевич Иван – п/с., поляк, житель Томска (на 1870).

⁵⁹⁵ Дышо Франц – кс, п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

⁵⁹⁶ Михайловский Дионисий Михайлович (1836- после 1884) – бийский окр. врач, католик. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 373-374.

⁵⁹⁷ Калиновский Бальтазар Фомич (1827-1884) – экономист, проф. СПб. ун-та. Входил в кружок революционно настроенной польской молодёжи, группирующейся вокруг Сигизмунда Сераковского и Иософата Огрызко. В 1862 после поездки в Лондон и встречи с Герцефом был уволен от должности и вскоре сослан в Астрахань, затем в Казань, где был осужден к ссылке в Бийск Томской губ. В Бийске его дом был центром общественной жизни польских ссыльных. В 1868 получил разрешение переселиться в Тулу.

⁵⁹⁸ Терпиловский Владислав (1828-1868) – п/с., помещик Гродненской губ. В 1866 сослан в Сибирь с лишением всех прав, проживал в г. Бийске. Умер 4 апреля 1868.

⁵⁹⁹ Костров Николай Алексеевич (1823-1881) – чиновник, с 1866 – секретарь Томского губ. статистического комитета, исследователь Сибири.

я нашел, что она заключает в себе выписки из какой то церковной истории, написанной в духе католицизма. В ней сперва говорится о первом разделении церкви восточной и западной, в IX веке при патриархе Фотии и Папы Николае; потом о введении христианства в землях славянских; дальше рассказываются кратко церковные события в России; наконец, говорится о присоединении униатов к православию в Царствование императора Николая I. Здесь некоторые выражения автора совершенно неуместны; так, например: «едва можно поверить, сколько насилия употреблено над всеми теми, которые, не будучи прельщены хитростью, ни утрашены угрозами, ни увлечены примерами, еще крепче остались в общении с католичеством; никакое перо, никакой многоречивый свидетель – очевидец не в состоянии рассказать о содействии в этом деле казаков, нагаек, розг и военной силы». Больше же в себе эта тетрадь ничего замечательного не заключает. Об этом честь имею доложить Вашему Превосходительству, представляя при сем и самую тетрадь.

Колежский советник князь Костров

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 42-42об. Рукопись. Подлинник.

№ 162

РАПОРТ

и.д. Мариинского окружного исправника губернатору с предоставлением показаний священника Улинского о содержании изъятых при обыске фотографических карточках

г. Мариинск

23 марта 1870 г.

№ 225

В исполнение предписания Вашего Превосходительства, от 25 февраля сего года за № 459, имею честь представить при сем показание политического ксендза Улинского вместе с отношением Начальника Томского Губернского Жандармского Управления, от 21 февраля сего года за № 25, и семью фотографическими карточками.

И.д. Окружного Исправника

подпись

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 19-19об. Рукопись на бланке. Подлинник.

№ 163

ИЗ ПИСЬМА

Томского губернатора генерал-губернатору Западной Сибири о своих действиях в отношении разбора дела священников Давидовича и Улинского

24 марта 1870 г.

№ 639

Ваше Высоко Превосходительство, предписанием от 27 февраля за № 514, полученным мною во время ревизии Кузнецкого округа 9 марта, поручили мне донести Вам все

подробности об обстоятельствах дела, вследствие которого я признал необходимость проживающих в Томске политических ссыльных ксендзов Давидовича и Улинского выслать первого в Каинск, второго в Мариинск.

Чсть имею донести Вашему Высоко Превосходительству, что обстоятельства этого дела были следующие. В феврале месяце с.г. дочь сосланного сюда за политическое преступление дворянина Глиндич, вдова чиновника Александра Буйновского, поссорясь с родной сестрой своей за то, у кого из них должна находиться на воспитании младшая сестра их Елизавета [...] сделала донос исполняющему должность начальника Томского губернского жандармского Управления штабс-капитану Трипольскому, что означенная сестра ея, Елизавета, насильно отдана в школу, открытую будто бы ксендзами Давидовичем и Улинским в особо нанятых для сего домах, где они вообще выучивают детей католического вероисповедания.

12 февраля узнав об этом случайном открытии я тотчас предписал томскому полицмейстеру сделать в квартирах ксендзов при штате капитана Трипольского и понятых обыск [...]. А между тем как оно, так и другого ксендза арестовав отдельно друг от друга впредь до дальнейшего распоряжения.

В действительности дом, где жили кс. Давидович и Улинский, находится не за городом, как дошло до сведения Вашего Высоко Превосходительства, и не в лесу, а в конце города в роще, которая существует в Юрточной части. Дом принадлежит не брату полицейского пристава Судовского, а другому лицу [...].

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 64-70об. Черновая рукопись. Подлинник.

№ 164

ИЗ ДОНЕСЕНИЯ

Томского губернатора генерал-губернатору Западной Сибири о деньгах, поступивших в адрес ссыльных католических священников Давидовича и Улинского

26 марта 1870 г.

№ 653. В собственные руки

Ваше Высокопревосходительство из представленного мною от 24 сего марта за № 639 изволите усмотреть, что деньги получаемые на имя ксендзов Давидовича и Улинского мною не выдаются им, а отправляются для хранения в Томское окружное казначейство. [...] имея в виду, что вообще всем ксендзам высланным во вверенную мне губернию за политические преступления присылают довольно большое количество денег, я встречаю затруднение в выдаче ксендзам денег, дабы они, получая большое количество денег, желают употребить их не по назначению против правил Правительства по надзору за политическими преступниками, а потому представляя обстоятельство это на благоусмотрение Вашего Высокопревосходительства, имею честь покорнейше просить разрешения как должно поступить с деньгами кс. Давидовича и Улинского, в данный момент заключенные в Губернское Казначейство, а также и деньгами по получении прочими ксендзами.

№ 165

ИЗ ПРЕДПИСАНИЯ

Генерал-губернатора Западной Сибири Хрущова Томскому губернатору о порядке расходования собственных денег политическим ссыльным

10 апреля 1870 г.

На представление от 26 м. марта за № 653, имею честь уведомить Ваше Превосходительство, что применяясь к особому Высочайшему повелению, сообщенному моему предшественнику бывшим Министром Внутренних Дел от 19 января 1864 г. за № 335, из денег присылаемых политическим ссыльным, следует выдавать на первоначальное обзаведение прибывшим в Сибирь с семейством до 1500 рублей и одиноким до 1000 рублей и на содержание первым до 1000 рублей и последним 600 рублей в год. Приведенное здесь Высочайшее повеление сообщено было для исполнения бывшему губернатору Лерхе от 14 февраля 1864 г. за № 504.

Генерал-Губернатор, Генерал-Адъютант

подпись (Хрущов)

Член Совета, Управляющий Отделением Супрунов

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 84. Рукопись на бланке. Подлинник.

№ 166

ПРОШЕНИЕ

священника Викентия Улинского на имя губернатора возвратить фотографические карточки, изъятые у него в ходе обыска

г. Мариинск

14 октября 1870 г.

При обыске, произведенном 15 февраля 1870 г. у меня найдены были 7 фотографических карточек моих родственников и близких знакомых, и таковые мне по настоящее время еще не возвращены.

А посему покорнейше честь имею просить Ваше Превосходительство сделать распоряжение о возврате моих упомянутых карточек, по жительству моему в г. Мариинске, посредством Мариинской Городской Полиции. 1870 года октября 14 дня.

Ксендз Викентий Улинский. Место жительства г. Мариинск.

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 25. Рукопись. Подлинник.

№ 167

РАСПИСКА

священника Викентия Улинского в получении изъятых у него при обыске
фотографических карточек

1870 года ноября 1 дня, я нижеподписавшийся дал сию подписку г. Мариинскому
Исправнику, в том, что присланные при предписании г. Начальника Губернии, от 23
октября за 2162, семь фотографических карточек отобранных у Улинского я получил в том
и подписуюсь. Ксендз Викетий Онуфриев Улинский.

Подписку отобрал исправник

подпись

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 28. Рукопись. Подлинник.

№ 168

ОТНОШЕНИЕ

Томского губернатора в Третье отделение Собственной Его императорского Величества
канцелярии относительно прошения ссыльного ксендза Давидовича о переводе его
на жительство в Европейскую часть империи

12 января 1872 г.

№ 35

Главному начальнику 3-го отделения Собственной Его императорского Величества
канцелярии.

Препровождая при сем адресованное на имя Вашего Сиятельства прошение
политического ссыльного кс. Давидовича ходатайствующего [о переводе] в Ригу или
Либаву имею честь сообщить Вашему Сиятельству, что ссыльный этот ксендз находился
на жительстве в г. Томске и за недозволенное обучение детей переведен в г. Каинск во
вверенной мне губернии. Во время пребывания в Каинске ведет себя хорошо. Копия со
статейного списка его прилагается.

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 362. Л. 77. Рукопись. Копия.

№ 169

ИЗ ОТНОШЕНИЯ

председателя совета главного Управления Западной Сибири Томскому губернатору
относительно прошения ссыльного священника Викентия Улинского о возвращении
на родину

г. Омск

28 января 1873 г.

[...] По вопросу просьбы кс. Новоалександровского уезда Ковенской губернии Викентия
Улинского в III отделение Собственной Его императорского Величества канцелярии
с просьбой, в которой, представляя расстроенное свое здоровье и преклонные лета,

а также ссылаясь на Высочайшие милости, дарованные вообще политическим ссыльным, ходатайствует о разрешении ему возвратиться на родину в Ковенскую губернию, или в случае невозможности сего, в одну из ближайших к оной местностей.

Имея в виду, что допущение подобного ссыльного на родину, в Западный край или в ближайшие к оному местности, не признается удобным, Министерство Внутренних Дел, от которого 14 декабря минувшего года, за № 6574 получили по настоящему делу отзыв, не находит оснований подвергать означенное ходатайство на Высочайшее воззрение, но так как ксендз Улинский принадлежит к той категории ссыльных, коим, применяясь к Всемиловейшему повелению 27 января 1867 г. разрешается переселиться на жительство под надзором полиции в одну из губерний Европейской России [...]. Покорнейше прошу сообщить мне сведения о поведении и степени политической благонадежности ксендза Улинского, присовокупив при этом статейный список на сего ссыльного.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 452. Л. 18-19 об. Рукопись. Подлинник.

№ 170

ОТНОШЕНИЕ

главного Управления Западной Сибири Томскому губернатору относительно предоставления всех имеющихся сведений о ссыльном священнике Викентии Улинском по его новому месту жительства

г. Омск

13 июля 1873 г.

№ 1481

Согласно отношению Министерства Внутренних Дел, от 14 м. июня, за № 2657, имею честь покорнейше просить Ваше Превосходительство предоставить находящемуся во вверенной Вам губернии политическому ссыльному, ксендзу Викентию Улинскому, применяясь к Высочайшему повелению 27 января 1867 г. переселиться на жительство в Костромскую губернию, Начальнику коей сообщить все имеющиеся об этом ксендзе сведения.

Генерал-Губернатор, Генерал-Адъютант
Член Совета, Управляющий Отделением

подпись (Хрущов)
подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 452. Л. 40 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 171

ОТНОШЕНИЕ

генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору с просьбой представить список находящихся в Томской губернии ссыльных католических священников

г. Омск

21 сентября 1873 г.
№ 2002

Имею честь покорнейше просить Ваше Превосходительство сделать мне копии сделанные Вами Министру Внутренних Дел, согласно циркулярному предписанию от 28 апреля 1872 г. за 80, списки ксендзам для сообщения из политических ссыльных, находящихся в вверенной Вам губернии, как стоящих под надзором полиции, так и ссыльных без лишения сана.

Генерал-Губернатор, Генерал-Адъютант

подпись (Хрущов)

ГАТО. Ф. 3. Оп. 11. Д. 1197. Л. 43. Рукопись. Подлинник.

№ 172

РАСПОРЯЖЕНИЕ

Томского губернатора чиновнику особых поручений Томского губернского управления Юрченко произвести расследование по факту обнаружения в квартире у политической ссыльной Юлии Милевской⁶⁰⁰ яда и оружия, а у квартировавшего у неё ссыльного ксендза Лавковича⁶⁰¹ запрещенных церковно-священнических вещей

8 ноября 1870 г.
№ 2254

По дошедшим до меня сведениям о имени политической ссыльной Юлией Милевской проживающей в г. Томске и занимающейся изделием колбас и окороков я поручил чиновнику Томского общего губернского Управления Козямкову и полицейскому приставу Воскресенской частной управы Ляшкову произвести внезапный обыск в квартире Милевской и о последующем мне доложить.

Чиновник Козямков рапортом от 6 сего ноября за № 12 донес мне, что по произведенному им вместе с приставом Ляшковым у Милевской обыску найдено: в ящике, принадлежавшей Милевской, большая скляночка с белым порошком [...] что такое в склянке Милевская объяснила что это яд стрихнин и имеется у неё для отравления, будто бы лисицы; затем в гардеробе двухствольное ружье, левый ствол которого заряжен, пороховница с порохом, дробь и пистонница с пистонами.

Независимо этого у ксендза, проживающего в квартире Милевской из политических ссыльных Иосифа Лавковича найдено: тюк завернутый в добрую холщовую простыню, завязанный бичевкой, по вскрытии которого оказалось в нем священническое облачение, относящееся до Богослужения, а также серебряный вызолоченный во внутри сосуд и таковая же тарелочка; в жестяной из под комода банке оказались мощи в преморенном футляре с церковною печатью; на окне в склянке около четверти фунта пороху; в столе

⁶⁰⁰ Милевская Юлия – *п/с. Родилась ок. 1832 г. (на 1865 – 33 года), из шляхтичей Виленской губ. Лидского уезда. В 1865 выслана в Сибирь вместе с мужем Михаилом Милевским (умер до 1870) и дочерью Францишкой, 7 лет. В Томск поступили 13 июля 1865, определены на жительство в Томск.*

⁶⁰¹ Лавкович Иосиф – *кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.*

коробка ружейных пистонов, пять кусков свинцу наподобие пуль; на полу на книгах разные тетрадки, стихи и письма, писанные по польски, в конверте с адресом Евы Филипповны Войткевич о чем и были Козямковым и Ляшковым составлены акты, которые вместе с найденными вещами предоставлены ко мне; а также предоставили акт, составленный ими о дерзких выражениях и угрозах Милевской.

Находя необходимым по важности и обстоятельствам имени политической ссыльной Милевскую по профессии колбасницею у себя яды, а также оружия и пороху произвести строжайшее удостоверение откуда, когда и для какой надобности приобрела Милевская как яды, так равно оружие и порох, я, препровождая при сем к Вашему Высочородию означенные выше вещи найденные как у Милевской так и у Лавковича, предписываю Вам немедленно произвести при бытности Начальника Томского губернского жандармского управления строгое удостоверение по этому делу, а также о дерзких выражениях Милевской и имени политическим ссыльным ксендзом Лавковичем запрещенных церковно-священнических вещей и по окончании удостоверения представить ко мне. Причем присовокупляю, что мною вместе с сим просит подполковник Яхонтов⁶⁰² как о присутствовании при производстве Вами удостоверения, так равно и при рассмотрении тетрадок и стихов и писем, отобранных у Лавковича, и что Милевская и Лавкович арестованы при полиции.

При сем прилагаются копия с рапорта чиновника Козямкова за № 12, три акта и опись вещам относящимся до Богослужения предоставленные при рапорте за № 12.

Губернатор
За управляющего отделением

подпись (Родзянко)
подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 841. Л. 17-18об. Рукопись на бланке Томского губернатора. Подлинник.

№ 173

ИЗ РАПОРТА

Томскому губернатору чиновника особых поручений Томского общего губернского управления Юрченко о произведенном расследовании по результатам обыска в квартире ссыльной Юлии Милевской

8 ноября 1870 г.

Вашему Превосходительству имею честь представить произведенное мною по предписанию 8 сего ноября за № 2254 удостоверение о непозволительном приобретении и имени у себя политическими ссыльными поляками Юлией Милевской стрихнина и оружия и ксендзом Иосифом Лавковичем портфеля со св. мощами, чашей, оплаток и других церковных вещей и облачения, и ещё пороху, изъятых у них по обыску 5 ноября. По удостоверению этому обнаружено: когда, от кого и для чего приобретено и имела у себя стрихнин Милевская не дала удовлетворительного указа, а только объяснила, что стрехнин она получила полгода тому назад в подарок от политического ссыльного поляка

⁶⁰² Яхонтов – начальник Томского губернского жандармского управления, подполковник (на 1870).

Михайловского (он уже умер) для того чтобы продать кому-либо для отравы лисицы и что такового никогда и ни для кого она не употребляла [...]. Найденное в гардеробе Милевской ружье, порох, пули, дробь и пистоны оказались будто бы принадлежали политическому ссыльному Красинскому, который объяснил, что ружье это он оставил у Милевской на время отлучки его из Томска, что иметь ружье для охоты ему разрешено в 1865 г. г-н. Начальником губернии и что о том имеются сведения в Томской градской полиции; но эта последняя уведомила меня 12 ч. сего ноября за № 2158, что подобного распоряжения в делах полиции не отыскано.

Найденные у ксендза Лавковича портфель и другие церковные вещи и облачение, по показанию Лавковича приобретены им покупкою в Западном крае, привезены в Сибирь в 1867 г. и употребляемы им для богослужения в квартире своей, до воспрещения полицией отобраны от него подпискою. Отправление Лавковичем в квартире своей в Томске тихих обеден, до воспрещения ему полицией в 1869 г. подтверждено квартировавшим с ним вместе с сим ксендзами Олехновичем⁶⁰³ и Коссаржевским⁶⁰⁴.

Найденные у Лавковича священнические и церковные вещи, как он объяснил, лежали при обыске в завезенной сарая квартиры, дочерью Милевских, по его Лавковича желанию из опасения, что за имение у себя вещей этих он может быть обвинен. В бумагах и письмах Лавковича, взятых у него по обыску, ничего непозволительного не обнаружено.

Курат Томского Римско-Католического костела Захаревич объяснил, что из латинской надписи на портфеле, найденного у Лавковича, не видно из какого костела он приобретен и что портфели вообще заготавливаются по распоряжению Епархиального начальства и распределяются в костелы и монастыри. Что Лавкович по церковным правилам Римско-Католического исповедания мог приобрести покупкою портфель, церковные вещи и священническое облачение, привезти в Сибирь и служить здесь обедни [...] только в крайних случаях и тогда только, когда уполномочен на это Епархиальным начальством и пока не лишен звания ксендза и не запрещено ему служить. Но по правилам Правительственным он Лавкович не должен был привозить в Сибирь обозначенные вещи, служить тихие обедни, должен был передать церковные вещи в костел. Что найденные у Лавковича круглые большие оплатки приготавливаются только для употребления при богослужении но как и профиры могут быть раздаваемы и прихожанам, что ксендзы по обычаю делают. [...]

Чиновник особых поручений

подпись (Юрченко)

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 841. Л. 1-4. Рукопись. Подлинник.

№ 174

ПРОШЕНИЕ

политического ссыльного ксендза Лавковича на имя Томского губернатора и жандармского штабс-офицера об освобождении его из-под стражи под подписку

⁶⁰³ Олехнович Михаил – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

⁶⁰⁴ Коссаржевский Амбросий – кс., п/с. Подробнее см. Приложение № 3. Часть III.

12 ноября 1870 г.

С 5 ноября я страдаю при Городовом Полицейском Управлении арестован, 9 числа был допрашиваю, то не могу ли выйти раньше я на квартире своей я могу доставить себе благонадежное поручительство, а на приглашение следователя сей минут обязываюсь являться. Ежели и того невозможно то по крайне мере прошу дозволить мне присутствовать на похоронах Оржешковой⁶⁰⁵. Дозволяя мне ожидать решения на квартире, Ваше Высокоблагородие, на поручительство облегчить участь мою.

Ксендз Лавкович

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 841. Л. 41. Рукопись. Подлинник.

№ 175

СОПРОВОДИТЕЛЬНОЕ ОТНОШЕНИЕ

начальника Томского губернского жандармского управления к прошению ксендза Лавковича

12 ноября 1870 г.

№ 194. Весьма нужное

Представляя при сем на зависящее распоряжение г-на Начальника Губернии настоящую просьбу ксендза Лавковича, имею честь довести до сведения Его Превосходительства, что проступок ксендза Лавковича, о котором я произвожу ныне удостоверение, хотя и принадлежит административному взысканию, но в дальнейшем содержании его Лавковича под стражею при Полиции, по моему мнению, нет никакой надобности. Ноября 12 дня 1870 г.

Начальник Томского Губернского Жандармского Управления

Подполковник

подпись (Яхонтов)

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 841. Л. 42. Рукопись. Подлинник.

№ 176

РАСПОРЯЖЕНИЕ

Томского губернатора чиновнику особых поручений Юрченко освободить ксендза Лавковича из под стражи с взятием подписки о невыезде из Томска

12 Ноября 1870 г.

№ 2322

Начальник Томского Губернского жандармского управления представляя ко мне прошение политического ссыльного ксендза Лавковича, ходатайствующего об

⁶⁰⁵ Оржешко Хелена, ур. Милкевич – жена п/с. Ф. Оржешко. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 407-408.

освобождении его из под ареста на поручительство, между прочим, объяснил, что по мнению его, г-н Яхонтова в дальнейшем содержании ксендза Лавковича под стражею при полиции нет никакой особой надобности.

Имея в виду, что Лавкович отправлен силою в полицию не для заключения под стражу, а для арестования при камере полицейского управления до окончания производимого Вами удостоверения о поступках Лавковича, я препровождая при сем к Вашему Высокоблагородию отношение подполковника Яхонтова за № 194 с докладною запискою Лавковича, предписываю Вам, если Лавкович по обстоятельству был и по Вашему соображению может быть уволен из под ареста на поручительство, то сделать по этому предмету надлежащее распоряжение, с тем, чтобы Лавкович был обязан подпискою о неотлучке из г. Томска и находился под строгим полицейским надзором впредь до особого моего распоряжения и о последующем мне донести непременно сего же дня.

Губернатор
За Управляющего

подпись (Родзянко)
подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 841. Л. 39-40. Рукопись. Подлинник.

№ 177

ОБЯЗАТЕЛЬСТВО

ксендза Лавковича для полиции о своем невыезде из города Томска

1870 года ноября 12 дня я нижеподписавшийся даю сию подписку Томскому Полицейскому Управлению в том, что я обязуюсь не отлучатся из города Томска впредь до особого на то распоряжения.

Ксендз Лавкович

Подписку отобрал полицейский пристав

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 841. Л. 59. Рукопись. Подлинник.

№ 178

ПОРУЧИТЕЛЬСТВО

томского мещанина Ляховича за ксендза Лавковича

1870 года ноября 12 дня дана сия Томскому Городовому Полицейскому Управлению в том, что содержащегося при оном ксендза Иосифа Лавковича взял на поруки и по требованию обязуется тот час же представить.

Томский мещанин Гилярий Адамов Ляхович

Подписку отобрал полицейский пристав

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 841. Л. 60. Рукопись. Подлинник.

№ 179

ОТНОШЕНИЕ

чиновника особых поручений на имя секретаря Томского статистического комитета князя Кострова с просьбой просмотреть и перевести на русский язык изъятые при обыске у ксендза Лавковича бумаги

13 ноября 1870 г.

№ 346. Секретно. В[есьма] Нужное

По проводимому мною по предписанию г-на Губернатора удостоверению необходимо сделать просмотр бумаг писанных по латине и такой надписи, сделанной на деревянной доске портфеля со святыми мощами, взятых при обыске у ксендза Иосифа Лавковича. Поэтому и вследствие личного приказа г-на Губернатора препровождая при сем Вашему Сиятельству бумаги эти, всего на 53 листах прошнурованных и скрепленных подписями А. Корякова и ксендза Лавковича, имею честь покорнейше просить принять на себя труд пересмотреть бумаги эти и перевести все до слова те из них, которые содержат в себе что либо непозволительное по латыни, а также и написанное на польском. О содержании сих бумаг не содержащих в себе ничего предосудительного уведомить только о чем писано. Затем прошу почтить меня уведомлением на сем же с приложением переводов и сообщением прошнурованных бумаг и портфеля.

Чиновник особых поручений Юрченко

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 841. Л. 53 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 180

РАПОРТ

Томскому губернатору чиновника особых поручений Томского общего губернского Управления Юрченко о получении уведомления от полицмейстера архивных выписок о разрешении в 1865 г. ссыльному поляку Красовскому иметь оружие для охоты, а ссыльным ксендзам в 1869 г. выдачи запрета на проведение Богослужений

17 ноября 1870 г.

№ 355

К представленному Вашему Превосходительству при рапорте от 14 ч. сего ноября за № 350 удостоверению о непозволительном приобретении и имении у себя политическими ссыльными Милевскою стрихнина и оружия и ксендзом Лавковичем церковных вещей имею честь представить полученные мною ныне уведомления Томских: Полицейстера за № 1674, что всем ксендзам было объявлено в 1869 году запрещение совершать Богослужение и что подписки о том представлены Вашему Превосходительству 18 декабря того же года за № 2365; Городового полицейского управления, что бароном Фелькерзамом⁶⁰⁶ разрешено в 1865 году поляку Красовскому иметь ружье для охоты; и Экспедицией о ссыльных от 16 ч. ноября за № 11088 со статейным списком о политическом ссыльном Милевском, его жены и дочери, что из которого видно, что

⁶⁰⁶ Фелькерзам Адриан фон, барон – *заведующий делами по водворению польских переселенцев в Томской губ. (на 1865). Имел резиденцию в селе Спасском Каинского округа Томской губ.*

Милевский будучи в шайке мятежников и участию против войск лишен всех особенных лично и по состоянию присвоенных ему прав и преимуществ сослан на житье в Томскую губернию.

Чиновник особых поручений

подпись (Юрченко)

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 841. Л. 5 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 181

ИЗ ПРОШЕНИЯ

ксендза Лавковича на имя Томского губернатора о возврате изъятого при обыске своего имущества

г. Мариинск

28 ноября 1870 г.

5 ноября 1870 года в городе Томске вследствие сделанного у меня обыска чиновником Губернского Совета Каряковым и полицейским Воскресенской части приставом Ляшковым найденную у меня священника мою собственность священническое облачение вместе с прочими вещами на девяносто семь рублей и двадцать три с половиной копеек, отобрано. То было преступлением моим, за которое по исчислении 23 дней, т.е. с 28 сего ноября объявлено мне посредством Томской полиции, что подлежу ссылке в город Мариинск – приказано, исполнено, и, в Мариинск отправлено.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 841. Л. 62. Рукопись. Подлинник.

№ 182

ПРОШЕНИЕ

политического ссыльного Виталия Остромецкого⁶⁰⁷ на имя императора дать указание Томскому губернскому правлению разъяснить ему, согласно Манифеста от 13 мая 1871 года, его права

7 августа 1872 г.

Просит из дворян Гродненской Губернии Кобринского Уезда сосланный по политическому делу в Сибирь на житье Виталий Викторов сын Остромецкий, о чем следуют пункты.

1. Бывший Гродненский Губернский Предводитель Дворянства и Камер-Юнкер Его Императорского Величества Калист Оржешко еще в 1862 году уезжая за границу – все дела и 12 своих имений расположенных Гродненской и Волынской губерний – вверил моему управлению. На другой год во время польского восстания в одно из имений Гродненской губернии, под небытность моего в оном, ворвались инсургенты и увезли с мызы

⁶⁰⁷ Остромецкий (Остроменцкий) Виталий – п/с., из дворян Кобринского уезда Гродненской губ., управляющий имениями предводителя дворянства Каликта Оржешко. Сослан в Томск, куда прибыл 17 августа 1864 г. За ним добровольно в ссылку последовала жена Казимира (урожд. Лопацинская) с тремя детьми. В Томске родилась четвертая дочь. Жена умерла в 1871, в 1874 получил разрешение вернуться на родину.

г. Оржешко провизию, фураж, телеги и т.п. О чем вдруг я не мог уведомить местное Начальство, будучи сам в дороге по делам моего вверителя.

2. Наряженная по сему делу следственная Комиссия произведя следствие, признала меня, за дозволение инсургентам разграбить мызу – соучастником в мятеже, а за медленность в уведомлении Начальства сочувствующим мятежным действиям. За что и предано меня Военному полевому Суду, которого решением подтвержденным Начальником северо-западного края Генералом от Инфантерии Графом Муравьевым⁶⁰⁸, – приговорен я к ссылке в Сибирь на житье слишением всех особенных лично и по состоянию присвоенных прав и преимуществ и конфискациею имущества. Вследствие чего прибыл в город Томск в 17 день Августа 1864 года, – и нахожусь здесь по распоряжению Начальства по настоящее время.

3. Высочайшим Манифестом в 13 день Мая 1871 года изданным, все милостивейше дарованы политическим ссыльным права облегчающим их участь; но насколько эти льготы могут быть применены к категории, которой я принадлежу, мне неизвестно, а потому Всеподанейше прошу Дабы повелено было Томскому Губернскому Правлению – рассмотреть Высочайший Манифест и решить, проситель в какие именно губернии имеет право переселиться, чем заниматься и какому сословию принадлежать, – в чем выдать ему для хранения, установленное о возвращении прав политическим ссыльным свидетельство, изложив в оном все льготы, которыми может пользоваться и просимым свидетельством снабдить просителя посредством Сенной местной Города Томска Управы.

Августа 7 дня 1872 года. К подаче надлежит в Томское Губернское Правление. Прошение сочинял и писал сам проситель.

Из дворян Виталий Викторов Остроменцкий руку приложил.

Место жительства. Город Томск, Сенной части, дом Менделеевых.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 36. Д. 574. Л. 1-2об. Рукопись. Подлинник.

№ 183

ИЗ ПРОШЕНИЯ

политического ссыльного Иосифа Милошунаса⁶⁰⁹ на имя графа Шувалова⁶¹⁰ об
облегчении своего положения как ссыльного в Томскую губернию

г. Мариинск

10 июля 1874 г.

Его Сиятельству

⁶⁰⁸ Муравьев Михаил Николаевич (1796-1866) – российский генерал от инфантерии (1863), граф (1865), почетный член Петербургской АН (1857). Брат Александра Н. и Николая Н. Муравьевых. В 1857-1861 министр государственных имуществ, противник проведения крестьянской реформы. В 1863-1865 генерал-губернатор Северо-Западного края, руководил подавлением Польского восстания 1863-1864.

⁶⁰⁹ Милошунас Иосиф – п/с., из крестьян Ковенской губернии Вилькомирского уезда Оништынской вол. В ссылке жил в г. Мариинске.

⁶¹⁰ Шувалов Петр Андреевич (1827-1889) – главный начальник III отделения собственной Его Императорского Величества канцелярии и шеф Отдельного корпуса жандармов в 1866-1874.

шефу корпуса жандармов графу Шувалову
от политического ссыльного,
из крестьян Ковенской губернии
Вилькомирского уезда Оништынской волости
Иосифа Милошунас

Во время беспорядков, происходивших в Западном крае и Царстве Польском я был сослан в Сибирь и водворен в Томской губернии Мариинского округа в Колчедатскую волость, в коей и по настоящее время состою на водворении. В течение десяти лет пребывания в Сибири, будучи сослан без суда административным порядком я вынужден обратится к особе Вашего сиятельства ввиду того обнадеживающего ходатайства обстоятельства, что Августейший Монарх Манифестом 1871 года в ознаменование Дня рождения его Императорского высочества Великого князя Георгия Александровича соизволил пункт 5 Манифеста облегчить участь сосланных в Сибирь в административном порядке, каковом пункте не обозначено, что оный относится к другим гражданским, а не политическим преступникам и я полагаю, что Августейший монарх предавший забвению другими пунктами манифеста [...] признанных судом политических преступников не предавал по свойственным ему гуманности и милосердия 5 пункту сего манифеста того ограничивающего участь водворенцев значения, какие придает оному местная администрация края при приведении воли монарха в исполнение.

Кроме того я обращаюсь к особе Вашего Сиятельства, что пребывание в Сибири для меня как ссыльного тягостно и потому, что будучи римско-католического вероисповедания мы не имеем не только в волости, но и в окружном городе Мариинске ни наших священников, ни церквей, и из-за отдаленности губернского города оставлены в духовном отношении без всякого призрения.

В материальном отношении быт мой обусловлен также неблагоприятными данными. Суровость климата, беспрестанный скотский падеж и не менее беспристанные кражи оногo и домашности отзываются разорительно на хозяйстве и хотя милосердное правительство и выдает, нисходя к бедственному положению выдворенцев, значительные средства на домообзаводство, но выше прописанные неблагоприятные материальному быту моему условия заставили меня несмотря на бедность не воспользоваться такой щедротой, т.к. заведенный на вспомогательную сумму скот в течение года или двух делается жертвой или падежа или похитителя и я как несостоятельный к уплате займа должник лишусь возможности и надежды на возврат даже в далеком будущем. Совокупность вышеописанных условий понудила меня ввиду десятилетнего моего без суда отчуждения от родины просить особу Вашего Сиятельства принять участие в столь бедственном положении и сделать возможным от Вас возвращения моего на родину распоряжения. По безграмотности Осипа Мелосунаса и по его просьбе расписался Косиловский⁶¹¹. Мая 1874 года. г. Мариинск.

LVIA. Ф. 378. Оп. 167. Д. 4. Л. 1-4. Рукопись. Подлинник.

⁶¹¹ Косиловский – *п/с. поляк, находился на жительстве в г. Мариинске (на 1874).*

12. Земля костельная...

№ 184

ОПИСАНИЕ

ксендзовой заимки в районе деревни Кудровой под Томском

1881 г.

Геометричный специальный план Томского уезда Семилужной волости пашенной и покосной земли отданной Томской миссии католического исповедания для двух священников и двух причетников положенное количество 150 десятин. Внутри той отведенной земли отделенной по окружности красною краскою состоит нагорной для пашни и под усадьбу удобной порослой мелким лесом 103 десятины 1800 квадратных сажень, сенокосной луговой 41 десятины 600 квадратных сажень. Итого удобной 150 десятин. Затем неудобных мест под берегом речки Киргизки с состоящими при ней в излучинах ельниками и талом покосных мест 12 десятин 1120 кв. сажень, под крутостью горы с ложками 10 десятин 1600 кв. сажень, под разными проселочными дорогами 3 десятины 1140 кв. сажень, под озером Кривым с его болотными отлогами и протоками мелкими озерами 5 десятин 800 кв. сажень. Итого неудобных 95 десятин 450 кв. сажень, а всей в отводе земли 245 десятин 450 кв. сажень.

Отводил Томский губернский землемер надворный советник Степан Зверев.

При сем отводе были: Томской миссии р-к исповедания бернардинского ордена священник вице-префект Деонисий.

Томского земского суда сельский заседатель Федор Бадацкий.

1881 года июль 3 дня по Указу Его Императорского Величества по определению Исполнительной экспедиции Томского губернского правительства выдан из оной план священникам Бернардинского ордена с описанием окружной межи на участке земли отведенной им в Томском уезде вследствие предписания Управляющего министерством внутренних дел советом.

Чертил бийский уездный землемер Александр Берестов. Копию сего чертил 28 мая 1918 г. от плана, а наносил с натуры по людомерной съемке зав. технической частью Томского переселенческого района В. Карпов.

Подпись

ГАТО. Ф. Р. 430. Оп. 1. Д. 53. Л. 212. Рукопись. Копия.

№ 185

ОТНОШЕНИЕ

пристава 3 части г. Томска в городскую Управу с просьбой выделить землемера для измерения участков земли, занимаемых Томским римско-католическим костелом «за давностью лет»

30 июня 1893 г.

№ 4308

В производстве моем находятся три дела о измерении участков земли, по давности владения, переходящих в собственность: два участка в пользу Томской Римско-Католической церкви и третий – в пользу томской мещанки Прасковьи Афанасьевой Протопоповой, для каковой цели я и приглашал городского землемера г. Николаева 30 июня сего года. Между тем г. Николаев хотя и прибыл означенного числа в частную Управу, но от измерения помянутых участков отказался, ссылаясь на то, что не имеет для сего официального приглашения от Городской Управы.

В виду вышеозначенного имею честь просить Городовую Управу командировать г. Николаева для измерения земли 2 июля сего года к 11 час. дня, а также равно и кого либо из членов Управы.

Пристав 3 части города Томска

подпись

ГАТО. Ф. 233. Оп. 2. Д. 1667. Л. 1. Рукопись. Подлинник.

№ 186

ОТНОШЕНИЕ

Томской городской Управы городскому архитектору относительно участков земли, отошедших по давности времени за Томской римско-католической общиной

14 июля 1893 г.

№ 1641

Препровождая при сем отношение Пристава 3 части г. Томска от 30 мин. июня за № 4308 о командировании землемера Николаева для измерения участков земли, переходящих по давности владения, в собственности два участка Томской Римско-Католической церкви и третий Томской мещанки Прасковьи Афанасьевой Протопоповой, Городская Управа покорнейше просит Вас измерить объясненные участки, пригласив с собою в случае потребности и землемера Николаева, и о результатах измерения сообщить Управе с возвращением приложения и приложенного плана на измеренные участки, причем доставить в Управу сведение о том, застроены ли ныне эти участки или нет ли знаков, что таковые были застроены раньше; могут ли эти места идти под обывательские постройки и на чем именно выразилось владение сказанными участками.

Член Управы

подпись

Секретарь

подпись

ГАТО. Ф. 233. Оп. 2. Д. 1667. Л. 2 и об. Рукопись на бланке городской Управы. Подлинник.

№ 187

ПРОШЕНИЕ

комитета для управления хозяйственными делами Томской римско-католической церкви в городскую Управу выдать копию определения управы о закреплении за церковью участка земли

2 октября 1893 г.

№ 98

Комитет имеет честь покорнейше просить Управу не отказать выдать Комитету, под расписку члена С.О. Островского⁶¹², копию с журнала Управы, коим вопрос об участках земли, владеемых церковью по давности, заключено представить на рассмотрение городской Думы, а также и копию с актов измерения тех участков городским архитектором, произведенного по требованию Томского окружного суда. Гербовый сбор и канцелярские пошлины за копии будут внесены при получении их членом Комитета Островским.

Настоящее ходатайство Комитет основывает на 179 стр. № т-1 ч. Общего Губернск. Учреждения.

Курат

подпись В. Громадский⁶¹³

Член Комитета

подпись

Член Комитета

подпись (Ержинский)⁶¹⁴

Резолюция Присутствия

Просимые Комитетом поименованные в этом отношении копии по надлежащем засвидетельствовании выдать под расписку члену Комитета С.О. Островскому. Октябрь 7 дня 1893 г.

Заступающий место городского головы

подпись

Члены Управы:

4 подписи

Городской секретарь

подпись

ГАТО. Ф. 233. Оп. 2. Д. 1667. Л. 7-8. Рукопись на бланке Комитета. Подлинник.

№ 188

ПИСЬМО

настоятеля Томской римско-католической церкви ксендза Громадского Министру земледелия с просьбой отвода участка земли для притча костела в селе Спасском Томской губернии

С. Петербург

23 апреля 1897 г.

⁶¹² Островский Стефан Осипович (1837-1919) – чиновник Томского губ. управления, синдик Томского прихода. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 423-424.

⁶¹³ Громадский Валериан – кс., курат Томского прихода. Подробнее – см. гл. 12, Часть I.

⁶¹⁴ Ержинский Юлиан Устинович (1844-1896) – фотограф, владелец «Варшавской фотографии» в Томске, синдик томского прихода. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 180-181.

Его Высокопревосходительству Господину Министру Земледелия и Государственных Имуществ Алексею Сергеевичу Ермолову⁶¹⁵
Настоятеля Томской Римско-Католической церкви священника Громадского
Докладная записка

В последние годы Сибирь стала обращать на себя особое внимание Высшего Правительства, которое в целом ряд мероприятий стремится вызвать и приобщить к культурной жизни этот обильно снабженный дарами природы, но дотоле позабытый край. Проведение великого рельсового пути, улучшение переселенческого дела, введение новых судов – все эти главнейшие меры, взятые уже сами по себе, каждая в отдельности, могли бы составить целую эпоху в жизни края.

Но Правительство в своих широких работах пошло ещё дальше. Оно сознало, что одних внешних мер экономического благосостояния и правового порядка далеко недостаточно для полного переустройства страны. Поэтому Правительство, независимо от мер в указанном направлении, одновременно заботится также о насаждении и укреплении нравственных и религиозных чувств в населении Сибири постройкою церквей, школ и обеспечением быта духовенства.

В должности служителя церкви я нахожусь в Сибири 36 лет и за это время я мог понять и оценить резкие черты отличия Сибири прежней, как страны ссылки, и настоящей: жизнерадостной, полной светлых надежд и упованию на то, что нужды ея будут выслушаны, взвешены и, по возможности, удовлетворены.

В 1896 году в селе Спасском, Каинского округа, Томской губ., построен костел приписаной к Томскому приходу, при котором положен свой особый причт. Так как прихожане этого костела состояются из населения служилого или пришлого, не осевшего в Сибири, при том разбросанного на громадном расстоянии, то в положении духовенства означенного костела не представляется никакого прочного обеспечения.

В 20-х годах, костелу в г. Томске отведен с Высочайшего соизволения, казенный участок в количестве около 300 дес., в том числе около 100 дес. леса. Точно также, насколько мне известно, обеспечено земельными угодьями духовенство костелов в Красноярске и Иркутске. Таким образом только причт костела в селе Спасском не имеет надела. Между тем материально положение духовенства сего костела, конечно, обставлено хуже такового же положения городского духовенства, ибо в городах более прихожан, которые могут придти на помощь духовенству.

Но, независимо от лучшего материального обеспечения духовенства, отвод земельного участка был бы полезен и в смысле распространения в населении полезных сельскохозяйственных знаний. Доказательством этому может служить принятая система хозяйства на вышеупомянутой земле, отведенной духовенству Томского костела.

Вполне подходящим для надобностей духовенства Спасского костела был бы земельный участок площадью около 150 дес., верстах 7-ми от с. Спасского, лежащий

⁶¹⁵ Ермолов Алексей Сергеевич (1847-1917) – государственный деятель, статс-секретарь (с 1903), член Государственного совета (с 1905), министр земледелия и государственных имуществ (1894-1905), действительный тайный советник (1896).

совершенно отдельно, свободный и никем не эксплуатируемый. Участок этот входит в состав Спасского лесничества.

На основании вышеизложенного, побуждаемый светлыми воспоминаниями, которые остались у сибиряков после Вашего посещения Сибири, а также зная Вашу отзывчивость и широкий просвещенный взгляд в вопросах государственной важности, приемлю смелость почтительнейше просить Ваше Высоко-превосходительство не отказать исходатайствовать, в установленном порядке, наделение причта Спасского костела помянутым выше участком около села Спасского.

Подписано: Настоятель Томской Р.К. церкви Священник В. Громадский

Апреля 23 дня 1897 г. С. Петербург

РГИА. Ф. 821. Оп. 125. Д. 689. Л. 15-16. Рукопись. Копия.

13. С заботой о Томском храме...

№ 189

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

инженера Шраера⁶¹⁶ к проекту на пристройку к каменному костелу в городе Томске

6 июня 1889 г.

Предполагаемы пристройки имеют целью расширение помещения для молящихся, так как в существующем костеле если не считать помещения перед алтарем, которым прихожане не пользуются, то все квадратное содержание пола (при длине 4,16 ширины 3,5 саж.) для пользования молящихся составит 14,56 кв. саж. Если допустить возможным размещение 15 чел. на кв. саж. (в виду расположения 2-х рядов скамеек с проходом на середине) то получим, что существующим помещением может пользоваться не больше 218 прихожан. Сделать же все предполагаемые пристройки – помещение увеличится на 10,5 кв. саж., которые могут поместить 157 человек. Внутренние стены, занимающие много места, предполагается сломать вместе с опирающимся на этих стенах и покрывающим хоры, каменным цилиндрическим с распалубками сводом. Свод этот опущен очень низко и, опираясь на четырех стенах, позволяет иметь только небольшой проем из хора в главное помещение костела; это обстоятельство уменьшая и так незначительный объем воздуха внутри помещения, вместе с тем лишает костел необходимой акустики. В виду этого неудобства новый свод поднят насколько возможно было выше сделан с большим подъемом и опирается только на наружных стенах. Перила у хоров целью увеличить помещение, предполагаются железные или чугунные. Все хоры устроены на небольших кирпичных сводах. Низ сообщается с хорами помощью небольшой винтовой чугунной лестницы. Прочность свода вполне обеспечивается значительною толщиной стен (в 3½ кирп.) хорошим состоянием их, прочностью фундаментов и большим подъемом свода; последний предполагается сделать толщиной в 2 кирпича, а в замки в 1½ кирпича. Фасадная стена у главного входа с частями боковых стен предполагаются вывести на старом фундаменте, который имеется под частью площадки между существующими колоннами и фасадною стеною, предположенною к сломке. Фундамент этот такой же глубины, как и под существующими стенами и связан с фундаментом колон. Главный фасад костела изменен лишь в том отношении, что переключываемые на своих старых местах колонны будут ¼ выпущены в пристроенную новую наружную стену. Размеры колонн, фронтона и поч. части остаются также и переключываются исключительно только для большей общей связи с пристраиваемой фасадною стеною. Грунт под всем зданием песчаный, сухой, равномерно сжимающийся. Над главным помещением костела предполагается оставить существующий деревянный потолок, в виду его хорошего состояния и значительной затраты, какая потребовалась бы для замены его сводом. Подлинную подписал Гражданский Инженер Шраер июня 6 дня 1889 года.

⁶¹⁶ Шраер Юзеф Юльевич (1860- после 1892) – гражданский инженер, архитектор. Работал в Томске в 1884-1891. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 634.

Верно: и.д. Делопроизводителя

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 117. Л. 32-33об. Рукопись. Копия.

№ 190

ОТНОШЕНИЕ

Министра внутренних дел Томскому губернатору с разрешением произвести пристройку томского костела

С. Петербург

4 декабря 1889 г.

№ 7032

Вследствие отношения от 30 ч. месяца октября, за № 520, разрешая увеличить размеры Томской р.к. церкви пристройкою к ней некоторых новых частей имею честь уведомить о сем Ваше Превосходительство, для зависящих распоряжений, с возвращением приложений.

Министр Внутренних Дел Статс. Секретарь
Директор

подпись (Дурново)⁶¹⁷
подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 117. Л. 34. Рукопись на бланке департамента духовных дел иностранных исповеданий МВД. Копия.

№ 191

ВЕДОМОСТЬ

о числе жителей г. Томска, по вероисповеданиям за 1889 год

№	Наименование вероисповеданий	Мужчин	Женщин	Обоего пола
1.	Православного	13 949	14 963	28 912
2.	Единоверческого	120	105	225
3.	Раскольников	204	217	421
4.	Католиков	905	595	1500
5.	Лютеранского	401	218	619
6.	Еврейского	1 545	1 485	3 030
7.	Магометанского	634	642	1 276

⁶¹⁷ Дурново Иван Николаевич (1834-1903) – министр внутренних дел (1889-1895).

8.	Армяно-Григорианского	12	10	22
Итого		17 770	18 235	36 005

Помощник полицмейстера
Секретарь

подпись

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 117. Л. 40. Рукопись. Подлинник.

№ 192

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

комитета по управлению хозяйственными делами Томской римско-католической церкви с изложением вскрывшихся обстоятельств технического состояния потолочных перекрытий здания костела

25 мая 1890 г.

Получив уведомление от Господина и.д. Томского Губернатора от 15 января 1890 г. за № 18 о том, что Его Высокопревосходительство Господин Министр Внутренних Дел разрешил увеличить размеры Томской Римско-Католической Церкви пристройкой к ней некоторых новых частей, Комитет по управлению хозяйственными делами этой церкви, не имея никаких средств на предстоящий ремонт и перестройку, постановил обратиться с ходатайством через посредство Начальника Губернии в Римско-Католическую Духовную Коллегию о выдаче оттуда из вспомогательного капитала пособия в размере 6000 р., согласно сметы Гражданского Инженера Шраера. Засим утром 26 сего мая сторож церкви Болеслав Богданович доложил Настоятелю, что в ночь на означенное число отпало с потолка большое количество штукатурки и на обнажившемся месте на пространстве приблизительно 6-ти квадр. аршин отпала подшивка. По тщательном осмотре под куполом оказалось, что все балки потолка сгнили совершенно не только в гнездах каменных стен, но и на всем своем протяжении вместе с черным полом, потолок же держался только на одной подшивке, подвешенной болтами к брусьям, на которых основана куполообразная крыша. На этих брусьях, идущих в два ряда, кто-то из наших предшественников был настлан второй черный пол с заливкою, как надо полагать, для тепла, вследствие этого первый черный пол и потолочные балки, не имея доступа воздуха в течение многих лет совершенно сгнили и каждую минуту угрожали обрушиться на головы молящихся: никто из предшествовавших и настоящих членов Комитета, а равно и гражданский инженер Шраер, при освидетельствовании потолка, не полагали, что над осмотренным верхним потолком находится второй и в таком ужасном состоянии, вследствие чего сгнивший потолок не был внесен ни в смету, ни в пояснительную записку.

В виду всего этого Комитет по управлению хозяйственными делами Церкви постановил по неотложной необходимости приступить к разборке потолка и крыши и настилке их вновь, чтобы не дать размокать от дождя стенам, и, впредь до получения пособия, решил занять необходимые для оного средства и взять в кредит материал, о об оказавшимся

внести в настоящее постановление для сведения и в дополнение к пояснительной записке инженера Шраера.

Курат Томской римско-католической церкви В. Громадский⁶¹⁸

Член комитета: подпись (В. Каупович)⁶¹⁹

Член комитета: подпись (О. Воного)⁶²⁰

Член комитета: подпись (Островский)⁶²¹

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 117. Л. 15-16. Рукопись. Подлинник.

№ 193

ТОМСКАЯ РИМСКО-КАТОЛИЧЕСКАЯ ЦЕРКОВЬ

(краткий очерк ее сооружения)

1890 г.

Римско-католическая церковь во имя Пресвятой Богородицы существует в Томске с 1833 года. На построение ее последовало Высочайшее соизволение, сообщенное Министром внутренних дел генерал-губернатору Западной Сибири от 10 декабря 1806 года. Со времени разрешения, до построения храма, богослужения совершались в частном доме. Первым настоятелем прихода был священник ордена Иисуса, супериор римско-католической миссии Марцелий Каминский⁶²², управлявший приходом до 1820 года. В этом году, вследствие упразднения в России ордена иезуитов, назначен был в настоятели священник ордена бернардинов, Яков Юревич⁶²³, и так как к томскому приходу принадлежали тогда губернии: Томская, Тобольская, Енисейская и Киргизские степи, то в помощники Юревичу был назначен викарием о. Ремигий Апанасевич⁶²⁴. В 1825 году Юревич отправился на покой в Могилевский монастырь бернардинов на Днепре, а о. Ремигий, оставшись настоятелем Томского прихода, без всяких средств, при помощи Божией, выстроил храм в 1833 году в том внешнем виде, в каком он существует ныне. Постройка этого храма совершалась таким образом, каким, по всей вероятности, нигде более не строились храмы Божий. Надо заметить, что в это время приход состоял из небольшого числа прихожан, преимущественно ссыльных. Но о. Ремигий, будучи сам проникнут сознанием необходимости иметь храм для своих прихожан, сумел передать свое горячее желание и своим прихожанам, для которых осуществление постройки храма стало тоже заветной целью. И вот, бедняки-поселенцы, не будучи в состоянии ничего жертвовать, дали взамен этого свой личный труд и обратились в добровольных

⁶¹⁸ Громадский Валериан – кс., курат Томского прихода. Подробнее см. гл. № 12, Часть I.

⁶¹⁹ Каупович Витольд Викентьевич (1848-1894) – дворянин Ковенской губ., синдик Томского костела (на 1890).

⁶²⁰ Воного О. – синдик Томского костела (на 1890).

⁶²¹ Островский Стефан – синдик Томского костела (на 1890). Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 623-424.

⁶²² Каминский Марцелий – кс., настоятель Томского прихода. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

⁶²³ Юревич Яков – кс., настоятель Томского прихода. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

⁶²⁴ Апанасевич Ремигий – кс., настоятель Томского прихода. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

каменщиков, плотников и штукатуров. Но это еще не все: прихожане тогда были до такой степени бедны, что о. Ремигию приходилось еще заботиться и о содержании этих добровольных работников. Для этой цели о. Ремигий продал все свое имущество и на вырученные деньги купил две лошади и две телеги и отправился с одним из прихожан по городам и селам Сибири за добровольными пожертвованиями на постройку храма. Странствуя от деревни к деревне, от окна к окну, он именем Христа собирал пожертвования на осуществление своей заветной цели, принимая все, что давали: кусок хлеба, мяса, горсть муки, крупы, кусок полотна и т.д. Когда телеги его наполнялись припасами, он возвращался в Томск и собранным кормил и одевал своих рабочих прихожан. О. Ремигий не только руководил постройкою, но и сам лично принимал участие в ней: он месил глину, делал и обжигал кирпичи и прочее. Когда же привезенные припасы истощались, он снова отправлялся собирать их. К чести сибиряков следует сказать, что рука их в даянии не оскудевала, и о. Ремигий везде находил даровой приют и пищу для себя и лошадей. Таким образом, при горячем желании, при неутомимой энергии и твердой воле, о. Ремигий соорудил храм личным трудом и прихожан-поселенцев и даяниями жертвователей, между которыми первое место по количеству даяний, по справедливости следует отнести православным сибирякам, братски отнесшимся к нам, пришельцам-иноверцам. Их помощи, их сочувствию к духовным нуждам поселившихся между ними братьев во Христе, обязана своим возникновением томская римско-католическая церковь. Окончив храм, но потеряв здоровье, о. Ремигий вынужден был в 1835 году уехать на покой в свой монастырь, в Могилевскую губернию. Усердием и заботами последующих настоятелей: священника ордена доминиканцев Иеронима Гринчеля⁶²⁵ (1835-62), каноника Иосифа Энгельгардта⁶²⁶ (1862-67), магистра богословия священника Иустина Захаревича⁶²⁷ (1867-82) и почетного каноника луцкой коллегии священника Валериана Громадзкого, сооруженный о. Ремигием храм мало помалу наполнялся церковною утварью и всем необходимым. В настоящее время в храме три алтаря. В главном алтаре помещается образ Преображения Господня – копия с Рафаэля⁶²⁸, написанная художником Бедронским⁶²⁹ в Варшаве. В правом боковом алтаре – икона Иоанна Богослова, копия с Ары-Шеффера, исполненная художником Бухбиндером⁶³⁰ в Варшаве; в левом – Покров Пресвятой Девы Марии, копия с Мурильо⁶³¹, списанная художником Хруцким⁶³² в Петербурге; пред главным алтарем с левого боку – икона Рождества Христова, копия Корреджио⁶³³; последняя неизвестно кем списанная, и над иконами боковых алтарей

⁶²⁵ Гринчел Иероним – кс., настоятель Томского прихода. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

⁶²⁶ Энгельгарт Иосиф – кс., настоятель Томского прихода. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

⁶²⁷ Захаревич Иустин – кс., настоятель Томского прихода. Подробнее см. Приложение № 2. Часть III.

⁶²⁸ Рафаэль, *ит. Raffaello Santi (1483-1520)* – итальянский художник эпохи Возрождения.

⁶²⁹ Бедронский Леон (1857-1907) – варшавский художник.

⁶³⁰ Бухбиндер Шимон (1853-1908?) – варшавский художник.

⁶³¹ Мурильо Бартоломе Эстебан, *исп. Bartolomé Esteban Murillo (1617/18-1682)* – испанский живописец XVII

в.

⁶³² Хруцкий Ян (1810-1885) – Санкт-Петербургский художник.

⁶³³ Корреджо, *ит. Antonio Allegri da Correggio (1494-1534)* – итальянский живописец периода Высокого Возрождения.

образы св. Анны и св. Цецилии, писанные молодой артисткою, девицей Вандой Домбровскою⁶³⁴.

Римско-католическая церковь построена в классическом стиле, в виде четырехугольника, законченного в восточной, алтарной части полукругом. Она имеет снаружи в длину 8 сажень 1 аршин; в ширину 4 сажени, 2 аршина и в высоту 5 сажень, 2 аршина. При такой крайне малой вместительности ее, во время праздничных богослужений большая часть молящихся принуждена слушать службу Божию из ограды, так как церковь выстроена только на 200 человек, – между тем как при богослужении бывает до 500 и более человек. Само собой разумеется, что слушать богослужение из ограды ее возможно только в летнее, теплое и притом сухое время. В ненастную же погоду летом, а также в течение всей зимы и большую часть весны и осени, явившиеся к богослужению позже других прихожане вынуждены возвращаться домой. В последнее время прихожане и вовсе лишились храма, ибо по осмотру техника потолок оказался опасным по своей ветхости, и когда вследствие полученного разрешения расширить церковь, была выломана передняя стена, то оказалось, что балки, на которых держался потолок, совершенно сгнили и истлели, так что всякий, кто нынче взглянет на эти совершенно истлевшие балки, подпертые столбами от падения, невольно подумает, что только чудом они могли до сих пор держать на себе тяжесть потолка. Разрешение расширить церковь последовало. Разборкой передней стены обнаружена и предупреждена катастрофа, о последствиях которой страшно и подумать. На восстановление же храма добровольными пожертвованиями при всем усилии собрано лишь столько, что на итог собранного едва можно было приобрести половину того количества кирпича и извести, которое потребуется на восстановление разрушенного, не говоря уже о плате рабочим. Откуда явится остальное – пока неизвестно, но вера в промысел Божий и в святой пример о. Ремигия оживляет надеждою тех, у кого пока ничего нет в настоящем.

Мы получили этот очерк при следующем письме:

Милостивый государь, г. редактор!

Прилагая краткий очерк истории построения в Томске римско-католической церкви и текст слова (оно будет помещено в воскресенье, в № 68) произнесенного 10 июня в собрании прихожан ее, священником Валерианом Громадзским, после совершенного богослужения и молебствия о здравии и благоденствии Его Императорского Величества и всего Августейшего Дома, обращаюсь к вам с покорнейшею просьбою: не признаете ли вы возможным поместить посылаемое в издаваемой вами газете: быть может и теперь православное население Сибири отнесется к духовным нуждам прихожан римско-католической церкви с тем же теплым, братским участием, с каким оно помогло им в этих же нуждах во время, указанное в очерке. Примите уверения в совершенном моем почтении и преданности.

Член комитета по управлению хозяйственными делами томской римско-католической церкви Островский.

«Сибирский Вестник» 1890, № 67.

⁶³⁴ Домбровская Ванда – художница.

№ 194

СЛОВО

сказанное 10 июня 1890 г. священником Валерианом Громадским при освящении начатой перестройки томской римско-католической церкви

1890 г.

Мы стоим теперь, братья, на развалинах нашей церкви. Какое печальное и поражающее душу зрелище представляется глазам нашим. То, что создано руками человеческими время медленно уничтожило. Смотря на это дело разрушения, не один поникнет головой и, если он глубоко верующий, то воскликнет: «О как велик Ты, Боже, в милосердии своем!» Ибо вот этот потолок, – который сами вы теперь видите, – как меч домклов висел над нашими головами. Стоя на этих развалинах, мы стоим как бы над большой глубокой могилой, от погребения в которой заживо нас охранило милосердие Божие. Быть может, молитва праведного защитила нас от этого несчастья; быть может ради невинных чистых созданий, маленьких детей наших, которые могут остаться сиротами, пощадило нас Провидение Божие; или молитва верующей и добродетельной матери, охраняя от несчастья ее дитя, услышана Богом, и мы остались невредимыми. Как бы то ни было, жизнь наша висела на волоске, и только нескончаемому милосердию Божию обязаны мы нашим спасением от видимой смерти. В настоящее время мы приступаем к закладке углового камня (закладке фундамента) той части, которая теперь имеет быть пристроена к храму. Вы, многоуважаемые прихожане, приглашены, дабы участвовать в этом освящении; дабы нам всем вместе просить Господа Бога о скором окончании начинающегося ремонта нашей святыни и всем участвовать в торжестве возобновления того, что разрушило время. Вспомним, братья, сколько святых, посвященных Богу минут проведено нами в стенах сего храма, ныне пустых и безмолвных! Неужели стены эти останутся пустыми и безмолвными на долгое время? Неужели мы будем равнодушно смотреть как камень за камнем будет валиться с разрушающихся стен на землю и ни одна слеза не оросит такого падения, ничье сердце не забьется святым желанием скорее, скорее отворотить это постигшее нас бедствие? О, нет! Не допустим дальнейшего разрушения нашей святыни; воздвигнем ее сильной рукой и крепкой волею! Поделится с Богом последней нашей копеечкой, хотя бы она и много стоила в нашей трудовой жизни. Вера отцов наших воздвигла эту церковь, – вера же наша сумеет возобновить ее. Сколько поколений, последовавших за сооружением храма, благословляло зиждителей его; да станется так, чтобы и грядущие за нами поколения благословляли нас за возобновление его. Сделаем все возможное во славу Божию и приступим к делу в надежде на помощь провидения. Вспомним, что если не будем жалеть своих трудов и жертв, то верующие вновь наполнят возобновленную святыню Господню, и не одно поколение сойдет в могилу, прах его истлеет, – а в деле рук наших, в возобновленной святыне, – будет возноситься к престолу Царя царей молитва и совершаться искупительная жертва за грехи наши.

Братья, стоя здесь, быть может, не один из вас вспомнит о том, что в этом храме через святое крещение, он причислен к стаду Христову. Не одному мужу, не одной жене придет на память, что когда-то давно, – полные взаимного святого чувства любви и розовых надежд, мечтая о счастливой будущности, стояли они здесь, перед святым престолом,

давая клятву друг другу в верной и до гробной любви. Не одна мать вспомнит, как, стоя на коленях пред Престолом, со слезами на глазах и покаянием в сердце, просила благословения для детей. Вспомнят и дети, как в последний раз они провожали здесь отца или мать на путь вечности. Вспомнит и грешник то благо примирения с Богом, которое достиг он в сем храме через покаяние и причастие св. Тайн. Вспомним все мы, что этот храм был свидетелем наших страданий, тревожных минут и радостей, что много пролито в нем слез и много вынесено из него утешения.

Братья! Наши предки, малочисленные в этой стране, но сильные верой, чувствуя потребность в общей молитве, работая в поте лица, воздвигли этот храм! Много времени прошло с тех пор, и многое изменилось. Остыла вера, а с верой и любовь, но цепь, которая соединяла все сердца, хотя и ослабла, но не разорвалась, а общие нужды ее поддержат. В несчастьи сердца находят отраду в общении. Вознесемте же сердцем к Престолу Сына и Его Матери, – той Матери, святое изображение которой с этой иконы смотрит на наше горе. Отдадимся попечению Ее с мольбой о ниспослании милости и представления возможности вновь отстроить храм во имя Ее. Аминь.

«Сибирский вестник» 1890 г. № 68.

№ 195

ОТНОШЕНИЕ

комитета для управления хозяйственными делами Томской римско-католической церкви в Томское губернское управление по строительному отделению

14 мая 1891 г.

№ 74

Вследствие отношения от 30 апреля 1891 г. за № 169 Комитет по Управлению Хозяйственными делами Томской Римско-Католической Церкви имеет честь представить при сем: а) проект по всем предложениям о перестройке Томской Римско-Католической Церкви, б) пояснительную записку Гражданского инженера г. Шраера, в) чертеж фасада церкви в бывшем его виде и г) постановление Комитета Церкви (или акт) об оказавшемся состоянии Церкви после составления сметы и пояснительной записки. При этом Комитет имеет честь доложить, что справочные цены, принятые при составлении сметы, должны иметься в Строительном Отделении.

Что же касается настоящей необходимости в проектируемых пристройках, то Комитет по Управлению Хозяйственными делами Церкви, ссылаясь на указанную в пояснительной записке недостаточность существующего внутреннего помещения для молящихся прихожан, которых в одном городе Томске проживает полторы тысяч, кроме того в соседних деревнях и волостях насчитывается до четырёхсот душ прихожан Римско-Католического вероисповедания. Таким образом существующее без пристроек помещение, едва может вместить то число прихожан, какое указано в пояснительной записке, т.е. с небольшим двести человек; остальные, – как это было уже объяснено в представлении Комитета Господину Томскому Губернатору от 17 мая 1889 г. за № 63 должны, несмотря на какую погоду, оставаться во время Богослужения вне храма.

Недостаточность помещения уже признана Господином Министром Внутренних Дел и расширение Церкви разрешено Его Высочайшим Уведомлением в уведомлении от 4 декабря 1889 г. за № 7032.

Ходатайствующего пособия в размере 6000 р. на возведение в Церкви пристроек, по утвержденному плану, оказалось далеко недостаточным, в виду встретившейся неожиданной необходимости перестроить потолок и крышу, не вошедших в смету, что подтверждается вышеупомянутым прилагаемым при сем постановлением, вследствие чего недостающая сумма была занята у разных лиц и частью покрыта из поступивших пожертвований как от прихожан, так и от православных лиц, отнесшихся к этому делу весьма сочувственно, а частью может быть уплачено из того пособия, о котором возбуждено настоящее ходатайство.

Настоящий ответ о состоянии Церкви и о частичной необходимости расширения и капитального ремонта, Комитет считает нелишним подкрепить отзывом местной прессы и с тою целью имеет честь приложить при сем 68 номере Сибирского Вестника за 1890 год, где в передовой статье, так ярко и правдиво выражено беспомощное положение Римско-Католической общины, совершенно бессильной привести свой храм в состояние, соответственное со своими духовными нуждами.

Курат	подпись (В. Громадский)
Член комитета:	подпись (В. Каупович)
Член комитета:	подпись (О. Вонаго)
Член комитета:	подпись (Островский)

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 117. Л. 13-14. Рукопись. Подлинник.

№ 196

ВЫПИСКА

из отношения Техническо-Строительного Комитета министерства в Департамент духовных дел иностранных исповеданий по ремонту Томской римско-католической церкви

31 июля 1891 г.

№ 1304

Техническо-Строительный Комитет при рассмотрении чертежей обратил внимание, что наружные стены на проекте Гражданского Инженера Шраера выше на одну сажень, чем на чертеже, заверенном Губернским Архитектором Хабаровым⁶³⁵, между тем как Гражданский Инженер Шраер оставляет существующую высоту церкви. Комитет не может определить, который из помянутых чертежей верен.

В техническом отношении Комитет находит, что перекрытие передовой части церкви сводом диаметром в четыре сажени небезопасно, так как свод упрется частью на вновь

⁶³⁵ Хабаров Виктор Васильевич (1843-1897) – Томский губернский архитектор. Подробнее см. В.Г. Залесов. Архитекторы Томска (XIX – начало XX века). Томск 2004. С. 132-133.

возведенные стены и частью на существующие старые, хотя и прочные, стены, в которых вновь пробиваются окна. Комитет полагал бы ограничиться перекрытием арки, сохранив залочки от существующих хоровых стен, а пространство между аркою и новою лицевою стеною покрыть деревянными балками по образцу покрытия средней части под рациональные, вместо трех четыре сделать пилястры.

В виду разницы между представленными чертежами Комитет считает нужным возвратитъ дело местному начальству, сообщив при этом, что при надлежащем отношении к представляемым в Министерство проектам подобная ошибка не могла бы иметь места. К проекту следует приложить боковой фасад и кроме того, проект, предварительно представления в Министерство, должен быть рассмотрен и одобрен местным Строительным Отделением, которое должно засвидетельствовать правильное проектирование чертежей.

Верно: Начальник Отделения

подпись

Сверял: столоначальник

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 117. Л. 64 и об. Рукопись. Копия.

14. За безупречную 25-летнюю службу в приходе...

№ 197

ПИСЬМО

синдиком Томского католического прихода в адрес архиепископа Могилевской католической архидицезии с просьбой о награждении курата В. Громадского⁶³⁶ за безупречную его 25-летнюю службу в приходе

29 января 1894 г.

Его Высокопреосвященству

Архиепископу и Митрополиту Могилевской Римско-Католической Архидицезии

1 сентября 1893 года исполнилось 25 лет пастырской деятельности ксендза – каноника Валериана Громадского в качестве курата Томского обширного Римско-Католического прихода.

Признательность, любовь и уважение всех без исключения прихожан к их высокочтимому пастырю нашли себе выражение в чествовании этого торжественного дня и заслуг почтенного юбиляра.

О полезной и благотворной в высшей степени деятельности и выдающихся заслугах нашего курата Синдикат Томского Римско-Католического прихода, по ходатайству всех прихожан, имеет честь почтительнейше представить Вашему Высокопреосвященству на милостивое благоусмотрение.

[подписали]: Синдики: В. Каупович⁶³⁷, Юлиан Ержинский⁶³⁸, Виктор Родзевич⁶³⁹.

С подлинным верно: В. Родзевич (подпись).

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 3303. Л. 2. Рукопись. Копия.

№ 198

ПИСЬМО

синдиком Томского католического прихода в адрес и.д. Томского губернатора с просьбой поддержать их ходатайство о награждении курата В. Громадского за безупречную его 25-летнюю службу в приходе

Февраль 1894 г.

Его Превосходительству Господину

исполняющему должность Томского губернатора

⁶³⁶ Громадский Валериан – кс., настоятель Томского прихода. Подробнее см. гл. 12, Часть I.

⁶³⁷ Каупович Витольд Викентьевич (1848-1894) – дворянин Ковенской губ., синдик Томского костела (на 1890).

⁶³⁸ Ержинский Юлиан – синдик Томского костела. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 180-181.

⁶³⁹ Родзевич Виктор – лесничий Нелюбинского лесничества, синдик Томского костела. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 484.

1 сентября минувшего года исполнилось 25 лет пастырской деятельности ксендза каноника Валериана Громадского в качестве курата Томского обширного Римско-Католического прихода.

Признательность, любовь и уважение всех без исключения прихожан к их высокопочтительному пастырю нашли себе выражение в чувствовании подобающим образом этого торжественного дня и заслуг почтенного юбиляра.

О таком выражении чувств прихожан всех их пастырю, а равно о его полезной и в высшей степени благородной деятельности и выдающихся заслугах Синдикатом Римско-Католического Прихода по ходатайству прихожан сделано представление Его Высокопреосвященству Архиепископу и Митрополиту Могилевской Римско-Католической Архиепископии на его благоусмотрение.

Донося об этом, Синдикат Томского Римско-Католического прихода по ходатайству же всех прихожан, имеет честь покорнейше просить Ваше Превосходительство не отказать в представлении своем перед Г. Министром Внутренних Дел о поощрении столь полезной и выдающейся двадцатипятилетней деятельности курата Томского Римско-Католического прихода ксендза-каноника Громадского.

Копию с вышеозначенного представления Синдикат при сем имеет честь предоставить.

Синдики: дворянин В. Каупович,

дворянин Юлиан Ержинский,

Виктор Родзевич

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 3303. Л. 1-1об. Рукопись. Подлинник. Входящий штамп Общего губернского правления от 10 февраля 1894 г.

№ 199

ОТНОШЕНИЕ

Томского губернатора директору Департамента иностранных исповеданий МВД с поддержкой ходатайства синдиков Томского римско-католического прихода о награждении курата В. Громадского за безупречную его 25-летнюю службу в приходе

9 августа 1894 г.

№ 1843

Его Превосходительству А.Н. Мосолову⁶⁴⁰

Милостивый Государь, Александр Николаевич!

Синдикат Томского Римско-Католического прихода донося мне, что в виду исполненной 25-летней пастырской деятельности ксендза каноника Валериана Громадского, в качестве курата местного Римско-Католического прихода, им по ходатайству прихожан, сделано представление Его Высокопреосвященству Архиепископу и Митрополиту Могилевской Архиепископии о поощрении полезной деятельности названного Громадского, просит и моего ходатайства об этом пред Министерством Внутренних Дел.

⁶⁴⁰ Мосолов Александр Николаевич – директор Департамента иностранных исповеданий МВД (на 1894).

Принимая во внимание столь продолжительную и действительно полезную деятельность ксендза Громадского, а также любовь и уважение, каковым он пользуется среди своих прихожан, я со своей стороны считаю долгом засвидетельствовать пред Вашим Превосходительством об отлично-усердной службе ксендза Громадского и покорнейше просить ходатайства Вашего о награждении его наперстным крестом. Покорнейше прошу Ваше Превосходительство принять уверение в отличном моем почтении и покорнейшей преданности.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 3303. Л. 3. Рукопись. Копия.

№ 200

ОТНОШЕНИЕ

директора Департамента иностранных исповеданий МВД Томскому губернатору с извещением о награждении курата В. Громадского за безупречную 25-летнюю службу в приходе наперстным крестом

2 апреля 1895 г.

№ 1858

Господину Томскому Губернатору

На отношение от 9 августа минувшего года за № 1843, Департамент Иностранных Исповеданий имеет честь уведомить Ваше Превосходительство, что по всеподданейшему докладу г. Министра, во 2-й день текущего апреля состоялось Высочайшее соизволение на пожалование курату Томской р.к. церкви, священнику Валериану Громадскому наперстного креста, Высочайше установленного 26 мая 1843 года, присовокупляя, что о доставлении ему такового сделано надлежащее распоряжение.

Директор Мосолов

подпись

Секретарь Б. Буткевич

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 3. Д. 3303. Л. 4. Рукопись на бланке Департамента Духовных дел иностранных исповеданий Министерства Внутренних Дел. Подлинник. Вх. общий отдел. 5 мая 1895 г.

15. Обязуясь не препятствовать...

№ 201

ПРОШЕНИЕ

политического ссыльного католика Наполеона Савицкого⁶⁴¹ на имя генерал-губернатора Западной Сибири о дозволении перейти в православие и поступить на государственную службу

г. Бийск

27 июля 1867 г.

Его Высокопревосходительству

Генерал-Губернатору Западной Сибири

высланного административным порядком

по политическому делу дворянина Ковенской губернии

Наполеона Фелиция Савицкого

Прошение

Четвертым поданными мною прошениями в разные времена, а именно: 1-ое 24 сентября, вторым от 5 ноября прошлого 1866 года, третьим от 6 февраля, четвертым от 12 июня 1867 текущего года, просил г. Томского Губернатора ходатайства о дозволении мне присоединиться к Православной церкви и принятии меня на службу Государя Императора, гражданскую или военную, но не по какому случаю ни на одно прошение ответу никакого не получил, не имея в виду чтобы могли быть какие либо препятствия ибо я сослан был из Ковенской губернии административным порядком, что даже видно из моего статейного списка, не будучи ни в чем обвинен, и не знаю за что именно выслан, о чем также одним прошением от 1 мая сего же года просил и Томского Губернского Прокурора и тут оставлен без ответу.

Живя в Сибири более 3-х лет и находясь в хороших отношениях со здешними жителями я хотя могу иметь надежду на возврат в свою родину по милости моего Монарха, но не желая носить на себе безвинно неприятное название Политического Преступника, я истинно с откровенным желанием просил о том г. Томского Губернатора, объясняя и то также что вступаю в законный брак с русской девицею и награждаюсь от излишнего сомнения насчет верности моей. Но к несчастью моему не могу получить не только удовлетворительного ответа, но даже какого либо увыв от отправления в том, что могу ли я ожидать на поданные мною прошения какого нибудь удовлетворительного результата.

Услышав о прибытии в город Бийск Вашего Высокопревосходительства я осмеливаюсь повергнуть пред Вами прошение мое и покорнейше просить не оставить распоряжением в дозволении мне присоединиться в Православной Церкви, вступить в брак с русской девицею. Также поступлении на службу, если этого уже разрешить не можно, то не оставьте распоряжением об отпуске мне пособия, или свободного выезда по Томской губернии как

⁶⁴¹ Савицкий Наполеон – *п/с.*, из дворян Ковенской губ., сослан в г. Бийск.

нелишнему жителю, ибо проживая столько времени вдали от родственников так равно и всех соотечественников, не получая какой либо помощи, а некоторые узнав о намерении моем, меня избегают не подавая мне и руки при всех, хотя я этим и не нуждаюсь, но впредь до исключения меня из ненавистного общества я должен носить безвинно название преступника, ради самого истинного Бога прошу Ваше Высокопревосходительство обратить на меня безвинного и несчастного внимание и на просьбу мою буду ожидать счастливой резолюции лично мне или чрез г. Бийского Городничего.

Дворянин Наполеон Савицкий

ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 786-787. Рукопись. Подлинник.

№ 202

СОПРОВОДИТЕЛЬНАЯ СПРАВКА

городничего г. Бийска к прошению Наполеона Савицкого

г. Бийск

3 июля 1867 г.

№ 402

Податель сего прошения есть политический преступник Наполеон Савицкий из дворян Ковенской губернии, сослан без лишения прав на жительство в г. Бийск 15 числа августа 1865 года, прошение которого о дозволении ему присоединится к православной церкви, вступить в гражданскую или военную службу и вступить в законный брак, мною представлено на разрешение Господину Гражданскому Губернатору, при рапорте, от 24 октября 1866 года за № 715, но и по настоящее время результата на означенное прошение Савицкого ещё не получено.

О чем Вашему Высокопревосходительству имею честь донести и доложить, что проситель Савицкий поведения одобрительного и по неимению средств к содержанию представлен к назначению от казны пособия, но ещё разрешения не получено.

Городничий

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 788. Рукопись. Подлинник.

№ 203

ОТНОШЕНИЕ

генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору по делу прошений Наполеона Савицкого

28 июля 1867 г.

№ 454

Препровождаю при сем прошение сосланного из дворян Наполеона Савицкого о дозволении ему присоединится к православной церкви, поступить на службу и вступить

в законный брак покорнейше прошу Ваше Превосходительство сделать распоряжение к удовлетворению его просьбы поданной в минувшем 1866 году.

Генерал-лейтенант
Управляющий путевой канцелярией

подпись (Хрущов)⁶⁴²
подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 785. Рукопись. Подлинник.

№ 204

ПРОШЕНИЕ

политического ссыльного Иосифа Бурыновского на имя Томского губернатора разрешить законный брак с дочерью политического ссыльного

30 июня 1868 г.

Желая вступить в законный брак с дочерью политического ссыльного Роха Буржима Марией я обращался с просьбой к чиновнику заведывающему делами политических ссыльных г. Корякову выдать мне свидетельство на совершение брака, г. Коряков по запрашиваемым справкам объявил мне, что за неимением сведений холост ли я или женат не вправе выдать мне свидетельство и что разрешение на вступление мое в законный брак будет зависеть от воли Вашего Превосходительства, и что мне известно, что многие политические ссыльные за неимением сведений представили сведения, что они действительно холостые...

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 385. Л. 23. Рукопись. Подлинник.

№ 205

УДОСТОВЕРЕНИЕ,

выданное польскому переселенцу Павлу Пажусинскому сельским старостой на его отлучку в город Томск для получения разрешения жениться

15 июля 1868 г.

Удостоверение дано сие Томского округа, Семилужной волости польскому переселенцу Павлу Осипову Пажусинскому в том, что он действительно причислен по распоряжению начальства в Семилужную волость деревни Аркашевой, в которой имеет приобретенный дом и первоначальное хозяйство, заведенное согласно Инструкции Высочайшего повеления о благоустройстве быта польских переселенцев, и в следствие им Пажусинским желания вступить в законный брак, уволен в город Томск для исходатайствования у Начальства сведения, требуемого Православным духовенством. Присовокупляя при этом, что для приведения в исполнение желания Пажусинским, со стороны общества малейшего препятствия не имеется.

⁶⁴² Хрущов – генерал-губератор Западной Сибири. Подробнее см. документ № 75, сн. 17.

В том подписом с приложением вверенной печати утверждается 1868 года месяца июля 15 дня.

Сельский староста Лязгинского общества Семилужной волости Тимофей Полухин

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 385. Л. 21 и об. Рукопись. Подлинник. Печать сельского старосты.

№ 206

ПРОШЕНИЕ

польского переселенца Павла Пажусинского на имя Томского губернатора с прошением получения справки с родины о его холостом положении

16 июля 1868 г.

Его Превосходительству Господину Томскому Губернатору

Польского переселенца Томского округа,

Семилужной волости деревни Аркашевой

Павла Осипова Пажусинского /или Пажусиса/

Докладная записка

Возымев искреннее желание вступить в первый законный брак и вследствие требования Православным духовенством сведения женат ли я был на родине или холост таково сведения по справкам выданных подведомственного Вашему Превосходительству губернского совета не оказалось, почему приподая к стопам Начальственной особы Вашего Превосходительства прошу сделать со стороны своей распоряжение о вытребовании из родины моей Виленской губернии и уезда Шестовского[?] сельского общества Ширвинтской волости свыше упомянутое об этом сведение, ибо я в последнее время в законный брак не вступил и нахожусь холостым, присовокупляя что действительно причислен к Семилужной волости деревни Аркашевой, в которой имею дом и первоначальное хозяйство, заведенное согласно инструкции Высочайшего повеления о благоустройстве быта польских переселенцев, имею честь приложить при сем удостоверение и остаюсь в ожидании благосклонного решения Вашего Превосходительства.

К сей записке собственноручно руку приложил польский переселенец Павел Осипов Пажусинский.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 385. Л. 20 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 207

ПРОШЕНИЕ

политического ссыльного Викентия Пиолунковского начальнику губернии сделать распоряжение о доставке справки с родины о его холостом положении для заключения законного брака

г. Томск

26 июля 1868 г.

Его Превосходительству
Господину Начальнику Томской Губернии
Сосланного в Томскую Губернию в Ишимскую волость в село Мартино
Викентия Осипа сына Пиолунковского

Прошение

Желая вступить в законный брак с Александрою Твартянович я как сосланный по делам политическим честь имею покорнейше просить Ваше Превосходительство о разрешении и сделать распоряжения о доставлении нужных, к совершению этого акта, сведений со стороны начальства.

Викентий Пиолунковский

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 385. Л. 27. Рукопись. Подлинник.

№ 208

ОТНОШЕНИЕ

православного священника Николаевской церкви села Елгайского Андрея Волкова заведующему делами о политических ссыльных относительно прошения политического ссыльного католика Тадеуша Поспех повенчать его на местной православной девице

2 сентября 1868 г.

№ 2

Причисленный к Богородской волости в деревню Воробьеву политический преступник Тадеуш Семенов Поспех просил нас повенчать его законным браком с православною девицею, но как для составления брачного обыска нужно нам иметь сведения, посему Вас просим сообщить следующее: действительно ли он Тадеуш Поспех холост или вдов, сколько ему от рождения лет и какого вероисповедания.

Священник Андрей Волков

подпись

[Текст на обороте]:

Разрешено было вступить в законный брак. Представил справку, выданную мне из Томской Экспедиции о ссыльных и подписку будущего тестя Рох Боржима и трех товарищей, которые меня знают с места родины, что я действительно холост, имею честь покорнейше просить Ваше Превосходительство разрешить мне вступить в законный брак с Марией Боржим.

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 385. Л. 23 и об. Рукопись. Подлинник.

[Дополненный текст]: Выслан из гмины Гроец Серадзкого уезда Варшавской губернии в 1864 году и в этой местности проживает отец его Семен Поспех.

№ 209

ИЗ РАПОРТА

благочиния Мариинского Николаевского собора епископу Томскому и Семипалатинскому Петру⁶⁴³ с предоставлением подписок католиков и лютеранки перед вступлением в брак с православными об обязательстве воспитания своих детей в православной вере

г. Мариинск
31 декабря 1877 г.

[...] имею честь представить подписки, отобранные в 1877 году от поименованных ниже лиц, а именно:

1. От польского переселенца Мариинского мещанина Антона Кобордо католического вероисповедания по случаю вступления его в брак с православною крестьянкой дочерью Савелия Толоконцева Евлампией;

2. Польского переселенца деревни Тикуменской, Баимской волости Антона Бартоломеева Юргилевич католического вероисповедания по случаю его вступления в брак с православною Мариинской мещанкой дочерью Федора Никифоровою Кожевниковою.

3. Мариинской городской бабки⁶⁴⁴ Марии Карловой Кольто лютеранского вероисповедания по случаю вступления её в брак с православным Мариинским окружным стряпчим коллежским секретарем Александром Петровым Гладковым.

4. Польского переселенца Мариинского мещанина Мечислава Генрихова Тонецкого католического вероисповедания по случаю вступления его в брак с православною вдовою Мариинской мещанкой...

ГАТО. Ф. 170. Оп. 2. Д. 1729. Л. 1. Рукопись. Подлинник.

№ 210

ИЗ ЦИРКУЛЯРНОГО УКАЗА

на имя епископа Томского и Семипалатинского Владимира⁶⁴⁵ о точном исполнении 67 статьи Свода Законов Гражданских 19 сентября 1885 г.

По Высочайшему повелению доклад о допускаемых в некоторых местностях отступлениях от точного смысла 67 ст. I ч. X т. Свода Зак. Гражд. и о необходимости сделать подтверждение о точном исполнении сего закона. И, по справке, Приказали: Статью 67-ю Законов Гражданских Свода 1857 г. т. X ч. I (по продолж. 1876 г.) постановлено: «Если жених или невеста принадлежит к православному исповеданию, в сем случае везде, кроме Финляндии (для коренных жителей которой постановлено в ст. 68 изъятие), требуется, между прочим, чтобы лица других исповеданий, вступающие в брак с лицами православного исповедания, дали подписку, что не будут ни поносить своих супругов за

⁶⁴³ Епископ Петр, в миру Фёдор Алексеевич Екатериновский (1820-1889) – епископ Томский и Семипалатинский (1876-1883), епископ Уфимский и Мензелинский (1869-1876), епископ Якутский (1866-1867), духовный писатель.

⁶⁴⁴ бабка – акушерка.

⁶⁴⁵ Архиепископ Владимир, в миру Иван Петрович Петров (1828-1897) – епископ Томский и Семипалатинский (1883-1886), с 1886 – епископ Ставропольский и Екатеринодарский, миссионер.

Православие, ни склонять их через прельщение, угрозы или иным образом, к принятию своей веры, и что рожденные в сем браке дети крещены и воспитаны будут в правилах Православного исповедания; подписка сия берется священником перед совершением брака по форме (к статье сей приложенной). По совершении брака подписка предъявляется Епархиальному Архирею».

Имея в виду, что силу закона присвоена общая обязательная сила в России повсюду за исключением лишь Финляндии (68 ст. того же тома), для коей по местным обстоятельствам существует особое законное правило, и что сей закон остается доньше неизменным в своей силе, Святейший Правительствующий Синод определяет подтвердить всем Епархиальным Преосвященным, дабы имели строгое наблюдение за точным его исполнением во вверенных им Епархиях при совершении браков лиц православных с лицами других христианских исповеданий. О чем послать всем Преосвященным циркулярные указы.

Обер-секретарь

подпись

ГАТО. Ф. 170. Оп. 2. Д. 2765. Л. 1. Рукопись. Подлинник.

№ 211

ЦИРКУЛЯР

Министра внутренних дел Томскому губернатору с разъяснением порядка исполнения Указа о свободе вероисповедания

С. Петербург

18 августа 1905 г.

№ 4628. Циркулярно

Высочайшим указом, данным 17-апреля сего года Правительствующему Сенату, в видах обеспечения каждому из русских подданных свободы вероисповедания, повелено признать, что отпадение от православной веры в другое христианское исповедание или вероучение не подлежит преследованию и не должно влечь за собою каких-либо невыгодных в отношении личных или гражданских прав последствий, причем отпавшее по достижении совершеннолетия из православия лицо признается принадлежащим к тому вероисповеданию или вероучению, которое оно для себя избрало (п. 1.). В дополнение к сему, в том же указе постановляется, что лица, числящиеся православными, но в действительности исповедующие ту нехристианскую религию, к которой до присоединения к православию принадлежали сами или их предки, подлежит, по желанию их, исключить из числа православных (п. 3).

Вскоре за обнародованием названного указа, в разных местностях Империи с неокрепшим еще в православии населением, по преимуществу в униатских местностях Царства Польского, в населенных мусульманами восточных окраинах России и среди латышского населения Прибалтийского края, начали поступать заявления от лиц, числящихся по метрикам православными, об исключении их из православия и о причислении их к другому исповеданию. Удовлетворение сих ходатайств встретило,

однако, на практике значительные затруднения в виду отсутствия в указе 17 апреля каких-либо указаний относительно порядка, в котором должно происходить перечисление в иную веру лиц, отпавших от православия. Этим пробелом в указе воспользовались в некоторых местах католическое духовенство, римско-католическими епархиальными начальниками сделано было распоряжение по подведомственному им духовенству о порядке принятия в католическую веру лиц, отпадающих от православия. Такие распоряжения, очевидно, не могли со стороны административной власти быть допущены к практическому осуществлению, как потому, что распоряжения эти, составляя предмет ведения государственной власти, не могут быть основаны на одних лишь канонических постановлениях, так и оттого, что ими устанавливался бы разнообразный порядок не только для различных исповеданий, но даже и в отдельных римско-католических епархиях.

В виду сего, озабочиваясь беспрепятственным проведением в жизнь указа 17 апреля. Министерство Внутренних Дел входило в конце мая сего года в Комитет Министров с представлением о необходимости, впредь до законодательной разработки вопроса, установления временных правил для перехода из православия в иноверные и инославные исповедание. Комитет Министров предоставил Министру Внутренних Дел преподать, на основании бывших в Комитете суждений, подлежащим властям и лицам необходимые на этот предмет указания.

Во осуществление означенного положения Комитета Министров, удостоившего 25 июля с.г. Высочайшего утверждения считаю нужным, прежде всего, что с обнародованием указа переход из одного из иностранных исповеданий в другое таковое же исповедание и переход из православия в ту или иную инославную или иноверную религию возможный.

Относительно принятия православия или возвращения в лоно православной церкви, очевидно, что господствующей в Государстве церкви принадлежит неотъемлемое право всеми законными средствами содействовать переходу в православие и оказывать воздействие на отпадающих и отпавших членов своих к удержанию их в прежней вере и возвращению их к православию. В сем отношении губернские власти должны оказывать православному духовенству полное содействие, наблюдая при этом, чтобы лицам, отпавшим от православия, но желающим вернуться к нему, не оказывалось в том со стороны иноверцев препятствий и стеснений.

Засим, что касается перехода их одного иностранного исповедания в другое, то в действующий закон (Уст. Дух. Дел Иностр. Исповед. ст. 6 и Высочайше утв. 19 апреля 1904 г. мнения Госуд. Сов.) указом 17 апреля не внесено изменений. И существующие в сем отношении постановления, подлежа, согласно положению Комитета Министров, в дальнейшем законодательному пересмотру, в настоящее время остаются без изменения.

Наконец, относительно отпадания от православия, надлежит принять во внимание, что указ 17 апреля, уничтожая за этот проступок наказания, а равно действовавшие до сего времени гражданские последствия, проистекающие от отпадания от православия, тем самым предоставляет каждому свободное избрание веры. Отсюда, установление каково-либо особого разрешения для перехода из православия в какую-либо иную веру противоречило бы духу указа. Таким образом в исполнении указа 17 апреля возможны три рода случаев перемены исповедания: принятие или возвращение в православие, при

переходе дело сводится к установлению лишь известной регистрации переходов из православия в другие исповедания с подчинением ея ведению административных властей. При этом необходимо установление некоторого промежутка между подачею заявления и окончательным присоединением отпавшего к избранной религии, дабы дать возможность увещания отпадающего со стороны православного духовенства, а в случае перехода в нехристианское исповедание – проверки, соответствуют ли лица, желающие быть исключенными из православия, указанным в п. 3 Указа 17 апреля условиям.

На основании изложенного и руководствуясь суждениями по сему поводу Комитета Министров, при переходе лиц православных в инославные и иноверные исповедания, надлежит соблюдать следующий порядок:

1. Лица, желающие перейти из православия в одно из инославных христианских исповеданий, обращаются о том с заявлением к местному Губернатору непосредственно или через Уездную административно-полицейскую власть (Исправник, Уездный Начальник). В последнем случае, уездная административно-полицейская власть безотлагательно представляет заявление губернскому начальству и одновременно с сим сообщает о желании отпадающего перечислиться к иному исповеданию православному приходскому священнику по принадлежности.

2. Губернатор, по получении заявления, как непосредственно ему переданного, так и переданного уездною административно-полицейскою властью, незамедлительно уведомляет о том православное Епархиальное начальство и засим, не позднее чем в течение месячного срока со дня получения заявления, препровождает таковое на усмотрение местного инославного духовного начальства.

3. О совершившемся присоединении к инославной вере инославное духовное начальство извещает Губернатора, который сообщает о том надлежащей православной духовной власти. Лица мусульманского и иных нехристианских исповеданий, числящиеся по имени только православными и желающие быть причисленными к исповедуемой ими в действительности религии, делают о сем заявление указанным в п. 1. порядком, но при этом Губернатор обязан удостовериться средствами, которые он признает наиболее действительными, что заявитель или его предки действительно принадлежали к той нехристианской религии, которую заявитель ныне признает исповедующим и в которую желает быть перечисленным. В случае затруднительности установить в точности означенное обстоятельство, административная власть ограничивается проверкой, действительно ли заявитель, еще до воследования указа 17 апреля 1905 года об укреплении начал веротерпимости, уклонялся от исполнения обрядов православной церкви (не был у исповеди, у СВ. причастия и т.д.). По удостоверении сего, Губернатор сообщает Епархиальному начальству для зависящих распоряжений об исключении заявителя из православных метрических списков.

Об изложенном имею честь предложить Вашему Превосходительству для руководства и надлежащего в чем следует исполнения, присовокупляю, что если после обнародования Высочайшего Указа 17 апреля, в силу оногo, последовало отпадение православных в иное вероисповедание, то таковые случаи должны быть зарегистрированы вышеуказанным порядком.

Министр Внутренних Дел, Гофмейстер
И.д. директора, Вице-Директор
Верно: Чиновник особых поручений, Делопроизводитель

Булыгин⁶⁴⁶
В. Смирнов
Павлов

ГАТО. Ф. 170. Оп. 8. Д. 17. Л. 44-46. Машинопись на бланке Департамента Духовных дел Иностранных исповеданий МВД. Копия.

№ 212

СТАТЬЯ

православного священника Николая Никольского⁶⁴⁷ «Что говорят католики и как присоединяют к католичеству православных (из жизни ссыльных)»

1911 г.

«22 мая с.г. в Нарыме скончался 33 лет нарымский участковый врач из ссыльных Э.Б. Блотницкий⁶⁴⁸, похороненный православным священником на городском православном кладбище. Как врач и как человек г. Блотницкий пользовался уважением местного населения. Почти весь Нарым провожал его в могилу. Г. Блотницкий был католик, человек верующий. К больным, когда было нужно, он всегда приглашал православного священника для исповеди и причащения и сам нередко присутствовал при этом. Перед смертью одному из местных православных священников, навещавшему больного врача он говорил: «Если я помру, то схороните ли меня? Я терпеть не могу революционеров, погребающих товарищей без священнического отпетия». Со стороны священника, конечно, был утвердительный ответ.

Блотницкий вообще ни к каким социалистическим организациям не принадлежал, а между тем местная газета «Сибирская жизнь», всегда тенденциозно пишущая о ссыльных, постаралась в своей заметке о смерти г. Блотницкого причислить его к социалистам, чем была глубоко обижена супруга покойного. И, действительно, г. Блотницкий всегда возмущался, когда ссыльные хоронили товарищей без священнического отпетия, с революционными пениями и флагами. Конечно, есть чему и возмущаться. Ведь такие похороны еще во времена пророка Иеремии назывались «ослиными» (Ирмия. 22.19), а нарымцы о таких похоронах говорят: «Схоронили как собаку». Эти ослиные погребения иногда бывают прямо комичны. Перепьются, передерутся, перестреляются, говорит г. Блотницкий, а потом хоронят с пением «пал жертвой в борьбе роковой». Конечно, некоторые из ссыльных вынуждены соглашаться на это «страха ради иудейска».

Супруге (католичке) г. Блотницкого очень хотелось, чтобы православный священник напутствовал его, но явившемуся священнику не было возможности исполнить это, т.к. г. Блотницкий скоро впал в бессознательное состояние и так скончался. После смерти она

⁶⁴⁶ Булыгин Александр Григорьевич (1851-1919) – государственный деятель Российской империи; министр внутренних дел (январь – октябрь 1905); губернатор Калужский (1887-1893) и Московский (1893-1902), д.с.с. Почетный гражданин городов Калуги, Жиздры и Коломны.

⁶⁴⁷ Никольский Николай – православный священник, настоятель церкви в с. Нарым (на 1911).

⁶⁴⁸ Блотницкий Эрнест Болеславович (1879-1911) – врач, п/с. в Нарымском крае. Умер в ссылке. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 49.

просила священника поминать на проскомидии и служила по нем литии. На могиле его поставлен крест.

Много покоится ссыльных на Нарымском кладбище православных (русских) и католиков (поляков), но только над двумя могилами католиков поставлены кресты, а над православными два столба и ни одного креста.

Благодарение Богу, православные жители Нарымского края еще не устраивали ослиных похорон и не ставили на могилах столбов вместо креста, но жаль наших единоверных братьев из Европейской России, которые так гнушаются своей истинной православной церковью, когда даже католики ищут в ней духовного утешения.

А между тем, вот что говорят о католичестве сами католики, например, тот же г. Блотницкий, который брал для чтения из Соборной библиотеки книги и которому очень хотелось нашу Библию, но смерть помешала ему сделать это.

«Когда я учился еще в Варшавском университете, говорил г. Блотницкий, то путешествовал в Рим и мне очень хотелось принять благословение от папы. После долгих мытарств меня наконец допустили до папы, но вместо благословения пришлось поцеловать у папы туфлю. Это вызвало у меня отвращение и расхолодило к католической религии [...].»

В 1906 г. в Нарымский край был сослан из Одессы поляк Шиманский. Вскоре к нему прибыла крестьянская девица Орловской губ. Елецкого уезда Богато-Платовской волости села 1-го Ново-Троицкого Екатерина Николаева Ермакова, которая находилась с ним в внебрачном сожитии, от которого у неё родилась дочь Лидия, крещенная 23 мая 1906 года в Одесской православной Покровской церкви, о чем и сделана соответствующая запись на её паспорте протоиреем Василием Флоровским...

«Томские епархиальные ведомости» 1911. С. 1074-1077.

№ 213

ПРОШЕНИЕ

семьи крестьян Болеслава и Мартына Важенковых о переходе из римско-католического вероисповедания в вероисповедание баптистов

Апрель 1913 г.

Его Превосходительству г. Томскому Губернатору
кр. Болеслава Осипова Важенкова и жены его Кристины Григоровны
и Мартына Осиповича Важенкова и жены его Марии Эдуардовны,
проживающих на заимке Литвиновой Брагинского сельского общества
Николаевской волости Томского уезда и губернии

Прошение

Желая, вследствие перемены религиозных убеждений, по своему влечению, ничем и никем не стесняемой совести, перейти из Римско-Католической церкви в вероисповедание баптистов. Имеем честь покорнейше просить Ваше Превосходительство на основании Высочайшего Указа от 17 апреля 1905 года, Высочайшего Манифеста от 17 октября 1905 года, Высочайшего Указа от 17 октября 1906

года не отказать в распоряжении, чтобы мы были исключены из списков членов Римско-Католической церкви.

Семейство Болеслава состоит: сын Виктор 11 лет, Павел 1-го года, дочь Екатерина 2 года. Семейство Мартына: дочь Анастасия 6 лет, сын Иван 3 лет, дочь Ольга 1 год о вышеизложенном и подписуемся – Болеслав Важенков, Мартын Важенков, а за неграмотных Кристину и Марию по их личной просьбе расписался Болеслав.

ГАТО. Ф. Оп. 77. Д. 80. Л. 1. Рукопись. Подлинник.

№ 214

ОТНОШЕНИЕ

митрополита всех римско-католических в Российской империи церковей Томскому губернатору по вопросу перехода из православного вероисповедания в римско-католическое крестьянки Романовской волости Каинского уезда Марии Зеленковой с детьми

С. Петербург

5 марта 1914 г.

№ 1555

Отношением от 17 января сего года, за № 1157, на имя настоятеля Томского костела, Ваше Превосходительство, с препровождением заявления крестьянки Каинского уезда, Романовской волости, участка Польшановской Гривы, вдовы Марии Николаевой Зеленковой, о желании ея перейти из православия в римско-католическое вероисповедание, – просили о совершившемся присоединении ея, Зеленковой, к римско-католическому вероисповеданию уведомить Вас. Между тем в препровожденном при упомянутом отношении заявлении Мария Зеленкова заявляет о своем желании перейти в римско-католическое исповедание вместе с детьми своими: Еленой 4 лет и Евдокией 9 месяцев.

В виду сего имею честь уведомить Ваше Превосходительство, что означенная Мария Николаева Зеленкова принята мною в римско-католическое исповедание 5 сего марта. Вместе с сим имею честь просить Ваше Превосходительство почтить меня отзывом относительно присоединения к католицизму детей упомянутой Зеленковой: Елены и Евдокии.

К сему прилагается копия прошения Марии Зеленковой.

За Могилевского Архиепископа-Митрополита

Епископ-Суффраган

подпись (Цепляк)⁶⁴⁹

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 37. Л. 22. Машинопись на бланке Митрополита Могилевского. Подлинник.

№ 215

⁶⁴⁹ Цепляк Ян – епископ-суффраган Могилевской епархии. Подробнее см. гл. № 15. Часть I.

ОТВЕТ

Томского губернатора на отношение Могилевского митрополита по вопросу перехода из православного вероисповедания в римско-католическое детей крестьянки Марии Зеленковой

22 марта 1914 г.

№ 7741

Вследствие отзыва от 5 марта тек. года за № 1555, имею честь уведомить Ваше Высокопреосвященство, что дети вдовы крестьянина Каинского уезда, Томской Губернии, Марии Зеленковой, пожелавшей перейти, после смерти своего мужа, из православия в р.-католическое вероисповедание, – Елена, 4 лет, и Евдокия, 9 месяцев, – не могут быть отчислены от Православия, так как Высочайшим Указом от 17 апреля 1905 года признано, что все недостигшие совершеннолетия дети, при переходе одного из исповедующих ту же самую христианскую веру супругов в другое вероисповедание, остаются в прежней вере, исповедуемой другим супругом, причем то обстоятельство, что один из супругов умер, как это имеет место в данном случае относительно Зеленкова, исповедовавшего православную веру, – является для разрешения этого вопроса, по смыслу закона, совершенно безразличным.

Губернатор

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 37. Л. 24. Машинопись на бланке томского губернатора. Подлинник.

№ 216

ЗАЯВЛЕНИЕ

крестьянки Марии Зеленковой на имя Томского губернатора о своем желании перейти из православного вероисповедания в римско-католическое

17 ноября 1914 г.

Его Высокопревосходительству Господину Томскому Губернатору
от крестьянки Романовской волости Каинского уезда участка Пальяновой Гривы,
вдовы Марии Николаевны урожденной Колынюк по мужу Зеленкова

Заявление

Честь имею почтительнейше заявить Вашему Высокопревосходительству что по собственному твердому убеждению перехожу из православного вероисповедания в римско-католическое со своими детьми Еленой 4 лет, Евдокией 9 месяцев. Мне самой 23 года от роду. Желая быть приписанной к Каинскому римско-католическому приходу, до сих пор состояла прихожанкой Романовского Православного прихода.

В чем подписуюсь Мария Николаевна урожденная Колынюк Зеленкова за неграмотную Марию Николаевну Зеленкову по сей личной просьбе расписался Иосиф Киребка, Иулиан Арнаутов. При сем прилагаю две марки по 75 копеек достоинства.

С подлинным верно: за секретаря

подпись (М. Будкевич)

№ 217

ПРОШЕНИЕ

мещанки г. Томска Августы Кушнаревой о своем желании перейти из православного вероисповедания в римско-католическое

10 марта 1916 г.

Господину Томскому Губернатору
мещанки г. Томска Августы Георгиевны Кушнаревой
проживающей по Никитинской улице в д. № 49, кв. 2.

Прошение

Так как, предки мои исповедовали Римско-Католическую религию, как лица польского происхождения, Копчинские, и хотя родители мои, быть может, по независящим от них обстоятельствам, крестили меня по Православному обряду, тем не менее, я никогда не признавала себя православной, и решительно не испытывала никакого тяготения быть православной. Ныне после глубокого размышления, я твердо решила быть крещенной по Римско-Католическому обряду, т.е. присоединится к вере моих предков, вследствие чего, имею честь покорнейше просить, Ваше Превосходительство дать мне разрешение на переход из Православия в Римско-Католическое вероисповедание, в указанный Законом срок.

Томская мещанка Августа Георгиевна Кушнарева

ГАТО. Ф. 3. Оп. 67. Д. 51. Л. 18. Рукопись. Подлинник.

№ 218

ПРОШЕНИЕ

крестьянки беженки Олимпиады Масловской о своем желании перейти из православного вероисповедания в римско-католическое

7 мая 1916 г.

Его Высокопревосходительству
Господину Томскому Губернатору
крестьянки беженки деревни Грабники Вселюбской волости
Новогрудского уезда Минской губернии,
проживающей в городе Томске по Белозерской ул. дом № 8 кв. 11.
Олимпиады Константиновны Масловской

Всепокорнейшее прошение

Я, как девица, живя с крестьянином Брониславом Осиповым Жадзь, прижила с ним незаконнорожденного сына, родившегося 29 марта с.г., и он изъявил желание вступить со мною в законный супружеский брак по Римско-Католическому обряду не мешкая, так если

я приму католическую веру. Я со своей стороны желаю добровольно перейти в Римско-Католическую веру и обвенчаться с ним.

В виду сего имею честь покорнейше просить Ваше Превосходительство сделать со своей стороны зависящее распоряжение о выдаче мне разрешения на право принятия Римско-Католической веры без какого разрешения я не могу быть повенчана Римско-Католическим духовенством.

Просительница Олимпиада Масловская

Собственноручную подпись на означенном прошении Олимпиады Масловской сим удостоверяю июня 14 дня.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 67. Д. 351. Л. 67. Рукопись. Подлинник.

№ 219

ОТНОШЕНИЕ

епископа Томского и Барнаульского Томскому губернатору относительно результатов увещания Олимпиады Масловской отказаться от перехода в римско-католическое вероисповедание

30 ноября 1916 г.

№ 967

Вследствие отношения Вашего Превосходительства от 28 августа сего года за № 13244, имею честь сообщить Вам, Милостивый Государь, что проживающая в городе Томске Олимпиада Константинова Масловская, на преподанные пастырские увещания исповедовать Св. Православие ответила отказом.

Призывая на Вас Божие Благословение, истинным почтением и совершенною преданностью имею честь быть Вашего Превосходительства

ГАТО. Ф. 3. Оп. 67. Д. 351. Л. 72. Машинопись. Подлинник.

16. Римско-католическое благотворительное Общество при костеле...

№ 220

ОТНОШЕНИЕ

Томского римско-католического благотворительного Общества при Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы в городскую Управу с прошением начать строительство здания приюта для детей

28 января 1898 г.

№ 10

Представляя план предназначенного на постройку здания приюта для детей Римско-Католического Благотворительного общества и разрешения Г. Томского губернатора за № 1705, имею честь покорнейше за сим разрешить начать постройку здания на месте Томской Римско-Католической церкви рядом с домом Попова на горе напротив католического костела.

Председатель общества

подпись (Э. Бобенская)⁶⁵⁰

ГАТО. Ф. 233. Оп. 2. Д. 2519. Л. 1. Рукопись на бланке Р-К общества. Подлинник.

№ 221

ОТНОШЕНИЕ

Томской городской управы городскому архитектору с поручением сверить план постройки здания приюта для детей при римско-католическом благотворительном Обществе

10 февраля 1898 г.

№ 628

Препровождая при сем проектный чертеж с копию, предоставленные правлением римско-католического благотворительного общества, Городская Управа поручает Вам в присутствии члена Управы Г. Плаксина проверить чертежи с натурой и с возвращением их уведомить, нет ли препятствий к разрешению просимой постройки.

Член Управы

подпись

Городской секретарь

подпись

Делопроизводитель

подпись

⁶⁵⁰ Бобенская Эмилия Антоновна (1856-1936) – жена инженера п.с., председатель Томского РКБО. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 50-51.

№ 222

РЕЗОЛЮЦИЯ

Томского городского присутствия на прошение постройки приюта для детей Томского римско-католического благотворительного Общества

11 февраля 1898 г.

По рассмотрении представленного Правлением Римско-католического благотворительного общества проектного чертежа и основываясь на произведенном удостоверении Г. Архитектора и Члена Управы заведывающего постройками, Присутствие Городской Управы Определяет: Представленный названным правлением проектный чертеж на показанную в нем постройку утвердить с тем, чтобы постройка двухэтажного дома была произведена на каменном фундаменте и затем выдать правлению, обязав его подпискою до начатия постройки пригласить Архитектора для отвода линий, а по окончании настоящий проектный чертеж предъявить в Городскую Управу для отметки на нем о времени окончания постройки. Наблюдение за правильностью постройки возложить на Г. Члена Управы, заведывающего постройками, через подписание им настоящей резолюции, и на Городского Архитектора, сообщив последнему о сем письменно, о выдаче правлению утвержденного плана сообщить в Томское Городовое Полицейское Управление и передать сведение в квартирный стол, затем дело почислить оконченным.

И.Д. Городского Головы
Члены Управы
Городской секретарь

подпись
подписи
подпись

ГАТО. Ф. 233. Оп. 2. Д. 2519. Л. 3 и 3об.
Рукопись на типографском бланке. Подлинник.

№ 223

ОТНОШЕНИЕ

председателя правления Томского римско-католического благотворительного Общества при Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы Томскому губернатору с прошением предоставления в МВД для утверждения проект правил убежища для бедных детей при Обществе

31 августа 1899 г.

№ 13

Согласно постановления Общего собрания Членов Общества, состоявшемся 18 июля с.г. Правление Благотворительного Общества, представляя при сем выработанный им

и утвержденный означенным Общим Собранием проект правил убежища для бедных детей при Римско-Католическом Благотворительном Обществе Покрова Пресвятой Богородицы в г. Томске, в 2-х экземплярах, имеет честь почтительнейше ходатайствовать пред Вашим Превосходительством, не признаете ли возможным, представить один из сих экземпляров на утверждение Его Высокопревосходительства Господина Министра Внутренних Дел.

При этом Правление считает необходимым доложить Вашему Превосходительству: 1. что прилагаемый проект не представляет собою ничего нового и самостоятельного и составляет, с некоторыми незначительными изменениями, вызываемыми местными условиями, копию правил убежища малолетних детей при церкви св. Екатерины в г. С.Петербурге, утвержденных за Господина Министра Внутренних Дел Товарищем Министра 24 сентября 1898 г. и устава попечения об бедных детях гор. Златоуста, утвержденных Господином Товарищем Министра Внутренних Дел 29 июля, при сем в копиях прилагаемых, и 2. что устройство Обществом убежища основано на 5 п. [?]2 действующего устава Общества, каковой для видимости Правление при сем имеет честь представить также в 2-х экземплярах.

Председатель Правления Люция Оржешко⁶⁵¹

Секретарь Карчевский⁶⁵²

*ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 4502. Л. 1. Машинопись
на бланке Р-К Общества. Подлинник.*

№ 224

КОПИЯ ОТНОШЕНИЯ

Томского губернатора Министру внутренних дел относительно утверждения проекта правил убежища для бедных детей при Томском римско-католическом Обществе

3 сентября 1899 г.

№ 6348

Правление Римско-Католического Благотворительного Общества томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы ходатайствует об учреждении правил убежища для бедных детей при Римско-Католическом Благотворительном Обществе означенной церкви, составленных, с небольшими изменениями, применительно к правилам убежища малолетних детей Римско-Католического вероисповедания в С. Петербурге, утвержденных Министерством Внутренних Дел 24 сентября 1898 года.

Представляя изложенное ходатайство с проектом означенных правил, в 2-х экземплярах, и уставом Томского Римско-Католического Благотворительного Общества

⁶⁵¹ Оржешко Люция Доминиковна – дворянка, председатель Томского РКБО, жена врача Флорентина Оржешко. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 407-411.

⁶⁵² Карчевский Станислав Станиславович (1869- после 1921) – чиновник Томского окружного суда, секретарь Томского РКБО. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 244-245.

на благоусмотрение Вашего Высокопревосходительства, имею честь доложить, что с моей стороны не встречается препятствий к утверждению вышеупомянутых правил.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 4502. Л. 40. Машинопись на бланке Томского губернатора. Копия.

№ 225

ОТНОШЕНИЕ

заместителя Министра внутренних дел Томскому губернатору относительно утверждения проекта правил убежища для бедных детей при Томском римско-католическом Обществе

г. С. Петербург

12 января 1900 г.

№ 422

Утвердив представленные за № 6348 правила убежища для бедных детей при римско-католическом благотворительном обществе Покрова Пресвятой Богородицы в гор. Томске, имею честь копию с них препроводить при сем Вашему Превосходительству, для надлежащих распоряжений, покорнейше прося об открытии действий убежища уведомить Министерство Внутренних Дел.

За Управляющего Министерством Внутренних Дел,

Товарищ Министра [кн. А. Оболенский⁶⁵³]

подпись

За Директора

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 4502. Л. 41. Машинопись на бланке МВД. Подлинник.

№ 226

РАСПОРЯЖЕНИЕ

Томского губернатора полицмейстеру г. Томска выдать правлению римско-католического благотворительного Общества утвержденный устав правил убежища для бедных детей

7 февраля 1900 г.

№ 1057

Препровождая при сем копию с утвержденного 12 января с.г. за Управляющего Министерством Внутренних Дел, Товарищем Министра Князем Оболенским устава убежища для бедных детей при Римско-Католическом благотворительном обществе Покрова Пресвятой Богородицы в г. Томске, предписываю Вашему Высокоблагородию

⁶⁵³ Оболенский Алексей Дмитриевич (1855-1933) – князь, русский государственный деятель, шталмейстер, Обер-прокурор Святейшего Синода (1905-1906). В мае 1897 был назначен товарищем министра внутренних дел. В октябре 1901 из-за разногласий с министром Д.С. Сипягиным оставил пост товарища министра и был назначен сенатором с пожалованием в шталмейстеры Двора. Умер в эмиграции.

выдать таковую Правлению означенного общества с тем, чтобы о времени открытия действий убежища было донесено мне, с представлением, по отпечатании, экземпляра устава сказанного убежища.

Губернатор, генерал-майор	подпись
Старший советник	подпись
Делопроизводитель	подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 4502. Л. 43. Машинопись на бланке губернатора. Подлинник.

№ 227

РАПОРТ

Томского полицмейстера в губернское управление об открытии убежища для бедных детей при римско-католическом Обществе

4 января 1901 г.

№ 292

Вследствие предписания от 7 февраля 1900 г. за № 1057 (с представлением 2-х экземпляров копий устава убежища для бедных детей при Римско-Католическом благотворительном обществе Покрова Пресвятой Богородицы в гор. Томске) имею честь донести, что действие означенного убежища открыто 12 ноября 1900 года.

Полицмейстер	подпись
--------------	---------

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 4502. Л. 44. Рукопись на бланке полицмейстера. Подлинник.

№ 228

ИЗ ДУХОВНОГО ЗАВЕЩАНИЯ

жителя Томска Войцеха Яворского⁶⁵⁴ в пользу римско-католического благотворительного Общества при Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы

18 декабря 1901 г.

Во имя Отца и Сына и Святаго Духа. Я нижеподписавшийся, крестьянин Варшавской губернии Нешавского уезда гмины Любань, деревни Гаженец, проживающий в г. Томске Войцех Францев Яворский, католического вероисповедания, будучи в здравом уме и твердой памяти по праву – данному мне законом (приложение к статье 118 тома X части 1 по продолжению 1863 года) мои дарственные два дома, состоящие в г. Томске в 4 участке по Акимовской улице с землею под ними в полном составе, после смерти моей предоставляю в пользу Римско-Католическому Благотворительному Обществу, которое после моей смерти, дома с землею под ними может продать или оставить за собою, но с тем

⁶⁵⁴ Яворский Войцех Францевич – житель г. Томска, жертвователю недвижимости в пользу Томского РКБО.

условием, что оно Общество обязано долги какие окажутся после моей смерти уплатить и шестьдесят рублей серебром, и все находящееся в моем доме движимое имущество выдать в собственность дочери губернского секретаря Аграфене Андреевне Сальниковой. Аминь. Проживающий в городе Томске по Акимовской улице в доме Яворского. Сие домашнее духовное завещание со слов завещателя Войцеха Францевича Яворского, бывшего в здравом уме и твердой памяти писал, Томский мещанин Матвей Николаев Гусев.

К сему духовному завещанию вышеозначенный Войцех Францевич Яворский будучи в здравом уме и твердой памяти руку приложил 18 декабря 1901 года.

ГАТО. Ф. 220. Оп. 1. Д. 2586. Л. 3. Рукопись. Копия.

№ 229

ИЗ ОТЧЕТА

правления римско-католического благотворительного Общества при Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы за 1903 год

Состав Общества с указанием уплаченных членами Общества установленных членских взносов в 1903 году.

А. Почетные члены, избранные общим собранием за услуги, оказанные Обществу.

1. Громадский Валериан⁶⁵⁵. Бывший курат, с 1895 г.; 2. Оржешко Флорентин Феликсович⁶⁵⁶ – врач, с 1895 г.; 3. Тобизен Герман Августович⁶⁵⁷ – Гофмейстер Двора Его Императорского Величества; 4. Бобенская Эмилия Антоновна, жена инженера п.с., с 1898 г.; 5. Бобенский Эрнест Андреевич⁶⁵⁸ – инженер п.с., с 1898 г.; 6. Быстржицкий Иосиф Антонович⁶⁵⁹. Статский советник. С 1899 г., уплатил взносы за 1902 и 1903 гг.; 7. Сальмонович Жозефина Казимировна⁶⁶⁰, с 1902 г.

Б. Почетные члены, уплатившие единовременно не менее 100 рубл.;

8. Мизгер Иван Яковлевич. Купец первой гильдии. С 1895 г.; 9. Свидерский Константин Адамович⁶⁶¹. С 1895 г.

⁶⁵⁵ Громадский Валериан (1835-1917) – кс., настоятель Томского прихода. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 144-147.

⁶⁵⁶ Оржешко Флорентин Феликсович (1835-1905) – врач. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 407-411.

⁶⁵⁷ Тобизен Герман Августович (1845-1917) – государственный деятель, Томский губернатор в 1890-1895, Харьковский губернатор в 1895-1902, сенатор, д.т.с. (1910). Лютеранин по вероисповеданию. При нем в Томске появился ипподром, а во время эпидемии холеры губернатор Т. приложил массу усилий, чтобы организовать полноценную медицинскую помощь. Был избран почетным гражданином Томска. Был инициатором прекращения ссылки в Западную Сибирь и отмены телесных наказаний для женщин-бродяг.

⁶⁵⁸ Бобенский Эрнест Андреевич (ок. 1855- после 1930) – инженер п/с. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 50-51.

⁶⁵⁹ Быстржицкий Иосиф Антонович (1854-1921) – учитель Томских гимназий. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 68-70.

⁶⁶⁰ Сальмонович Жозефина Казимировна – учительница.

⁶⁶¹ Свидерский Константин Адамович (1848- после 1903) – фармацевт. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 521-522.

Действительные члены:

10. Арцишевский В.А.; 11. Арцишевский С.А.⁶⁶²; 12. Баконский Л.К.; 13. Баранцевич Е.М.⁶⁶³; 14. Богуславский Э.; 15. Бородзич Б.⁶⁶⁴; 16. Брандербург А.; 17. Бржозовский А.Н.⁶⁶⁵; 18. Бржозовский В.Ф.; 19. Валда А.Н.⁶⁶⁶; 20. Войцеховский А.М.⁶⁶⁷; 21. Вольский И.С.; 22. Воронович Э.Л.⁶⁶⁸; 23. Гадомский Р.⁶⁶⁹; 24. Гичевский А.И.⁶⁷⁰; 25. Голякевич И.М.; 26. Гольвидис И.; 27. Грацевич Н.К.⁶⁷¹; 28. Грохольский П.И.⁶⁷²; 29. Гуминский П.Н.; 30. Гут Ф.Ф.⁶⁷³; 31. Дановский В.Д.⁶⁷⁴; 32. Демикис⁶⁷⁵ – курат; 33. Довяковская Л.Ю.⁶⁷⁶; 34. Довяковский Ф.Г.; 35. Добужинский В.О.; 36. Дурасевич Б.П.; 37. Жбиковский С.А.⁶⁷⁷; 38. Жуковский А.М.⁶⁷⁸; 39. Жуковский П.В.⁶⁷⁹; 40. Журавский Ф.П.; 41. Заранек К.А.⁶⁸⁰; 42. Заремба И.А.⁶⁸¹; 43. Зейдеман С.Д.⁶⁸²; 44. Зеленецкий К.Я.⁶⁸³; 45. Кавецкий П.С.⁶⁸⁴; 46.

⁶⁶² Арцишевский Станислав Алоизович – присяжный поверенный, действ. член Томского РКБО (на 1903).

⁶⁶³ Баранцевич Евгений Маврикиевич (?-1917) – юрист. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 28-29.

⁶⁶⁴ Бородзич Бронислав Вильгельмович (1871- после 1920) – кондитер. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 55-58.

⁶⁶⁵ Бржозовский Амброзий Николаевич – томский мещанин, владелец кирпичного завода, действ. член Томского РКБО (на 1903).

⁶⁶⁶ Валда Антон Николаевич – чиновник Томской казенной палаты, стат. сов., почетный член Томского РКБО (с 1909).

⁶⁶⁷ Войцеховский Адам Михайлович – чиновник Томской контрольной палаты, член редакции газеты «Сибирская жизнь» в 1881-1888. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 101.

⁶⁶⁸ Воронович Эдмунд Леопольдович – фармацевт Томского губернского управления. Коллежский секретарь.

⁶⁶⁹ Гадомский Ромуальд Клементьевич (1872-1915) – врач. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 117.

⁶⁷⁰ Гичевский Антон – сын крестьянки Тобольской губ., действ. член Томского РКБО (на 1903).

⁶⁷¹ Грацевич Наполеон Казимирович – кол. регистратор. Умер 23 декабря 1903.

⁶⁷² Грохольский П.И. – делопроизводитель службы движения Томского управления ж.д., действ. член Томского РКБО (на 1903).

⁶⁷³ Гут Фортунат Фердинандович (1861- после 1915) – архитектор, действ. член Томского РКБО. В Томске с 1896, автор проектов и строитель ряда учебных корпусов Технологического ин-та и университета. Активно занимался преподавательской деятельностью. В 1905 выехал на Кавказ, в 1910-1915 работал в строительном отделении Терского областного правления (Владикавказ).

⁶⁷⁴ Дановский Владислав – дворянин Гродненской губ.

⁶⁷⁵ Демикис Иосиф – кс., курат Томского прихода. Подробнее см. Часть III. Приложение № 2.

⁶⁷⁶ Довяковская Людвиг Юлиановна – член совета убежища для бедных детей (на 1903).

⁶⁷⁷ Жбиковский Станислав Антонович (1861- после 1914) – инженер п/с, преподаватель ТТИ. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 184-186.

⁶⁷⁸ Жуковский Аполлинарий Михайлович (1861-1913) – нотариус г. Томска. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 189.

⁶⁷⁹ Жуковский Петр Владиславович – капитан парохода, действ. член Томского РКБО (на 1903).

⁶⁸⁰ Заранек Константин Антонович (1862- после 1915) – архитектор. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 206-207.

⁶⁸¹ Заремба Иван Алоизович – казначей мариинского отделения губернского казначейства.

⁶⁸² Зейдеман Семен Данилович – варшавский мещанин, торговец. Действ. член Томского РКБО (на 1903).

⁶⁸³ Зеленецкий Казимир Яковлевич (1845-1917) – купец 2 гильдии, пивовар. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 214-216.

⁶⁸⁴ Кавецкий Павел Станиславович – старший ревизор службы тяги Сибирской ж.д.

Карачевская-Волк М.П.; 47. Карачевский-Волк П.С.⁶⁸⁵; 48. Карвецкий А.В.⁶⁸⁶; 49. Карпович В.С.⁶⁸⁷; 50. Карчевский С.С.; 51. Квятковский Якса М.Л.⁶⁸⁸; 52. Квятковский А.; 53. Клевщинский Е.О.; 54. Клионовский И.Ф.⁶⁸⁹; 55. Ковальский М.И.⁶⁹⁰; 56. Кохановский И.А.⁶⁹¹; 57. Коханский В.С.; 58. Левицкий А.А.⁶⁹²; 59. Лонцкий Ф.А.⁶⁹³; 60. Любецкий К.⁶⁹⁴; 61. Маньковский В.Ю.⁶⁹⁵; 62. Маньковский А.К.⁶⁹⁶; 63. Маткевич Ф.Ю.⁶⁹⁷; 64. Моравецкий В.Р.⁶⁹⁸; 65. Недзвецкий Б.⁶⁹⁹; 66. Никлевич Э.И.⁷⁰⁰; 67. Олехнович И.⁷⁰¹; 68. Олехнович М.⁷⁰² – кс.; 69. Опоцкий Т.Л.⁷⁰³; 70. Оржешко Л.Д.; 71. Островский С.И.⁷⁰⁴; 72. Павлицкий Л.П.⁷⁰⁵; 73. Павловский В.М.⁷⁰⁶; 74. Пиотрович С.; 75. Пирусский В.С.⁷⁰⁷;

⁶⁸⁵ Карачевский-Волк Павел Станиславович – *дейст. член Томского РКБО.*

⁶⁸⁶ Карвецкий Андрей Войцехович – *ревизор службы тяги Сибирской ж.д., дейст. член Томского РКБО (на 1903).*

⁶⁸⁷ Карпович Владислав Станиславович – *заведующий технической частью по образованию переселенческих участков Томской переселенческой партии.*

⁶⁸⁸ Квятковский-Якса Мариан Львович – *инженер-техник, конезаводчик. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 646.*

⁶⁸⁹ Клионовский Ипполит Феофилович – *инженер п.с., начальник Среднего отделения службы пути Сибирской ж.д.; сын советника Томского губ. суда.*

⁶⁹⁰ Ковальский Михаил Игнатьевич – *агент по отчуждению (Восточного участка) управления Сибирской ж.д.*

⁶⁹¹ Кохановский И.А. – *аптекарь.*

⁶⁹² Левицкий Антон Антонович – *горный инженер.*

⁶⁹³ Лонцкий Фелициан Антонович – *за участие в восстании 1863 был сослан в Томскую губ., находился на водворении в Каинском окр. и был приписан к мещане г. Каинска. С 1887 жил в г. Томске, подавал прошение на открытие в Томске фотографического заведения, на 1912 служил в г. Томске агентом страхового общества от огня «Русский Лойд».*

⁶⁹⁴ Любецкий Казимир Иванович – *томский мещанин.*

⁶⁹⁵ Маньковский Виктор Юлианович (1863- после 1934) – *чиновник Томской губ. казенной палаты. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 339-340.*

⁶⁹⁶ Маньковский Антон Казимирович (1869-1925) – *капитан парохода, доверенный купца. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 338-339.*

⁶⁹⁷ Маткевич Фердинанд Юльянович (ок. 1832-1906) – *доктор медицины, губернский врачебный инспектор. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 348-350.*

⁶⁹⁸ Моравецкий Владимир Романович (1869-1918) – *проректор Томского университета. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 380.*

⁶⁹⁹ Недзвецкий Болеслав Антонович – *техник службы тяги управления Томского округа путей сообщения.*

⁷⁰⁰ Никлевич Эмельян Иванович – *управляющий государственного банка в г. Томске, статский советник.*

⁷⁰¹ Олехнович Иван – *мещанин Гродненской губ.*

⁷⁰² Олехнович Михаил (1825-1902) – *ксендз, п/с. Подробнее см. Часть III. Приложение № 3.*

⁷⁰³ Опоцкий Теодор Ламбертович (1840- после 1919) – *мировой судья, присяжный поверенный. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 405.*

⁷⁰⁴ Островский Стефан Иосифович (Осипович) (1837-1919) – *чиновник губернского управления. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 423-424.*

⁷⁰⁵ Павлицкий Лаврентий Павлович – *крестьянин, дейст. член Томского РКБО (на 1903).*

⁷⁰⁶ Павловский Владислав Михайлович (1844-?) – *инженер п.с., начальник Сибирской ж.д. в 1896-1899. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 427.*

⁷⁰⁷ Пирусский Владислав Станиславович (1857-1933) – *врач. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 444-446.*

76. Плятер-Плохоцкий В.К.⁷⁰⁸; 77. Подгурский Н.; 78. Пожарицкий Л.К.⁷⁰⁹; 79. Прухницкий С.А.⁷¹⁰; 80. Фон-Раден А.Л.⁷¹¹; 81. Фон-Раден Р.Ф.; 82. Фон-Раден О.Ф.; 83. Родзевич К.Ф.⁷¹²; 84. Родзевич В.И.⁷¹³; 85. Розенгарт Л.М.; 86. Романовский Л.С.⁷¹⁴; 87. Ростовский З.И.; 88. Русач К.Ю.⁷¹⁵; 89. Савицкий Ф.Ф.; 90. Савицкий В.И.⁷¹⁶; 91. Сальмонович В.К.⁷¹⁷; 92. Скибневский К.⁷¹⁸ – кс.; 93. Сребалис Ф.Ф.⁷¹⁹; 94. Станиславская Э.Ф.⁷²⁰; 95. Старчевский Ю.М.⁷²¹; 96. Стемповский Ф.А.⁷²²; 97. Стефняк Е.⁷²³; 98. Суходольский И.; 99. Сыгитынский И.М.⁷²⁴; 100. Татарчук Б.Ф.⁷²⁵; 101. Твардовский С.И.; 102. Твардовская С.И.; 103. Товгин П.⁷²⁶; 104. Угянский И.К.⁷²⁷; 105. Улинский С.Ф.⁷²⁸; 106. Улинская Б.И.⁷²⁹; 107. Фальковский Б.; 108. Хомич С.В.⁷³⁰; 109. Хроновский И.Н.⁷³¹; 110. Черницкий Ф.; 111.

⁷⁰⁸ Плятер-Плохоцкий Владислав Константинович (?- после 1925) – делопроизводитель Томского окр. путей сообщения. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 447-448.

⁷⁰⁹ Пожарицкий Леонард – парикмахер.

⁷¹⁰ Прухницкий Станислав Аполлинариевич – ревизор по всей линии службы Тяги и подвижного состава службы ж.д.

⁷¹¹ Фон-Раден А.Л. – барон, начальник материальной службы управления Сибирской ж.д.

⁷¹² Родзевич Казимира Феликсовна – дворянка Виленской губ.

⁷¹³ Родзевич Виктор Игнатъевич – лесничий, дворянин Виленской губ. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 484.

⁷¹⁴ Романовский Леонард Сигизмундович – столоначальник Томской казенной палаты.

⁷¹⁵ Русач Казимир Юрьевич – судебный пристав 2 участка г. Томска.

⁷¹⁶ Савицкий Викентий Иосифович – мариинский мещанин.

⁷¹⁷ Сальмонович Владислав Казимирович (1857-?) – юрист, товарищ председателя Томского губ. суда. Подробнее – см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 514.

⁷¹⁸ Скибневский Казимир (1832-1914) – кс. Подробнее см. Часть III. Приложение № 3.

⁷¹⁹ Сребалис Франц Францевич – комиссионер различных фирм, подрядчик по мощению улиц г. Томска.

⁷²⁰ Станиславская Эмилия – жена дворянина Варшавской губ.

⁷²¹ Старчевский Юрий Мечиславович (1875- после 1917) – дворянин Сувальской губ. финансист, главный казначей Томской губ. (на 1917), д.с.с. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 549-550.

⁷²² Стемповский Феликс – товарищ прокурора Томского окружного суда.

⁷²³ Стефняк Евгения Александровна – жена австрийского подданного Игнатия Стефняка, владельца кузнечно-слесарных и механических мастерских (ул. Татарская, 19).

⁷²⁴ Сыгитынский Иван Маврикиевич – горный инженер, действ. член Томского РКБО (на 1903).

⁷²⁵ Татарчук Болеслав Францевич (1850- после 1914) – архитектор. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 565.

⁷²⁶ Товгин Петр – дворянин Ковенской губ.

⁷²⁷ Угянский Иосиф Константинович – агент по розыску грузов управления Сибирской ж.д., действ. член Томского РКБО (на 1903).

⁷²⁸ Улинский Станислав Фердинандович – инженер п.с., начальник коммерческой части управления Сибирской ж.д.

⁷²⁹ Улинская Берта Ильинична – жена инженера п.с., С.Ф. Улинского; член дамского отделения Томского губ. попечительства о тюрьмах.

⁷³⁰ Хомич Станислав Викентьевич (1864- после 1914) – архитектор. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 589-591.

⁷³¹ Хроновский Иван Неронович (1864-1920) – чиновник, управляющий Томской казенной палаты. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 598-599.

Черноруцкий Ф.Г.; 112. Шенцингер И.И.⁷³²; 113. Юркевич Б.; 114. Яздовский И.О.; 115. Ясионовский Ф.Ф.⁷³³; 116. Ковнацкий П.С.⁷³⁴

Состав Общества.

Председатель Правления – Улинский Станислав Фердинандович

Члены Правления: Валда Антон Николаевич; Карачевский-Волк Павел Станиславович; Карчевский Станислав Станиславович; Ковальский Михаил Игнатьевич; Оржешко Люция Доминиковна.

Кандидаты на членов правления: Быстржицкий Иосиф Антонович; Воронович Эдмунд Леопольдович; Зеленевский Казимир Яковлевич. Члены ревизионной комиссии: Жуковский Петр Владиславович; Прухницкий Станислав Аполлинариевич; Родзевич Виктор Игнатьевич.

Правление Общества действует на основании Устава, утвержденного за министра Внутренних Дел, товарищем министра Внутренних Дел 25 июня 1893 г.

При Обществе состоит убежище для бедных детей, помещаемое в собственном доме, построенном Правлением Общества. Убежищем заведует и управляет Попечительство на основании устава, утвержденного за Управляющего Министерством Внутренних Дел, Товарищем Министра – 12 января 1900 г.

Имущество Общества.

II – Имущество Общества

А. Двухэтажный деревянный дом с каменным подвалом и службами, построенный на средства Общества, и на земле, принадлежащей Томской Римско-Католической церкви и предназначенный на помещение убежища для детей римско-католического вероисповедания. Дом этот с надворными постройками оценен и застрахован в 20 000 рублей. Инвентарь, находящийся в убежище, представляет ценность около 1000 руб.

Б. Два деревянных дома, один двухэтажный и второй одноэтажный с землей по Акимовской улице, завещанные Обществу Войцехом Францевичем Яворским, оцененные и застрахованные в 2000 руб. Домашнее завещание Яворского утверждено Томским Окружным Судом 23 сентября 1903 г., о чем сделана на завещании надпись того же суда 30 октября 1903 г. № 9832.

Один из домов – одноэтажный построен был Яворским, второй же дом двухэтажный с землей приобретен был Яворским на основании крепостного акта, совершенного в Томском Губернском Правлении 25 мая 1881 г. за № 112. В 1899 г. приобретенную площадь Яворский увеличил покупкою 21,6 кв. сажени городской земли, по покупке утвержденной Томской Городской Думой на заседании 23 Сентября 1899 г., как это видно из копии протокола заседания, выданной 27 сентября за № 239.

Томск. Акцидентная типография В.М. Перельман. 1904. С. 1-4. Типографский оттиск.

⁷³² Шенцингер Изидор Иванович (1838- после 1903) – томский купец 2-й гильдии. Баденский подданный, в Томск приехал в 1870, причислился к томским мещанам, открыл мастерскую по починке часов, с 1876 торговал серебряными и золотыми часами.

⁷³³ Ясионовский Федор Федорович (1873- после 1917) – ветеринарный врач. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 661-663.

⁷³⁴ Ковнацкий Петр Степанович (1854-?) – фармацевт-провизор. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 274.

№ 230

ПРОТОКОЛ

общего собрания членов римско-католического благотворительного Общества при
Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы

21 марта 1904 г.

Бывшего 21 марта 1904 г. в приходском доме упомянутой церкви и состоявшегося из 25
нижеподписавшихся членов.

Заседание открыто в 1 час. 40 мин.

Открытой подачей голосов Председателем общего собрания был избран С.Ф. Улинский,
которым для исполнения обязанностей секретаря был приглашен, затем С.С. Карчевский.

Общее собрание членов общества:

1. *Слушало:* Отчет о деятельности Правления общества и Попечительства убежища за
минувший 1903 год и проект приходо-расходной сметы на 1904 год.

Постановило: Доложенные отчеты и сметы утвердить и напечатать потребное количество
экземпляров для всеобщего сведения.

2. *Слушало:* Словесный доклад Председателя собрания об обсуждении вопроса о сдаче
в аренду всего дома убежища для детей с переводом убежища в наемное помещение.

Постановило: Сдать помещение приюта для детей в аренду Управлению Сибирской жел.
дороги на срок найма всего дома и предоставить Правлению нанять подходящее
помещение в частном доме.

3. *Слушало:* Тоже – о выборе новых членов ревизионной комиссии и кандидатов к ним
взамен выбывших.

Постановило: считать избранными в члены ревизионной комиссии: С. Прух-ницкого,
Околова⁷³⁵, Подгурского⁷³⁶, И.А. Быстржицкого, К.Ю. Русача и В.Ф. Ор-жеш-ко⁷³⁷.

4. *Слушали:* Тоже – о личных трудах в пользу общества и полезной деятельности В.С.
Пирусского и П.С. Карачевского-Волк.

Постановило: Благодарить их от имени общего собрания.

5. *Слушало:* Тоже – о состоявшемся постановлении Правления Комитета о вывешивании
в приюте в знак благодарности за труды портрета Л.Д. Оржешко.

Постановило: Доклад о вывешивании портрета Л.Д. Оржешко принять к сведению, а за
труды по приюту благодарить её от имени общего собрания, что и было исполнено
в настоящем собрании посредством вставания гг. членов.

6. *Слушало:* Тоже – об открытии школы для детей обоего пола римско-католического
исповедания.

Постановило: Признать открытие школы в принципе желательным и для выработки
проекта устава избрать комиссию из следующих лиц: И.А. Быстржицкого, В.А.

⁷³⁵ Околов Наполеон Амброзиевич – дворянин Виленской губ. Умер 24 мая 1919.

⁷³⁶ Подгурский Иван Карлович – лесной ревизор Томского губернского управления.

⁷³⁷ Оржешко Викентий Флорентинович (1876- после 1918) – архитектор, сын п/с. врача Флорен-тина Оржешко. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 412-414.

Арцишевского⁷³⁸, Е.М. Баранцевича, Курата ксен. Демикиса и В.С. Пирусского, с правом приглашения ещё лиц по их усмотрению.

Заседание закрыто в 3 часа 45 мин. дня.

С подлинным верно: Член Секретарь С. Карчевский

Томск. Акцидентная типография В.М. Перельман. 1904. С. 21-22. Типографский оттиск.

№ 231

ПРОШЕНИЕ

правления римско-католического благотворительного Общества при Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы на имя губернатора о разрешении провести благотворительный спектакль

28 января 1908 г.

В целях добывания средств на удовлетворение крайних нужд общества, как то на выдачу единовременных и ежемесячных пособий престарелым и немощным бедным жителям г. Томска р-к вероисповедания, Правление общества предполагает устроить 21 февраля текущего года любительский спектакль на польском языке, на котором предположено поставить две пьесы-комедии: в одном действии «Вторая франсильон» изд. А. Абрахоровича⁷³⁹ и Р. Рушаковского⁷⁴⁰, и в двух действиях «Праздник окончания жатвы» изд. Корженевского⁷⁴¹.

Предварительно осуществления своего изложенного предложения Правление общества имеет честь обратиться к Вашему Превосходительству с покорнейшей просьбой разрешить устройство названного спектакля в помещении прежде бесплатной библиотеки, а ныне зала собрания служащих Сибирской железной дороги, почтительнейше докладывая, что названные пьесы ничего предосудительного в себе не содержат и могут быть, в случае надобности, представлены на предварительный просмотр.

Председатель правления

подпись

Член-секретарь

подпись

Резолюции: [1. Зеленым карандашом] «Разрешаю»

подпись

[2. Красным карандашом] «Отказать». 30.01.

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 6311. Л. 66. Машинопись на бланке. Подлинник.

№ 232

ИЗ ПИСЬМА

⁷³⁸ Арцишевский В. Алоизович – действительный член Томского РКБО (на 1903).

⁷³⁹ Абрахорович А., поль. *Adolf Abrahamowicz* – польский драматург.

⁷⁴⁰ Рушаковский Р., поль. *Ryszard Ruszkowski* – польский актёр и певец.

⁷⁴¹ Корженевский Юзеф, поль. *Józef Korzeniowski (1797-1863)* – польский писатель и драматург.

члена правления р-к Общества Карчевского полицмейстеру г. Томска с предоставлением программы и афиши спектакля

6 февраля 1908 г.

Глубокоуважаемый Владимир Эдуардович!

Имею честь переслать Вам афишу и программы в доказательство того, что спектакль на польском языке раньше разрешали. Поэтому покорнейше прошу Вас послать афиши В.И. Шверку⁷⁴², а также о том, что подобный спектакль был разрешен бароном К.С. Нольке⁷⁴³ по просьбе доктора Вендера⁷⁴⁴ и был им поставлен во время бал-маскарада в декабре 1907 г.

подпись (Карчевский)

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 6311. Л. 68. Рукопись. Подлинник.

№ 233

ОТНОШЕНИЕ

губернского правления распорядителю спектакля С.С. Карчевскому с инструкцией по организации и проведению спектакля

6 февраля 1908 г.

Губернское правление, согласно циркуляра Министерства Внутренних Дел от 30 июля 1901 г. за № 3806, и по приказанию Г. начальника губернии, просит Вас весь чистый сбор с спектакля, а равно и от других продаж сдать, при всех оправдательных документах, казначею губернского Управления И.Е. Бицук не позже следующего дня после спектакля, т.е. 22 февраля.

При этом сообщается Вам для сведения и исполнения, что согласно п. 2 вышеупомянутого циркуляра продажа входных билетов и программ, должна доводиться заранее на определенном месте, определенными для сего ответственными лицами и не раньше дня предшествующего спектаклю, причем развозить такие билеты и программы по домам или раздавать их сторонним лицам для продажи воспрещается; может быть допущена лишь предварительная запись на билеты, но без уплаты за них денег.

Советник

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 6311. Л. 71 и об. Машинопись на бланке. Подлинник.

№ 234

⁷⁴² Шверк В.И. – чиновник.

⁷⁴³ фон Нолькен Карл Станиславович (1859-1918) – барон, генерал-майор. В 1898 был назначен полицмейстером Санкт-Петербурга, а в 1904 – обер-полицмейстером Варшавы, где на него 1 марта 1905 было совершено покушение. В 1905-1908 – томский губернатор, в 1908-1910 – могилёвский губернатор.

⁷⁴⁴ Вендер Болеслав Иванович (1859- после 1913) – врач. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 77-81.

ИЗ ОТЧЕТА

правления римско-католического благотворительного Общества при Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы за 1908 год

Состав Общества:

А) Почетные члены, избранные Общим собранием за услуги оказанные Обществу.

1. Громадский Валериан, бывший курат. С 1895 г.
2. Тобизен Герман Августович, гофмейстер Двора Его Императорского Величества. С 1895 г.
3. Бобенская Эмилия Антоновна, жена инженера путей сообщения. С 1898 г.
4. Бобенский Эрнест Андреевич, инженер путей сообщения. С 1898 г.
5. Быстржицкий Иосиф Антонович, статский советник. С 1890 г.
6. Сальмонович Жозефина Казимировна. С 1902 г.

Б) Почетные члены, уплатившие единовременно не менее 100 руб.

1. Мизгер Иван Яковлевич⁷⁴⁵, купец 1 гильдии. С 1895 г.
2. Свицерский Константин Адамович. С 1895 г.

В) Действительные члены, уплатившие в 1908 г. членские взносы:

1. Алексан Б.В.⁷⁴⁶; 2. Алексан Ж.Ф.; 3. Баранцевич Евгений Маврикиевич – член ревизионной комиссии; 4. Борковский Станислав Осипович⁷⁴⁷ – член правления вместо выбывшего Ясевича⁷⁴⁸; 5. Боровский Р.Ф.; 6. Бородзич Б.В. 1907-1908 г.; 7. Бржозовский А.Н.; 8. Будкевич Г.Ю.⁷⁴⁹; 9. Быстржицкий Иосиф Антонович – член ревизионной комиссии; 10. Валда Антон Николаевич – член правления с 1906 г.; 11. Веруш-Ковальский Михаил Игнатьевич⁷⁵⁰ – член правления с 1907 г.; 12. Войцеховский А.М.; 13. Гаршван С.И.; 14. Горбашевич А.И.⁷⁵¹ – 2,5 [руб.]; 15. Горбашевич П.И. – 2,5 [руб.]; 16. Гичевский А.И.⁷⁵²; 17. Демикис – курат церкви – председатель правления, с 1907 г.; 18. Доборжинский⁷⁵³; 19. Дунин-Бржезинский Ю.С.⁷⁵⁴; 20. Дистлер Б.Г.; 21. Жбиковский С.А.⁷⁵⁵; 22. Жигаadlo Эмилия; 23. Жуковский А.М.; 24. Зейдеман С.С.⁷⁵⁶; 25. Зейдеман С.Д.; 26. Зеленеvский Казимир Яковлевич – кандидат

⁷⁴⁵ Мизгер Иван Яковлевич – купец 1 гильдии.

⁷⁴⁶ Алексан Бернард Викентьевич – томский мещанин.

⁷⁴⁷ Борковский Станислав Осипович – мировой судья.

⁷⁴⁸ Ясевич Федор Карлович (1869-?) – инженер п.с., преподаватель ТТИ. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 660-661.

⁷⁴⁹ Будкевич Г.Ю. – помощник начальника Томской почтово-телеграфной конторы.

⁷⁵⁰ Веруш-Ковальский Михаил Игнатьевич – дворянин Варшавской губ.

⁷⁵¹ Горбашевич А.И. – портной в г. Томске, Почтамская № 19.

⁷⁵² Гичевский Антон – крестьянин Тобольской губ.

⁷⁵³ Доборжинский Станислав Юлианович (1865- после 1921) – горный инженер, экстраординарный профессор горного искусства ТТИ. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 160-161.

⁷⁵⁴ Дунин-Бржезинский Юлиан Станиславович (1860-1917) – юрист, член Томского окружного суда. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 174.

⁷⁵⁵ Жбиковский Станислав Антонович (1861- после 1914) – инженер п/с., преподаватель ТТИ. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 184-186.

⁷⁵⁶ Зейдеман С.С. – жена варшавского мещанина С.Д. Зейдемана.

в члены правления; 27. Зенович А.М.; 28. Казюнас П.⁷⁵⁷ – кс.; 29. Калиновский Я.Ш.⁷⁵⁸; 30. Кашуба И.Ю.⁷⁵⁹ – 2 рубл.; 31. Карпович Б.Ю.⁷⁶⁰; 32. Карчевский Станислав Станиславович – член правления с 1906 г.; 33. Ковальский М.И.⁷⁶¹; 34. Корбут Ю.И.; 35. Лазовский Л.Л.⁷⁶²; 36. Лукша О.⁷⁶³ – 3 рубл.; 37. Любецкий В.; 38. Лясковский Л.Д.⁷⁶⁴; 39. Лясковский С.Д.⁷⁶⁵; 40. Малевский А.Ю.⁷⁶⁶; 41. Маньковский В.Ю. – за 1907-1908 г. – 10 рубл.; 42. Маршанг И.Б.⁷⁶⁷; 43. Маршанг А.Ф.⁷⁶⁸; 44. Наскренцкий И.К.⁷⁶⁹ – за 1908-1909 г. – 10 рубл.; 45. Наскренцкая Т.; 46. Оржешко Люция Домениковна – член правления с 1907 г.; 47. Оржешко В.Ф.; 48. Оржинский С.Л.; 49. Петрушко И.⁷⁷⁰; 50. Пирусский В.С.; 51. Пионткевич Е.⁷⁷¹; 52. Пионткевич В.В. 53. Пожарицкий Л.К.; 54. Плятер-Плохоцкий В.К.; 55. Пончковский В.П.; 56. Прухницкий А.А.; 57. Фон-Раден Р.Ф.; 58. Фон-Раден И.Ф.; 59. Фон-Раден В.; 60. Раковский И.Г.; 61. Рачинская А.Ф.⁷⁷²; 62. Розенгард А.М.; 63. Романовский Л.С.; 64. Ружицкий Е.Л.⁷⁷³; 65. Савицкий⁷⁷⁴; 66. Скибневский К. – кс.; 67. Скавинский А.Ю.⁷⁷⁵; 68. Станевич Ю.Ю.⁷⁷⁶; 69. Струская Е.; 70. Улинский Ф.Ф.⁷⁷⁷; 71. Хомич С.В.; 72. Хлюхи И.И. – 3 р.; 73. Швандер София – 2 руб.; 74. Шмигель Елена – 3 р.; 75. Шокальский Владислав Иосифович⁷⁷⁸ – кандидат в члены правления; 76. Эйник А.Р.⁷⁷⁹; 77. Юшкевич А.В.⁷⁸⁰;

⁷⁵⁷ Казюнас Павел (1877-1937) – кс., викарий Томского прихода в 1901-1904.

⁷⁵⁸ Калиновский Ян Щепанович (1875- после 1919) – инженер, владелец чугуно-литейного завода в Томске. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 229-230.

⁷⁵⁹ Кашуба Иосиф Юлианович – ревизор Томской контрольной палаты, надв. советник.

⁷⁶⁰ Карпович Бронислава Юлиановна (1869-1919) – жена надворного советника В. Карповича.

⁷⁶¹ Ковальский Михаил Игнатьевич – агент по отчуждению (Восточный участок) Управления Сибирской ж.д.

⁷⁶² Лазовский Леонард Люцианович – земский заседатель.

⁷⁶³ Лукша Осип Устинович (1866-1917) – крестьянин Ковенской губ.

⁷⁶⁴ Лясковский Леонард Доминикович – кассир Казначейства Томской губ.

⁷⁶⁵ Лясковский Станислав Доминикович – кассир Казначейства Томской губ.

⁷⁶⁶ Малевский Александр Юльевич – делопроизводитель Врачебного отделения Томского губ. управления.

⁷⁶⁷ Маршанг Иосиф Богумилович (1865- после 1921) – управляющий Томской казенной палатой, д.с.с.

Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 346-348.

⁷⁶⁸ Маршанг Антонида Феликсовна – жена управляющего Томской казенной палатой И.Б. Маршанга.

Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 346-348.

⁷⁶⁹ Наскренцкий Иван Кириллович – лесничий в Нарыме.

⁷⁷⁰ Правильно Петрашко Игнатий – мещанин г. Слонима Гродненской губ.

⁷⁷¹ Пионткевич Елена Станиславовна – член совета убежища для бедных детей.

⁷⁷² Рачинская А.Ф. – жительница Томска, домовладелица по ул. Офицерской.

⁷⁷³ Ружицкий Евгений Людвигович (1850-1910) – горный инженер, управляющий Томской золотосплавочной лабораторией, д.с.с. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 500-501.

⁷⁷⁴ Савицкий Иван Осипович – чиновник тюремного отделения.

⁷⁷⁵ Скавинский Адольф Юлианович – врач.

⁷⁷⁶ Станевич Иустин Юрьевич – товарищ прокурора Томского окр. суда.

⁷⁷⁷ Улинский Фердинанд Фердинандович – контролер управления 1-го акцизного сбора.

⁷⁷⁸ Шокальский Владислав Иосифович – надзиратель акцизных сборов управления 1-го акцизного округа.

⁷⁷⁹ Эйник Антон Рихардович (1871- после 1921) – чиновник Томской казенной палаты. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 635-636.

⁷⁸⁰ Юшкевич Александр Владиславович – томский домовладелец, дейст. чл. Томского РКБО (на 1908).

78. Чекстер В.И.⁷⁸¹; 79. Явздинский С.И.; 80. Явнашан И.И.; 81. Ясевич Ф.К. – был член правления, выбыл в начале года; 82. Ясионовский Е.Ф. Всего 335 руб.

Примечание: Уплатили взносы за 1908 г. в начале 1909 г.: 1. Сребалис; 2. Ружицкий; 3. Плятер-Плохоцкий; 4. Хомич; 5. Лонцкий.

Состав Правления:

Председатель Правления – курат костела кс. Демикис, с 1907 г. Члены правления: Валда Антон Николаевич, с 1906 г.; Карчевский Станислав Станиславович, с 1906 г.; Оржешко Люция Доминиковна, с 1907 г.; Веруш-Ковальский Михаил Игнатьевич, с 1907 г.; Ясевич Ф.К., который выбыл в начале года, а вместо него вступил кандидат Борковский Станислав Осипович.

Кандидаты в члены Правления: Зеленевский Казимир Яковлевич и Шокальский Владислав Иосифович.

Члены Ревизионной Комиссии: Баранцевич Евгений Маврикиевич и Быстрицкий Иосиф Антонович.

Деятельность Правления:

Сверх оказания помощи нуждающимся постоянными и единовременными пособиями. Правление в отчетном году занято было изысканием средств на продолжение и окончание строительных работ по постройке убежища для старцев, а также высылкой на родину старцев из числа сосланных в 1863/4 г.

В ноябре месяце окончен постройкой двухэтажный деревянный дом с каменным жилым подвалом, предназначенным для убежища; при этом доме выстроен особый погреб, в доме устроен водопровод, а в подвальном помещении асфальтовые полы и таковые же тротуары по улице. Помещения в верхних этажах были окончены в августе месяце и отданы под частные квартиры, от платы за найм которых выручено к концу отчетного года 754 р. 60 к. Деньги эти вместе с арендной платой за квартиры в другом доме (280 р. 43 к.) составили сумму 1035 р. 3 к.

Согласно выручаемому ныне доходу от найма квартир можно бы ожидать к поступлению от найма квартир: в старом доме за 2 квартиры – 400 р. и в новом доме за 4 квартиры – 1800 р., а всего 2200 рублей в год; при условиях, если сумма эта не уменьшится вследствие понижения высоких в настоящее время в Томске цен на квартиры и если, с увеличением числа старцев в убежище, не представится надобность занять помещения под женское отделение в старом доме.

На постройку нового дома израсходовано 11 600 руб. Сумма эта сложилась из: а) пожертвований, присланных в 1907 г. в сумме 1343 р. 90 к. и в 1908 году – 1482 р. 54 к. Итого 2826 р. 44 к. б) позаимствования в 1907 году 886 р. 15 к. и в 1908 году – 3751 р. 4 к., итого – 4637 р. 19 к., недостающие 4136 р. пополнены из имеющихся средств Общества. Приведенная задолженность, при недостатке средств на оборудование убежища и другие необходимые расходы, как-то: на устройство столовой, копировку старцев и на администрацию, препятствует пока официальному открытию убежища. В ноябре месяце поместились в убежище 14 старцев мужчин и 4 женщины. На собранные добровольные пожертвования приобретены находящимся в убежище старцам железные кровати,

⁷⁸¹ Чекстер Владимир Иванович – полицейский пристав г. Томска.

подушки, простыни (по 2 на человека) и шерстяные одеяла; на прокормление же, до времени устройства столовой в убежище для старцев, последним отпускается по 3 р. на человека в месяц.

Из числа старцев, сосланных в 1863/4 гг. состояло в убежище 11 человек, а именно: 1. Яворский Николай⁷⁸²; 2. Войнаровский Фома⁷⁸³; 3. Доменис Иван⁷⁸⁴; 4. Сенкевич Ипполит⁷⁸⁵; 5. Михалович Осип⁷⁸⁶; 6. Юхневич Викентий⁷⁸⁷; 7. Пжегержицкий Константин⁷⁸⁸; 8. Урбанович Петр⁷⁸⁹ и вдовы после сосланных 9. Будкевич Каролина⁷⁹⁰; 10. Гриневич Тереза⁷⁹¹; 11. Петрашкевич Марианна⁷⁹², умершая в 1908 г.

В 1909 г. ожидается поступление в убежище: также из сосланных в 1863/4 г. 6 старцев, проживающих в Томской губернии, а именно: 1. Бартошевича Фердинанда⁷⁹³; 2. Левицкого Людовика⁷⁹⁴; 3. Жуковского Геронима⁷⁹⁵; 4. Завадского Осипа⁷⁹⁶; 5. Гринатиса Франца⁷⁹⁷; 6. Радониса Антона⁷⁹⁸, пользующихся ныне постоянными пособиями, и 5 старцев, проживающих в Енисейской губернии: 1. Рутковского Владислава⁷⁹⁹; 2. Рудинского

⁷⁸² Яворский Николай Станиславович – п/с. Был сослан в Томскую губ. как член семьи участника восстания 1863 г. Отец Станислав, из неутвержденных герольдией дворян, умер 8 декабря 1870 в д. Богуславка Зырянской вол.

⁷⁸³ Войнаровский Фома – п/с. Участник восстания 1863 г. Ссылался в Сибирь. На 1908 находился в приюте для старцев при томском костёле.

⁷⁸⁴ Доменис Иван – п/с. Участник восстания 1863 г. На 1908 год находился в приюте для старцев при костеле г. Томска.

⁷⁸⁵ Сенкевич Ипполит – п/с. Из дворян Ковенской губ. Сослан на жительство в Томскую губ. без лишения прав и определен к водворению в г. Бийск, откуда в начале июля 1868 г. был переведен на жительство в г. Томск. На 1908 год находился в приюте для старцев при костеле г. Томска.

⁷⁸⁶ Михалович Осип – п/с. На 1908 находился в приюте для старцев при томском костёле.

⁷⁸⁷ Юхневич Викентий – п/с. На 1908 находился в приюте для старцев при томском костёле.

⁷⁸⁸ Пжегержицкий Константин – п/с. На 1908 находился в приюте для старцев при томском костёле.

⁷⁸⁹ Урбанович Петр – п/с. Родился ок. 1841 г. (на 1874 – 33 года). Из дворян, из рядовых воинского звания, был женат. Витебским губернским правлением лишен звания и состояния и сослан в Томск, куда прибыл 23 июля 1874 г. На 1908 год. находился в приюте для старцев при костеле г. Томска.

⁷⁹⁰ Будкевич Каролина, ур. Шимкунас – вдова п/с. Казимира Будкевича. Находились на водворении в с. Уртамском Уртамской вол. Томского окр., на 1882 г. жили в д. Сечиной Нелюбинской вол. В ссылке умерло 4 детей.

⁷⁹¹ Гриневич Тереза – вдова п/с. На 1908 находилась в приюте для старцев при томском костёле.

⁷⁹² Петрашкевич Марианна – вдова п/с. Андрея Петрашкевича, мещанина г. Гродно, сосланного в 1864 в Томск. На ноябрь 1872 состоял в списке ссыльных по г. Томску, 5 сентября 1879 причислен в томские мещане, на 1881 жил в Юрточной части города.

⁷⁹³ Бартошевич Фердинанд – п/с. Родился ок. 1828 (на 1868 – 40 лет). Из мещан Гродненской губ., условия ссылки не известны, с 1864 находился в Томске, повар, семьи не имел. На 1908 год находился в приюте для старцев при костеле г. Томска.

⁷⁹⁴ Левицкий Людовик – п/с. Участник восстания 1863, сослан в Томской губ. С 1909 находился в приюте для старцев при костеле г. Томска.

⁷⁹⁵ Жуковский Героним – п/с. На 1908 находился в приюте для старцев при томском костёле.

⁷⁹⁶ Завадский Осип – п/с. Родился ок. 1829 г. (на 1866 – 37 лет), из дворян Виленской губ. За участие в восстании 1863 с лишением прав сослан на поселение в Томскую губ. Семейства не имел. 20 ноября 1866 из Тобольска направлен в Томск. С 1908 находился в приюте для старцев при костеле г. Томска.

⁷⁹⁷ Гринатис Франц – п/с. Участник восстания 1863 г. Жил в Томской губ., с 1909 года находился в приюте для старцев при костеле г. Томска.

⁷⁹⁸ Радонис Антон – п/с. На 1908 находился в приюте для старцев при томском костёле.

⁷⁹⁹ Рутковский Владислав – п/с. На 1908 находился в приюте для старцев при томском костёле.

Ивана⁸⁰⁰; 3. Крушевского Фомы⁸⁰¹; 4. Лоневского Юлиана⁸⁰² и 5. Глембицкого Фомы⁸⁰³, а всего 11 старцев, сверх десяти, находящихся в убежище.

Высылка старцев на родину.

Как видно из отчета за 1907 год, поступило на сей предмет пожертвований от г. Станислава Карпинского, вл. имения Вытычно – 50 руб., на каковые деньги был выслан по адресу жертвователя старец Людовик Смаковский⁸⁰⁴. В том же году поступило от г. Людовика Хелмицкого, вл. им. Дзеваново, собранные им 126 р. В 1908 г. прислано г. Хелмицким на тот же предмет 200 рублей, итого с присланными в 1907 г. 326; сверх того получено от г. Ростковского 120 рублей, а всего 446 рублей, на каковые деньги выслано по адресу г. Хелмицкого 11 старцев, из коих каждому на дорогу по 40 рублей. Этим 11 старцам г. Хелмицкий обеспечил среди своих знакомых пожизненный приют.

Кроме перечисленных старцев, упомянутых в отчете, был выслан ещё один старец по адресу г-жи Елены Турской, вл. им. Кухары, на пожертвованные ею 50 рублей. Всего же было выслано на родину 13 старцев.

На дальнейшую высылку старцев имеются ещё пожертвования, полученные в 1908 году: от г-жи Ядвиги Суржицкой, собранные на заводе «Вулкан» 150 рублей; г-жи Марии Зволинской из Угринова – 50 руб. и администрацией газеты «Goniec Wileński» – 80 рублей, итого – 280 руб.; на эти деньги будут высланы старцы, удовлетворяющие желаниям жертвователей, при условии, если высланным будет обеспечен пожизненный приют на их родине.

Правление Томского Римско-Католического благотворительного Общества выражает сердечное «спасибо» всем гг. жертвователям и жертвовательницам за пожертвования, а также редакциям газет и лицам, собиравшим пожертвования на постройку убежища для старцев и на высылку их на родину, в особенности же г. Хелмицкому, который с самого начала возбуждения вопроса об улучшении положения бездомных старцев, сосланных в 1863/4 гг., принял живое и деятельное участие в этом деле; наконец сердечное спасибо владельцу Венской гостиницы г. Замбжицкому⁸⁰⁵, управляющему гостиницей г. Яворскому и содержателю ресторана г. Зейдель за предоставление высланным старцам временный приют и содержание в Варшаве.

При этом Правление Общества считает своим долгом почтить память преждевременно скончавшегося 31 октября 1908 г. в Каменец-Подольске Льва Раковского, повторив здесь о выдающихся заслугах его в пользу Общества, о чем было упомянуто уже Правлением в отчете за 1907 г. Покойный, по собственному желанию, зачислен был в члены Общества

⁸⁰⁰ Руцинский Иван – *п/с. На 1908 находился в приюте для старцев при томском костёле.*

⁸⁰¹ Крушевский Фома – *п/с. Участник восстания 1863 г. Жил в Енисейской губ. С 1909 г. находился в приюте для старцев при р.-к. благотворительном обществе г. Томска.*

⁸⁰² Лоневский Юлиан – *п/с. Участник восстания 1863 г. Жил в Енисейской губ. С 1909 года находился в приюте для старцев при костеле г. Томска.*

⁸⁰³ Глембицкий Фома – *п/с. Участник восстания 1863 г. В ссылке жил в Енисейской губ. С 1909 года находился в приюте для старцев при костеле г. Томска.*

⁸⁰⁴ Смаковский Людовик – *п/с. За участие в восстании 1863 выслан в Томскую губ. на водворение, определен на жительство в д. Тар (?) Богородской вол. Томского окр. На конец 1881 в месте водворения не проживал, находясь в отлучке. На 1907 находился в приюте для старцев при костеле г. Томска.*

⁸⁰⁵ Замбжицкий Адольф (1850-1928) – *владелец Венской гостиницы в Варшаве.*

в видах более успешного сбора пожертвований. Собирая грошевые пожертвования от 5 коп., покойный труженик благотворительности предоставил в 1908 году в распоряжение кассы Правления 329 руб. 50 коп.; собранные им за последнее время 35 руб. получены были Правлением от вдовы покойного г-жи Марии Раковской.

Деятельность Правления по содержанию существующего при обществе училища для детей обоего пола римско-католического вероисповедания выразилась в отчетном году следующем: Правление, предоставляя училищу половину первого этажа дома убежища для детей, т.е. три большие светлые комнаты с передней и теплым «удобством», отопление дровами и керосиновое освещение, истратило на это вместе с другими по училищу расходами в 1908 году 711 р. 11 к. В училище к 1 января 1908 г. было 12 учеников, из них 8 мальчиков и 4 девочки, а к 1 января 1909 г. 30 мальчиков и 31 девочка, а всего 61 учен. (из них в 1 отд. старш. и младш. учеников: 17 мальчиков и 21 девочка и во 2 отд. 13 мальчиков и 10 девочек).

Такое большое число учеников при 146 учебных днях в 1908 г. указывает с одной стороны на то, насколько нужно и полезно училище подобного типа, а с другой нам невозможность одной учительнице справиться с такой массой учеников, почему является настоятельная необходимость в назначении ещё и другой учительницы общеобразовательных предметов. На это обратили внимание не только Правление, но и Инспектор народных училищ, обещавший исходатайствовать назначение другой учительницы. С ноября 1908 г. учительнице Э.А. Квецинской помогает ее сестра окончившая в 1908 г. курс Томской женской гимназии М.А. Квецинская, которая преподает русский язык и арифметику в младшем отделении училища совершенно безвозмездно и которой за это Правление выражает глубокую признательность и благодарность.

Преподавателями училища состояли:

Законоучитель – ксендз Томский курат Иосиф Демикис (безвозмездно), учительница общеобразовательных предметов Э.А. Квецинская (получающая 460 р. в год из средств казны) и учительница польского языка Я.И. Сломчинская (получающая 420 р. в год из суммы Общества), а также преподающая безвозмездно М.А. Квецинская. Хозяйственный комитет училища состоит из почетной блюстительницы училища С.И. Ясевич⁸⁰⁶ и названных преподавателей; ксендз Демикис, кроме того, является членом от Правления Общества.

Томск. Паровая типография П.П. Орловой. 1909. С. 1-9. Типографский оттиск.

№ 235

ОТНОШЕНИЕ

настоятеля Новониколаевской римско-католической церкви Билякевича⁸⁰⁷ Томскому губернатору с прошением утвердить устав Общества Св. Иосифа Обручника при Новониколаевской римско-католической церкви

⁸⁰⁶ Ясевич София Иосифовна – жена инженера п/с. Ф.К. Ясевича, почетная блюстительница училища при РКБО (на 1908). Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 660-661.

⁸⁰⁷ Билякевич Александр – кс., настоятель костела в Новониколаевске (на 1909).

г. Ново-Николаевск
27 ноября 1909 г.
№ 160

Препровождая при сем выработанный мною устав Общества Иосифа Обручника при вверенной мне церкви для оказания помощи нуждающимся и больным, имею честь просить, Ваше Превосходительство, найти возможным удостоить мой труд Вашим благосклонным вниманием и сказанный устав не отказать утвердить для общего блага вверенной мне паствы.

подпись (Кс. Александр Билякевич)

*ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 2619. Л. 7. Машинопись на бланке настоятеля Ново-Николаевской р-к церкви.
Подлинник.*

№ 236

ИЗ ОТЧЕТА

правления римско-католического благотворительного Общества Томской церкви
Покрова Пресвятой Богородицы за 1913 год

1. СОСТАВ ОБЩЕСТВА

А. Почетные члены, избранные Общим Собранием за услуги, оказанные Обществу:

1. Громадзкий Валериан, бывший курат Р.-Католического костела в гор. Томске, с 1895 г.;
2. Тобизен Герман Августович, Гофмейстер Двора Его Императорского Величества, с 1895 г.;
3. Бобенский Эрнест Андреевич, инженер путей сообщения, с 1898 г.;
4. Бобенская Эмилия Антоновна, жена инженера путей сообщения, с 1898 г.;
5. Быстржицкий Иосиф Антонович, статский советник, с 1899 г.;
6. Сальмонович Жозефина Казимировна, с 1902 г.;
7. Валда Антон Николаевич, статский советник с 1909 г.;
8. Оржешко Люция Доминиковна, дворянка с 1909 г.;
9. Карчевский Станислав Станиславович, титулярный советник, с 1910 г.;
10. Веруш-Ковальский Михаил Игнатъевич, дворянин, с 1910 г.;
11. Карачевский-Волк Павел Станиславович, с 1910 г.;
12. Ксендз Декан Иосиф Матвеевич Демикис, с 1910 г.

Б. Почетные члены, уплатившие единовременно не менее 100 рублей:

13. Мизгер Иван Яковлевич, купец 1-й гильдии, с 1895 г.;
14. Свидерский Константин Адамович, с 1895 г.

В. Почетные члены, уплатившие в 1913 г. членские взносы:

15. Ксендз декан И.М. Демикис – 5 р.

Г. Действительные члены, уплатившие в 1913 г. членские взносы:

16. Алексан Б.В.;
17. Бартосевич А.Р.;
18. Барышкина И.Г.;
19. Будкевич Г.Ю.;
20. Будкевич И.И.;
21. Билер К.Р.;
22. Боровский Б.А.;
23. Буслович С.В.;
24. Богуславский С.И.;
- 25.

Борковский А.И.⁸⁰⁸; 26. Бородзич Б.В.; 27. Бородзич М.⁸⁰⁹; 28. Войцеховский А.М.; 29. Веккер Э.И.⁸¹⁰; 30. Войткевич Ф.Ф.; 31. Верниковский А.К.⁸¹¹; 32. Горшва П.О.; 33. Гасюнас И.Ю.; 34. Гринаковский К.П.⁸¹²; 35. Грома-дзинский М.Ф.; 36. Галковский Л.⁸¹³; 37. Гинтовт В.К.; 38. Денисевич И.Ю.; 39. Дульский Ф.Р.⁸¹⁴; 40. Домашевский И.С.; 41. Жуковская С.Ю.⁸¹⁵; 42. Зейдеман С.Д.; 43. Зейдеман С.С.; 44. Колесинский Ф.Е.; 45. Калиновский Я.⁸¹⁶; 46. Ковнацкий⁸¹⁷; 47. Курилович У.У.; 48. Квятковский С.Б.⁸¹⁸; 49. Карпович В.С.⁸¹⁹; 50. Козловский Л.С.; 51. Канторович Ю.; 52. Лавреш А.М.; 53. Любецкий К.И.; 54. Лада А.И.; 55. Любинский Ц.Ц.⁸²⁰; 56. Любецкий В.И.; 57. Маслянинова С.А.⁸²¹; 58. Моркий Э.В.; 59. Михаловский М.Д.⁸²²; 60. Марцанг И.Б.; 61. Маршанг А.Ф.; 62. Марциновский С.Ф.⁸²³; 63. Маньковский В.Ю.; 64. Ненартович А.К.; 65. Опульский И.А.; 66. Орсанг Я.; 67. Опоцкий Ф.Л.; 68. Околова А.Н.; 69. Орловский А.А.; 70. Оржешко В.Ф.; 71. Пончковский В.П.; 72. Подгаецкая М.К.; 73. Полякевич Б.; 74. Павловский Ф.И.; 75. Питон И.М.⁸²⁴; 76. Питон Е.И.; 77. Прухницкий А.А.⁸²⁵; 78. Пенионжек Г.; 79. Прухницкий С.А.; 80. Поплавский

⁸⁰⁸ Борковский Андрей Иосифович (1859- после 1913) – мировой судья. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 54-55.

⁸⁰⁹ Бородзич Мария – жена кондитера Бронислава Бородзича. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 55-58.

⁸¹⁰ Веккер Эдуард Иосифович (1876- после 1920) – инженер, совладелец строительной фирмы «Ц. Любинский и Э. Веккер». Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 75-76.

⁸¹¹ Верниковский Антон Константинович (1869-1924) – землеустроитель, чиновник Томского переселенческого управления. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 86-87.

⁸¹² Гринаковский Константин Петрович (1873- после 1918) – преподаватель ТТИ. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 140-141.

⁸¹³ Галковский Леон – медицинский фельдшер. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 121.

⁸¹⁴ Дульский Фадей Ромуальдович – преподаватель Томского реального училища, заведующий томских вечерних общеобразовательных классов, преподаватель математики Томского татарского педтехникума (на 1924).

⁸¹⁵ Жуковская Стефания Юльяновна – жена Томского нотариуса А.М. Жуковского. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 189.

⁸¹⁶ Калиновский Ян Щепанович (1875- после 1919) – инженер, владелец чугуно-литейного завода. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 229-230.

⁸¹⁷ Ковнацкий – фармацевт.

⁸¹⁸ Квятковский Стефан Брониславович – действ. член Томского РКБО (на 1913).

⁸¹⁹ Карпович Владислав Станиславович – действ. член Томского РКБО (на 1913).

⁸²⁰ Любинский Цезарь Цезаревич – инженер, совладелец строительной фирмы «Ц. Любинский и Э. Веккер».

⁸²¹ Маслянинова София Адамовна – действ. член Томского РКБО (на 1913).

⁸²² Михаловский Михаил Денисович (1877-?) – сын врача Д.М. Михаловского, адвокат, присяжный поверенный. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 373-374.

⁸²³ Марциновский С.Ф. – счетовод службы ремонта пути и зданий управления Сибирской ж.д.

⁸²⁴ Питон Иосиф Маврикевич – гражд. инженер, начальник участка отделения Службы пути управления Сибирской ж.д.

⁸²⁵ Прухницкий Александр Аполлинариевич – старший контролер Сибирской ж.д., действ. член Томского РКБО (на 1913).

К.К.⁸²⁶; 81. Рыпинский О.Ф.⁸²⁷; 82. Раковский Б.И.⁸²⁸; 83. Романовский Л.С.; 84. Романовский С.С.; 85. Скибневский Кс.; 86. Скубневский И.И.; 87. Сонгин С.К.; 88. Старчевский Ю.М.; 89. Скавинский А.Ю.; 90. Тарновский В.В.⁸²⁹; 91. Фортоцкий Ф.; 92. Флеркович Г.А.; 93. Хмелевский Г.; 94. Хомич С.В.; 95. Шокальский В.И.; 96. Шмигель А.К.; 97. Эйник А.С.; 98. Юшкевич К.В.; 99. Юшкевич А.В.⁸³⁰; 100. Юшкевич Ю.В.; 101. Янушковский Н.⁸³¹; 102. Ясионовский С.Ф.⁸³²; 103. Ясионовский Г.Ф.⁸³³; 104. Янулис И.⁸³⁴ кс.

Всего: 465 р.

І – Составъ Правления

Председатель Правления – Ксендз Декан Иосиф Матвеевич Демикис.

Члены Правления: Станислав Станиславович Карчевский; Семен Данилович Зейдеман; София Адамовна Маслянинова; Ольгерд Феликсович Рыпинский и Стефан Брониславович Квятковский. Кандидаты в члены Правления: Владислав Петрович Пончковский (замещал С.А. Маслянинову) и Владислав Станиславович Карпович.

Члены Ревизионной комиссии:

Иосиф Антонович Быстржицкий, Иосиф Маврикевич Питон и Ян Щепанович Калиновский.

1. Состав Попечительства Убежища для детей

Попечитель – распорядитель Ольгерд Феликсович Рыпинский. Попечители: Ксендзь Декан Иосиф Матвеевич Демикис и Стефан Брониславович Квятковский.

2. Составъ Совета убежища

Состоял из вышеуказанных попечителей и почетных членов: Станислава Станиславовича Карчевскаго и Люции Доминиковны Оржешко, действительных членов; Стефании Юльяновны Жуковской, Антонины Феликсовны Маршанг, Брониславы Юльяновны Карпович, надзирательницы убежища Люции Адальбертовны Кейзлер и приглашенных Правлением лиц: доктора Геннадия Евгеньевича Сибирцева⁸³⁵ и зубного – Ивана Гурьевича Яшина⁸³⁶.

3. Составъ служащих Убежища

⁸²⁶ Поплавский Казимир Казимирович – бухгалтер службы тяги и подвижного состава управления Сибирской ж.д.

⁸²⁷ Рыпинский Ольгерд Феликсович – служащий Томской ж.д. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 503.

⁸²⁸ Раковский Болеслав Ипполитович (1863-?) – учитель латинского языка в 1-й гимназии. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 469-470.

⁸²⁹ Тарновский Владислав Васильевич – контролер 1-го Акцизного округа.

⁸³⁰ Юшкевич Антон Владиславович – томский домовладелец, действ. член Томского РКБО (на 1913).

⁸³¹ Янушковский Николай Иосифович (1850-1917) – инженер п.с., член Совета управления Сибирской ж.д., д.с.с. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 652.

⁸³² Ясионовский Стефан Фомич – ветеринарный врач. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 661-663.

⁸³³ Ясионовский Генрих Федорович (1877-?) – студент Томского ун-та, брат ветеринарного врача С.Ф. Ясионовского. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 661-663.

⁸³⁴ Янулис Игнатий – кс., томский вице-курят в 1912-1915. См. Часть III. Приложение № 2.

⁸³⁵ Сибирцев Геннадий Евгеньевич (1875-1952) – доктор, просветитель. После окончания Томского ун-та в 1902 стал работать ординатором томской пересыльной тюрьмы. В 1903 избран на должность городской больницы для заразных больных и работал в этой должности до 1936. Руководил постройкой новых корпусов больницы для заразных больных, в 1933 больнице присвоено имя Сибирцева.

⁸³⁶ Яшин Иван Гурьевич – зубной врач г. Томска (на 1913).

Состоял из надзирательницы убежища Люции Адальбертовны Кейзлер, помощницы надзирательницы Вероники Ивановны Апанас и кухарки на жаловании и полном содержании (кроме одежды) и дворника при домах убежища на жаловании и готовой квартире.

4. Состав попечительства убежища для старцев

Попечитель-распорядитель член Правления Владислав Петрович Пончковский и заведующая хозяйственной частью Людмила Викторовна Скавинская.

II – Имущество Общества

А. Двухэтажный деревянный дом с каменным подвалом и двухэтажный деревянный флигель со службами, построенные на средства Общества на земле, принадлежащей Томскому Римско-Католическому костелу и предназначенные под помещений убежища для детей Р.-Католического вероисповедания. Дома эти с надворными постройками, оценены и застрахованы в 25 000 рублей. Инвентарь, находящейся в убежище, представляет ценность около 1130 руб. и библиотека в 850 томов – 500 руб.

Б. Деревянный двухэтажный дом с участком земли, находящимся по Акимовской улице под № 7, завещанный обществу Войцехом Францевичем Яворским, по домашнему духовному завещанию, утвержденному Томским Окружным Судом 23 сентября 1903 г. и приобретенный им путем покупки по крепостному акту, совершённом в Томском Губернском Правлении 25 мая 1881 г. за № 112. Приобретенную площадь, Яворский в 1899 г. увеличил покупкою 21,6 кв. сажени городской земли, каковая покупка утверждена Томской Городской Думой 23 сентября 1899 г., как это видно из копии протокола заседания, выданной 27 сентября того же года за № 239. Дом оценен и застрахован в 1000 рублей.

Двухэтажный деревянный дом с каменным подвалом, построенный на средства Общества в 1908 году на этом же участке земли, предназначенный под помещения убежища для лиц преклонного возраста обоего пола, Р. Католического вероисповедания. Дом этот оценен и застрахован 11 600 рублей. Инвентарь находящийся в убежище представляет ценность в 300 рублей.

В. Два деревянные двухэтажные дома с надворными постройками и участком земли в 347 кв. саж. по Мухинской улице под № 11, завещанные Обществу Иваном Валентиновичем Жеховичем⁸³⁷ по домашнему духовному завещанию, утвержденному к исполнению Томским Окружным Судом 17 ноября 1910 г. Дома оценены и застрахованы в 4000 рублей. При этом Общество обязано завещателям, помимо отвода вдове его помещения в одном из означенных домов, выдавать ей пожизненно на содержание по 15 руб. в месяц.

Отчет Правления о доходах и расходах за 1913 год

Приход

а) Остаток на 1-е Января 1913 г. – 1,05; б) «Членских» взносов за 1912 г. – 10,00; Тоже за 1913 г. – 445,00; Тоже за 1914 г. – 10,00; в) От устроенных спектаклей – 168,28; г) Аренды с домов по Мухинской ул. – 563,90; д) Пожертвований: 1. От разных лиц чрез г. Пончковскаго⁸³⁸ – 22,00; 2. Антона Иудейкиса – 4,00; 3. Антона Данилевича – 2,00; 4.

⁸³⁷ Жехович Иван Валентинович – житель г. Томска, жертвователю недвижимости в пользу Томского РКБО.

⁸³⁸ Пончковский Владислав Петрович – жертвователю в пользу Томского РКБО.

Паулины Лапин – 0,50; 5. г. Микеенок – 1,00; 6. Разных лиц – 4,00. Итого прихода с остатком – 1234,04.

Расход

а) Выдано пенсий: 1. г. Жихович – 183,00; 2. г. Росси – 84,00; 3. г. Цеханович – 39,00; 4. г. Серафимович – 18,00; Общая – 324,00.

б) Выдано единовременных пособий: 1. В. Пшитульскому – 7,00; 2. А. Пивинскому – 6,00; 3. Е. Бачук – 6,00; 4. Ф. Филипчуку – 6,00; 5. М. Костюкевичу – 15,00; 6. У. Крескусу – 3,00; 7. В. Одынец – 3,00; 8. К. Буткевич – 1,50; 9. А. Курковской – 5,00; 10. А. Высоцкому – 1,00; 11. А. Шиманскому – 3,00; 12. С. Пухальской – 5,00; 13. М. Замойской – 15,00; 14. Ф. Заржецкой – 9,00; 15. А. Прокоповичу – 10,00; 16. А. Бобровичу – 3,00; 17. Ф. Михайловской – 3,00; 18. С. Дурчинскому – 3,00; 19. С. Борейко – 1,50; 20. М. Локетэк – 4,00; 21. Е. Баньковской – 2,00. Всего – 112,00.

в) Взнос платы за обучение – 75,00.

г) Содержание долгов: 1. ремонт домов – 40,02; 2. ремонт квартир – 34,12; 3. страховая премия 1913 г. – 28,28. 4. Очистка крыш, труб, выгребных ям и тротуаров – 35,11. Всего – 137,53.

д) Канцелярские расходы: 1. печатание отчета за 1912 г. – 25,00; 2. книги и бланки – 13,65. 3. Мелкие расходы – 6,17. Итого – 44,82.

е) Разные и непредвиденные: 1. % Сибирскому Общ. Банку – 75,72; 2. 10% отчислений в детский фонд – 70,00; 3. 20% отчислений в запасный к.п.; 4. % банкам по ссуде Яновского; 5. Домовые и кварт. книги и прописка квартирантов – 8,67. Итого – 306,69.

ж) Налоги за 1913 г. – 28,30.

з) Погашение долгов: 1. Страховая премия за 1912 г. – 28,28; 2. Налоги за 1908 г. – 53,59; 3. Пени за несвоевременную уплату налогов – 14,84; 4. Внесено в Могилевскую Р.-Католическую Консистиорию за завещанию Жеховича – 100,00. Всего – 196,71.

Итого расхода – 1225,05. Остаток на 1 января 1914 г. – 8,99.

Томск. Типография Дома Трудолюбия. 1914. С. 1-9. Типографский оттиск.

№ 237

ОТНОШЕНИЕ

Томского губернского управления инспектору училищ I-го района Томской губернии относительно открытия в Томске римско-католическим Обществом частного польского училища

16 июня 1915 г.

№ 5612

Первое Отделение Губернского Управления по приказанию г. Начальника губернии просит Ваше Высокоблагородие в дополнение к отношению Вашему от 20 апреля тек. года за № 817, сообщить о последовавших правительственных распоряжениях в отношении открытия частных польских училищ, с правом преподавания родного языка и на кого именно будет возложено ответственное наблюдение за открываемым Томским Римско-католическим благотворительным обществом в г. Томске частным польским

училищам, с правом преподавания родного языка. Необходимо указать звание, имя, отчество, фамилию и точный адрес означенного лица.

Советник

Делопроизводитель

ГАТО. Ф. 3. Оп. 67. Д. 304. Л. 1 и об. Машинопись. Копия.

№ 238

ОТНОШЕНИЕ

инспектора училищ I-го района Томской губернии Томскому губернскому управлению относительно открытия в Томске римско-католическим Обществом частного польского училища

9 сентября 1915 г.

№ 1881

В отношении, от 16 июня сего года за № 5612, имею честь уведомить 1-ое отделение Томского Губернского Управления, что Правление Томского Римско-католического благотворительного общества предполагает открыть в г. Томске частное училище с правом преподавания родного языка, согласно Закона о частных учебных заведениях – 1-го июля 1914 года. Ответственное наблюдение за училищем имеет быть возложено на преподавателя Томского Алексеевского реального училища – Надворного Советника Дульского Фаддея Ромуальдовича, 53 лет, проживающего в г. Томске по Ефремовской улице, в д. № 5. На должность преподавателя – будет приглашено лицо, вполне удовлетворяющее требованиям ст. 10 поименованного выше Закона 1-го июля 1914 г.

Инспектор училищ

подпись (Н. Воинов)⁸³⁹

ГАТО. Ф. 3. Оп. 67. Д. 304. Л. 2 и об. Рукопись на бланке. Подлинник.

№ 239

ОТНОШЕНИЕ

Томского губернского управления начальнику Томского губернского жандармского управления с запросом о политической благонадежности Дульского, назначенного ответственным за наблюдением работы частного польского училища

19 сентября 1915 г.

№ 9188. Секретно

Правление римско-католического благотворительного общества в Томске обратилось к Инспектору народных училищ о разрешении ему открытия в г. Томске низшего частного училища, с правом преподавания родного языка, под ответственным наблюдением

⁸³⁹ Воинов Н. – инспектор училищ I-го района Томской губернии (на 1915).

преподавателя Томского Алексеевского Реального Училища Надворного Советника Фаддея Ромуальдовича Дульского.

Губернское Управление просит сообщить сведения о политической благонадежности вышеупомянутого Дульского, проживающего в г. Томске, по Ефремовской улице, в доме № 5.

И.д. Вице-Губернатора
Советник
Делопроизводитель

подпись
подпись
подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 67. Д. 304. Л. 4 и об. Машинопись на бланке Томского губернского управления. Подлинник.

№ 240

ОТНОШЕНИЕ

Томского губернатора инспектору училищ I-го района Томской губернии с разрешением открытия в Томске частного польского училища

30 сентября 1915 г.

№ 9620

На отношение от 20 апреля с.г. за № 817, сообщаю Ваше Высокоблагородие, что с моей стороны не встречается препятствий к разрешению Томскому римско-католическому благотворительному обществу открытия в г. Томске низшего частного училища, с правом преподавания родного языка, под ответственным наблюдением преподавателя Томского Алексеевского реального училища – Надворного Советника Фаддея Ромуальдовича Дульского.

Губернатор
Советник
Делопроизводитель

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 67. Д. 304. Л. 6. Машинопись на бланке Томского губернатора. Копия.

17. К назначению нового Томского вице-курата

№ 241

ОТНОШЕНИЕ

Управляющего Могилевской римско-католической архиепархии Томскому губернатору относительно назначения викарным Томской римско-католической церкви священника Павла Казюнаса⁸⁴⁰

С. Петербург

2 марта 1901 г.

№ 602

Предположив на должность викарного Томской р.к. церкви назначить новорукоположенного священника Павла Казюнаса и сообщая о том Вашему Превосходительству, честь имею покорнейше просить уведомить меня, нет ли к тому препятствий с Вашей стороны.

Управляющий Архиепархией,

Епископ Суффраган

подпись (Недзялковский)⁸⁴¹

ГАТО. Ф. 3. Оп. 12. Д. 3062 «А». Л. 1. Машинопись. Подлинник.

№ 242

ОТНОШЕНИЕ

Управляющего Могилевской римско-католической архиепархии Томскому губернатору о своем решении назначить викарным Томской римско-католической церкви священника Павла Казюнаса

С. Петербург

2 мая 1901 г.

№ 1115

Вследствие отношения от 18 минувшего апреля за № 998, честь имею уведомить Ваше Превосходительство, что новорукоположенный ксендз Павел Казюнас мною вместе с сим назначен викарным к Томской римско-католической церкви.

Управляющий Архиепархией,

Епископ Суффраган

подпись (Недзялковский)

⁸⁴⁰ Казюнас Павел (1877-1937) – кс., викарий Томского прихода в 1901-1904. Окончил ДС в СПб в 1901 и был руко-положен в священники, направлен служить в Томск. С 1904 – в Уфе, с декабря 1910 – настоятель храма в Колпино под СПб. В 1929 арестован и приговорен к 8 годам ИТЛ. Освобожден в 1933. В 1937 вновь арестован и расстрелян 31 октября 1937.

⁸⁴¹ Недзялковский Кароль Антоний, поль. *Karol Antoni Niedziałkowski* (1846-1911) – епископ-суффраган Могилевской епархии (1897-1901), глава Луцко-Житомирской епархии (1901-1911).

18. Костельное строительство в губернии:

18.1. О храме в селе Спасском...

№ 243

ПРОШЕНИЕ

настоятеля Томской римско-католической церкви на имя начальника Томской губернии о постройке храма в селе Спасском Каинского округа Томской губернии

8 марта 1895 г.

№ 30

Вследствие поставления меня в известность, предложением Вашего Превосходительства от 20 ноября 1894 г. за № 2757 о разрешении Господином Министром Внутренних Дел устройства в селе Спасском, Каинского Округа, римско-католического дома молитвы, приписанного к Томскому приходу, при сем честь имею представить план вышеупомянутого дома, на благоусмотрение Вашего Превосходительства, и две гербовые марки 80-ти копеечного достоинства каждая.

Настоятель священник В. Громадский⁸⁴²

марта 8 дня. 1895 г. № 30. г. Томск

ГАТО. Ф. 3. Оп. 42. Д. 1902. Л. 1. Рукопись. Подлинник.

18.2. О храме в городе Каинске...

№ 244

ПРОШЕНИЕ

группы уполномоченных Каинского римско-католического Общества о разрешении постройки в г. Каинске каплицы и о назначении постоянного священника

г. Каинск

12 февраля 1902 г.

29 октября 1900 года прихожане Томской Р-К церкви, проживающие в г. Каинске и ближайших к нему окрестностей, собравшись с разрешения местной полиции и одобрения настоятеля указанной церкви, постановили: ходатайствовать перед надлежащим Начальством о разрешении постройки в г. Каинске Р-К каплицы и о назначении постоянного священника и с ходатайством этим уполномочили войти нас.

⁸⁴² Громадский Валериан – к., настоятель Томского прихода. Подробнее – см. Часть I, гл. № 12.

Ввиду этого мы считаем необходимым и честь имеем изложить Вашему Сиятельству то основание, по которым Каинское Р-К Общество должно иметь особую каплицу и своего священника.

В г. Каинске и на заводе торгового Дома «бр. Ерофеевых» близь г. Каинска, числится всего 286 лиц Р-К вероисповедания. На станции Каинск Сибирской железной дороги находится также немало лиц Р-К вероисповедания. В уезде постоянно проживает очень большое число католиков, а именно: в Верхне-Каинской волости – 32 души, Казанской – 166 душ, Таскаевской – 18 душ, Иткульской – 32 души и Покровской – 173 души; при этом волости: Верхне-Каинская, Таскаевская и Нижне-Каинская граничат с городом; остальные из упомянутых волостей находятся на недалеком сравнительно расстоянии.

Ближайшим Р-К молитвенным домом для г. Каинска и его уезда является Спасский молитвенный дом; для того же, чтобы от Каинска доехать до Спасска, нужно сделать 125 верст лошаадьми, а волость Иткульская находится от Спасска еще на большем расстоянии. Сравнительно также недалеко от г. Каинска начинается и Барнаульский уезд, где с каждым годом, также как и в Каинском уезде, образуется все больше и больше поселков с католическим населением.

Таким образом, географическое положение г. Каинска по отношению к Каинскому уезду, а также и Барнаульскому, указывает на настоятельную необходимость открывшейся постройки в нем, особого храма. Этого, прежде всего, требуют интересы 286 душ самого города, проезд 125 верст до села Спасска для многих не только бедных, но и состоятельных лиц, в целом совершение обряда венчания не посильно; приглашение священника в г. Каинск для совершения обрядов крещения, погребения и исповедей больных, также крайне затруднительно, а иногда и совсем невозможно.

Значительный контингент лиц находится, следовательно, в весьма затруднительном положении при исполнении необходимых и требуемых законом церкви обрядов. Ряд волостей с большим числом католического населения также нуждается в этом, чтобы в г. Каинске был самостоятельный католический храм. Наконец, и в интересах вновь заселяемого Барнаульского уезда было бы учреждение в Каинске католического храма.

Из игложенных данных, Ваше Сиятельство, изволите усмотреть, что значительная часть населения г. Каинска, его уезда и уезда Барнаульского лишена возможности правильно удовлетворять свои главнейшие религиозные потребности и исполнять обряды, установленные самим законом: оно не слышать общей молитвы в храме, священнической проповеди, оно нейдет к священнику за разрешением религиозных сомнений и вопросов, оно затруднено во исполнение обрядов погребения, бракосочетания и крещения.

Прихожане Томской Р-К церкви, живущие в г. Каинске, располагают значительной частью, личной, добровольно пожертвовавшей частью средств на постройку в г. Каинске каплицы и содержание священника.

Юридические основания к заявленному нами ходатайству заключаются в том, что по закону местность, в которой имеется 300 душ постоянных жителей, имеет право на открытие особого храма.

Потребность в открытии такового храма в г. Каинске настолько назрела, что настоятель Томского прихода, ознакомившись с упомянутым выше протоколом от 29 октября 1900

года, сделал на нем следующего содержания надпись: «Настоящий протокол вполне одобряю и искренне сочувствую прихожанам г. Каинска и его окрестностей, в чем подписью и приложением костельной печати удостоверяю».

При сем прилагаем: 1. упомянутый выше протокол от 29 октября 1900 года; 2. Проект постройки Каинской Р-К каплицы с пояснительной запиской; 3. Удостоверение Каинской городской Управы за № 66 о числе лиц Р-К вероисповедания в г. Каинске и на заводе торгового Дома «бр. Ерофеевы»; 4. Рапорты г. Крестьянскому начальнику 2 участка Каинского уезда с ведомостями о числе католиков в Нижне-Каинской и Покровской волостях; 5. Рапорты г. Каинскому уездному исправнику от 23 декабря 1900 года за № 6454, 8531 с ведомостями и от 21 января 1901 года за № 36; 6. Рапорт г. Крестьянскому начальнику 1 участка Каинского уезда от 13 декабря 1900 года, 23 декабря 1900 года и № 28 ноября 1900 года с ведомостями о числе дворов и лиц Р-К вероисповедания Верхне-Каинской, Таскаевской и Казанской волостей; 7. Рапорт от 16 декабря 1900 года со сведением о числе дворов и лиц Р-К вероисповедания Удинской волости; сведения о лицах Р-К вероисповедания Удинской волости.

Каковой проект постройки каплицы вместе с пояснительной запиской по учинении на ней должной надписи о разрешении постройки, вместе с протоколом покорнейше просим Ваше Сиятельство, по миновении надобности, возвратить нам обратно.

Каинский нотариус Иосиф Станиславович Мягчилович-Вольский
Владелец Каинской аптеки провизор Иван Казимирович Кирейлис
Дворянин Владислав Викентьевич Винткевич

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 5283. Л. 14-16. Рукопись. Подлинник.

№ 245

СВЕДЕНИЯ

о числе католиков семей и душ обеих полов постоянно проживающих в г. Каинске и находящихся на жительстве в ближайших к г. Каинску селениях

11 мая 1902 г.

Название города и его уезда волостей.	Число семей	Число душ М[ужского] П[ола]	Число душ Ж[енского] П[ола]
В г. Каинске	84	94	56
На ст. «Каинск» Сибирской ж.д.	15	15	15
Иткульская вол.	28	22	30
Верхне-Каинская вол.	10	14	12
Нижне-Каинская вол.	62	87	43
Удинская вол.	72	88	68

Покровская вол.	60	92	60
Таскаевская вол.	6	6	12
Казанская вол.	81	86	80
Итого	418	504	376

Уездный исправник
Секретарь

Подпись
Подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 5283. Л. 3. Рукопись. Подлинник.

№ 246

ПРОШЕНИЕ

уполномоченного Каинского римско-католического Общества утвердить проект строительства в г. Каинске Томской губернии римско-католической часовни

г. Каинск
28 февраля 1903 г.

В Строительное Отделение
Томского Губернского управления
Уполномоченного Каинского
Римско-католического Общества Каинского Нотариуса
Иосифа Станиславовича Мягчилович-Вольского

Прошение

Представляя при сем в Строительное Отделение Губернского управления возвращенный, исправленный проект постройки в Каинске римско-католической каплицы, чрез Каинское Уездное Полицейское Управление при предписании от 6 февраля сего 1903 гола № 129, вместе с копией, честь имею покорнейше просить Строительное Отделение утвердить таковой проект и экземпляр оногo, созданный на кальке, с соответствующей подписью вместе имеющейся, прежде представленной, возвратить мне обратно.

Город Каинск, Томской губернии. Февраля 28 дня 1903 года.

Уполномоченный Каинского Римско-Католического Общества, Нотариус

подпись (Мягчилович-Вольский)

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 663. Л. 6. Рукопись. Подлинник.

№ 247

РАПОРТ

курата Демикиса⁸⁴³ Томскому губернатору о создании комитета по постройке каплицы в г. Каинске

21 июня 1903 г.

№ 205

Июня 12 дня 1903 г. в г. Каинске в моем присутствии обществом католиков города Каинска и его окрестностей был избран комитет по постройке Р-К каплицы, в состав коего вошли следующие лица: председатель комитета Курат кс. Иосиф Демикис, вице-председатель Антон Казимирович Гедгофт, кассиром Иван Казимирович Кирейлис⁸⁴⁴, членами комитета Роман Хризостомович Протасевич, инженер Людвиг Андреевич Новицкий, Михаил Антонович Витковский, Иван Станиславович Янджис, Александр Адольфович Турский, Антон Осипович Сулей, Иосиф Андреевич Карпович, Вадислав Николаевич Будович и Иосиф Станиславович Вольский. В числе ревизионной комиссии Франц Филиппович Урняж⁸⁴⁵, Викентий Николаевич Будович и Игнатий Станиславович Азаревич.

Вышепоименованные лица, входящие в состав комитета, мною представлены на утверждение Управляющему Могилевскою Р-К архипархию; о чем имею честь донести Вашему Сиятельству сведения.

ПОДПИСЬ

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 5283. Л. 26. Рукопись на бланке. Подлинник.

№ 248

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

на заготовление материалов для постройки каплицы в г. Каинске

1903 г.

Здание каменное, одноэтажное, крытое железом, длиною – арш., шириною – арш. И вышиною от земли до крыши – арш.

Всего кирпича – 198 595, стены в 1½ кирпича 23 кв. сажени. Подшивка потолка досками 264 кв. аршин. Окон больших 10 и малых 4. Для крытья крыши 750 кв. аршин железа.

4 боковые двери и 1 входная, 2 печи (изразцовая и круглая).

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 5283. Л. 30-31. Рукопись. Подлинник.

⁸⁴³ Демикис Иосиф – кс., настоятель Томского прихода, курат Томского прихода. Подробнее см. Часть III. Приложение № 2.

⁸⁴⁴ Кирейлис Иван Казимирович – провизор, владелец аптеки г. Каинска (на 1902).

⁸⁴⁵ Урняж Франц Филиппович – житель г. Каинска. Родился ок. 1847 (на 1866 – 19 лет). Из дворян Ковенской губ. Россиенского уезда (по др. данным – Минской губ.). За участие в восстании 1863-1864 гг. сослан в Томскую губ., в 1866 отправлен на жительство в Нарым. Был холост, женился в Сибири. В 1874 г. с возвращением прав дворянства был исключен из мещанского сословия. Получил вид на повсеместное жительство. На 1881 продолжал жить в Нарыме и служил секретарем при Нарымской городской управе. На 1901 служил в г. Каинске страховым агентом «Северного страхового общества».

18.3. О храме в п??оселке Добринском...

№ 249

ПРОШЕНИЕ

доверенного жителя поселка Добринского Вознесенской волости Каинского уезда
о разрешении постройки в поселке римско-католической часовни

пос. Добринский
30 октября 1903 г.

Его Превосходительству
Господину Томскому губернатору
Доверенного поселка Добринского
и того же сельского общества Вознесенской волости,
Каинского уезда, Томской губернии
крестьянина того же общества Ивана Людвигова Кохановского

Прошение

В марте месяце 1902 года доверителями моими возбуждено ходатайство пред подлежащим начальством о разрешении постройки в поселке Добринском Вознесенской волости, Каинского уезда Римско-Католической Каплицы (часовни) каковое ходатайство, с затребованными относящимися к нему сведениями, находится у Вашего Превосходительства.

В виду чего и на основании Высочайшего Манифеста от 26 февраля с.г. почтительнейше прошу Ваше Превосходительство о скорейшем разрешении вышеозначенного ходатайства доверителей моих, лишенных вдали от родины возможности пользоваться наивысшим в жизни человека благом – отправления духовных своих потребностей, хотя бы при скромных условиях каплицы.

О результатах последующем на сие мое прошение осмеливаюсь просить мне объявить, для объяснения доверителям моим. К сему прилагаю приговор своего общества на уполномочие меня подать настоящее прошение и справку местного нашего Станового пристава по сему предмету.

Октября 30 дня 1903 года.

Доверенный Иван Людвигов Кохановский

Место жителя просителя: в пос. Добринском, Вознесенской волости, в ведении пристава 5 стана Каинского уезда, Томской губернии.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 14. Д. 41. Л. 10 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 250

СПРАВКА

Томского губернского управления с отказом утвердить проект плана постройки римско-католической часовни в поселке Добринском Вознесенской волости Каинского уезда как составленный без соблюдения требований строительного устава

20 января 1916 г.

№ 69

Вследствие справки Строительного Отделения, от 25 июля 1915 года за № 58, Губернским Управлением было объявлено уполномоченному Добринского сельского общества, Вознесенской волости, Каинского уезда, Викентию Рекуц под расписку, от 22 августа 1915 г. представленную Каинским Уездным Исправником от того же августа за № 1007, с выдачею ему, Рекуцу представленного (в двух экземплярах) проекта плана постройки р. католической каплицы (часовни) в пос. Добринском, что таковой не может быть утвержден, как составленный без соблюдения технических требований Устава Строительного и циркуляра Техничко-Строительного Комитета Министерства Внутренних Дел от 14 декабря 1874 г. за № 3171, выписка которого была вручена вышеупомянутому Рекуц. Января 20 дня 1916 г.

Советник

подпись

Делопроизводитель

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 1601. Л. 4. Машинопись. Подлинник.

№ 251

АКТ

осмотра епархиальным архитектором построенного костела в поселке Добринском Каинского уезда

пос. Добринский

15 июня 1916 г.

15-го июля 1916 года я епархиальный архитектор в присутствии доверенного Общества Казимира Осипова Ланковского, старосты Викентия Францева Радивона, крестьян Ивана Людвигова Кохановского, Виктора Иванова Дзенгелевича осматривали в деревне Добринской вновь выстроенный костел. При осмотре оказалось, что костел построен на каменном (кирпичном) фундаменте из материала доброкачественного весьма прочно и добросовестно накрыт железом. Внутреннее убранство алтаря производится. Имеются хоры и место для установки органа. На колокольне не установлено приспособление для качающего колокола. По детальному осмотру всего сооружения нахожу его вполне отвечающим своему назначению, а потому возможен быть костел открыт для совершения в нем треб по обряду Римско-Католического исповедания.

Епархиальный архитектор

подпись

подпись (Викентий Радивон)

подпись (Иван Кохановский)

подпись (Виктор Дзенгелевич)

а за неграмотного Ланковского расписался Виктор Дзенгелевич

Отнесено 22 июня 1916 г. за № 907

18.4. О храме в городе Мариинске*...

№ 252

ПРОШЕНИЕ

католиков города Мариинска в строительное отделение Томского губернского управления о постройке в городе Мариинске римско-католического молитвенного дома

г. Мариинск

26 февраля 1903 г.

Предписанием Томского губернского управления по 1-ому отделению от 5 февраля за № 1403 сообщено, что Министерство Внутренних Дел разрешило постройку р-к молитвенного дома в г. Мариинске с тем, чтобы подходящее место для этого дома было избрано Губернским Начальством.

Постановлением Мариинского Городского общественного Управления представленном в Томское губернное Управление местность отведенная под постройку молитвенного дома значится вблизи вокзала ст. Мариинск на вновь разбитых для заселения жителей участках, причем отведенный под постройку молитвенного дома участок земли равняется 12 сажням в квадрате – место угловое и законные разрывы от соседних построек превышают 4 сажени.

Заявляя о вышеизложенном имеем честь покорнейше просить распоряжения Строительного отделения об освидетельствовании вышеупомянутого места и в случае признания такового подходящим для постройки молитвенного дома, разрешить представить проект на постройку дома. О последующем просим известить нас по адресу в г. Мариинске.

Потомственный дворянин Станислав Станиславович Улановский, Мариинский мещанин Антон Контримович, Бронислав Маркевич, Антон Мацкевич⁸⁴⁶ и др.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 624. Л. 1-1об. Рукопись. Подлинник.

* Комплекс документов о строительстве католического храма в г. Мариинске Томской губернии выявлен и опубликован нами в издании: *Католики в Кузбассе. XVII-XX вв. Керемово 2009 (№ 75-86, С. 233-240).*

18.5. О храме в городе Ново-Николаевске...

№ 253

ПРОШЕНИЕ

об утверждении проекта постройки костела в г. Ново-Николаевске

⁸⁴⁶ Мацкевич Антон – из мещан г. Вилькомира Ковенск. губ., владелец фотосалона в г. Мариинске. Подробнее см. В.А. Ханевич. *Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 356-357.*

ст. Обь

26 июля 1904 г.

В Томское Губернское управление по строительному Отделению

От комитета по постройке

Р. католического молитв. дома

в г. Ново-Николаевске

Томской губернии.

Прилагая при сем в двух экземплярах проект р.к. молитвенного дома и ситуационный план места, Высочайше дарованный под постройку этого дома, всепокорнейшее просим утвердить проект к постройке в г. Ново-Николаевске Томской губ.

Председатель Строительного комитета инженер Н.А. Коссовский

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 706. Л. 6. Рукопись. Подлинник.

№ 254

ОТНОШЕНИЕ

губернского инженера Станислава Хомича приставу г. Ново-Николаевска передать по назначению утвержденный проект костела в г. Ново-Николаевске

6 июля 1904 г.

Строительное Отделение Томского Губернского Управления, препровождая при сем проект на двух листах на постройку в г. Ново-Николаевск Римско-Католического молитвенного дома, одобренный сим Отделением по протоколу от 5 сего июля за № 63, предполагает Вашему Высокоблагородию выдать таковой Г. Председателю Комитета по постройке этого молитвенного дома, инженеру Кассовскому под расписку, которую представить в сие Отделение.

Губернский Инженер

подпись

Делопроизводитель

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 706 Л. 3. Машинопись на бланке. Подлинник.

18.6. О храме в п??оселке Бороковском* ...

№ 255

ПРОТОКОЛ

Строительного отделения Томского губернского управления о рассмотрении проекта и исчисления лесного материала на постройку храма в селе Бороковском Мариинского уезда

17 августа 1904 г.

№ 77

Томский курат при отношении от 12 сего августа за № 239 препроводил в Строительное Отделение Том. Губ. Упр. на рассмотрение и утверждение проект на постройку Р.К. Костела в с. Бороковском, Мариинского уезда и исчисления сметы материалов на означенную постройку. По справке в деле Губернского Управления оказалось, что Министерством Внутренних Дел разрешено открытие Р.-Католической церкви в упомянутом поселке, что видно из отношения г. Министра В.Д. по Департаменту Духовных Дел иностранных исповеданий, от 14 августа 1901 года за № 3840.

Строительное Отделение рассмотрев вышеизложенное и упомянутый проект с исчислением сметы лесных материалов ОПРЕДЕЛИЛО: Проект этот и исчисление, как составленные правильно, первый одобрить и последнее утвердить, о чем на них сделать установленную подпись и по последующем подписании препроводить Томскому курату на распоряжение.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 716. Л. 3-Зоб. Рукопись. Заверенная копия.

** Комплекс документов о строительстве католического храма в пос. Бороковском Томской губернии выявлен и опубликован нами в издании: Католики в Кузбассе. XVII-XX вв. (№ 87-88, С. 240-241).*

18.7. О храме в городе Барнауле...

№ 256

ОТНОШЕНИЕ

Томского губернатора к епископу Томскому и Барнаульскому Макарию⁸⁴⁷
с испрашиванием его мнения о ходатайстве постройки римско-католического костела
в городе Барнауле

4 февраля 1905 г.

№ 1734

Ваше Преосвященство Милостивый Архипастырь

Уполномоченные от лиц римско-католического вероисповедания, проживающих в г. Барнауле: Андроновский, Бялковский и Раюнц ходатайствуют о разрешении им постройки в названном городе, на имеющиеся быть собранными добровольные пожертвования, римско-католического костела.

Вследствие этого и согласно 124 ст. 1 ч. XI т. Уст. Дух. Дел Иностр. Исповеданий изд. 1896 г., имею честь покорнейше просить Ваше Преосвященство не отказать в сообщении мне Вашего замечания по существу вышеизложенного ходатайства Андроновского и других лиц римско-католического вероисповедания.

Поручая себя святым молитвам Вашим и испрашивая Вашего Архипастырского благословения, имею честь быть Вашего Преосвященства.

⁸⁴⁷ Святитель Макарий (Невский), в миру – Парвицкий Михаил Андреевич (1835-1926) – епископ Томский и Семипалатинский в 1891-1912, архиепископ с 1906. С 1912 – митрополит Московский. В 2000 на соборе Русской православной Церкви причислен к лику святых.

Покорнейший слуга

подпись

ГАТО. Ф. 170. Оп. 2. Д. 3236. Л. 1. Рукопись на бланке Томского губернатора. Подлинник.

№ 257

РАПРОТ

благочинного № 17 протоирея Анемподиста Завадовского⁸⁴⁸ в Томскую духовную консисторию относительно намерения католиков построить в городе Барнауле римско-католическую церковь

24 марта 1905 г.

№ 168

Во исполнение указа Консистории от 10 сего марта № 2022 имею честь донести, что иноверцы в исповедных книгах церковных не пишутся, а потому за требуемыми сведениями я должен был обратиться к г. Барнаульскому Уездному Исправнику, который отношением от 22 сего марта за № 589 уведомил меня, что католиков в Барнауле 40 д.м.п. и 48 д.ж.п., а в окрестных селениях Белоярской, Шаховской и Шадринской волостях католиков 5 д.м.п. и 6 д.ж.п., всего следовательно 99 д. об. п. Судя по такому немногочисленному количеству душ Римскокатолического вероисповедания особенной нужды постройки костела в г. Барнауле не должно бы быть. Но принимая во внимание, что на всю Томскую губернию, по пространству своему равняющуюся целому государству, имеется, кажется, один таковой только в г. Томске, от которого Барнаул отстоит на 400 верст, ксендза видят здесь католики всего один раз в год, и то не всегда. Постройке костела в г. Барнауле нужда есть и нужда настоятельная.

Благочинный Протоирей

Ан. Завадовский

ГАТО. Ф. 170. Оп. 2. Д. 3236. Л. 3. Рукопись. Подлинник.

№ 258

ПОДПИСКА

гражданского инженера И.Ф. Носовича⁸⁴⁹ о взятии на себя наблюдения за постройкой каменного костела в городе Барнауле

1 августа 1909 г.

Я, нижеподписавшийся, гражданский инженер Иван Федосьевич Носович, даю сию подписку в том, что принял на себя наблюдение за постройкою каменного здания Римско-Католической церкви (костела) в г. Барнауле и обязываюсь ответственность за правильность и прочность работ. В случае прекращения моего надзора за работами обязываюсь уведомить строительное отделение Томского губернского правления.

⁸⁴⁸ Завадовский Анемподист – православный священник, протоирей, благочинный (на 1905).

⁸⁴⁹ Носович Иван Федосьевич (1862- после 1929) – архитектор. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 356-357.

1 августа 1909 года.

И. Носович. Представлено лично 12 сентября 1909 г.

ГААК. Ф. 69. Оп. 1. Д. 232. Л. 12. Рукопись. Подлинник. Публикуется по: Документы по истории церквей и вероисповеданий в Алтайском крае (XVII – начало XX вв.). Барнаул: Управление архивного дела администрации Алтайского края, 1997. С. 340.

18.8. О храме в Городе Тайга*...

№ 259

ПРИГОВОР

схода крестьян переселенцев Усть-Бородовского, Дроздовского и Средне-Таловского участков Судженской волости Томского уезда с прошением об отводе участка земли и участка леса для построения часовни в поселке Тайга

6 февраля 1907 г.

Мы нижеподписавшиеся переселенцы-католики участков Усть-Бородовского, Дроздовского и Средне-Таловского, Судженской волости Томской губернии и уезда, узнав о приближающейся постройке Римско-Католической часовни в поселке Тайга, собрались сего 6-го февраля 1907 года на сход и постановили просить Г. Чиновника Особых Поручений Переселенческого Управления отвести, для означенной постройки, по прилагаемому плану, свободный участок земли до 3-х десятины, т.к. при имеющемся ближайшем костеле в г. Томске, который для нас находится в слишком отдаленном месте, постройка часовни в поселке Тайга, давая нам возможность совершать духовные требы в ближайшем месте, является необходимой.

Желая принести для означенной постройки посильную помощь, мы решили заготовить 1000 шт. строевого леса, но не имея такового в своих участках просим Вас отвести нам участок леса по возможности поближе к поселку Тайга. В чем и подписываемся.

Подписи

Сельский староста Дроздовского участка

Донат Плюро

Сельский староста Средне-Таловского участка

Жуковский

ГАТО. Ф. 240. Оп. 1. Д. 495. Л. 20-20об. Рукопись. Подлинник.

* Комплекс документов о строительстве католического храма в г. Тайге выявлен и опубликован нами в издании: *Католики в Кузбассе. XVII-XX вв. (№ 102-125. С. 249-260).*

18.9. О храме в поселке Ломовицком...

№ 260

ПРОШЕНИЕ

уполномоченных католиков поселков Зачулымского переселенческого подрайона
о постройке римско-католического костела в поселке Ломовицком Томского уезда

12 октября 1908 г.

Его Высокопревосходительству
Господину Томскому Губернатору
Уполномоченных римско-католического исповедания
крестьян Ново-Кусковской волости Томского уезда
поселков Ломовицкого, Петровского, Вознесенского,
Успенского и Крутой Лог

Прошение

По разрешению правительства мы переселенцы вышеозначенных поселков на расстоянии 150 и более верст от своего костела и священника, по причине длительного расстояния мы очень редко можем сообщаться со своим священником для окрещения народившихся детей, у нас ежегодно умирают некрещенными до 50 и более детей, и сами мы, бывши по 2 года без исповеди и принятия Священных Тайн. На свои средства мы построили в пос. Ломовицком маленькую часовню, где во время приезда нашего священника не можем помолиться в ней. В настоящее время в Зачулымском подрайоне нас имеется душ мужского и женского пола до 1500.

Почему осмеливаемся просить Ваше Высокопревосходительство разрешить нам построить наш польский костел в пос. Ломовицком в чем подписуемся уполномоченные...

подписи

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 100. Л. 5 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 261

ПРИЛАГАЕМЫЙ СПИСОК

численности переселенцев римско-католического вероисповедания по Зачулымскому переселенческому подрайону

1908 г.

Название поселков	число душ Муж[ского] пола	число душ Женск[ого] пола	Итого
Ново-Кусковская волость Томского уезда			
Константиновский	130	123	253
Петровский	41	39	80
Ломовицкий	152	148	300

Успенский	5	8	13
юрты Ежи	2	2	4
с. Архангельское	16	23	39
Мариинский	7	14	21
Царицынский	6	9	15
Вознесенский	61	48	109
Узень	11	4	15
Горки	36	35	71
Крутоложный	33	35	71
юрты Караколь	22	19	41
Филимоновка	2	2	4
на др. поселках			100
Итого по Н-Кусковской волости			1133
Семилужная волость			
Двуреченский	108	96	204
Горшковский	34	38	72
Москалевкий	23	20	43
Ольгинский	56	61	117
Андреевский	203	173	376
Клюевский	8	2	10
Кайбинка	7	4	11
Сухореченский	56	46	102
Речицкий	29	27	56
Тюнярский	15	15	30
Прытковский	29	26	55
Бородихин	94	71	165
Кудрово	54	44	98
Бобровка	74	49	123

Нежицкий	89	74	154
Лисицинский	38	38	72
На других поселках	25	27	52
Итого по Семилужной волости			1740
Ишимская волость			
Мало-Жирово	33	31	61
с. Ишимское	8	10	18
с. Спасская	27	26	53
на других поселках	13	12	25
Итого по Ишимской волости			157
ИТОГО по 3 волостям			3030 душ

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 100. Л. 6 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 262

РАСПОРЯЖЕНИЕ

заведующего землеустройством и переселением в Томском переселенческом районе чиновнику особых поручений Степень проверить степень достоверности и мотивов ходатайства переселенцев-католиков Ново-Кусковской волости о постройке в поселке Ломовицком костела

2 марта 1909 г.

№ 579

Препровождая при сем прошение уполномоченных переселенцев католического вероисповедания Ново-Кусковской вол., Михаила Копро, Ивана Шукеля и друг., прошу Ваше Высокоблагородие сообщить с возвращением приложения, соответствуют ли истине мотивы ходатайства, есть ли настоятельная необходимость в открытии самостоятельного прихода, сколько поселков и с каким количеством населения по числу душ мужского и женского пола предполагают войти в состав прихода, является ли преобладающим в этой местности население католического исповедания по сравнению с православным и в какой пропорции.

За Заведывающего землеустройством и переселением

подпись

За Секретаря

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 100. Л. 4. Машинопись на бланке заведующего землеустройством и переселением.

Подлинник.

№ 263

ИЗ ДОКЛАДА

заведующего водворением переселенцев в Зачулымском подрайоне заведующему Томским переселенческим районом о религиозных нуждах переселенцев – католиков

14 декабря 1909 г.

С возвращением переписки имею честь доложить Вашему Высокоблагородию, что в Ново-Кусковской волости и вообще в Зачулымском подрайоне нет ни одного поселка, заселенного исключительно католиками и только в Ломовицком и Константиновском поселках число католических семейств достигает до 70% общего числа. В остальных селениях католики составляют лишь известный процент.

В отношении удовлетворения своих религиозных нужд католики поставлены в очень затруднительное положение и посещаются лишь изредка ксендзами из Томска. В целях выяснения числа католиков в соседних с Ново-Кусковской волостях я собрал сведения официальным путем, которые приложены в отдельной выписке. Из сведений видно, что в Семилужеской, Ишимской и Ново-Кусковской волостях католиков обоого пола набирается свыше 3000 душ, причем в Семилужеской волости имеются и чисто католические поселки, как например Андреевка. Руководствуясь изложенным я лично полагал бы желательным в целях религиозной помощи переселенцам-католикам района трех указанных волостей – учредить должность разъездного р-к причта по примеру и на основании существующих для православных переселенцев некоторых сибирских приходов...

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 100. Л. 3-4. Рукопись. Подлинник.

№ 264

ОТНОШЕНИЕ

заведующего Томским переселенческим районом заведующему Зачулымским подрайоном по вопросу ходатайства уполномоченных переселенцев католиков

19 июля 1910 г.

№ 22524

Возвращая при сем переписку по ходатайству уполномоченных переселенцев католического вероисповедания Ново-Кусковской вол. Михаила Копро, Ивана Шукеля и др., прошу Ваше Высокоблагородие, в дополнение к данным сведениям, сообщить имеется ли разрешение от Министерства Внутренних Дел на постройку костела в п. Ломовицком.

Если такового разрешения не имеется, то оно может быть испрошено просителями через г. Томского Губернатора в Департаменте Духовных Инославных исповеданий при МВДел, план и смета на постройку костела после разрешения должны быть представлены на утверждение Строительного Отделения Томского Губернского Управления.

Наименование волостей и селений	пр. мужчин	пр. женщин	кат. мужчин	кат. женщин	примечание
Ишимская волость: село Ишимское	892	793	5	4	
дер. Медведчикова	810	767	7	4	
село Мазаловское	353	304	9	9	
участок Кустов Лог	-	-	8	4	
Семилужная волость: пос. Речицкий	67	80	57	64	
пос. Ржецкий	-	-	87	84	
пос. Сухореченский	164	140	51	46	
дер. Кузовлево	120	128	27	22	
дер. Кудрова	67	81	38	30	
Александровская волость: пос. Москаленский	183	192	17	18	
пос. Бобровский	152	173	8	12	
пос. Прытковский	118	124	12	18	
пос. Двуреченский	115	90	100	110	
пос. Ольгинский	160	129	83	90	
пос. Андреевский	133	105	172	153	
пос. Лисицинский	148	136	43	41	
пос. Томашинский	34	34	3	3	
пос. Бородинский	114	127	70	71	
пос. Гориковский	35	46	22	18	
Ново-Кусковская волость: пос. Константиновский	47	50	92	108	
пос. Горский	45	37	33	22	
село Вороно-Пашенское	367	328	1	2	
пос. Ломовицкий	123	111	146	153	

пос. Мариинский	120	132	17	19	
пос. Травниковский	246	263	3	3	
дер. Ежинская	172	168	7	13	
пос. Тиндерлинский	95	102	9	6	
пос. Ильинский	197	213	6	5	
пос. Ново-Никольский	172	167	4	5	
пос. Крутоложный	143	132	33	35	
пос. Новиковский	226	237	5	7	
пос. Пышкино-Троицкий	287	264	14	12	
пос. Дубянинский	98	78	5	1	
пос. Боярский	89	93	1	-	
пос. Узеньский	68	80	10	3	
пос. Верхне-Кузержбакский	52	57	2	2	
дер. Старо-Кусково	176	164	16	10	
пос. Петровский	98	102	43	35	
пос. Ново-Соколовский	376	361	106	101	
пос. Царицынский	198	186	16	42	
пос. Архангельский	148	152	11	9	
пос. Успенский	155	163	6	9	
пос. Сохалинский	153	147	5	3	
пос. Вознесенский	235	203	72	63	
пос. Филимоновский	95	105	5	4	
пос. Казанский	203	235	72	63	
село Ново-Кусково	520	530	11	11	
село Сергеевское	203	197	4	4	
село Караполь	145	155	11	90	
Всего	11 079	10 990	1 565	1 546	

Пристав стана Томского уезда

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 100. Л. 59-60. Рукопись. Подлинник.

№ 267

ЦИРКУЛЯР

губернатора Томскому уездному исправнику относительно порядка получения разрешения на строительство костела в поселке Ломовицком Томского уезда

20 июня 1913 г.

№ 15360

Заведующий землеустройством и переселением в Томском районе препроводил переписку уполномоченных переселенцев-католиков Ново-Кусковской, Семилужной и Ишимской волостей, Томского уезда, Михаила Копро, Ивана Шукеля, Осипа Панос, Станислава Кадушкевича и Лаврентия Августиновича, проживающий: первый – в поселке Петровском, второй – в пос. Успенском, третий – в пос. Вознесенском, четвертый – в пос. Кутютый-Лог и пятый – в пос. Ломовицком, о разрешении постройки костела в пос. Ломовицком, Томского уезда.

Предлагаю объявить просителям, под расписку, что при возбуждении перед Министерством Внутренних Дел изложенного ходатайства их, необходимо, на основании циркулярных распоряжений этого Министерства (по Департаменту Духовных Дел) от 28-го ноября 1908 г. за № 7125 и 30 января 1912 г. за № 1021, представить безспорные доказательства наличия средств, исчисленных по смете на производство предварительных работ на постройку костела. Единственным же безспорным доказательством наличия средств на сказанную постройку могут служить только представленные мне документы (книжки, билеты или расписки) Государственного Банка, Отделений его, или частных кредитных учреждений, существующих в России, выданные на имя надлежащего сельского общества, возбудивших ходатайство о решении постройки костела, с неопременным указанием в этих документах цели взноса денег. В виду приведенных циркулярных распоряжений Министерства, возбужденное просителями ходатайство оставлено мною без последствий.

Подписка вышеприведенных лиц, в объявлении им настоящего предписания, должна быть прислана в 1 Отделение Губернского Управления.

И.д. Губернатора, Вице-Губернатор, Полковник подпись (Загряжский)⁸⁵⁰

Советник

подпись

Делопроизводитель

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 100. Л. 63 и об. Машинопись на бланке томского губернатора. Подлинник.

⁸⁵⁰ Загряжский Александр Георгиевич – Томский вице-губернатор (с 29 июня 1912 по 16 ноября 1914), полковник. Окончил Тверское кавалерийское училище, до назначения вице-губернатором имел опыт государственной службы 24 года.

18.10. О храме в поселке Тюхтетском* ...

№ 268

ПРИГОВОР

соединенного приходского сельского схода крестьян Тюхтетской волости Мариинского округа по вопросу устройства храма в поселке Тюхтетском

28 декабря 1908 г.

1908 года декабря 28 дня, мы нижеподписавшиеся крестьяне Томской губернии, Мариинского уезда, Тюхтетской волости, разных поселков и участков быв сего числа на приходском сельском сходе выбранные от каждого общества по два и более человек под председательством наших сельских старост о том, что в данное время в наших поселках имеется крестьян римско-католического вероисповедания до 1000 душ, около 500 семей, вследствие чего из числа наших одноверцев умирают без церковных обрядов, дети остаются не крещенными более чем по шести месяцев, сами мы остаемся без принятия Святых таинств, ибо ксендз в нашу местность приезжает очень редко, не более в полтора года один раз. Костел, хотя имеется в пос. Бараковке, но от нас находится в 120 верстах; есть для постройки и другие строительные материалы у нас имеются в настоящее время достаточно, только не имеем средств на постройку в селе Тюхтет костела, под последний уже в означенном селе и отведено место. На основании вышеизложенных данных мы все единогласно постановили: о ходатайствовании настоящим приговором перед г. Чиновником особых поручений Переселенческого Управления об отпуске нам для постройки костела в селе Тюхтет ссуды от правительства пять тысяч руб. с тем, что означенная сумма будет возвращена в течение десяти лет. В чем составлен настоящий приговор и подписуемся, для чего избираем из числа нас по этому делу попечителями крестьянина села Тюхтет Иулиана Ивановича Гурского и крестьянина поселка Мирославского Карла Дионисиевича Поремского. В чем составе настоящий приговор и подписали.

Утверждено 26 января 1909 г. Чиновник Особых Поручений подпись

ГАТО. Ф. 239. Оп. 8. Д. 72. Л. 13-13об. Заверенная печатью рукопись. Подлинник.

** Комплекс документов о строительстве католического храма в пос. Тюхтетском выявлен и опубликован нами в издании: Католики в Кузбассе. XVII-XX вв. (№ 89-94. С. 241-244).*

18.11. О храме в Боготоле* ...

№ 269

ПРОШЕНИЕ

доверенного от крестьян – католиков селений Боготольской, Тюхтетской и Краснореченской волостей на имя чиновника особых поручений Переселенческого управления о выдаче ссуды на окончание строительства храма на ж.д. станции Боготол 5 июня 1910 г.

При сем представляю семь групповых ходатайств крестьян – католиков селений Троицкого, Красносельского, Львовского, Юрвинского, Прянишного, Дубровинского и проживающих на участке Кудринском с изложенными в таковых просьбах о выдаче взаимообразной правительственной ссуды в размере двух тысяч (2000) рублей, на окончание постройки костела на ст. Боготол с ж.д. и дома для причта.

Прошу Ваше Высочорудие войти с ходатайством о разрешении выдачи моим доверителям правительственной ссуды. Июня 15 дня 1910 года к сему прошению подписуюсь доверенный пос. Красносельского Юлиан Мартинов Чиж.

ГАТО. Ф. 239. Оп. 1. Д. 38. Л. 512. Рукопись. Подлинник.

** Комплекс документов о строительстве католического храма в г. Боготоле выявлен и опубликован нами в издании: Католики в Кузбассе. XVII-XX вв. (№ 95-98. С. 245-247).*

18.12. О храме в поселке Андреевском...

№ 270

ПРОШЕНИЕ

крестьян поселка Андреевского Семилуженской волости Томского уезда о утверждении проекта постройки в поселке Андреевском римско-католического молитвенного дома

19 января 1910 г.

Его Превосходительству Заведывающему Строительным Отделением крестьян Андреевского и других соседних с ним поселков Семилуженской волости Томского уезда

Прошение

В следствие требования от нас Губернским Строительным Отделением через полицейского урядника 10 участка представить на утверждение проект предполагаемого р. католического молитвенного дома в двух экземплярах честь имеем покорнейше просить Ваше Превосходительство утвердить нам проект на постройку предполагаемого р. католического молитвенного дома по проекту р. католического молитвенного дома в поселке Бороковском, Мариинского уезда и не оставите сообщить нам о последующей резолюции через кс. Шилинского⁸⁵¹, проживающего в г. Томске по Ефремовской улице в доме № 4.

⁸⁵¹ Шилинский – кс., священник Томского прихода (на 1910).

В чем и распишемся доверенные вышесказанного и других соседних с ним поселков М. Мацканис и А. Мосей, а за них неграмотности по личной просьбе расписался А. Пеледа⁸⁵².

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 1129. Л. 1 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 271

ИЗ ОТВЕТА

Строительного отделения Томского губернского управления просителям о постройке римско-католического молитвенного дома в поселке Андреевском Томского уезда

20 февраля 1910 г.

№ 247

В Томское Городское Полицейское Управление
для выдачи ксендзу Шилинскому проживающему в г. Томске
по Ефремовской улице в д. № 4.

Объявление

Строительное Отделение Томского Губернского Управления объявляет доверенным от крестьян Андреевского и других стоящих с ним поселков Семилуженской волости, Томского Уезда. М. Мацканису и А. Мосею, на прошение их, поданное в Строительное Отделение 26 минувшего января, что для удовлетворения ходатайства их, о разрешении им выстроить римско-католический молитвенный дом в поселке Андреевском, Томского уезда, по проекту р. католического молитвенного дома в поселке Бороковском, Мариинского уезда, одобренному Строительным Отделением по приговору его от 17 августа 1904 за № 77, необходимо представить с Строительное Отделение копию с этого проекта, которая может быть снята с подлинника проекта или с имеющейся копии [...].

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 1129. Л. 2. Рукопись. Подлинник.

18.13. О храме в поселке Вяземском* ...

№ 272

РАПОРТ

Мариинского уездного исправника губернатору относительно прошения крестьян поселка Вяземского Мариинского уезда построить в поселке католический храм

г. Мариинск

28 января 1913 г.

№ 9756

⁸⁵² Пеледа А. – крестьянин пос. Андреевский Семилужной вол. Томского уезда (на 1910).

Представляя при сем переписку, возникшую по прошению крестьян – переселенцев Томской губернии, Мариинского уезда, Златогорской волости, деревни Вяземской Семена Ильича Карзеенок и Ивана Емельянова Шилько, доношу Вашему превосходительству, что поселок Вяземский образовался более десяти лет тому назад, в котором жителей в настоящее время насчитывается 819 душ, из коих католиков: мужчин 387 человек и женщин 372 человека. При образовании этого поселка Переселенческим Управлением была нарезана земля для местного причта в количестве 120 десятин, каковую землю Вяземцы арендуют для себя.

Дальность нахождения поселка Вяземского от гор. Мариинска (50 верст), в котором резиденция ближайшего ксендза, вызвала необходимость в ходатайстве о постройке собственного костела, с назначением причта, но так как средств для постройки его и содержания причта Вяземцы не имели, то приговором своим, поставленным четыре года тому назад, общество уполномочило своих однообщественников – Корзеенок и Шилько ходатайствовать о безвозвратной ссуде и на возбуждение об этом ходатайстве последними получило отказ, но от кого именно был таковой (и каковой) и какого содержания, они за давностью не помнят. В минувшем же году доверенные, побуждаемые обществом, вновь подали прошение, но уже Государь Императору, которым просят о той же ссуде и для той же цели, а также и о том, чтобы причт хотя бы первое время, содержался за счет казны. Мотивируя свое ходатайство крайней бедностью Вяземцы не уклоняются от истины, так как благосостояние их ниже среднего, причиной чего служит неурожай последних лет, так например в 1910 году по случаю сильного неурожая, они получили Правительственную ссуду по 35 фунтов хлеба месяц на человека, в 1911 году большая часть посева побита градом и в минувшем 1912 году почти весь хлеб полег вследствие чего осенью же ими возбуждено ходатайство о даче ссуды, но таковое пока еще не удовлетворено.

И.д. Уездного Исправника

подпись

И.д. секретаря

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 75. Л. 2-2об. Машинопись. Подлинник.

** Комплекс документов о строительстве католического храма в пос. Вяземском выявлен и опубликован нами в издании: Католики в Кузбассе. XVII-XX вв. (№ 99-101. С. 247-249).*

18.14. О храме в поселке Мариенбургском...

№ 273

ЦИРКУЛЯР

Могилевской римско-католической духовной консистории всему римско-католическому духовенству Могилевской архиепархии и Минской губернии о немедленной легализации построенных без разрешения гражданских властей молитвенных домов и часовен

20 декабря 1913 г.

С. Петербург

Консistorия слушали: Его Высокопревосходительство г. Министр Внутренних Дел, циркуляром от 19 марта 1911 г., за № 2416, на имя Р. Католического Епархиального начальства, между прочим разъяснено, что на сооружение вновь богослужебных зданий (п. 2 ст. 124 ч. 1. Уст. Иностр. Исповед. и ст. 140 т. XII Уст. Строит.) требуется согласие Министерства Внутренних Дел. Между тем в 1905 и последующих годах, в некоторых местностях Могилевской Архиепархии и Минской губернии, были открыты р.-к. каплицы без разрешения гражданской власти. Озабочиваясь пополнением этого пробела, Консistorия от 12 ноября с.г. за № 10195 предписала духовенству Могилевской Архиепархии и Минской губернии о немедленной легализации открытых вышеназванным порядком каплиц, но приведено ли это распоряжение Консistorии в исполнение, сведений не имеется.

ПРИКАЗАЛИ: Вновь предписать Р.К. духовенству Могилевской Архиепархии и Минской губернии, озаботится без малейшего замедления о легализации названных каплиц, для чего прихожане безотлагательно должны обратится с прошениями к местным Губернаторам.

Вице-Официал кс. В. Плоскевич

Секретарь Около-Кулак

И.д. Столоначальника В. Клейн

по 1 Столу.

Верно: Капеллан Мариенбургского прихода кс. В. Чаплинский⁸⁵³

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 195. Л. 4. Рукопись. Копия.

№ 274

ПРОШЕНИЕ

прихожан Мариенбургского костела, жителей поселка Мариенбургского Змеиногорского уезда Томской губернии на имя Томского губернатора узаконить построенный ими без разрешения гражданских властей молитвенный дом

12 января 1914 г.

В 1906 году построена нами в поселке Мариенбургском из саманного кирпича часовня или молитвенный дом 8 саж. длиною и 3½ саж. шириною, но ввиду Высочайшего Манифеста 1905 года 17 апреля неточного понятия оказанный Молитвенный Дом построен без разрешения гражданских властей. Посему в силу циркуляра Могилевской Римско-Католической Духовной Консistorии от 12 ноября 1913 г. и от 20 декабря 1913 года о немедленной легализации таким порядком выстроенных Молитвенных Домов и каплиц всепокорнейше просим Ваше Превосходительство исходатайствовать нам у г. Министра Внутренних Дел разрешение сказанного нашего Молитвенного Дома.

Подписи

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 195. Л. 2. Рукопись. Подлинник.

⁸⁵³ Чаплинский Викентий – кс., капеллан Мариенбургского прихода (на 1913).

№ 275

ОТНОШЕНИЕ

капеллана Мариенбургского костела ксендза Чаплинского к крестьянскому начальнику 2-го участка Змеиногорского уезда Томской губернии с препровождением прошения своих прихожан на постройку в поселке Мариенбургском нового молитвенного дома

14 января 1914 г.

№ 7

Прилагая при сем приговор Мариенбургского Сельского схода от 21 декабря 1913 года за № 53, доставленный мне сельским старостой, покорнейше прошу Ваше Высокоблагородие, после утверждения оказанного приговора, не отказать исходатайствовать подлежащее разрешение на постройку нового Молитвенного Дома в поселке Мариенбург вместо существующего в настоящее время, но так обветшавшего, что грозит опасностью. Покорнейшая просьба благоволите исходатайствовать сказанное построение в возможно непродолжительном времени, так то общество после посевов весною хочет приступить к работам постройки. Саманный молитвенный дом нужен только временно, пока будет выстроена формальная церковь. Для более наглядного вида и скрепления губернским инженером, как общественного дома, прилагаю при сем проект нового молитвенного дома.

Капеллан Мариенбургского римско-католического костела кс. В. Чаплинский

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 195. Л. 7. Рукопись. Подлинник.

№ 276

ОТНОШЕНИЕ

департамента духовных дел МВД Томскому губернатору относительно прошения католиков поселка Мариенбургского Змеиногорского уезда построить молитвенный дом на средства переселенческого управления

16 марта 1914 г.

№ 2572

Главное Управление Землеустройства и Земледелия препроводило при отзыве № 32807, на распоряжение Министерства всеподданнейшее прошение крестьян – католиков поселка Мариенбургского, Успенской волости, Змеиногорского уезда, Серафима Чаплинского, Клементия Биккера и др., ходатайствующих разрешении постройки римско-католической церкви в память 300-летия царствования Дома Романовых на средства Переселенческого Управления.

Вследствие сего и принимая во внимание что просители, как это видно из помянутого выше отзыва № 32807, являются не переселенцами, а старожилами, которым со стороны Переселенческого Управления не может быть оказана помощь, то ходатайство о самой постройке костела в поселке Мариенбургском может быть мною рассмотрено по существу, впредь до выполнения просителями требований прим. ст. 14 Уст. Ин. Исп., по прод. 1906 года и циркуляра Министерства от 28 ноября 1908 года за № 7125.

Об изложенном уведомляю Ваше Превосходительство, для зависящих распоряжений.
За Министра Внутренних Дел,
Товарищ Министра
Директор, Егермейстер Высочайшего Двора

подпись

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 195. Л. 19 и об. Машинопись. Подлинник.

18.15. О храме в поселке Белостокском...

№ 277

ИЗ РАПОРТА

Томского курата кс. И. Демикиса управляющему Могилевской архиепархией
о завершении постройки костела в поселке Белостокском Томской губернии

26 ноября 1908 г.

№ 465

Министр Внутренних Дел предписанием Томскому Губернатору от 27 июня 1906 г. за № 4004 разрешил построить костел в поселке Белостоцком Ново-Александровской вол. Томского уезда.

За постройкой костела исправно занимался Вице-курата кс. Павел Казюнас⁸⁵⁴, сам собирал пожертвования, не жалел и своих скудных грошей. Бог его трудом благословил и в этом году к 1-ому ноября костел во имя св. Антония построен согласно плана Мариинского костела – несколько в расширенном виде. Мне известно, что для этой постройки кс. Павел лично до трехсот рублей задолжался и теперь выплачивает. Костел до сих пор обошелся в 4000 рублей не считая материала и личных трудов крестьян – католиков, костел застрахован в страховом обществе в девяносто рублей. Костел деревянный на лиственничном фундаменте (из колод), крытый железом, с башней и двумя закрестиями. Имеет 14 окон, 5 дверей с замками. Теперь от распоряжения кс. Казюнаса свозится материал под постройку плебани. Белостоцкий поселок расположен в 150 верстах от г. Томска – до Кривошеина лошадыми 30 верст, затем на пароходе по реке до Томска 120 верст. Почтовая станция село Молчаново. Телеграфная г. Томск [...]

РГИА Р. Ф. Ф. 826. Оп. 1. Д. 1808. Л. 1. Рукопись на бланке с печатью. Подлинник.

№ 278

РАПОРТ

⁸⁵⁴ Казюнас Павел (1877-1937) – кс., викарий Томского прихода в 1901-1904. Подробнее см. Часть III. Приложение № 2.

капеллана Белостокско-Маличевского католического прихода кс. Адольфа Филиппа⁸⁵⁵
управляющему Могилевской архиепархией с описью имеющегося имущества
Белостокского и Маличевского костелов

Пос. Маличевский
16 марта 1911 г.

Его Высокопреосвященству
Господину Могилевскому Архиепископу Митрополиту
От Капеллана Белостокско и Маличевского костелов
в Томской губернии и уезде
Кс. Адольфа Филиппа
Рапорт

Сем честь имею донести до сведения Вашего Высокопреосвященства, что первая инвентарная опись Белостоцкого и Маличевского костелов в Томской губернии и уезде, Ново-Александровской волости почтовое отделение Молчановское, из которых первый из вышеупомянутых находится в поселке Белостоцком (Рыбаловском), второй в поселке Маличевском, была составлена Томским Деканом кс. Иосифом Демикисом 13 июня 1910 года. Содержание первой инвентарной описи Белостоцкого костела следующее:

«Первая инвентарная опись 13 июня 1910 г. Белостоцкого костела.

Министр Внутренних дел от 27 июня 1906 г. за № 4004 уведомил Томского губернатора, что им разрешается в поселке Белостоцком Ново-Александровской вол. Томского уезда соорудить костел. Избранный комитет под руководством Томского вицекурата ксендза Павла Казюнаса приступил к постройке костела согласно плану Мариинского костела. Постройка окончена в 1909 г. Длина 10 сажень, ширина 4 сажени, с башней. Костел деревянный на крепких стойках, крыт железом. Две голландские простые печки, 6 дверей, 6 больших и 8 маленьких окон с двойными рамами; окна и двери, пол и потолок крашены масляными красками.

Инвентарь костела:

В башне колокол пожертвован кс. И. Демикис, сигнатурка пож. Г.В. Юшкевич.

Дароносица, Дарохранильница, кадилница с лодочкой (Monstrancya, pusz-ka, kadzielnica z łódką,) пожертвованы г. Иосифом Станевич. Чаша с диском (Calih, patena) пожертвована г. Антонием Станевичем. Икона Божьей Матери скорбящей иждив. Павлины Бельской⁸⁵⁶ и другими. Фретроны два иждивением прихожан приобретены, 6 больших и 4 малых подсвечника иждив. прихожан. Хоругви две приобретены иждивением прихожан. Missale два, обыкновенный и траурный и Cantienale Jurzyńskiego приобретены иждивением прихожан.

⁸⁵⁵ Филипп Адольф Готлибович (1885- после 1937) – кс., капеллан Белостокско-Маличевского прихода. Окончил ДС в 1909 и руко-положен в священники, направлен в Томск. С мая 1912 – настоятель прихода в г. Луга, с 1915 – в г. Витебске. В 1927 арестован и приговорен к 10 годам ИТЛ, срок заключения отбывал на Соловках. В 1936 освобожден и вернулся в Витебск, но в 1937 вновь арестован. Дальнейшая судьба неизвестна.

⁸⁵⁶ Бельская Павлина (ур. Вейкшнар) – жена поселенца Бельского Адама, жительница пос. Белостокский (на 1910).

Костел сооружен иждивением прихожан, от казны получено 1000 рублей долгосрочной ссуды. Костел освящен 13 июня 1910 г. кс. И. Демикисом».

Костел Маличевский.

«1907 году министр Внутренних дел разрешил построить костел в поселке Маличевском Ново-Александровской волости Томской губернии. Избранный комитет 1908 г. стал заготавливать материал и согласно плану немножко измененному Мариинского костела приступил к работе. Постройка костела закончена в июне месяце 1910 г. Имеет 42 квадр. саж.; длина 10 саж., ширина 4½ саж.; башня. Дверей 8, две печки голландские простые; окон 6 больших и 7 поменьше с двойными рамами, двери, окна, потолок и пол крашены масляными красками. Костел деревянный, крытый железом, на стойках деревянных. Костел сооружен иждивением прихожан, от казны получена долгосрочная ссуда в размере трех тысяч рублей.

По сей инвентарной описи сданы костелы Белостоцкий и Маличевский ново назначенному капеллану ксендзу Адольфу Филиппу.

Ксендз И. Демикис».

Прибавление к инвентарной описи костелов Белостоцкого и Маличевского

В настоящее время в костеле Белостоцком и Маличевском находится собственность по одному новому орнату всех цветов, как равно и достаточное количество церковного белья, как то альб, комжей, обрусов, корпоралов, палек, пурификаторов и т.п. Кроме того в костеле Маличевском имеется четыре совершенно новые капы и соответственно белая, черная, красная и фиолетовая. В костеле Маличевском иждивением прихожан приобретены: Даросница (Mon-strancуа), Дарохранительница (puszka), чаша с диском (Calih, patena), сосуды для Св. Елеев, сосуд для Св. Виятика, кадильница с лодкой, сосуд для св. воды с кропилом, 2 лишалева, один светлый большой, другой траурный, (Rifurale Cantionale), 2 передвижные алтарики (feretrony), 2 статуэтки Христа Спасителя как для гроба на Страстной Седмице и вторая воскресшего Спасителя, две хоругви и большой обрус в большом алтаре Сердца Иисуса. Кроме того иждивением прихожан приобретены для костела два звона за 180 рублей.

Причтовые дома.

В поселке Белостоцком ко времени моего приезда был начат дом в 35 квадратных саж. Постройка этого дома была произведена до крыши, в настоящее время дом покрыт железом, доделаны все окна и одна половина дома почти окончена, только не имеется печей за недостатком средств. В доме имеется четыре комнаты, кухня и большая прихожая.

В поселке Маличевском причтовый дом начат в первых числах июля месяца прошедшего 1910 года, постройка его продолжалась четыре месяца и в конце октября я в нем начал жить. Дом имеет 35 квадр. сажень, 6 комнат, 9 дверей, 13 больших окон с двойными рамами, 3 большие голландские печи с герметическим затвором, в кухне поварная печь с плитой, печи обшиты железом. На доме крыша железная. Вышина дома в четыре аршина.

Количество душ приписанных к костелу Белостоцкому не достигает цифры 500. Количество душ приписанных к костелу Маличевскому 1300. Расстояние от одного

костела к другому 40 верст. Самый дальний пункт от костела Белостоцкого, в котором находится 10 семей католиков это поселок Мало-Муромский Бобарыкинской волости Томского уезда, расстояние от него до поселка Белостоцкого 40 верст. Другие поселки находятся на значительно ближайшем расстоянии, а именно поселок Черловинский раст. 18 верст, в котором находится 100 душ, Южаринский 15 верст, Апсаклинский 13 верст, Пудановский 6 верст. В поселке Белостоцком около 40 домохозяев католиков.

Самый дальний пункт от костела Маличевского это поселки Мадога и Лана, оба эти поселки находятся от костела Маличевского на расстоянии 24 верст. В одном и другом поселке проживают около 10 семейств католиков, три остальные поселки, а именно Полозовский, Верх-Цювинский (Петропавловский) и Малиновский (Пустынский) находятся на расстоянии 15,12 и 6 верст от костела.

Кс. Адольф Филипп, Капеллан Белостокско-Маличевский.

РГИА Р Ф. Ф. 826. Оп. 1. Д. 1808. Л. 67-69. Рукопись. Подлинник.

18.16. О храме в поселке Маличевском...

№ 279

ПРИГОВОР

Малиновского сельского схода о ходатайстве в получении правительственной ссуды на отделку костела в поселке Маличевском

пос. Малиновский

22 декабря 1910 г.

1910 года декабря 22 дня мы ниже подписавшиеся крестьяне переселенцы Римско-Католического вероисповедания Томского уезда Ново-Александровской волости поселка Малиновского от 50 домохозяинов быв сего числа на сельском сходе 49 человек в присутствии нашего сельского старосты, где имели суждения о нуждах нашего костела и причтовых домов, на которых нам не хватает средств. В виду этого мы единогласно постановили просить Господина чиновника особых поручений Переселенческого Управления войти с ходатайством о разрешении нам заимообразной правительственной ссуды в размере тысяча двухсот (1200 р.) на устройство костела и причтовых домов.

В Маличевском приходе вырешенную сумму мы принимаем ссудным долгом, которую мы католики обязуемся уплачивать в течение 10 лет равными частями и в правильности уплаты ручаемся друг за друга.

Настоящий приговор нам вслух прочитан и мы на все вышеизложенное изъявили свое согласие в чем и подписуемся.

43 Подписи, печать сельского старосты.

ГАТО. Ф. 239. Оп. 1. Д. 19. Л. 15 и об. Подлинник. Рукопись.

№ 280

ОТНОШЕНИЕ

чиновника особых поручений Переселенческого управления, заведывающего Татош-Шегарским подрайоном Томского уезда заведующему переселением и землеустройством в Томском районе с представлением прошений переселенцев-католиков поселков Маличевского, Петропавловского, Мадюги и Полозовского с ходатайствами о выдаче ссуды на внутреннюю отделку костела

с. Кривошеино

11 января 1911 г.

№ 168

Представляя при этом пять приговоров переселенцев-католиков поселков Маличевского, Петропавловского, Мадюги и Полозовского с ходатайством о выдаче им 4600 рублей ссуды на внутреннюю отделку костела в поселке Маличевском и постройки там же дома для ксендза, прошу ваше Высококордие не отказать поддержать ходатайство просителей, так как действительно, обложив себя 5 рублевым подушным сбором и с помощью 3000 ссуды от Переселенческого Управления на устройство костела они этим самым отдали все, что могли, и выстроили костел, но дальнейшее же устройство храма (иконостас) и причтовых домов – остается их мечтой и, хотя дом для ксендза, без помещения для органиста и надворных построек, выстроен, но деньги за него подрядчику не уплачены и подрядчик грозит в случае неуплаты забрать дом себе.

В заключении считаю долгом донести Вашему Высококордию, что переселенцы – католики, по большей части, при всей своей бедности, народ весьма трудолюбивый и свои обязательства всегда выполняют исправно, что замечается при сборе податей и сборе денег с каждой души по рублею на постройку костела. О последующем прошу не отказать дать мне знать.

Чиновник особых поручений Переселенческого управления подпись

ГАТО. Ф. 239. Оп. 1. Д. 19. Л. 1 и об. Подлинник на бланке чиновника особых поручений. Рукопись.

№ 281

ВЫПИСКА

из журнала присутствия Томского губернского управления по переселенческому делу по ходатайству выдачи ссуды пяти переселенческим обществам на достройку костела в поселке Маличевском

4 марта 1911 г.

СЛУШАЛИ: Нижепоименованные переселенческие общества католиков приговорами своими ходатайствуют о выдачи им ссуды 4600 р. на внутреннюю отделку костела в пос. Маличевском и уплату долга подрядчику по постройке причтовых домов.

По означенному ходатайству Заведывающий Татош-Шегарским подрайоном доложил, что переселенцы-католики, несмотря на свою бедность, последнее отдавали на постройку

костела и с помощью ссуды 3000 руб. от Переселенческого Управления построили его, но не имеют своих средств на окончательную отделку его и на уплату долга подрядчику по постройке причтовых домов, в случае неуплаты какого-либо долга в срок подрядчик грозит дом взять себе; в силу изложенного и принимая во внимание трудолюбие и исправность просителей католиков в уплате податей и полученной ссуды на постройку костела, он находит удовлетворение ходатайства просителей крайне желательным.

Закон 19-го апреля 1909 г.

Выслушав доложенное, Общее Присутствие Томского Губернского Управления находит ходатайство просителей заслуживающим удовлетворения, а потому определяет: просить разрешения г. Главноуправляющего Землеустройством и Земледелием выдать на окончательную достройку костела в пос. Маличевском и уплату долга подрядчику по постройке причтовых домов в ссуду переселенцам-католикам следующих 5-ти поселков, Ново-Александровской волости:

Петропавловского – 900 руб.

Мадоги – 300 руб.

Полозовского – 1000 руб.

Маличевского – 1200 руб.

Малиновского – 1200 руб.

а всего 4600 руб., с уплатой ссуды в течение 10 лет равными частями.

Председатель, Управляющий губернией	подпись
Вице-Губернатор	подпись
Управляющий Казенной Палатой	подпись
Управляющий Государственными Имуществами	подпись
Прокурор Окружного Суда	подпись (Дубяго)
Непременные Члены:	подписи
За Заведующего землеустройством и переселением	подпись

ГАТО. Ф. 239. Оп. 1. Д. 19. Л. 7 и об. Машинопись. Подлинник.

№ 282

ПРОШЕНИЕ

губернатору крестьян переселенцев Маличевского прихода
о выдаче безвозвратного пособия для окончания строительства костёла в поселке
Маличевском

пос. Маличевский

10 июля 1911 г.

Честь имеем просить Ваше Высокопревосходительство благоволить обратить Ваше внимание на наши церковные нужды. Мы католики, собрав все свои силы, обложив каждую душу 5 рублёвым окладом и получив 3000 рублей ссуды с возвратом, выстроили костёл, дом для причты и прочие к дому принадлежащие постройки, но уплатить по договору за все постройки подрядчику мы никак не в силах.

Почему собравшись на общем церковном сходе, члены комитета и гласники на то выбранные из обществ, порешили повергнуть просьбу к стопам Вашего Высокопревосходительства вырешить нам безвозвратной ссуды 2000 рублей.

Наше положение теперь крайне бедствующее: прошлый год хлеб помёрз, местами градом выбило, нонечь делимся на хутора, ржи не посеяли, как проживём это только одному Богу известно. Почему и просим высоко покорнейше Ваше Превосходительство войти в наше жалкое положение и не оставить нашей просьбы выдать безвозвратную ссуду для уплаты долгов подрядчику и для приобретения облачения церковного во время служения т.к. наш костёл беден донельзя, а за свои средства не в силах приобретать. В чем и подписуемся члены Комитета:

Иван И. Явнашан

Александр Ивановский.

В Маличевском. 1911 года. июля 10 дня.

Гласники поселка Малиновского Иосиф И., Адам А. Мерковски, Алоизий А. Блудма, Иосиф А. Маунин, за их неграмотность и по их личной просьбе и сам за себя расписался Антон Русин.

Гласник поселка Полозовского Франц Сворцевич, Илья Анкубок, по неграмотности нашей и личной просьбе и за себя расписались Юлиан Костецкий, Казимир Баркевич, Викентий Добранский, Флориан Анкудович.

Гласники Петропавловски Мартин Ивановский, Устин Гуменник, Антон Ужан, по неграмотности по его личной просьбе расписался Франц Василенок.

Гласники поселка Маличевского Антон Пизель, Андрей Русин, Игнатий Пудж, Михаил Ружвы, Андрей Узолевич, Донат Пастор. По нашей неграмотности и личной просьбе и сам за себя расписались Иван Пышка, Петр Судник.

ГАТО. Ф. 239. Оп. 1. Д. 1147. Л. 5-6. Подлинник. Рукопись.

№ 283

ВЫПИСКА

из журнала присутствия Томского губернского управления по переселенческому делу по ходатайству Маличевского приходского схода католиков Ново-Александровской волости Томского уезда о выдаче безвозвратного пособия на окончательную отстройку и отделку костела

17 февраля 1912 г.

Слушали: Прихожане-католики Маличевского костела Ново-Александровской волости Томского уезда, ходатайствуют о выдаче им безвозвратного пособия, в размере 2000 р. на окончательную отстройку и отделку костела.

По означенному ходатайству г. Заведующий землеустройством и переселением в Томском районе доложил, что на основании журнального определения Общего Присутствия от 23 мая 1908 года за № 35 на постройку костёла в пос. Маличевском уже выдана ссуда в размере 3000 р., вследствие вновь возбужденного ходатайства католиков-прихожан Маличевского прихода журнальным определением Общего

Присутствия Томского Губернского Управления от 4 марта 1911 года за № 94 разрешено выдать им дополнительную ссуду в размере 4600 р. на достройку и внутреннюю отделку костела и на уплату долгов по постройке причтовых домов; представление об отпуске кредита сделано в Переселенческое Управление от 7 марта 1911 г. за № 6110, но отпуска средств, за расходом ссудного кредита, в 1911 году не последовало, но можно рассчитывать, что средства будут отпущены в 1912 году.

Полагая, что с отпуском 4600 рублей неотложные нужды по строительству Маличевского костёла будут удовлетворены и что, в случае недостачи, средства могли бы быть изысканы на месте и в виду невозможности принять все расходы по церковному строительству за счёт средств казны, за ограниченностью отпускаемого ссудного кредита, Заведующий Землеустройством и переселением не находит ходатайство просителей заслуживающим удовлетворения.

Закон 19 апреля 1909 г.

Выслушав доложенное и соглашаясь с мнением г. Заведывающего Землеустройством и переселением в Томском районе, Общее Присутствие Томского Губернского Управления определяет:

в выдаче безвозвратного пособия 2000 р. Маличевскому приходу католиков Ново-Александровской волости Томского уезда на достройку костела отказать.

Губернатор	подпись
Вице-Губернатор	
За Управляющего Казенной Палатой	подпись
Управляющий Государственными Имуществами	подпись
Прокурор Округного Суда	подпись (Дубяго)
Непременные Члены:	
За Заведующего землеустройством и переселением	подпись

ГАТО. Ф. 239. Оп. 8. Д. 1147. Л. 1 и об. Рукопись. Подлинник.

18.17. К итогам костельного строительства...

№ 284

ИЗ ОТЧЕТА

ксендза Иосифа Демикиса о положении томской парафии (прихода) на 1909 год

Nie tak dawno tomska parafia rozciągała się po całej gub. tomskiej, obecnie obejmuje nie cały tomski powiat i Kraj Narymski. Ze wschodu graniczy z pow. Maryińskim, z zachodu – kainskim, z południa ze stacjami Iżmorską i Bołotną.

Cały Ałtaj czasowo, nim nie zbuduje się kościół w Barnaule, należy do nowonikołajewskiej parafii.

Za kilka lat będzie można erygować parafię w Tajdze, gdzie ma się budować kaplica p.w. Najświętszego Serca Jezusowego. W samej Tajdze i Anżerskich kopalniach węgla ludność

mieszana: Polacy, Łotysze, Białorusini i Litwini – do tysiąca osób. W okolicznych posiołkach: Ust'-Borodowskim, Drozdowskim, Srednie Taławskim sami Łotysze – do tysiąca dusz; w posiołkach Chopkinskom i Siewiernom – Białorusini – do trzystu osób. Z posiołków tych do Tajgi od 180 do 30 wiorst, z Tajgi zaś do Tomsku 72 wiorsty kolejną.

Na pld.-zach. od Tomsku, w Ustamskiej i Jelgajskiej włościach powstało kilka nowych posiołków katolickich. W Werchne Ustamskom pozwolono budować kościół – przeważnie Łotysze z Białorusinami; najbliższy kościół w Tomsku za 120 wiorst. Komunikacja bardzo trudna – trzeba dwie rzeki Ob i Tom przejeżdżać.

Na pñ. od Tomsku, za 120 wiorst we włościach Nowo-Aleksandrowskiej i Nikołajewskiej powstało dużo posiołków z ludnością przeważnie katolicką: Mało-Murowska (Łotysze), Białostocki (Białorusini), Czarłowiński (Białorusini), Kryłowski (Białorusini), Maliczewski (Łotysze), Malinowski (Łotysze), Kołbiński (Łotysze), Połozowski (Białorusini), Petropawłowski (Białorusini) – razem 2200 dusz. Latem komunikacja wodna, parostatkiem 120 wiorst (do Kriwoszeina), potem 15 do 30 wiorst.

W Białostockim Pos. zbudowano w 1908 kościół drewniany p.w. św. Antoniego, podług trochę zmodyfikowanego planu maryińskiego kościoła. Za 35 wiorst na pñ. od Białostockiego, w Maliczewskim buduje się kościół drewniany, w tym roku będzie dach pokryty; plan nowy.

Za 20 wiorst od Maliczewskiego, w Połozowskim Pos. pozwolono budować kaplicę. Naznaczenie do Białostockiego proboszcza uważam za niezbędne; przy dobrych chęciach utrzymać kapłana mogą.

Na pñ.-wsch. od Tomsku, we włościach Nowo-Kuskawskiej i Siemiłużnej bardzo dużo posiołków z ludnością katolicką – około 3000 dusz. Ta ludność tworzy 3 środowiska: za rzeką Czującym – posiołki Łomowicki, Konstantynowski (Okuszkowski) i Czującym mają kaplicę w Łomowickim – Białorusini w ilości 800 osób; odległość od Tomsku 140 wiorst. Posiołki Andrzejówka, Kajnarski, Sokoliński, Olgiński i Żyrowo mają kaplicę w Andrzejówce – 1200 dusz, przeważnie Litwini. 65 wiorst od Tomsku. Posiołki Dwureczny, Gorszkowski, Borysówka, Bobrówka, Maliczewka mają kaplicę w Dwurecznym – 830 dusz, przeważnie Łotysze, 45 wiorst od Tomsku. Na usilne prośby Łomowiczian ś.p. Arcybiskup na te trzy rejony nazaczył ks. [Antoniego] Szylinisa, polecając mu, by wybrał miejsce stałego zamieszkania najodpowiedniejsze ze względu obsługi kapłańskiej.

W Tomsku parafian około 3600, żołnierzy 540. Kościół murowany, ale za mały. Kaplica murowana na cmentarzu, w 1908 zbudowana w stylu gotyckim. Jest projekt budować w Tomsku drugi kościół.

Do kraju Narymskiego w ostatnich latach dużo zesłano politycznych katolików, przeważnie z Królestwa Polskiego.

Majątek kościoła tomskiego

Domy po Zagornej ulicy nr 37 bardzo stare, ofiarowane ś.p. Prusakiem. Lokatorzy sama biedota, dochodu dają 360 rs. rocznie.

Place 1960 sążni, ofiara ś.p. Szyłejko, podzielone na 7 działek, oddano w dzierżawę długoterminową (12 lat) – 6 placów w ilości 1480 sążni za 367 rs. rocznie. Warendę zaczęto oddawać z 1907.

Zaimka (folwarczek) 245 dziesięcin za 9 wiorst od miasta przy rzece Wielka Kirgizka, dana przez rząd jako beneficjum.

W 1906 ś.p. Antoni Szylkiewicz⁸⁵⁷ zostawił 20 tys. rs. na budowę nowego kościoła w Tomsku. Powyższa kwota, zgodnie z wolą testatora, przechowuje się w banku na imię komitetu budowy kościoła.

Oprócz stałych dochodów 727 rs. z placów i domów, kościół miał przeciętnie w ciągu dziesięciu lat z tacy 850-900 rs. Za miejsca na cmentarzu i katafalk 200 rs. Za światło 300-350 rs. Ze skarbonki i składek 400-500 rs.

Dochód z *jura stolae* w rozjazdach zbierał ten kapłan, który objeżdżał.

Dochód ze stypendji mszalnych księży w Tomsku mieli dotychczas przeciętnie po 2 rs. każda.

Pensja od rządu proboszczowi z rozjazdami 88 rs. 16 kop. Miesięcznie, wikariuszowi 25 rs. miesięcznie.

Organista przy gotowem mieszkaniu, opale i świetle 300 rs. rocznie; zakrystianowi I – 216 rs., zakrystianowi II – 192 rs. rocznie.

Zwyczajny dochód i rozchód przeciętnie 2500 rs. rocznie.

W tym dziesięcioleciu na budowę kościołów i plebanii zebrano: na nowonikołajewski z plebanią do 1907 – 12 tys. rs., na kainski – 16 tys. rs., na maryński – 7 tys. rs., na barokowski, oprócz ofiarowanych przez ś.p. ks. Michała Olechnowicza⁸⁵⁸ – 2000 rs., na białostocki – 5500 rs. W Barnaule oprócz 2500 rs. legatu ś.p. Andronowskiego⁸⁵⁹ – 3000 rs. Na budujący się kościół w Maliczewskim – 2000 rs. Na budowę kaplicy w Tajdze 1568 rs. Na zbudowanie kaplicy w Maryenburgu i domów modlitw w Dwureczyńskim, Andrzejewskim i Łomowickim po 1000 rs.

Rozjazdy po parafii, kiedy obejmowała całą gub. tomską (do 1905), odbywały się ciągle przez jednego kapłana, a czasami i dwóch. Koszta dochodziły do 700 rs., pokrywano z rozjazdnych, a reszta ze składek parafian. Obecnie po podziale tak się odbywają: normalnie w listopadzie – kwietniu i czerwcu. Tam gdzie się buduje, dojeżdżamy 3-4 razy w roku. Do Tajgi dojeżdżamy raz na miesiąc.

Żeby objechać rejon białostocki i urtamski, trzeba poświęcić 2 miesiące, Narymski Kraj – miesiąc, rejon zacułymski i Andrzejewski z dwureczyńskim – półtora miesiąca. Zatem, żeby objechać parafię, trzeba minimum pięciu miesięcy.

Na Syberii przybywa corocznie katolików z Królestwa, Wołynia i in. Nie ma takiego miasta, a nawet większej wsi, gdzieby nie było katolików.

Emigrantów włościan rząd naumyślnie rozprasza po całej Syberii, z wielką trudnością katolicy mogą tworzyć osady katolickie. Ale ci rozproszeni katolicy mogą się stać apostołami prawdziwej wiary. O to tylko chodzi, by ich uświadomić w wierze, tego zaś dokonać można przez budowanie kościołów i opiekę duchowną gorliwych pasterzy.

⁸⁵⁷ Шилькевич (Шилкевич) Антоний – жертвователь в пользу Томского прихода. Из мещан Гродненской губ. За участие в восстании в 1864 сослан в Ишимскую вол. Томской губ. В 1870 перечислен в Семилужную вол. Томского окр. в д. Лязгину. С 1880-1881 проживал в Томске.

⁸⁵⁸ Олехнович Михал (1825-1902) – п/с., викарный кс. Томского прихода. Подробнее см. Часть III. Приложение № 3.

⁸⁵⁹ Андроновский Ипполит Игнатъевич (1880-1905) – дворянин, п/с., томский и барнаульский купец 2-й гильдии. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 17-19.

Przy tem trzeba zauważyć, że nie najlepsi katolicy przyjeżdżają na Syberię z kraju rodzinnego. Żyją daleko od kościoła, kapłana widzą rzadko. Ci kapłani, co są, przy najlepszych chęciach pracują dorywczo, zawsze się spiesząc. Do miejscowości, gdzie katolików znajdzie się 600-800 osób, a kościół najbliższy za 50 wiorst, koniecznie trzeba naznaczyć stałego kapłana. Ponieważ zaś sami nie są w stanie utrzymać kapłana, więc trzeba wyznaczyć im pensję, przynajmniej 500 rs. Trudno się spodziewać, aby rząd przyszedł z pomocą. Trzeba inaczej sobie radzić – utworzyć kasę archidiecezjalną, do zasilania której obowiązywać bogatsze probostwa i zachęcić do tego ludzi zamożnych. Tylko przy pomocy Kościoła i religii można powstrzymać od wynaradawiania się.

Kapłan nie zabezpieczony materialnie, zależny od humoru swych parafian, nie może być misjonarzem. Dość już, że się oderwał od kraju rodzinnego, zamieszkał wśród dzikiej tajgi, gdzie brak moralnego poparcia życzliwych kolegów, w razie choroby pomocy lekarskiej i duchownej, bo nie ma ani poczty, ani telegrafu.

Do takich nowych posterunków, pozbawionych wszelkiej cywilizacji, byłoby do życzenia naznaczać księży nie na dłużej, jak na 3 lata, jeżeli sami dłużej nie zechcą pozostać.

Stosunek władzy duchownej do podwładnego kleru oprzeć na prawie kanonicznym. Pożądanym więc, jest, aby wszelkie skargi parafian na kapłanów nie miały łatwego posłuchu u władzy. Najczęściej skargi podają ludzie złej wiary. Pożądanym jest, żeby oskarżony kapłan bez wytłumaczenia się nie był karany przez władzę duchowną. Przenosiny kapłana wskutek skarg parafian powodują zło: kapłani zniechęcają się do władzy, parafianie uzuchwalają się. Pożądanym jest ujednoczenie w archidiecezji nabożeństwa, wprowadzenie jednego katechizmu. Dla ludu prostego, wskutek niejednostajności pacierzy i katechizmów, dzieje się zgorzenie. Przede wszystkim trzeba zwrócić uwagę na pacierze i katechizm dla Łotyszów. W książkach wydawanych przez dynaburskich żydków, bardzo popularnych – w głównych prawdach wiary istna wieża Babel.

Bardzo byłoby dobrze sprowadzić do Syberii zakonników i odkryć choćby jeden klasztor. Można łatwo wyjednać rządowi pozwolenie na odkrycie domu redemptorystów w Tomsku. Na ten cel można byłoby oddać kaplicę zbudowaną na cmentarzu i wybudować przy niej dom mieszkalny. Środki można byłoby zebrać w Tomsku.

*Центральный Государственный Исторический Архив Беларуси. Ф. 1781. Оп. 5. Д. 204. Л. 98-104.
Публикация по: А. Majdowski. Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim. Syberia. Daleki Wschód. Azja
Środkowa. Warszawa 2001, s. 140-143.*

№ 285

ИЗ ПУТЕВЫХ ЗАПИСОК

Бискупа Цепляка⁸⁶⁰ о посещении Томского прихода в 1909 году

Tomaska gubernia najszybciej zapewne ze wszystkich azjatyckich zasiedla się przez katolików-wychodźców, przeważnie Łotyszów z Inflantów polskich i Białorusinów. Ks. Pranajtis⁸⁶¹ notuje

⁸⁶⁰ Цепляк Ян Гиацинтовиц (1857-1926) – еп., суффраган Могилевской епархии, глава Католической Церкви в России в 1919-1924. Подробнее см. Часть I, гл. № 15.

⁸⁶¹ Пранайтис Иустин Б. (1861-1917) – кс., автор антисемитских сочинений и путевых заметок «Путешествие в Сибирь».

w swej „Podróży po Syberji w r. 1900” około 18 000 parafian tomskich; rubrycelą naszą z r.b. podaje na terytorium dawnej owej parafii liczbę 20 281 osób. Cyfra ta pomimo pozorów nie ma nic wspólnego z dokładnością i w każdym razie zbyt mała: podług sprawozdań miejscowego duchowieństwa (także nie zawsze dokładnych) należy liczyć w gub. Tomskiej około 30 tys. katolików (prócz 3 tys. mieszkających w górach Ałtajskich kolonistów niemieckich, o których wyżej była mowa). Jeszcze poprzednik ks. Demikisa, ks. Gromadzki, zbudował kościół w Spasskiem. Sam zaś ks. Demikis w ciągu dziewięcioletniego swego pobytu w Tomsku rozbił gubernię na cały szereg filii terytorialnych, których znaczna część posiada dzisiaj własnych duszpasterzy, i już to sam, już przy współudziale towarzyszy pobudował kościoły, przeważnie też plebanie i zaopatrzył je prawie wszystkie w najpotrzebniejszy inwentarz. Dzisiaj dzięki zabiegom dzielnego kapłana mamy w Tomskiej gub. prócz Tomska i Spaskiego kościoły w Kainsku, Nowonikołajewsku, Marienburgu, Borokówce, i kaplice w Timofiejewce, Andrzejówce, Łomowicku, Dwurzecznaj i urządzone w najętych domach w Tajdze i w Bogotolu (w obu miejscach budują się dzisiaj kościoły); na ukończeniu jest kościół w Maliczewsku, buduje się w Bernaule (sic!), pozwolenie jest uzyskane na budowę kaplicy w Połozowie i kościoła w Wierchnieuchtamsku, zbudowany jest też kościółek ładny na cmentarzu w samym Tomsku (i w temże mieście zbierają się dzisiaj do wzniesienia nowej świątyni parafialnej). Na to wszystko potrzeba było sporo grosza i ks. Demikis zebrał pięćdziesiąt kilka tysięcy, co daje chlubne świadectwo chętnym do niesienia tych wydatków braciom naszym; prócz oznaczonej sumy pomoc znaczną okazały zapisy pojedynczych osób, a w dalszym ciągu powiększały te zasoby starania gorliwych współpracowników ks. Proboszcza, wzgl. Następców jego w pojedynczych częściach dawnej parafii, takich jak ks. Bilakiewicz⁸⁶², Kaziunas, Szwaras⁸⁶³.

Ale pożegnajmy już tymczasem ich wszystkich, aż do czasu, kiedy każdego w jego rezydencji odwiedzić nam wypadnie, i przypomnijmy, żeśmy zaledwie przejechali granicę Tomskiej guberni i po odmówieniu brewiarza, oraz skonsumowaniu wsuniętych nam do wagonu przez dobroczynne ręce zapasów podróźnych, pogwarzywszy dowoli, udali się na spoczynek, oczekując chwili „wylądowania” po możliwym zbliżeniu się do pierwszego kościoła.

Po Omsku z kolei wypadła wizyta w siole Spaskiem, do którego prowadziły od stacji Tatarskiej lub Czany (obie między Omskiem i Tomskiem) drogi pocztowe konne. Uprzedzono nas jednak zawczasu, że w tej porze przejazd będzie zbyt trudny z powodu wiosennych zalewów, i parafianie spascy byli zawiadomieni, że ks. Biskup zawita do nich dopiero w drodze powrotnej; minęliśmy więc Tatarska i Czany i udaliśmy się wprost do Kainska. Wagon nasz stał odczepiony na ustroniu, gdyśmy się rano obudzili. Powiatowe miasto Kainsk jest odległe od stacji tejże nazwy o wiorst 10. Przygotowane zawczasu przez czasowo zarządzającego kościołem kainskim ks. Onufrego Bardowskiego tarantasy i kibitki potoczyły się szybko po miękkiej, wygodnej drodze. Po raz pierwszy zażyliśmy syberyjskiej jazdy. Tarantasy są to ekwipaże podobne do naszych fajetonów, ale bez siedzeń wewnątrz; przy tem oparte są nie na resorach, a na drągach, przeto mniej wygodna byłaby w nich jazda, zwłaszcza bardzo często na wschodzie „na złamanie karku”, jeśliby nie zwyczaj wyściełania całego dna i boków powozu poduszkami, a w braku ich sianem;

⁸⁶² Билякевич Александр – кс., настоятель костела в Новониколаевске (на 1909).

⁸⁶³ Шварось Марцелий (1872-?) – кс. В 1899 окончил ДС в СПб и был руко-положен в священники. Начал службу в качестве викария прихода в г. Перми. С 1905 – настоятель Бороковского прихода Томского деканата. Арестован в конце 1920-х, этапирован в тюрьму г. Иркутска, где умер.

jedzie się też przeważnie leżąc, albo pół-leżąc. Tarantasy były tylko dwa: w jednym ja towarzyszyłem J. Ekselencji, w drugim usadowił się ks. Bujewicz z ks. Węclawem. Ten ostatni gniewał się wciąż na swego woźnicę i na naszych, że pędzą konie narażając zębra jadących na zbytne zbliżenia z ramami nie tęgo wystanych powozów; ale jamszczycy nie brali do serca perswazji ks. Marcina i mknęliśmy jeno przez step ubrany miejscami suchą przeszłoroczną trawą, czyniącą go podobnym do łąków, pokrytych dojrzałym żytem. Reszta jadących pomykała także, nie w tarantasach, lecz lekkich koszykach, ciasnych i także pozbawionych siedzeń, w których jazda daje odczuć całą prawdę znanej zwrotki: *A kibitka jak febra...*

Znakomicie wyglądał w swoim koszyku pocziwy Grzegorz: opakowany różnemi manatkami i przyborami kościelnymi, napróżno w rozmaity sposób nogi swe starał się to kurczyć, to podwijać, to w tę lub ową stronę poza kibitkę wyciągał, niby ogromne palce wskazujące drogę przed siebie smętnie w step patrzące; jednocześnie musiał łapać, poprawiając lub chroniąc od wypadnięcia na drogę, to ten to ów tłumok, to pudełko z mitrą, to fałdy storz biskupi. Siedząc w swej „karzince”, jak nazywał kibitkę, i ciągle się kręcąc, przypominał niemowlę w kolebce lub wannie swawolące poduszką, a względnie gąbką i kubeczkim. Swawola jednak płazem nie uszła, bo biedny Grzegorz, zanim dojechał do miasta, przetarł sobie dziurę w nowym palcie, które sobie na podróż sprawił.

Pozycja Kańska nad niewielkim jeziorem i wijącą się od północy Omią jest dość malownicza; ale samo miasto bardzo szpetne. Za to, niedawno zbudowany w pobliżu rzeki na rogu dwóch ulic kościółek o wysokim froncie zakończonym wieżyczką, miłe robi wrażenie, tem miłsze, gdy przypomni się, że się jest przecie w Kańsku, którego nazwa do niedawna czarne tylko myśli nasuwała. Istnienie swoje, jak się już rzekło, zawdzięcza ten domek boży zabiegom proboszcza tomskiego ks. Demikisa i ofiarności miejscowych mieszkańców pp. Szuleja, Budowicz, Birejlisa i innych. Posługi parafialne załatwiał dotąd proboszcz ze Spaskiego (o 120 w.), którym był przez lat 30 przeszło wygnaniec ks. Mosiej⁸⁶⁴; w r. 1905 zastąpił go ks. Mustejkis⁸⁶⁵ (obecnie w Permie), a od r. 1907 przyjeżdża do Kainska 3-4 razy na rok wymieniony wyżej ks. Bardowski⁸⁶⁶. Obecnie Kainsk ma już zamianowanego własnego rektora w osobie wikariusza par. Raków pod Mińskiem lit. Ks. Wł. Milewicz⁸⁶⁷; aleśmy go jeszcze nie zastali. W kościelnym inwentarzu braki są jeszcze ogromne; wszystko prawie musiał na czas wizyty pasterskiej przetransportować ks. Bardowicz (sic!) ze Spaskiego, a i my mieliśmy swoje rekwizyta. Ale katolicy kaimscy okazują tyle gotowości do stopniowego zaopatrzenia kościoła we wszystkie rzeczy potrzebne, że nie można wątpić, iż w prędkim stosunkowo czasie wszystko będzie urządzone jak się należy. Jednej rzeczy szkoda, która się nie da łatwo naprawić, że kościół zbudowano tutaj, nie zaś koło stacji kolejowej; byłby to punkt daleko odpowiedniejszy i ułatwiający normalny rozwój przyszłej parafii i parafialnego życia. Na całym terytorium, dla którego przeznaczony jest kainski kościółek, mieszka w rozproszeniu wśród błot i bagien, prawie nie do przebycia w niektórych okresach roku, 1000-

⁸⁶⁴ Мосей Викентий (1836-1911) – кс. Подробнее см. Часть III. Приложение № 3.

⁸⁶⁵ Мустейкис Казимир (1874- после 1933) – кс. Окончил ДС в СПб и в 1899 руко-положен в священники. С 1907 служил в костеле с. Спасское Томского прихода, с 1909 – настоятель прихода в Перми, с 1917 в Белоруси. Арестовывался в 1927 и 1930. В 1932 освобожден из заключения благодаря усилиям правительства Литвы и выехал по обмену в Литву.

⁸⁶⁶ Бардовский (Бардович) – кс., обслуживал католиков г. Каинска (в 1907).

⁸⁶⁷ Милевич В. – кс., настоятель прихода в г. Каинске (на 1909).

1500 dusz. Nie wszyscy ma się rozumieć mogli przybyć na spotkanie Pasterza. Zawsze jednak więcej niż 400 osób zostało pobierzmowanych, a w kościele prócz swoich widzieliśmy jeszcze przygodnych „pobożnych”: prawosławnych, a więcej jeszcze Żydów. Prócz tego powitała ks. Biskupa delegacja z dalekiej wsi (120 w.) Timofiejewski, błagając, aby ich szczęście oglądania biskupa u siebie, gdzie własną mają kaplicę, nie ominęło. Jego Ekselencja dał żadaną obietnicę.

Nie mogę rozstać się z Kainskiem nie wspomniawszy jeszcze o kazaniu naszego ks. Marcina, wygłoszonem po litewsku w pamiętną z jego powodu niedzielę 23/10 maja po sumie pontyfikalnej na temat posłuszeństwa prawu bożemu. Nigdy nic podobnego nie słyszałem; siła wymowy i żywy ogień, buchający z piersi kaznodziei zlewały się w przedziwną całość z zewnętrzną melodią jego słów i poezją przepysznych obrazów, któremi mówca ilustrował swe wywody: słyszeliśmy szmer rzeki cicho swe fale toczącej, oddychaliśmy świeżym powiewem litewskiego boru, a jednocześnie piekło na słońce Sahary i ryk lwa kazał sercu zamierać... Ale była to tylko kanwa, na której misterny haft prawd świata nadprzyrodzonego przykuwał rozumu nasze widokiem swych odwiecznych piękności, a dusze rwały się z siłą nie dająca pohamować się do czynu... Cisza... wszystkim się zdawało, że Wojski gra jeszcze, a to echo grało.

Ocknęliśmy się ze snu hipnotycznego; zdało się nam, że kaznodzieja ledwie pierwsze zdanie wygłosił – a jego już nie było przy kratkach z poza których mówił: pomyśleliśmy, że uleciał w ten świat daleki, ku któremu nas porwał. W tej chwili zrozumiałem co to znaczy wyrażenie „siłą słowa”.

W pół doby, nazajutrz rano pociąg pocztowy przewiózł nas na dworzec stacji pocztowej dawniej zwanej Ob' dzisiaj Nowonikołajewsk. Podany powóz otwarty. Upał nieznośny, silny wiatr nie chłodził nas...

«Архидецизальные ведомости» 1909. № 11, с. 19-24. Публикация по: А. Majdowski. Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim..., s. 140-143.

№ 286

ПРОТОКОЛ

Строительного отделения губернского управления по рассмотрению проекта строительства дома для сторожа на Томском римско-католическом кладбище

17 сентября 1911 г.

№ 202

Курат Томского Римско-Католического прихода, при отношении от 10 текущего сентября за № 850 препроводил в Стр. Отделение на рассмотрение и утверждение проект в 2-х экземплярах, на постройку дома для сторожа при Томском Римско-Католическом Кладбище. Стр. Отделение Том. Губ. Управления по рассмотрении упомянутого проекта, нашло его, за исправлением красными чернилами, составленным в чертежном отношении удовлетворительно, а потому определяет: проект одобрить за сказанным исправлением, и по сделании на нем надлежащей надписи, копию его препроводить курату Томского Римско-Католического прихода на рассмотрение, а подлинный проект приложить к делу, которое считать конченным.

№ 287

РАСПОРЯЖЕНИЕ

губернатора уездным исправникам Томской губернии о сборе информации о наличии построенных в губернии без надлежащего разрешения католических церквей, молитвенных домов и каплиц

10 февраля 1914 г.

№ 311. Циркулярно

По имеющимся у меня сведениям, в некоторых местностях Томской губернии существуют римско-католические молитвенные дома, построенные без надлежащего разрешения (ст. 14 т. XI ч. I Уст. Дух. Дел Иностр. Испове. по прод. 1906 г.), как например: в пос. Тимофеевском, Шипицинской вол., Каинского уезда, пос. Мариенбургском, Успенской вол., Змеиногорского уезда и других местах.

Предлагаю безотлагательно проверить, где именно во вверенном Вам уезде имеются построенные римско-католические костелы, молитвенные дома и каплицы, в которых совершаются богослужения, и на право открытия и оборудования каковых не испрошено надлежащего разрешения в порядке вышеприведенного закона. Если таковые богослужебные сооружения имеются, то доставить мне не позднее 20 марта текущего года письменный отзыв лиц, соорудивших эти здания без испрошения надлежащего разрешения, объяснительные сведения о причинах несоблюдения ими требований закона при постройке указанных сооружений, и, вместе с тем, обязать этих лиц подпискою теперь же возбудить ходатайство о разрешении дальнейшего существования уже построенных богослужебных зданий с предоставлением мне удостоверения Могилевской римско-католической Духовной Консистории о необходимости сооружения в данной местности костела, молитвенного дома или каплицы, а также проекта в двух экземплярах на постройку богослужебного здания и документов на право владения участком земли под устройство этих зданий.

Подписал:

Губернатор Дудинский⁸⁶⁸

Скрепил: Советник Мейер⁸⁶⁹

Верно: Делопроизводитель

подпись

⁸⁶⁸ Дудинский Владимир Николаевич (1861-1938) – томский губернатор в 1913-1917. Окончил Петровско-Разумовскую сельскохозяйственную академию в Москве, Михайловское артиллерийское училище. В Русско-японскую войну был на фронте уполномоченным Российского общества Красного Креста. Занимал посты Херсонского (1906-1909) и Курского (1909-1913) вице-губернатора. В 1911 произведен в действительные статские советники. В 1913 назначен Томским губернатором. Состоял почетным мировым судьей округа Томского окружного суда. Во время Гражданской войны служил в Земском союзе при Добровольческой армии. В марте 1917 был отстранен от должности решением Томского комитета общественного порядка и безопасности. В 1920 эмигрировал во Францию, затем переехал в Югославию, умер в Белграде.

⁸⁶⁹ Мейер Владимир Эдуардович – советник Томского губ. управления (с 9 июня 1906 по 1 сентября 1914), коллежский советник. Окончил Императорский СПб университет, к моменту утверждения в должности советника губ. управления имел 9 лет действительной государственной службы.

№ 288

ЦИРКУЛЯР

Департамента духовных дел МВД губернаторам и градоначальникам о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий

г. Санкт-Петербург

1 апреля 1914 г.

№ 3185. Циркулярно

По встретившейся надобности, Департамент Духовных Дел покорнейше просит Ваше Превосходительство не отказать в доставлении сведений:

- 1) какие сметные суммы (по годам) были исчислены на постройку р.-к. богослужебных зданий в Высочайше вверенной Вам губернии с 17 апреля 1905 г. по 1 января 1914 г.;
- 2) не было ли случаев превышения сметных исчислений при производстве церковно-строительных работ и, в утвердительном случае, где таковое наблюдалось и чем именно было вызвано.

Директор Егермейстер Высочайшего Двора (подписал) Ев[гний] Мынкин.

Начальник Отделения (скрепил) В. Тяжелников.

Входящий штамп. «Томский губернатор». 4 май 1914.

Входящий штамп «1 отделение. Томск. Губ. Управление. 10 май. 1914. Вх. № 2816».

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 128. Л. 28. Машинопись. Подлинник.

№ 289

РАСПОРЯЖЕНИЕ

Томского губернатора полицмейстерам и уездным исправникам Томской губернии о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий

22 мая 1914 г.

№ 12428

По встретившейся надобности, предлагаю доставить, не позднее 20 июня тек. года следующие сведения, по истребованию их от настоятелей, находящихся в районе ведения римско-католических костелов:

1. сколько за время с 17 апреля 1905 г. по 1 января 1914 года выстроено с надлежащего разрешения костелов и молитвенных домов,
2. какая именно сумма на каждое из этих богослужебных сооружений предполагалась к израсходованию по сметам и
3. какая сумма в действительности была израсходована на каждое из этих сооружений.

Подлинное за надлежащим подписом

Верно: столоначальник

подпись

№ 290

ДОНЕСЕНИЕ

курата Томского римско-католического прихода приставу 3-го участка города Томска о построенных в губернии католических костелах и молитвенных домах

9 июня 1914 г.

№ 239

Вследствие исполнения от 31 мая за № 5916 имею честь сообщить Вашему Высокоблагородию, что с 1905 г. в Томской губ. выстроены костелы в селе Бараковском, в г. Боготоле Мариинского уезда, в г. Барнауле, в г. Новониколаевске, в поселках Белостоцком и Маличевском Томского уезда, в г. Каинске; каплицы в селе Тюхтетском Мариинского уезда, в поселках Ломовицком, Двухречном Томского уезда, в г. Тайга, в поселках Тимофеевском, Добринском Каинского уезда, пос. Мариенбургском Змеиногорского уезда и каплица на Римско-катол. кладбище в гор. Томске. Что же касается двух других пунктов, т.е. предполагаемой и действительной стоимости мне неизвестно за исключением каплицы в гор. Томске на кладбище, которая стоила пять тысяч – столько и предполагалось.

Декан и курат Демикис

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 128. Л. 30. Машинопись на бланке. Подлинник.

№ 291

ДОНЕСЕНИЕ

Новониколаевского полицмейстера Томскому губернатору о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий

г. Ново-Николаевск

1 июня 1914 г.

№ 2467

Во исполнение циркулярного предписания, от 22 мая сего года за № 12428, имею честь донести Вашему Превосходительству, что во вверенном мне городе за время с 17 апреля 1905-го и по 1-ое января 1914-го года выстроен с надлежащего разрешения один римско-католический костел, что же касается суммы предполагавшейся и в действительности израсходованной на постройку костела, то таковою точно дознать не представляется возможным, так как все документальные данные отосланы в Могилевскую Духовную Консисторию, но по заявлению состоящего в настоящее время ксендзом Юркун⁸⁷⁰, на постройку сказанного костела израсходовано около 13 000 руб.

⁸⁷⁰ Правильно Юркевич Юлиан – кс. из Виленской р.-к. епархии, настоятель костела в Новониколаевске.

Ново-Николаевский полицмейстер
И.д. секретаря

подпись
подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 128. Л. 293. Машинопись на бланке. Подлинник.

№ 292

РАПОРТ

Каинского уездного исправника Томскому губернатору о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий

г. Каинск

15 июня 1914 г.

№ 5990. На № 12428 от 22 мая 1914 г.

по I отделению

Доношу Вашему Превосходительству, что во вверенном мне уезде, за время с 17 апреля 1905 г. по 1 января 1914 г., с надлежащего разрешения, выстроен римско-католический костел в гор. Каинске. Стоимость постройки по смете предполагалась в 14 000 руб., каковая сумма в действительности и израсходована на это сооружение, и в пос. Тимофеевском Шипицинской волости, без надлежащего разрешения римско-католический молитвенный дом, сведения о стоимости постройки последнего, как сообщил капеллан упомянутого молитвенного дома Габриш⁸⁷¹, непосредственно им от себя предоставлены Вашему Превосходительству.

Уездный исправник
Секретарь

подпись
подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 128. Л. 294 и об. Машинопись на бланке. Подлинник.

№ 293

РАПОРТ

пристава 4-го стана Томскому уездному исправнику о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий

5 июня 1914 г.

№ 2843

Доношу Его Высокоблагородию Томскому Уездному Исправнику, что во вверенном мне стане имеется два римско-кат. костела: в пос. Маличевском и в пос. Белостокском – оба Ново-Александровской волости. Оба костела построены на правительственную сумму с разрешения г. Министра Внутренних Дел. Белостокский костел построен в 1909 году, а Маличевский – в 1910 году. Точных сведений о затраченных суммах на постройку у меня

⁸⁷¹ Габриш Алоизий – кс., капеллан костела в пос. Тимофеевском Каинского уезда.

нет. Костелы составляют филиальные отделения Томского р-кат. костела и сведения, требуемые предписанием может дать Настоятель Томского прихода.

Пристав 4-го стана Томского уезда

подпись

Входящий штамп «Томский уездный исправник. 7 июнь. 1914. Вх. 5071»

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 128. Л. 10 и об. Машинопись. Подлинник.

№ 294

РАПОРТ

Томского полицмейстера в 1-ое отделение Томского губернского управления о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий

19 июня 1914 г.

№ 11539. Весьма срочно

Вследствие предложения Губернского Управления от 22 мая с.г. за № 12428, сообщаю, что за время с 17 апреля 1905 года по 1 января 1914 г. в гор. Томске построена одна лишь каплица (молитвенный дом) при римско-католическом кладбище. Дать сведения когда и кем выдано разрешение на ея постройку, за выездом Курата Прихода по Деканату Томской губернии, возможным не представляется. На это сооружение израсходовано – 5000 рублей как и предполагалось по смете.

При сем прилагается надпись Курата Томского Римско-Католического Прихода от 9 сего июня за № 239.

За. и.д. Полицмейстера

подпись

И.д. секретаря

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 128. Л. 12 и об. Машинопись. Подлинник.

№ 295

ДОНЕСЕНИЕ

курата Томского римско-католического прихода приставу 3-го участка города Томска о построенных в губернии католических костелах и молитвенных домах

9 июня 1914 г.

№ 239

Вследствие исполнения от 31 мая за № 5916 имею честь сообщить Вашему Высокоблагородию, что с 1905 г. в Томской губ. выстроены костелы в селе Бараковском, в г. Боготоле Мариинского уезда, в г. Барнауле, в г. Новониколаевске, в поселках Белостоцком и Маличевском Томского уезда, в г. Каинске; каплицы в селе Тюхтетском Мариинского уезда, в поселках Ломовицком Двухречном Томского уезда, в г. Тайга, в поселках Тимофеевском Добринском Каинского уезда, пос. Мариенбургском

Змеиногорского уезда и каплица на Римско-катол. кладбище в гор. Томске. Что же касается двух других пунктов, т.е. предполагаемой и действительной стоимости мне неизвестно за исключением каплицы в гор. Томске на кладбище, которая стоила пять тысяч – столько и предполагалось.

Декан и курат

подпись Демикис

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 128. Л. 13 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 296

РАПОРТ

Барнаульского уездного исправника в Томское губернское управление о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий

г. Барнаул

10 июня 1914 г.

№ 3334

На предписание от 22 минувшего мая сего года за № 12428, доношу Губернскому Управлению, что римско-католических костелов во вверенном мне уезде нет, а есть только один в городе Барнауле построенный с надлежащего разрешения в 1909 году и какая сумма предполагалась к израсходованию по смете на постройку и какая сумма в действительности была израсходована на этот костел, то сведения эти доставить не представляется возможным, так как костел строился без предварительной сметы и приходно-расходная книга по постройке этого костела, из коей возможно было бы изъять данные о расходе на постройку, как усматривается из отзыва Присяжного Поверенного Клярнер, при сем прилагаемого, находится в делопроизводстве Судебного Следователя 1-го участка Барнаульского Округного Суда.

Уездный исправник

подпись

И.д. секретаря

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 128. Л. 14. Машинопись на бланке. Подлинник.

№ 297

РАПОРТ

Мариинского уездного исправника Томскому губернатору о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий

г. Мариинск

26 июня 1914 г.

№ 3946

Доношу Вашему Превосходительству, что за время с 17 апреля 1905 года по 1 января 1914 года, во вверенном мне уезде выстроено четыре римско-католических костела, из коих: один в городе Мариинске за 4600 рублей, предполагавшийся построить по смете в 3000 рублей, другой в селе Бороковском, той же волости за 10 000 руб., третий – в селе Боготольском, той же волости, за 6475 руб. 2 коп. и четвертый – в селе Тюхтетском, той же волости за 5684 рубля 5 коп.

При этом докладываю, что сведений о том, какая сумма была иссигнована на постройку означенных богослужебных сооружений по смете в с.с. Бороковском, Боготольском и Тюхтетском у настоятеля костелов и во вверенном мне Полицейском Управлении не имеется и доставить таковые не представляется возможным.

И.д. Уездного Исправника
И.д. секретаря

подпись Оржеховский
подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 128. Л. 14А. Машинопись на бланке. Подлинник.

№ 298

ДОНЕСЕНИЕ

священника Барнаульского костела о сроках и суммах, затраченных на строительство костела в г. Барнауле

1914 года, мая 29 дня я филиалист Барнаульского р.-католического костела на предъявленное мне требование Томского Губернатора от 22 мая с.г. за № 12428 объясняю г. Барнаульскому Уездному Исправнику:

1-ое. Барнаульский римско-католический костел построен с надлежащего разрешения в 1909 году. Относительно пункта второго и третьего сведений у меня не имеется и где таковые можно получить мне в настоящее время не известно.

Филиалист Барнаульского Римско-катол. Костела кс. А. Жуковский⁸⁷²

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 128. Л. 14 Б. Рукопись. Подлинник.

№ 299

ПРЕДПИСАНИЕ

Томского губернского управления Томскому уездному исправнику о срочном предоставлении сведений о суммах, затраченных на строительство костелов в поселках Белостокском и Маличевском

17 ноября 1914 г.

№ 24454. Срочно

⁸⁷² Жуковский Антоний Иосифович (1885-1937) – кс. Окончил ДС в СПб и в 1909 был руко-положен в священники. Настоятель прихода в Барнауле. С 1925 – в Иркутске. Арестован в 1926, приговорен к 3 годам ИТЛ, в 1933 освобожден и возвратился в Иркутск. Вторично арестован в Томске в 1937, расстрелян 12 октября 1937 в Новосибирской тюрьме НКВД.

Губернское Управление предлагает безотлагательно выяснить и доставить сведения, требуемые предписанием от 22 мая тек. года за № 12428, о том, какая именно сумма предполагалась к израсходованию на постройку костелов в поселках: Маличевском и Белостокском и какая в действительности была израсходована и в каком году, так как означенных сведений, как усматривается из представленного Вами, от 25 июня текущего года за № 4679, отзыва Курата Томского р.-католического прихода, у последнего не имеется.

Вице-Губернатор, полковник
Советник
Делопроизводитель

подпись (Загряжский)⁸⁷³

подпись

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 128. Л. 21. Машинопись на бланке. Подлинник.

№ 300

ДОНЕСЕНИЕ

капеллана Белостокско-Маличевского костелов ксендза Н. Михасенка⁸⁷⁴ уездному исправнику о предоставлении сведений о планируемых и затраченных суммах на строительство костелов в поселках Белостокском и Маличевском

пос. Маличевский

10 января 1915 г.

№ 3

На отношение Ваше за № 4679 о выяснении и доставлении сумм, как именно предполагалось к израсходованию на постройку костелов в поселках: Маличевском и Белостоцком и как именно была израсходована и в каком году, я объяснений дать не могу, ибо постройка и израсходование сумм происходило без меня. Насколько мне известно все эти сведения имеются в Томском Переселенческом Управлении, которое еще в 1913 году присылало с этой целью техника по постройке школьных и причтовых домов в с. Маличевское для оценки костела и построек. Затем по постройкам костелов имеется строительный комитет.

Капеллан Белостоцко-Маличевского костела кс. Н. Михасенок

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 128. Л. 22. Рукопись на бланке. Подлинник.

№ 301

ОТВЕТ

⁸⁷³ Загряжский Александр Георгиевич – Томский вице-губернатор (с 29 июня 1912 по 16 ноября 1914), полковник. Окончил Тверское кавалерийское училище, до назначения вице-губернатором имел опыт государственной службы 24 года.

⁸⁷⁴ Михасенок Николай Иванович (1888-1933) – кс. Окончил ДС в СПб и руко-положен в священники в 1911. С 1911 – викарный кс. в Томске, капеллан Белостокско-Маличевского прихода, настоятель прихода в Новосибирске. В 1927 арестован и приговорен к годам заключения на Соловках. После срока заключения отправлен в ссылку в Северный край, умер в ссылке.

заведывающего землеустройством и переселением в Томском районе на запрос Томского уездного исправника о расходовании средств на строительство костелов в поселках Белостокском и Маличевском

16 февраля 1915 г.

№ 1216

Из сумм Переселенческого Управления выдано на постройку костела в пос. Белостокском в 1909 г. 1000 рублей, на постройку костела в пос. Маличевском в 1908 г. – 3000 рублей, на последнюю постройку в 1912 г. было отпущено 4600 руб. – из каковой суммы заведывающим Татош-Шегарским подрайоном выдано на постройку 3000 руб., а 1600 руб. возвращено в доход казны, ввиду пополнения потребной суммы прихожанами поименованного костела.

За и.об. Зав. районом

подпись

За секретаря

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 128. Л. 25. Машинопись на бланке. Подлинник.

№ 302

РАПОРТ

Каинского уездного исправника в Томское губернское управление о предоставлении дополнительных сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий в Каинском уезде

г. Каинск

10 февраля 1915 г.

№ 3990

В дополнение к рапорту своему от 15 июня минувшего года за № 5990, представляя при этом отзыв капеллана Тимофеевского Римско-Католического Молитвенного дома за № 940м доношу Губернскому Управлению, что как видно из донесения Пристава 3-го стана Каинского уезда, упомянутый молитвенный дом крестьянами пос. Тимофеевского строился хозяйственным образом в промежуток времени с 1903 по 1907 год, из леса, отпущенного им в пособие на постройку жилищ, пожертвованного для этого по 5 бревен с каждого дома. На отделку дома ими израсходовано, из собранных среди них же денег, до 800 руб. каковые расходовались без всякой отчетности. Утвержденного плана постройки дома не было.

За уездный исправник

подпись

Секретарь

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 128. Л. 26 и об. Машинопись на бланке. Подлинник.

№ 303

ОТВЕТ

капеллана Тимофеевского римско-католического молитвенного дома в Томское губернское управление о предоставлении сведений о средствах, затраченных на постройку молитвенного дома в поселке Тимофеевском

почт. отд. Шипицыно

15 декабря 1914 г.

№ 94

На отношение Томского Губернского Управления от 17 ноября 1914 года за № 24453 честь имею сообщить, что ныне существующий в Тимофеевском поселке Римско-католический Молитвенный Дом построен в 1907 году крестьянами-католиками упомянутого поселка еще до прибытия в Тимофеевку ксендза. Так как у меня не имеется никаких документов, то я не могу дать сведений какая сумма денег предполагалась израсходовать на постройку Молитвенного Дома и какая в действительности израсходована.

Ксендз Алоизий Габриш, капеллан Тимофеевского Р.-К. Молитв. Дома

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 128. Л. 27 и об. Рукопись. Подлинник.

19. Страсти по Ефремовскому взвозу...

№ 304

ЖАЛОБА

Томского курата Демикиса⁸⁷⁵ томскому губернатору на действия Томской городской управы по переустройству Ефремовского взвоза

20 августа 1911 г.

№ 827

Томской Городской Управой были предприняты и ныне заканчиваются работы по переустройству для замощения взвоза, ведущего с Обруба на Ефремовскую улицу. Работы по понижению уклона велись с отступлением от выработанного самой же Управой плана и без предварительного утверждения его Думой. Понижая уклон подъема Управа произвела на всем протяжении взвоза и Ефремовской улицы между владениями Римско-Католического костела громадную выемку земли, достигающую у площадки костела глубины более 4 аршин с крутыми почти отвесными откосами. При таких условиях доступ к костелу чрезвычайно затруднен, даже при устройстве надлежащей лестницы. Места для подъезда экипажей, погребальных и торжественных религиозных процессий совершаемых с разрешения административной власти костел лишился. Поданная в Думу на действия Городской Управы жалоба и ходатайство моё о приостановлении работ Думой не было уважено. Принимая во внимание, что необходимость столь значительного понижения уклона Ефремовского взвоза не вызывалась при существовании удобного подъема на Воскресенскую гору по взвозам Кузнецкому и Раскату насущной потребностью в интересах населения, что переустройство это существенно нарушает интересы костела и его прихожан, стесненных в отправлении установленных обрядов Римско-Католической церкви и разрешенных властями религиозных процессий, что прежде обращения к Судебной защите своих интересов костел в данном случае, согласно решения Правительствующего Сената по Гражданскому Департаменту от 11 декабря 1902 года за № 126 по делу Гусева⁸⁷⁶, обязан обжаловать действия Городского Самоуправления в порядке административном, я покорнейше ходатайствую перед Вашим Превосходительством 1) произвести осмотр предпринятых Городской Управой работ и 2) обязать Томское Городское Общественное Управление при замощении Ефремовского взвоза привести полотно улицы, прилегающее к кусадбному месту костела и Римско-Католического благотворительного Общества в удобное для въезда, подхода, выхода и остановки экипажей и погребальных процессий состоянии.

В удовлетворение этого ходатайства помимо указанных оснований имею честь изложить нижеследующие соображения. Согласно ст. 8 Городового Положения земли, назначенные по городскому плану под площади и улицы, хотя и принадлежат Городскому

⁸⁷⁵ Демикис Иосиф – кс., настоятель Томского прихода. Подробнее см. Часть III. Приложение № 2.

⁸⁷⁶ Гусев – житель г. Томска (на 1911).

населению, но составляют предмет общего пользования. Таким образом право собственности Города ограничено правом пользования всех и в силу ст. 434 ч. 1. законов Гражданских. Таким же ограниченным это право собственности представляется и в отношении отдельных владельцев недвижимых имуществ, между владений которых пролегают назначение коих – служить свободным и открытым местом не только для свободного передвижения, но входа и выхода, въезда и выезда в отдельные прилегающие кулицам дворовые места. Из этого следует, что в праве своего пользования и распоряжения улицами не должен выходить из пределов указанного ограничения. Тем более, когда нарушение эти хотя бы и отдельных владельцев не вызывается необходимостью в интересах общественных.

подпись (Томский Декан Курат кс. И. Демикис)

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 1195. Л. 27. Машинопись. Подлинник.

№ 305

РАСПОРЯЖЕНИЕ

Томского губернатора к и.д. губернского архитектора Лангеру⁸⁷⁷ произвести в составе специальной комиссии осмотр Ефремовского взвоза и составить акт осмотра и выводы комиссии

23 августа 1911 г.

№ 7082. Экстренно

Препровождая при этом представление Курата Томского Римско-Католического Прихода, от 20-го текущего августа за № 827, предлагаю Вашему Высоко-благородию, 24 тек. августа в 12 часов дня в составе назначенной мною особой Комиссии из следующих лиц: Вашего Высокоблагородия, Томского Полицмейстера, Городского Инженера, Члена Городской Управы, Курата Томского Р.-Католического Прихода и двух понятых, произвести осмотр взвоза в городе Томске, ведущего из Обруба на Ефремовскую улицу. Составленный по этому освидетельствованию акт, за подписью всех членов и понятых, представить мне не позже утра 26 текущего августа.

⁸⁷⁷ Лангер Андрей Иванович (1876- после 1917) – томский архитектор в 1906-1917. Родился в местечке Штремпловиц в семье австрийских подданных – католиков. Затем семья его переехала в Латвию, где в 1904 закончил полный курс наук на строительном отделении Рижского политехнического института и выпустился с дипломом инженера-архитектора. Еще во время учебы в институте, в феврале 1902 женился на 30-летней дочери рижского православного священника Л.И. Крауклис и принял православие.

Губернатор
Губернский Инженер
Делопроизводитель

подпись (Гондатти)⁸⁷⁸
подпись (Ст. Хомич)⁸⁷⁹
подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 1195. Л. 30. Машинопись. Подлинник.

№ 306
АКТ
осмотра Ефремовского взвоза и выводы комиссии

[без даты]

Вследствие предложения Господина Томского губернатора от 23-го августа 1911 года за № 1082, И.д. Губернского Архитектора Лангер, в составе нижеподписавшихся членов Комиссии, Томского Полицмейстера А.М. Фукс⁸⁸⁰, Городского Головы И.М. Некрасова⁸⁸¹, Городского Инженера Сорокина, Члена Городской Управы И.Д. Сычева, Курата Томского Р. Католического Прихода г. Демикиса и двух понятых, произвели осмотр взвоза в городе Томске, ведущего из Обруба на Ефремовскую улицу и нащ нижеследующее:

- 1) Съёмка земли с полотна взвоза ведется Городской Управой, как установлено на месте г. Городским Головой, членами Управы и техником, согласно 3-го варианта проекта, утвержденного Городской Думой; первым проектом предполагалось произвести всего съёмки 0,50 саж., вторым проектом несколько более 1 сажени последним постановлением решено было снять земли на глубину до 1,5 саж.
- 2) По заявлению присутствовавших членов Управы и техников откосы будут устроены одинарные и будут одернованы, конуса, идущие левый к Костелу и правый к стороне каланчи и полицейскому участку будут срезаны, спланированы елико возможно удобно.
- 3) Срезка полотна на такую значительную глубину (1,5 саж.) не вызвана, по видимому, настоятельной необходимостью и на основании вполне доказанных доводов, так как неудобства, получившиеся благодаря этому, очевидны для нескольких усадеб.
- 4) Вместе с понижением полотна взвоза, достигаемое значительной съёмкой его перед замощением, подъем на него, а также спуск значительно облегчается, делая Ефремовскую улицу и с другой стороны Обруб более доступными во всякое время года, и надо полагать, что при осуществлении II проекта и производства работ Городская Управа руководствовалась главным образом этим последним соображением, так как интересы Р.

⁸⁷⁸ Гондати Николай Львович (1860-1946) – государственный деятель, исследователь Северной и Северо-Восточной Сибири. Шталмейстер Двора Его Императорского Величества Николая II, д.с.с. Член многих русских учёных обществ. Томский губернатор в 1908-1911, почетный гражданин г. Томска (1911).

⁸⁷⁹ Хомич Станислав Викентьевич (1864- после 1914) – томский губернский инженер, архитектор в 1895-1914. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 589-591.

⁸⁸⁰ Фукс Август Михайлович (1853-1915) – томский полицмейстер в 1906-1911. Родился в семье обрусевших немцев евангелического вероисповедания. Службу начал телеграфистом в Москве в 1873, с 1885 начал служить в полиции г. Дерпта, в 1904 стал приставом Вольской части Варшавы. В 1906 из Варшавы переведен в Томск.

⁸⁸¹ Некрасов Иван Максимович (1850- после 1917) – Томский городской голова в 1906-1914. Предприниматель, из купеческой семьи, купец 1-й и 2-й гильдий, общественный деятель, меценат.

Католического Костела и 2-3 усадеб расположенных против Костела – несколько пострадали, благодаря образовавшимся неудобным подъездам, особенно к первой усадьбе, что значительно её обесценивает.

5) Уменьшение уклона взвоза с одной стороны выгодно для жителей Ефремовской и прилегающих улиц и с другой стороны невыгодно для Костела и нескольких домовладельцев, усадьбы которых расположены вблизи Костела.

6) Что касается нескольких пунктов жалобы Курата Томского Католического Прихода, – первого пункта, что работы по понижению уклона взвоза ведутся с отступлением от проекта Управы, до предварительного его утверждения Думой установить на месте было трудно, так как Управой было принято последовательно, что и было выяснено, три проекта; если считать производимую работу по отношению к двум первым проектам, то конечно работа ведется с отступлением, если считать работу по отношению к последнему проекту, то работы, судя по глазомеру, ведутся, вероятно, согласно этого проекта, для проверки необходимо сделать нивелировку – в чем не встречается существенной необходимости, ибо чрезмерность выемки уже сейчас очевидна. По устройству Городской Управой даже одинарных откосов и удобной нормальной широкой лестницы к ограде Костела со стороны Ефремовской улицы, нельзя назвать доступ к Костелу чрезвычайно затрудненным, ибо когда будет спланирована площадка-конус с южной стороны Костела и укреплена надлежащим замощением, а откосы у ограды одерновкой, получится достаточно места по улице и к южной стороне как для подъезда экипажей, так и для погребальных и торжественных религиозных процессий, при условии, что съёмка будет сделана не более 1-й саж., как предполагала Управа по второму проекту. До настоящего времени, как наблюдалось на южной площадке в праздничные дни на время церковной службы скоплялось значительно крестьянских подвод, прибывающих сюда из окрестностей на молитву – для этих последних осуществляемый проект Управы невыгоден, так как придется останавливаться вдали Костела по Ефремовской улице, или на постоялом дворе – нет худа без добра: южная площадка будет чище и не будет напоминать своей внешностью постоялый двор со всеми его прелестями; с этой стороны можно предвидеть улучшение южной площадки при Костеле в санитарном отношении.

На основании же ст. 8 Город. Положения и в силу ст. 44 т. X ч. 1. зак. Гражд. до известной степени Городской Управой, как указано ранее, сделаны отступления – принимая их во внимание, считали бы вполне правильным и законным предложить Городской Управе – остановиться для выполнения работы по съёмке земли с полотна взвоза на II-м проекте, – не снимая с него последнего аршина земли, как это было постановлено Управой последний раз: – этим уменьшится величина откосов около ограды Костела и прилегающих усадеб и сделает подъезды к ним удобнее и доступнее.

Нарушив несколько интересы Костела и части горожан Управа, кроме надлежащего укрепления откосов, должна по их бортам устроить прочные перила во избежание несчастных случаев с людьми и лошадьми.

И.д. Губернского Архитектора
Городской Голова

подпись (Лангер)
подпись (Некрасов)

С некоторыми пунктами акта не согласен, о чем будет представлено особое

мнение: Городской Инженер
Член Городской Управы
Курат кс.

подпись (Сорокин)
подпись
подпись (Демикис)

Понятые:

Отставной подполковник
Бийский мещанин

подпись
подпись

Рукописная приписка:

При существовании двух других взвозов – Воскресенского и Кузнейкого – Управою не доказана необходимость в интересах города делать съемку земли для понижения Ефремовского взвоза, который обслуживает интересы только жителей Ефремовской улицы, съемка же нарушает интересы прихода. Съемка превышающая аршин чрезмерна и ничем не вызвана. Нормальные откосы укрепленные только травой угрожают обвалиться, особенно перед алтарем и II проектом, не говоря о III затрудняющим очень доступ в костел, имея в виду людей старых, внос по лестнице, особенно зимой, покойников будет весьма затруднен. Содержание в чистоте лестницы зимой требует значительных расходов и т.д. интересы костела очень нарушаются.

Курат кс. Демикис

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 1195. Л. 32-34 и об. Машинопись. Подлинник.

№ 307

ОТНОШЕНИЕ

Томского городского головы губернатору с изложением своего мнения по вопросу среза и мощения Ефремовского взвоза

2 сентября 1911 г.

№ 406

Во исполнение предложения от 25 минувшего августа за № 1102 имею честь представить Вашему Превосходительству, что мною сделано распоряжение Городскому Инженеру А.Г. Сорокину продолжать работы по мощению Ефремовского взвоза, не снимая с полотна взвоза последнего аршина земли.

На это мое требование Городской Инженер 27 августа с.г. донес Городской Управе, что Вашим Превосходительством в вышеозначенном предложении дано разрешение на продолжение работ по срезке Ефремовского взвоза при условии оставления неснятым последнего аршина на глубине, согласно проекта, что здесь, по его мнению, кроется недоразумение: никогда не предполагалось срезать взвоз более, чем то назначено по утвержденному проекту; ко дню остановки работ Вашим Превосходительством оставалось недобраным на глубине согласно проекта по всей длине взвоза всего лишь 8,50 пог. саж. и в среднем на высоту от 8 до 14 вершков; таким образом требование оставить ещё какой то аршин является неясным. Если понять его, как распоряжение подсыпать оставшуюся не срезанной часть в 8,50 саж. взвоза до 1 аршина и значит произвести подсыпку на 1 аршин в значительной части остального взвоза, это вызовет непроизводительный расход, испортит профиль взвоза и задержит работы по мощению его, а главное, эта работа не

вызывается, по его мнению, никакой необходимой прочности, зданиям Костела проектная выемка не угрожает, а удобства подъезда к Костелу и к другим зданиям увеличатся, если она (выемка) на 1 аршин будет меньше. По его мнению, необходимо придерживаться утвержденного проекта при исполнении работ и оставшиеся 8½ сажень срезать. К вышеизложенному Городской Инженер счел необходимым добавить, что в виду большой потери времени на остановки и прочие затруднения в работах, необходимо со сроками замощением Ефремовского взвоза всемерно торопиться, иначе с изменением погоды в худшую сторону является риск работы в текущем году не окончить, а это угрожает размывом взвоза весенними и осенними водами, сопряженной с большими расходами для Городской Управы. В конце доклада Городской Инженер сообщил, что к мощению верхней части Ефремовского взвоза можно приступить со среды, 31 августа и дать наряд подрядчикам Волкову и Кедрову провести работы как можно интенсивнее.

Представляя копию этого доклада Городского Инженера и проект срезки и мощения Ефремовского взвоза и Ефремовской улицы, имею честь почтительнейше просить дальнейших указаний Вашего Превосходительства, как поступить в данном случае в виду, как доложено выше, встретившихся недоразумений и затруднений со стороны Городского Инженера при приступе к мощению Ефремовского взвоза.

Со своей стороны докладываю Вашему Превосходительству, что я нахожу съемку упомянутого аршина земли излишней и что Городской Инженер, вопреки распоряжения Вашего Превосходительства, а также и моего об объявлении аршина на месте, сделал распоряжение съемку такого продолжать.

Городской Голова

подпись (Ив. Некрасов)

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 1195. Л. 35 и об. Машинопись. Подлинник.

№ 308

ОТНОШЕНИЕ

Томского губернатора курату римско-католического прихода по его жалобе на действия городских властей при производстве переустройства Ефремовского взвоза

24 сентября 1911 г.

№ 1270

Уведомляю Ваше Высокоблагословение, что ходатайство Ваше, от 20 минувшего августа за № 827, об осмотре предпринятых Томским Городским Общественным Управлением работ по устройству Ефремовского взвоза и о приведении полотна улицы, прилегающей к усадебному месту Костела и Римско-Католического благотворительного Общества для въезда, подхода, выхода, остановки экипажей и погребальных процессий в удобное состояние, принято во внимание и надлежащее распоряжение по сему предмету сделано.

Губернатор

подпись (Гондати)

Губернский Инженер

подпись (Ст. Хомич)

Делопроизводитель

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 1195. Л. 7. Машинопись на бланке губернатора. Подлинник.

№ 309

ОТНОШЕНИЕ

доверенного Томского курата в Томское губернское управление с просьбой предоставить копию постановления по поданной жалобе курата

7 октября 1911 г.

В Томское Губернское Управление
Поверенного Могилевской Римско-Католической Консистории
Присяжного поверенного
Михаила Дионисьевича Михаловского⁸⁸²,
жив. в г. Томске, по Офицерской ул., в д. № 13.

Прошение

Куратом Томского Римско-Католического костела на имя Господина Томского Губернатора была подана жалоба на постановление Томской Городской Думы о переустройстве Ефремовского взвоза.

Настоящим имею честь просить Томское Губернское Управление выдать мне копию состоявшегося по означенной жалобе постановления.

Прошение подать и копию получить вверяю Помощнику Присяжного Поверенного В.А. Гаттенбергу.

подпись (Михаловский)

Рукописная приписка:

Сообщите просителю, что особого постановления не состоялось, а на основании резолюции губернатора составлена комиссия для освидетельствования взвоза.

8.Х. Ст. Хомич

ГАТО. Ф. 3. Оп. 41. Д. 1195. Л. 7. Машинопись. Подлинник.

⁸⁸² Михаловский Михаил Денисович – адвокат, присяжный поверенный. Подробнее см. В.А. Ханевич. Поляки в Томске XIX-XX вв. Биографии. С. 374.

20. Внутриприходские ссоры...

№ 310

РАСПОРЯЖЕНИЕ

Томского губернатора Каинскому уездному исправнику провести расследование по жалобе крестьянки Софии Солийчук на ксендза Каинского римско-католического прихода по причине отказа ей в исповеди

21 марта 1913 г.

№ 6226

Крестьянка дер. Ново-Николаевка, Купинской волости, Каинского уезда, София Филиппова Солийчук, р.-католического вероисповедания, заявила мне, что настоятель Каинского костела, будучи 2 ноября 1912 года в дер. Ново-Николаевке и не допустив её к исповеди, вследствие вступления её в брак с лицом православного вероисповедания, сказал, будто-бы, что по новому закону браки православных с католиками воспрещаются.

Препровождая заявление вышеупомянутой Софии Солийчук, предлагаю выяснить путем дознания, но не через урядника, действительно ли ксендз лишил исповеди Св. Причастия её, Солийчук, за то, что последняя вышла замуж за православного; первый ли это случай, или ксендз уже не первый раз преследует католиков за браки с православными.

Губернатор

подпись

Вице-Губернатор, Полковник

подпись (Загряжский)⁸⁸³

Делопроизводитель

подпись

ГАТО. Ф. Оп. 77. Д. 77. Л. 1 и об. Машинопись. Подлинник.

№ 311

ОТНОШЕНИЕ

департамент духовных дел МВД Томскому губернатору относительно проводимого дознания по заявлению Софии Солийчук в отказе ей в исповеди со стороны ксендза

7 сентября 1913 г.

№ 8609

При отношении, за № 16436, Ваше Превосходительство препроводили дознание по заявлению крестьянки Софии Солийчук о недопущении её б. настоятелем Каинского

⁸⁸³ Загряжский Александр Георгиевич – Томский вице-губернатор. Подробнее см. документ № 300, сн. 32.

римско-католического прихода ксендзом Станиславом Жамойтуком⁸⁸⁴ к исповеди на том основании, что она вступила в брак с лицом православного исповедания.

Запрошенный по настоящему делу Митрополит р.к. в Империи церковей, уведомил, что римско-католический священник не имеет права отказывать в исповеди кому бы то ни было и потому факт нахождения упомянутой Солийчук в браке с православным не могут служить в рассматриваемом случае достаточным поводом для отказа ей в исполнении означенной духовной требы по католическому обряду.

Об изложенном Департамент имеет честь сообщить Вашему Превосходительству.

Директор, Егермейстер Высочайшего Двора
Начальник Отделения

подпись
подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 77. Л. 2 и об. Машинопись. Подлинник. Надпись на документе: Жамойтук – настоятель Курганского костела Тобол. губ. – Доложено. К делу. подпись.

№ 312

ЗАЯВЛЕНИЕ

псаломщика Мариенбургского римско-католического прихода Климентия Биккера
Томскому губернатору о «противоправительственных действиях» ксендза
Чаплинского⁸⁸⁵

15 февраля 1914 г.

По распоряжению Могилевского Архиепископа переведен из нашего прихода в город Ковно наш глубокоуважаемый ксендз Алекс. Белякевич⁸⁸⁶. Девятого октября 1913 года приехал в наш пос. Мариенбург другой ксендз Чаплинский. Я Биккер как помощник местного прихода подчинялся ксендзу Чаплинскому во всех его действиях.

21-го октября в день Вошества на престол Государя Императора Николая Александровича, наш ксендз объявил моление за Государя. 14-го ноября в день рождения Государыни Императрицы Марии Федоровны наш ксендз Чаплинский второй раз оставил моление за Государственный Дом. Тут я Биккер ксендза спросил, почему не молимся за Государя. Ксендз на меня посмотрел, засмеялся и пошел. 6 декабря в день Тозоименнитства Государя Императора Николая Александровича, наш ксендз Чаплинский опять не молился за Государя. Я, Биккер, как верноподанный и с чувством к своему Русскому Государству не мог претерпеть, чтобы ксендзу не указать, что он должен делать в Государственный день. На мои слова ксендз Чаплинский мне дал грубый ответ: какое твое дело мне указывать закон. Молись если тебе охота, а меня ты не можешь заставить.

Я, Биккер, эти понимаю слова ксендза, которые он жителям нашего пос. рассказал. Ксендзу, конечно, доложены мои слова, последний на меня рассердился и написал

⁸⁸⁴ Жамойтук Станислав (1884-?) – кс., из крестьян Гродненской губ., окончил ДС и руко-положен в священники в 1909. Капеллан костела в Кургане Тобольской губ. (1912-1915), настоятель костела в Каинске (1911-1912).

⁸⁸⁵ Чаплинский Викентий – кс., капеллан Мариенбургского костела (на 1914).

⁸⁸⁶ Белякевич Александр – кс., капеллан Мариенбургского костела (на 1912).

в местное сельское Правление: псаломщика Биккера прошу рассчитать по 1 января 1914 г. мною будет поставлен другой псаломщик. 11-го января сего 1914 года меня ксендз Чаплинский уволил от службы за то, что я, Биккер, (ксендзу) ему указывал закон, что он должен молиться за Государя в Царский день. От деятельности подобного, невозможно даже ожидать от ксендза Чаплинского, чтобы последний был в пользу нашему Мариенбургу и для общего блага нашего Русского Государства.

Мое мнение: Мы хотя и «немцы», но мы живем на Русской земле, пользуемся всеми правами русского населения, имеем одного Государя которому Присягали, и как за нашего земного Покровителя мы должны молиться!

Вследствие сего Я, Биккер, имею честь Всепокорнейше просить Ваше Высокопревосходительство не оставить мое заявление без последствия.

К сему К.И. Биккер. Мариенбург. 15 февраля 1914 года.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 67. Д. 255. Л. 17 и об. Рукопись. Подлинник.

№ 313

ЖАЛОБА

Томскому губернатору капеллана Мариенбургского костела ксендза Чаплинского на «вредные действия» псаломщика Биккера

[без даты]

Имею честь поставить Ваше Превосходительство в известность о нижеследующем: Согласно назначения моего г. Митрополитом Могилевским Архиепископом я прибыл в Мариенбург 9-го октября 1913 года и принял костел с имуществом от синдиков сего костела Филиппа Клейна и Франца Фохта. Разумеется, начало всегда тяжело и трудно, тем более, что в Мариенбурге ксендз, прожив несколько месяцев, должен отпустить Мариенбург. Но я ради блага жителей религии и нравственности, которые в Мариенбурге в плачевном состоянии, поставил себе задачей победить всякие трудности и найти виновников так коротко-временности пребывания моих предшественников ксендзов Козаковского и Билякевича.

Нижеподанные случаи разъясняют дело. После моего прибытия в Мариенбурге нашем многое как из службы молений, так и других порядков нашей архиепархии в Мариенбурге ещё не заведенным, между прочим, и моление после литургии за Пана Государя и Архиепископа. И вот, заводя порядок нашей архиепархии, нашел со стороны некоторых моих прихожан сопротивление. На стороне противников состоял бывший органист Климентий Биккер. Я, руководствуясь как назначением моим, так и предписаниями Архиепархиальной власти, а также личными письмами епископа Цепляка, Суффрагана Архиепархии, объявил с амвона о порядке архиепархии и начал заводить последовательно сии порядки. Подозревая зачинщиком всяких беспорядков в Мариенбурге своего органиста Клементия Биккера, от 28 декабря 1913 года уволил его от службы органиста. И вот он, Биккер, теперь явно изъявляет свою деятельность против порядка как государственного, так и общественного. С 11-го января 1914 года на 12 число, собрав себе партию пьяниц, ночью: Иехора Иехорова Штрейтенбергера, Ивана Ашемахера, Георгия

Штамп: Получено. 25.04.1914 г.

Секретное. В. Срочное

Возвращаю Локтевскому приставу для дополнительного представления сведений: о взглядах, направлении и степени умственного развития Биккера и в чем неудовлетворительно его поведение.

22 апреля 1914 г.

За уездного исправника

подпись

Секретарь

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 67. Д. 255. Л. 11об. Рукопись. Подлинник.

№ 317

РАПОРТ

Змеиногорского уездного исправника Томскому губернатору о проведенном расследовании по заявлению Биккера на ксендза Чаплинского

22 мая 1914 г.

№ 214. Секретно

Представляя при сем переписку, возникшую по жалобе Капеллана Мариенбургского Римско-Католического костела на действия органиста Клементия Биккера, восстанавливающего мирное население п. Мариенбургского против Государственного строя и общественного порядка, доношу Вашему Превосходительству, что Биккер, будучи крайне левого направления, является вообще вредным для окружающих и дальнейшая его противоправительственная деятельность может пагубно отразиться на населении, почему пребывание его, Биккера, в п. Мариенбургском и вообще в пределах уезда я признаю невозможным и ходатайствую пред Вашим Превосходительством о применении к Биккеру 16 ст. правил о положении усиленной охраны.

Уездный исправник

подпись

И.д. секретаря

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 67. Д. 255. Л. 9. Машинопись на бланке уездного урядника. Подлинник.

21. Накануне первой мировой

№ 318

СВЕДЕНИЯ

о числе римско-католического населения в Томской губернии за 1914 год

Города и уезды	Римско-католиков		
	муж.	жен.	всего
г. Томск	2 089	1 967	4 056
уезд его	4 621	4 781	9 402
г. Барнаул	298	320	618
уезд его	2 759	2 730	5 489
г. Бийск	24	15	39
уезд его	15	19	34
г. Каинск	115	77	192
уезд его	3 892	3 697	7 589
г. Кузнецк	6	4	10
уезд его	118	108	226
г. Мариинск	917	806	1 723
уезд его	4 753	4 706	9 459
Змеиногорский уезд	-	-	-
г. Ново-Николаевск	1 383	1 552	2 935
г. Колывань	7	4	11
г. Нарым	1	2	3
г. Тайга	699	687	1 386
г. Татарск	25	40	65
г. Боготоль	340	291	631
В городах	5 904	5 765	11 669
В уездах	16 158	16 041	32 199

Всего в губернии	22 062	21 806	43 868
------------------	--------	--------	--------

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 341. Л. 27. Машинопись. Подлинник.

№ 319

СОСТАВ

священников римско-католической церкви в Томской губернии на 1914 год

ДЕМИКИС И.⁸⁸⁷

Томский курат. Законоучитель Томской губ. гимназии и Алексеевского училища.

ЯНУЛИС И.⁸⁸⁸

Кс. Томский вице-курат.

ШВАРАСЬ М.⁸⁸⁹

Кс. Настоятель Бороковского прихода.

БУЙНОВСКИЙ В.⁸⁹⁰

Кс. Настоятель прихода в г. Мариинске.

ЮРКУН Ю.⁸⁹¹

Кс. Настоятель прихода в Ново-Николаевске.

ПЕЛЕЦКИЙ Ю.⁸⁹²

Кс. Настоятель прихода в г. Каинске.

ГАБРИШ А.⁸⁹³

Кс. Настоятель Спасско-Тимофеевского прихода.

БАРДОВСКИЙ О.⁸⁹⁴

Кс. Настоятель Спасского прихода.

ЖУКОВСКИЙ А.⁸⁹⁵

⁸⁸⁷ Демикис Иосиф – кс., настоятель Томского прихода. Подробнее см. Часть III. Приложение № 2.

⁸⁸⁸ Янулис Игнатий – кс., томский вице-курат в 1912-1915.

⁸⁸⁹ Шварась (Шварось) Марцелий – кс. В 1899 окончил ДС в СПб и был руко-положен в священники. Начал службу в качестве викария прихода в г. Перми. С 1905 – настоятель Бороковского прихода Томского деканата. Арестован в конце 1920-х, этапирован в тюрьму г. Иркутска, где умер.

⁸⁹⁰ Буйновский В. – кс., настоятель Мариинского прихода (на 1914).

⁸⁹¹ Юркун Юлиан – кс., настоятель Новониколаевского прихода (на 1914).

⁸⁹² Пелецкий Ю. – кс., настоятель Каинского прихода (на 1914).

⁸⁹³ Габриш Алоизий – кс., капеллан Тимофеевского костела (на 1914).

⁸⁹⁴ Бардовский О. – кс., настоятель Спасского прихода (на 1914).

⁸⁹⁵ Жуковский Антоний Иосифович (1885-1937) – кс. Окончил ДС в СПб и в 1909 был руко-положен в священники. Настоятель прихода в Барнауле. С 1925 – в Иркутске. Арестован в 1926, приговорен к 3 годам ИТЛ, в 1933 освобожден и возвратился в Иркутск. Вторично арестован в Томске в 1937, расстрелян 12 октября 1937 в Новосибирской тюрьме НКВД.

Кс. Настоятель прихода в г. Барнауле.

МИХАСЕНОК Н.⁸⁹⁶

Кс. Настоятель Белостокско-Маличевского прихода

ЧАПЛИНСКИЙ В.⁸⁹⁷

Кс. Настоятель Мариенбургского прихода.

Памятная книжка Томской губ. на 1914 г. С. 35.

⁸⁹⁶ Михасенок Николай – кс., настоятель Белостокско-Маличевского прихода (на 1914).

⁸⁹⁷ Чаплинский Викентий – кс., капеллан Мариенбургского костела (на 1914).

22. В помощь беженцам от войны...

№ 320

ОТНОШЕНИЕ

Уполномоченного Центрального Обывательского Комитета губерний Царства Польского
Томскому губернатору о своем назначении уполномоченных Комитета по Томской
губернии

5 февраля 1916 г.

Его Превосходительству

Господину Томскому Губернатору

Уполномоченного Центрального Обывательского Комитета

губ. Царства Польского Паулина Антоновича Зеленского

Прошение

Сим честь имею довести до сведения Вашего Превосходительст-ва о назначении мною инструкторами по оказанию помощи беженцам Том-ской губернии г. г. Суржицкого Вацлава Иосифовича, Выгановскаго Казимира и Иосифа Непомуценова. Покорнейше прошу Ваше Превосходительст-во не отказать выдать надлежащее распоряжение о снабжении вышеупомяну-тых лиц открытыми листами, равно и ксендза Яссоса⁸⁹⁸, командированного для оказания религиозной помощи беженцам-католикам в Томской губернии.

ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 97. Л. 14. Машинопись. Подлинник.

№ 321

ИЗ ОТНОШЕНИЯ

в Томский губернский комитет о беженцах от отдела Центрального обывательского
комитета губерний Царства Польского о прибывших в Сибирь католических священниках
для окормления католиков-беженцев

24 марта 1916 г.

[...] Могилевским Римско-католическим Архиепископом командирован из города Петрограда для удовлетворения духовных нужд беженцев-католиков ксендз Казимир Ясась, который прибыл в Томск в первых числах февраля с.г. и поселился в гор. Тайга, откуда постоянно выезжает в разные места Томской губернии для исполнения треб над расселившимися в ней беженцами.

2. Кроме кс. Ясаса духовные нужды беженцев-католиков удовлетворяют в пределах Томской губернии ещё и нижеследующие местные ксендзы: Бороковского прихода

⁸⁹⁸ Яссос (Ясась) Казимир – кс., капеллан в г. Тайга (на 1916).

Мариинского уезда Марцелий Шварось⁸⁹⁹; Боготольский ксендз Игнатий Янулис⁹⁰⁰ и Мариинский ксендз Станислав Папалейгис⁹⁰¹. Все они за удовлетворение этих нужд не только не получают никакого вознаграждения, но изъявили любезное согласие на безвозмездное исполнение обязанностей инструкторов Центрального обывательского комитета. Поэтому было бы вполне справедливо и весьма желательно, чтобы помимо выдачи всем этим ксендзам бесплатных открытых листов на разъезды по Томской губернии, им было выдано соответствующее вознаграждение...

ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 37. Л. 30. Машинопись. Подлинник.

№ 322

СВЕДЕНИЯ

о количестве беженцев в Томской губернии по поступившим в регистрационное бюро данным, с 11 июля по 10 августа 1916 г., с указанием числа осевших лиц римско-католического вероисповедания

Уезды/Волости	Общее к-во осв. беженцев (душ обоого пола)	В том числе р.-к. веро-исповедания	Название селений, в которых расселены беженцы р.-к. вероисповедания
уезд Каинский			
Купинская волость	157	9	д. Чаинская
Романовская	43	1	с. Романовское
Кыштовская	58	5	с. Ново-Ложниково
уезд Мариинский			
Юрьевская	8	7	п. Кудринский
Тюхтетская	144	30	п. Двинский – 13, Ивановский – 4, Мирославский – 5, Заречинский – 8.
уезд Барнаульский			

⁸⁹⁹ Шварась (Шварось) Марцелий – кс. В 1899 окончил ДС в СПб и был руко-положен в священники. Начал службу в качестве vicария прихода в г. Перми. С 1905 – настоятель Бороковского прихода Томского деканата. Арестован в конце 1920-х, этапирован в тюрьму г. Иркутска, где умер.

⁹⁰⁰ Янулис Игнатий – кс., томский вице-курят в 1912-1915. Подробнее см. Часть III. Приложение № 2.

⁹⁰¹ Попаляйгис Станислав – кс. Подробнее см. Часть III. Приложение № 2.

Тальменская	552	7	с. Тальменское – 5, с. Кашкагариха – 2.
Петропавловская	13	8	с. Махлатское
Тулинская	150	4	с. Бурнистовское
Кулундинская	53	4	с. Пехотинцево
Барнаульская	133	4	с. Карасево
Суминская	38	2	с. Алабушское
Карасевская	228	18	с. Карагужево
Боровлянская	145	4	с. Дронишниково – 3, пос. Троицкий – 1.
Подсосновская	3	3	с. Камышевское
уезд Томский			
Ояшинская	947	61	ст. Ояш – 25, ст. Кривояш – 10, с. Чебулинское – 10, с. Тулиха – 10, уч. Баситки – 3, п. Таганаевск – 3.
Алексеевская	281	12	с. Алексеевское
Арсентьевская	174	1	с. Арсентьевское
Александровская	108	10	с. Двуреченское – 5, с. Бороновское – 5.
Кайгинская	366	10	с. Калужское – 9, с. Рогово – 1.
Гондатовская	1846	88	с. Болотное – 57, д. Елбак – 3, д. Степаниха – 4, д. Киряково – 12, уч. Борвинский – 9, уч. Еловый Падун – 3.
г. Славгород	95	5	г. Славгород
уезд Кузнецкий			
Вновь- Стрельнинская	74	6	с. Топки

№ 323

ИЗ ОБРАЩЕНИЯ

Центрального обывательского комитета к беженцам – полякам

1916 г. [без даты]

Миновал уже год почти для одних из вас, братья, для других и более того, когда Вы покинули свои хижинны, очутились в неведомой дотолле стране. Однако верьте, что близко конец человеческих мучений; все же, по видимому, и зима вернется, пока вернемся домой. Господь велит трудиться и только тогда человеку помогает. Поэтому и Вы должны приняться за работу, дабы не отвыкнуть от неё и вместе с тем заготовить запасы на ту часть зимнего времени, по истечении коего достигнем своих хижин; на обязанности Вашей лежит – полевая работа, дабы земля, кормилица наша, не оставалась необработанной [...]. Везде, где Вы пользовались гостеприимством и любовью, – старайтесь отплатить той же монетой, – воздать даже с избытком, как подобает польскому народу [...]. Работоспособных среди Вас найдется меньше половины общего числа; надо, поэтому не забывать, что следует заработать, как на себя, так и прочих неработоспособных [...].

ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 97. Л. 12. Машинопись. Копия.

№ 324

ИЗ ПОЯСНЕНИЙ

к смете расходов польского общества помощи жертвам войны за октябрь – декабрь 1916 года

1916 г. г. [без даты]

Из 1344 только 1169 пользуются постоянными услугами комитета.

Школы.

Количество принятых в школу детей 312, а не 175 как предусматривалось раньше. Пришлось увеличить состав преподавателей, нанять второе помещение (Иркутская ул. № 32). Так что норма 3 руб. совершенно недостаточна и не может покрыть расходов. Завтраки вместо 4 коп. стоят около 6 коп. Поэтому комитет просит доассигновать 50 коп. в месяц на ребенка.

Покупка тетрадей, бумаги и прочего при теперешней дороговизне требует специального ассигнования, на что комитет испрашивает 1 коп. на ребенка в день.

Религиозная помощь.

А) Священник Котарский⁹⁰² прислан специально для нужд беженцев, т.к. местный штат духовенства недостаточен.

⁹⁰² Котарский Петр – кс., Томский вице-курят. Подробнее см. Часть III. Приложение № 2.

Б) Похороны, гробы, могилы требуют не меньше 10 руб. в месяц [...].
Испрошено 44 040 руб., выделено 25 655 руб.

подпись

ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 97. Л. 316. Рукопись. Подлинник.

№ 325

ОТНОШЕНИЕ

Уполномоченного Центрального обывательского комитета губерний Царства Польского в Томский губернский комитет о беженцах о прибывшем в Сибирь католическом священнике для окормления католиков – беженцев и предложение о поощрении местных католических священников, оказывающих духовную помощь беженцам

24 марта 1916 г.

№ 110

Вследствие предложения, от 11 сего марта за № 1190, имею честь уведомить Губернский Комитет: 1. что Могилевским Римско-католическим Архиепископом командирован из города Петрограда для удовлетворения духовных нужд беженцев-католиков ксендз Казимир Ясась, который прибыл в Томск в первых числах февраля с.г. и поселился в гор. Тайга, откуда постоянно выезжает в разные места Томской губернии для исполнения треб над расселившимися в ней беженцами. Сведений о размере получаемого им содержания, кредите, из которого таковое выдается, и сумме полученных им денег у меня не имеется и о сообщении мне этих сведений я одновременно с сим я обращаюсь в Центральный обывательский комитет. По получении их немедленно сообщу Губернскому Комитету, и 2. что кроме кс. Ясася духовные нужды беженцев-католиков удовлетворяют в пределах Томской губернии ещё и нижеследующие местные ксендзы: Бороковского прихода Мариинского уезда Марцелий Шварось; Боготольский ксендз Игнатий Янулис и Мариинский ксендз Станислав Папалейгис. Все они за удовлетворение этих нужд не только не получают никакого вознаграждения, но изъявили любезное согласие на безвозмездное исполнение обязанностей инструкторов Центрального обывательского комитета. Поэтому было бы вполне справедливо и весьма желательно, чтобы помимо выдачи всем этим ксендзам бесплатных открытых листов на разъезды по Томской губернии, им было выдано соответствующее вознаграждение, или иное какое либо поощрение за эту их достойную, истинно-христианскую заботливость о несчастной пастве, оказавшейся на чужбине без крова, сопряженную не только с большими личными трудами, но и значительными расходами по переездам и т.д.

Уполномоченный Центрального Обывательского Комитета Губ. Царства Польского

ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 37. Л. 30-30об. Машинопись на бланке. Подлинник.

№ 326

ОТНОШЕНИЕ

Томского губернатора Министру внутренних дел о прибывшем в Томскую губернию священнике Яссасе

1916 г.
№ 2228

Вследствие телеграфного предложения от 3 марта т.г. за № 107, доношу Вашему Высокопревосходительству, что для удовлетворения духовных нужд беженцев-католиков, расселенных во вверенной мне губернии, командирован из Петрограда в первых числах февраля с/г ксендз Ясась. Содержание из беженского кредита он не получает. Командированных пасторов нет. В новых командировках, при продлении таковой Ясась, необходимости не имеется, т.к. кроме ксендза Ясась, духовные нужды беженцев-католиков удовлетворяют еще и местные ксендзы: Бороковского и Боготольского Мариинского уезда и Мариинского приходов.

И.д. Губернатора, и.д. Вице-Губернатора
Заведывающий делами Комитета
За делопроизводителя

ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 37. Л. 31. Машинопись. Копия.

№ 327

ОТНОШЕНИЕ

управляющего Могилевской римско-католической архиепархией Томскому губернатору с сообщением об отправке в Томскую губернию для обслуживания духовных нужд беженцев-католиков священника Юлиана Юркевича⁹⁰³

г. Петроград
26 апреля 1916 г.
№ 2419

Честь имею уведомить Ваше Превосходительство, что, с согласия Департамента Духовных Дел, изложенного в отзыве от 2 сего февраля, за № 2047, римско-католический священник Виленской р.-к. епархии кс. Юлиан Ю р к е в и ч мною командирован в Томскую губернию, в ведение настоятеля Томского костела, для обслуживания духовных нужд беженцев-католиков.

Управляющий Могилевской Архиепархией,
Епископ (Цепляк⁹⁰⁴)
Секретарь, Почетный Каноник

подпись
подпись

ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 37. Л. 49. Машинопись на бланке. Подлинник.

⁹⁰³ Юркевич Юлиан – кс. из Виленской р.-к. епархии, настоятель костела в Новониколаевске.

⁹⁰⁴ Цепляк Ян – архиепископ, управляющий Могилевской р.-к. епархией. Подробнее см. Часть I, гл. 15.

№ 328

УВЕДОМЛЕНИЕ

Отдела по устройству беженцев Министерства внутренних дел Томскому губернатору
о выделении средств на содержание командированных католических священников
и предписание о порядке выдачи этих сумм

г. Петроград

31 мая 1916 г.

№ 3567

Отдел по устройству беженцев уведомляет Ваше Превосходительство о переводе через Департамент Общих Дел в Ваше, Милостивый Государь, распоряжение 150 руб. для выдачи содержания, по 150 рублей в месяц римско-католическим священникам, командированным для удовлетворения религиозных нужд беженцев-католиков за нижеуказанное время: Ю. Юркевичу с 2 апреля 1916 года по 2 мая 1916 г. 150 руб.

Отдел просит Ваше Превосходительство предварительно выдачи означенного содержания, в точности установить, за какое время своего командирования были удовлетворены поименованные лица содержанием, ранее отпущенным Министерством Внутренних Дел, а равным образом выяснить, не получали или не получают ли в настоящее время сии лица содержание от общественных, национальных, благотворительных или иных организаций. В случае, если в размере открытого настоящего кредита или времени командирования допущена какая либо ошибка, а также, если поименованные лица получали или получают содержание от упомянутых организаций, Вашему Превосходительству надлежит, приостановить выдачу содержания, незамедлительно сообщить о сем Отделу со всеми необходимыми сведениями.

Независимо от сего, Отдел просит Вас сообщать к 1 числу каждого месяца, начиная с 1 июня с.г., сведения о числе командированных римско-католических священниках и пасторов, с указанием размеров полученного ими содержания и времени, за которое содержание им выдано, а также Ваше заключение по во-просу о необходимости продления существующих командировок в зависимости от наличности местного духовенства и числа беженцев, присовокупляя, что Особым Совещанием по устройству беженцев установлена для командирования духовенства приблизительная норма по одному священнику на 5000 беженцев.

Подлинное за надлежащими подписями.

С подлинным верно: Исп. Об. Делопроизводителя

ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 37. Л. 65. Машинопись. Копия.

№ 329

ЦИРКУЛЯР

Отдела по устройству беженцев Министерства внутренних дел Томскому губернатору
о порядке выделения и отчетности средств по содержанию командированных
католических и лютеранских священников

г. Петроград

4 июля 1916 г. Циркулярно

Особое Совещание по устройству беженцев, рассматривая в заседании 26 ноября 1915 года вопрос об удовлетворении денежным довольствием римско-католических священников и лютеранских пасторов, командируемых для обслуживания религиозных нужд беженцев католического и лютеранского вероисповедания, определило размер содержания названным духовным лицам в 150 руб. в месяц, считая в этой сумме и разъездные деньги, причем выдача особых суточных денег во время командирования установлена не была.

Соответственно сему и согласно с сообщениями Департамента Духовных Дел о командировании римско-католических священников и пасторов, Министерством Внутренних Дел по Отделу по устройству беженцев, отпускали в распоряжение Вашего Превосходительства кредиты на выдачу содержания командируемым духовным лицам, по 150 руб. в месяц каждому.

Наряду с сим, как видно, из сообщаемых Вашим Превосходительством смет общественных и национальных организаций, оказывающих помощь беженцам инославного исповедания, названные организации испрашивают в сметном порядке особые кредиты на покрытие расходов по удовлетворению духовных нужд опекаемых ими беженцев, включая в означенные кредиты особые суммы не только на выдачу содержания командированным римско-католическим священникам и пасторам, но также на выдачу им отдельных от содержания суточных и разъездных денег.

Принимая во внимание что с одной стороны, отпускаемые непосредственно Министерством кредиты на удовлетворение духовных потребностей беженцев не подвергаются рассмотрению в установленных в Руководящих Положениях 2 марта 1916 г. Губернских Совещаниях и согласованию со сметными предположениями на тот же кредит общественных и национальных организаций, и что с другой стороны, в сметах названных организаций указывается фамилия духовного лица и не подозреваются в точности виды на выдачу содержания, суточных и разъездных денег, представляя зачастую затруднительным установить общий размер денежного довольствия, получаемого инославным духовенством по обслуживанию религиозных нужд беженцев, и соответствие размера сего довольствия упоминаемым выше нормам и правилам, принятым Особым Совещанием по устройству беженцев.

Вследствие сего, признавая необходимым, в целях возможной экономии в расходах из Государственного Казначейства и соблюдением установленных Особым Совещанием по устройству беженцев положений иметь надлежащие сведения о размере сумм, получаемых непосредственно из Министерства Внутренних Дел и по сметам общественных и национальных организаций каждым командированным для оказания духовной помощи беженцам духовным лицом прошу Ваше Высокопревосходительство приказать всем общественным и национальным организациям, призревающих беженцев римско-католического и лютеранского вероисповедания, при испрашивании ими кредитов на удовлетворение религиозных нужд беженцев: 1) давать в представляемых ими сметах имя и фамилию данного духовного лица, 2) подразделять расходы на выдачу сумм лицу содержания, суточных и разъездных денег, если бы об отпуске таковых денег организации возбудили бы ходатайства, и 3) доставлять точные данные о выданных

названными организациями каждому духовному лицу денег в виде содержания, суточных и разъездных за все время обслуживания ими духовных нужд беженцев.

За Министра Внутренних Дел, Председательствующим в Особом Совещании (подписал)

В. Энгельгарт⁹⁰⁵.

Управляющий Делами Особого Совещания (скрепил) Неверов

Верно: за Делопроизводителя

ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 37. Л. 81-81об. Машинопись. Заверенная копия.

№ 330

ПИСЬМО

священника Ю. Юркевича на имя Томского губернатора с просьбой о выдаче денег в счет содержания и открытого листа на выдачу лошадей для поездок по губернии

г. Ново-Николаевск

4 августа 1916 г.

№ 75

В виду командирования меня с согласия Департамента Духовных Дел, изложенного в отзыве от 2 апреля 1916 г. за № 2047, для обслуживания духовных нужд беженцев католиков по Томской губернии, и полученного мною сообщения от Г. Управляющего Могилевской Р.К. Архиепархией от 15 июня 1916 г. за № 3332, основанного на отношении Департамента Духовных Дел от 11 июня 1916 г. за № 3193, о том что Вашему Превосходительству отпущено 150 рублей для выдачи мне в содержание за время с 2 апреля по 2 мая 1916 года, почтительнейше прошу Ваше Превосходительство сделать надлежащее распоряжение о направлении талона к означенному ассигнованию по месту моего жительства в город Ново- Николаевск для получения таковых денег в Ново- Николаевском казначействе. Имею честь также просить Ваше Превосходительство о выдаче мне открытого листа на пару лошадей для проезда по Томской губернии, так как неимение такового составляет большое затруднение в поездках.

Ксендз Юлиан Юркевич

№ 75. Августа 4 дня 1916 года

Адрес: г. Ново-Николаевск, Обской проспект № 26 (в помещении Р.К. костела)

ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 37. Л. 68-68об. Рукопись. Подлинник.

№ 331

ОТНОШЕНИЕ

Новониколаевского отдела Петроградского Польского общества вспомоществования жертвам войны при храме в Томский губернский комитет о беженцах о священнике Ю. Юркевиче

⁹⁰⁵ Энгельгарт Вадим Платонович (1853-1920) – общественный и государственный деятель, д.с.с. (1901), член Государственного Совета по выборам, зам. министра внутренних дел (на 1916).

г. Ново-Николаевск
27 августа 1916 г.

В ответ на отношение Томского Губернского Комитета о беженцах от 18 августа 1916 г. за № 4447 Отдел Петроградского Польского Общества сообщает, что Римско-Католический священник Юлиан Юркевич командирован в Томскую губернию с согласия Департамента Духовных Дел изложенного в отзыве от 2 апреля с.г. за № 2047 для исполнения духовных треб беженцам католикам, о чем известно из документов имеющихся у него на руках; и что ксендз Юлиан Юркевич проживает в г. Ново-Николаевске так как это представляется более удобный пункт для сообщения по отношению к расположению беженцев, исполняет духовные требы беженцев в городе Ново-Николаевске и других местностях Томской губернии, и за таковое исполнение духовных треб беженцев жалованья не получал и не получает. О других ксендзах находящихся в командировках для исполнения треб беженцев Отделу неизвестно.

Председатель Петроградского Польского Общества Пом.[ощи] Ж.[ертв] В. [ойны] ксендз Ю.
Уркун

ГАТО. Ф. 7. Оп. 1. Д. 37. Л. 70. Рукопись на бланке. Подлинник.

23. Опасаясь пропаганды...

№ 332

ЦИРКУЛЯР

Министра внутренних дел Томскому губернатору относительно численности беженцев-католиков в губернии и сведений об имеющихся фактах пропаганды среди православного и униатского населения со стороны римско-католического духовенства

г. Петроград

31 мая 1916 г.

№ 2963. Совершенно секретно. В собственные руки

Широко и с особенною доброжелательностью идя навстречу нуждам беженцев, в том числе и религиозным, Министерство Внутренних Дел изъявило согласие на командирование, с целью духовного утешения и призрения беженцев римско-католического исповедания, по несколько ксендзов, в большинстве из беженцев же, в каждую из губерний, где эти несчастные нашли себе пристанище.

В основание таких командировок положены были, между прочим, сведения о числе беженцев этого исповедания, сообщенные духовному римско-католическому начальству, а сим последним Министерству, Комитетами по оказанию помощи пострадавшим от войны, наскоро собранным и, быть может, недостаточно проверенные.

В настоящее время, когда волна беженцев уже улеглась, и последние более или менее прочно осели в избранных им пунктах, но ходатайства о командировании новых ксендзов в места расположения беженцев, а равно о продлении пребывания на местах ксендзов, уже командированных и производства им содержания от казны все таки продолжают, представляется, по видимому, необходимым и вполне возможным установить известные нормы для правильной постановки вопроса о духовном призрении беженцев.

Не менее серьезным побуждением к урегулированию сего последнего представляются и проникающие уже в нашу прессу слухи об увеличивающейся на местах римско-католической пропаганде, массовом устройстве тайных польских школ и тому подобных незаконных выступлениях отдельных лиц и партий.

Оставаясь в пределах полной беспристрастности и проникающей все сферы правительственной деятельности, в отношении беженцев, доброжелательности, нельзя, однако, не заметить, что в настоящем деле, как будто, упущена из вида статья 29 руководящих правил по устройству беженцев, утвержденных Министерством Внутренних Дел 2-го марта 1916 г., по силе коей религиозные нужды беженцев удовлетворяются наличными на местах их водворения духовными лицами и, только в случае надобности, особо командированными. С другой стороны, казалось бы, число командированных уже ксендзов нельзя не признать несколько преувеличенными, особенно если исходить из соображения, проверенного опытом, что одного ксендза, а тем более не обремененного приходскими обязанностями, достаточно для обслуживания до 4 тысяч пасомых, в зависимости от степени их разбросанности, удаленности от центров и отсутствия путей сообщения, сообразно чему, равно как и при наличии других уважительных поводов,

норму эту, может быть, нужно будет значительно понизить. Между тем во вверенной Вашему Превосходительству губернии, в настоящее время, на одного ксендза приходится, по имеющимся в Министерстве из вышеуказанного источника сведениям, всего 1850 душ, так как в ней числится римско-католического населения: постоянного – 26 770 и беженцев – 2090, ксендзов – 15 постоянных и 1 командированных.

Ввиду сего имею честь покорнейше просить Ваше Превосходительство, по тщательном соображении всего вышеизложенного и в особенности могущего последовать непоправимого вреда для государства от отсутствия надлежащего надзора в этом деле сообщить мне во 1-х, сведения о числе и группировке беженцев римско-католического исповедания во вверенной Вам губернии, во 2-х, имеются ли указания на пропаганду среди православного и униатского населения со стороны римско-католического духовенства и представителей национальных организаций и какие именно и в 3-х, Ваше заключение о том, в каком количестве действительно нужно бы командировать к ним духовных пастырей и какие следует принять меры к предупреждению и устранению вредной деятельности указанных лиц, если таковая имеет место.

При этом имею честь присовокупить, что при указании и принятии тех или иных мер необходима, по условиям данного времени, большая осторожность и предусмотрительность, а собирание сведений путем переписки с подведомственными Вашему Превосходительству учреждениями и лицами желательно, по возможности, вовсе устранить.

Министр Внутренних Дел, Гофмейстер (Штюрмер⁹⁰⁶)

подпись

Директор (Петкевич)

подпись

Верно: За Столоначальника (Глазырин)

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 341. Л. 2-2об. Машинопись на бланке Департамента духовных дел. Копия.

№ 333

ЗАПРОС

губернатора епископу Томскому и Алтайскому сообщить факты «римско-католической пропаганды среди православного населения» на территории Томской губернии

30 июня 1916 г.

№ 10566

Для правильной постановки вопроса о духовном призрении беженцев римско-католического исповедания и в виду проникающих в нашу прессу слухов об увеличивающейся на местах римско-католической пропаганде, массовом устройстве тайных польских школ и тому подобных незаконных выступлениях отдельных лиц и партий, Министерство Внутренних Дел, по Департаменту Духовных Дел, просит меня

⁹⁰⁶ Штюрмер Борис Владимирович (1849-1917) – государственный деятель, из обрусевших немцев; действительный статский советник (с 1891), обер-камергер Двора Е.И.В. (с 1916). В 1916 был председателем совета министров Российской Империи, одновременно министром внутренних дел, а затем министром иностранных дел.

сообщить и имеются ли указания на пропаганду в пределах Томской губернии среди православного и униатского населения со стороны римско-католического духовенства и представителей национальных организаций и в утвердительном случае, какие именно указания.

Уведомляя об этом, имею честь просить Вас, Владыко, не отказать в сообщении мне по возможности в непродолжительном времени имеющихся в Вашем распоряжении сведений по настоящему вопросу, с наименованием, если представится возможным, всех отдельных случаев римско-католической пропаганды, имевших место во вверенной Ваше Преосвященство Епархии.

Поручая себя молитвам Вашим и спрашивая Вашего архипастырского благословения, имею честь быть Вашего Преосвященства.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 341. Л. 4-4об. Машинопись. Копия.

№ 334

ПИСЬМО

епископа Томского и Алтайского Томскому губернатору относительно запроса «о римско-католической пропаганде в пределах Томской епархии»

4 сентября 1916 г.

№ 5367. Конфиденциально

Вследствие отношения Вашего Превосходительства от 29 июня с.г. за № 10566, по вопросу о римско-католической пропаганде в пределах Томской епархии, имею честь сообщить Вам, Милостивый Государь, следующее.

Об открытых каких-либо выступлениях отдельных лиц и организаций римско-католического вероисповедания против Православной Церкви и православных, соединенных с пропагандой католичества, донесений Епархиальному Начальству от подведомственных ему мест и лиц не поступало. Но, несомненно, то или иное влияние католиков на православных при переходе последних в римско-католическое вероисповедание есть. О таком влиянии свидетельствуют акты пастырских увещаний, преподаваемых лицам, главным образом женщинам, заявившим Губернской Власти о переходе в католичество. Обычно таковые лица заявляют, что о римско-католическом вероисповедании они не имеют никакого понятия, но переходят в католичество потому, что этого требует муж (дабы не расстраивать семейной жизни) или жених (дабы выйти замуж). Собственно говоря, это насилие, так сказать домашнее, в кругу интимной жизни, неуловимое для уголовного преследования, ибо для состава преступления, помимо слов отпадаемой, нужны и доказательства. Но что это насилие совершается не без влияния ксендзов – в этом нельзя сомневаться. Это влияние значительно усилилось с приездом в пределы епархии ксендзов-беженцев, которые, получая командировки в поселки со смешанным населением (из католиков и православных) воздействовали на умы своих пасомых.

О таком влиянии мне известно от священника В. Владимирова прихода села Александровского Томского уезда, в пределах какого прихода имеются католики и проживает командированный сюда временно ксендз.

Призываю на Вас Божие благословение, с истинным почтением и совершенною преданностью имею честь быть
Вашего Превосходительства

Епископ Томский и Алтайский Анатолий⁹⁰⁷

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 341. Л. 13-14. Машинопись на бланке. Подлинник.

№ 335

ДОНЕСЕНИЕ

Томского губернатора Министру внутренних дел о численности в губернии беженцев-католиков и поведении католических священников

20 сентября 1916 г.

№ 14091. Совершенно секретно

Во исполнение циркулярного распоряжения по Департаменту Духовных Дел от 31 мая с.г. за № 2963, представляя сведения о числе и группировке беженцев римско-католического вероисповедания в Томской губернии, имею честь доложить Вашему Высокопревосходительству, что каких-либо фактических данных, указывающих на пропаганду среди православного населения губернии со стороны римско-католического духовенства или представителей национальных организаций не имеется.

По отзыву Его Преосвященства, Епископа Томского и Алтайского Анатолия, об открытых выступлениях отдельных лиц и организаций римско-католического вероисповедания против Православной церкви и православных, соединенных с пропагандою католичества, донесений к епархиальному начальству также не поступало, но, несомненно, есть влияние католиков на православных при переходе последних в римско-католическое вероисповедание, о чем свидетельствуют акты пастырских увещаний лицам, главным образом, женщинам, заявляющим о своем переходе в католичество, и это влияние, по отзыву Епископа Анатолия, значительно усилилось с приездом в пределы епархии ксендзов-беженцев, которые, получая командировки в поселки со смешанным населением (из католиков и православных), влияют на умы своих пасомых.

О таком влиянии со стороны ксендза Епископу Анатолию известно от священника прихода села Александровского Томского уезда, где имеются католики и проживает временно командированный ксендз.

⁹⁰⁷ Анатолий – епископ Томский и Алтайский (в миру Каменский Алексей Васильевич /1863-1925/). Родился в Самарской губернии, в 1888 окончил Самарскую ДС и рукоположен в иерея. В 1895 руко-положен в сан иеромонаха с именем Анатолий. В 1899-1903 – заведующий миссионерской школой в Миннеаполисе, США. В 1903-1906 – ректор Одесской ДС, в 1906 руко-положен в сан епископа. В 1906-1914 служил епископом Елизаветградским, викарием Херсонской епархии. В 1914-1919 – епископ Томский и Алтайский.

На основании изложенного и принимая во внимание, что из общего числа 3074 беженцев-католиков, значащихся по представляемым сведениям, большая часть их 2370 человек проживают в городах губернии – местах постоянного жительства ксендзов, а остальные 704 чел. расселены по преимуществу в ближайших к городам селениях или по линии Томской железной дороги и по берегам реки Оби, заключаю, что удовлетворение религиозных нужд беженцев римско-католического вероисповедания представлялось бы возможным возложить на местных «постоянных» ксендзов, так как они не являются обремененными приходами, и выезды их в сельские местности, по местным условиям, возможны. Всякое же увеличение католического духовенства, а особенно командирование ксендзов-беженцев, было бы не желательно, ибо последние, как усматривается из отзыва Епископа Анатолия, пользуясь временным пребыванием в губернии, весьма склонны к пропагандаторской деятельности.

Подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 341. Л. 15-16. Машинопись. Копия.

№ 336

ДОНЕСЕНИЕ

Томского губернатора в департамент духовных дел МВД относительно запроса о проживающих в губернии беженцах-униатах

29 сентября 1916 г.

№ 16790

Вследствие отношения от 12 июля тек. года за № 3790, имею честь сообщить, что при регистрации беженцев, добровольно осевших в пределах Томской губернии, беженцев-униатов не установлено. По распоряжению Министерства Внутренних Дел в губернии было водворено 8 униатских священников, из них в Томске 5 человек и по одному в селах Колпашевском, Каргаске и Парабельском Нарымского Края, но всем им по распоряжению того же Министерства разрешено переехать на жительство в Казанскую губернию.

По отзыву Его Преосвященства Епископа Томского и Алтайского Анатолия, прибывшая из пределов Галиции униатская семья, состоящая из четырех человек (мужа, жены и двух малолетних детей) перешла в православие по другим случаям присоединения к Православной церкви беженцев-униатов, а равно и о проживании последних в пределах православных приходов – донесений к Епархиальному начальству от приходских священников не поступало.

Советник

подпись

Зав. делопроизводством

подпись

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 341. Л. 26-26об. Машинопись. Копия.

2	8 августа 1912 г. № 7391	Жуковский Антоний ⁴	г. Барнаул
3	8 октября 1910 г. № 9671	Бузыцкий Михаил	г. Мариинск
4	7 января 1913 г. № 143	Михасенко Николай ⁵	Белосток и Маличевский пос. Томского уезда
5	26 октября 1913 г. № 9658	Чаплинский Викентий	Мариенбургский пос.
6	10 июня 1915 г. № 4238	Янулис Игнатий ⁶	в Боготольский приход
7	2 декабря 1912 г. № 11280	Пелецкий Юлий	г. Каинск
8	31 августа 1915 г. № 4559	Аудар Иоан ⁷	временно при Томском костеле
9	16 ноября 1913 г. № 10049	Габрош Алоизий	Тимофеевский пос. Каинского уезда
1 0	5 марта 1914 г. № 2157	Попалейгис Станислав ⁸	г. Мариинск
1 1	12 июля 1915 г. № 2938	Шайдукис Иоан	Томский приход
1 2	10 октября 1915 г. № 5438	Фергялло Иоанн	пос. Ломовицкий
1 3	28 сентября 1915 г. № 5324	Шпрингер Иоанн ⁹	Нарымский край
1 4	3 февраля 1916 г. № 760	Яссась Казимир	командирован в Тайгу

№ 339

СВЕДЕНИЯ

о числе и группировке беженцев римско-католического вероисповедания в Томской губернии на 1916 год

Наименование городов и уездов	Число душ обоюго пола	Примечание
г. Томск	1318	
г. Барнаул	94	
г. Бийск	63	
г. Боготол	126	
г. Каинск	4	
г. Колывань	1	
г. Мариинск	48	
г. Ново-Николаевск	635	
г. Славгород	5	
г. Тайга	62	
г. Татарск	14	
Итого	2370	
Уезды: Томский	182	182 человека расселены в 18 селениях
Барнаульский	68	в 13 селениях
Бийский	3	в одном селении

⁹¹¹ Янулис Игнатий (1872-?) – кс., томский вице-курят в 1912-1915.

⁹¹² Аудар Иоан (Иван) Михайлович (1879- после 1939) – кс. Окончил ДС в СПб и в 1911 руко-положен в священники. С 1916 – капеллан прихода в пос. Тимофеевском Барабинского уезда Томской губ. В 1920 арестован ЧК и приговорен к заключению в концлагерь до окончания гражданской войны. В 1922 после освобождения уехал в Польшу, где стал настоятелем прихода в Семятичах, а с 1927 – в с. Миковица Пинской епархии.

⁹¹³ Попалейгис (Папалыйгис) Станислав – кс. Подробнее см. Часть III. Приложение № 2.

⁹¹⁴ Шпрингер Иоанн – кс., командированный капеллан в Нарымский край в 1915.

Каинский	147	в 18 селениях
Кузнецкий	20	в 3 селениях
Мариинский	284	в 22 селениях
Итого	704	
Всего	3074	

Советник

ГАТО. Ф. 3. Оп. 77. Д. 341. Л. 17. Машинопись. Подлинник.

CZĘŚĆ III

Aneksy

ЧАСТЬ III

Приложения

Приложение № 1. Краткая хроника Томского прихода (до 1920 г.)

Aneks 1. Krótka kronika kościoła w Tomsku (do 1920 roku)

1768 г. – В Сибирь отправлено 5000 Барских конфедератов, часть которых оказалась в Томске, и только царский указ от 1773 г. вернул им свободу.

1772 г. – Основание Могилёвской римско-католической епархии с резиденцией епископа в Санкт-Петербурге. В ведение вновь образованной епархии отошли все существовавшие тогда приходы – как центральной части России, так и появляющиеся за Уралом и в азиатской части Российской империи.

23 марта 1806 г. – Товарищ (заместитель) министра иностранных дел России кн. Адам Чарторыцкий обратился с просьбой к министру внутренних дел Виктору Кочубею об отправке в Сибирь одного или двух католических монахов для религиозного обслуживания находящихся ссыльных поляков-католиков.

10 декабря 1806 г. – Подписан царский указ о разрешении католикам официально в Томске и Иркутске иметь католические общины и штатных священников.

Август 1808 г. – Состоялась встреча генерал-губернатора Сибири Пестеля с генералом ордена Иезуитов Бжозовским, достигнута договоренность об учреждении миссии иезуитов в Сибири.

Январь 1812 г. – Монахи – иезуиты, члены миссии в Сибирь, прибыли из Полоцка в Москву.

24 февраля 1812 г. – Миссия прибыла в г. Казань, 5 марта – в г. Тобольск.

Март 1812 г. – Монахи – иезуиты проездом в г. Иркутск останавливаются в г. Томске.

1 апреля 1812 г. – Иезуиты прибыли в г. Иркутск – центр миссии иезуитов для всей Сибири.

1815 г. – Территория миссии разделена на 2 части: восточную с центром в г. Иркутске и западную с центром в г. Томске.

Сентябрь – октябрь 1816 г. – Монахи-иезуиты приезжают в Томск, к месту своего постоянного нахождения. Первым куратором Томского прихода стал Марцелий Каминский. Обязанности викарного священника исполняли о. Тадеуш Дроздович, о. Теодор Валунчик и ксендз Козакевич.

1816 г. – По распоряжению генерал-губернатора Западной Сибири городская дума Томска для миссии иезуитов выделила каменное здание (ул. Духовская) с целью устройства часовни и покоев для членов миссии. Часовня и жилые покои монахов находились в этом здании до 1828 г.

1819 г. – Иезуиты добиваются выделения участка земли в центре Томска, где впоследствии будет построена католическая церковь, а также участка земли размером 600 десятин в 9 верстах от города для организации здесь подсобного хозяйства прихода – «Ксендзовки».

13 марта 1820 г. – Издан указ о высылке иезуитов из пределов России с изъятием всего их имущества и недвижимости. Первый настоятель Томской общины, Марцелий Каминский, вместе со своими помощниками вынужден покинуть Томск.

1820 г. – В Томск на смену иезуитам прибыли из Белоруссии отцы бернардины: о. Яков (Якуб) Юевич, назначенный настоятелем общины, о. Ремигий Апанасевич, исполняющий обязанности викарного священника и дьякон Ювений Лакис.

1822 г. – Томский викарий о. Ремигий Апанасевич по причине болезни и отъезда из настоятеля о. Якова Юевича стал исполнять обязанности настоятеля Томского прихода.

1822 г. – Генерал-губернатор Западной Сибири Петр М. Капцевич обратился к министру духовных дел и просвещения с просьбой ходатайствовать о постройке в Томске священнического и молитвенного дома для католиков «дабы тем самым в дальнейшем избавить казну от затрат на найм жилья и молитв их священников».

2 ноября 1827 г. – По представлению кс. Апанасевича губернский архитектор Федор Логинов представил городским властям план места на Соборной горе с отводом участка под строительство католического храма. Городские власти в выделении участка на этом месте отказали.

1828 г. – О. Ремигий Апанасевич официально назначен настоятелем Томской общины. Начинается долгая череда ходатайств и прошений о строительстве в Томске католического храма.

1828 г. – Бернардины вынуждены были выехать из-за занимаемых помещений по ул. Духовской, пострадавших в ходе наводнения, и нанять другие помещения для жилья и часовни.

29 июля 1830 г. – На имя Томского губернатора Евграфа П. Ковалевского управляющий духовными делами иностранных исповеданий МВД статс-секретарь Дмитрий Н. Блудов отправил сообщение, в котором известил о решении императора удовлетворить просьбу ссыльного в Тобольск польского магната Петра Мошиньского о переводе на сооружение в городе Томске римско-католической церкви 2 тысячи рублей и дал свое Высочайшее соизволение на постройку в Томске католического храма.

3 сентября 1830 г. – Томский губернатор Ковалевский отдал распоряжение не чинить препятствий курату Апанасевичу в выборе места под храм, сделал соответствующие распоряжения губернскому архитектору, полицейской управе и городской Думе об оказании ими всяческого содействия в строительстве храма, удостоенного внимания самого императора.

29 ноября 1830 г. – Начало национально-освободительного восстания на территории Царства Польского и Литвы, после поражения которого в Сибирь на каторгу и в ссылку были отправлены тысячи его участников.

26 ноября 1832 г. – Исполняющий обязанности городского архитектора поручик Федор Логинов выдал настоятелю прихода о. Ремигию Апанасевичу план территории и план фасада строящегося храма.

1 октября 1833 г. – Освящение о. Ремигием Апанасевичем построенного храма во имя Покрова Пресвятой Богородицы (Пресвятой Богородицы Святого Розария), ставшего первым каменным католическим храмом в Сибири.

25 июля 1833 г. – В г. Омске раскрыт «заговор мятежных поляков», одним из организаторов которого был признан разжалованный и отданный в солдаты участник восстания католический священник каноник Ян Сероцинский. Следствие по данному делу сказалось на дальнейшей судьбе томского настоятеля о. Ремигия Апанасевича и викарного священника Дионисия Милевского.

18 октября 1834 г. – Томский губернатор получил предписание объявить попавшим в опалу кс. Ремигию Апанасевичу и Дионисию Милевскому о скором их выезде из губернского города в сопровождении «расторопного урядника или казака» до границы Сибири.

Конец мая 1835 г. – По распоряжению императора монахи бернардины Ремигий Апанасевич и Дионисий Милевский вынуждены покинуть Томск и вернуться на родину.

1835 г. – Вместо высланных бернардинов в Томск приезжают монахи доминиканского ордена. Настоятелем прихода и капелланом 24 пехотной дивизии Отдельного Сибирского корпуса становится о. Иероним Гринчел.

1836 г. – Рядом с храмом на средства чиновника Алфонса Поклевского-Козелл выстроен каменный дом для духовенства.

1837 г. – На средства прихожан выстроена деревянная колокольня с двумя колоколами весом в 8,5 и 9,5 пудов.

1844 г. – Произведен ремонт храма, т.к. стены храма во многих местах потрескались, а задняя стена, где находился престол, промерзала насквозь.

1851 г. – Город Томск насчитывал 8198 душ мужского пола и 5313 душ женского пола, всего – 13 511 человек. По вероисповеданию состав был следующий: православных – 12 537 человек; раскольников – 170; католиков – 402, магометан – 261; иудеев – 122; лютеран – 19 человек.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 3128. Л. 18, 89.

Август 1856 г. – По проекту архитектора В.К. Фадеева была выстроена новая каменная звонница, одновременно ставшая и воротами храма, добавлен третий колокол.

1862 г. – В церкви установлен орган, первый в Сибири. В 1902 г. заменен новым.

1862 г. – Настоятель прихода о. Иероним Гринчель по состоянию здоровья покинул Томск и выехал в монастырь в Аглоне. Настоятелем прихода назначен о. Иосиф Энгельгард, переведенный на службу в Томск из Красноярска.

1863 г. – К храму пристроена каменная ризница.

22 января 1863 г. – Начало на территории Царства Польского, Северо-Западного края и Волыни восстания за восстановление польского государства и национальной независимости. В ходе подавления восстания в Царстве Польском и Западных губерниях в Сибирь на каторгу и в ссылку направлены большие партии поляков-католиков. В том числе в Томскую губернию было отправлено ок. 7 тысяч поляков-католиков.

1866 г. – На католическом кладбище Томска освящена деревянная часовня.

1866 г. – Численность католиков на территории Томской губ. составила 7519 человек (6118 мужчин и 1401 женщин).

Памятная книжка Томской губернии за 1868 г.

1866 г. – Приезд в Томск в качестве викарного священника о. Иустина Захаревича.

1867 г. – Перевод настоятеля Томского прихода о. Иосифа Энгельгарта в Казань.

12 января 1868 г. – Настоятелем Томского прихода и капелланом войск Западно-Сибирского военного округа назначен томский викарий о. Иустин Захаревич.

1869 г. – По распоряжению генерал-губернатора Западной Сибири по подозрению в проведении антиправительственных проповедей из Томска в Омск отправлен томский викарий Гриневский, а на его место было дано распоряжение прислать из Омска кс. Валериана Громадского.

1871 г. – В Томской губернии численность католиков составляет 6517 человек. Из них 5276 – мужского пола, 1241 – женского пола. В г. Томске постоянно проживает 877 католиков (593 мужчин и 284 женщин); В Томском округе – 1581 католиков (1383 мужчин и 198 женщин).

16 марта 1880 г. – В ходе проведенной переписи населения в г. Томске оказалось, что население города Томска состоит из 18 036 мужчин и 15 798 женщин, всего 33 834 человек. Из них по вероисповеданию: православных – 29 038 человек; старообрядцев – 361; молокан – 3; лютеран – 16; армяно-григорианцев – 4; иудеев – 1990; магометан – 1214; конфуцианской веры – 3; католиков – 1058 человек. В их числе – 745 мужчин и 313 женщин; лиц католического духовенства – 8 человек. В 1880 г. число родившихся младенцев католиков по Томскому приходу зафиксировано 131 человек, из них в г. Томске – 37; совершивших обряд венчания – 24 пары, из них в г. Томске – 5 пар. Число умерших по приходу зафиксировано 113 человек, из них в г. Томске – 37 человек.

князь Костров. Однодневная перепись населения г. Томска 16 марта 1880 г.; ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 85.

1883 г. – Настоятель прихода о. Иустин Захаревич переведен в Санкт-Петербург на должность настоятеля Выборгского прихода.

1883 г. – Настоятелем прихода назначен томский викарий о. Валериан Громадский.

1889 г. – Получено разрешение министра внутренних дел увеличить размеры Томской римско-католической церкви пристройкой к ней некоторых новых частей.

26 мая 1890 г. – Комитет по управлению хозяйственными делами Томского храма постановил по неотложной необходимости приступить к разборке потолка и крыши храма.

10 июня 1890 г. – Начата перестройка Томского храма после совершенного куратором богослужения на развалинах храма.

1890-1894 гг. – Под руководством настоятеля о. Валериана Громадского проведена основательная реставрация храма.

1891 г. – о. Валериан Громадский совершил поездку в Рим, где был принят папой Леоном XIII, в Польше встречался с католиками, выразившими желание помочь в реконструкции храма в Томске.

25 июня 1893 г. – Товарищем (заместителем) министра МВД утвержден Устав римско-католического благотворительного общества при Томском храме. Общество было открыто в 1894 г., занималось привлечением средств на содержание при храме приюта для старцев и убежища для бедных детей и вплоть до закрытия в 1920 г. играло заметную роль в жизни города.

1 сентября 1893 г. – Исполнилось 25 лет пастырской деятельности ксендза – каноника Валериана Громадского в качестве курата Томского обширного римско-католического прихода. Синдики Томского прихода обратились с прошением к Томскому губернатору о награждении своего курата за безупречную его 25-летнюю службу в приходе.

1894 г. – О. Валериан Громадский добился строительства храма в с. Спасском Томской губернии.

19 июля 1894 г. – Состоялось собрание членов благотворительного Общества при римско-католической церкви. Однако правление Общества не было избрано вследствие раскола среди его членов.

29 января 1895 г. – В доме прихода римско-католической церкви состоялись выборы членов правления, кандидатов и членов ревизионной комиссии благотворительного Общества церкви Покрова Пресвятой Богородицы. Членами правления избраны И.А. Быстржицкий, А.М. Войцеховский, С.А. Жбиковский, В.С. Пирусский, И.Я. Мизгер, П.С. Карачевский-Волк, Председателем правления избран С.А. Жбиковский, казначеем И.А. Быстржицкий, секретарем А.М. Войцеховский. Звание почетных членов Общества предложено Томскому губернатору Г.А. Тобизену, врачу Ф.Ф. Оржешко, провизору К.А. Свидерскому, И.Я. Мизгеру.

1895 г. – Настоятель прихода о. Валериан Громадский Высочайше пожалован «за отлично-усердную службу» в Сибири наперстным крестом.

8 сентября 1895 г. – После произведенного ремонта и реконструкции совершено новое малое освящение храма.

16 декабря 1895 г. – Состоялся концерт в пользу римско-католического Общества. Чистый сбор составил 320 рублей.

1896 г. – В селе Спасском под рук. кс. Валериана Громадского построен каменный храм св. апостолов Петра и Павла.

18 апреля 1898 г. – Опубликован отчет о деятельности правления римско-католического Общества. За три года его существования с 1895 г. число членов Общества выросло в 25 раз. Собраны деньги на постройку приюта для детей сирот в сумме 10 755 рублей. Общество состоит из 6 почетных и 156 действительных членов.

10 июля 1898 г. – Опубликована информация о том, что постройка здания приюта римско-католического Общества подходит к концу. Двухэтажное здание почти готово, остались отделочные работы. Открытие здания предположительно состоится 6 августа.

1 января 1900 г. – ксендз Громадский по личному прошению был уволен с должности настоятеля Томского прихода и выехал на родину в Житомир. Обязанности курата исполнял вице-куртат о. Казимир Скибневский.

12 января 1900 г. – Заместителем Министра внутренних дел утверждены правила убежища для бедных детей при римско-католическом благотворительном Обществе Покрова Пресвятой Богородицы в г. Томске.

12 ноября 1900 г. – Открыт приют для бедных детей при Томском римско-католическом благотворительном Обществе.

1900 г. – Томским куратом назначен о. Иосиф Демикис, до этого служивший вице-куратором в Красноярске. Служил в Томске до 1919 г.

2 марта 1901 г. – Томским вице-куратором назначен о. Павел Казюнас.

27 января 1902 г. – Успешно прошел маскарад, устроенный в помещении Общественного собрания в пользу детского приюта при римско-католическом Обществе. Сбор составил 422 рубля.

6 января 1905 г. – В помещении Общественного собрания прошел литературно-музыкальный вечер в пользу римско-католического Общества.

17 апреля 1905 г. – Императором Николаем II подписан Указ «О свободе вероисповеданий», согласно которому «отпадение от православной веры в другое христианское исповедание или вероучение не подлежит преследованию...»

15 мая 1905 г. – Созвано чрезвычайное общее собрание римско-католического Общества для избрания нового члена правления взамен выбывающего, для обсуждения вопроса об открытии школы для детей обоего пола римско-католической веры, библиотеки и убежища для старцев, а также об изыскании для этих нужд необходимых средств.

1905 г. – В связи с большим количеством католиков в Томске (около 4000 человек), приходским советом принято решение о перестройке храма, или постройке нового, который смог бы вмещать не менее 2000 человек.

30 марта 1908 г. – Дан любительский спектакль на польском языке, сбор от которого поступил в пользу римско-католического Общества.

6 июля 1908 г. – Газета «Голос Томска» сообщает, что в городе находится проповедник одного из монашеских католических орденов, командированный папским престолом для проповеди Евангелия в России. Проповеди он произносит во дворе костела, поскольку костел не может вместить всех желающих. Проповедник посещает те города, где есть костел, время пребывания в городе не превышает 7 дней, проповеди произносятся два раза в день. Поездка совершается с разрешения правительства. Из Томска проповедник отправляется в Красноярск и далее на восток. Проповедник являлся членом миссии редомтористов. В ходе их пребывания в Томске 1800 католиков получили св. причастие.

24 апреля 1909 г. – В газете «Сибирская жизнь» опубликована информация о населении Томска на декабрь 1908 г., оно составило 79 293 человек. По вероисповеданиям: католиков – 1559 мужчин и 1443 женщин; лютеран – 613 мужчин и 427 женщин; магометан – 1173 мужчин и 954 женщины; иудеев – 2489 мужчин и 2414 женщин. Данные по национальным учебным заведениям: еврейское училище – 1, учащихся 83 человек при 4 учителях; магометанских училищ – 3, учащихся 250 мальчиков и 31 девочка; лютеранское – 1, учащихся 126 детей обоего пола; римско-католическое – 1, учащихся 32 мальчика и 31 девочка. По религиозным учреждениям: лютеранская кирха – 1; католический костел – 1; магометанская мечеть – 1; еврейские синагоги – 3.

13-18 мая 1909 г. – Посещение Томска с визитом епископа-суффрагана Могилевской епархии о. Яна Цепляка, к которому прихожане обратились с прошением о разрешении на постройку в Томске второго храма и оказание в этом финансовой помощи.

31 мая 1909 г. – Общим собранием прихожан католического костела принято решение о постройке в г. Томске второго костела на новом месте. Избран комитет по постройке костела, почетным председателем которого стал епископ-суффраган Ян Цепляк.

1910 г. – В связи со стремительным ростом в Сибири переселенцев-католиков в Сибири учреждены католические деканаты: Омский, Томский и Иркутский. Томский деканат насчитывал 35 770 верующих католиков. Томским деканом назначен о. Иосиф Демикис.

13 июня 1911 г. – Кс. Иосифом Демикисом в Томске освящена новая каменная кладбищенская часовня во имя св. Антония Падуанского, построенная предп. по проекту арх. В. Оржешко на средства купца 2 гильдии Шилкевича.

20 августа 1911 г. – Томский декан, ксендз Демикис обратился с жалобой к Томскому губернатору на действия городской управы по переустройству Ефремовского взвоза возле костела, в ходе которых существенно ограничивался подъезд к храму экипажей и погребальных процессий.

20 декабря 1913 г. – В театре С.И. Браиловского состоялся благотворительный спектакль в пользу приюта римско-католического Общества.

21 июля 1914 г. – В Томске опубликованы телеграммы о вступлении России в войну против Германии и её союзников. Начало гонений и притеснений на лиц немецкой национальности католического и лютеранского вероисповедания.

23 августа 1914 г. – Газета «Сибирская жизнь» сообщает, что правление римско-католического Общества избрало в городской комитет по призрению семей запасных представителем от Общества декана кс. Иосифа Демикиса. Из средств Общества в распоряжение комитета ассигновано на помощь семьям военных 100 рублей.

1 декабря 1914 г. – В Томске открыл свои действия отдел Петроградского общества вспомоществования бедным семействам поляков. В члены комитета вступили: декан кс. Иосиф Демикис, Мария Эмильевна Ясионовская, Стефания Жуковская, Ян Степанович Калиновский, Виктор Юльянович Маньковский, Эдуард Морский. Председатель – Я.С. Калиновский, секретарь – В.Ю. Маньковский.

1 апреля 1915 г. – Римско-католическое Общество обратилось в городское управление с ходатайством об освобождении воинскими частями убежища для старцев.

Июль 1915 г. – В Томске появились первые беженцы Мировой войны, в том числе и лица католического вероисповедания.

21 октября 1915 г. – В газете «Утро Сибири» сообщается, что польское Общество по оказанию помощи полякам-беженцам (ПОПЖВ) открывает на средства комитета школу на 120 человек.

25 октября 1915 г. – В приходском помещении при римско-католической церкви состоялось общее собрание членов местного отдела Петроградского общества вспомоществования бедным семьям поляков, участвующих в войне и пострадавших в военных действиях. На собрании был поднят вопрос об учреждении в Томске патроната по оказанию помощи военнообязанным славянского происхождения, находящимся в Томской губернии.

4 ноября 1915 г. – Правление римско-католического Общества возобновило перед городской думой ходатайство о выделении субсидии на содержание училища, открытого Обществом осенью 1915 г., так как Общество не располагает необходимыми для этого средствами.

17 августа 1916 г. – согласно опубликованной газетой «Сибирская жизнь» информации, к последнему времени в Томске находилось 1300 семей беженцев, в том числе 930 мужчин, 1411 женщин и 1620 детей. По национальностям беженцы распределились следующим образом: русских – 1502, поляков – 1232, латышей – 253, евреев – 664, литовцев – 276, цыган – 36.

14 сентября 1916 г. – Прошел вечер в пользу римско-католического Общества.

25 января 1917 г. – В Общественном собрании любителями драматического искусства поставлен спектакль на польском языке (драма в четырех действиях *Легкомысленная сестра*) с участием артиста Вл. Ячевского. Сбор поступил в пользу ПОПЖВ.

25 февраля 1917 г. – Томские газеты сообщили о том, что местная польская колония устроила литературно-художественный вечер, посвященный памяти польского писателя Генриха Сенкевича. Вечер состоял из трех отделений, в третьем отделении были поставлены живые картины, изображающие различные эпизоды из творений Сенкевича. Хор любителей исполнил польские гимны.

2 марта 1917 г. – В Томск пришли известия о свержении царя. В тот же вечер в городе был сформирован Временный комитет общественного порядка и безопасности из представителей партий конституционных демократов, социалистов-революционеров и социал-демократов. Возглавил его адвокат Б.М. Ган.

5 марта 1917 г. – В помещении Университета состоялось собрание поляков, жителей Томска, совместно с политическими ссыльными и солдатами местного гарнизона, на котором была выражена полная солидарность с действиями нового правительства и отправлена приветственная телеграмма. Собрание выбрало также представителей в Томский городской исполнительный комитет – А.Ю. Федоровича, А.В. Шетлиха, Т.Ф. Дыбчинского.

14 апреля 1917 г. – Состоялось общее предвыборное собрание поляков, на котором принято постановление голосовать на предстоящих выборах в городское уездное и губернское собрание совместно с блоком социалистических партий, «так как лозунги этих партий ближе всего отражают настроение народных польских масс, а также потому, что победа левых партий на выборах в народные и Учредительное собрание более всего обеспечит осуществление полной независимости объединенной Польши».

21-31 мая 1917 г. – Проходил съезд учителей Томской губернии, на котором более 600 участников высказались за отделение церкви от школы.

29 июля 1917 г. – Опубликована информация о том, что Томский комитет помощи полякам – иностранным подданным получил на днях от своего центрального комитета предложение об отмене ограничений, касающихся лиц польской национальности, числящихся германскими и австрийскими подданными, утвержденное Временным правительством 17 мая с.г.

26 октября 1917 г. – Вечером в Томск пришло телеграфное сообщение из Петрограда о восстании большевиков и свержении Временного правительства. В Томске создан революционный комитет.

1 марта 1918 г. – Прекращено преподавание Закона Божия в томских школах.

Приложение № 2. Настоятели и викарии викариата в Томске в 1816-1920 гг.

икарии Томской римско-католической церкви в 1816-1920 гг.

г.

Aneks 2. Proboszczowie i wikariusze katolickiego kościoła w Tomsku w latach 1816-1920

1816-1820

О. Марцелий Каминский (1778-1845†) – иеромонах ордена иезуитов из Полоцкого монастыря. Перед прибытием в Томск – Иркутский викарий (1812-1816). Прибыл в Томск в октябре 1816. В 1820 покинул Томск по царскому указу о высылке иезуитов из России. С 1824 находился в Римской провинции.

При нем в Томске викарии: о. Козакевич (1816-?), о. Тадеуш (Теодор) Валузнич (1815-1820), Томаш Дроздович.

1820-1828

О. Якуб (Яков) Юревич – иеромонах ордена бернардинцев из Виленского монастыря. Прибыл в Томск 16 сентября 1820. в составе миссии бернардинцев. В 1828 из-за болезни покинул Томск.

При нем в Томске викарии: о. Ремигий Апанасевич (1820-1828), о. Инвенты (Ювеналий, Ювенты) Лакис (1820-1826), о. Дезидери (Дарценты) Хациский (1826-1828).

1828-1834

О. Ремигий Апанасевич (1872-1868†) – иеромонах ордена бернардинцев из Виленского монастыря. Из дворянской семьи Минской губ., принят в орден в 1814. Прибыл в Томск 16 сентября 1820 в составе миссии бернардинцев. До 1828 был викарием священником Томского прихода. В 1828 с отъездом о. Я. Юревича назначен настоятелем прихода. В 1830-1833 руководил постройкой храма в Томске. В 1834 отстранен от должности курата по подозрению в «польской пропаганде». В конце мая 1835 по распоряжению императора Николая I выслан из Томска в могилевский монастырь.

При нем в Томске викарии: о. Виктор Уссаковский (1828-1834); о. Дионисий Милевский (?-1834), выслан из Томска в 1835 г. вместе с Апанасевичем.

1834-1862

О. Иероним Гринчел (1802-1868†) – иеромонах ордена доминиканов. Из дворян Гродненской губ. В 1827 в Забялах принят в орден доминиканов. До прибытия в Сибирь служил в приходах Виленской губ. Прибыл в Томск из г. Вильно. Руководил постройкой первой деревянной колокольни. В 1858 по состоянию здоровья временно на год выезжал из Томска на лечение. В 1858 его замещал капеллан из Воронежа о. Гайлевич. В 1862 после 28 лет служения настоятелем покинул Томск и вернулся в Аглонский монастырь.

При нем викариями в Томске были: о. Рудольф Юргелевич (1834-1852); о. Антони Анкудович (1850-1858); о. Зенон Ивашкевич (1852-1861); о. Валериан Громадский (1861-1869, в Омске).

1862-1867

О. Иосиф Энгельгардт (1822-1870†) – каноник могилевский. Из дворянской семьи Минской губ. Окончил Минскую ДС, выпускник ДА в Санкт-Петербурге. Рукоположен в 1847. До 1859 служил в Могилевской губ., курат в Смоленске (1859-1860). Перед направлением в Томск в 1860-1862 –

курата в Красноярске. Кроме должности настоятеля Томского храма исполнял обязанности капеллана Отдельного Сибирского корпуса. В 1867 переведен из Томска куратом в Казань и капелланом местного гарнизона. Умер в Казани.

При нем викарии Томского прихода: о. Бенедикт (Винценты) Концевич (1865-1868); о. Иустин Захаревич (1866-1868), о. Валериан Громадский (1861-1868 в Омске).

1868-1883

О. Иустин Захаревич (1834-1894†) – магистр богословия. Родился в крестьянской семье Ковенской губ. Окончил ДС в Вильно, в 1855-1859 учился в ДА в Санкт-Петербурге и после её окончания рукоположен в сан католического священника с назначением на должность викарного священника в г. Гродно. Одновременно с 1860 стал преподавать Закон Божий в Гродненском женском училище для бедных девочек. 14 декабря 1861 был направлен в Санкт-Петербург и назначен на должность помощника инспектора Санкт-Петербургской ДА, где помимо этого стал сверх штата исполнять обязанности библиотекаря академии. В конце 1864 был назначен на должность эконома академии. В 1865 стал духовником Санкт-Петербургского сиротского приюта при училище епископа Сестринцевича. В 1866 решением Духовной консистории назначен в Томск на должность помощника томского курата. 12 января 1868 назначен куратом Томского прихода и капелланом войск Западно-Сибирского военного округа. 26 марта 1873 по прошению в связи с состоянием здоровья был уволен с должности капеллана, но оставался настоятелем томского костела. За свою пастырскую службу в Сибири в 1874 был награжден наперсным крестом, а в 1882 томский губернатор ходатайствовал перед Министерством внутренних дел о его награждении орденом св. Анны III степени, на что получил одобрение министра и Могилевского архиепископа. В 1883 отозван в столицу и впоследствии был настоятелем католического прихода Успения Пресвятой Девы на Выборгской стороне в Санкт-Петербурге.

При нем в Томске викарии: о. Милевский (?-1869, с 1869 – в Омске), о. Валериан Громадский (1861-1868 в Омске, 1869-1883 в Томске), кс. Гриневский.

1883-1899

О. Валериан Громадский (1835-1917†) – почетный каноник Луцкой коллегии (с 1867). Из дворянской семьи Волынской губернии. Окончил ДС в Житомире, в 1859 рукоположен в священники, служил в Луцко-Житомирской епархии. В 1861 выслан в г. Омск «за произношение антиправительственной проповеди». Викарий в Омске в 1861-1868. С 1869 по 1883 – вице-курата в Томске, с 1883 – томский курата. В 1890-1894 руководил перестройкой храма в Томске. 1 сентября 1893 отметил 25-летний юбилей священства. В 1895 награжден наперстным крестом «за отлично-усердную службу». В 1894 добился строительства храма в с. Спасском Каинского окр. Томской губ. 10 октября 1899 по состоянию здоровья покинул Томск.

При нем в Томске викарии: о. Александр Милевский (1893-1896); о. Винценты Моссей (1893-1901); о. Казимир Скибневский (1897-1899); о. Михаил Олехнович (1883-1902).

1899-1900

О. Казимир Скибневский (1832-1914†) – временно исполнял обязанности курата. Из дворян Царства Польского. Окончил ДС в Варшаве, рукоположен в священники в 1856. В 1864 арестован и выслан в Оренбургский край «за укрывательство мятежников». 1865 отправлен на жительство в Томскую губ. В Томске содержался под стражей в тюремном замке. 12 августа 1866 освобожден из-под стражи. В 1897 возвращены права капеллана. Томский викарий в 1897-1899 и в 1890-1903. В 1903 выехал в Польшу и служил в Варшаве при костёле Св. Креста в должности капеллана, умер 4 июня 1914.

При нем в Томске викарий: о. Михаил Олехнович (1899-1900).

1900-1919

О. Иосиф Демикус (1867-12 III 1927†) – магистр богословия. Из крестьян Сувалской губ. Окончил ДС в Санкт-Петербурге, учился в 1893-1897 в ДА в Санкт-Петербурге, рукоположен в священники в 1897. Перед прибытием в Томск в 1898-1900 – викарий в Красноярске. С 1910 по 1919 – Томский декан, с 1919 по 1924 – Иркутский курат и декан. Покинул СССР 20 июля 1924.

При нем в Томске викарии: о. Михаил Олехнович (1900-1902), о. Павел Казюнас (1901-1909), о. Адольф Сенкевич (1901-1905); о. Эдвард Шевчунас (1909-1911); о. Адольф Филипп (1909-1912), о. Антони Жуковский (1909-1910), о. Николай Михасенок (1911-1912), о. Игнатий Янулис (1912-1915), о. Казимир Яссась (1915-1916); о. Ян Шайдукус (1915-1917); о. Петр Котарский (1916-1920); о. Казимир Бычковский (1917-1921), о. Станислав Попаляйгис (Папалейгис) (1918-1919).

1919-1920

О. Станислав Попаляйгис (Папалейгис) (1887-?†) – временно исполнял обязанности курата и декана. Выпускник ДС в Санкт-Петербурге, рукоположен в священники в 1910. Викарий церкви св. Станислава в Санкт-Петербурге в 1910-1912, храма Красноярска (1912-1913), курат в Мариинске (1913-1917), капеллан Белгородский (Курская губ.) (1917-1918); викарный томского прихода (1918-1919); в 1920 – курат Спасского прихода (Томская губ.). Томский декан в 1919-1920. В 1920 был арестован в Томске ЧК, после освобождения выехал в Польшу, служил в Виленской епархии.

**Приложение № 3. Биографические сведения о лицах духовного звания
римско-католического вероисповедания, находившихся со второй
половины XIX века в ссылке на территории Томской губернии**

**Aneks 3. Informacje biograficzne o rzymskokatolickich duchownych, znajdujących się od
drugiej połowy XIX wieku na zesłaniu w guberni tomskiej**

Александров Болеслав

Политический ссыльный. Ксендз. Согласно данных Томской экспедиции о ссыльных умер 16 июня 1865 г. от тифа.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1041. Л. 113об.

Бакевич (Бокевич, Баксвич) Георгий с. Иосифа (1836-1882)

Политический ссыльный. Род. ок. 1836 г. (на 1866 г. – 30 лет). Ксендз приходского костела местечка Скаудвиле (Skaudwile) Тельшевской епархии Ковенской губ. Россиенского уезда. По обвинению в «умышленном содействии мятежникам к захвату пристава Пастарнакова» по конфирмации помощника командира Виленского военного округа оставлен в подозрении и как неблагонадежный в политическом отношении для пребывания в тамошнем крае выслан под строгий надзор полиции на жительство в Томскую губ. с оставлением имущества его свободным от секвестра. 22 июня 1866 г. из Тобольска отправлен в Томск. На основании Высочайшего повеления от 13 мая 1871 г. освобожден от надзора полиции. В 1872 г. находился в Томске и был в числе назначенных на пособие от казны на следующий 1873 г. В 1873 г. проживал во 2 квартале Юрточной части Томска, получал пособие в размере 6 руб. в месяц. Умер 29 января 1882 г. в томской городской больнице от чахотки, похоронен 1 февраля на католическом кладбище куратом Иустином Захаревичем.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 36. Д. 354. Л. 765; Ф. 3. Оп. 36. Д. 320. Л. 96; Ф. 527. Оп. 1. Д. 119. Л. 35об.; Д. 7. Л. 209об.; Д. 118. Л. 37об.; Оп. 19. Д. 691А. Л. 15; Д. 728. Л. 32; Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 3.

Барташевич (Бартошевич, Бартневич, Бартосевич) Иосиф (1825-1885)

Политический ссыльный. Род. ок. 1825 г. (на 1885 г. – 60 лет). Из дворян Августовской губ., окончил Сейненскую ДС, рукоположен во священника в 1851 г. Викарный католический ксендз прихода Годлево Мариампольского уезда Августовской губ. Сейненской епархии. Арестован 4 июля 1863 г. «за содействие участникам мятежа, возбуждение крестьян к мятежу» и по решению временного полевого аудиториата от 27 августа 1864 г. как неблагонадежный в политическом отношении выслан на постоянное жительство в Томскую губ. под строгий надзор полиции без лишения духовного сана. 6 мая 1865 г. получил разрешение Томского губернатора на совершение богослужений в томском костеле. На ноябрь 1872 г. состоял в списке ссыльных по г. Томску и был в числе назначенных на пособие от казны на следующий 1873 г. С 1875 г. получил право совершения служб в храме с. Спасского Каинского округа. Умер 18 ноября 1885 г. в с. Спасском от воспаления легких, похоронен на местном кладбище.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 29; Оп. 2. Д. 1041. Л. 536; Оп. 11. Д. 1197. Л. 3об.; Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 1об.; Ф. 527. Оп. 1. Д. 6; Д. 144. Л. 1об.; Д. 514. Л. 72об.; А. Majdowski. *Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim. Syberia, Daleki Wschód, Azja Środkowa*. Warszawa 2001, с. 294.

Бартлинский (Бертлинский) Игнатий

Политический ссыльный. Ксендз прихода д. Лишков Сейненского уезда Августовской губ. 23 сентября 1865 г. сослан в Томскую губ. на постоянное жительство без лишения прав за политическую неблагонадежность. На 1871 г. состоял в списке ссыльных по г. Томску, получая месячное пособие в 6 руб. В 1868 г. о возвращении его на родину обратилась его мать Димицелла, на что получила согласие самого императора. Выехал из Томска на родину 17 мая 1870 г. пароходом.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 70. Д. 7. Л. 187об.; Оп. 4. Д. 295. Л. 17; Ф. 3. Оп. 4. Д. 452. Л. 1-13.

Богуш Августин (1826-1886)

Политический ссыльный. Бернардин с монастыря в Пинске. Перед 1863 г. служил в Минской епархии. В 1865-1873 гг. находился в административной ссылке в Томской губ. В 1873-1885 гг. – викарный священник в Омске. В 1885-1886 гг. и.о. омского капеллана. Умер в Омске в 1886 г.

А. Majdowski. *Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim...*, с. 295.

Бонович Георгий

Политический ссыльный. Род. ок. 1833 г. (35 лет на 1868 г.), ксендз Ковенской губ. Условия ссылки не известны, с 1866 г. находился в Томске.

ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960.

Бортницкий Игнатий

Политический ссыльный. Род. ок. 1842 г. (на 1865 г. – 23 года). Уроженец Августовской губ. Католический священник, настоятель прихода в деревне Липково. «За участие у себя мятежников» по конфирмации командующего вооруженными войсками и военного окр. выслан в Томскую губ. без лишения духовного сана. Был определен на жительство в г. Томск. 23 сентября 1865 г. обращался к Томскому губернатору с прошением о дозволении служить обедню в костеле Томска, получил разрешение. 28 августа 1868 г. его мать обратилась с просьбой о переводе его на родину. Получил уведомление генерал-губернатора Западной Сибири от 2 сентября 1869 г. о том, что по Высочайшему повелению ему разрешено вернуться на родину в Сейненскую епархию Сувалской губ. Выехал из Томска пароходом 17 мая 1870 г.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 452. Л. 1-13; Д. 295. Л. 17-18.

Буйно Евстафий с. Лаврентия (1835-1879)

Политический ссыльный. Род. ок. 1835 г. (на 1879 г. – 44 года). Католический священник из г. Вильно, монах Виленского монастыря францисканцев. Сослан с 1 августа 1865 г. в Томскую губ. на постоянное жительство без лишения сана «за участие в польском мятеже». Первоначально находился в Томске, затем с 1865 г. в Мариинске. В 1867 г. получал пособие от казны. На 1869-1873 гг. проживал в Мариинске, где 31 октября 1869 г. согласно предписания Томского губернатора от 25 сентября 1869 г. дал расписку о запрете совершать тихие обеды и другие духовные требы. Предписанием Томского губернатора от 10 сентября 1867 г. назначено пособие по 15 коп. в сутки и квартирных 1 руб. 50 коп. в месяц. Умер 25 июля 1879 г. в деревне Калеульской Баимской вол. Мариинского окр. от чахотки, похоронен на местном кладбище ссыльным кс. Яковом Демидовичем.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 3, 13; Оп. 11. Д. 1197. Л. 3об.; Оп. 4. Д. 295. Л. 140; Ф. 527. Оп. 1. Д. 77. Л. 40об.

Бучинский (Буцинский) Адам

Политический ссыльный. Ксендз из Августовской губернии. «За участие в мятеже» выслан на жительство в Томскую губ., с 6 июля 1866 г. находился в Томске.

ГАОО. Ф. 3. Оп. 8. Д. 12033. Л. 8об.-9; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. (20-е – первая половина 70-х гг.)*. Барнаул 2004, с. 150.

Быцулевич Гилярий с. Якова

Политический ссыльный. Род. ок. 1801-1803 г. (на 1865 г. – 64 года; на 1870 г. – 67 лет). Ксендз, настоятель прихода местечка Наревка Пружанского уезда Гродненской губ. Сослан в Томскую губ. без лишения духовного сана и прав состояния за то, что якобы препятствовал своим прихожанам вступать в брак с православными. Вначале был определен на жительство в Колывань, а затем переведен на жительство в Кузнецк, куда прибыл 16 августа 1866 г. 28 августа 1865 г. обращался с прошением к Томскому губернатору устроить домашнюю каплицу. С такой же просьбой дозволить кс. Б. совершать духовные требы в своей квартире к губернатору обращались ссыльные в Кузнецк поляки, прошение от имени которых написали 18 сентября 1865 г. ссыльные Константин Борейко, Генрих Плавский, Иван Колаковский и Иосиф Кобылинский. Разрешение губернатором было дано с оговоркой, чтобы только во время отправления богослужения Б. находился кто-то из чинов полиции. В своем рапорте от 26 мая 1866 г. кузнецкий городничий докладывал, что «устроенной в Кузнецке каплицы нет», а богослужения католики проводят в квартире кс. Б. С 1868 г. находился в Мариинске, 7 декабря 1870 г. умер в г. Томске, похоронен на католическом кладбище Томска куратором Иустином Захаревичем.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 11-16, 71; Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 85; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960.

Виткевич Ян (Иоан) с. Яна

Политический ссыльный. Род. ок. 1815 г. (53 года на 1868 г.). Ксендз из Жмудской епархии Тельшевского уезда Ковенской губ. Осужден командующим Виленским военным округом без лишения духовного сана за проведение проповедей «патриотического содержания и чтение с амвона повстанческих материалов» к высылке в Томскую губ. на постоянное жительство под надзор полиции. Находился в Томске, с 8 декабря 1865 г. в Мариинске. Предписанием Томского губернатора от 21 апреля 1871 г. и 29 марта 1872 г. назначалось пособие по 15 коп. в сутки и квартирных 1 руб. 50 коп. в месяц.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 16, 17; Оп. 11. Д. 1197. Л. 4; ГАОО. Ф. 14. Оп. 1. Д. 515. Л. 47; J.S. Dawidowicz. *Z listów sybirskiego misjonarza*. Kraków 1901, с. 138.

Витковский Иван (Иоан) с. Егора (1822-1894)

Политический ссыльный. Род. ок. 1822 г. (на 1894 г. – 72 года, на 1873 г. – 51 год). Ксендз Домбровского костела Виленской епархии (Бельского уезда Гродненской губ.), иезуит. В 1864 г. сослан на жительство в Томскую губ. под гласный надзор полиции в административном порядке по распоряжению начальства Виленского военного округа «за сношения с помещиком Паньковским, принимавшим деятельное участие в мятеже». Первоначально находился в Томске, с 31 апреля 1865 г. в Бийске. В 1865 г. подавал прошение на дозволение совершать в Бийске богослужение. 23 июня 1867 года им было подано прошение о разрешении выехать на родину в Царство Польское «согласно Высочайшей милости, объявленной 17 мая 1867 г. дозволения административно-высланному из Западных губерний духовенству просить о переселении, а также ввиду жёсткого сибирского климата и полученного совершенного расстройства здоровья и не имея никаких решительно к жизни средств». Прошение осталось без удовлетворения. На 1871 г. состоял в списке ссыльных по г. Томску, получая месячное пособие в 5 руб. 70 коп. В 1873 г. проживал во 2 кв. Юрточной части Томска, получая пособие в размере 5 руб. 70 коп. в месяц. В 1874 г. освобожден от надзора полиции. В 1884 г. в числе 8 католических священников продолжал получать пособие от казны. С 1885 г. служил в томском храме. 15 января 1894 г. умер в г. Томске «от удушения», похоронен на томском католическом кладбище куратором костёла кс. Валерианом Громадским.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 11. Д. 1197. Л. 4; Оп. 2. Д. 1149. Л. 144, 145; Оп. 19. Д. 691А. Л. 10; Оп. 70. Д. 7. Л. 190; Ф. 527. Оп. 1. Д. 295. Л. 44; Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 30б.

Войшнар (Войшнер) Августин с. Константина (1816/1819/-1888)

Политический ссыльный. Род. ок. 1816-1819 г. (на 1867 г. – 48 лет, на 1888 г. – 72 года). Из мещан Сувалской губ. г. Выштинца, уроженец Августовской губ. Ксендз, настоятель костела Виштилецкого Кальвирийского деканата Августовской епархии. «За доставление в своем доме убежища бывшему в шайке свояку и работнику и недонесение начальству» в 1863 г. был арестован и по конфирмации помощника Виленского, Ковенского, Гродненского и Минского генерал-губернатора сослан в Томскую губ. без лишения прав состояния и духовного сана под надзор полиции. К месту ссылки прибыл в 1864 г. и приписан в Баимскую вол. Мариинского окр. По другим данным – 19 марта 1864 г. причислен в томские мещане. Согласно донесения Томскому губернатору от 1/13 октября 1867 г. отправлен на жительство в Мариинск. 6 октября 1867 г. подал прошение о дозволении переселиться в Царство Польское на основании Высочайшего повеления от 17 мая 1867 г. Мариинский городничий, препровождая его ходатайство, доносил, что Войшнар со времени ссылки его в Мариинск «ведет себя хорошо, характера весьма скромного и в образе мыслей его ничего вредного не замечалось». На его прошение губернатор ответил, что его просьбу он не принял, так как с ходатайством подобного рода уже обращались многие ксендзы, но наместник в Царстве Польском им всем отказал. На 1871 г. состоял в списке ссыльных по Томску, получая месячное пособие в 5 руб. 70 коп. На 1873 г. жил в Томске на квартире у Юлиана Домбровского, получал от казны пособие. На 1881 г. проживал в Томске по паспорту, был в числе 8 священников, получавших пособие в 1884 г. В 1884 г. обращался с прошением о возвращении на родину. В ходе рассмотрения ходатайства рапортом томского полицмейстера характеризовался положительно и было рекомендовано его прошение удовлетворить, однако Департамент духовных дел МВД посчитал невозможным исполнить данную просьбу. Умер 6 августа 1888 г. в Томске от апоплексического удара, похоронен на католическом кладбище Томска кс. Михаилом Олехновичем.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1190. Л. 11, 14; Ф. 3. Оп. 37. Д. 169. Л. 14; Оп. 11. Д. 1197. Л. 2; Оп. 4. Д. 1579. Л. 1-9; Оп. 19. Д. 728. Л. 40; Оп. 29. Д. 2. Л. 7; Оп. 70. Д. 7. Л. 195об.; Оп. 54. Д. 1007. Л. 18, 18об., 27об.; Ф. 527. Оп. 1. Д. 211. Л. 40; Д. 514. Л. 116; Ф. 104. Оп. 1. Д. 1567. Л. 1.

Воловский Михаил (1809-1869)

Политический ссыльный. Род. ок. 1809 г. (на 1869 г. – 60 лет). Ксендз Тельшевской епархии. «По политическому делу» сослан в Томскую губ., с 1864 г. находился в Томске, на 1866 г. проживал в Нарыме. 13 декабря 1866 г. Тогурский заседатель докладывал, что сосланный в Нарым ссыльный политический преступник кс. Михаил В. заказал у курата Томского костела необходимую утварь для совершения богослужения, но сам он лишен духовного сана и не может совершать таковых. 9 декабря 1866 г. кс. Воловский уехал в Томск. 3 августа 1869 г. умер в Томске от чахотки, похоронен на католическом кладбище Томска куратом Иустином Захаревичем.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 108; Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 73об.; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960.

Волошинский (Валашинский) Георгий (Ежи) с. Варфаламея

Политический ссыльный. Род. ок. 1838 г. (на 1866 г. – 28 лет). Ксендз из Ковенской губ. Жмудской епархии. Осужден за проведение «возмутительной проповеди и проповедей патриотического содержания и чтение с амвона повстанческих материалов» к высылке по конфирмации временного полевого аудиториата в Томскую губ. без лишения духовного сана. Определен на жительство в Мариинск, куда прибыл 29 марта 1865 г. 7 января 1866 г. подал прошение Томскому губернатору о дозволении службы и исполнении «прочих духовных треб». 20 января 1866 г. переведен в Каинск. В рапорте от 22 июня 1866 г. Каинский городничий докладывал, что кс. Волошинский «тщательно наблюдается» и в занимаемой им квартире теперь богослужений нет и не будет, о чем от кс. В. получена расписка. Доложил также, что кс. В. занимается «починкой часов». В своем рапорте от 18 ноября 1870 г. Томский курат Захаревич обращался к Томскому губернатору, прося о дозволении

доверить совершать религиозные требы по отдаленным местам живущим там ссыльным ксендзам, в качестве своего доверенного по Каинскому округу назвал кс. В., который проживал в Каинске. На конец 1872 г. находился на жительстве в Каинске. На 1873 г. было назначено денежное пособие от казны. До 1884 г. находился в Тобольске, затем в Таре Тобольской губ.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 33, 54, 82, 131; Оп. 70. Д. 7. Л. 143об.; Оп. 11. Д. 1197. Л. 3об.; Оп. 19. Д. 728. Л. 39; РГИА. Ф. 821. Оп. 3. Д. 505. Л. 1, 11; J.S. Dawidowicz. *Z listów sybirskiego misjonarza*, с. 138; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 150.

Гиртович Николай (1815-1872)

Политический ссыльный. Род. ок. 1815 г. (на 1872 г. – 57 лет). Ксендз Чечерского костела Могилевской епархии в Минской губ. В 1864 г. сослан «по политическому делу как неблагонадежный в политическом отношении» на постоянное жительство в Томскую губ. без лишения духовного сана. По распоряжению начальника Томской губ. должен был быть отправлен на жительство в Кузнецк, но остался в Томске. 24 декабря 1864 г. получил согласие Томского губернатора исполнять обязанности томского курата на время отсутствия настоятеля и капеллана войск Западной Сибири Иосифа Энгельгарта. В связи с этим подавал прошение томскому полицмейстеру отлучаться в близлежащие от Томска селения для свершения духовных треб, но получил отказ. Исполнял обязанности викарного священника. В феврале 1866 г. к генерал-губернатору Западной Сибири обратился Томский курат Энгельгарт с просьбой о дозволении перевода Г. в Мариинск и об отводе там дома, в котором бы Г. мог бы устроить часовню и совершать богослужения. Между тем Г. лично сам 28 марта 1866 г. подал прошение о переводе его в Кузнецк по состоянию здоровья и смены климата. Было дано согласие генерал-губернатора о переводе его в Кузнецк с сохранением за ним пособия в размере 6 руб. в месяц и квартирных 1,5 руб. в месяц. С 3 июня 1866 г. жил в Кузнецке, на 1871 г. вновь жил в Томске в Юрточной части города на Верхней Елани. В марте и мае 1871 г. одолжил поселенцу села Николаевского Николаевской волости Ивану Усачеву 30 рублей, с которого затем не мог взыскать деньги. Подобное обстоятельство заставило Г. вступить с последним в тяжбу и подать по данному поводу даже прошение на имя государя Императора. Поручителем со стороны ксендза выступил потомственный дворянин Александр Викторов Венцковский. В ходе разбирательства дела с Усачева была отобрана подписка с обязательством вернуть деньги. Возвращены ли были деньги неизвестно. 11 июня 1872 г. умер в Томске от астмы, похоронен 13 июня на католическом кладбище Томска вице-куратором Валерианом Громадским.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1041. Л. 536; Д. 1042. Л. 302-307; Ф. 3. Оп. 13. Д. 248. Л. 225, 227; Ф. 104. Оп. 1. Д. 471. 469. Л. 1-3.; Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 96; Оп. 19. Д. 691А. Л. 6; ГАРФ. Ф. 109. 1 эксп. 1866. Л. 171, 172об.

Гольдрат Мефодий

Политический ссыльный. Ксендз, сослан на военную службу, с 1866 г. находился в ссылке в Мариинске Томской губ. Причины ссылки и дальнейшая судьба неизвестны.

ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960.

Григалюнович Эдуард (Альберт) (1794-1869)

Политический ссыльный. Род. ок. 1794 г. (на 1869 г. – 75 лет). Ксендз. Сослан на жительство в Томскую губ. с лишением духовного сана и всех прав «за принятие у себя в доме мятежников из шайки Пословского». С 16 августа 1865 г. находился в Кузнецке с сестрой Катаржиной. 22 мая 1869 г. умер в городе Томске, похоронен на томском католическом кладбище.

ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 71об.; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 7784. Л. 21; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 150.

Гриневич Виценты (Викентий) с. Антона

Политический ссыльный. Род. ок. 1829 г. (на 1865 г. – 36 лет). Ксендз из Августовской губ. За участие «в политическом деле» сослан с лишением духовного сана и прав состояния на жительство в Томскую губ. С 1865 г. находился в Мариинске, после в Томске.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1042. Л. 618; ГАРФ. Ф. 109. 1 эксп. 1866. Д. 217. Ч. 3. Л. «Е». Л. 18.

Давидович Иосиф (1825-1882)

Политический ссыльный. Род. в 1825 г. в Монтвилишках под Шавлами. Ксендз из Ковенской губ., ректор Ворнянской римско-католической семинарии, родной брат (по матери) кс. Тамулевича, настоятеля прихода в Курляндии. По окончании гимназии в Шавлах поступил в ДС в Ворнях, затем продолжил обучение в ДА в С-Петербурге, которую окончил со званием магистра теологии. Оставлен викарным кс. в Илукште. С 1857 г. был в Ворнях первоначально как капеллан, позднее ректором Ворнянской р.-к. духовной семинарии. В 1866 г. по конфирмации командующего войсками Виленского военного округа «за участие в мятеже, содействие и укрывательство руко-водителя шайки Богдановича, прием в своей квартире мятежника ксендза Дембского» сослан на жительство в Томскую губ. под надзор полиции без лишения прав. С 1867 по 1870 г. жил в Томске. В 1870 г. был арестован по доносу о том, что в Томске устроил тайную школу, в которой обучал несколько детей ссыльных поляков. Распоряжением Томского губернатора от 25 февраля 1870 г. отправлен под строгий надзор полиции в Каинск. 27 мая 1871 г. подал прошение губернатору передать по принадлежности его прошение на имя шефа жандармов графа Шувалова о переселении в Ригу или Либаву по состоянию здоровья. В начале 1872 года его прошение было переадресовано начальнику III-го отделения канцелярии царя. В сопроводительном письме Томский губернатор доносил, что ссыльный Д. находился на жительстве в Томске, но за недозволенное обучение детей был переведен в Каинск, во время пребывания в Каинске «вел себя хорошо». С 1873 г. находился в Екатеринославе, впоследствии возвратился на родину в Иукшту, где умер в 1882 г. Оставил воспоминания о пребывании в ссылке (изданы в Кракове в 1901 г.).

ГАТО. Ф. 3. Оп. 70. Д. 7. Л. 187об.; Ф. 104. Оп. 1. Д. 362; ГАОО. Ф. 3. Оп. 5. Д. 7699. Л. 1, 1об.; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960; В. Jędrychowska. *Polscy zesłańcy na Syberii (1830-1883). Działalność pedagogiczna, oświatowa i kulturalna*. Wrocław 2000, с. 55, 67, 70, 212; J.S. Dawidowicz. *Z listów sybirskiego misjonarza*.

Даржинский (Дарошинский) Иоан (Иван) (1832-1875)

Политический ссыльный. Род. ок. 1832 г. (на 1875 – 43 года). Ксендз Тельшевской епархии, из дворян Ковенской губ. Сослан в Томскую губ. без лишения прав. На 1871 г. состоял в списках ссыльных по Томску, получая месячное пособие в 6 руб. На 1872 г. также находился в Томске и был в числе назначенных на пособие от казны на следующий 1873 год. 11 октября 1875 г. умер от чахотки, похоронен 13 октября в Томске кс. Валерианом Громадским.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 34; Оп. 70. Д. 7. Л. 187об.; Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 5об.; Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 132об.

Демидович Яков (Якуб) с. Варфаломея

Политический ссыльный. Род. ок. 1820 г. или 1821 г. (47 лет на 1868 г., на 1886 г. – 66 лет). Ксендз, настоятель Воложинского костела Ошмянского уезда Виленской губ., по др. сведениям – каноник города Гродно. Выслан по конфирмации командующего войсками Виленского округа в 1865 г. на постоянное жительство в Томскую губ. под надзор полиции без лишения сана «как неблагонадежный и вредный для пребывания в крае за допущение в костеле в 1862 г. пения революционных гимнов и не произнесение в течение некоторого времени молитв за государя императора». С 1 октября 1865 г. находился в Мариинске, в 1873 г. был переведен в Томск. Предписанием Томского губернатора от 10 января 1868 г. и 29 марта 1872 г. назначалось пособие по 15 коп. в сутки и квартирных 1 руб. 50 коп. в месяц. 12 октября 1873 г. получил вид на право на

повсеместное жительство на основании Высочайшего повеления от 13 мая 1871 г. Остался в Сибири.

Согласно рекомендации томского курата получил право совершать богослужения среди католиков Мариинского окр. Томской губ. Совершал богослужения с записями в метрической книге в селе Зырянском Зырянской вол. в 1883-1884 гг., в дер. Дмитриевской и селе Боготол Мариинского окр. в 1885 г. Умер 7 марта 1886 г. в селе Тисули Мариинского окр. от воспаления легких, похоронен на местном кладбище кс. Валерианом Громадским.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 729. Л. 17; Д. 728. Л. 13. Оп. 4. Д. 295. Л. 131; Оп. 54. Д. 1111. Л. 4-5; Ф. 527. Оп. 1. Д. 5; Д. 144; Д. 178. Л. 18об.; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960; J.S. Dawidowicz. *Z listów sybirskiego misjonarza*, с. 138.

Диакевич (Двякевич, Диакович) Иосиф с. Александра

Политический ссыльный. Род. ок. 1829 г. или 1831 г. (39 лет на 1868 г., на 1866 г. – 35 лет). Викарный ксендз Гродненской губ. «За выражение в письме сожаления о неуспешных действиях мятежников и явно обнаруженное этим свое соучастие в мятеже» по конфирмации помощника ком. войсками Виленского военного округа лишен духовного звания, прав состояния и приговорен к ссылке в Сибирь. С 1865 г. находился в Томске, указом Томского губ. правления от 2 июня 1865 г. отправлен на жительство в Нарым. Постановлением Томского губернатора от 29 июня 1866 г. оставлен в Томске. На 1871 г. состоял в списке ссыльных по Томску, получая месячное пособие в 1 руб. 24 коп. На ноябрь 1872 г. продолжал состоять в списке ссыльных по Томску. В 1873 г. выехал во внутренние губернии России.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1042. Л. 715; Оп. 37. Д. 171. Л. 5; Оп. 11. Д. 1197. Л. 2об.; Оп. 70. Д. 7. Л. 187об.; Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 7; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960.

Домбровская Анна

Политическая ссыльная. Настоятельница Виленского монастыря. В 1860-х гг. сослана на жительство в Томскую губ., определена в Нарым. Подавала прошение о денежном пособии и об оставлении на жительство в Томске. Просьба была оставлена без удовлетворения «из-за отсутствия уважительной причины».

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1042. Л. 215-219.

Доржинский Иван с. Станислава

Политический ссыльный. Род. ок. 1839 г. (29 лет на 1868 г.), ксендз Ковенской губ., условия ссылки не известны, с 1864 г. находился в Томске.

ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960.

Дорожинский Иосиф

Политический ссыльный. Ксендз. По конфирмации командующего войсками Виленского военного округа сослан на житье в Томскую губ. «за участие в мятеже, выраженное встречей шайки мятежников с хоругвиями и служения для них молебствия». В 1870-е гг. находился в Томске.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 11. Д. 1197. Л. 2-2об.; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 155.

Дроминский Иоан

Политический ссыльный. Ксендз из Ковенской губ., из дворян. «За сочувствие мятежникам» отправлен в Томскую губ. Причислен к городу Томску 7 мая 1865 г. На конец 1880 г. продолжал находиться в списке мещанского сословия по Томску.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 37. Д. 176. Л. 10.

Дулкеевич (Дулевич) Иосиф с. Александра

Политический ссыльный. Род. ок. 1838 г. (на 1873 г. – 35 лет) уроженец Ковенской губ., из дворян Минской губ. Из духовного звания (бывший ксендз). В 1865 г. выслан на жительство в Томскую губ. под гласный надзор полиции без лишения духовного звания и прав состояния. На 1871 г. состоял в списке ссыльных по Томску, получая ежемесячное пособие в 5 руб. 70 коп. На 1873 г. проживал во 2 квартале Юрточной части Томска, получал пособие в размере 5 руб. 70 коп. в месяц. В 1874 г. получил освобождение от надзора полиции на основании Высочайшего повеления от 13 мая 1871 г. На основании 4 пункта Высочайшего повеления от 9 января 1874 г. получил разрешение на государственную службу.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 691А. Л. 6; Оп. 70. Д. 7. Л. 189об.; ГАРФ. Ф. 109.1 эксп. 1874 г. Д. 38. Л. 241, 242-243об.

Дыгло (Дышо) Францишек с. Франца

Политический ссыльный. Род. ок. 1836 г. (1866 г. – 30 лет). Капеллан храма села Ивенца Игуменского повята Минской губ. 20 марта 1864 г. арестован за то, что не донес о том, что «несколько особ в маентке Иванцы пошли до восстания». Отнесен к 4 категории политических преступников и с лишением духовного сана и специальных прав отправлен на жительство в Томскую губ. По конфирмации от 30 марта 1864 г. губернатора Северо-Западного края было конфисковано его имение. В 1865 г. определён на жительство в Бийск, куда прибыл 28 марта 1865 г., характеризовался «хорошим поведением». 12 апреля 1865 г. подал прошение о своём медицинском освидетельствовании и назначении денежного пособия (сломана нога). В начале июня 1868 г. переведён с группой политических ссыльных поляков из Бийска в Томск. 31 октября 1869 г. в числе других ссыльных ксендзов живших в Томске дал расписку, что не будет совершать религиозных служб. На 1873 г. проживал во 2 квартале Юрточной части Томска, получая пособие в размере 5 руб. 70 коп. в месяц. В 1874 г. на основании 3 пункт-та. Высочайшего повеления от 13 мая 1871 г. был освобожден от гласного надзора полиции и получил разрешение возвратится на родину и поступить в государственную и общественную службу на основании 4 и 5 пунктов Высочайшего повеления от 9 января 1874 г. В 1874 г. выехал до Курляндской губ., на 1884 г. находился на жительстве в Илукште под надзором полиции. На 1885 г. состоял в списке лиц духовного звания, лишенных духовных прав, но желающих служить.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1042. Л. 761-769. Оп. 36. Д. 313. Л. 237; Оп. 4. Д. 295. Л. 142; Оп. 19. Д. 691А. Л. 9; Оп. 54. Д. 1060. Л. 1, 1об., 5, 5об.; ГАРФ. Ф. 109. 1 эксп. 1874 г. Д. 38. Л. 39, 40; Львовская научная библиотека им. В. Стефаника. Ф. Оссол, Д. 4553. Л. 33; РГИА. Ф. 1286. Оп. 50. Д. 468 Л. 378-379; РГИА. Ф. 821. Д. 150. vol. 243. k. 50.

Декленевич (Дышкленевич, Демкленевич) Игнатий с. Матвея (1805/1808-1886)

Политический ссыльный. Род. ок. 1808 г. или 1805 г. (на 1873 г. – 65 лет, на 1886 г. – 81 год). Ксендз, настоятель Крживошинского прихода Минской губ. (по другим данным – из Гродненской губ.). Выслан на жительство в Томскую губ. под строгий надзор полиции «за противозаконные действия против православия и распоряжений правительства». С мая 1868 г. находился в Нарыме. На 1872 г. жил в Томске и был в числе назначенных на пособие от казны на следующий 1873 г. В 1873 г. проживал во 2 квартале Юрточной части Томска, получал пособие в размере 5 руб. 70 коп. в месяц. Умер 27 июля 1886 г. от апоплексического удара после купания в Белом озере, похоронен 29 июля на католическом кладбище Томска кс. Михаилом Олехновичем.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 36; Оп. 4. Д. 1420. Л. 4, 6-8; Оп. 11. Д. 1197. Л. 8об.; Д. 691А. Л. 4; Ф. 527. Оп. 1. Д. 178. Л. 21; Ф. 235. Оп. 1. Д. 924; «Сибирская газета» 1886, с. 989.

Дышо Франц с. Франца

Политический ссыльный. Род. ок. 1813 г. (55 лет на 1868 год). Ксендз Ковенской губ. (по др. данным – из Витебской губ.). Сослан в Томскую губ. с лишением духовного сана и правосостояния. С 1864 г. находился в Томске, на 1871 г. состоял в списке ссыльных по городу Томску, получая ежемесячное

пособие в 1 руб. 24 коп. На 1872 г. был в числе назначенных на пособие от казны на следующий 1873 год.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 32; Оп. 70. Д. 7. Л. 191об.; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960.

Жук Доминик с. Никодима

Политический ссыльный. Род. ок. 1823 г. (45 лет на 1868 год). Ксендз, настоятель костела в местечке Скопишках Новоалександровского уезда Ковенской губ. Сослан в Сибирь без лишения сана «по подозрению в сношениях с мятежниками, посещении их шайки и как неблагонадежный в политическом отношении». Прибыл в Тобольск при открытом листе Динабургской уголовной комиссии от 1 мая 1865 г., 3 июля 1866 г. из Тобольска отправлен в Томск. С 20 августа 1866 г. находился в Кузнецке, с 1868 г. находился в Мариинске, но в мае 1868 г. крестил в Томске детей, о чем есть запись в метрических книгах. В 1871-1872 гг. проживал в Мариинске. Предписанием Томского губернатора от 1 июня и 9 сентября 1868 г. и 29 марта 1872 г. назначалось пособие по 15 коп. в сутки и квартирных 1 руб. 50 коп. в месяц. В 1874 г. освобожден от надзора полиции на основании Высочайшего повеления 13 мая 1871 г. Проживал в Буге Костромской губ., затем в Костроме, в 1882 г. получил разрешение переселиться в Нижний Новгород.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 36. Д. 320. Л. 143; Ф. 527. Оп. 1. Д. 6. Л. 41об.; Ф. 3. Оп. 9. Д. 278. Л. 17; Д. 728. Л. 13; Оп. 70. Д. 7. Л. 173; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 7784. Л. 22. Оп. 7. Д. 1087. Л. 1; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960.

Жуковский Семен (Шимон)

Политический ссыльный. Род. ок. 1830 г. (38 лет на 1868 г.). Ксендз, настоятель приходского костела в Виленской губ. (по другим данным – в Ковенской губ.). «За прием мятежников в своем доме, снабжение их продовольствием и доставление возможности присоединиться к шайке» лишен духовного сана, всех прав состояния и отправлен на жительство под надзор полиции в Томскую губ., с 1864 г. находился в Томске, служил при костеле. На 1871 г. состоял в списке ссыльных по Томску, получая месячное пособие в 1 руб. 24 коп. На ноябрь 1872 г. был в числе назначенных на пособие от казны на следующий 1873 г. В 1874 г. освобожден от надзора полиции, 24 мая 1875 г. с возвращением прав исключен из мещанского сословия города Томска.

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 7; Ф. 3. Оп. 11. Д. 1197. Л. 3; Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 29; Оп. 70. Д. 7. Л. 188. Оп. 37. Д. 176. Л. 12; ГАОО. Ф. 3. Оп. 7. Д. 11533. Л. 22; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960; J.S. Dawidowicz. *Z listów sybirskiego misjonarza*, с. 138.

Залевский (Залеский, Залесский) Пацифик (1819-1867)

Политический ссыльный. Род. ок. 1819 г. (на 1867 г. – 48 лет). Монах Капуцинского монастыря, из Люблинской губ. По делу «о польском мятеже 1863 г.» выслан под надзор полиции в Томскую губ. Предписанием земского исправника от 19 июля 1865 г. направлен на жительство в село Спасское Спасской вол. Томского окр. 8 сентября 1865 г. подал прошение о переводе его в Томск на жительство при костеле. В прошении писал: «Желая при старости моей быть полезным услугами при томской римско-католической церкви, так как по званию моему монастырского слуги я знаю порядок церковного служения и предоставляя при сем удостоверение городского церковного старосты о согласии его принять меня в услужение при церкви». Разрешение было получено благодаря ходатайству старосты костёла, коллежского советника Игнатия Чигирь. В 1867 г. подавал прошение о возвращении на родину, но в предписании Томского губернатора в городскую полицию от 4 октября 1867 г. получил отказ на том основании, что дарованные государевы милости касаются только высланных на жительство, а он выслан «на водворение». 2 декабря 1867 г. умер в томской городской больнице от воспаления лёгких, 5 декабря похоронен на католическом кладбище г. Томска.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1041. Л. 84, 84об.; Оп. 13. Д. 248. Л. 84; Оп. 37. Д. 170. Л. 50; Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 62; *Католический некрополь города Томска.*

Квятковский Станислав

Политический ссыльный. Католический священник. Находился в ссылке в Томской губ. Упоминается в предписаниях Бийского уездного исправника на 1886 г.

ГААК. Ф. 170. Оп. 1. Д. 26. Л. 132-133.

Кельш Юлиан с. Станислава

Политический ссыльный. Род. ок. 1836 г. (на 1866 г. – 30 лет). Викарный ксендз Ганушишского костела Новоалександровского уезда. Сослан в Томскую губ. на жительство с лишением духовного сана, всех прав и преимуществ «за сочувствие восстанию, возбуждение к мятежу в 1863 г. своих прихожан, сбор крестьян перед приходом мятежников и личное присутствие при чтении в костеле революционного воззвания» по конфирмации командующего войсками Виленского военного округа, а имущество оставлено под секвестром. В 1866-1867 гг. находился в Мариинске, занимался хлебопекарством.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1153А. Л. 3, 25; РГИА. Ф. 821. Оп. 3. Д. 327. Л. 12, 12об.; ГАКО. Ф. Д-44. Оп. 1. Д. 73. Л. 100; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 150.

Козицкий Доменик с. Михаила

Политический ссыльный. Род. ок. 1829 г. (на 1863 г. – 34 года). Викарный ксендз парафии Дусяты Новоалександровского уезда Ковенской губ., уроженец Ковенской губ. Сослан в Томскую губ. за то, что 12 мая 1863 г. при встрече с повстанцами отслужил в их честь богослужение. При следствии показал, что действительно «выходил навстречу повстанцам с хоругвами, но под нажимом обстоятельств, т.к. не хотел военных действий с войсками под командой хорунжего Теплова», а не донес властям о повстанцах, т.к. «ими был задержан». Следствием был отнесен к 4 категории политических преступников и с лишением всех прав состояния и духовного сана выслан 19 марта 1864 г. на водворение под строгий надзор полиции в Томскую губ. 12 октября 1864 г. был отправлен из Тобольска в Томск в составе пешей партии. В Томск прибыл 4 марта 1865 г. и определен на жительство в город Колывань. 27 марта 1868 г. обратился с прошением о назначении кормового довольствия и квартирных. Согласно рапорта колыванского полицмейстера от 15 апреля 1868 г., «вел себя одобрительно, получил пособие с родины 20 марта 1867 г. в размере 49 руб., однако по незначительности этой суммы и неспособности его к тяжелым работам не может в дальнейшем себя обеспечивать». С 1 ноября 1869 г. стал получать от казны пособие по 1 руб. 20 коп. в месяц и квартирных по 6 коп. в сутки. В 1869 г. получил разрешение переселиться в Костромскую губ. и до 1872 г. жил в селе Буй Костромской губ., занимался лечением и служил провизором местной аптеки. В 1872 г. получил разрешение вернуться в Курляндию, в 1879 г. жил в Варновицах повята Илукштанск. На 1885 г. значился в списке лиц лишенных духовного сана, вопреки запрета совершавших богослужения и религиозные требы. В 1885 г. переехал в Ставрополь на Кавказе, где получил от властей предупреждение за ведение незаконно богослужений.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 391. Л. 65-66; РГИА. Ф. 1286. Оп. 30. Д. 1310; ГАРФ. Ф. 109. 1 эксп. 1865 г. Д. 31. Л. 246об.; P. Kubicki (oprac.). *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861-1915*. Cz. 3. T. 4. Sandomierz 1933, с. 3.

Колышко Адам (1835-1875)

Политический ссыльный. Род. ок. 1835 г. (на 1875 г. – 40 лет). Ксендз. «По политическому делу» сослан в Томскую губ. С 27 мая 1865 г. находился на жительстве в Колывани под строгим надзором полиции. В мае 1868 г. переведен в Нарым, причислен к Парабельской вол. Томского окр. Умер 27 ноября 1875 г. в селе Каргасок Парабельской вол.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 54. Д. 622. Л. 5; Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 134; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 7784. Л. 23об.

Косаржевский (Коссаржевский) Амвросий с. Николая (1820-1880)

Политический ссыльный. Род. ок. 1820 г. (на 1880 г. – 60 лет). Ксендз Тельшевской епархии, из дворян Ковенской губ. По конфирмации командующего войсками Виленского военного окр. в административном порядке сослан в Сибирь из Ковенской губ. «за неблагонадёжность в политическом отношении и несвоевременное донесение об оставлении мятежниками бывшего в их шайке кс. Гаргаса, состоявшего под арестом в его заведении, за противодействие распоряжениям начальства относительно процессии крестьянских ходов». Имущество, принадлежащее ему, было оставлено под секвестром. Определен на жительство в Бийск, куда прибыл 11 апреля 1866 г. В июне 1867 г. подавал прошение о дозволении вернуться в Царство Польское на основании Высочайшего повеления от 17 мая 1867 г., но получил отказ. Находясь в Бийске, 10 июля 1867 г. подал прошение о возможности совершать богослужения. Из Бийска в начале июня 1868 г. перемещен на жительство в Томск. На 1871 г. состоял в списке ссыльных по городу Томску, получая месячное пособие в 6 руб. На 1872 г. также находился в Томске и был в числе назначенных на пособие от казны на следующий 1873 г. В последующем, не будучи в штате священников Томской католической парашии, получил возможность совершать обряды крещения с правом записи актов крещения в метрическую книгу томского костёла. Так, в ноябре 1874 г. крестил детей на Ольгинских заводах, в ноябре этого же года крестил детей в Томске, тоже самое делал в Томске в июне 1875 и феврале 1876 гг. 14 декабря 1880 г. умер от воспаления лёгких, похоронен в Томске на католическом кладбище.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1190. Л. 4, 7; Оп. 36. Д. 313. Л. 233; Оп. 19. Д. 728. Л. 30; Ф. 527. Оп. 1. Д. 6. Л. 198об.; Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 194; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 7784. Л. 19; Оп. 8. Д. 12033. Л. 9-9об.; *Католический некрополь города Томска.*

Косиловский (Косиловский) Георгий с. Антона

Политический ссыльный. Род. ок. 1836 г. (на 1866 г. – 30 лет). Викарный ксендз, настоятель Покаянского костела Вилькомирского уезда Ковенской губернии, из дворян. Рукоположен в священники в 1860 г., служил в Тельшевском деканате. «За противодействия распоряжениям начальства относительно процессий и крестных ходов и крайнюю неблагонадёжность в политическом отношении» распоряжением начальника Северо-Западного края направлен на водворение в Томскую губ. без лишения прав и духовного сана под строгий надзор полиции. 20 июня 1866 г. из города Ковно отправлен в Томск. С 5 октября 1866 г. находился в Кузнецке, затем в Мариинске. На 1868 г. получал пособие от казны. Предписанием Томского губернатора от 5 октября 1868 г. и 29 марта 1872 г. назначалось пособие по 15 коп. в сутки и квартирных 1 руб. 50 коп. в месяц. Согласно записей метрических книг, крестил детей в городе Мариинске и Мариинском округе в 1874-1875 гг. В 1874 г. освобожден от надзора полиции на основании Высочайшего повеления от 13 мая 1871 г. В 1881 г. назначен викарным ксендзом костела в городе Красноярске, в 1884 г. – куратом Красноярского прихода. В данной должности служил до 1887 г.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 36. Д. 354. Л. 1388; Оп. 19. Д. 278. Л. 15, 19; Оп. 11. Д. 1197. Л. 8об.; Оп. 54. Д. 643. Л. 1, 1об., 3; Ф. 527. Оп. 1. Д. 6. Л. 199об.; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 7784. Л. 22; A. Majdowski. *Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim...*, с. 302.

Котович Эдуард (1803-1873)

Политический ссыльный. Род. ок. 1841 г. (на 1866 г. – 25 лет). Викарный ксендз Ивеницкого костела Минского уезда и губ. По обвинению «в унижительных отзывах о лицах, принимающих православие и явном стремлении удержать в католицизме крестьян Минского уезда, изъявивших добровольное желание принять православие» и признанного «как вредного и неблагополучного в политическом отношении» заключением Временного полевого аудиториата, утвержденного командующим войсками Виленского военного окр. (не позднее 25 июня 1866 г.) выслан на постоянное жительство под надзор полиции в Томскую губ. без лишения прав состояния и духовного сана. Отправлен (не

ранее 1 июня 1866 г.) в Сибирь. 29 сентября 1866 г. в составе 92 конной партии отправлен из Тобольска в Томскую губ. По распоряжению начальника губ. определен на жительство в Кузнецк, куда прибыл 18 декабря 1866 г., позднее отправлен в Мариинск. На 1871 г. находился на жительстве в Мариинске, получая пособие от казны 15 коп. в сутки. Предписанием Томского губернатора от 5 октября и 26 сентября 1868 г. и 29 марта 1872 г. назначалось пособие по 15 коп. в сутки и квартирных 1 руб. 50 коп. в месяц. 9 января 1873 г. умер в Мариинске от чахотки, 12 января похоронен на местном кладбище.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 36. Д. 320. Л. 886об.; Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 18; Оп. 11. Д. 1197. Л. 7об.; Оп. 70. Д. 7. Л. 173об.; Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 103об.; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 7784. Л. 22; ГАРФ. Ф. 109. 1 эксп. 1866 г. Д. 33. ч. 1. Л. 34-35, 36; Ф. 109. 1 эксп. 1867 г. Д. 54. Л. 99об.; РГИА. Ф. 821. Оп. 150. Д. 243. vol. 243. к. 50 р. 29; РГИА. Ф. 1286. Оп. 50. Д. 788; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960.

Кржыжановский Андрей с. Доминика

Политический ссыльный. Род. ок. 1824 г. (на 1863 г. – 39 лет). Викарный ксендз Францевского костела Могилевской губ., уроженец Виленской губ. Арестован 15 ноября 1863 г. «за прием у себя повстанцев» и решением следственной комиссии приговорен к лишению духовного сана, имущества, имения и ссылке в каторжные работы на заводах в Восточную Сибирь на 8 лет. Однако решением от 1 мая 1864 г. и конфирмации от 4 мая 1864 г. отнесен к 4 категории политических преступников и приговорен к высылке в Томскую губ. с лишением духовного сана. 22 июня этапом отправлен к месту водворения. С 15 мая 1865 г. находился в Каинске, с 17 июня 1865 г. в Кузнецке, затем Мариинске. За 1868 г. получал от казны пособие. На 1872-1873 гг. проживал в Мариинске. Предписанием Томского губернатора от 11 октября 1868 г. и 29 марта 1872 г. назначалось пособие по 15 коп. в сутки и квартирных 1 руб. 50 коп. в месяц. На 1874 г. на основании Высочайшего повеления от 13 мая 1871 г. был освобожден от надзора полиции, а на основании 4 п. Высочайшего повеления от 9 января 1874 г. получил право на вступление в государственную службу в тех местностях, в которых ему будет дозволено свободное проживание.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 11. Д. 1197. Л. 3; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 7784. Л. 20об.; Оп. 7. Д. 11555. Л. 4, 4об.; ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 14, 18; ЛНБ. Оссол. Д. 4533. Л. 67; ГАРФ. Ф. 109. 1 эксп. 1874 г. Д. 38. Л. 241, 242, 243об., 245об.; Р. Kubicki (oprac.). *Wojownicy kapłani...* Cz. 3. Т. 4, с. 477.

Лавкович (Левкович) Иосиф с. Станислава (Франциска)

Политический ссыльный. Род. в 1825 г. Ксендз, настоятель костела в Новоалександровском уезде Ковенской губ. Из мещан Ковенской губ. Окончил Тельшевскую ДС, рукоположен в священники в 1885 г. По конфирмации помощника командующего войсками Виленского военного окр. с Высочайшего утверждения от 11 мая 1863 г. административным порядком выслан на постоянное жительство в Томскую губ. без лишения прав состояния и духовного сана как «замеченный во вредном влиянии и неуместные и оскорбительные для следствия объяснения». 30 мая 1867 г. из Тобольска отправлен на водворение в Томск. Назначен на жительство в Бийск, куда прибыл 16 июня 1867 г. Живя в Бийске, 15 июля 1867 г. подавал прошение о переводе в Царство Польское, но получил отказ. В начале июня 1868 г. получил предписание начальства на перевод в Томск из-за недозволения политическим ссыльным проживать в горнозаводском ведомстве (по другим данным – был переведен в Томск по ходатайству и прибыл 11 апреля 1868 г.). В Томске проживал на квартире у ссыльного поляка Михаила Милевского. По подозрению в организации в Томске ссыльными поляками заговора 5 ноября 1870 г. на квартире у Милевского был произведен полицией обыск, в результате которого, как утверждают архивные документы, у Милевского были найдены ружьё и стрихнин, а у ксендза Л. церковное облачение, облатки и письма. Оба были арестованы и против них полицией велось дознание. 13 ноября кс. Л. под поручительство и подпиской об неотлучке из Томска из-под стражи был освобожден за недоказательностью

обвинения, однако лишён денежного пособия и сослан на жительство в Мариинск. Изъяты при аресте вещи и церковное облачение не возвращено. В 1873 г. ещё проживал в Мариинске, но в 1880 г. уже числился в списке состоящих под надзором полиции вновь по городу Томску. В этом же году был освобождён от надзора полиции, в 1881 г. проживал в Юрточной части города. В 1882-1890 гг. служил викарным священником в Иркутске, в 1890-1894 гг. – викарным священником костела св. Марии в СПб, в 1894-1897 гг. был куратором в г. Выборге. В 1897 г. вернулся на родину в Тельшевский деканат.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 37. Д. 169. Л. 3; Оп. 2. Д. 1190. Л. 5; Оп. 54. Д. 84. Л. 47об.; Оп. 11. Д. 1197. Л. 8об.; Оп. 29. Д. 2. Л. 9; Оп. 36. Д. 384. Л. 285; Д. 313. Л. 233; Ф. 104. Оп. 1. Д. 1567; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 7784. Л. 19об.; Оп. 8. Д. 127. Л. 2; А. Majdowski. *Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim...*, с. 303.

Лебедзинский Людвиг с. Яна

Политический ссыльный. Род. ок. 1836 г. (на 1866 г. – 30 лет). Ксендз Сокольского уезда Гродненской губ. За «двухкратное посещение шайки мятежников и отказ в причастии отставному рядовому Курчевскому за то, что он доносил начальству о мятежниках» по конфирмации командующего войсками Виленского окр. от 2 сентября 1864 г. оставлен в подозрении и как «совершенно неблагонадежный в политическом отношении и вредный для дальнейшего пребывания в здешнем крае» выслан на постоянное жительство под строгий надзор полиции в Томскую губ. без лишения прав состояния и духовного сана. Прибыл в Томск 29 января 1866 г., 3 марта 1866 г. подавал прошение о дозволении служить обедню в костеле города Томска. Разрешение было дано. Распоряжением Томского полицмейстера от 23 марта 1866 за ним был учрежден надзор во время, когда он будет служить обедню. В деле о надзоре от 7 октября 1866 г. отмечалось, что согласно поступившему доносу, кс. Л. был замечен в тайной передаче писем. На 1871 г. состоял в списке ссыльных по Томску, получая месячное пособие в 6 руб. На ноябрь 1872 г. продолжал находиться в списке ссыльных по городу Томску и был в числе назначенных на пособие от казны на следующий 1873 г. В 1873 г. по разрешению от 17 января 1873 г. выехал в Кострому.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1042. Л. 233, 717, 761, 769; Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 92, 97; Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 10об.; Оп. 19. Д. 728. Л. 34; Оп. 70. Д. 7. Л. 187об.

Ленковский (Линковский) Феликс

Политический ссыльный. Род. ок. 1812 г. (56 лет на 1868 г.). Ксендз Кракиновского костела Поневежского уезда Ковенской губ. Сослан на жительство в Томскую губ. с лишением права совершения духовных треб. В 1866 г. находился на водворении в Каинске, занимался садоводством. В 1867 г. выехал в Вятскую губ.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 54, 82об.; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960.

Лидейко Матфий

Политический ссыльный. Ксендз из Виленской губ. В 1864 г. приговорен к ссылке в Томскую губ. с лишением прав духовного сана и конфискацией имущества.

Р. Kubicki (оргас.). *Wojownicy kapłani...*, с. 120; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 238.

Лукашевич Павел

Политический ссыльный. Род. ок. 1827 г. (41 год на 1868 г.). Монах Цитовянского монастыря ордена бернардинов в Россиенском уезде Ковенской губ. В 1865 г. выслан на постоянное жительство под строгий надзор полиции в Томскую губ. «по политической неблагонадежности и как виновный в сношениях с мятежниками». Первоначально находился в Нарыме, с 1866 г. в Томском округе, выполнял черные работы, а также работы по меди.

РГИА. Ф. 821. Оп. 3. Д. 213. Л. 1; РГВИА. Ф. 484. Оп. 2. Д. 283. Л. 12, 26, 36; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960; 10388. Л. 185об.-186; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 162.

Мацкевич Аврелий (Аверьян) (1820-1877)

Политический ссыльный. Род. ок. 1820 г. (на 1877 г. – 50 лет). Ксендз из Гродненской губ. (по другим данным – из Виленской губ.), бывший настоятель Шерешевского прихода. Сослан на постоянное жительство без лишения прав состояния и духовного сана под строгий надзор полиции в Томскую губ. по конфирмации помощника Главного начальника Западного края «за принятие участия в мятеже». Назначен на жительство в Бийск, но с 1865 г. находился в Томске. 17 июня 1865 г. подавал прошение о разрешении совершать богослужения в Томске, на что 12 июля 1865 г. получил согласие Томского губернатора. На 1871 г. состоял в списке ссыльных по городу Томску, получая месячное пособие в 5 руб. 70 коп. На 1872 г. находился в Томске и был в числе назначенных на пособие от казны на следующий 1873 г. 10 июня 1877 г. умер в Томске, приобщён к св. таинству кс. Захаревичем и 12 июня похоронен на томском католическом кладбище.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 107; Оп. 11. Д. 1197. Л. 4об.; Оп. 3. Д. 1041. Л. 536; Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 14; Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 148; Оп. 19. Д. 728. Л. 29.

Микутович (Мукотович) Северин с. Михала

Политический ссыльный. Род. ок. 1832 или 1833 г. (на 1865 г. – 32 года, 36 лет на 1868 г.). Ксендз Луковецкого приходского костела Виленского уезда, из дворян Виленской губ. (по др. данным – из Ковенской губ.). После состоявшегося суда в Вильно сослан в Томскую губ. без лишения прав состояния и духовного сана (по др. данным – с лишением сана и прав состояния) за «исполнение требования мятежников и не совершение в течение 3 месяцев молебствий за здоровье государя императора», определен на жительство в город Колывань, куда прибыл 17 августа 1865 г. 24 февраля 1867 г. подал прошение на имя начальника губ. вместе с кс. Иоаном Разводовским о дозволении отправлять богослужения, указав, что местная полиция не позволяет им отправлять богослужения даже в «открытом здесь с разрешения начальства молитвенном доме». Своим распоряжением от 12 апреля 1867 г. Томский губернатор в донесении колыванскому городничему относительно просьбы М. и Разводовского указал, что из собранных сведений о них не усматривается, что они действительно носят сан ксендзов, а потому не могут совершать богослужения. На 1871 г. состоял в списке ссыльных по Томску, получая месячное пособие в 5 руб. 70 коп., занимался починкой часов. На ноябрь 1872 г. продолжал состоять в списке ссыльных по городу Томску и был в числе назначенных на пособие от казны на следующий 1873 г. В октябре 1873 г. получил вид на повсеместное жительство за исключением столиц, столичных губерний, Западного края и Царства Польского.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 112-113; Оп. 19. Д. 728. Л. 30; Оп. 70. Д. 7. Л. 189об.; Оп. 54. Д. 1017. Л. 4, 14, 14об.; Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 13; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 7784. Л. 23об.; J.S. Dawidowicz. *Z listów sybirskiego misyonarza*, с. 138; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 164.

Милосницкий Плацит (Гиацинт) (1804-1868)

Политический ссыльный. Род. ок. 1804 г. (на 1868 г. – 64 года). Монах Доминиканского ордена, из Тельшевской епархии, иеромонах монастыря в местечке Покольне Вилькомирского уезда. В 1865 г. «по политической неблагонадежности» сослан на жительство в Томскую губ. на постоянное жительство под строгий надзор полиции и определен на жительство в Мариинский округ. 22 апреля 1868 г. умер в Мариинске от чахотки, 25 апреля похоронен на местном кладбище.

ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 65; РГИА. Ф. 821. Оп. 3. Д. 217. Л. 1; J.S. Dawidowicz. *Z listów sybirskiego misyonarza*, с. 138.

Миницкий Людвиг с. Эдуарда

Политический ссыльный. Род. ок. 1830 или 1833 г. (на 1865 г. – 35 лет, 35 лет на 1868 г.). Ксендз из Виленской губ. Дисненского уезда. Сослан в 1864 г. в Томскую губ. с лишением духовного сана и всех прав состояния по конфирмации помощника командующего войсками Виленского военного округа «за не предоставление начальству предъявленных ему возвратившихся из шайки мятежников и выдачи им денежного вспомоществования». С 1865 г. находился в Мариинске, причислен в мариинские мещане 11 сентября 1865 г. Согласно рапорта от 3 июля 1870 г. мещанского старосты Шадчина в городе не проживал, «находясь в неизвестной отлучке». На 1872-1873 гг. проживал в Мариинске. Предписанием Томского губернатора от 28 ноября 1867 г. назначалось пособие по 4 коп. в сутки. В дальнейшем, получив разрешение на выезд, в 1885 г. выехал за границу.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 13; Оп. 19. Д. 728. Л. 17; Оп. 11. Д. 1197. Л. 4об.; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960; ГАКО. Ф. Д-44. Оп. 1. Д. 149. Л. 58.

Минчевский Иосиф

Политический ссыльный. Ксендз из Гродненской губ. В 1864 г. сослан в Томскую губ. с лишением всех прав состояния, конфискации имущества и лишением духовного сана. Условия ссылки неизвестны.

Р. Kubicki (оргас.). *Wojownicy kapłani...*, с. 122; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 240.

Мицкевич Авраам

Политический ссыльный. Род. ок. 1823 г. (45 лет на 1868 г.). Ксендз из Гродненской губ., условия ссылки не известны, с 1864 г. находился в Томске.

ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 8960.

Монюшко Александр

Политический ссыльный. Ксендз, из дворян Гродненской губ. Белостокского уезда (по др. данным – из дворян Могилевской губ.). В 1864 г. с лишением духовного сана и всех прав состояния «за участие в мятеже» сослан на жительство в Томскую губ. под строгий надзор полиции. На ноябрь 1872 г. состоял в списке ссыльных по городу Томску.

ГАТО. Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 14; РГИА. Ф. 821. Оп. 3. Д. 185. Л. 1; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 164.

Мосей (Мосий) Викентий с. Викентия (1836-1911)

Политический ссыльный. Род. ок. 1836 г. (29 лет на 1865 г.). Ксендз из Ковенской губ. Из дворян Ковенской губ. Окончил Тельшевскую ДС, рукоположен в священники в 1861 г. В 1865 г. по обвинению «в подготовке крестьян к мятежу и сношения с мятежниками» выслан без лишения прав и духовного сана на жительство под строгий надзор полиции в Тобольскую губ. С 1866 г. по 1881 г. находился в Омске. В 1881-1883 гг. и.о. тобольского курата, в 1883-1893 гг. был капелланом храма в с. Спасском Каинского окр. Томской губ., в 1893-1901 гг. – викарным священником в Томске, в 1895-1897 гг. служил в Каинске. В 1897 г. – вновь в с. Спасском, где скончался в 1911 г.

ГАОО. Ф. 3. Оп. 8. Д. 12036. Л. 1; РГИА. Ф. 821. Оп. 3. Д. 409. Л. 9об.; ГАОО. Ф. 3. Оп. 5. Д. 7601. Л. 24-25; Оп. 6. Д. 7918. Л. 79-80; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 20; A. Majdowski. *Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim...*, с. 304.

Мотанович (Матанович) Брокард

Политический ссыльный. Ксендз из Виленской губ. В 1864 г. выслан в Томскую губ. с лишением духовного сана, всех прав и преимуществ с конфискацией имущества в казну «за исполнение

требования мятежников и несовершенство в течение 3-х месяцев молебствий за здоровье государя императора». Условия ссылки не установлены.

Р. Kubicki (оргас.). *Wojsownicy kapłani...* Cz. 3. Т. 4, с. 120; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссылки в Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 241.

Нарвойш Викентий

Политический ссылный. Род. ок. 1830 г. (на 1877 г. – 47 лет). Ксендз, настоятель костела в Жогинях Россиенского уезда Ковенской губ., из дворян. По определению генерал-адъютанта Потапова как «неблагонадежный в политическом отношении» в июле 1871 г. выслан под надзор полиции в Томскую губ. без лишения прав состояния и духовного сана. Находился в Нарыме, Мариинске. Впоследствии по распоряжению МВД переведен на жительство в Казанскую губ. С 25 августа 1877 г. проживал в г. Ядрине Казанской губ., получая пособие от казны в размере 6 руб. в месяц. По освобождении от надзора полиции 3 октября 1880 г. выбыл из Ядрин в Казань.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 11. Д. 1197. Л. 9; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 10332. Л. 2, 4; НА РТ. Ф. 1. Оп. 3. Д. 4134. Л. 121об.-122; Д. 4671. Л. 199об.-200; Д. 4950. Л. 27.

Носальский Иосиф (1808-1873)

Политический ссылный. Род. ок. 1808 г. (на 1873 г. – 65 лет). Ксендз из Житомирской епархии. Сослан в Сибирь «по политическому делу», причины и условия ссылки не установлены. 16 августа 1873 г. умер в томской тюремной больнице. Приобщён к св. таинству куратом Иустином Захаревичем, 18 августа 1873 г. похоронен на томском католическом кладбище.

ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 107.

Овсяный Иосиф (Гилярий)

Политический ссылный. Ксендз из Минской губ. Сослан в Томскую губ. на жительство без лишения прав состояния и духовного сана «за участие в мятеже и как неблагонадежный в политическом отношении и вредный для пребывания в крае». Определен на жительство в город Колывань. В дальнейшем распоряжением губернатора по просьбе курата Иосифа Энгельгарта, как его родственник был переведен в Томск. 31 августа 1866 г. Томский курат уведомил губернатора о том, что уезжая в Томскую губ. и Семипалатинскую область для исполнения духовных треб над католиками, проживающими по разным местам губ. и области и желая и проживающих в городе Томске не оставить без духовного пособия, оставляет О. на своем месте. На 1871 г. состоял в списке ссылных по Томску, получая пособие в размере 6 руб. в месяц. На ноябрь 1872 г. продолжал состоять в списке ссылных по Томску и был в числе назначенных на пособие от казны на следующий 1873 г.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 97; Оп. 11. Д. 1197. Л. 5-5об.; Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 16; Оп. 19. Д. 728. Л. 34; Оп. 70. Д. 7. Л. 187об.

Олехнович Михаил с. Антона (1825-1902)

Политический ссылный. Род. ок. 1825 г. (на 1902 г. – 77 лет.), из дворян Виленской губ. Ксендз, бывший член Виленского сообщества уставных каноников, из Дриссенского уезда Витебской губ., рукоположен в 1855 г. Выслан в Томскую губ. в 1865 г. в административном порядке по IV категории, пункты 8-9 с освобождением от секвестра имущества. Первоначально жил в Бийске, куда прибыл в 1866 г. Проживая в Бийске, 15 июня 1867 г. подавал прошение о разрешении возвратиться в Царство Польское, но получил отказ. В 1868 г. был переведён в Томск. В 1874 г. освобожден от надзора полиции (вид № 420 от 1875 г.) и, согласно записей в метрических книгах, уже в 1876 г. крестил детей в томском костеле. В 1883-1902 гг. был викарным ксендзом томского прихода. Проживая в Томске, состоял действительным членом римско-католического благотворительного общества при костёле, завещав в его пользу 1050 рублей. В последние годы жизни был настоятелем

Бороковского костёла. 27 декабря 1902 г. умер в селе Боготоле, похоронен на католическом кладбище Томска куратор Иосифом Демикисом и кс. Казимром Скибневским.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 29. Д. 2. Л. 8; Оп. 37. Д. 169. Л. 3; Ф. 3. Оп. 2. Д. 1190. Л. 3; Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 15; Ф. 527. Оп. 1. Д. 398. Л. 101об.; Оп. 19. Д. 728. Л. 32; Оп. 70. Д. 7. Л. 167об.

Пацевич Юлиан с. Каспера

Политический ссыльный. Род. ок. 1811 г. (на 1868 г. – 57 лет). Виленский вице-декан и настоятель Немежинского костела. По обвинению в распространении между крестьянами прихода «нелепых слухов» и подозрению в том, что «во время исповедей давал советы прихожанам и говорил о необходимости защищать польское дело» и как «совершенно неблагополучного в политическом отношении и вредного для дальнейшего пребывания в Западном крае» распоряжением командующего войсками Виленского военного окр. (не позднее 30 апреля 1866 г.) определен к высылке на постоянное жительство в Томскую губ. под строгий надзор полиции (не ранее 6 мая 1866 г.). 14 июля 1866 г. распоряжением генерал-губернатора Западного края «принимая во внимание преклонные года» оставлен в Вильне с помещением в монастырь кармелитов древних правил. На 1868 г. находился в списке состоящих под надзором полиции по Виленской губ.

ГАРФ. Ф. 109. 1 эксп. 1866, Д. 33 ч. 1. Л. 22-22 об. 23; РГИА. Ф. 1286. Оп. 50. Д. 88А; РГИА. Ф. 821. Оп. 3. Д. 238. Л. 1; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 166.

Писанко Бонифаций

Политический ссыльный. Ксендз Волковыского уезда. В 1864 г. выслан в Томскую губ. на жительство под строгий надзор полиции с лишением прав состояния и духовного сана «за неблагонадежность в политическом отношении».

РГИА. Ф. 821. Оп. 3. Д. 179. Л. 1; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 166.

Разводовский (Развадовский) Иоан с. Станислава (1836-1882)

Политический ссыльный. Род. ок. 1836 г. (на 1882 г. – 46 лет). Ксендз из Трокского уезда Виленской губ. Сослан в Томскую губ. «по политическому делу» без лишения духовного сана и прав состояния. Определен на жительство в город Колывань, куда прибыл 12 апреля 1866 г. 24 февраля 1867 г. подал прошение на имя начальника губ. вместе с кс. Северином Микутовичем о дозволении им отправлять богослужения в Колывани, указав, что местная полиция не позволяет им отправлять богослужения даже в открытом здесь с разрешения начальства молитвенном доме, получил отказ. На 1871-1872 гг. числился проживающим в Мариинске, в 1872 г. получил пособие от казны на содержание за 1868 г. 27 февраля 1882 г. умер в деревне Калеульской Баимской вол. Томской губ. от чахотки, 1 марта похоронен на местном кладбище.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 18; Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 114; Оп. 11. Д. 1197. Л. 9; Ф. 527. Оп. 1. Д. 119. Л. 37; Д. 7. Л. 118, 211. Л. 9; Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 211; Оп. 70. Д. 7. Л. 173об.

Растворовский (Ростворовский) Ян с. Феликса

Ксендз. Административно-ссыльный. Из графского рода, ректор Хоровской ДС под Перемышлем. В 1914 г. с началом войны находился в составе войск Австро-Венгрии, попал в плен и направлен в ссылку в Томскую губ. Водворен на жительство в г. Кузнецк, в 1915 г. находился в Томске, 23 июня 1915 г. венчал в Томске графа Валевского, 2 июля 1915 г. венчал мещанина Вале. В январе 1917 г. получил разрешение отлучки из Кузнецка в Томск на 10 дней для явки к зубному врачу, потом – разрешение на 2 недели остаться в Томске. Весной 1918 г. был уже в Петрограде. Вернулся в Польшу, был главным редактором журнала «Пшегленд Повшехны» (Przegląd Powszechny).

ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 915. Л. 21об.; Ф. 104. Оп. 1. Д. 4021.

Ржеконский Андриан

Политический ссыльный. Диакон монастыря ордена францисканцев. В 1864 г. сослан в Томскую губ. с лишением духовного сана и всех прав и преимуществ «за принятие предложения на приведение к присяге лиц, желавших вступить в состав революционной полиции».

РГИА. Ф. 821. Оп. 3. Д. 112. Л. 1; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 167.

Рукойша (Рукойжа, Рукуйжа) Карл (Кароль) (1816-1886)

Политический ссыльный. Род. ок. 1816 г. (на 1886 г. – 70 лет). Из дворян Виленской губ. Ксендз, настоятель Конвалишенского приходского костёла Ошмянского уезда Виленской губ. Сослан в Томскую губ. по конфирмации командующего войсками Виленского военного округа с лишением всех прав и преимуществ «за пропуск при богослужении молитвы за здоровье государя императора». Проживал в городе Каинске, по определению томской казённой палаты от 17 августа 1868 г. получал пособие кормовых 4 коп. в сутки и квартирных 14 руб. в год. В 1871 г. восстановлен в правах и духовном звании. В 1873 г. проживал в Каинске, состоял в списках на получение пособия. В метрических книгах томского костёла сохранились записи о том, что он крестил детей в 1875 г. в Кыштовской вол. Каинского окр., а в 1884-1885 гг. – в селе Спасском Каинского окр. 2 марта 1886 г. умер от катара в селе Спасском Каинского окр. Томской губ., похоронен кс. Валерианом Громадским на местном кладбище.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 41; Ф. 527. Оп. 1. Д. 6. Л. 5, 144, 230; Оп. 70. Д. 7. Л. 143об.; Оп. 19. Д. 728. Л. 39. Оп. 11. Д. 1197. Л. 8; Ф. 527. Оп. 1. Д. 178. Л. 18.

Сволкен (Сволкин, Сволькен) Николай

Политический ссыльный. Род. ок. 1834 г. (на 1864 г. – 30 лет). Ксендз Бернардинского монастыря Августинского костела в г. Ковно. В 1864 г. сослан в Томскую губ. без лишения прав состояния и духовного сана под строгий надзор полиции за участие в революционной демонстрации, за совершение богослужения в память о Т. Костюшко, по подозрению в принятии в монастыре восставших, «за неблагонадежность в политическом отношении и как вредный для пребывания в крае». Определен на жительство в город Колывань, где находился уже с 13 марта 1865 г. В 1866 г. ему на основании ходатайства Колыванского городничего, католика Борейши, было дозволено губернатором Лерхе отправлять богослужения и духовные требы, но только без вписывания в метрические книги. На 1869 г. находился на жительстве в Мариинске, где ему вместе с другими живущими в Мариинске ксендзами было запрещено совершать богослужения и взята расписка. В 1873 г. продолжал жить в г. Мариинске. Предписанием томского губернатора от 13 ноября 1868 г. и 29 марта 1872 г. назначалось пособие по 15 коп. в сутки и квартирных 1 руб. 50 коп. в месяц. В 1873 г. освобожден от надзора полиции на основании Высочайшего повеления от 13 мая 1871 г. и получил разрешение переселиться в Костромскую губ., откуда в 1874 г. переехал в Курляндию. В 1884 г. получил разрешение вернуться в Северо-Западный край. В 1887-1888 гг. служил викарным священником в Калуге.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 19; Ф. 3. Оп. 4; Д. 295. Л. 93, 115, 140; Оп. 70. Д. 7. Л. 173об.; ГАОО. Ф. 3; Оп. 4. Д. 6318. Л. 1, 1об.; Оп. 6. Д. 7784. Л. 24; ГАРФ. Ф. 109. эксп. 1864 г. Д. 277. Л. 1; М. Копчевский. *Католики на Калужской земле*. Калуга 1999.

Скибневский Казимир с. Томаша (Фомы, Филиппа) (1832/1835-1914)

Политический ссыльный. Род. ок. 1832 г. или 1835 г. (на 1866 г. – 34 года, на 1873 г. – 38 лет). Из дворян Седлецкой губ. Окончил ДС в Варшаве, рукоположен в 1856 г. Ксендз, настоятель прихода в деревне Кампинос Ловичского уезда Варшавской губ. Арестован 11 февраля 1864 г. по обвинению в том, что якобы принимал участие в убийстве солдатки Екатерины Кононковой, выдавшей

войскам сведения на участников восстания и административным порядком по распоряжению «Варшавского начальства, ведающего политическими делами» выслан на жительство в Оренбургский край, определен на жительство в уездный город Бирск, где прожил более года. 15 октября 1865 г. был отправлен в Томскую губ. и по прибытию в Томск 18 декабря 1865 г. заключен в тюремный замок. 21 февраля 1866 г. по поручению Томского губернатора состоялось заседание Комиссии военного суда при Томском губернском военном управлении по разбору дела кс. С. и других крестьян, сосланных вместе с ним в Сибирь и находившихся на водворении в деревне Назаровой Покровской вол. Каинского окр. Комиссия постановила допросить кс. С., а крестьян привести в Томск и заключить под стражу в Томский тюремный замок. Находясь под стражей, 4 марта, а затем 25 мая 1866 г. С. подавал прошения губернатору Томска с просьбой об ускорении производства следствия по его делу, в ходе которого, как он писал, наверняка откроется его «ошибочное вовлечение в дело и напрасное потребление его из Оренбургской губ. в Томск и изнурение здесь его безвинным арестом». 2 июня 1866 г. был допрошен и дал пояснение, что был выслан в Оренбургский край по несправедливому оговору в укрывательстве мятежников, что же касается убийства солдатки в Царстве Польском, то по этому делу ничего сказать не может, так как её не знал и вообще по этому делу ему ничего не случалось слышать. Во время следствия в военную комиссию обратился с устной просьбой Томский курат и капеллан Войск Западной Сибири Иосиф Энгельгарт с просьбой взять под своё поручительство содержащегося под стражей при военно-судном деле кс. С., с тем, что на веское требование военно-судной комиссии он будет его представлять незамедлительно в присутствие военного суда и за безукоризненное поведение его ручается. 12 августа 1866 г. комиссия постановила кс. С. из тюремного замка освободить и отдать на поруки капеллану Энгельгарту, заключив по делу, что из имеющихся в её распоряжении бумаг комиссия не смогла определить вину подсудимых, так как в бумагах этих нет достаточных данных к их изобличению, а сами они в возводимых на них преступлениях не сознались. Поэтому на основании 340 и 349 ст. Военно-уголовного закона постановила всех привлеченных по делу оставить в подозрении. Решением суда от 7 февраля 1867 г. и конфирмации генерал-губернатора Западной Сибири кс. С. был оставлен на водворении в Томской губ. в отдаленном месте Нарымского края. На ноябрь 1872 г. С. состоял в списке ссыльных по Томску, в 1873 г. проживал во 2 квартале Юрточной части Томска, в 1884 г. состоял в списке 8 священников, получающих от казны пособия. В 1891 г. получал на свое содержание 6 руб. в месяц. В 1897 г. получил разрешение исполнять должность vikарного ксендза томского храма. В 1899-1900 г. временно исполнял обязанности томского курата. Состоял действительным членом римско-католического благотворительного общества при костеле Томска в 1903-1914 гг., в 1903 г. пожертвовал 23 руб. на устройство при костеле приюта для старцев. В 1903 г. выехал в Польшу и служил в Варшаве при костёле Св. Креста в должности капеллана, умер 4 июня 1914 г.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 691А. Л. 4; Ф. 104. Оп. 1. Д. 1567. Л. 1; Д. 2378. Л. 1; Ф. 512. Оп. 1. Д. 1; Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 22об.; ГАОО. Ф. 3. Оп. 8. Д. 1241. Л. 1; A. Maciesza. *Dzieje kolonii polskiej w Tomsku. 1604-1900.* «Przeszłość» 1934. № 6-7, с. 117.

Скирмонт (Скирмунт) Киприан

Политический ссыльный. Ксендз из Ковенской губ. В 1864 г. сослан по конфирмации командующего войсками Виленского военного округа на жительство в Томскую губ. с лишением духовного сана, всех прав и преимуществ и конфискацией имущества в казну «за поддержку мятежников, недонесение начальству». С 15 октября 1864 г. находился в Мариинске. В 1873 г. получил разрешение переселиться на жительство под надзор полиции в один из уездных городов Астраханской губ.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 11. Д. 1197. Л. 3; Оп. 54. Д. 1033. Л. 4-5, 7, 12; ГАОО. Ф. 3. Оп. 7. Д. 10911. Л. 5; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 169.

Скорупский (Скорубский, Скорупинский) Михаил с. Якова

Политический ссыльный. Ксендз, настоятель костела в городе Новоалександровске Ковенской губ. В 1855 г. в семинарии в Ворнях посвящен в духовный сан, позднее служил в Скопишках. С 1859 г. администратор в Ежеросе, с 1861 г. – приходской священник. В дальнейшем настоятель храма в г. Новоалександровске. Состоял в национальной организации, считался одним из самых активных его членов, исполнял функции кассира организации. Арестован в феврале 1864 г., находился в Динабургской крепости. 28 октября 1864 г. на основании 349 ст. военного устава приговорен военно-полевым судом к ссылке на жительство под строгий надзор полиции в Томскую губ. как заподозренный в принадлежности к революционной организации, без лишения прав состояния и духовного сана, определен на жительство в город Томск. 26 октября 1865 г. обратился с ходатайством к Томскому губернатору о дозволении служить обедню в томском костеле. В просьбе было отказано несмотря на ходатайство и.д. томского курата Николая Гиртовича. На 1869 г. продолжал проживать в Томске, где у него в числе других 4-х ссыльных священников была взята подписка о запрете совершать богослужения. В 1871 г. состоял в списке ссыльных по Томску, получая месячное пособие в 6 руб. На ноябрь 1872 г. продолжал состоять в списке ссыльных по Томску и был в числе назначенных на пособие от казны на следующий 1873 год. В 1873 г. освобожден от полицейского надзора с правом повсеместного жительства кроме столичных губерний, Западного края и Царства Польского. С 1874 г. проживал в Курляндии.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 30, 38, 42; Оп. 19. Д. 728. Л. 32; Оп. 11. Д. 1197. Л. 5об.; Оп. 54. Д. 1007. Л. 14об.; Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 22об.; ГАОО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 6302. Л. 1, 4; Оп. 7. Д. 11533. Л. 10, 10об.

Сржединский Иосиф

Политический ссыльный. Ксендз. Был судим в г. Гродно за проповедь и без лишения прав состояния и духовного сана сослан из Северо-Западного края в Оренбургскую губ., но из Казани по ошибке отправлен в Томскую губ., где находился в 1868 г.

ГАОО. Ф. 3. Оп. 5. Д. 7682. Л. 8; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в.* ..., с. 170.

Сташкевич Дионисий с. Петра (1823-1872)

Политический ссыльный. Род. ок. 1823 г. (на 1865 г. – 42 года). Ксендз, настоятель Дуниловичского костела Виленской губ. и уезда. По распоряжению главного начальника Северо-Западного края выслан в Томскую губ. под надзор полиции в административном порядке без лишения духовного сана и прав состояния на постоянное жительство под строгий надзор полиции «по политической неблагонадежности». Определен на жительство в город Каинск и причислен в каинские мещане. Находясь в Каинске, 29 сентября 1865 г. подал прошение Томскому губернатору о дозволении сделать распоряжение о возможности ему совершать в Каинске для ссыльных католиков, которых, как указывал в прошении, находилось до 100 человек, таинственные обряды без препятствий со стороны гражданской власти. Разрешение губернатора было получено с условием, чтобы во время отправления им богослужения непременно находился кто-либо из чинов полиции. В 1872 году жительствовал в Нарыме и 12 декабря 1872 г. был убит, 14 декабря похоронен на местном кладбище. Мотивы убийства не установлены.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 54 и об.; Оп. 7. Д. 10896. Л. 1, 4; Оп. 11. Д. 1197. Л. 9об.; Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 101об.; ГАОО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 462. Л. 4.

Стефанович Константин с. Антона (1831-1891)

Политический ссыльный. Род. ок. 1831 г. (на 1891 г. – 60 лет). Ксендз Виленской римско-католической епархии, настоятель приходского костела в местечке Трокелях Ошмянского уезда. До ссылки в Сибирь проживал в Белостокском уезде Гродненской губ. По конфирмации

помощника начальника Виленского военного окр. в 1865 г. выслан в Томскую губ. в административном порядке без лишения духовного сана и прав состояния на постоянное жительство под строгий надзор полиции «за сношения с мятежниками и принятия у себя предводителя Любича». Первоначально местом жительства был назначен город Бийск, куда прибыл 20 сентября 1865 г. В своём рапорте Томскому губернатору от 19 сентября 1866 г. Бийский городничий отмечал, что ссыльный священник С. «поведения хорошего, жизнь ведёт скромную и трезвую, занятия никакого не имеет и судя по слабому его телосложению и недостатку физических сил едва ли может приобрести себе содержание собственными трудами». Далее городничий сообщал, что со времени своего прибытия в Бийск с 20 сентября 1865 года кс. С. получил в разное время денег в количестве 100 рублей серебром, также получал пособие. В своём прошении от 19 сентября 1866 г. о выдаче пособия кс. С. писал: «Прибыв в Бийск без достаточных средств к жизни я содержался добродетелью товарищей по настоящее время, такое скудное содержание развило у меня окончательно хроническую грудную болезнь и в настоящее время не имею иных средств к жизни как прибегнуть под покровительство Вашего Превосходительства прося начальнического распоряжения относительно разрешения на выдачу мне кормовых денег». В сопроводительном письме городничий Бийска Жулебин подтвердил, что кс. С. «действительно бедствует и денег от родных не получает». В архивном деле имеется расписка кс. С. от 19 сентября 1866 г. Бийскому городничему о том, что при назначении ему от казны денежного содержания он готов «иметь жительство в селе или деревне и с этим согласен». Однако, судя по документам, кс. С. на жительство в деревню переведён не был и продолжал бедственное существование в Бийске. В своём очередном прошении губернатору от 6 марта 1867 г. он пишет, что кормовых денег до сих пор не получил. В прошении от 14 мая 1867 г. на имя и.д. Томского губернатора он писал из Бийска: «Крайняя нужда в содержании заставила меня беспокоить ещё раз особу Вашего Превосходительства назначить мне от казны денежное пособие, без которого при бедном моём состоянии и слабом моём здоровье приобрести никаких средств не могу, а при настоящей дороговизне в Бийске пришёл до такой крайности, что проживаю последнюю свою одежду и не имею даже состояния на что нанять квартиры, чтобы хотя приклонить свою голову». Решения начальства относительно данной просьбы священника нами не обнаружено, но из других документов косвенно явствует, что минимальное пособие для житья в ссылке и наём квартиры ему в результате долгих хлопот было выделено. 20 июля 1867 г. вместе с жившим также в г. Бийске ссыльным кс. Иваном Витковским обратился с просьбой о разрешении ему выехать на родину в Царство Польское. В сопроводительном рапорте Бийского городничего указывается, что ксендзы С. и Витковский «всё время проживают в Бийске и ведут себя безукоризненно». В разрешении вернуться на родину им было отказано, но, судя по документам, дано распоряжение перевести их в Томск. Так, в своём прошении от 11 сентября 1868 г. кс. С. писал, что по распоряжению начальства он был переведён из Бийска в Томск и что с момента перевода «до сего времени не получал кормовых за июнь, июль и август вместе с квартирными по 1 руб. 20 коп. в месяц, каковые раньше получал вместе с кормовыми». Решения возвратиться на родину не последовало и ксендз С. навсегда остался в Сибири. На 1872 г. находился в г. Томске и был в числе назначенных на пособие от казны на следующий 1873 год. 16 мая 1891 г. умер в деревне Батуриной Спасской вол. Томского окр. от воспаления лёгких, похоронен на томском католическом кладбище 18 мая 1891 г. кс. Михаилом Олехновичем.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1149. Л. 135, 136, 141, 142, 146; Оп. 19. Д. 728. Л. 32; Оп. 4. Д. 1552. Л. 1; Оп. 11. Д. 1197. Л. 5об.; Ф. 527. Оп. 1. Д. 249. Л. 51; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 7784. Л. 18об.

Таргоньский (Торгоньский) Урбан с. Юрия (1810-1872)

Политический ссыльный. Род. ок. 1810 г. (на 1872 г. – 62 года). Ксендз Понежевского уезда Ковенской губ. (по другим данным – Минской губ. Мозырского уезда), иеромонах бернардинского

ордена, жил в Минской губ. «За умышленное составление Наместнику донесения об отказе крестьянина Лавды от принятия православия». В другой формулировке – «за отказ крестьянину, исповедовавшему римско-католическую веру в принятии православия» по конфирмации помощника командующего войсками Виленского военного окр. лишен всех прав состояния, духовного сана и направлен на жительство в Томскую губ. 3 июля 1866 г. из Тобольска направлен в Томск. Первоначально жил в городе Кузнецке, куда прибыл 20 августа 1866 г. 9 декабря 1866 г. подавал прошение начальнику Томской губ. о пособии. На 1871 г. находился на жительстве в Мариинске, получая пособие от казны 4 коп. в сутки. 20 июля 1872 г. умер в Мариинске от тифа, похоронен на местном кладбище.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 36. Д. 320. Л. 143; Ф. 3. Оп. 2. Д. 1149. Л. 95, 100-104; Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 14, 18.; Оп. 70. Д. 7. Л. 173об.; Оп. 11. Д. 1197. Л. 8; Ф. 527. Оп. 1. Д. 7. Л. 99; ГАОО. Ф. 3. Оп. 6. Д. 7784. Л. 22.

Улинский Викентий с. Онуфрия

Политический ссыльный. Род. ок. 1809 г. (на 1866 г. – 57 лет). Ксендз из Россиенского уезда Ковенской губ. (по др. данным – Новоалександровского уезда). За участие в отряде повстанцев в 1863 г., «заготовление пищи и привлечение к этому прихожан, по обвинению во встречах мятежнической шайки, проходившей в апреле 1863 г. через местечко Полепе Новоалександровского уезда и приглашение прихожан кучастью в принятии мятежников» в административном порядке по решению командующего Виленского военного окр. сослан в Томскую губ. без лишения духовного сана и прав состояния. Определен на жительство в город Бийск, куда прибыл 3 января 1866 г. 10 июня 1866 г. обратился к прибывшему в Бийск генерал-губернатору с просьбой отправлять в Бийске богослужения и справлять духовные требы и получил устное разрешение, о чем было доложено рапортом Бийского городничего Жулебина Томскому губернатору 10 июля 1866 г. Находясь в Бийске, 14 июля 1867 г. подал прошение о возвращении в Царство Польское, но получил отказ. Из Бийска в начале июня 1868 г. был переведен на жительство в Томск, где в 1870 г. жил на квартире вместе с кс. Давидовичем. В 1870 г. за незаконное хранение у себя церковного облачения был арестован, допрошен и выслан для дальнейшего проживания в Мариинск. На 1873 г. проживал в Мариинске, предписанием Томского губернатора от 20 марта и 29 марта 1872 г. назначалось пособие по 15 коп. в сутки и квартирных 1 руб. 50 коп. в месяц. Подавал прошение о переселении в Царство Польское по причине расстройтва здоровья и преклонным летам, на что от 28 января 1873 г. получил от генерал-губернатора ответ, что для этого нет оснований. Но получил разрешение на переселение на жительство под надзором полиции в одну из губерний Европейской России. В 1882 г. проживал в Курляндской губ., впоследствии получил разрешение переселиться в Ковенскую губ.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 72; Оп. 36. Д. 313. Л. 227; Оп. 19. Д. 728. Л. 16, 17; Ф. 3. Оп. 2. Д. 1190. Л. 2; Оп. 70. Д. 7. Л. 174; Оп. 11. Д. 1197. Л. 9; Ф. 104. Оп. 1. Д. 362; РГИА. Ф. 821. Оп. 3. Д. 534. Л. 1, 3.

Урбанович Леопольд с. Юзефа

Политический ссыльный. Род. ок. 1827 г. (на 1863 г. – 36 лет). Ксендз, настоятель костела в Сурвишках в Поневежском уезде Ковенской губ. Решением Временного полевого суда от 16 марта 1865 г., по конфирмации заместителя начальника войск Виленского военного окр. от 21 марта 1865 г. был отправлен на поселение в Томскую губ. с утратой прав состояния и изъятием имения за то, что «знал о сборе в костеле вооруженных бунтовщиков, а так же о приготовлениях к бунту и подстрекательские разговоры и недонесение о том всякому высшему начальству» 14 июля 1865 г. прибыл в Тобольск на пароходе «Работник» и 18 июля на том же пароходе отправлен на жительство в Томскую губ. В 1873 г. вернулся в Курляндскую губ., в 1875 г. был освобожден от полицейского надзора. В 1885 г. переехал в Воронежскую губ.

W. Śliwowska. *Kartoteka uczestników powstania styczniowego w Instytucie Historii PAN*. W: Powstanie Styczniowe 1863-1864. Walka i uczestnicy. Represje i wygnanie. Historiografia i tradycja. Pod red. W. Cabana, W. Śliwowskiej. Kielce 2005, c. 11-19.

Усцинский Викентий с. Павла (1832-1899)

Политический ссыльный. Род. ок. 1832 г. (на 1899 г. – 67 лет). Ксендз из Варшавской епархии. Сослан в Томскую губ. «по политическому делу» без лишения прав состояния и духовного сана, приписан к Мариинску. В метрических книгах томского прихода есть записи, что У. крестил детей в феврале 1899 г. в селе Тисуль, на станции Боготол и других населённых местах Мариинского окр. Получал пособие от казны на содержание. 5 сентября 1899 г. умер скоропостижно в Мариинске от воспаления лёгких без приобщения к св. таинствам. Похоронен на Мариинском католическом кладбище кс. Казимром Скибневским.

ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 356. Л. 10об., Л. 72; Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 17.

Франкович (Франкевич) Пётр

Политический ссыльный. Ксендз. За участие в восстании 1863 г. был отправлен в Томскую губ. Согласно ведомости томской эксп. о ссыльных о числе умерших ссыльных за 1864 год, умер 22 октября (декабря) 1864 г. от тифа.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1041. Л. 113об.

Шарковский Иосиф

Политический ссыльный. Род. ок. 1834 г. (на 1873 г. – 39 лет). Ксендз из Поневежского уезда Ковенской губ. В 1865 г. был сослан на водворение в Томскую губ. под гласный надзор полиции без лишения прав состояния и духовного сана «по политической неблагонадежности», отправлен на жительство в Мариинский округ. 27 апреля 1866 г. с разрешения генерал-губернатора Западной Сибири получил право совершать все духовные требы в устроенной им же в городе Мариинске временной римско-католической каплице, т.е. крестить, венчать и погребать проживающих в г. Мариинске и Мариинском округе католиков. В метрических записях о крещении за март 1876 г. он указывается как совершавший акты крещения. На 1872 г. проживал в Мариинске и предписанием Томского губернатора от 21 июля 1871 г. и 29 марта 1872 г. получал пособие по 15 коп. в сутки и квартирных 1 руб. 50 коп. в месяц. На ноябрь 1872 г. состоял в списке ссыльных по городу Томску и был в числе назначенных на пособие от казны на следующий 1873 год. В 1873 г. жил во 2 квартале Юрточной части Томска, затем вновь переведен в Мариинск. В 1874 г. освобожден от полицейского надзора на основании Высочайшего повеления от 13 мая 1871 г.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 691А. Л. 4; Д. 728. Л. 17; Д. 728. Л. 31; Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 61-62; Ф. 527. Оп. 1. Д. 6. Л. 92 об., 30об.; Оп. 19. Д. 728. Л. 16; Ф. 104. Оп. 1. Д. 586. Л. 30об.

Шарковский Плацид

Политический ссыльный. Ксендз, викарий Ремигольского костела Тельшевской епархии Ковенской губ. В 1864 г. по конфирмации помощника командующего войсками Виленского военного округа «за возмущение прихожан к мятежу и сношение с мятежниками и как неблагонадежный в политическом отношении» выслан на постоянное жительство под строгий надзор полиции в Томскую губ. Находился на жительстве в Томске. В 1874 г. освобожден от надзора полиции, впоследствии проживал в Илукст-ском уезде Курляндской губ.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 11. Д. 1197. Л. 6; ГАОО. Ф. 3. Оп. 7. Д. 11556. Л. 3; И.Н. Никулина. *Религия и политические ссыльные Западной Сибири в XIX в. ...*, с. 173.

Шелиховский Иосиф

Политический ссыльный. Католический священник. Ссылался в Томскую губ. «по делу 1863 г.». Фигурирует в переписке за 1866 г. Дальнейшая судьба не установлена.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1042. Л. 761-769.

Шпрингер Ян (1870-1926)

Политический ссыльный. Католический священник из Люблинской епархии. В 1915 г. административном порядке сослан в Нарымский край Томской губ. и находился в ссылке до 1917 г. в с. Колпашево. В 1915-1918 гг. исполнял обязанности капеллана Нарымского края, в 1918-1922 и.о. капеллана Ломовицкого.

A. Majdowski. *Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim...*, с. 308.

Шульц Амброзий (1830-1904)

Политический ссыльный. Род. ок. 1830 г. (на 1869 г. – 39 лет). Ксендз, магистр богословия. В 1866 г. выслан на жительство под надзор полиции в Томскую губ. «за распространение в народе ложных слухов и неблагонадежность в политическом отношении». В 1868 г. находился в г. Каинске. В 1868 г. получил разрешение переехать в Казанскую губ., определен на жительство в г. Цивильск, куда прибыл 28 ноября 1868 г. Получал пособие 6 руб. в месяц. В конце 1870 г. ему разрешено крещения ребенка. 4 августа 1871 г. на основании повеления от 13 мая 1871 г. освобожден от полицейского надзора, ему были возвращены права состояния и получил свидетельство на свободное проживание повсеместно, кроме столиц, столичных губерний и Западного края. 13 августа 1871 г. выехал в Казань, в этом же году назначен викарным костела в Новгороде, в 1888 г. получил разрешение занимать духовные должности в пределах Могилевской епархии, в 1904 г. – настоятель костела св. Рафаила в Вильно. Умер в г. Вильно 18 марта 1904 г.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 144; РГИА РФ. Ф. 821. Оп. 3. Д. 233. Л. 64, 67, 79; ЦГА Чувашской Республики Ф. 122. Оп. 1. Д. 9. Л. 114; Д. 52. Л. 36; Д. 61. Л. 148; Д. 75. Л. 7, 14, 51; НА РТ. Ф. 1. Оп. 3. Д. 2136. Л. 93об.

Юстинович (Устинович) Викентий с. Якова

Политический ссыльный. Род. в 1826 г. Ксендз из Подляшской губ. Луковского уезда (по др. данным – монах триниатаж монастыря Св. Троицы в Варшаве, рукоположен в 1856 г.). Сослан в Томскую губ. под надзор полиции без лишения духовного сана и прав состояния по конфирмации полевого аудиториата войск в Царстве Польском «по подозрению в участии в мятеже». Определен на жительство в г. Кузнецк, куда прибыл 26 февраля 1865 г. 12 марта 1866 г. дал расписку о том, что дает свое согласие перейти на жительство в деревню, т.к. не видит средств к своему существованию. Перед этим писал в кузнецкую городскую полицию, что отказывается пользоваться выделенным для него пособием 5 коп. в сутки с тем, чтобы отправиться на жительство в деревню, назначенную Экспедицией о ссыльных. Указал, что пособие выделено для него в меньшем размере, чем это предусмотрено для ссыльных без лишения прав. Писал, что если начальство разрешит ему исполнять в устроенной каплице священнические должности, то он готов вообще отказаться от всякого пособия. С 11 апреля 1867 г. находился в Мариинске, где вместе с другими 9 священниками дал расписку о запрете заниматься исполнением духовных треб. Предписанием Томского губернатора от 10 октября 1868 г. и от 29 марта 1872 г. назначалось пособие по 15 коп. в сутки и квартирных 1 руб. 50 коп. в месяц. В 1873 г. получил разрешение переселиться на жительство под надзор полиции в Костромскую губ. на основании Высочайшего повеления от 27 января 1867 г. В 1885-1889 гг. служил викарным священником в Казани, в 1889-1897 гг. – куратором в Чите.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 19. Д. 728. Л. 14, 18; Ф. 3. Оп. 4. Д. 295. Л. 48, 59; Оп. 11. Д. 1197. Л. 6об.; Оп. 54. Д. 1126. Л. 6-7; ГАРФ. Ф. 109. 1 эксп. 1866 г. Д. 393. Л. 2, 3, 9, 9об.; A. Majdowski. *Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim...*, с. 301.

Ярушевский Франц

Политический ссыльный. Католический священник. «По делу 1863 г.» сослан в Томскую губ., определен на жительство в город Бийск, куда прибыл 28 марта 1865 г. Дальнейшая судьба не установлена.

ГАТО. Ф. 3. Оп. 2. Д. 1042. Л. 761, 769.

Приложение № 4. Список католических священников, совершавших таинства в Томском приходе в 1900-1919 гг.

Aneks 4. Spis księży katolickich sprawujących sakramenty w kościele tomskim w latach 1900-1919

1900 год (328 крещений)

Кс. К. Скибневский; кс. И.Б. Пранайтис (Алтай); кс. М. Вейт (Тяжин, Каинск); кс. И. Демикис (с октября)

1901 год (396 крещений)

Кс. М. Олехнович; кс. К. Скибневский; кс. И. Демикис (Томск, Мариенбург); кс. П. Казюнас (с августа)

1902 год (484 крещения)

Кс. М. Олехнович; кс. К. Скибневский; кс. И. Демикис; кс. П. Казюнас; кс. М. Цехнович (? Чехнович)

1903 год (575 крещений)

1904 год (621 крещение)

1905 год (264 крещения до июня)

ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 371.

1905 год (501 крещение)

Кс. И. Демикис; кс. А. Сенкевич (январь); кс. Ф. Балтрушайтис (Ново-Николаевск); кс. П. Казюнас (Бороковск, Каинск); кс. М. Шварас (Мариенбург); кс. Люциан Мацейский (Мариинск)

1906 год (595 крещений)

Курат И. Демикис (Томск, Ново-Николаевск)

Кс. П. Казюнас (Томск, Ново-Николаевск, Барнаул, Маличевка в ноябре, Малиновка и Белосток в декабре); кс. Ф. Балтрушайтис (Томск в ноябре); кс. А. Харуба; кс. И. Вилкас (Мариенбург в июле); кс. М. Шварас (Томск в августе).

1907 год (до апреля 74 крещения)

Курат И. Демикис; кс. П. Казюнас; кс. К. Мустейкис (Томск в январе-феврале)

ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 434.

1907 год (407 крещений)

Кс. П. Казюнас (большинство крещений); курат И. Демикис; кс. Билякевич

1908 год (542 крещения)

Кс. П. Казюнас; курат И. Демикис

ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 457.

1909 год (626 крещений)

Курат И. Демикис; кс. П. Казюнас; кс. А. Жуковский (Томск с марта, Маличевка, Белосток); кс. Л. Шилинский (Томск с мая, пос. Андреевский, поселки).

1910 год (200 крещений до июля)

Курат И. Демикис; кс. А. Жуковский; кс. Л. Шилинский; кс. Малевский (Томск в январе); кс. Гедрис (Томск в январе)

ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 458.

1911 год (469 крещений, 84 венчания, 187 отпеваний, из них в Томске 81)

1912 год (564 крещений, 166 отпеваний, из них 67 в Томске)

1913 год (69 венчаний)

Декан кс. И. Демикис; кс. И. Янулис (Томск и поселки)

1914 год (64 венчания)

Декан кс. И. Демикис; кс. Иг. Янулис

1915 год (23 венчания)

Декан кс. И. Демикис; кс. И. Янулис; кс. Ян Ростворовский (? S.J.); кс. И. Стримович; кс. И. Шадуйкис; кс. И. Аударис (Аудар)

1916 год (29 венчаний)

Декан кс. И. Демикис; кс. И. Стримович; кс. И. Аударис (Аудар); кс. П. Котарский; кс. И. Вымит; кс. И. Шадуйкис

1917 год (81 венчание)

Кс. И. Аударис (Аудар); декан кс. И. Демикис; кс. П. Котарский; кс. А. Жуковский; кс. И. Дырпялло; кс. И. Янулис; кс. И. Шадуйкис; кс. И. Вымяталь; кс. С. Рудзянис

1917 год (287 крещений, 76 венчаний, 265 отпеваний, из них 216 в Томске)

1918 год (226 венчаний)

Кс. П. Котарский; декан кс. И. Демикис; кс. С. Попаляйгис; кс. С. Рудзянис (Тайга); кс. Ю. Юркевич (Тайга в сентябре); кс. И. Вымяталь; кс. И. Бычковский (пос. Андреевский); кс. И. Шпрингер (Ломовицкая церковь в июле)

1919 год (99 венчаний)

Кс. П. Котарский; кс. С. Попаляйгис; Декан кс. И. Демикис (последняя запись 5 декабря); кс. Н. Михасенок; кс. Р. Братанич

ГАТО. Ф. 527. Оп. 1. Д. 915.

Для создания данного списка были рассмотрены метрические книги Томской римско-католической церкви 1900-1919 годов, сохранившиеся в Государственном архиве Томской области (ГАТО): книги регистрации крещений и венчаний. Частично, в качестве примеров, указаны некоторые места совершения таинств.

Составил свящ. В. Билотас, за 1911, 1912 и 1917 гг. – В. Ханевич.

Публикация по: «Сибирская католическая газета». 4 июня 2012 г.
<http://sibcatholic.ru/2012/06/04/spisok-katolicheskix-svyashhennikov-sovershavshix-tainstva-v-tomskom-prihode-v-1900-1919-godax-po-dannym-metriceskix-knig-xranyashixsya-v-gato/> [доступ: 25.09.2015].

**Приложение № 5. Реестр церквей, часовен и молитвенных домов,
возведенных на территории Томской губернии до 1917 г.**

**Aneks 5. Zestawienie kościołów, kaplic i domów modlitwy powstałych w tomskiej guberni
do 1917 roku**

г. Томск – Церковь Покрова Пресвятой Богородицы (Пресвятой Богородицы Св. Розария). Кирпичная. Возведена в 1832, освящена 1 октября 1833 г. Расширена в 1844 г., вновь расширена в 1896 г. Отдельно стоящая деревянная звонница построена в 1837 г., новая каменная – в 1855 г.

г. Томск – Кладбищенская часовня Св. Антония Падуанского. Кирпичная, строилась в 1908-1909 гг., освящена 26 июня 1911 г. До этого на католическом кладбище были возведены: деревянная в 1846 (1844?), кирпичная в 1866 г.(?).

пос. Белостокский (Ново-Александровская вол. Томского уезда, совр. с. Белосток Кривошеинского района Томской обл.) – Церковь Св. Антония Падуанского. Прошение о постройке церкви в 1902 г., в 1904 г. Разрешение получено в 1906 г. Строительство деревянной церкви в 1906-1908 гг. Освящена 13 июня 1910 г. Строительство приходского дома в 1909-1912 гг. С 1910 г. филиальная церковь Томского прихода.

пос. Маличевский (Ново-Александровская вол. Томского уезда, в настоящее время не существует) – Церковь Св. Иоанна Крестителя. Прошение о постройке часовни в 1907 г. Строительство деревянного здания в 1909-1910 г., освящена в 1913 г. Приходской дом построен в 1910 г. С 1910 г. филиальная церковь Томского прихода. С 1911 г. – резиденция Белостокско-Маличевского капеллана, капеллан – о. Адольф Филипп.

пос. Андреевский (Томский уезд, в настоящее время не существует) – Часовня св. Георгия. Деревянная часовня. Построена в 1906 г., освящена в 1907 г.

пос. Двухречный (Томский уезд, Александровская вол., совр. нежилая д. Двуречье Томского района Томской обл.) Молитвенный дом. Позволение на строительство получено в 1901 г., освящен в 1905 г.

пос. Ломовицкий (Томский уезд, совр. пос. Ломовицк Первомайского района Томской обл.) Церковь св. Антония Падуанского. Прошение о постройке церкви в 1906 г., часовня освящена в 1906 г., деревянная церковь и приходский дом построены к 1915 (1917?) г. на месте временной часовни.

с. Колпашево (Нарымский край, совр. г. Колпашево Томской обл.) Часовня, деревянная, освящена в 1915 г. Обслуживал (до 1918 г.) ссыльный кс. из ссыльных Люблинской епархии Ян Шпрингер.

с. Бароквское (Мариинский уезд) – Церковь Свв. Николая Чудотворца и Михаила Архангела. Деревянная, построена в 1905 г., освящена 18 января 1906 г. С 1909 г. – приходская.

г. Мариинск (Мариинский уезд) – Церковь Св. Антония Падуанского. Прошение о постройке постоянной часовни в 1901 г. Постройка в 1903-1905 гг. как Томской филиальной церкви. Деревянная, на каменном фундаменте, освящена 29 сентября 1905 г. с приходским домом. С 1907 (1908) г. – приходская.

г. Боготол (Мариинский уезд) – Часовня Св. Сердца Господня. Прошение о постройке часовни в 1907 г. Молитвенный дом в постоянном помещении с 1908 г. Церковь 1910-1911 гг. (освящена в 1911 г.), с 1914 – приходская.

с. Спасское (совр. пос. Венгерово, районный центр Новосибирской обл.). Церковь Свв. Петра и Павла (Успения Пресвятой Богородицы). Прошение о постройке часовни в 1891 г. Постройка кирпичной часовни в 1894-1896 гг., освящена 15 августа 1896 г. о. Валерианом Громадским. Приходская церковь с 1902 (1907)? г.

пос. Тимофеевка (Тимофеевский) (совр. с. Тимофеевка Венгеровского района Новосибирской обл.). Церковь Св. Сердца Господня. Прошения о постройке деревянного молитвенного дома в 1900 г., постройка в 1907-1908 гг., освящен 15 июня 1907 г., филиальная церкви Свв. Петра и Павла Спасского прихода.

г. Каинск (Каинский уезд, совр. г. Куйбышев) – Церковь Свв. Петра и Павла. Прошения о постройке часовни в 1878, 1882 и 1902 гг. Постройка кирпичной часовни в 1906-1908 гг., освящена 29 августа 1908 г. С 1909 г. – приходская церковь.

г. Новониколаевск (совр. г. Новосибирск) – Церковь Св. Казимира. Прошение о постройке молитвенного дома в 1901 г. Молитвенный дом Пресвятой Богородицы Ченстоховской в 1902 г. (после 1907 г. – «зимняя часовня», освящена в 1907 г. во имя Пресвятой Богородицы Непорочного Зачатия). Кирпичная церковь строилась в 1905-1907 гг., освящена 12 мая 1909 г. С 1908 г. – приходская.

г. Барнаул – Церковь Непорочного Зачатия Пресвятой Богородицы. Разрешение на постройку получено в 1906 г., построена в 1908 (1909) – 1913 гг. (благословлена 21 июня 1909 г., освящена 24 августа 1913 г.). С 1910 г. – приходская.

г. Тайга (Томский уезд, совр. г. Тайга Кемеровская обл.) – Часовня Св. Сердца Господня. Построена в 1910 г., освящена 17 октября 1912 г. К 1917 г. построен приходский дом. Являлась филиальной Мариинского прихода.

с. Тюхтет (Мариинского уезда, в настоящее время – г. Тюхтет Красноярского края) – Часовня Воздвижения Св. Креста (Вознесения Господня). Молитвенный дом 1907 (?) г., часовня 1909-1912 гг., освящена 26 июля 1912 г. Филиальная Боготольского прихода.

пос. Верхний Уртам (Елгайская вол. Томского уезда, совр. пос. Верхняя Уртамка Кожевниковского района Томской обл.) – Часовня. Построена в 1908 (?) г.

пос. Добринский (совр. с. Добринка Чановского района Новосибирской обл.). Часовня. 1904-1914 гг. (освящена в 1916 г.).

пос. Вязьма (совр. д. Вяземка Ижморского района Кемеровской обл.). Часовня св. Марии Магдалины. Деревянная, возведена в 1910-х гг. (?). Филиальная часовня Мариинского прихода.

пос. Гейдельберг, немецкая колония Гейдельберг (с. Заячий, Ново-Романовка, в настоящее время не существует). Молитвенный дом. Построен в 1910 г. из сырого кирпича.

пос. Либенталь, немецкая колония Александргейм (совр. п. Кругленький Немецкого национального района Алтайского края). Молитвенный дом. Построен в 1910 г. из сырого кирпича. Колония Либенталь (Отрадный, Отрадное, Заячий Лог Немецкого национального района, в настоящее время

не существует, жители колонии переселились в д. Редкая Дуброва Немецкого национального района Алтайского края). Общинный дом в 1911 г. (богослужения для п. Либенталь, Гейдельберг, Блюменталь, Екатериненталь и Александргейм).

Список литературы

Wykaz literatury

- Адрианов А.В.* Город Томск в прошлом и настоящем. Томск 1890. 433 с.
- Адрианов А.* Костёл в Томске. В: Город Томск. Томск 1912. 135 с.
- Алов А.А., Владимиров Н.Г., Овсиенко Ф.Г.* Мировые религии. М. 1998.
- Аширбакиева О.М.* Тобольский римско-католический приход Пресвятой Троицы. В: Диалог культур и цивилизаций: тез. 7 Всероссийской научной конференции молодых историков. Тобольск 2006. С. 61-62.
- Бахрушин С.В.* Научные труды. М. 1955-1959. Т. 3-4.
- Белокуров С.А.* Из духовной жизни московского общества. М. 1903.
- Берви В.В.* Воспоминания. «Голос минувшего» 1915. № 6-8. С. 110-126.
- Богословский К.* Государственное положение римско-католической церкви в России от Екатерины Великой до настоящего времени. Харьков 1898. 128 с.
- Болонев Ф.Ф., Люцидарская А.А., Шинковой А.И.* Ссылные поляки в Сибири: XVII, XIX вв. Исследования и материалы. Новосибирск 2007. 230 с.
- Бочанова Г.А., Горюшкин Л.М., Ноздрин Г.А.* Очерки истории благотворительности в Сибири во второй половине XIX – начале XX в. Новосибирск 2000. 212 с.
- Буцинский П.Н.* Заселение Сибири и быт первых ее насельников. Харьков 1889.
- Вернерова В.* Сообщения польских миссионеров о Сибири (начало XIX века). В: Сибирь в истории и культуре польского народа. М. 2002. С. 75-83.
- Вибе П.П.* Образование и становление немецких колоний в Западной Сибири в конце XIX – начале XX веков. В: Немцы. Россия. Сибирь. Сборник статей. Отв. ред. П.П. Вибе. Омск 1996. С. 5-57.
- Вибе П.П.* Немецкие колонии в Сибири: социально-экономический аспект. Омск 2007. 368 с.
- Вишленкова Е.А.* Орден иезуитов и «польский вопрос». В: Польская ссылка в России XIX-XX веков: региональные центры. Материалы Международной российско-польской научной конференции 8-12 сентября 1997. Казань 1998. С. 25-30.
- Геллер М.* История Российской империи. В 3-х томах. М. 1997.
- Герасимов Б.* Ссылные поляки в Семипалатинской области (Краткий исторический очерк). «Записки Семипалатинского подотдела Западно-Сибирского отдела Русского Географического общества» 1918. Вып. 12. 109 с.

- Герцен А.И.* Руфин Пиотровский. В: Собрание сочинений в 30 т. Т. 16. Москва 1959. С. 340-345.
- Головачев П.М.* Томск в XVII веке. Тюмень в XVII столетии. Собрание материалов с введением и заключительной статьей приват-доцента П.М. Головачева. М. 1903.
- Гончаров Ю.М.* Польская семья в городах Западной Сибири во второй половине XIX – начале XX в. В: Процессы урбанизации в Центральной России и Сибири. Сборник статей. Под. ред. В.А. Скубневского. Барнаул 2005. С. 101-110.
- Горизонтов Л.Е.* Парадоксы имперской политики: Поляки в России и русские в Польше (XIX – начало XX в.). М. 1999. 272 с.
- Город Томск. Томск 1912. 73 с.
- Дементьева Э.Ш., Колотов Е.В., Сулимов В.С.* Ссылка ксендзов в Тобольскую губернию после волнений 1861 года в Польше. «Политика, государство и право» 2014. № 8. <http://politika.snauka.ru/2014/08/1866> [доступ: 15.09.2015].
- Деятели революционного движения в России. Биобиблиографический словарь. От предшественников декабристов до падения царизма. Вып. 2. М. 1928. Т. 1.
- Дмитриенко Н.М.* Сибирский город Томск в XIX – первой трети XX века: управление, экономика, население. Томск 2000. 283 с.
- Дмитриенко Н.М.* День за днем, год за годом: хроника жизни Томска. Томск 2003. 345 с.
- Документы по истории церквей и вероисповеданий в Алтайском крае (XVII – начало XX вв.). Сост. Н.И. Разгон и др. Барнаул 1997. 407 с.
- Дьяков В.А.* Карательная политика царизма по отношению к католическому духовенству (1832-1855). <http://krotov.info/history/19/1840/dyakov1996.htm>.
- Емельянов Н.Ф.* Томские служилые люди «Литва» в XVII – первой четверти XVIII вв. В: Проблемы исторической демографии СССР. Сборник статей. Вып. 2. Томск 1982.
- Емельянов С.М.* История католической церкви в Восточной Сибири (начало XIX в. – 1917 г.). Автореферат дисс. канд. ист. наук. Иркутск 2002. 27 с.
- Ермолаев А.Н.* Уездный Мариинск. 1856-1917 гг. Кемерово 2008. 743 с.
- Ефимова М.* Епископ Владивостокский Кароль Сливовский. Владивосток 2003. 48 с.
- Задворный В., Юдин А.* История Католической Церкви в России. Краткий очерк. М. 1995. 20 с.
- Залесов В.Г.* Архитекторы Томска (XIX – начало XX века). Томск 2004. 169 с.

- Зуев А.С., Люцидарская А.А.* Этнический состав сибирских служилых людей в конце XVI – начале XVIII века. «Вестник НГУ. Серия: История, филология» 2010. Т. 9. Вып. 1, С. 52-69.
- Зюлек Я.* Римско-католические священники, сосланные в Сибирь после Январского восстания. В: Сибирь в истории и культуре польского народа. М. 2002. С. 135-145.
- История и культура поляков в Сибири. Сборник материалов межрегиональных научно-практических конференций «История и культура поляков Сибири» 2005-2006 гг. Красноярск 2006. 131 с.
- История названия Томских улиц. Томск 1998. 320 с.
- История Сибири. Томск 1987.
- История Сибири. Т. 3. Сибир в эпоху капитализма. Под ред. А.П. Окладниковой. Ленинград 1968.
- Казачи Урала и Сибири в XVII-XX вв. Екатеринбург 1993.
- Каппелер А.* Россия – многонациональная империя. М. 2000. 342 с.
- Каравалева А.Г.* Костел. В: Томск от А до Я: краткая энциклопедия города. Под ред. Н.Н. Дмитриенко. Томск 2004. С. 167.
- Карлюк А.С.* Очерки по научному атеизму. Минск 1961. 586 с.
- Карташев А.В.* Очерки по истории русской церкви. М. 1993. Т. 8.
http://www.odinblago.ru/kartashev_1 [доступ:].
- Катанаев Г.Е.* Западно-сибирское служилое казачество и его роль в обследовании и занятии русскими Сибири и Средней Азии. СПб 1908.
- Католическая энциклопедия. В 5-ти томах. М. 2002-2013.
- Кауфман А.А.* К вопросу о культурной роли переселенцев в Сибири и их отношениях к сибирякам-старожилам. В: «Путь-дорога: Научно-популярный сборник» СПб 1893. С. 513-530.
- Качинская Э.* Поляки в Сибири (1815-1914). Социально-демографический аспект. В: Сибирь в истории и культуре польского народа. М. 2002. С. 265-277.
- Книга памяти. Мартиролог католической Церкви в СССР. Сост. о. Б. Чаплицкий, И. Осипова. М. 2000. 767 с.
- Копчевский М.* Католики на Калужской земле. Калуга 1999.
- Костров Н.* Историко-статистическое описание городов Томской губернии. Томск 1872.

- Кутилова Л.А., Нам И.В., Наумова Н.И., Сафонов В.А.* Национальные меньшинства Томской губернии. Хроника общественной и культурной жизни. 1885-1919. Под ред. Э.И. Черняка. Томск 1999. 298 с.
- Кучиньский А.* Роль и значение вклада поляков в познание и освоение Сибири и формирование связи с краем польской диаспоры за Уралом. В: Сибирская полония: прошлое, настоящее, будущее. Материалы международной научно-практической конференции (Томск, 20-23 мая 1999 г.). Под ред. В.А. Ханевича. Томск 1999. С. 30-37.
- Ларьков Н.С., Чернова И.В.* Полицмейстеры, комиссары, начальники. Томск 1999.
- Лебедева Н.И.* Костел и католическая община Омска: исторический очерк. В: Сибирско-польская история и современность: актуальные вопросы. Иркутск 2001. С. 181-187.
- Леончик С.В.* Польские крестьяне в Сибири начала XX в. Проблемы социокультурной адаптации. В: «Восток – запад в контексте мировой истории: взгляд из Сибири»: Материалы международной научной конференции. Иркутск 2012. С. 318-329.
- Леончик С.В.* Религиозная жизнь поляков – переселенцев юга Енисейской губернии конца XIX – начала XX веков. В: Сибирская деревня: история, современное состояние, перспективы развития: материалы VII Международной научно-практической конференции, посв. 90-летию Омского аграрного университета и 180-летию агрономической науки в Западной Сибири. Ч. 1. Омск 2008.
- Летопись города Бийска (1709-1970). Барнаул 1971. 64 с.
- Липке Ш. SJ.* 200-летие начала служения Общества Иисуса (Орден иезуитов) на территории Сибири. «Сибирская католическая газета» 24 февраля 2012.
- Лисицкая О.В.* Характеристика источников по истории католицизма в Туркестане (вторая половина XIX в. – 1917 гг.). В: К истории христианства в Средней Азии (XIX-XX вв.). Материалы региональной научно-практической конференции. Ташкент 1998. С. 209-213.
- Лиценбергер О.А.* Римско-католическая Церковь в России. История и правовое положение. Саратов 2001. 384 с.
- Майничева А.Ю.* Благотворительная деятельность польских организаций в Новониколаевске (1907-1917). «Сибирская Полония» 2002. № 1 (40). С. 5.
- Максимов С.* Сибирь и каторга. Ч. 3. СПб 1871.
- Масленников А.В.* Проблемы истории Римско-католической церкви в Западной Сибири. В: Природные и интеллектуальные ресурсы Сибири (СИБРЕСУРС-6-2000): Доклады 6. Международной научно-практической конференции (краткое содержание). Томск 2000.

- Масленников А.В.* Реформы структуры и проблемы Римско-католической церкви в Сибири (1905-1917 гг.). В: Природные и интеллектуальные ресурсы Сибири (СИБРЕСУРС-7-2001): Доклады 7. Международной научно-практической конференции. В 2 ч. Ч. 2. Томск 2001.
- Масленников А.В.* Римско-католическая церковь в Сибири. Проблемы и реформы в начале XX века. «Вестник Томского университета» 2003. Вып. № 276.
- Масленников А.В.* Структуры Римско-Католической Церкви в Западной Сибири. «Сибирская католическая газета» 2002. № 5.
- Масяж В.* История костела и польской диаспоры в Тобольске. 1838-1922 гг. Москва 2012.
- Масяж В.* Миграция польских крестьян в Сибирь в конце XIX – начале XX века. В: Сибирь в истории и культуре польского народа. М. 2002. С. 241-254.
- Масяж В.* Поляки в Восточной Сибири (1907-1947). Автореферат дисс. докт. ист. наук. Иркутск 1995. 36 с.
- Масяж В.* Поляки в Восточной Сибири 1907-1947. Варшава–Иркутск 1995. 21 п.л.
- Микитюк В.П., Мосунова Т.П., Неклюдов Е.Г.* Род Поклевских-Козелл. Екатеринбург 2014. 367 с.
- Миловидов Б.П.* Военнопленные поляки в Сибири в 1813-1814 гг. В: Отечественная война 1812 года. Источники. Памятники. Проблемы. Можайск 2009. С. 325-359.
- Милютин Д.А.* Воспоминания 1860-1862. М. 1999. 559 с.
- Митина Н.П.* Во глубине сибирских руд. М. 1966. 143 с.
- Морошкин М.* Иезуиты в России с царствования Екатерины II до нашего времени. СПб 1867. 208 с.
- Мосунова Т.П.* Отец Валериан Громадский – штрихи к портрету сибирского пастыря. В: Сибирская деревня: история, современное состояние, перспективы развития: материалы VII Международной научно-практической конференции, посв. 90-летию Омского аграрного университета и 180-летию агрономической науки в Западной Сибири. Ч. 1. Омск 2008. С. 407.
- Мосунова Т.П.* Под покровом Св. Анны. К 120-летию со дня основания прихода римско-католической церкви г. Екатеринбурга. Екатеринбург 1996. 24 с.
- Мосунова Т.П.* Томский римско-католический приход в XIX в. В: Сибирско-польская история и современность: актуальные вопросы. Сборник материалов Международной научной конференции (Иркутск, 11-15 сент. 2000 г.). Иркутск 2001. С. 180-182.
- Мулина С.А.* Мигранты поневоле. Адаптация ссыльных участников польского восстания 1863 г. в Западной Сибири. СПб 2012. 199 с.

- Мулина С.А.* Поляки в Западной Сибири. Последняя треть XVIII – первая треть XIX веков. Биографический словарь. Омск 2013. 299 с.
- Мулина С.А.* Участники польского восстания 1863 года в Западносибирской ссылке. Автореферат на дисс. канд. ист. наук. Омск 2005. 23 с.
- Нагаев А.С.* «Омское дело» 1832-1833 гг. Красноярск 1991. 183 с.
- Нам И.В.* Сибирские немцы в условиях первой мировой войны и революции. В: Немцы. Россия. Сибирь. Сб. статей. Под. ред. П.П. Вибе. Омск 1996. С. 130-153.
- Недзелюк Т.Г.* На пути к гражданскому обществу: католики на востоке Российской империи (рубеж XIX-XX вв.). Новосибирск 2011. 164 с.
- Недзелюк Т.Г.* Римско-католическая церковь в полиэтническом пространстве Западной Сибири. 1881-1918 гг. Новосибирск 2009. 215 с.
- Недзелюк Т.Г.* Римско-католическая церковь в Западной Сибири 1881-1918 гг. Автореферат дисс. канд. ист. наук. Новосибирск 2001. 22 с.
- Недзелюк Т.Г.* П.А. Столыпин о значимости поддержки переселенческим управлением переселенцев – католиков в Сибири. В: Сибирь на этапе становления индустриального общества в России (XIX – начало XX вв.). К 75-летию чл.-корр. РАН Л.М. Горюшкина. Новосибирск 2002. С. 78-79.
- Недзелюк Т.Г., Савин А.И.* Римско-католическая церковь в Сибири. В: Историческая энциклопедия Сибири. Новосибирск 2013.
- Немцы в Сибири. Сборник документов и материалов по истории немцев в Сибири. 1895-1917. Сост. П.П. Вибе, Омск 1999. 360 с.
- Никиенко И.В.* Из истории библиотек польской диаспоры в Томске (дореволюционный период). В: История и методика преподавания славянских языков и литератур как иностранных с применением технологии диалога культур: материалы региональной научной конференции. Томск 2005. Вып. 2. С. 26-240.
- Никитин Н.И.* Сибирская эпопея XVII века (начало освоения Сибири русскими людьми). М. 1987. 173 с.
- Никулина И.Н.* Религия и политические ссылки Западной Сибири в XIX в. (20-е – первая половина 70-х гг.). Барнаул 2004. 175 с.
- Ноздрин Г.А.* Государственная и общественная помощь переселенцам в Сибирь в конце XIX – начале XX вв. В: Народонаселенческие процессы в региональной структуре России XVIII-XX вв. Новосибирск 1996. С. 124-127.
- Ноздрин Г.А.* Мecenаты Сибири. «Земля Сибирь» 1992. № 3. С. 52-69.
- Обзор Томской губернии за 1909 год. Томск 1910.

- Оглоблин Н.Н.* Заговор Томской «литвы» в 1634 г. Киев 1894. 11 с.
- Опаканьская Р.В.* Польская диаспора в Сибири в конце XVIII – первой половине XIX века. Автореферат дисс. канд. ист. наук. Новосибирск 2001.
- Островский Б.* Томская римско-католическая церковь (краткий очерк ее сооружения). «Сибирский вестник» 1890. № 67.
- Островский Л.К.* Миграция как фактор формирования польской диаспоры в Западной Сибири. Численность и состав польского населения на рубеже XIX-XX вв. Тамбов 2014. № 5 (43): в 3-х ч. Ч. I. С. 137-144.
- Островский Л.К.* Польские крестьяне в Сибири (1890-1920-е гг.). В: Аграрное и демографическое развитие Сибири в контексте российской и мировой истории. XVII-XX вв. Материалы Всероссийской научной конференции. Новосибирск 1999. С. 83-85.
- Островский Л.К.* Польские политические ссыльные в Сибири (середина 90-х XIX в. – февраль 1917 г.). Автореф. дис. канд. ист. наук. АН СССР. Сиб. отд-ние, Ин-т истории, филологии и философии. Новосибирск 1987. 20 с.
- Островский Л.К.* Поляки в Западной Сибири (1890-1930-е годы). Новосибирск 2011. 460 с.
- Отчет правления Римско-Католического Благотворительного Общества при Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы за 1908 год. Томск 1909.
- Памятная книжка Томской губернии на 1871 год.
- Пилсудский Б.* Поляки в Сибири. В: Сибирь в истории и культуре польского народа. М. С. 13-30.
- Пожарский К.* История римско-католической церкви в Российской империи (XVIII-XX вв.) в документах Российского государственного исторического архива. СПб–Варшава 1999. Ч. 1. 289 с.; 2000. Ч. 2. 665 с.
- Политические ссыльные в Сибири. Под. ред. Л.М. Горюшкина; кол. автор Академия наук СССР, Сиб. отд-ние, Институт истории, филологии и философии. Новосибирск 1983. 235 с.
- Поляки в социокультурном пространстве сибирской деревни. Материалы Международной научно-практической конференции (Омск–Тара, 7-10 августа 2009 г.). Омск 2012. 190 с.
- Польская интеллигенция в Сибири. XIX-XX вв. Сборник материалов. Под ред. С.В. Леончик, Красноярск 2007.
- Потанин Г.Н.* Письма. Т. 1. Иркутск 1977.

- Радван М.* Римско-католические духовные учебные заведения Санкт-Петербурга в XIX веке (1842-1917 гг.). СПб 1995. 25 с.
- Резун Д.Я.* «Литва» Кузнецкого острога в XVII в. В: Казаки Урала и Сибири в XVII-XX вв. Екатеринбург 1993.
- Резун Д.Я.* Родословная сибирских фамилий (История Сибири в биографиях и родо-словиях. К 100-летию г. Новосибирска). Новосибирск 1993. 250 с.
- Резун Д.Я., Васильевский Р.С.* Летопись сибирских городов. Новосибирск 1889. 304 с.
- Семенова И.* Благотворительное общество. «Сибирская старина» 1997. № 12 (17). С. 28-29.
- Сибирь в истории и культуре польского народа.* М. 2002. 569 с.
- Сибирская полония: прошлое, настоящее, будущее.* Материалы международной научно-практической конференции. Томск, 20-23 мая 1999 г. Под ред. В.А. Ханевича. Томск 1999. 232 с.
- Сибирский Белосток.* Сборник документов и материалов. Сост. В.А. Ханевич. Томск 1998, 238 с.
- Сибирско-Польская история и современность: актуальные вопросы.* Сборник материалов Международной научной конференции (Иркутск, 11-15 сентября 2009 г.). Иркутск 2001. 364 с.
- Скворцов Г.* Град небесный. «Народная трибуна». 6 мая 1992.
- Скворцов Г.* «Беловодье». «Томский вестник». 14 июня 1991.
- Скубневский В.А.* Польское население Сибири по материалам переписи 1897 г. В: Польская ссылка в России XIX-XX веков: региональные центры. Казань 1998. С. 170-176.
- Скубневский В.А.* Поляки на Алтае (XIX – начало XX в.). В: Польская интеллигенция в Сибири XIX-XX вв. Сборник материалов межрегионных тематических чтений «История и культура поляков Сибири» 2006-2007 гг. Красноярск 2007. С. 69-74.
- Скубневский В.А.* Предпринимательство поляков в Сибири. Вторая половина 19 – начало 20 в. В: Сибирская полония: прошлое, настоящее, будущее. Материалы международной научно-практической конференции. Томск, 20-23 мая 1999 г. Под ред. В.А. Ханевича. Томск 1999. С. 79-81.
- Скубневский В.А., Гончаров Ю.М.* Города Западной Сибири во второй половине XIX – начале XX вв. Ч. 1. Население. Экономика. Барнаул 2003. 303 с.
- Словцов П.А.* Историческое обозрение Сибири. Новосибирск 1995.

- Соколовский И.Р.* Денежное жалованье и доходы сибирских иноземцев в XVII в. В: Студент и научно-технический прогресс. Материалы научной студенческой конференции. Новосибирск 1995. С. 43-48.
- Соколовский И.Р.* Поляки в Сибири XVII в.: обзор источников. В: *Sibirica* – история поляков в Сибири в исследованиях польских и российских ученых. Сборник научных трудов по итогам польско-российских научных семинаров (Варшава–Пултуск, 1-15 сентября 2012; Новосибирск, 8-22 октября 2012 г.). Новосибирск 2013. С. 133-142.
- Соколовский И.Р.* Служилые «иноземцы» в Сибири XVII века (Томск, Енисейск, Красноярск). Новосибирск 2004. 209 с.
- Соколовский И.Р.* Участие служилых людей польско-литовского происхождения в присоединении и освоении Сибири в XVII в. (Томск, Енисейск, Красноярск): Автореф. дисс. канд. ист. наук. Новосибирск 2000. 25 с.
- Соловьева Е.И.* Из истории становления переселенческих хозяйств Западной Сибири в период столыпинской реформы. В: Вопросы аграрной истории Урала и Западной Сибири. Свердловск 1966. С. 293-304.
- Соловьева Е.И.* Переселение крестьян в Томскую губернию в период столыпинской реформы: Автореферат дисс. канд. ист. наук. Томский университет, Томск 1956. 25 с.
- Соловьева Е.И.* Расселение и положение ссыльных в Сибири во второй половине XIX в. В: Политические ссыльные в Сибири (XVIII – начало XIX в.). Новосибирск 1983. С. 214-226.
- Спиридонова А.Л., Заславский В.К.* Католики в Туркестане (конец XIX – начало XX в.). В: К истории христианства в Средней Азии (XIX-XX вв.). Ташкент 1998. С. 213-225.
- Старикова Г.Н., Захарова Л.А. и др.* История названия томских улиц. Томск 2004. 404 с.
- Старцев А.В.* Школа и просвещение в Бийске в XIX – начале XX вв. new.hist.asu.ru/biblio/skubnevski/Starzev.html [доступ: 5.11.2015].
- Сулимов В.С.* Польская армия Наполеона в Тобольской губернии. Тобольск 2008. 90 с.
- Титова Т.Г.* Судьбы сибирского католичества: Новониколаевск–Новосибирск. В: Между прошлым и будущим. Вопросы истории и исторического образования. Сборник научных и публицистических статей. Новосибирск 2000. С. 120-130.
- Титова Т.Г., Зверев В.А.* Католическая община в Барнауле 1860-1900-х гг. В: Этнография Алтая и сопредельных территорий. Барнаул 2001. Вып. 4. С. 109-113.

- Титова Т.Г., Зверев В.А.* Новониколаевская католическая община в начале XX в. В: Культурный образовательный и духовный потенциал Сибири (середина XIX-XX вв.). Новосибирск 1997. С. 105-118.
- Томск. История города от основания до наших дней. Под ред. Н.М. Дмитриенко. Томск 1999. 431 с.
- Томская область. Исторический очерк. Под ред. В.П. Зиновьева. Томск 1994. 665 с.
- Украинская Греко-Католическая Церковь. Преодоление мифа. Материалы семинара. Москва 2002. 148 с.
- Участники польского восстания 1863-1864 гг. в Тобольской ссылке. Очерк. Под ред. и со вступит. статьей канд. ист. наук Д.И. Копылова. Тюмень 1963. 76 с.
- Федоров Ю.* Римско-католическая церковь (польский костел). «Сибирская старина». Томск 1997. № 12. С. 27-28.
- Федорчук С.* Римско-католическая церковь на Сахалине. Южно-Сахалинск 1998. 88 с.
- Филь С.Г.* Польские страницы тюменского краеведения. Тюмень 2005. 302 с.
- Филь С.Г.* Римско-католическая церковь Тюмени. История прихода. «Сибирская католическая газета» 2000. № 11. С. 18-19.
- Филь С.Г.* Римско-католический приход св. Иосифа в Тюмени (минувшее и настоящее). Тюмень 2004. 88 с.
- Фирсов Н.Н.* Чтения по истории Сибири. М. 1920. 127 с.
- Фурсова Е.Ф.* Традиционно-бытовые особенности культуры белорусов – переселенцев конца XIX – начала XX в. (по материалам этнографических экспедиций). В: Белорусы в Сибири. Новосибирск 2000. С. 102-124.
- Хазиахметов Э.Ш.* Положение политических ссыльных Сибири между революциями 1905 и февраля 1917 гг. В: Ссыльные революционеры в Сибири (XIX в. – февраль 1917 г.). Иркутск 1974. Вып. 2. С. 175-193.
- Хазиахметов Э.Ш.* Сибирская политическая ссылка 1905-1917 гг. (Облик, организации, революционные связи). Томск 1978. 183 с.
- Ханевич В.А.* Белосток – польское село в Сибири: прошлое и настоящее. В: Поляки в социокультурном пространстве сибирской деревни. Омск 2012. С. 77-83.
- Ханевич В.А.* Белостокская трагедия (из истории геноцида поляков в России). Томск 1993. 191 с.
- Ханевич В.А.* Иезуиты в Сибири. «Сибирская католическая газета» 2001. № 4. С. 9-11.
- Ханевич В.А.* Из истории католических кладбищ Томска. «Сибирская католическая газета» 2000. № 11. С. 15-17.

- Ханевич В.А.* История Томского римско-католического прихода (XVII-XX вв.). В: Культура, философия и история. Томск 1994. С. 110-113.
- Ханевич В.А.* Источники по персоналиям участников польского восстания 1863-1864 гг. – польских ссыльных в Томской губернии. В: Документ в меняющемся мире: материалы Первой Всероссийской научно-практической конференции (г. Томск, 27-28 ноября 2003 г.). Томск 2004. С. 131-135.
- Ханевич В.А.* К вопросу об истории пребывания участников польского восстания 1863-1864 гг. в г. Томске. «Труды Томского областного краеведческого музея» [Сборник статей]. Томск 2004. Т. 13. С. 176-184.
- Ханевич В.А.* К истории польской колонии Томска конца XIX – начала XX века. В: Польская интеллигенция в Сибири. XIX-XX вв. Сборник материалов межрегиональных тематических чтений «История и культура поляков Сибири» 2006-2007 гг. Красноярск 2007. С. 119-125.
- Ханевич В.А.* Католики в Кузбассе. XVII-XX вв. Очерк истории, документы и материалы. Кемерово 2009. 349 с.
- Ханевич В.А.* Католическая община в Сибири в контексте истории города Томска и Томской губернии: XVII – пер. пол. XIX в. «Труды Томского областного краеведческого музея» [Сборник статей]. Томск 2007. Т. 14. С. 92-111.
- Ханевич В.А.* Католический некрополь Томска как база данных об истории томской колонии второй половины XIX – начале XX века. Сибирская колония: прошлое, настоящее, будущее. Материалы международной научно-практической конференции. Томск, 20-23 мая 1999 г. Томск 1999. С. 161-164.
- Ханевич В.А.* Ксёндз Валериан Громадский в истории католической общины г. Томска. В: Сибирская колония: прошлое, настоящее, будущее. Материалы международной научно-практической конференции. Томск, 20-23 мая 1999 г. Томск 1999. С. 100-105.
- Ханевич В.А.* Об условиях формирования католических приходов в сельской местности Томской губернии (конец XIX – начало XX века). В: Сибирская деревня: история, современное состояние, перспективы развития. Сборник научных трудов. Часть 2. Омск 2010. С. 408-414.
- Ханевич В.А.* Община Римско-Католической церкви г. Томска. В: Томская область: народы, культуры, конфессии. Энциклопедия. Томск 2008. С. 339-341.
- Ханевич В.А.* «Польский компонент» сибирской деревни во второй половине XIX века и в конце XIX – начале XX века: общее и особенное (на примере Томской губернии).

- В: Сибирская деревня: история, современное состояние, перспективы развития. Сборник научных трудов. Часть I. Омск 2012. С. 382-386.
- Ханевич В.А.* Поляки в Томске. XIX-XX вв. Биографии. Томск 2012. 670 с.
- Ханевич В.А.* Поляки в Томске. Поляки о Томске. В: Материалы I Международной научной конференции «Поляки в Сибири. Поляки о Сибири» (Томск, 3-5 июня 2012 г.). Томск 2012. С. 7-18.
- Ханевич В.А.* Сибирские ксендзы. Исторический очерк о судьбах католических священников костёла г. Томска в XIX веке. «Сибирская старина» 1995. № 8.
- Ханевич В.А.* Томская полония: история и современность. В: Сибирская полония: прошлое, настоящее, будущее. Материалы международной научно-практической конференции. Томск, 20-23 мая 1999 г. Томск 1999. С. 22-29.
- Ханевич В.А.* Участники Январского восстания в Томске и их потомки в истории г. Томска. В: Powstanie Styczniowe 1863-1864. Walka i uczestnicy. Represje i wygnanie. Historiografia i tradycja. Kielce 2005. С. 133-144.
- Ханевич В.А.* Французский маркиз на государственной службе в Томске. «Сибирская старина» 2001. № 17. С. 10-12.
- Ханевич В.А., Гончарова Т.А.* Поляки. В: Томская область: народы, культуры, конфессии. Энциклопедия. Томск 2008. С. 151-154.
- Ханевич В.А., Каравалева А.Г.* Католический некрополь города Томска (1841-1919). Томск 2001. 281с.
- Ханевич В.А., Марков В.И.* Архивные документы о ссыльных поляках в Томской губернии в фондах государственного архива Томской области. В: Сибирская полония: прошлое, настоящее, будущее. Томск 1999. С. 150-153.
- Хрулева И.А.* Влияние времени на религиозность поляков Новосибирска. В: Культура и образование этнических общностей Сибири. Тезисы докладов и тематические материалы IV традиционной ежегодной научно-практической конференции. Новосибирск 2000. С. 18-20.
- Цабан В.* Поляки в царской империи. «Новая Польша» 2014. № 11. С. 73-76.
- Цветаев Д.В.* Протестанство и протестанты в России до эпохи преобразований. М. 1890. VIII, 782, II с.
- о. Чаплицкий Б.* История Католической церкви в СССР. Санкт-Петербург 2001. 154 с.
- о. Чаплицкий Б.* История церкви в России. Санкт-Петербург 2000. 150 с.
- о. Чаплицкий Б.* Католическая благотворительность в России в 1860-1918 гг. Гатчина: СЦДБ, 2009. 427 с.

о. Чаплицкий Б. Римско-католическое Благотворительное Общество при храме св. Екатерины. <http://www.catherine.spb.ru/index.php/blog/comments/o-chaplitsky-charity> [доступ: 8.11.2015].

Шведов С.В. Пленные Великой армии в России. В: Отступление Великой армии Наполеона из России. Малоярославец 2000.

Шиллер В.В. Этноконфессиональное взаимодействие в Кемеровской области в конце XIX-XX вв. (источники и методы изучения): Автореферат дисс. канд. ист. наук. Кемерово 2004.

Шкаровский М.В., Черепенина Н.Ю., Шикер А.К. Римско-Католическая Церковь на Северо-Западе России в 1917-1945 гг. СПб 1998. 315 с.

Шлейхер И.И. Пособие по истории российских немцев. Славгород 1994. 112 с.

Шостакович Б.С. История Иркутского римско-католического прихода до начала XX века в отражении материалов государственного архива Иркутской области. В: Сибирь в истории и культуре польского народа. М. 2002. С. 114-123.

Шостакович Б.С. История поляков в Сибири (XVII-XIX вв.). Учебное пособие. Иркутск 1995.

Шостакович Б.С. Узловые вопросы истории поляков в Сибири (конец XVIII – конец XIX в.). Научный доклад дисс. на соиск. уч. ст. д.и.н. РАН, Институт славяноведения и балканистики. М. 1997.

Biliński P. Obraz miasta i mieszkańców Tobolska w pamiętnikach Moszyńskiego. W: Polacy w nauce i kulturze Tomaska oraz Syberii Zachodniej. Pod red. A. Kuczyńskiego i M. Marczyka. Wrocław 2008, s. 297-314.

Caban W. Służba rekrutów z Królestwa Polskiego w armii carskiej w latach 1831-1873. Warszawa 2001, 268 s.

Chaniewicz W. Dzieje katolickiej wspólnoty w Tomsku od XVII do początków XX w. W: Kościół katolicki na Syberii. Wrocław 2002, s. 207-271.

Chaniewicz W. Książd Walerian Gromadzki i katolicka społeczność Tomaska w drugiej połowie XIX w. W: Kościół katolicki na Syberii. Wrocław 2002, s. 389-403.

Chaniewicz W. Polacy w Tomsku. Materiały do encyklopedii «Etnosy i narody obwodu tomskiego». W: Polacy w nauce i kulturze Tomaska oraz Syberii Zachodniej. Wrocław 2008, s. 391-399.

Chaniewicz W. Polacy w Tomsku – na podstawie nekrologów z XIX i pierwszej połowy XX wieku. „Zesłaniec” 2004. Nr 18, s. 65-88, Nr 19, s. 71-83.

Chaniewicz W. Polacy wpisani w dzieje Tomska. „Zesłaniec” 2004. Nr 18, s. 45-50.

Chaniewicz W. Tragedia Syberyjskiego Białegostoku. Pelplin 2008, 230 s.

Chaniewicz W. Wiejska świątynia. Z historii budowy, zniszczenia i odbudowy kościoła we wsi Białostok na Syberii. W: Kościół katolicki na Syberii. Wrocław 2002, s. 355-367.

Chaniewicz W. Z historii cmentarzy katolickich w Tomsku. „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2001. Nr 5, s. 77-112.

Chaniewicz W. Z historii kościoła katolickiego na Syberii Zachodniej – księża katolicycy w 20-30 latach XX w. „Zesłaniec” 1997. Nr 2, s. 92-105.

Dawidowicz J.S. Z listów sybirskiego misjonarza. Kraków 1901, 88 s.

Deutsche Geschichte im Osten Europas. Russland. Berlin 1997.

Deutschen und das östliche Europa. Aspekte einer vielfältigen Beziehungsgeschichte. Essen 2006.

Directorium divini officii et missarum pro Archidioecesi Mohiloviensi nec non pro Dioecesi Minscensi in a. D.1915, Petrograd 1914. Cz. 2.

Directorium officii Divini ac Missarum Archidioecesis Mohiloviensis. Petropolis 1905.

Directorium officii Divini ac Missarum Archidioecesis Mohiloviensis. Petropolis 1917.

Directorium officii Divini ac Missarum Archidioecesis Mohiloviensis. Petropolis 1919.

Djakow W.A., Gałkowski A., Śliwowska W., Zajcew W.M. Uczestnicy ruchów wolnościowych w latach 1832-1855 (Królestwo Polskie). Przewodnik biograficzny. Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, 560 s.

Djakow W.A., Nagajew A.S. Partyzantka Zaliwskiego i jej pogłosy (1832-1835). Warszawa 1979, 425 s.

Fiel S. Na syberyjskim trakcie. Polacy w Kraju Tiumeńskim. Warszawa 1999, 147 s.

Janik M. Dzieje Polaków na Syberii. Kraków 1928, 472 s. (reprint).

Jędrychowska B. Polscy zesłańcy na Syberii 1830-1883. Działalność pedagogiczna, oświatowa i kulturalna. Wrocław 2000, 240 s.

Kaczyńska E. Syberia: największe więzienie świata (1815-1914). Warszawa 1991, 384 s.

Klasztory bernardyńskie w Polsce. Pod red. E. Wyczawskiego. Kalwaria Zebrzydowska 1985, 681 s.

Kościół Katolicki na Syberii. Historia. Współczesność. Przyszłość. Pod red. A. Kuczyńskiego. Wrocław 2002, 780 s.

Kościół katolicki w Rosji: Materiały do jego historii i organizacji. Warszawa 1932.

Kozłowski J. Polacy w rejonie Tomsku (do 1914 roku). W: Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR. Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 401-409.

Kółka socjalistyczne. Gminy i Wielki Proletariat. Procesy polityczne 1878-1888. Źródła. Zebrał, opracował i wstępem opatrzył L. Baumgarten. Warszawa 1966, 1159 s.

Kubicki P. Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861-1915. Cz. 3. T. 4. Sandomierz 1933, 304 s.

Kuczyński A. Polacy w Tomsku. Szkice z przeszłości i współczesność. W: Polacy w nauce i kulturze Tomsku oraz Syberii Zachodniej. Wrocław 2008, s. 9-56.

Kuczyński A. Syberia. Czterysta lat polskiej diaspory. Antologia historyczno-kulturowa. Wrocław–Warszawa–Kraków 1993, 432 s.

Kumor B. Kościół katolicki w cesarstwie rosyjskim 1915-1917. „Zeszyty Naukowe KUL”. Lublin 1994. Nr 1-2, s. 21-34.

Legieć J. Służba rekrutów z Królestwa Polskiego w armii rosyjskiej w latach 1874-1913. Kielce 2013, 306 s.

Leończyk S. Polityka przesiedleńcza rządu rosyjskiego wobec chłopów z zachodnich guberni Cesarstwa Rosyjskiego w latach 1885-1914. „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2012. T. 16, s. 61-79.

Librowicz Z. Polacy w Syberii. Kraków 1884, 380 s.

Loret M. Kościół katolicki a Katarzyna II. 1772-1784, Kraków–Warszawa 1910, 321 s.

Łukawski Z. Ludność polska w Rosji 1863-1914. Wrocław–Warszawa–Kraków 1978, 229 s.

Maciesza A. Dzieje kolonii polskiej w Tomsku. 1604-1900. „Przeszłość” 1934. Nr 6-7, 88 s.

Majdowski A. Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim. Syberia, Daleki Wschód, Azja Środkowa. Warszawa 2001, 339 s.

Masiarz W. Dobrowolna migracja chłopów polskich na Syberię Zachodnią w końcu XIX i na początku XX wieku. В: Сибирская колония: прошлое, настоящее, будущее. Материалы международной научно-практической конференции (Томск, 20-23 мая 1999 г. Под ред. В. Ханевича) Томск 1999, s. 28-41.

Masiarz W. Dzieje kościoła i polskiej diaspory w Tobolsku na Syberii. 1838-1922. Kraków 1999, 201 s.

Masiarz W. Projekt utworzenia biskupstwa katolickiego w Tomsku na Syberii na przełomie XIX-XX wieku. W: Polacy w nauce i kulturze Tomsku oraz Syberii Zachodniej. Pod red. A. Kuczyńskiego i M. Marczyka. Wrocław 2008, s. 279-295.

Masiarz W. Zarys dziejów kościoła i parafii rzymskokatolickiej w Irkucku (1812-1937). „Zesłaniec” 1996. Nr 1, s. 20-31.

- Maslennikow A. SJ.* Rzymskokatolicka parafia w Tomsku na Syberii w latach 1812-1991. „Nasza Przeszłość” 2000. T. 93, s. 239-265.
- Nagajew A.S.* Plany powstańcze zesłańców polskich na Syberii Zachodniej w 1833 r. w świetle Materiałów Centralnego Państwowego Archiwum Wojskowo-Historycznego w Moskwie. W: Społeczeństwo polskie i próby wznowienia walki zbrojnej w 1833 roku. Pod red. W.A. Dżakowa, S. Kieniewicz, W. Śliwowskiej, F.J. Steblija. Wrocław 1984, s. 347-434.
- Niebelski E.* Tunka. Syberyjskie losy księży zesłańców 1863 roku. Wrocław 2011, 394 s.
- Oplakańska R.W.* Historia pewnego spisku (O próbie polskich zesłańców wzniesienia powstania na Syberii w 1814 r.). „Zesłaniec” 2000. Nr 4, s. 11-16.
- Owczennikowa L.* Kazimierz Zieleniewski (przyczynek do historii Polaków na Syberii. „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2000. Nr 4, s. 65-76.
- Pawsza A.* Dziennik (fragmenty). W: [E. Iwanowski]. Pamiętniki polskie z różnych czasów przez Eustachego Helenjusza. T. 2. Kraków 1882, s. 477-783.
- Polacy w nauce i kulturze Tomsku oraz Syberii Zachodniej. Pod red. A. Kuczyńskiego i M. Marczyka. Wrocław 2008, 436 s.
- Radwan M.* Historia Kościoła rzymskokatolickiego w Imperium Rosyjskim (XVIII-XX w.) w dokumentach Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego. Sankt Petersburg–Warszawa 1999, 289 s.
- Radwan M.* Historia Kościoła rzymskokatolickiego w Rosji i Polsce w dokumentach archiwów, bibliotek i muzeów Sankt-Petersburga. Sankt-Petersburg–Warszawa 2000, 55 s.
- Rezun D., Zuev A.* „Nemcy” im Staatsdienst in Sibirien. Ende des 16 bis Ende des 17 Jahrhundert [«Немцы» на государственной службе в Сибири. С конца XVI по конец XVII века]. „Berliner Jahrbuch für osteuropäische Geschichte” 1996. Nr 2, s. 55-73.
- Rosiński F.M.* Początki Kościoła rzymskokatolickiego na Syberii Zachodniej. W: Polacy w nauce i kulturze Tomsku oraz Syberii Zachodniej. Wrocław 2008, s. 257-270.
- Stricker G.* Russlanddeutsche Katholiken im regionspolitischen Kontext der Sowjetunion. W: Die Deutschen und das östliche Europa – Aspekte einer vielfältigen Beziehungsgeschichte. Festschrift für Detlef Brandes zum 65. Geburtstag. D. Neutatz, V. Zimmermann (Hg.). Essen 2006, 394 s.
- Śliwowska W.* Kartoteka uczestników powstania styczniowego w Instytucie Historii PAN. W: Powstanie Styczniowe 1863-1864. Walka i uczestnicy. Represje i wygnanie. Historiografia i tradycja. Pod red. W. Cabana, W. Śliwowskiej. Kielce 2005, s. 11-19.
- Śliwowska W.* Księża Jana droga do Polski. „Przegląd Wschodni” 1991. Z. 1, s. 169-184.

Śliwowska W. Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku. Słownik biograficzny. Warszawa 1998, 835 s.

Trynkowski J. Ksiądz Elizeusz Głębocki, kapucyn z Uściługa – od mistyfikacji do mitu.

W: Kościół katolicki na Syberii. Historia. Współczesność. Przyszłość. Pod red. A.

Kuczyńskiego. Wrocław 2002, s. 35-49.

Trynkowski J. Źródła do dziejów parafii katolickich w Irkucku i Tomsku w krakowskim

Archiwum ks. Jezuitów. W: Polacy w nauce i kulturze Tomska oraz Syberii Zachodniej. Pod

red. A. Kuczyńskiego i M. Marczyka. Wrocław 2008, s. 271-278.

Wójcik Z. Polscy nauczyciele akademicy w uczelniach Tomska w końcu XIX i na początku

XX wieku. W: Polacy w nauce i kulturze Tomska oraz Syberii Zachodniej. Pod red.

A. Kuczyńskiego i M. Makarczyka. Wrocław 2008, s. 231-242.

Словарь церковных терминов

Słownik terminów kościelnych

аббат – настоятель монастыря

апостольская администратура – территориальная церковная единица в тех местах, где Католическая Церковь только зарождается или там, где были разрушены все церковные структуры

Апостольский (Папский) Престол, Ватикан – название организации управления Католической Церковью

архиерей – епископ

беатификация – причисление к лику блаженных

визитация – проезд епископа или другого церковного должностного лица в приход или церковное учреждение для пастырской проверки их деятельности

викарий (лат. vicarius cooperator) – помощник; священник, помогающий настоятелю прихода

викарный епископ (суффраган) – епископ, помогающий главе епархии

генерал – верховный настоятель ордена

декан – священник, возглавляющий деканат (в Православной Церкви – благочинный)

деканат – церковная административная единица, включающая около 10 приходов

Духовная коллегия – государственно-церковное учреждение, созданное по указу царских властей, ведавшее делами Католической Церкви в России и находившееся в Санкт-Петербурге

епархия – территориальная церковная единица, управляемая епископом

«живой розарий» – один из способов молитвы по четкам, объединяющий группу мирян, которые распределяют между собой время молитвы и её интенции

иерей – священник

иеромонах – монах в сане священника

интенция – намерение, направленность молитвы к определенной цели

каноник – священник, принадлежащий к капитулу, т.е. ближайшему окружению епископа

капелла (итал.) – часовня

капеллан – священник, служащий в армии, в женском монастыре, в больнице, опекающий определенную группу верующих

каплица (польск.) – часовня

кафедральный собор – храм, в котором находится кафедра епархиального епископа

келих (польск. kielich, лат. calix) – чаша

киворий (польск. puszka, лат. ciborium) – сосуд для хранения освященного хлеба

коллегия – исторически: среднее учебное заведение, организуемое орденом иезуитов, где обучались, в основном, мальчики

комжа (лат. superpelliceum) – литургическое облачение

конгрегация – 1. название отделений Римской курии; 2. Современное монашеское объединение

консистория – в Царской России то же самое, что Духовная коллегия на уровне епархии

костел (польск.) – церковь, храм

ксендз (польск.) – священник

курат – настоятель прихода

курия – епархиальное управление

легат – посланник Папы Римского, представляющий его в особых случаях

литургия – (греч. Leitourgia – обще дело, совместное служение) – 1. совокупность культовых действий, совершаемых в Церкви от лица Народа Божия; 2. отдельный церковный обряд (в этом случае уместно применять слово «служба»)

магистр – в начале XX в. низшая ученая степень, сейчас степень между бакалавром и доктором

малая семинария – существовавшее в некоторых епархиях учебное заведение, где кандидаты в высшую семинарию получали среднее образование

месса (лат. missa, итал. messa, нем. Messe) – полное евхаристическое богослужение Католической Церкви

митрополит – в Католической Церкви: название архиепископа, управляющего митрополией

митрополия – в Католической Церкви: территориальная церковная единица, состоящая из нескольких епархий

монашеские обеты – обеты бедности, целомудрия и послушания. В большинстве орденов Католической Церкви приносят сначала временные обеты, потом «вечные». Существуют конгрегации, где обеты обновляются ежегодно

монсеньор – обращение к священнику в звании прелата, иногда и к епископу

мощи – почитаемые верующими останки святого

настоятель – должность управляющего приходом, монастырем и т.п.

новициат – время подготовки к принятию монашеских обетов

нунций – представитель (посол) Папского Престола в данной стране

обрус (польск. obrus) – покров на алтарь

обряд – здесь: исторически сложившаяся форма отправления культа в разных странах (латинский, византийский и т.д.)

орден – здесь: традиционное объединение монашествующих

ординарий – епископ или другое духовное лицо, управляющее епархией или приравненной к ней церковной единицей

парафия (греч.) – так поляки и западные украинцы называют приход

патена (польск. и лат. patena) – евхаристический сосуд на алтаре, а также вспомогательный предмет, использующийся при Причащении верующих

понтификат – период правления каждого Папы Римского

постулат – время проверки кандидата перед новициатом

почетный каноник – звание, присваиваемое священнику епископом в награду за его заслуги

прелат – звание, присваиваемое Апостольским Престолом священнику в награду за его заслуги

примас – главный епископ страны

протоиерей – старший священник

реколлекции – духовные упражнения в монастыре, семинарии, приходе

ректор – здесь: настоятель церкви, не имеющий прихода

реликвии – частицы тела или одежды святого (блаженного), почитаемые верующими

розарий (польск. różaniec /ружанец/) – Богородичная молитва по четкам, распространенная в Католической Церкви

синод – в Католической Церкви собрание епископов, священников и мирян для решения церковных проблем; бывают синоды общецерковные, региональные, епархиальные

собор – в Католической Церкви: Вселенский Собор, т.е. собрание епископов всей Церкви под председательством Папы Римского или его легата для рассмотрения особо важных вопросов

таинства – таинственные обряды

терциарий – мирянин, связанный духовной формацией и обетами с каким-либо орденом

требник (польск. Rituale) Rytuwał Rzymiski

униат – католик, принадлежащий к одной из восточных Церквей, которая объединилась с Римской Церковью

уния – объединение некоторых восточных церквей с Апостольским Престолом (Флорентийская, Брестская, Ужгородская и др. унии)

феретроны (польск. feretrony) – передвижные алтари

филиальная церковь – церковь на территории прихода, не имеющая своего настоятеля

хиротония – рукоположение во епископа

храм – (нем. кирха, польск. костел) – освященное здание, предназначенное для совершения христианских общественных богослужений и религиозных обрядов

целибат – безбрачие духовенства

экзарх – священник или епископ, возглавляющий экзархат

экзархат – в восточных Церквях: территория, пользующаяся определенной самостоятельностью и возглавляемая экзархом

энциклика – особо важное послание Папы Римского ко всем католикам, касающееся вопросов вероучения

Список сокращений

Wykaz skrótów

бр.	– брат, братья
вол.	– волость
г.	– год, город
ГААК	– Государственный архив Алтайского края
ГАКО	– Государственный архив Кемеровской области
ГАНО	– Государственный архив Новосибирской области
ГАОО	– Государственный архив Омской области
ГАТО	– Государственный архив Томской области
ГАРФ	– Государственный архив Российской Федерации
г.р.	– год рождения
губ.	– губерния
Д.	– дело (в архивах)
д., дер.	– деревня
ДА	– духовная академия
ДДДИИ	– Департамент духовных дел иностранных исповеданий
ДС	– духовная семинария
д.с.с.	– действительный статский советник
д.т.с.	– действительный тайный советник
ед. хр.	– единица хранения
еп.	– епископ
ж.д.	– железная дорога
ЗСК	– Западно-Сибирский край
и.д.	– исполняющий должность
и.о.	– исполняющий обязанности
ИТЛ	– Исправительно-трудовой лагерь
изд.	– издание
коп.	– копейка
кс.	– ксендз, священник
Л.	– лист архивного документа
л.д.	– лист дела

М.	– Москва
МВД	– Министерство внутренних дел
НАРТ	– Национальный архив Республики Татарстан
о.	– отец, священник
об.	– обратная страница документа
обл.	– область
окр.	– округ
Оп.	– опись
ПЖВ	– помощь жертвам войны (Общество)
ПОПЖВ	– Польское общество помощи жертвам войны
пос.	– поселок
п.с.	– путей сообщения
п/с.	– политический ссыльный
РАН	– Российская Академия наук
РГАДА	– Российский Государственный Архив Древних Актов
РГВИА	– Российский государственный военно-исторический архив
РГИА	– Российский государственный исторический архив
РКБО	– римско-католическое благотворительное Общество
р.-к.	– римско-католический
род.	– родился
руб.	– рубль
с.	– село
сб.	– сборник
св.	– святой
свящ.	– священник
СЖД	– Сибирская железная дорога
сов.	– современно, современное
сост.	– составитель
соч.	– сочинения
СПб	– Санкт-Петербург
ст.	– статья (в юридических документах)
Указ.	– указанные (сочинения)
Ф.	– фонд (в архивах)
ЦДНИ ТО	– Центр документации новейшей истории Томской области

ЦП	– Царство польское
Ч.	– часть
чел.	– человек
эксп.	– экспедиция
CSsR	– конгрегация Святейшего Искупителя (редомптористов)
CSMA	– конгрегация святого Михаила Архангела
gm.	– gmina
gub.	– gubernia
m.	– miasto
МІС	– конгрегация Мариан Непорочного Зачатия
MSW	– Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Министерство внутренних дел)
os.	– osada
s.	– страница
pos.	– posesiełek
pow.	– powiat
rz.	– rzeka
SAC	– паллотинцы (конгрегация)
SCJ	– Общество Сердца Иисуса, серцанцы (конгрегация)
SJ	– Общество Иисуса, иезуиты
SJK	– Сердце Иисуса Умирающего (урсулинки)
w.	– wieś

Список опубликованных документов

Wykaz opublikowanych dokumentów

1. Иезуиты в Сибири. Начало изгнания...
- № 1. КОПИЯ УКАЗА императора Александра I Правительствующему Сенату о высылке из Санкт-Петербурга монахов иезуитов 219
- № 2. ОТНОШЕНИЕ Сибирского генерал-губернатора томскому губернатору Иличевскому относительно указа Императора Правительствующему Сенату о высылке иезуитов из Санкт-Петербурга по католическим приходам Сибири 220
- № 3. РАПОРТ Краснореченского земского исправника Томскому гражданскому губернатору о зачтении томским поселенцам римско-католического вероисповедания Указа императора Правительствующему Сенату о высылке иезуитов из Санкт-Петербурга 221
- № 4. РАПОРТ Томского городничего пристава Томскому гражданскому губернатору о зачтении томским поселенцам римско-католического вероисповедания Указа императора Правительствующему Сенату о высылке иезуитов из Санкт-Петербурга 222

2. Бернардины. Продолжая начатое...
- № 5. ИЗ ПИСЬМА настоятеля Томской католической общины в городскую думу Томска с разъяснением условий нахождения католических священников в городе Томске и условий занятия ими дома, принадлежащего городской казне 223
- № 6. ИЗ ОТВЕТА и.д. Томского гражданского губернатора на запрос городской думы Томска от 2.06.1822 г. относительно занимаемого католическими священниками общественного дома 225
- № 7. ИЗ ОТНОШЕНИЯ настоятеля Томской католической церкви кс. Апанасевича в Томскую городскую думу относительно выделения дров для отопления квартиры священников 225
- № 8. ИЗ ДОНЕСЕНИЯ настоятеля Томской католической церкви кс. Апанасевича в Томскую городскую думу относительно технического состояния занимаемого им дома после весеннего наводнения 226

3. С заботой о постройке своего храма...
- № 9. ИЗ ОТНОШЕНИЯ Римско-католической духовной коллегии в Томское областное правление по вопросу строительства в Томске римско-католического священнического и молитвенного дома 227
- № 10. ИЗ ОТНОШЕНИЯ Могилевской римско-католической духовной консистории в Томское областное правление по вопросу строительства в Томске римско-католического священнического и молитвенного дома 229
- № 11. РАПОРТ комиссии по постройке в Томске римско-католического молитвенного дома в Томское губернское правление о принятых решениях 230
- № 12. ИЗ ПРЕДПИСАНИЯ Томского губернского правления комиссии об устройстве в г. Томске католического молитвенного дома 232
- № 13. ИЗ ОТВЕТА Строительной комиссии на предписание Томского губернского правления о принятии мер к строительству католического молитвенного дома в г. Томске 232
- № 14. ИЗ РАПОРТА Томской городской думы в губернское правление относительно предписания о выборе места под строительство в г. Томске католического молитвенного дома 233
- № 15. ИЗ ОТНОШЕНИЯ Томского губернского правления о постройке в Томске римско-католического молитвенного дома 233
- № 16. ОТНОШЕНИЕ главноуправляющего духовными делами иностранных исповеданий МВД стас-секретаря Блудова томскому гражданскому губернатору о принятии императором решения о строительстве в Томске римско-католической церкви и высылке в адрес кс. Апанасевича 2000 рублей на строительство церкви 235

- № 17. ОТНОШЕНИЕ Томского гражданского губернатора Ковалевского в губернское правление относительно поступления в Томск разрешения на строительство в Томске римско-католического храма 236
- № 18. ИЗ РАПОРТА Томского губернского правления о принятии мер по исполнению распоряжений о строительстве в Томске римско-католической церкви 237
- № 19. ИЗ ОТНОШЕНИЯ Томского губернского правления о принятии в производство дела о постройке в Томске католического молитвенного дома 237
- № 20. ИЗ ДОНЕСЕНИЯ в Томское губернское правление и.д. городского архитектора о выдаче кс. Апанасевичу плана территории и плана фасада дома для римско-католического прихода в г. Томске 238
- № 21. ИЗ ОТНОШЕНИЯ Томского губернского правления относительно выяснения вопроса предоставления курату Апанасевичу плана территории и фасада дома для католических священников 238
4. Заместить другими, благонадежнейшими...
- № 22. ОБРАЩЕНИЕ курата Томской римско-католической церкви ксендза Ремигия Апанасевича в Томское губернское правление относительно приведения его к присяге 240
- № 23. ТЕКСТ клятвенного обещания курата Томской римско-католической церкви ксендза Ремигия Апанасевича на верность службы российскому императору 240
- № 24. РАСПИСКА курата Томской римско-католической церкви ксендза Ремигия Апанасевича о своей политической благонадежности 241
- № 25. ИЗ РАПОРТА Томского городничего губернатору о подозрительном поведении католических священников 242
- № 26. РАПОРТ атамана Томского городского казачьего полка о результатах произведенного им обыска в окрестных деревнях 243
- № 27. ОТНОШЕНИЕ генерал-губернатора Западной Сибири Томскому гражданскому губернатору относительно «Высочайшего повеления о польских мятежных замыслах» 243
- № 28. СЕКРЕТНОЕ ДОНЕСЕНИЕ Каинского окружного начальника Томскому губернатору на запрос предоставить список находящихся в округе поляков, как из числа чиновников, так и из числа ссыльных 245
- № 29. ИЗ ПИСЬМА министра внутренних дел Томскому гражданскому губернатору о распространении слухов относительно бунта поляков в Сибири 246
- № 30. ОТНОШЕНИЕ генерал-губернатора Западной Сибири Томскому гражданскому губернатору относительно определения в Томск римско-католических священников 247
- № 31. ОТНОШЕНИЕ председательствующего в совете Главного управления Западной Сибири и.д. Томского гражданского губернатора относительно присылаемых в Томск ксендзах Гринчеле и Юргелевиче вместо Милевского и Апанасевича 248
- № 32. ИЗ ДОНЕСЕНИЯ экспедиции о ссыльных Томского губернского правления и.д. Томского гражданского губернатора «Об удалении поселенца Уртамской волости Осипа Новицкого из места на тракте лежащего в отдаленную деревню той же волости» 249
- № 33. ОТНОШЕНИЕ Главного управления Западной Сибири к и.д. Томского гражданского губернатора «О католических священниках Апанасевиче и Милевском» 250
- № 34. ОТНОШЕНИЕ Томской казенной Палаты Томскому губернатору о выдаче прогонных денег католическому священнику Дионисию Милевскому 250
- № 35. ОТНОШЕНИЕ генерал-губернатора Смоленского, Витебского и Могилевского в адрес томского губернатора относительно отправки в Витебск римско-католического священника Милевского 251
- № 36. ПРОЕКТ ДОНЕСЕНИЯ Томского губернатора генерал-губернатору Смоленскому, Витебскому и Могилевскому об отправке священника Апанасевича в город Могилев 252
- № 37. ОБРАЩЕНИЕ ксендза Апанасевича к Томскому гражданскому губернатору с решением вопроса выдачи средств на выезд из Томска диакона Лакиса 252
- № 38. ИЗ ОТНОШЕНИЯ управляющего Томской казенной Палатой губернатору с выяснением финансового вопроса кому из католических священников выдавались дорожные деньги 253

- № 39. ОТНОШЕНИЕ Томской казенной Палаты Томскому гражданскому губернатору о выдаче прогонных денег от Томска до Могилева бывшему диакону Лакису 254
- № 40. ЗАПРОС Главного управления Западной Сибири к Томскому гражданскому губернатору «О католических священниках Апанасевиче и Милевском» 255
- № 41. УВЕДОМЛЕНИЕ канцелярии Томского губернского правления во второе отделение канцелярии Томского общего губернского Управления относительно архивных данных о направлении в Томск в 1820 г. священников бернардинского ордена 256
- № 42. ПРОЕКТ ОТНОШЕНИЯ Томской губернской канцелярии в 1-е отделение канцелярии Главного управления Западной Сибири относительно предоставления информации когда и на основании каких распоряжений в Томске находились священники Апанасевич и Милевский 256
5. Доминикане. По стопам предшественников...
- № 43. ИЗ СМЕТЫ на исправление в городе Томске каменного одноэтажного католического костела 257
6. По примеру колоколен западных губерний...
- № 44. РАПОРТ курата Томской римско-католической церкви Гринчела Томскому гражданскому губернатору с прошением о разрешении построить при церкви новую каменную колокольню 259
- № 45. РАПОРТ командира Томской арестантской роты гражданского ведомства в губернскую строительную комиссию с вопросом указать цену на кирпич для постройки колокольни при костеле 260
- № 46. РАПОРТ инженера подпоручика Фадеева в губернскую строительную комиссию с предоставлением чертежа возводимой каменной колокольни при костеле 260
- № 47. ОТНОШЕНИЕ курата костела Гринчела в губернскую строительную комиссию о получении проекта на постройку каменной колокольни при костеле 261
7. Согласно царского указа...
- № 48. ЦИРКУЛЯР Министра внутренних дел начальнику губернии о выходе царского указа о возможности возвращения на родину ссыльных из Царства Польского лиц духовного звания, связанных с тайными революционными обществами 262
- № 49. ОТНОШЕНИЕ Томского гражданского губернатора в губернское правление предоставить сведения на находящихся в Томской губернии лиц духовного звания, высланных по политическим делам из Царства Польского 263
- № 50. ВЕДОМОСТЬ о находящемся под надзором полиции в городе Бийске ксендзе Павле Шишко 263
- № 51. РАСПИСКА ксендза Павла Шишко о своем желании вернуться на родину 264
- № 52. ОТНОШЕНИЕ и.д. Томского губернатора губернскому управлению о том, что к ксендзу Павлу Шишко не может быть применено Высочайшее повеление о возвращении на родину 265
- № 53. СПРАВКА о дальнейшей судьбе ксендза Павла Шишко 265
- № 54. ИЗ ПРОШЕНИЯ Онуфрия Антоновича на имя императора о возвращении его на родину 266
- № 55. РАПОРТ Томского земского суда в губернское правление с препровождением прошения ссыльного униатского ксендза Онуфрия Антоновича о возвращении на родину 267
- № 56. ОТНОШЕНИЕ гражданского губернатора в Томское губернское правление относительно прошения Онуфрия Антоновича 268
- № 57. СПРАВКА Томской экспедиции о ссыльных об Онуфрии Антоновиче 268
8. В Сибирской ссылке. Имея право на исповедь...
- № 58. ДОНЕСЕНИЕ Томской экспедиции о ссыльных на имя и.д. томского гражданского губернатора с представлением донесения Мариинского земского суда относительно исповедания больных польских политических ссыльных, находящихся на жительстве в Дмитровской волости Мариинского уезда 270

- № 59. ПРОШЕНИЕ ссыльной Юлианы Домбровской на имя бийского городничего взять на себя труд ходатайства перед начальником губернии о переводе в г. Бийск мужа с детьми её умершей сестры с целью взятия на себя опеки за сиротами 270
- № 60. РАПОРТ курата Томской р-к церкви Энгельгарта и.д. Томского гражданского губернатора с просьбой разрешить ссыльному ксендзу Николаю Гиртовичу в его отсутствие посещение больных в тюремном замке и больнице 271
- № 61. ОТНОШЕНИЕ временно заступившего должность курата Томского костела ссыльного ксендза Гиртовича к полицмейстеру г. Томска с просьбой разрешения кратковременных отлучек из города в близлежащие деревни для совершения религиозных треб 272
- № 62. ОТНОШЕНИЕ губернского начальства Томскому полицмейстеру относительно просьбы ксендза Гиртовича об отлучке в деревни Томского округа 273
- № 63. ОТНОШЕНИЕ церковного старосты католического прихода Томска губернатору о том, кто и на каком основании совершает богослужения в костеле на период отсутствия настоятеля прихода и капеллана войск Западно-Сибирского военного округа ксендза Энгельгарта 273
- № 64. РАПОРТ Томского земского исправника губернатору относительно поступающих просьб ссыльных для отлучки в г. Томск для исповеди и других церковных нужд 274
- № 65. ОТНОШЕНИЕ губернатора курату Томской римско-католической церкви с выяснением вопроса о возможности посещения священником тех местностей, куда были водворены польские переселенцы 275
- № 66. ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА капеллана войск Западно-Сибирского военного округа, курата Томской римско-католической церкви Иосифа Энгельгарта генерал-губернатору Западной Сибири Дюгамелю с просьбой направить в город Мариинск священника Николая Гиртовича для исполнения духовных треб и устройства домово́й часовни 275
- № 67. ПРОШЕНИЕ ссыльного священника Николая Гиртовича на имя начальника Томской губернии Лерхе о переводе его на жительство из города Томска в город Кузнецк 276
- № 68. ИЗ ДОКЛАДНОЙ ЗАПИСКИ губернатора Лерхе генерал-губернатору Западной Сибири по поводу прошений священника Николая Гиртовича 277
- № 69. РАПОРТ Томского земского исправника начальнику губернии с запросом о правилах выдачи политическим ссыльным католикам видов на отлучку в город Томск для исполнения духовных треб 278
- № 70. ОТНОШЕНИЕ губернатора курату Энгельгарту с предложением направить в села Томского округа священника для напутствования польских переселенцев 278
- № 71. ИЗ ПИСЬМА Г.Н. Потанина Ф.Н. Усову о случившемся в Томске скандале из-за слухов о готовившемся поджоге города ссыльными поляками 279
- № 72. ДОНЕСЕНИЕ начальника 8-го округа корпуса жандармов генерал-губернатору Западной Сибири о действиях томского губернатора Лерхе, вызвавших ухудшение положения находящихся в губернии ссыльных поляков 280
- № 73. ОТНОШЕНИЕ генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору с изложением к нему претензий, вызванных непродуманными его действиями в отношении ссыльных поляков 281
- № 74. ПРОШЕНИЕ находящегося в Томском тюремном замке ксендза Казимира Скибневского на имя Томского гражданского губернатора ускорить следствие по его делу 282
- № 75. ОТНОШЕНИЕ генерал-губернатора Западной Сибири управляющему Томской губернией по делу ксендза Скибневского и других политических ссыльных 283
- № 76. ОТНОШЕНИЕ Томского губернатора полицмейстеру г. Томска о назначенном пособии ссыльному ксендзу Скибневскому на первую половину 1891 года 285
- № 77. ОТНОШЕНИЕ и.о. Томского губернатора полицмейстеру г. Томска о назначенном пособии ссыльному ксендзу Скибневскому на вторую половину 1891 года 286
- № 78. ОТНОШЕНИЕ Томского губернатора в адрес департамента полиции МВД с препровождением прошения ссыльного ксендза Дешкленевича о возвращении на родину 286

- № 79. ОТНОШЕНИЕ департамента духовных дел иностранных исповеданий Томскому губернатору относительно прошения ссыльного ксендза Дешкленевица на родину 287
- № 80. ОТНОШЕНИЕ департамента духовных дел иностранных исповеданий Томскому губернатору с изложением условий возвращения ссыльного ксендза Дешкленевица на родину в Минскую губернию 287
- № 81. ОТВЕТ Томского губернатора в департамент духовных дел иностранных исповеданий МВД о вопросе возвращения ссыльного ксендза Дешкленевица на родину 288
- № 82. ИЗ ПРОТОКОЛА осмотра с места смерти ксендза Дешкленевица 289
- № 83. ИЗ ПОСТАНОВЛЕНИЯ помощника полицейского пристава о передаче купцу Мизгеру денег умершего ксендза Дешкленевица на погребение покойного 290
9. Под присягой...
- № 84. РАПОРТ Каинского земского суда в Томское губернское правление с запросом о порядке привода к присяге в качестве свидетелей польских переселенцев – католиков при отсутствии католических священников 291
- № 85. ПРЕДПИСАНИЕ Томского губернского правления Каинскому земскому суду предоставить сведения о наличии в округе католических священников, их местопребывании и поведении 292
- № 86. ДОНЕСЕНИЕ Мариинского земского суда в I-е отделение Томского губернского правления с объяснением невыполнения предоставления сведений о практике привода под присягой польских ссыльных католиков 292
- № 87. ДОНЕСЕНИЕ Мариинского земского суда в губернское правление о сложившейся практике в округе приведения к присяге польских ссыльных католического вероисповедания и своих предложениях на сей счет 293
- № 88. ПРОЕКТ РЕШЕНИЯ Томского губернского правления по рассмотрению вопроса о приводе к присяге польских переселенцев по следственным делам 293
- № 89. ОТНОШЕНИЕ Томского губернатора в губернское правление на предложение Томского губернского правления по рассмотрению вопроса о приводе к присяге польских переселенцев по следственным делам 295
10. Исполняя долг пастыря...
- № 90. ПРОШЕНИЕ ссыльного священника Викентия Юстиновича разрешить исполнять долг пастыря по месту жительства в городе Кузнецке Томской губернии 296
- № 91. ПРОШЕНИЕ ссыльного священника Гилярия Быцулевича об устройстве в городе Кузнецке домашней каплицы 297
- № 92. ВЫПИСКА из алфавита ссыльных относительно священника Гилярия Быцулевича 297
- № 93. ПРОШЕНИЕ живущих в городе Кузнецке ссыльных поляков на имя Томского губернатора разрешить священнику Гилярию Быцулевичу устройство домашней каплицы 298
- № 94. ПРОШЕНИЕ политического ссыльного Пацифика Залеского о переводе его на жительство в г. Томск при римско-католической церкви 299
- № 95. ПРОШЕНИЕ священника Викентия Юстиновича разрешить устроить в городе Кузнецке домашнюю каплицу 299
- № 96. РАПОРТ Кузнецкого городничего губернатору с препровождением прошения священника Юстиновича об устройстве в городе Кузнецке домашней каплицы 300
- № 97. ОБЪЯСНЕНИЕ священника Юстиновича о причинах отказа на получение назначенного из казны пособия 300
- № 98. ИЗ РАСПОРЯЖЕНИЯ губернатора Кузнецкому городничему срочно предоставить сведения есть ли в городе Кузнецке католическая каплица, когда и по чьему разрешению была устроена 301
- № 99. РАПОРТ Кузнецкого городничего «О не существовании в Кузнецке каплицы» 301
- № 100. ОТНОШЕНИЕ курата Томской римско-католической церкви и капеллана войск Западно-Сибирского военного округа Энгельгарта священнику Иосифу Шарковскому совершать духовные требы в городе Мариинске и округе от его имени 302

- № 101. РАПОРТ Мариинского городничего губернатору с препровождением копии документа о дозволении куратом Томской римско-католической церкви ссыльному священнику Иосифу Шарковскому совершать в городе Мариинске и округе богослужения 303
- № 102. ЗАПРОС Томского губернатора курату Томской римско-католической церкви сообщить, когда и каким образом было дозволено генерал-губернатором Западной Сибири совершать ссыльным священником Иосифом Шарковским богослужения с правом записи в метрические книги 303
- № 103. ОТВЕТ курата Томской римско-католической церкви губернатору когда и каким образом было дозволено ему генерал-губернатором Западной Сибири доверить ссыльному священнику Иосифу Шарковскому совершать богослужения от своего имени 304
- № 104. ИЗ ПРОШЕНИЯ курата Томской римско-католической церкви и капеллана войск Западно-Сибирского военного округа разрешить ссыльным священникам совершать богослужения по месту своего жительства 307
- № 105. ПРЕДСТАВЛЕНИЕ Томского губернатора генерал-губернатору Западной Сибири при дозволении ссыльным священникам совершать богослужения обязать их вести специальные шнурованные книги для записей духовных треб 308
- № 106. ОТНОШЕНИЕ курата Томской римско-католической церкви и капеллана войск Западно-Сибирского военного округа на имя начальника Томской губернии с разъяснением обязанностей католических священников 309
- № 107. ОТНОШЕНИЕ курата Томской римско-католической церкви Энгельгарта к начальнику Томской губернии с извещением о том, что в связи с временным отъездом из города оставляет вместо себя ссыльного священника Иосифа Овсяного 310
- № 108. ОТНОШЕНИЕ Управления Могилевской римско-католической архи-епархии Томскому губернатору Лерхе с извещением о назначении в Томск на должность помощника Томского курата магистра богословия Иустина Захаревича 310
- № 109. ПРОШЕНИЕ политического ссыльного иеромонаха бернардинского ордена Урбана Таргоньского на имя начальника Томской губернии о назначении пособия 311
- № 110. ДОНЕСЕНИЕ исполняющего должность Кузнецкого городничего о поведении и условиях ссылки католического монаха Урбана Таргоньского 312
- № 111. СПРАВКА Томской экспедиции о ссыльных на политического ссыльного священника Урбана Таргоньского 312
- № 112. РАПОРТ городничего Колывани исполняющему обязанности Томского губернатора с изложением своего мнения о допускаемых противоречиях о вопросе дозволения ссыльным священникам совершать бого-слу жения 313
- № 113. ПРОШЕНИЕ Генерал-губернатору Западной Сибири священника Иосифа Шарковского о дозволении навещать больных католиков, живущих в Мариинском округе 314
- № 114. СПРАВКА Экспедиции о ссыльных на священника Иосифа Шарковского 315
- № 115. ЦИРКУЛЯР Главного управления Западной Сибири управляющему Томской губернии «Об изменении параграфа инструкции для надзора за политическими ссыльными» 315
- № 116. ПРЕДСТАВЛЕНИЕ Томского губернатора к генерал-губернатору Западной Сибири по вопросу прошений ссыльных священников Лавковича, Коссаржевского, Олехновича и Улинского о возвращении их в Царство Польское 316
- № 117. ОТВЕТ Генерал-губернатора Западной Сибири на представление Томского губернатора по вопросу просьбы ссыльных священников Лавковича, Коссаржевского, Олехновича и Улинского о возвращении их в Царство Польское 317
- № 118. ПРОШЕНИЕ ссыльного священника Августина Войшнар на имя наместника Царства Польского графа Берга о возвращении на родину 318
- № 119. РАПОРТ Мариинского городничего губернатору с сопровождением прошения ссыльного священника Августина Войшнар о возвращении на родину в Царство Польское 319
- № 120. ДОНЕСЕНИЕ губернатора Мариинскому окружному исправнику в ответ на прошение ссыльного священника Августина Войшнар о возвращении на родину в Царство Польское 319

- № 121. РАПОРТ Томского полицмейстера Томскому губернатору о возвращении на родину ссыльного ксендза Войшнара 320
- № 122. РАПОРТ штаб-офицера корпуса жандармов в г. Томске в адрес губернского управления о большом скоплении польских ссыльных в губернском городе 320
- № 123. ПРОШЕНИЕ политического ссыльного священника Николая Сволкена о выдаче ему задерживаемого пособия 321
- № 124. ЦИРКУЛЯР Генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору о запрете ссыльным католическим священникам совершать богослужения 321
- № 125. РАСПИСКА живущих в г. Мариинске ссыльных священников об ознакомлении запрета на совершения ими духовных треб 322
- № 126. ОТНОШЕНИЕ Томского губернатора Мариинскому городничему с предписанием объявить ссыльному священнику Шарковскому отказ генерал-губернатора Западной Сибири дозволить ему исполнение духовных треб в Мариинском округе 322
- № 127. ОТНОШЕНИЕ генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору с препровождением циркуляра «О дозволении ссыльным ксендзам совершать в известных случаях духовные требы» 323
- № 128. ОТНОШЕНИЕ Томского губернатора курату Захаревичу с изложением циркуляра о дозволении в некоторых случаях ссыльным священникам совершать духовные требы и просьба предложить кандидатуры для этой цели из ссыльных священников 324
- № 129. РАПОРТ Томского курата губернатору с представлением тех ссыльных священников, кому он доверяет в отдаленных местах губернии совершать духовные требы 325
- № 130. ЦИРКУЛЯРНОЕ ПИСЬМО Генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору относительно дозволении ссыльным католическим священникам совершать духовные требы 325
- № 131. ЧИСЛЕННОСТЬ католиков по Томской губернии на 1871 год 326
- № 132. ПРОШЕНИЕ политического ссыльного ксендза Иосифа Овсяного на имя начальника Томской губернии о снятии с него полицейского надзора 327
- № 133. ПРОШЕНИЕ политического ссыльного ксендза Николая Гиртовича на имя начальника Томской губернии о переселении в г. Казань 327
- № 134. ПРОШЕНИЕ политического ссыльного ксендза Северина Микутовича на имя начальника Томской губернии о получении права выезда из Томска в Европейские губернии России 328
- № 135. ПРЕДПИСАНИЕ Генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору доставить сведения о поведении и степени политической благонадежности проживающего в г. Мариинске ссыльного священника Викентия Улинского 329
- № 136. КОПИЯ со статейного списка за 1865 год политического ссыльного ксендза Викентия Улинского 330
- № 137. ОТНОШЕНИЕ генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору относительно ходатайства ссыльного ксендза Пляцида Шарковского переселиться в Екатеринославскую губернию 330
- № 138. ОТНОШЕНИЕ генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору относительно ходатайств ссыльных ксендзов Шарковского и Кржижановского об освобождении их от надзора полиции 331
11. С высылкой под надзор. Из Сибири в Сибирь...
- № 139. ИЗ ОТНОШЕНИЯ Томского губернатора генерал-губернатору Западной Сибири с просьбой о переводе из Томска в Омск заподозренного в произношении запрещенных проповедей викарного ксендза Гриневского, а вместо него прислать в Томск ксендза Громадского 332
- № 140. ОТНОШЕНИЕ генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору относительно перевода в Томск ксендза Громадского 333
- № 141. СПИСОК с отношения Министра внутренних дел от 6 мая 1861 г. к генерал-губернатору Западной Сибири относительно высылке в Сибирь ксендза Громадского 334
- № 142. РАПОРТ Омского полицмейстера Томскому губернатору о выезде из Омска в Томск ксендза Громадского 335

- № 143. ОТНОШЕНИЕ вице-губернатора Акмолинской области Томскому гражданскому губернатору с сообщением о выезде из Омска в Томск ксендза Громадского 336
- № 144. ПРЕДПИСАНИЕ Томского губернатора полицмейстеру взять приехавшего в Томск ксендза Громадского под полицейский надзор 336
- № 145. ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА вице-курата Томской римско-католической церкви Валериана Громадского начальнику губернии с просьбой разрешить ему опеку над детьми-сиротами 337
- № 146. ОБЪЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА вице-курата Валериана Громадского на запрос о своем желании заняться призрением детей-сирот политических ссыльных 337
- № 147. РАСПОРЯЖЕНИЕ Томского губернатора полицмейстеру объявить о Валериану Громадскому о запрете ему опеки над детьми-сиротами, запрете обучения детей и выезда из г. Томска 337
- № 148. СЕКРЕТНОЕ ОТНОШЕНИЕ Томского губернатора курату Томской католической общины Захаревичу относительно поведения священника Громадского 338
- № 149. РАПОРТ курата Захаревича на отношение Томского губернатора от 27 марта 1870 г. о взятии на себя забот о попечении детей-сирот 338
- № 150. ПРЕДПИСАНИЕ Томского губернатора Каинскому окружному исправнику объявить проживающим в округе ссыльным католикам о командировании в округ для совершения духовных треб вице-курата Томской римско-католической церкви священника Громадского 339
- № 151. ПРЕДПИСАНИЕ губернатора Томскому полицмейстеру о производстве допроса священников Давидовича и Улинского и высылке их из г. Томска под надзор полиции 339
- № 152. РАПОРТ Томского полицмейстера губернатору с предоставлением показаний священников Давидовича и Улинского 340
- № 153. ОБЪЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА священника Викентия Улинского 341
- № 154. ПОДПИСКА ксендза Давидовича о своей политической лояльности 341
- № 155. ИЗ ПОКАЗАНИЙ ксендза Иосифа Давидовича на допросе 342
- № 156. ПРОЕКТ РАСПОРЯЖЕНИЯ Томского губернатора в губернское Правление о высылке священников Иосифа Давидовича и Викентия Улинского на жительство из Томска в Каинск и Мариинск 343
- № 157. РАСПОРЯЖЕНИЕ Томского губернатора о высылке ксендзов Давидовича и Улинского на жительство из г. Томска в г. Каинск и г. Мариинск 344
- № 158. ДОНОС вдовы коллежского секретаря Александра Буйновского, урожденной Глиндич, о противозаконных действиях в Томске ссыльного католического священника Иосифа Давыдовича 344
- № 159. РАСПОРЯЖЕНИЕ канцелярии Томского губернского правления Мариинскому окружному исправнику допросить священника Улинского на предмет изъятых у него фотографических карточек 346
- № 160. ПОКАЗАНИЕ священника Улинского на предмет изъятых у него фотографических карточек 346
- № 161. РАПОРТ коллежского советника князя Кострова Томскому губернатору относительно перевода рукописи, изъятой при обыске у священников Гиртовича и Улинского 347
- № 162. РАПОРТ и.д. Мариинского окружного исправника губернатору с предоставлением показаний священника Улинского о содержании изъятых при обыске фотографических карточках 348
- № 163. ИЗ ПИСЬМА Томского губернатора генерал-губернатору Западной Сибири о своих действиях в отношении разбора дела священников Давидовича и Улинского 349
- № 164. ИЗ ДОНЕСЕНИЯ Томского губернатора генерал-губернатору Западной Сибири о деньгах, поступивших в адрес ссыльных католических священников Давидовича и Улинского 349
- № 165. ИЗ ПРЕДПИСАНИЯ Генерал-губернатора Западной Сибири Хрушова Томскому губернатору о порядке расходования собственных денег политическим ссыльным 350
- № 166. ПРОШЕНИЕ священника Викентия Улинского на имя губернатора вернуть фотографические карточки, изъятые у него в ходе обыска 351
- № 167. РАСПИСКА священника Викентия Улинского в получении изъятых у него при обыске фотографических карточек 351

- № 168. ОТНОШЕНИЕ Томского губернатора в Третье отделение Собственной Его императорского Величества канцелярии относительно прошения ссыльного ксендза Давидовича о переводе его на жительство в Европейскую часть империи 351
- № 169. ИЗ ОТНОШЕНИЯ председателя совета главного Управления Западной Сибири Томскому губернатору относительно прошения ссыльного священника Викентия Улинского о возвращении на родину 352
- № 170. ОТНОШЕНИЕ главного Управления Западной Сибири Томскому губернатору относительно предоставления всех имеющихся сведений о ссыльном священнике Викентии Улинском по его новому месту жительства 353
- № 171. ОТНОШЕНИЕ генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору с просьбой представить список находящихся в Томской губернии ссыльных католических священников 353
- № 172. РАСПОРЯЖЕНИЕ Томского губернатора чиновнику особых поручений Томского губернского управления Юрченко произвести расследование по факту обнаружения в квартире у политической ссыльной Юлии Милевской яда и оружия, а у квартировавшего у неё ссыльного ксендза Лавковича запрещенных церковно-священнических вещей 354
- № 173. ИЗ РАПОРТА Томскому губернатору чиновника особых поручений Томского общего губернского управления Юрченко о произведенном расследовании по результатам обыска в квартире ссыльной Юлии Милевской 355
- № 174. ПРОШЕНИЕ политического ссыльного ксендза Лавковича на имя Томского губернатора и жандармского штабс-офицера об освобождении его из-под стражи под подписку 357
- № 175. СОПРОВОДИТЕЛЬНОЕ ОТНОШЕНИЕ начальника Томского губернского жандармского управления к прошению ксендза Лавковича 357
- № 176. РАСПОРЯЖЕНИЕ Томского губернатора чиновнику особых поручений Юрченко освободить ксендза Лавковича из под стражи с взятием подписки о невыезде из Томска 358
- № 177. ОБЯЗАТЕЛЬСТВО ксендза Лавковича для полиции о своем невыезде из города Томска 358
- № 178. ПОРУЧИТЕЛЬСТВО томского мещанина Ляховича за ксендза Лавковича 359
- № 179. ОТНОШЕНИЕ чиновника особых поручений на имя секретаря Томского статистического комитета князя Кострова с просьбой просмотреть и перевести на русский язык изъятые при обыске у ксендза Лавковича бумаги 359
- № 180. РАПОРТ Томскому губернатору чиновника особых поручений Томского общего губернского Управления Юрченко о получении уведомления от полицмейстера архивных выписок о разрешении в 1865 г. ссыльному поляку Красовскому иметь оружие для охоты, а ссыльным ксендзам в 1869 г. выдачи запрета на проведение Богослужений 359
- № 181. ИЗ ПРОШЕНИЯ ксендза Лавковича на имя Томского губернатора о возврате изъятого при обыске своего имущества 360
- № 182. ПРОШЕНИЕ политического ссыльного Виталия Остромецкого на имя императора дать указание Томскому губернскому правлению разъяснить ему, согласно Манифеста от 13 мая 1871 года, его права 361
- № 183. ИЗ ПРОШЕНИЯ политического ссыльного Иосифа Милошунаса на имя графа Шувалова об облегчении своего положения как ссыльного в Томскую губернию 362
12. Земля костельная...
- № 184. ОПИСАНИЕ ксендзовой заимки в районе деревни Кудровой под Томском 364
- № 185. ОТНОШЕНИЕ пристава 3 части г. Томска в городскую Управу с просьбой выделить землемера для измерения участков земли, занимаемых Томским римско-католическим костелом «за давностью лет» 365
- № 186. ОТНОШЕНИЕ Томской городской Управы городскому архитектору относительно участков земли, отошедших по давности времени за Томской римско-католической общиной 365

- № 187. ПРОШЕНИЕ комитета для управления хозяйственными делами Томской римско-католической церкви в городскую Управу выдать копию определения управы о закреплении за церковью участка земли 366
- № 188. ПИСЬМО настоятеля Томской римско-католической церкви ксендза Громадского Министру земледелия с просьбой отвода участка земли для притча костела в селе Спасском Томской губернии 367
13. С заботой о Томском храме...
- № 189. ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА инженера Шраера к проекту на пристройку к каменному костелу в городе Томске 369
- № 190. ОТНОШЕНИЕ Министра внутренних дел Томскому губернатору с разрешением произвести пристройку томского костела 370
- № 191. ВЕДОМОСТЬ о числе жителей г. Томска, по вероисповеданиям за 1889 год 371
- № 192. ПОСТАНОВЛЕНИЕ комитета по управлению хозяйственными делами Томской римско-католической церкви с изложением вскрывшихся обстоятельств технического состояния потолочных перекрытий здания костела 371
- № 193. ТОМСКАЯ РИМСКО-КАТОЛИЧЕСКАЯ ЦЕРКОВЬ (краткий очерк ее сооружения) 372
- № 194. СЛОВО сказанное 10 июня 1890 г. священником Валерианом Громадским при освящении начатой перестройки томской римско-католической церкви 376
- № 195. ОТНОШЕНИЕ комитета для управления хозяйственными делами Томской римско-католической церкви в Томское губернское управление по строительному отделению 377
- № 196. ВЫПИСКА из отношения Техническо-Строительного Комитета министерства в Департамент духовных дел иностранных исповеданий по ремонту Томской римско-католической церкви 379
14. За безупречную 25-летнюю службу в приходе...
- № 197. ПИСЬМО синдиков Томского католического прихода в адрес архи-епископа Могилевской католической архидицезии с просьбой о награждении курата В. Громадского за безупречную его 25-летнюю службу в приходе 380
- № 198. ПИСЬМО синдиков Томского католического прихода в адрес и.д. Томского губернатора с просьбой поддержать их ходатайство о награждении курата В. Громадского за безупречную его 25-летнюю службу в приходе 381
- № 199. ОТНОШЕНИЕ Томского губернатора директору Департамента иностранных исповеданий МВД с поддержкой ходатайства синдиков Томского римско-католического прихода о награждении курата В. Громадского за безупречную его 25-летнюю службу в приходе 381
- № 200. ОТНОШЕНИЕ директора Департамента иностранных исповеданий МВД Томскому губернатору с извещением о награждении курата В. Громадского за безупречную 25-летнюю службу в приходе наперст-ным крестом 382
15. Обязуясь не препятствовать...
- № 201. ПРОШЕНИЕ политического ссыльного католика Наполеона Савицкого на имя генерал-губернатора Западной Сибири о дозволении перейти в православие и поступить на государственную службу 384
- № 202. СОПРОВОДИТЕЛЬНАЯ СПРАВКА городничего г. Бийска к прошению Наполеона Савицкого 385
- № 203. ОТНОШЕНИЕ генерал-губернатора Западной Сибири Томскому губернатору по делу прошений Наполеона Савицкого 386
- № 204. ПРОШЕНИЕ политического ссыльного Иосифа Бурыновского на имя Томского губернатора разрешить законный брак с дочерью политического ссыльного 386
- № 205. УДОСТОВЕРЕНИЕ, выданное польскому переселенцу Павлу Пажусинскому сельским старостой на его отлучку в город Томск для получения разрешения жениться 387
- № 206. ПРОШЕНИЕ польского переселенца Павла Пажусинского на имя Томского губернатора с прошением получения справки с родины о его холостом положении 387

- № 207. ПРОШЕНИЕ политического ссыльного Викентия Пиолунковского начальнику губернии сделать распоряжение о доставке справки с родины о его холостом положении для заключения законного брака 388
- № 208. ОТНОШЕНИЕ православного священника Николаевской церкви села Елгайского Андрея Волкова заведующему делами о политических ссыльных относительно прошения политического ссыльного католика Тадеуша Поспех повенчать его на местной православной девице 389
- № 209. ИЗ РАПОРТА благочиния Мариинского Николаевского собора епископу Томскому и Семипалатинскому Петру с предоставлением подписок католиков и лютеранки перед вступлением в брак с православными об обязательстве воспитания своих детей в православной вере 389
- № 210. ИЗ ЦИРКУЛЯРНОГО УКАЗА на имя епископа Томского и Семипалатинского Владимира о точном исполнении 67 статьи Свода Законов Гражданских 19 сентября 1885 г. 390
- № 211. ЦИРКУЛЯР Министра внутренних дел Томскому губернатору с разъяснением порядка исполнения Указа о свободе вероисповедания 391
- № 212. СТАТЬЯ православного священника Николая Никольского «Что говорят католики и как присоединяют к католичеству православных (из жизни ссыльных)» 394
- № 213. ПРОШЕНИЕ семьи крестьян Болеслава и Мартына Важенковых о переходе из римско-католического вероисповедания в вероисповедание баптистов 396
- № 214. ОТНОШЕНИЕ митрополита всех римско-католических в Российской империи церквей Томскому губернатору по вопросу перехода из православного вероисповедания в римско-католическое крестьянки Романовской волости Каинского уезда Марии Зеленковой с детьми 396
- № 215. ОТВЕТ Томского губернатора на отношение Могилевского митрополита по вопросу перехода из православного вероисповедания в римско-католическое детей крестьянки Марии Зеленковой 397
- № 216. ЗАЯВЛЕНИЕ крестьянки Марии Зеленковой на имя Томского губернатора о своем желании перейти из православного вероисповедания в римско-католическое 398
- № 217. ПРОШЕНИЕ мещанки г. Томска Августы Кушнаревой о своем желании перейти из православного вероисповедания в римско-католическое 399
- № 218. ПРОШЕНИЕ крестьянки беженки Олимпиады Масловской о своем желании перейти из православного вероисповедания в римско-католическое 399
- № 219. ОТНОШЕНИЕ епископа Томского и Барнаульского Томскому губернатору относительно результатов увещания Олимпиады Масловской отказаться от перехода в римско-католическое вероисповедание 400
16. Римско-католическое благотворительное Общество при костеле...
- № 220. ОТНОШЕНИЕ Томского римско-католического благотворительного Общества при Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы в городскую Управу с прошением начать строительство здания приюта для детей 401
- № 221. ОТНОШЕНИЕ Томской городской управы городскому архитектору с поручением сверить план постройки здания приюта для детей при римско-католическом благотворительном Обществе 401
- № 222. РЕЗОЛЮЦИЯ Томского городского присутствия на прошение постройки приюта для детей Томского римско-католического благотворительного Общества 402
- № 223. ОТНОШЕНИЕ председателя правления Томского римско-католического благотворительного Общества при Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы Томскому губернатору с прошением предоставления в МВД для утверждения проект правил убежища для бедных детей при Обществе 403
- № 224. КОПИЯ ОТНОШЕНИЯ Томского губернатора Министру внутренних дел относительно утверждения проекта правил убежища для бедных детей при Томском римско-католическом Обществе 404
- № 225. ОТНОШЕНИЕ заместителя Министра внутренних дел Томскому губернатору относительно утверждения проекта правил убежища для бедных детей при Томском римско-католическом Обществе 404
- № 226. РАСПОРЯЖЕНИЕ Томского губернатора полицмейстеру г. Томска выдать правлению римско-католического благотворительного Общества утвержденный устав правил убежища для бедных детей 405

- № 227. РАПОРТ Томского полицмейстера в губернское управление об открытии убежища для бедных детей при римско-католическом Обществе 405
- № 228. ИЗ ДУХОВНОГО ЗАВЕЩАНИЯ жителя Томска Войцеха Яворского в пользу римско-католического благотворительного Общества при Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы 406
- № 229. ИЗ ОТЧЕТА правления римско-католического благотворительного Общества при Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы за 1903 год 407
- № 230. ПРОТОКОЛ общего собрания членов римско-католического благотворительного Общества при Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы 412
- № 231. ПРОШЕНИЕ правления римско-католического благотворительного Общества при Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы на имя губернатора о разрешении провести благотворительный спектакль 413
- № 232. ИЗ ПИСЬМА члена правления р-к Общества Карчевского полицмей-стеру г. Томска с предоставлением программы и афиши спектакля 414
- № 233. ОТНОШЕНИЕ губернского правления распорядителю спектакля С.С. Карчевскому с инструкцией по организации и проведению спектакля 415
- № 234. ИЗ ОТЧЕТА правления римско-католического благотворительного Общества при Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы за 1908 год 415
- № 235. ОТНОШЕНИЕ настоятеля Новониколаевской римско-католической церкви Билякевича Томскому губернатору с прошением утвердить устав Общества Св. Иосифа Обручника при Новониколаевской римско-католической церкви 422
- № 236. ИЗ ОТЧЕТА правления римско-католического благотворительного Общества Томской церкви Покрова Пресвятой Богородицы за 1913 год 422
- № 237. ОТНОШЕНИЕ Томского губернского управления инспектору училищ I-го района Томской губернии относительно открытия в Томске римско-католическим Обществом частного польского училища 427
- № 238. ОТНОШЕНИЕ инспектора училищ I-го района Томской губернии Томскому губернскому управлению относительно открытия в Томске римско-католическим Обществом частного польского училища 428
- № 239. ОТНОШЕНИЕ Томского губернского управления начальнику Томского губернского жандармского управления с запросом о политической благонадежности Дульского, назначенного ответственным за наблюдением работы частного польского училища 429
- № 240. ОТНОШЕНИЕ Томского губернатора инспектору училищ I-го района Томской губернии с разрешением открытия в Томске частного польского училища 429
17. К назначению нового Томского вице-курата
- № 241. ОТНОШЕНИЕ Управляющего Могилевской римско-католической архи-епархии Томскому губернатору относительно назначения викарным Томской римско-католической церкви священника Павла Казнаса 430
- № 242. ОТНОШЕНИЕ Управляющего Могилевской римско-католической архи-епархии Томскому губернатору о своем решении назначить викарным Томской римско-католической церкви священника Павла Казюнаса 430
18. Костельное строительство в губернии:
- 18.1. О храме в селе Спасском...
- № 243. ПРОШЕНИЕ настоятеля Томской римско-католической церкви на имя начальника Томской губернии о постройке храма в селе Спасском Каинского округа Томской губернии 432
- 18.2. О храме в городе Каинске...
- № 244. ПРОШЕНИЕ группы уполномоченных Каинского римско-католического Общества о разрешении постройки в г. Каинске каплицы и о назначении постоянного священника 432
- № 245. СВЕДЕНИЯ о числе католиков семей и душ обеих полов постоянно проживающих в г. Каинске и находящихся на жительстве в ближайших к г. Каинску селениях 435
- № 246. ПРОШЕНИЕ уполномоченного Каинского римско-католического Общества утвердить проект строительства в г. Каинске Томской губернии римско-католической часовни 435

- № 247. РАПОРТ курата Демикиса Томскому губернатору о создании комитета по постройке каплицы в г. Каинске 436
- 18.3. О храме в поселке Добринском...
- № 248. ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА на заготовление материалов для постройки каплицы в г. Каинске 437
- № 249. ПРОШЕНИЕ доверенного жителя поселка Добринского Вознесенской волости Каинского уезда о разрешении постройки в поселке римско-католической часовни 437
- № 250. СПРАВКА Томского губернского управления с отказом утвердить проект плана постройки римско-католической часовни в поселке Добринском Вознесенской волости Каинского уезда как составленный без соблюдения требований строительного устава 438
- № 251. АКТ осмотра епархиальным архитектором построенного костела в поселке Добринском Каинского уезда 439
- 18.4. О храме в городе Мариинске...
- № 252. ПРОШЕНИЕ католиков города Мариинска в строительное отделение Томского губернского управления о постройке в городе Мариинске римско-католического молитвенного дома 440
- 18.5. О храме в городе Ново-Николаевске...
- № 253. ПРОШЕНИЕ об утверждении проекта постройки костела в г. Ново-Николаевске 440
- № 254. ОТНОШЕНИЕ губернского инженера Станислава Хомича приставу г. Ново-Николаевска передать по назначению утвержденный проект костела в г. Ново-Николаевске 441
- 18.6. О храме в поселке Бороковском...
- № 255. ПРОТОКОЛ Строительного отделения Томского губернского управления о рассмотрении проекта и исчисления лесного материала на постройку храма в селе Бороковском Мариинского уезда 441
- 18.7. О храме в городе Барнауле...
- № 256. ОТНОШЕНИЕ Томского губернатора к епископу Томскому и Барнаульскому Макарию с испрашиванием его мнения о ходатайстве постройки римско-католического костела в городе Барнауле 442
- № 257. РАПРОТ благочинного № 17 протоирея Анемподиста Завадовского в Томскую духовную консисторию относительно намерения католиков построить в городе Барнауле римско-католическую церковь 443
- № 258. ПОДПИСКА гражданского инженера И.Ф. Носовича о взятии на себя наблюдение за постройкой каменного костела в городе Барнауле 444
- 18.8. О храме в Городе Тайга...
- № 259. ПРИГОВОР схода крестьян переселенцев Усть-Бородовского, Дроздовского и Средне-Таловского участков Судженской волости Томского уезда с прошением об отводе участка земли и участка леса для построения часовни в поселке Тайга 444
- 18.9. О храме в поселке Ломовицком...
- № 260. ПРОШЕНИЕ уполномоченных католиков поселков Зачулымского переселенческого подрайона о постройке римско-католического костела в поселке Ломовицком Томского уезда 445
- № 261. ПРИЛАГАЕМЫЙ СПИСОК численности переселенцев римско-католического вероисповедания по Зачулымскому переселенческому подрайону 446
- № 262. РАСПОРЯЖЕНИЕ заведующего землеустройством и переселением в Томском переселенческом районе чиновнику особых поручений Степень проверить степень достоверности и мотивов ходатайства переселенцев-католиков Ново-Кусковской волости о постройке в поселке Ломовицком костела 447
- № 263. ИЗ ДОКЛАДА заведующего водворением переселенцев в Зачулымском подрайоне заведующему Томским переселенческим районом о религиозных нуждах переселенцев – католиков 448

- № 264. ОТНОШЕНИЕ заведующего Томским переселенческим районом заведующему Зачулымским подрайоном по вопросу ходатайства уполномоченных переселенцев католиков 449
- № 265. ИЗ ЦИРКУЛЯРА губернатора Томскому уездному исправнику относительно прошений о строительстве костела в поселке Ломовицком Томского уезда 449
- № 266. СВЕДЕНИЯ пристава 3 стана Томского уезда о численности проживающих в подведомственной ему территории «в каких селениях проживают исключительно католики и в каких население смешано с православным и о количестве душ мужского и женского пола, как православных также и католиков» 450
- № 267. ЦИРКУЛЯР губернатора Томскому уездному исправнику относительно порядка получения разрешения на строительство костела в поселке Ломовицком Томского уезда 452
- 18.10. О храме в поселке Тюхтетском...
- № 268. ПРИГОВОР соединенного приходского сельского схода крестьян Тюхтетской волости Мариинского округа по вопросу устройства храма в поселке Тюхтетском 453
- 18.11. О храме в Боготоле...
- № 269. ПРОШЕНИЕ доверенного от крестьян – католиков селений Боготольской, Тюхтетской и Краснореченской волостей на имя чиновника особых поручений Переселенческого управления о выдаче ссуды на окончание строительства храма на ж.д. станции Боготол 454
- 18.12. О храме в поселке Андреевском...
- № 270. ПРОШЕНИЕ крестьян поселка Андреевского Семилуженской волости Томского уезда о утверждении проекта постройки в поселке Андреевском римско-католического молитвенного дома 455
- № 271. ИЗ ОТВЕТА Строительного отделения Томского губернского управления просителям о постройке римско-католического молитвенного дома в поселке Андреевском Томского уезда 455
- 18.13. О храме в поселке Вяземском...
- № 272. РАПОРТ Мариинского уездного исправника губернатору относительно прошения крестьян поселка Вяземского Мариинского уезда построить в поселке католический храм 456
- 18.14. О храме в поселке Мариенбургском...
- № 273. ЦИРКУЛЯР Могилевской римско-католической духовной консистории всему римско-католическому духовенству Могилевской архи-епархии и Минской губернии о немедленной легализации построенных без разрешения гражданских властей молитвенных домов и часовен 457
- № 274. ПРОШЕНИЕ прихожан Мариенбургского костела, жителей поселка Мариенбургского Змеиногорского уезда Томской губернии на имя Томского губернатора узаконить построенный ими без разрешения гражданских властей молитвенный дом 458
- № 275. ОТНОШЕНИЕ капеллана Мариенбургского костела ксендза Чаплинского к крестьянскому начальнику 2-го участка Змеиногорского уезда Томской губернии с препровождением прошения своих прихожан на постройку в поселке Мариенбургском нового молитвенного дома 459
- № 276. ОТНОШЕНИЕ департамента духовных дел МВД Томскому губернатору относительно прошения католиков поселка Мариенбургского Змеиногорского уезда построить молитвенный дом на средства переселенческого управления 459
- 18.15. О храме в поселке Белостокском...
- № 277. ИЗ РАПОРТА Томского курата кс. И. Демикиса управляющему Могилевской архи-епархией о завершении постройки костела в поселке Белостокском Томской губернии 460
- № 278. РАПОРТ капеллана Белостокско-Маличевского католического прихода кс. Адольфа Филиппа управляющему Могилевской архи-епархией с описью имеющегося имущества Белостокского и Маличевского костелов 461
- 18.16. О храме в поселке Маличевском...
- № 279. ПРИГОВОР Малиновского сельского схода о ходатайстве в получении правительственной ссуды на отделку костела в поселке Маличевском 464

- № 280. ОТНОШЕНИЕ чиновника особых поручений Переселенческого управления, заведывающего Татош-Шегарским подрайоном Томского уезда заведующему переселением и землеустройством в Томском районе с представлением прошений переселенцев-католиков поселков Маличевского, Петропавловского, Мадоги и Полозовского с ходатайствами о выдаче ссуды на внутреннюю отделку костела
464
- № 281. ВЫПИСКА из журнала присутствия Томского губернского управления по переселенческому делу по ходатайству выдачи ссуды пяти переселенческим обществам на достройку костела в поселке Маличевском
465
- № 282. ПРОШЕНИЕ губернатору крестьян переселенцев Маличевского прихода о выдаче безвозвратного пособия для окончания строительства костела в поселке Маличевском
466
- № 283. ВЫПИСКА из журнала присутствия Томского губернского управления по переселенческому делу по ходатайству Маличевского приходского схода католиков Ново-Александровской волости Томского уезда о выдаче безвозвратного пособия на окончательную отстройку и отделку костела
467
- 18.17. К итогам костельного строительства...
- № 284. ИЗ ОТЧЕТА ксендза Иосифа Демикиса о положении томской парафии (прихода) на 1909 год
468
- № 285. ИЗ ПУТЕВЫХ ЗАПИСОК Бискупа Цепляка о посещении Томского прихода в 1909 году
472
- № 286. ПРОТОКОЛ Строительного отделения губернского управления по рассмотрению проекта строительства дома для сторожа на Томском римско-католическом кладбище
475
- № 287. РАСПОРЯЖЕНИЕ губернатора уездным исправникам Томской губернии о сборе информации о наличии построенных в губернии без надлежащего разрешения католических церквей, молитвенных домов и каплиц
476
- № 288. ЦИРКУЛЯР Департамента духовных дел МВД губернаторам и градоначальникам о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий
477
- № 289. РАСПОРЯЖЕНИЕ Томского губернатора полицмейстерам и уездным исправникам Томской губернии о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий
478
- № 290. ДОНЕСЕНИЕ курата Томского римско-католического прихода приставу 3-го участка города Томска о построенных в губернии католических костелах и молитвенных домах
478
- № 291. ДОНЕСЕНИЕ Новониколаевского полицмейстера Томскому губернатору о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий
479
- № 292. РАПОРТ Каинского уездного исправника Томскому губернатору о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий
479
- № 293. РАПОРТ пристава 4-го стана Томскому уездному исправнику о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий
480
- № 294. РАПОРТ Томского полицмейстера в 1-ое отделение Томского губернского управления о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий
481
- № 295. ДОНЕСЕНИЕ курата Томского римско-католического прихода приставу 3-го участка города Томска о построенных в губернии католических костелах и молитвенных домах
481
- № 296. РАПОРТ Барнаульского уездного исправника в Томское губернское управление о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий
482
- № 297. РАПОРТ Мариинского уездного исправника Томскому губернатору о предоставлении сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий
482
- № 298. ДОНЕСЕНИЕ священника Барнаульского костела о сроках и суммах, затраченных на строительство костела в г. Барнауле
483

- № 299. ПРЕДПИСАНИЕ Томского губернского управления Томскому уездному исправнику о срочном предоставлении сведений о суммах, затраченных на строительство костелов в поселках Белостокском и Маличевском 484
- № 300. ДОНЕСЕНИЕ капеллана Белостокско-Маличевского костелов ксендза Н. Михасенка уездному исправнику о предоставлении сведений о планируемых и затраченных суммах на строительство костелов в поселках Белостокском и Маличевском 484
- № 301. ОТВЕТ заведывающего землеустройством и переселением в Томском районе на запрос Томского уездного исправника о расходовании средств на строительство костелов в поселках Белостокском и Маличевском 485
- № 302. РАПОРТ Каинского уездного исправника в Томское губернское управление о предоставлении дополнительных сведений о выделении средств, перечисленных на постройку римско-католических богослужебных зданий в Каинском уезде 485
- № 303. ОТВЕТ капеллана Тимофеевского римско-католического молитвенного дома в Томское губернское управление о предоставлении сведений о средствах, затраченных на постройку молитвенного дома в поселке Тимофеевском 486

19. Страсти по Ефремовскому взвозу...

- № 304. ЖАЛОБА Томского курата Демикиса томскому губернатору на действия Томской городской управы по переустройству Ефремовского взвоза 487
- № 305. РАСПОРЯЖЕНИЕ Томского губернатора к и.д. губернского архитектора Лангеру произвести в составе специальной комиссии осмотр Ефремовского взвоза и составить акт осмотра и выводы комиссии 488
- № 306. АКТ осмотра Ефремовского взвоза и выводы комиссии 489
- № 307. ОТНОШЕНИЕ Томского городского головы губернатору с изложением своего мнения по вопросу среза и мощения Ефремовского взвоза 492
- № 308. ОТНОШЕНИЕ Томского губернатора курату римско-католического прихода по его жалобе на действия городских властей при производстве переустройства Ефремовского взвоза 493
- № 309. ОТНОШЕНИЕ доверенного Томского курата в Томское губернское управление с просьбой предоставить копию постановления по поданной жалобе курата 494

20. Внутриприходские ссоры...

- № 310. РАСПОРЯЖЕНИЕ Томского губернатора Каинскому уездному исправнику провести расследование по жалобе крестьянки Софии Солийчук на ксендза Каинского римско-католического прихода по причине отказа ей в исповеди 495
- № 311. ОТНОШЕНИЕ департамента духовных дел МВД Томскому губернатору относительно проводимого дознания по заявлению Софии Солийчук в отказе ей в исповеди со стороны ксендза 496
- № 312. ЗАЯВЛЕНИЕ псаломщика Мариенбургского римско-католического прихода Климентия Биккера Томскому губернатору о «противоправительственных действиях» ксендза Чаплинского 496
- № 313. ЖАЛОБА Томскому губернатору капеллана Мариенбургского костела ксендза Чаплинского на «вредные действия» псаломщика Биккера 497
- № 314. СООБЩЕНИЕ начальника Томского губернского жандармского управления Томскому губернатору по результатам расследования обвинений ксендза Чаплинского и псаломщика Биккера в отношении друг друга 499
- № 315. РАСПОРЯЖЕНИЕ вице-губернатора Змеиногорскому уездному исправнику произвести дознание по заявлению бывшего псаломщика Биккера на ксендза Чаплинского 500
- № 316. СПРАВКА полицейского пристава на Клементия Биккера 500
- № 317. РАПОРТ Змеиногорского уездного исправника Томскому губернатору о проведенном расследовании по заявлению Биккера на ксендза Чаплинского 501

21. Накануне первой мировой

- № 318. СВЕДЕНИЯ о числе римско-католического населения в Томской губернии за 1914 год 502
- № 319. СОСТАВ священников римско-католической церкви в Томской губернии на 1914 год 503

22. В помощь беженцам от войны...
- № 320. ОТНОШЕНИЕ Уполномоченного Центрального Обывательского Комитета губерний Царства Польского Томскому губернатору о своем назначении уполномоченных Комитета по Томской губернии 505
- № 321. ИЗ ОТНОШЕНИЯ в Томский губернский комитет о беженцах от отдела Центрального обывательского комитета губерний Царства Польского о прибывших в Сибирь католических священниках для окормления католиков-беженцев 505
- № 322. СВЕДЕНИЯ о количестве беженцев в Томской губернии по поступившим в регистрационное бюро данным, с 11 июля по 10 августа 1916 г., с указанием числа осевших лиц римско-католического вероисповедания 506
- № 323. ИЗ ОБРАЩЕНИЯ Центрального обывательского комитета к беженцам – полякам 508
- № 324. ИЗ ПОЯСНЕНИЙ к смете расходов польского общества помощи жертвам войны за октябрь – декабрь 1916 года 508
- № 325. ОТНОШЕНИЕ Уполномоченного Центрального обывательского комитета губерний Царства Польского в Томский губернский комитет о беженцах о прибывшем в Сибирь католическом священнике для окормления католиков – беженцев и предложение о поощрении местных католических священников, оказывающих духовную помощь беженцам 509
- № 326. ОТНОШЕНИЕ Томского губернатора Министру внутренних дел о прибывшем в Томскую губернию священнике Яссасе 510
- № 327. ОТНОШЕНИЕ управляющего Могилевской римско-католической архи-епархией Томскому губернатору с сообщением об отправке в Томскую губернию для обслуживания духовных нужд беженцев-католиков священника Юлиана Юркевича 510
- № 328. УВЕДОМЛЕНИЕ Отдела по устройству беженцев Министерства внутренних дел Томскому губернатору о выделении средств на содержание командированных католических священников и предписание о порядке выдачи этих сумм 511
- № 329. ЦИРКУЛЯР Отдела по устройству беженцев Министерства внутренних дел Томскому губернатору о порядке выделения и отчетности средств по содержанию командированных католических и лютеранских священников 512
- № 330. ПИСЬМО священника Ю. Юркевича на имя Томского губернатора с просьбой о выдаче денег в счет содержания и открытого листа на выдачу лошадей для поездов по губернии 513
- № 331. ОТНОШЕНИЕ Новониколаевского отдела Петроградского Польского общества вспомоществования жертвам войны при храме в Томский губернский комитет о беженцах о священнике Ю. Юркевиче 514
23. Опасаясь пропаганды...
- № 332. ЦИРКУЛЯР Министра внутренних дел Томскому губернатору относительно численности беженцев-католиков в губернии и сведений об имеющихся фактах пропаганды среди православного и униатского населения со стороны римско-католического духовенства 516
- № 333. ЗАПРОС губернатора епископу Томскому и Алтайскому сообщить факты «римско-католической пропаганды среди православного населения» на территории Томской губернии 518
- № 334. ПИСЬМО епископа Томского и Алтайского Томскому губернатору относительно запроса «о римско-католической пропаганде в пределах Томской епархии» 518
- № 335. ДОНЕСЕНИЕ Томского губернатора Министру внутренних дел о численности в губернии беженцев-католиков и поведении католических священников 520
- № 336. ДОНЕСЕНИЕ Томского губернатора в департамент духовных дел МВД относительно запроса о проживающих в губернии беженцах-униатах 521
- № 337. СПРАВКА для Томского губернатора о водворенных в 1915-1916 годы на жительство в губернию униатских священниках 521
- № 338. СПИСОК римско-католических священников, находящихся в Томской губернии на 1916 год 522
- № 339. СВЕДЕНИЯ о числе и группировке беженцев римско-католического вероисповедания в Томской губернии на 1916 год 523

24. С мечтой о новых храмах в Нарымском крае...
- № 340. ОТНОШЕНИЕ Киевского губернатора Томскому губернатору о высылке в Томскую губернию мещанина г. Варшавы Адама Козярского 525
- № 341. ПРОШЕНИЕ административно-ссыльного Адама Козярского на имя Томского губернатора разрешить постройку костела или маленькой часовни в Нарымском крае 526
- № 342. ПРОШЕНИЕ административно-ссыльного Адама Козярского на имя Томского губернатора разрешить постройку трех костелов в Нарымском крае 527
- № 343. ОБРАЩЕНИЕ Адама Козярского на имя Министра юстиции с жалобой на администрацию Томской губернии за игнорирование его прошений и обращений 528
- № 344. ОТНОШЕНИЕ Томского уездного исправника в губернское управление с представлением прошения административно-ссыльного Адама Козярского о переводе его в Томск 530
- № 345. ОТНОШЕНИЕ департамента полиции МВД Томскому губернатору с препровождением прошения Адама Козярского о возвращении ему изъятого вида на жительство 530

Wykaz ilustracji

Список иллюстраций

1. Herb Tomska z 1804 roku	47
2. Szlachta polska w XVII stuleciu. Litografia z końca XIX wieku	57
3. Plan miasta Tomska z Księgi planów Syberii	59
4. Płyta nagrobna z mogiły komendanta miasta Tomska Thomasa de Villeneuve'a 74	
5. Połock. Rycina z początku XIX wieku. Po lewej stronie kolegium jezuickie z kościołem św. Stefana	81
6. Rysunek fasady kościoła w Tomsku. 1830 rok. Architekt Fiodor Łoginow	100
7. Książę Piotr Moszyński (fragment obrazu Jana Matejki)	105
8. Alfons Ko-zieł-Poklewski. Fotografia z lat 70. XIX wieku	107
9. Alfons i Aniela Ko-zieł-Poklewscy. Koniec lat 70. XIX wieku	108
10. Kościół w Tobolsku na Syberii z 1848 roku. Rysunek – rekonstrukcja prof. Wiktora Zina 117	
11. Na etapie. Litografia z końca XIX wieku	122
12. Kościół w Tomsku w połowie XIX wieku	125
13. Sybiracy. 1863 rok. Artur Grottger	129
14. Kościół tomski. Rysunek z połowy XIX wieku	131
15. Rysunek kościoła w Tomsku przesłany w liście do krewnych z 7 stycznia 1865 roku przez zesłańca politycznego Józefa Kalinowskiego (św. Rafała Kalinowskiego, patrona katolików Syberii)	136
16. Widok Tomska z zagajnika klasztornego. Rycina z połowy XIX wieku na podstawie rysunku Juliana Flecka	145
17. Kościół w Tomsku. Rysunek Juliana Flecka z 1864 roku	158
18. Ksiądz Walerian Gromadzki (?). „Fotografia warszawska” Jerzyńskiego w Toms-ku. Lata 90. XIX wieku	159
19. Kościół w Tomsku. Fotografia z początku XX wieku	162
20. Grób zesłańca Edwarda Twardowskiego na cmentarzu katolickim w Tomsku, 1866 rok. Rysunek Juliana Flecka	170
21. Władysław Piruski. Fotografia z około 1920 roku	179
22. Strona tytułowa Sprawozdania za 1903 rok Rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności w Tomsku	185
23. Kościół tomski. Fotografia z początku XX wieku	192
24. Biskup sufragan mohylewski Jan Cieplak, Sankt Petersburg, 1912 rok	193
25. Kościół w okręgu narymskim, przypuszczalnie w osadzie Maliczewska. Fotografia z lat 20. XX wieku	201
26. Kościół pod wezwaniem św. Antoniego w osadzie Białystok. Fotografia z początku lat 50. XX wieku	213

Indeks nazwisk

Указатель имен

- Abrahamowicz Adolf 414
Adrianow Aleksander W. 72, 74, 83, 95, 168, 169
Akkerman Nikita 49
Aleksander I, car 17, 78, 79, 87
Aleksander II, car 126, 132
Anatolij, biskup 204
Anders Władysław 53
Andronikow Stefan 116
Andronowski Hipolit 134, 470
Ankudowicz Antoni, ks. 118, 122, 124-127
Ankudowicz Wojciech 124
Anna Iwanowna, caryca 168
Antonowicz Onufry 127, 128
Apanasewicz Remigiusz, ks. 83, 95-103, 105, 106, 121
Arański Fabian 67
Areszkowska Fiodora 68
Areszkowski Andrzej 68
Areszkowski Piotr 68
Audar Joan, ks. 203
- Bachruszyn Siergiej W.* 56
Barancewicz Eugeniusz M. 178, 196, 197
Baranowski N. 94
Baranowski Wojciech 94
Bardowski Onufry, ks. 473, 474
Batory Stefan 17
Baumgarten Leon 18, 27
Bem, oficer polski 89
Benckendorff Aleksander K. 99, 106
Benedyktowicz Józef 140
Berezucki Jan (Bieriezowski Iwan) 62
Bereźnicki Józef 49
Berwi Wasilij W. 144
Bicki Ezostrim 67
Bieliłowiec Iwan 64
Bielska Paulina 212
Bielski Adam 210
Bielokurow Siergiej A. 59
Bilakiewicz Aleksander, ks. 473
Biliński Piotr 106, 107
Biskupski Wiktor K. 50
Błudow Dmitrij N. 99
Bobieńska Emilia 50, 185, 186
Bobieński Ernest 185, 186
Bojarszynowa Zoja J. 56
Borejko Konstanty 147
Borodzicz Bronisław 48
Borowski Kacper, ks. 156
Brant Stanisław 133
Brąk, oficer polski 89
Brin Franz A. von 88
Brzozowski Tadeusz, ks. 78, 80
Bucynskij Piotr N. 56, 58, 59
Bujewicz, ks. 473
Bujno Eustachy, ks. 146, 153
Bulanda Kazimierz 51

Bułhak Teresa 111, 181
Bułhak Tomasz 111, 181
Burzyński Paweł W. 48, 178
Butkiewicz (Butkiewicz) Piotr 60
Butkiewicz Edward Henryk 132
Buwis 196
Byculewicz Hilary, ks. 146, 147
Bystrzycki Józef A. 50, 140, 180, 183-185

Caban Wiesław 9, 17, 18, 21, 26, 29, 30, 575
Chaciski Dezydery, ks. 96
Chaniewicz Elżbieta 210
Chaniewicz Jan 208, 210, 212
Chaniewicz Józef 208, 210
Chaniewicz (Żuromska) Maria 212
Chaniewicz Swietłana 37
Chaniewicz Wasilij 9, 13, 23, 24, 35, 64, 169, 207
Chełmicki Ludwik 189
Chomicz Stanisław 49
Chronowski Jan N. 50, 178
Chruszczow Aleksander P. 153, 157
Cieplak Jan, biskup 179, 193, 197, 215
Corregio Antonio Allegri da 374
Cybulski Zachariasz 170
Cyprian, arcybiskup 66
Czartoryski Adam 78
Czerkaszyna (Artysz) Zofia 213
Cziertienkowa Marfa 68

Daszczuk Aleksander 214
Dawidowicz Józef S., ks. 181, 552, 554-556, 559, 565
Dąbrowski Jarosław 132
Demidowicz Jakub, ks. 146, 153, 154
Demikis Józef, ks. 22, 171, 173, 183, 188, 193, 195, 197, 203, 212, 213, 215, 472, 473
Despot-Zenowicz Aleksander I. 147, 148
Diugamel Aleksander O. 118, 148-150, 156
Djakow Włodzimierz A. 18, 26
Dobrzyński Stanisław 48
Dobrolewski Foustel (Faustyn) 67
Dogiel Aleksander 47, 48
Dołgorukow Nikołaj 123
Drozdowicz Tomasz, ks. 82
Dudin Fiodor 67
Dudkowski Modest, ks. 121
Duklewski Antoni 37
Dulęba Henryk 18
Dulski Fadiej (Tadeusz) R. 188
Dymiński 93
Dymitr Samozwaniec I 56, 63
Dzierożyński A.P. 177
Dziewałtowski Kazimierz 63

Engelhardt Józef, ks. 148, 150-152, 170

Fiel Sergiusz 23
Filaret, patriarcha 65, 66
Filipp Adolf, ks. 212, 214, 215
Fioravanti Arystoteles 55
Firsow Nikołaj N. 56
Fischer A.M. 88-90
Fleck Julian 49, 145, 158, 170

Gadomski Romuald Józef 141

Galiński Feliks 51
Gałkowski Adam 18, 26
 Gasztowt Wacław 137
 Gierszewicz Samuel 52
 Głazenap Grigorij I. 88-91, 93
 Głębocki Elizeusz, ks. 68, 69
 Goldehagen, pastor 102
 Golicyn Aleksander N. 83, 84, 97
 Gołochwostow Wasilij 62
Gołowaczew Piotr M. 56
 Gorczakow Andriej I. 87, 93
 Gorczakow Piotr D. 108, 109, 114, 115
 Gowornoski Paweł 82
 Grabowiecki Michał 64
 Greński Stanisław 67
 Grinczel Hieronim, ks. 103, 109, 111, 114-117, 125
 Gromadzki Teodor 49
 Gromadzki Walerian, ks. 22, 50, 74, 155-165, 168, 170, 181-183, 185, 186, 472
 Grottger Artur 129
 Grożewski Roman 60
 Gryniewski, ks. 157
 Gutowski Mikołaj 48
Guziejewa Aleksandra W. 36

Helenjusz Eustachy 115
Hercen Aleksander I. 121
 Hirtowicz Mikołaj, ks. 149
 Hłasko Jan 18

Iljin Piotr 134
 Illiczewski Demjan W. 85, 92, 93
 Isajew, kupiec 133
 Iszutin Nikołaj A. 132
 Iwan III, w. ks. 55
 Iwan IV Groźny, car 55
Iwanowski E. 115
 Izmailow, architekt 116

Jadłowski Jerzy 61
Jadrincew Nikołaj M. 71, 72, 156, 157
 Jakowlewa Marta 138
Jakowlewa Nina 23
 Janiszewski Michał E. 48, 179
 Janowicz Ludwik 18
 Janowski Józef 148
 Janulis Ignacy, ks. 203
 Jarmański Julian 139
 Jassas Kazimierz, ks. 203
Jaszczuk Larysa 23
 Jaworski Jan 127
 Jaworski Wojciech F. 187
 Jegupow-Czerkasski Nikita I. 64
Jemieljanow Nikołaj W. 23, 56
 Jensz Adam 49
 Jeriomin P.F. 75
 Jermak Timofiejewicz 45
 Jermołow Aleksiej S. 163
 Jerzy V, król 111
 Jerzyński J. 159, 163
 Jezokow Krzysztof 67
Jędrychowska Barbara 555
 Jocz Aleksander 208-210
 Jocz Ignacy 210
 Jocz Jan 210

Jocz Kazimierz 208
 Jocz Marcin 210
 Jocz Maria Magdalena 210
 Jocz Stefania 210
 Josipow Sawwa 64, 65
 Jurgielewicz Rudolf, ks. 103, 109, 113-118, 125
 Juriewicz Jakub, ks. 96
 Jurkiewicz Julian, ks. 203
 Jurzyński 212
 Justynowicz Wincenty, ks. 146, 147, 153
 Juszczyński A. 48
 Juskiewicz G.W. 212
 Juskiewicz Wiktor 48

Kaczyńska Elżbieta 138
 Kalinowski Józef (św. Rafał Kalinowski) 136
 Kamiński (Kamieński) Marcelli (Marcelli), ks. 82, 84
 Kankrin Jegor F. 107
 Kantor Franciszek, ks. 174
 Kapcewicz Piotr M. 96, 97
Kappeler Andreas 143
 Karaczewski-Wołk Paweł S. 50, 173, 183, 184, 193
 Karakozow Dmitrij W. 132
Karawajewa Anastazja G. 36
 Karczewski Stanisław S. 50, 183, 196, 197
 Karewicz, ks. 193
Katanajew Gieorgij J. 56, 59
 Katarzyna II, caryca 68, 71, 73, 77, 79, 191
 Kaupowicz Witold 163
 Kawaczyński Andrzej (Jędrzej), ks. 66
 Kaziunas Paweł, ks. 211, 212, 473
 Kempen, podpułkownik 91-93
 Kiedrzycki, ks. 121
 Kindermann, gen. 71
 Klemens XIV, papież 79
 Kobyłański Józef (Kobylin Josif) 62
 Kobyliński Józef 147
 Koczubiej Wiktor 78
 Kokowcew Władimir 179
 Kołakowski Jan 147
 Kołczak Aleksander W. 51, 190
 Kon Feliks 18
 Konarski Szymon 181
 Koncewicz Benedykt, ks. 118, 151
 Koniecki Bolesław 53, 54
 Konopowicz Józef 93, 94
 Korzeniowski Józef 414
 Kosiłowski Jerzy, ks. 146, 153
 Kotowicz Edward, ks. 146, 562
 Kowalewski Jewgraf 99, 100
 Kowalski Feliks 131
 Kowecki M. 52
 Kozakiewicz, ks. 82, 84
 Kozieł-Poklewska (Rymsze) Aniela Andżelika Antonina 108, 109, 186
 Kozieł-Poklewska (Manarewicz) Ernestyna 109, 111
 Kozieł-Poklewska (Spink) Anna 107
 Kozieł-Poklewska Anna II 110
 Kozieł-Poklewski Alfons Fomicz 101, 107-112, 114, 116, 156, 175
 Kozieł-Poklewski Alfons 110
 Kozieł-Poklewski Ignacy 107
 Kozieł-Poklewski Jan 110, 111
 Kozieł-Poklewski Józef 110
 Kozieł-Poklewski Stanisław 110, 111
 Kozieł-Poklewski Tomasz 107

Koziński-Poklewski Wincenty (brat Alfonsa Fomicza) 109, 111
 Koziński-Poklewski Wincenty (syn Alfonsa Fomicza) 110-112
 Koziński-Poklewski Wincenty (prawnuk Alfonsa Fomicza) 112
 Krasnopolski Iwan 64
 Krasowski Jan I. 50
 Kraszewski Józef Ignacy 172, 173
 Kraśnicki Tomasz 127
 Krejbich Apolinary 134
 Krejbich Kazimierz 134
 Krejbich Ludwik 49, 134
 Krejbich Tatiana 134
 Krzyżanowski Andrzej, ks. 146, 153
Kubicki Paweł 560, 563, 564, 566, 567
Kuczyński Antoni 20, 22, 23, 28, 31, 37, 66, 68, 107, 180
 Kutuzow (Goleniszczew-Kutuzow) Michaił I. 84, 87
 Kuzniecowa Władimir 111
 Kwiatkowski Wacław 51
 Kwiecińska E.A. 188

La Perriere François 73
 Lach Antoni, ks. 216
Legieć Jacek 10, 17, 21, 29
 Leon XIII, papież 161, 191
Leończyk Siergiej 20, 28
 Lerche Herman G. 146, 149
 Lesseps Jean-Baptiste 73
 Leszczyński Stanisław, król 67, 68, 167
 Lilienfeld Karl 168
 Lipke Stefan, ks. 37
 Listinska Daria 68
 Listinskij Fiodor 68
 Listinskij Jan 68
Loret M. 77
 Lubiński Cezary 48
 Ludwik XV, król 71

Łada-Zabłocki Tadeusz 122
 Łakis Juwenalij, ks. 96
 Łanskoj Siergiej S. 123
 Łaskiewicz Wincenty, ks. 80
 Łobaczewski 91, 92
 Łoginow Fiodor 99, 100, 105
 Łomaczewski Asynkryt A. 50
 Łosiewicz Eugeniusz 52
 Łoziński Zygmunt, ks. 193
 Łukasiński Walerian 17
Łukawski Zygmunt 19, 27

Maciesza Aleksander 57, 69, 159, 161-165, 170, 182, 186, 571
 Majbusz Ferdynand Dawid 138
Majdowski Andrzej 21, 30, 202, 216, 475, 550, 562, 563, 567, 576, 577
 Majsak Łukasz 210
 Makary, arcybiskup 195
 Makiedonski, architekt 169
Maksimow Sergiusz 129, 130
 Maletij, arcybiskup 195
 Małgudowicz Emil S. 176
 Malinowska Aniela 106
 Malinowski Antoni 51
 Małyszko M. 94
Mamin-Sybirak Dmitrij N. 107
 Mańkowski Wiktor 140
 Marcinkiewicz Adolf 139
 Marcinkowski Arkadiusz 51

Marczyk Mirosław 20, 28, 107
 Maria Fiodorowna, caryca 178
 Markisz Józef 210
 Marszang (Kowzan) Christinja-Antonida Feliksowna 178
 Marszang Józef B. 50, 178
Masiarz Władysław 22, 78, 80, 113, 156, 192, 202
Maslennikow Andriej W. 23, 103, 156, 164, 215, 216
 Maszyński Aleksander 82
 Matkiewicz Ferdynand J. 49, 139, 176
 Mazuk Hieronim 210
 Michajłow, urzędnik 211
 Michajłowicz Andrzej, ks. 122
 Michajłowski Dionizy 49
 Michalewski Eustachy 45
 Michałowski Józef 48
 Michasenko Mikołaj, ks. 216
 Michnowski, radca 93
 Mikołaj I, car 105, 106, 121, 123, 125
 Mikołaj II, car 21, 192, 194
 Milewski Dionizy, ks. 96, 102, 103, 121
 Milutin Dmitrij 19, 143
 Mitzger Jan J. 183-185
 Montgolfier Etienne 73
 Montgolfier Joseph 73
 Montrezon, major 90
Moroszkin Michał 77, 79, 82, 83
 Moszyńska (Malinowska) Aniela 106
 Moszyńska (Romiszewska) Zofia 105
 Moszyńska Joanna 106
 Moszyńska Józefa 106
 Moszyński Emanuel 106
 Moszyński Hilary Ignacy 105
 Moszyński Jerzy 106
 Moszyński Piotr 99, 100, 105-107, 113
Mulina Swietłana 10
 Murillo Bartolomé Esteban 374

Nabokow, rotmistrz 89
 Naliwajko P.G. 88-90
 Napoleon I, cesarz 17, 80, 87, 92
 Naranowicz Paweł 49
Niebelski Eugeniusz 24, 32, 120
 Niechoroszew-Szyszkina Fiodor Grigoriewicz 64
 Niedziałkowski Karol Antoni 430
Niedzieluk Tatiana 23, 201
Nikulina Irina 23

Oboleński Aleksy D. 187
 Odincow, horodniczy 102
Ogłoblin N.N. 56, 58, 62, 64
 Oldenburgski Piotr 176
 Olechnowicz Michał, ks. 470
 Olszewski M. 94
Opłakańska Renata 23
 Opocki Teodor Wasyl Lambertowicz 140
 Orzeszko Florenty F. 49, 50, 177, 181, 183, 185
 Orzeszko Łucja 50, 183, 185
 Orzeszko Wincenty 49, 180
 Osipow, urzędnik 102
 Ostromięcka Kazimiera 181
 Ostromięcki Witalis 181
 Ostrowski B. 95
Ostrowski Leonid 23

Paleolog Zofia 55
 Papalejgis Stanisław, ks. 203
 Paweł I, car 17
Pawsza Antoni 115
 Pestel Iwan B. 78-80, 90, 93, 97
 Piątkowski Andrzej 94
 Pielioszewski W.I. 179
 Pietkiewicz Stanisław 49
 Pietraszkiewicz 113
 Pietrow Gurij 73
 Pietrow, kupiec 169
 Pietuchow Parfirij 63
 Piglewski Mikołaj 48
 Piłsudski Bronisław 19, 121, 154
 Piłsudski Józef 19
 Piotr I, car 45, 55, 67, 167
 Piotrowski Rufin 121
 Piruski (Piruski) Władysław S. 48, 176, 179, 184
 Pius VI, papież 79
 Płaskowicka Filipina 18
 Pławski Henryk 147
 Pocołojewski Dominik 49
 Pogorelski vel Pogorzelski Jakub 67
 Poniatowski Józef 46
 Potanin Grigorij N. 156, 157
 Potmicyn, radca 93
 Potocki Leon 78
 Potocki Pantaleon Ignacy 127
 Pranajtis 196
 Prosowiecki Andrzej 58
 Pugaczow Jemielian 73

Radyszczew Aleksander N. 71, 73, 75
Radwan Marian 21, 30
 Radziuk Tadeusz 210
 Rafael, właśc. Raffaello Santi 374
 Rajskij, urzędnik 209
 Rakowska Maria 189
 Rakowski Lew 189
 Rampolla Mariano, ks. 191, 192
 Rączewski Józef 48
 Rechniewski Tadeusz 18
 Reutowski Wiaczesław 48
Rezun Dmitrij Z. 56, 60
 Rodzianko Nikołaj W. 157, 159
 Rodziewicz Wiktor 163
 Rozwadowski J. 153
 Różycki Eugeniusz (Jewgienij) L. 179, 193, 196, 197
 Rubanowska J.W. 73
 Ruskowski Ryszard 414
 Rychlewski Paweł 60
 Rymsze Józef 109

Sabek Aleksander 48
 Salmonowicz Józefina K. 183
 Sanguszko Roman 106
 Sapożnikow Wasilij W. 195
 Sawicki Jan (Iwan) O. 197
 Seńko Wincenty 210
 Sierociński (Sierocinskij, Sirocinskij) Jan, ks. 102, 120, 121
 Sieroszewski Waław 18
 Sikorski Władysław 53
 Skiba Michajło (Skibina Michałko) 62
 Skibniewski Kazimierz, ks. 210

Skrynda, ks. 193
Skubniewski Walery 112
 Stawnin Witold 75
 Słomczyńska J.I. 188
 Słowcow Piotr 65, 66
 Sobański Piotr 45
 Sobolewski Grzegorz 51
 Sobolewski Jerzy 45, 61
 Sobolewski Piotr 48
 Sobolewski, zesłaniec 157
Sokołowski Iwan R. 56
 Sokołowski M.I. 177
 Sperański (Speranski) Michał M. 20, 96
 Staniewicz Antoni 212
 Staniewicz Józef 212
 Starynkiewicz Konstanty S. 50
 Stefanowski W. 52
 Stołypin Piotr A. 211
Stopikowski Robert 22
 Strumiłło Ignacy 113
 Suchorowski Włodzimierz 49
 Surski Jan 67
 Swońkien Mikołaj, ks. 146, 152, 153
 Szadczyn, horodniczy 136
 Szarkowski Józef, ks. 151
 Szaszkw Serafin S. 156
 Szczepanowski Wincenty 94
Szczepański Jerzy 9
 Szczetlich Aleksander 51
 Szewnin, kapitan 88, 89
 Szostakowicz Bolesław P. 132, 133
 Szostakowicz Dmitrij D. 132
 Szpak, ks. 80
 Sztrejman Franciszek 137
 Szulc 93
 Szwajkowski Dymitr 49
 Szwaraś Marcei, ks. 203, 473
 Szylkiewicz Antoni 170, 470
 Szyszko Paweł, ks. 121, 122, 124, 125

Ściborski Borys 49
 Ściegienny Piotr 18
Śliwowska Wiktoria 18, 23, 26, 37, 102, 105, 106, 118, 123-125, 127, 575
 Śmiełowski J. 52
 Średnicki W. 94
 Świdorski Kazimierz 131
 Świdorski Konstanty A. 50, 183, 185

Targoński Urban, ks. 144
 Tatarczuk Bolesław 48, 180
Tataurow Nikołaj W. 75
 Tiekutjew Wasilij 91
 Timaszew, radca 93
 Tobizen (Tobiesen) Hermann A. 50, 162, 182, 183, 185, 186
 Tołstoj Aleksandr N. 84
 Tołstoj Siergiej 182
 Tomaszyńska Kamilla 48
 Torczanowski Michajło, ks. 121, 122
Trynkowski Jan 69
 Twardowski Edward 170
 Tyc, pułkownik 136

Ulanicki Włodzimierz 48
 Urkiejew Izojasz 67

Villeneuve Thomas de 71-75, 168

Wałda Antoni N. 50, 183, 193
Wałuźnicz Teodor, ks. 82
Wąsowicz Marcin 91-94
Wekker Edward 48
Wernikowski Bronisław 49
Wert Józef, biskup 13, 37
Węcław (Więcław) Marcin, ks. 193, 473, 475
Wiazmitinow Siergiej K. 90
Widawski Mieczysław 140
Wieljaminow Iwan A. 103
Wielopolski Aleksander 106
Wierszynin Gawrił S. 156
Wierusz-Kowalski Michał I. 50, 183
Wierzkowski, ks. 125
Wierzykowski Paweł 49
Wimbor Hieronim 136
Witkiewicz Jan, ks. 146, 153
Wodzicki Antoni 139
Wodziński Konstanty 138
Wojciechowski Adam M. 184
Wojtowiecki N. 52
Wołczyk I. 94
Wołosnikow, porucznik 93
Wołoszyński Jerzy, ks. 154
Wołyński Wasyl 57
Wonago Bronisław 134
Wonago Jerzy 133, 134
Wonago Ludwik 134
Worona Melchior (Wasilij) 67
Wójcik Zbigniew 177
Wróblewski B., ks. 124
Wyczawski E. 103
Wygodowski Paweł 121
Wysocki Ludwik 135
Wysocki Piotr 18

Zacharewicz Justyn, ks. 153, 154, 159
Zackiewicz Florian P. 49, 176
Zajcew Włodzimierz 18, 26
Zaleska Jadwiga 48, 177
Zaleski Stanisław I. 47, 48, 177
Zaliwski Józef 18
Zamtow Felicjan 138
Zapaśnik Józef 216
Zapaśnik Piotr 135
Zarakowski Edward 139
Zaranek Konstanty 49
Zborzewski Narcyz 49
Zdamowicz Hilary 131
Zieleniewski Edward 180
Zieleniewski Kazimierz, artysta 49
Zieleniewski Kazimierz J., kupiec 180, 181
Zieleński Paweł 94
Zieliński Marek 36
Zin Wiktor 117
Zygmunt Waza, król 57

Żabo Kazimiera 132
Żabo Konstanty 132
Żbikowski Stanisław A. 50, 180, 184
Żechowicz I.W. 187

Żuk Dominik, ks. 146, 153
Żukowski A.M. 193
Żukowski Antoni 215
Żulebin, horodniczy 148
Żylewicz Benita 135

Indeks nazw miejscowych

Указатель географических наименований

- Aczyńsk, m. 121
Afganistan 111
Akmoliński, obwód 159
Aleksandrowski, pos. 209
Aleksandrów, gm. 214
Ałmaty, m. 9
Ałtaj 204, 469, 472
Ameryka 208
Ameryka Północno-Zachodnia 73
Andruszów 63
Andrzejewski, rejon 471
Andrzejówka (Andrzejewski), pos. 469, 471
Anglia 56
Apsaklinsk, os. 214
Archangielsk, m. 137
Archangielska, gub. 17
Azja Środkowa 21, 30, 472, 550
Azja Wschodnia 73
- Barnański, pow. 199
Barnauł, m. 23, 84, 121, 122, 137, 181, 199, 469, 470
Biała Podlaska, m. 214
Białe, jezioro 45, 46, 171
Białoruś 22, 52, 53, 85, 191
Białostocka, parafia 215
Białostocki, pow. 123
Białostocki, rejon 471
Biały Jar, w. 53
Białystok, wieś w gub. tomskiej (Białostocki, pos.) 23, 207, 209-211, 213-215, 469
Bijsk, m. 24, 84, 122-124, 130, 132, 136, 144, 148, 199
Bijski, pow. 140, 199
Bobarykinsk, gm. 214
Bobrówka, pos. 469
Bogorodsk, gm. 209
Bogotolska, gm. 137
Bogotolska, parafia 203
Bogotolski, okręg 137
Bogotoł, m. 200, 469, 472
Bolszoi Tatosze, pos. 209
Bołotna, stacja kolejowa 469
Borokówka, pos. 472
Borokowska, parafia 203
Borysowka, pos. 469
Brewka, rz. 208
Brusiłów 122-124
Bykowszczyzna, majątek 107
- Capri, wyspa 171
Chiny 45, 78
Chołunickoje, majątek 110
Chopkiński, pos. 469
Czany, stacja kolejowa 473
Czarłowiński, pos. 469
Czerłowinsk, os. 209, 214
Czernihów, m. 106
Częstochowska, os. 202
Czułym, rz. 469

Czułymski, pos. 469

Daleki Wschód 21, 30, 80, 193, 472, 550
Drozdowski, pos. 469
Dwińska, os. 202
Dwureczny (Dwureczyński), pos. 469, 471
Dwureczyński, rejon 471
Dziewanowo, majątek 189

Europa 55, 77, 79, 112

Florencja, m. 171
Francja 56, 71, 73, 80, 82

Genewa, m. 172
Gorszkowski, pos. 469
Griszkiński, pos. 209
Grochów 155
Grodno, m. 21, 208
Grodzieńska, gub. 123, 129, 133, 135, 139, 181, 208

Ilmska, twierdza 72
Iran 53, 111
Irkuck, m. 22, 30, 36, 78, 79, 81, 82, 85, 120, 169, 171, 181
Irkucka, gub. 81, 94
Irkucka, parafia 22, 30, 191
Irkucki, dekanat 197, 202, 203
Irtysz, rz. 109
Iszym, m. 87-91, 93, 94, 130
Izjaśławski, dekanat 165
Iżmorska, stacja kolejowa 469

Jałutorowski, okręg 110
Japonia 111
Jarosław, m. 63
Jekaterynosław, m. 19
Jelgajska, gm. 469
Jenisejsk, m. 121
Jenisejska, twierdza 62
Jenisejska, gub. 188
Jeremino, w. 209
Jertarskoje, w. 110
Jukarinska, os. 209
Jurtozna Góra 99
Jutewka, os. 208
Jużajnski, os. 209

Kainski, okręg 137, 154
Kainski, pow. 140, 163, 199, 203, 204, 469
Kaińsk (Kainsk), m. 131, 154, 181, 199, 472-475
Kajmienakowo, w. 209
Kajnarski, pos. 469
Kamieniec Podolski, m. 189
Kanada 208
Karkaraliński, okręg 157
Katyń 53
Kaukaska, linia 87
Kaukaz 17, 19, 79, 87, 123
Kazachstan 9, 17, 47, 52, 113
Kazań, m. 19, 81, 111
Kazańska, gub. 204
Kemerowo, m. 35
Kiejdany, m. 17
Kielce, m. 9, 193

Kijowska, gub. 122, 129
Kijów, m. 22, 106, 123, 140
Kirgizja (część dzisiejszego Kazachstanu) 113
Kirgizka (Wielka Kirgizka), rz. 83, 470
Klimowicko-mścislowski, dekanat 103
Knyszyn, m. 123
Koczubin, os. 209
Kołbiński, pos. 469
Koływań, m. 122, 146, 152, 153, 200
Koływańska, gm. 133
Konstantynowski (Okuszkowski), pos. 469
Kostroma, m. 63
Kowieńska, gub. 129, 132-136
Kowno, m. 17
Kraków, m. 106
Kriwoszejn (Kriwoszejno), os. 209, 210, 469
Kriwoszeński, pos. 209
Kroże, m. 17
Królestwo Polskie 17-21, 26, 29, 62, 119, 121, 123, 124, 128, 129, 139, 143, 191, 201, 470
Kryłowski, pos. 209, 469
Krzydlina Mała, w. 22
Kurgan, m. 130
Kuźnieck, m. 57, 60, 61, 122, 125, 130-132, 135-137, 139-141, 144, 146, 147, 149, 199-201, 203
Kuźniecka, twierdza 45, 57, 60-62
Kuźniecki, okręg 135, 137, 139, 140, 145, 158
Kuźniecki, pow. 35, 102, 131, 199, 200

Lepelski, pow. 107, 124, 215
Litwa 61, 65, 121, 168, 191
Londyn, m. 53, 111, 112
Lublin, m. 111

Łomowicki, pos. 469, 471
Łoniów, w. 105
Łucki, pow. 127

Madoga, os. 215
Maliczewka, os. 215
Maliczewska, parafia 215
Maliczewski, pos. 469
Malinowka, os. 215
Malinowski, pos. 469
Małomuromsk, os. 214
Mało-Murowska, pos. 469
Mansfeld, m. 105
Marienburg (Maryenburg) 471, 472
Marienburskaja os. 205
Mariińsk, m. 130-140, 144, 146, 149, 151, 153, 154, 197, 200, 203, 204
Mariińska, parafia 203
Mariiński, okręg 130, 135, 137, 139, 140, 144, 148, 151, 154, 158
Mariiński, pow. 35, 102, 131, 144, 200, 202, 469
Mickiewiczze, majątek 181
Mieźdureczenski, pos. 209
Mieżeninowka, stacja kolejowa 193
Minuskiński, m. 134
Miński, m. 21, 474
Mińska, gub. 129
Mohylew, m. 105
Mohylewska, gub. 101, 124, 129
Mohylowska (mohylewska), archidiecezja 77, 113, 191-193
Mołczanowo, w. 209
Mołczanowski (Mołczanow), gm. 211, 214
Monastryskie, w. 209
Moskiewska, parafia 68

Moskwa, m. 9, 17, 19, 22, 35, 48, 55, 56, 58, 60, 63, 64, 66, 80-82, 84, 89, 92, 122, 132, 167

Najdukowska, parafia 103
Narym, w. 66, 68, 130, 200, 201
Narymski Kraj 54, 215, 469-471
Narymski, okręg 53, 201
Nerczyńsk, m. 94
Nieśwież, m. 66
Nieżyn, m. 64
Nikołajewsk, m. 181
Nikołajewska, gm. 128, 157, 207, 209-211, 214, 469
Nowaja stanica 157
Nowoaleksandrowsk, os. 212
Nowoaleksandrowska, gm. 211, 213, 469
Nowodmitrijewka, os. 202
Nowogródek, m. 66
Nowo-Kuskawska, gm. 469
Nowonikołajewsk 157, 200, 203, 472, 475
Nowonikołajewska, parafia 469
Nowosybirsk, m. 9, 13, 23, 35, 37
Nowosybirsk Prieobrażeńska, diecezja 13, 37
Nowosybirski, obwód 52, 163
Nystad, m. 68

Ob, rz. 109, 208-211, 215, 469, 474
Ob-Jenisejski, kanał 180
Ocean Spokojny 73
Odessa, m. 19, 48, 105
Olechówka, majątek 181
Olgiński, pos. 469
Omsk, m. 9, 20, 35, 49, 89, 102, 110, 111, 114, 115, 121, 130, 133, 150, 155-157, 473
Omski, dekanat 197, 202, 203
Omski, obwód 20
Orenburska, linia 19
Owrucz, m. 121

Paduń, w. 110
Paragwaj 79
Perm, m. 474
Permska, gub. 17, 108, 110, 111
Pietropawłowsk, m. 73, 130
Pietropawłowska, Twierdza 106, 132
Pietropawłowski, pos. 469
Podole 105
Podolska, gub. 105, 106, 129
Polska (Rzeczpospolita Polska) 45, 47, 51, 52, 54, 60, 61, 66, 77, 79, 102, 112, 150, 165, 189, 193
Polska, os. 202
Połock, m. 81, 84, 107, 122, 124, 125
Połonne, w. 127
Położowsk, os. 211, 215
Położowski, pos. 469
Porzecze, stacja kolejowa 208
PRL 54
Prowansja 71, 74, 75
Pudanowsk, os. 214
Pudowski, pos. 209

Radomska, gub. 131
Rosieński, pow. 133
Rosja (Cesarstwo Rosyjskie, Imperium Rosyjskie) 17, 19-22, 27, 28, 30, 48, 49, 54-57, 59-61, 63, 65-67, 69, 73, 77-80, 82-85, 91, 92, 95, 97, 106, 111, 151, 168, 182, 191, 193-195, 197, 202, 211, 216, 472, 475, 550, 562, 563, 567, 576, 577
Rumunia 111
Rybałowska (Rybałowski), os. 209

Ryska, parafia 193
 Rzym, m. 77, 161

Sachalin 193
 Sajańskie, góry 120
 Sajnakowski, os. 209
 Saksonia 105
 Sandomierski, pow. 105
 Sankt Petersburg (Piotrogród), m. 9, 19, 22, 35, 56, 71, 73, 77, 79, 82, 84, 90, 94, 106, 107, 111, 127, 139, 159, 163, 164, 181, 182, 187, 189, 191-193, 196, 202, 208, 215
 Saratów, m. 106
 Semipałatyńsk, 130
 Semipałatyński, obwód 130, 159
 Semireczynski, obwód 159
 Sidra, parafia 123
 Siedlce 127
 Siedlecka, gub. 214
 Siemiłużna, gm. 469
 Siewiernyj, pos. 469
 Skórzec, w. 127
 Sławucka, parafia 165
 Soborowa, Góra zob. Woskriesienska, Góra
 Sokoliński, pos. 469
 Sosnowska, twierdza 46, 61
 Spasskoje (Spasskie), w. 155, 163, 472, 473
 Spasskoje, parafia 163
 Srednie Taławski, pos. 469
 Stepanowka, rz. 210
 Surgut, m. 67
 Suwalska, gub. 137
 Swisłocz, m. 17
 Syberia (Sybir) 9, 10, 17-31, 35, 45-49, 51, 52, 54-69, 71, 75, 78-85, 87, 90, 92-100, 103, 106-112, 117, 119-124, 128-136, 138, 139, 144, 149, 150, 154, 156, 157, 161, 162, 164, 165, 178, 180-182, 188, 189, 191-194, 196, 197, 200-202, 207-209, 211, 214, 471, 472, 550, 555
 Syberia Wschodnia 18, 21, 24, 120, 128, 130, 137, 170, 181, 191, 197, 202
 Syberia Zachodnia 9, 13, 18, 20-24, 28, 35, 37, 47, 55, 57-61, 63-65, 67-69, 82, 96, 102, 103, 107-110, 114, 115, 118-120, 123, 125, 128, 130, 134, 137, 148-151, 153-157, 175, 181, 191, 193, 195, 197, 200, 202, 207
 Syberyjska, linia 88, 89, 93
 Syberyjski Kraj 80
 Szczadrinskoje, w. 110
 Szczuczyn, m. 208
 Szegarka, rz. 209
 Szwecja 56
 Szwedzka, Góra 67, 71, 167, 169

Tajga, m. 200, 203, 469, 471, 472
 Talickoje, w. 110
 Tara, m. 64, 65, 67, 130
 Tatarsk, m. 200, 473
 Tatarska, stacja kolejowa 473
 Timofiejewska, os. 203, 204, 475
 Tiuchtiet, w. 202
 Tiuchtietska, gm. 202
 Tiumeń, m. 58, 64, 65, 109-111
 Tiumeński Kraj 118
 Tobolsk, m. 9, 20, 22, 58, 59, 66, 67, 78, 81, 88-90, 105-107, 109, 113-118, 122, 123, 126, 127, 130, 150, 151, 168, 181
 Tobolska, gub. 20, 87, 110, 113-115, 118, 130, 131
 Tom, rz. 145, 469
 Tomsk, m. 9, 20-24, 28, 35, 36, 45-59, 61-65, 67-69, 71-75, 78-85, 87, 88, 90-103, 105-109, 111, 113, 117, 118, 124-128, 130, 132-137, 139, 140, 144-146, 149-151, 155-165, 167-197, 199-204, 207, 209, 210, 215, 469, 470, 472, 473, 535, 545, 571
 Tomska, gub. 20-22, 35, 36, 46-48, 50, 71, 77, 79, 81-85, 94, 108, 113, 118-124, 127, 129, 130, 131, 133, 135, 137-139, 141, 143-145, 147, 149-153, 155, 158, 159, 163, 176, 178, 181, 185, 188, 194, 195, 199-201, 203-205, 207, 209, 211, 469, 471-473, 549, 583

Tomska, parafia 20, 22, 36, 37, 82, 83, 96, 97, 101, 103, 113, 114, 118, 148, 152, 155, 156, 158, 159, 164, 165, 169, 172, 174, 177, 183, 191, 197, 203, 212, 469
Tomska, twierdza 20, 45, 46, 56, 57
Tomski, dekanat 197, 202, 203-205
Tomski, obwód 23, 35, 36, 47, 52, 172, 207
Tomski, okręg 151, 179, 211
Tomski, pow. 51, 56, 61, 137, 179, 199, 200, 207, 209, 214, 469
Tomski, rejon przesiedleńczy 179
Tunka, w. 24, 120
Turyński, okręg 110

Ukraina 22, 52, 155, 191
Ukraina Zachodnia 53
Ural, góry 17, 47, 64, 77, 95, 105, 108-112, 175
Urtamska, twierdza 45, 61
Urtamski, rejon 471
Ust'-Borodowski, pos. 469
Ust'-Kamienogorsk, m. 130
Ustamska, gm. 469
Uszajka, rz. 71
Uściług, m. 68, 69

Warszawa, m. 37, 48, 49, 89, 106, 111, 127, 177, 208
Warszawska, os. 202
Wiatska, gub. 110, 133
Wiaziemska, os. 202
Wiedeń, m. 105
Wiengierowo 163
Wierchnyj Urtam (Wierchnieurtamski), pos. 469, 472
Wileńska, gub. 91, 129, 140, 208
Wilno, m. 21, 131, 193, 208
Wisła, rz. 189
Witebsk, m. 103, 127
Witebska, gub. 107, 110, 124, 129, 215
Wołogda, m. 193
Wołyń 105, 106, 155, 471
Wołyńska, gub. 105, 127-129, 155
Woskriesienska, Góra (Góra Soborowa) 72, 75, 83, 99, 162
Wrocław, m. 22, 37

Zachodni Kraj 18, 129, 139
Zachodnio-Syberyjski Okręg Wojskowy 148-150, 152
Zachodniosyberyjskie, generał-gubernatorstwo 20
Zaczułymski, rejon 471
Zaskolska, parafia 124
Ziemie Zabrane 17, 20, 22, 191
Złatogorska, gm. 202
Zmieinogrodzki, pow. 200, 204
ZSRR 52-54
Związek Radziecki 21

Żyrowo, pos. 469
Żytomierz, m. 105, 128, 165